

Pasi Saarimäki

Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit

Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus
1800-luvun lopun keskisuomalaisella
maaseudulla

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 138

Pasi Saarimäki

Naimisen normit,
käytännöt ja konfliktit

Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus
1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
huhtikuun 24. päivänä 2010 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2010

Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit

Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus
1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 138

Pasi Saarimäki

Naimisen normit,
käytännöt ja konfliktit

Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus
1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2010

Editor

Petri Karonen

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Tarja Nikula, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-3830-7

ISBN 978-951-39-3830-7 (PDF)

ISBN 978-951-39-3822-2 (nid.)

ISSN 1459-4331

Copyright © 2010, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2010

ABSTRACT

Saarimäki, Pasi

The norms, practices and conflicts of sex and marriage - Premarital and marital sexual activity in rural Central Finland in the late nineteenth century

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2010, 275 p.

(Jyväskylä Studies on Humanities

ISSN 1459-4331; 138)

ISBN ISBN 978-951-39-3830-7 (PDF), 978-951-39-3822-2 (nid.)

English summary

Diss.

This doctoral dissertation examines the definition of licit and illicit sexual activity during the last two decades of the nineteenth century in the parishes of Keuruu and Multia and the chapelry of Pihlajavesi in the Rural Court District of Keuruu in Central Finland. The principal object of the research is to ascertain how secular and ecclesiastical legislation, local justice, the church and the local community sought to regulate the sexual behaviour of married and unmarried persons. This consisted in the establishment and maintenance of norms (*norm-setting*) connected with sexual activity. Secondly, this work studies the sexual behaviour of men and women in the community and their related statements in the rural court sessions.

The result of the research is a comprehensive picture of the *normativity of marriage* with regard to sexual activity. The principle factor governing people's lives was the local community, which initially set the norms for sexual behaviour. Thereafter, the members of the community supervised, assessed and directed the lives of men, women and couples by means of social control. Premarital sexual activity was tolerated, but extramarital sexual relations (adultery) were not. The norms established by the authorities regarding pre- and extramarital sexual activity were condemnatory. However, in terms of both their timing and their effectiveness they came second to those of the community; the authorities could only take issue with the consequences of sexual activity. The local church and the secular justice system reacted to breaches of the norms with reprimands, punishments and restrictions. These can be regarded as having had some kind of deterrent effect on people, but they did not have the same effectiveness as the norms established by the community.

Generally, individual men and women tried to live their lives according to the norms. Behaviour that was ostensibly contrary to the norms was less an indication of an actual set of "counter-norms" than the fact that, for one reason or another, people were unable to follow them or that they were of subordinate significance in certain circumstances of life. However, there were also instances in which individuals intentionally contravened the norms of the community, the church and the law. The rural district court constituted an important arena for women and married couples. In it, the former could defend their honour, while the latter could seek divorce there.

Keywords: adultery, Central-Finland, engagement, gender, illegitimate child, marriage, norms, sexual activity

Author's address Pasi Saarimäki
Department of History and ethnology
P.O. Box 35 (V)
FIN-40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Supervisors Professor Petri Karonen
Department of History and ethnology
P.O. Box 35 (H)
FIN-40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Professor Laura Stark
Department of History and ethnology
P.O. Box 35 (H)
FIN-40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Reviewers Docent Antti Häkkinen
Department of Economic and Political Studies
Social Science History
P.O. Box 54
FIN-00014 University of Helsinki
FINLAND

Professor Pirjo Markkola
Department of History and ethnology
P.O. Box 35 (H)
FIN-40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Opponent Docent Antti Häkkinen
Department of Economic and Political Studies
Social Science History
P.O. Box 54
FIN-00014 University of Helsinki
FINLAND

ESIPUHE

Vajaan 10 vuoden mittainen seikkailu 1800-luvun lopun maaseudun seksuaalisuuden parissa on nyt saapunut päätepisteeseen. Kurkistaminen yli sata vuotta sitten eläneiden keskisuomalaisten elämään, heidän näkemyksiinsä avioliitosta ja käsityksiinsä oikeasta ja väärästä käyttäytymisestä, on tarjonnut nuorelle tutkijalle monenlaisia hetkiä. Lapsenmurhat ovat järkyttäneet, aikakauden seksuaalihuumori jättänyt kylmäksi, piian makaaminen samassa sängyssä seksiä harrastavan nuoren parin kanssa nolottanut ja kahden eri miehen julistaminen oikeudessa saman aviottoman lapsen isäksi oudoksuttanut. Menneisyyden maailma näyttää meille erilaisena kulttuurina. Vaikka kyseisiin aiheisiin on lopulta tullut suhtauduttua tieteellisen analyttisesti ja historiantutkimuksellisen objektiivisesti, niin aikakauden ihmisille tärkeiden kysymysten tarkastelu on viehättänyt näihin päiviin asti.

Ensimmäisen kosketuksen seksuaalisuutta käsitteleviin oikeustapauksiin sain talvella 2001, kun aloin suunnittelemaan Suomen historian proseminaarityötä. Matkasin ohjaajan neuvosta Jyväskylän maakunta-arkistolle ottamaan selvää, että millaisia tapauksia löytyisi 1900-luvun alun tuomiokirjoista. Ensimmäinen vilkaisu oli hyvin voimakas kokemus. Lukiessani laajoin ja polveilevin todistajanlausunnoin varustettuja lastenelatus tapauksia tuntui kuin olisi avannut suuren historiantutkimuksellisen aarrearkun.

Innokkaana historianopiskelijana suunnittelin ensin tekeväni suuren kokonaiskuvan maaseutuyhteisön elämästä. Olin vähän aiemmin lukenut Le Roy Ladurien *Montailou Ranskalainen kylä 1294–1324*-teoksen, millä saattoi olla vaikutusta asiaan. Vaikka vuosien varrella tutkimukselliset realiteetit tulivat vastaan, niin historiantutkimuksen lähteillä saavutettava mahdollisimman kokonaisvaltainen näkökulma maaseudun seksuaalisuuteen varmistui tavoitteekseni. Talven 2001 lähdevilkaisuista päädyttiin yhtäkkiä vuoteen 2010 ja valmiiseen väitöskirjaan.

Työ on nyt tehty ja jäljellä onkin enää kiitokset.

Suurimmat kiitokset tämän väitöskirjan valmiiksi saamisesta kuuluu ensimmäisistä Suomen historian seminaareista asti ohjaajanani toimineelle professori Petri Karoselle. Hän on näiden vuosien aikana kannustanut ja potkinut eteenpäin tohtorikoulutettavaansa, ollut aina valmis neuvomaan ja kommentoimaan tämän aikaansaannoksia sekä kehuaan ja kritisoimaan rakentavasti työn jälkeen silloin, kun sille on aihetta ollut. Kiitos Petri!

Myös muut ihmiset ovat pohtineet aikaansaannoksiani. Kiitän suuresti tämän väitöskirjan esitarkastajia, dosentti Antti Häkkistä ja professori Pirjo Markkolaa, joiden kommentit ja parannusehdotukset terävöittivät lopputulosta. Tämän väitöskirjan kannalta erittäin tärkeän välivaiheen, lisensiaatintyön kommentoinnista kuuluvat kiitokset Antti Häkkisen ohella myös sen toiselle tarkastajalle, dosentti Olli Matikaiselle.

Työtä ei ole onneksi tarvinnut tehdä koskaan yksin vaan siitä on aina saanut keskustella muiden kanssa. Tärkeässä roolissa tässä on ollut Suomen Aka-

temian Valta Suomessa-tutkimusohjelmaan kuulunut *Strategic Practices – Hidden Histories of Gender in Finland 1880–2005*-tutkimusprojekti, jossa olen ollut jäsenenä. Kiitokset ajatusten vaihdosta ja tekstin kommentoinneista projektin johtajalle, professori Laura Starkille, joka on ollut työni toinen ohjaaja, ja projektin jäsenille Marja Kokolle, Saara Tuomaalalle, Eerika Koskinen-Koivistolle, Heli Niskaselle ja Arja Turuselle.

On myös paljon muitakin ihmisiä, joille kuuluu osakiitos tästä lopputuloksesta. Historian ja etnologian laitokselta, Jyväskylän yliopistosta, muista yliopistoista ympäri Suomea ja ulkomailta löytyy ihmisiä jotka ovat tämän vuosituhannen aikana tutkimustyön edetessä keskustelleet kanssani aiheesta. Ihmisten apu on vaihdellut valmiin tekstin yksityiskohtien kommentoinnista aina tärkeisiin historiantutkimuksen laajempien sfäärien pohtimiseen. Jos joku huomaa puuttuvansa seuraavalta aakkoselliselta listalta, niin pahoitteluni. Teitä on ollut niin monta. Kiitokset: Martin Bergman, Jari Eilola, Pirita Frigren, Janne Haikari, Kaija Heikkinen, Hanna-Mari Husu, Johanna Hämäläinen, Seija Jalagin, Juha Järvelä, Kimmo Katajala, Teemu Keskisarja, Hanna Kietäväinen-Sirén, Sofia Kotilainen, Tuomas Laine-Frigren, Jukka Leinonen, Antti Malinen, Satu Matikainen, Juha Mikkonen, Laura-Kristiina Moilanen, Minna Mäkinen, Toivo Nygård, Jari Ojala, Kirsi Ojala, Päivi Pukero, Matti Roitto, Tuulikki Tuomainen, Olli Turunen, Heli Valtonen ja Ella Viitaniemi.

Tutkimisen opettelu ja harjoittaminen vaati henkisen tuen lisäksi myös rahaa. Tässä olen ollut hyvässä asemassa, olen voinut valmistella väitöskirjaa rauhallisin mielin. Rahallisesta tuesta ja luottamuksesta vuosien varrella kiitän Historian ja etnologian laitosta, Jyväskylän yliopistoa, sen humanistista tiedekuntaa, Emil Aaltosen säätiötä, Suomen kulttuurirahaston Keski-Suomen rahastoa ja Suomen Akatemiaa.

Jokainen tutkija tarvitsee itselleen oman huoneen. Olen viettänyt hienoja hetkiä Villa Ranassa. Viihtymisestä ja innovatiivisista keskusteluista kiitokset V213-huoneen vuosina 2006–2010 kanssani jakaneille Marko Hakaselle, Marko Lambergille, Olli Matikaiselle, Susanna Niiraselle ja Timothy Riggsille. Historian ja etnologian laitosta kiitän erikseen näiden hyvien työolosuhteiden tarjoamisesta.

Kiitoksen ansaitsevat myös tahot, jotka ovat työllään tehneet tämän väitöskirjan mahdolliseksi. Suuri kiitos ensinnäkin Jyväskylän maakunta-arkiston henkilökunnalle, joka vuosina 2001–2009 ensin pro graduani ja myöhemmin väitöskirjaani varten kärsivällisesti kiikutti isoja kasoja tuomiokirjaniteitä luettavakseni. Toisekseen Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuyksikkö Pekka Olsbon johdolla toimi nopeasti ja avuliaasti valmisteltaessa käsikirjoitusta painokuntoon. Kiitokset siitä.

Ihminen tarvitsee elämässään tukea myös tiedemaailman ulkopuolelta. Kiitoksia ystävät! Lopuksi kiitän vielä vanhempiani, Airia ja Eeroa, ja veljiäni Teroa ja Mikaa perheineen, välittämisestä ja rakkaudesta sekä arvostuksesta ja kannustuksesta akateemisten opintojeni suhteen.

Jyväskylässä helmikuussa 2010,
Pasi Saarimäki

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	9
1.1	Sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden määrittäminen	9
1.2	Käsitteellinen viitekehys.....	11
1.3	Avioliiton ja seksuaalisuuden historiallinen konteksti	15
1.3.1	Ihmiset osana paikallisyhteisöä.....	15
1.3.2	Kirkko ja maallinen lainsäädäntö	17
1.4	Keskusteleva ja kontekstoiva tutkimuskirjallisuus	20
1.5	Lähteet ja niiden käyttö.....	24
1.5.1	Oikeuden pöytäkirjat	24
1.5.2	Kirkollinen arkistoaineisto.....	29
1.5.3	Oikeudellinen ja kirkollinen normiaineisto.....	32
1.6	Aika, paikka ja ihmiset	34
1.6.1	Keuruu, Pihlajavesi ja Multia 1800-luvun lopulla	34
1.6.2	Agraariyhteisön jäsenet irtolaisista talollisiin	35
1.6.3	Tutkimusajan hedelmällisyys ja tarkastelun yleistäminen	39
1.7	Työn rakenne.....	41
2	AVIOLIITTO-ODOTUKSET - NAIMATTOMIEN SALLITTU SEKSUAALISUUS.....	44
2.1	Pariskunnat ulkopuolisten arvioinnin kohteena.....	44
2.2	Normienmukainen elämä.....	49
2.2.1	Seksuaalielämän oikeutus - aviolupaus ja kihlaus	49
2.2.2	Raskaaksi ennen vihkimistä	52
2.3	Yöstelyn sallittu ja kielletty seksuaalisuus.....	56
2.4	Tiukasti normitettu ja toteutettu esiaviollinen seksuaalisuus.....	62
3	PARISKUNTIEN JA YKSILÖIDEN NORMIEN VASTAINEN ELÄMÄ.....	63
3.1	Naimaton seksuaalisuus ilman tulevaa avioliittoa	63
3.2	Avioprosessin keskeytyminen	69
3.2.1	Henkilökohtaiset syyt aviottomien lasten syntymälle.....	69
3.2.2	Taloudelliset ja sosiaaliset perusteet	73
3.3	Isännän ja piian seksuaalisuhteen luonne.....	79
3.4	Avioliiton ulkopuoliset suhteet ja yhteisön paheksunta	85
3.5	Syyt normien rikkomiselle	90
4	PAIKALLISYHTEISÖN SUHDE AVIOTTOMAN LAPSEN SYNNYTTÄJÄÄN.....	93
4.1	Raskauksiin ja lapsenmurhiin liittyvä sosiaalinen kontrolli	93

4.1.1	Raskauden peittäminen yhteisön katseilta ja puheilta	93
4.1.2	Vauvan kuoleman syyt.....	98
4.1.3	Kuoleman yhteisölliset seuraukset.....	103
4.2	Naimattoman äidin vaihteleva asema	108
4.2.1	Yhteisön jäsenenä säilyminen ja isän merkitys.....	108
4.2.2	Useampi avioton lapsi - ajautuminen irtolaiseksi yhteisön ulkopuolelle.....	115
4.3	Tiukat normit, vaihteleva suhtautuminen mutta pysyvät pelot.....	119
5	KIRKON HUOLI VÄÄRÄSTÄ SEKSUAALISUUDESTA	122
5.1	Pelot siveettömistä seurakuntalaisista ja radanrakentajista	122
5.2	Parisuhteiden korjaamisyritykset.....	128
5.2.1	Nuhteleva väärän muotoisesta elämästä	128
5.2.2	Käräjille liian pitkistä kihla-ajoista ja huoruudesta.....	134
5.3	Naimattomien äitien ripittäminen ja nuhtelut	139
5.4	Yksittäisten pappien merkitys	146
5.5	Kirkon kurittava sielunhoito.....	152
6	MIESTEN JA NAISTEN TOIMINTA KÄRÄJILLÄ.....	155
6.1	Aviottoman lapsen isän paineet - elatuksen järjestäminen	155
6.2	Maineen puolustaminen kärjäsalissa	161
6.2.1	Naimattomien äitien puolustuspuheet	161
6.2.2	Miesten hankaluudet puhdistusvalan tekemisessä	167
6.3	Avioeron hakeminen - huoruus tai seksuaalisuuden poissaolo	173
6.4	Oikeus esiintymisareenana	180
7	RAJOITUS JA RANKAISU LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ JA OIKEUDESSA ...	184
7.1	Seksuaalisen kanssakäymisen vaikutukset kihlaukseen	184
7.1.1	Helppo ja vaikea kihlaero	184
7.1.2	Harvinainen epätäydellinen avioliitto	188
7.2	Seksuaalirikosten tuomiot ja seuraukset	193
7.2.1	Salavuoteus - oikeuden vähäinen mielenkiinto	193
7.2.2	Huruus - rangaistuksia ja seksuaalisuuden kieltä.....	198
7.3	Avioliiton pyhyys - seksuaalisuuden juridiset seuraukset.....	203
8	SALLITUN JA KIELLETYN MÄÄRITYMINEN: ELÄMÄ NORMIKEHIKON SISÄLLÄ.....	205

SUMMARY

LÄHTEET

LIITTEET

ASIASANAHAKEMISTO

1 JOHDANTO

1.1 Sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden määrittäminen

”...Sen jälkeen makasi vastaaja kantajan vieressä neljään asti aamulla ja kun kantaja yöllä valitti kohtalooan (raskauttaan) kuuli todistaja vastaajan sanovan: ”älä sinä sitä sure, kyllä minä sinusta mureen pidän”. Samana yönä antoi vastaaja kantajalle kultasormuksen kihloiksi...”¹

”...istuivat vastaajat vieretysten (...) kohta nousi ja oli tuumannut Johannalle: ”En tohri olla sinua liki, jos veisivät käräjille, kun on näin riidan aika”; mutta sitten kun väki väheni, olivat vastaajat oikaisseet lattialle pitkäkseen, vaan tarkistaja ei nähnyt muuta sen vaarallisempaa”²

”...oli luvattomasta sekaannuksesta raskaaksi tultuaan, marraskuun alkupuolella viimevuonna Pollarin rautatien työasemalla tässä pitäjässä synnyttännyt ja piilotanut sikiönsä, jonka tähden...”³

”...Kun kantajan isä tänä aamuna kysyi vastaajalta, eikö vastaaja ole koskaan luvannut naida kantajaa, niin vastaaja oli ensin vastannut ”ei”, mutta sitten kun ukko Rönnman rupesi torumaan, että ”vai niin, te olette siis pitänyt häntä ainoastaan huorananne”, niin oli vastaaja...”⁴

Tässä väitöskirjassa tarkastellaan sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden määrittymistä 1800-luvun kahtena viimeisenä vuosikymmenenä Sisä-Suomessa, Keuruun, Multian ja Pihlajaveden pitäjät sisältäneessä Keuruun käräjäkunnassa.

Tutkimuksen kohteena on ensinnäkin se, millä tavoin maallinen ja kirkkoa koskeva lainsäädäntö, paikallinen oikeus, kirkko ja paikallisyhteisö pyrkivät

¹ JyMA Keuruun Syyskäräjät (jatkossa Sk) 15.10.1895, § 70.

² JyMA Keuruun Talvikäräjät (jatkossa Tk) 23.3.1888, § 193.

³ JyMA Keuruun Sk 6.11.1882, § 227.

⁴ JyMA Keuruun Tk 11.5.1881, § 346.

säätelemään naimattomien ja naimisissa olevien ihmisten seksuaalista käyttäytymistä. Kyse on normien asettamisesta ja niiden ylläpidosta, toisin sanoen seksuaalisuuteen liitetyistä *normienannoista*. Toisekseen tutkimuksen kohteena ovat miesten ja naisten seksuaalinen käyttäytyminen yhteisössä ja puheet käräjillä. Tällöin arvioidaan erityisesti niiden seurauksia suhteessa normeihin.

Työssä keskitytään miesten ja naisten välisiin esiaviollisiin ja avioliiton ulkopuolisiin seksuaalisuhteisiin. Molemmissa suhdetyypeissä oli vahva kytkös itse avioliittoon. Näiden lisäksi huomio kohdistuu myös seksuaalisuuden toteutumattomuuteen avioliitossa. Sen sijaan seksuaalinen käyttäytyminen itse avioliitossa, puolisoiden kesken, on rajattu työn ulkopuolelle. Työstä on rajattu ulos myös sellainen seksuaalisuus, joka ei liittynyt suoranaisesti avioliittoinstituutiioon⁵. Normien ja todellisen elämän kohtaamisessa on kyse naimattomaan seksuaalisuuteen, avioliiton muodostamiseen, kihlaukseen ja itse avioliittoon liittyneistä *konflikteista*, joita tarkastelen yhteisössä ja käräjillä seksuaalisuuden kannalta.

Konfliktien tarkastelu on hedelmällistä, koska niissä tulee näkyviin sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden rajapinta. Monesti menneisyyden ihmisten elämää voidaan tarkkailla vain normien harmonian rikkoutumisen myötä, tai toisin ilmaistuna, normien ja käytännön yhteentörmäysten avulla. Konfliktit kuvaavatkin enemmän normienmukaista elämää kuin sen vastaisuutta, ja ne jättivät historialliseen lähdeaineistoon paljon paremmin jälkiä kuin normien mukaan sujunut elämä.⁶

Työn tarkemmat tutkimuskysymykset voidaan jaotella viranomaisten, paikallisyhteisön ja yksilöiden tasoihin.

A) Viranomaisten taso kattaa maallisen ja kirkkoa koskevan lainsäädännön, paikallisen oikeuslaitoksen toiminnan ja seurakunnan. Millä voimakkuudella, keinoin, ja edellytyksin ne pyrkivät kontrolloimaan ihmisten seksuaalista käyttäytymistä? Maallisen lainsäädännön ja paikallisen oikeuden kohdalta ollaan konkreettisemmin kiinnostuneita siitä, millaisia oikeusvaikutuksia seksuaalinen kanssakäyminen aiheutti ihmisten elämään, miten väärästä elämästä rangaistiin ja miten paikallinen kihlakunnanoikeus sovelsi aikakauden lainsäädäntöä. Kirkon osalta kysytään taas sitä, millaiset suhteet ja yksilöiden elämä häiritsi kirkkoa ja millaisin toimintamuodoin ja rakentein kirkko pyrki ohjaamaan ihmisten elämät oikeille raiteille. Kirkon suhteen ollaan kiinnostuneita myös siitä, millaista luterilaisen kirkon kontrolli oli luonteeltaan 1800-luvun lopulla. Viranomaistasolla kysytään myös, kuinka sen määrittely-yritykset lopulta onnistuivat. Millaista valtaa lainsäädännöllä, oikeudella ja kirkolla oli vaikuttaa maaseudun ihmisten elämään?

⁵ Lainsäädännöstä löytyviä sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden muita teemoja olisivat esimerkiksi eläimiin sekaantuminen, prostituutio tai homoseksuaalisuus. Nämä kuitenkin sivuutetaan tässä työssä, ne olivat marginaalisia maaseudun todellisuuden tasolla ja puuttuvat lähdeaineistosta käytännössä kokonaan. Raiskauksia ja alaikäisiin sekaantumista tullaan työssä kuitenkin sivuamaan, joskaan ensin mainittuja ei löydy lähdeaineistosta. Jälkimmäinen teema tulee puolestaan esiin muutaman kerran muiden tapausten yhteydessä.

⁶ Stone 1990, 28; Sulkunen 1998, 90–91, 103–104; Karonen 2002, 27; Toivanen 2002, 130.

B) Toisena tutkimuskysymystasona toimivat paikallisyhteisö ja sen jäsenet. Millaisia normeja paikallisyhteisö asetti seksuaaliselle käyttäytymiselle ja millaisin keinoin se pyrki ylläpitämään näitä normeja? Miten yhteisön jäsenet käytännössä suhtautuivat naimattomien ihmisten välisiin seksuaalisuhteisiin, raskaaksi tulleisiin naimattomiin naisiin, naimattomiin äiteihin, aviottomien lasten isiin ja huoruuteen syyllistyviin ihmisiin? Yhteisön osalta tarkastellaan lisäksi sitä, missä määrin yhteneväisiä ja eroavia sen normit olivat kirkon tai lainsäädännön vastaavista. Myös yhteisön tasolta kysytään, miten normien määrittely-yritykset onnistuivat. Omasiko paikallisyhteisö enemmän valtaa määrittää yksilöidensä elämää kuin kirkko tai paikallinen oikeus?

C) Kolmantena kysymysten tasona ovat normien kohteet: parisuhteiden osapuolet, naimattomat ja naimisissa olevat miehet ja naiset. Missä määrin ja miksi he elivät normien mukaan, niiden pelossa tai niitä vastaan? Käytännössä tämä tarkoittaa ensinnäkin tarkastelua siitä, millaisia olivat luonteeltaan naimattomien ihmisten seksuaaliset suhteet, miksi syntyi aviottomia lapsia, miten raskaana olleet naimattomat naiset käyttäytyivät ja millaisin perustein he syyllistyivät lapsenmurhiin ja lapsen ruumiin kätkemisiin. Entä mikä oli aviottoman lapsen isän osa paikallisyhteisössä? Pariskuntien elämästä kysytään puolestaan, kuinka erilaisia yhdessä elämisen ja seksuaalisuhteen muotoja oli 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. Avioliiton konfliktien osalta mietitään taas sitä, mitkä tekijät olivat avioliiton ulkopuolisen suhteen taustalla. Normien ja toiminnan välisen konfliktin jälkeensä jättämän pölyn laskeuduttua ollaan kiinnostuneita siitä, millaisen areenan käräjät antoi aviottoman lapsen äideille tulla parantamaan omaa asemaansa, lapsen isälle selvittää jälkensä ja huoruussuhteen loukatuille osapuolille hakea avioeroa.

Tarkasteltavissa tutkimusteemoissa korostuvat erityisesti käsitteet *seksuaalisuus, normit ja ihmisten performatiivinen toiminta*.

1.2 Käsitteellinen viitekehys

Seksuaalisuus on tässä työssä haastava käsite, koska siinä yhdistyy seksuaalisen kanssakäymisen myötä vahvasti sen biologinen puoli ja normien kannalta taas seksuaalisuuden kulttuuriset, sopimuksenvaraiset piirteet. Biologisesta näkökulmasta seksuaalisuus voidaan määritellä universaalina kromosomien, hormonien, dna:n, geenien aikaansaamana viettinä, joka on synnynnäinen ja luonnollinen ”ylitsepursuava” voima. Seksuaalisuuden lopullisena funktiona olisi tällöin pelkästään suvun jatkaminen.⁷

Vastakkaisen, kulttuurisen näkemyksen mukaan seksuaalisuus ei olisi luonnollinen ja autonominen voima, jota sosiaalinen todellisuus vain kahlitsee, vaan on huomioitava seksuaalisuuden sosiaalinen ja historiallinen alkuperä. Seksuaalisuuden nähdäänkin rakentuvan ensisijaisesti sosiaalisten käytäntöjen

⁷ Hapuli 2001, 359–360; Weeks 1985, 8; Weeks 1989, 2–3; Palosuo & Sievers 1986, 4.

kautta, ollen kulttuurisesti tuotettu konstruktio.⁸ Seksuaalikulttuurin kokonaisuudessaan voidaan nähdä kattavan ihmisyhteisössä esimerkiksi vallitsevat *seksuaalitavat* (seksuaalikäyttäytyminen), *seksuaalimoraalin* (sukupuolielämää koskevat arvot ja normit), seksuaalisuutta koskevat *tiedot ja uskomukset* (tieteelliset ja ei-tieteelliset), sekä seksuaalisuutta ilmentävät *henkiset ja aineelliset tuotteet* (kieli ja kirjallisuus).⁹

Seksuaalisuuteen kytkeytyy olennaisesti *sukupuolen* käsite, joka ei työssä ole seksuaalisuuden lailla lähtökohtainen tutkimuskohde. Sen sijaan sukupuoli nostetaan tutkimuksen keskiöön silloin, kun sillä on merkitystä; tarkoitus on tehdä sukupuoliherkkää tutkimusta. Käytännössä tämä tarkoittaa sukupuolieron huomioimista a) lainsäädännön ja kirkon normienannossa, b) miesten ja naisten käyttäytymiseen ja puheisiin kytkeytyneessä sukupuolittuneessa maineessa sekä c) erityisesti naisiin liittyvän normien vastaisen reproduktion¹⁰ tapauksessa.

Erityisesti käsite "gender" ts. sosiaalinen sukupuoli on tärkeä, koska siinä korostuu sukupuolen kulttuurinen/sosiaalinen puoli biologisen ohella. Sukupuolta pitääkin arvoida kokonaisuutena, jossa esimerkiksi fyysiset erot ovat vain lähtökohta tai raami miesten ja naisten erottelulle, ja sukupuoli kokonaisuudessaan koostuu myös merkityksistä, esimerkiksi mieheydestä tai naiseudesta, joita sukupuoliin liitetään. "Gender" on Joan Scottin mukaan tietoa, joka järjestää tarkoituksia ruumiillisille eroille tai on toisin ilmaistuna "sukupuolittuneen ruumiin sosiaalinen kategoria".¹¹

Biologinen ja kulttuurinen eivät täten ole toisiaan poissulkevia, vaan kietoutuneina toisiinsa. Biologiset premissit eivät seksuaalisuuden ja sukupuolen osalta määrittele lopputulosta, vaan biologiset faktat täytyy ilmaista jollain lailla sosiaalisesti. Esimerkiksi seksuaalisuuden biologinen perusta koetaan aina kulttuurisesti. Ihmisten tuottama inhimillinen maailma ei ole ihmislajin biologisen rakenteen tuottama, vaan tämä rakenne määrää ainoastaan inhimillisen tuotteliaisuuden ulkoiset rajat.¹²

Tässä työssä seksuaalisuutta tarkastellaan ensisijaisesti sosiaalisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta. Millaiset olivat aikakauden yhteisön, kirkon ja lainsäädännön ja oikeuden seksuaalisuuteen liittämät *normit* ja miten miehet ja naiset toimivat suhteessa näihin normeihin? Ihmisten toiminta 1800-luvun loppuun maaseudulla nähdään vahvasti kulttuuristen odotusten muokkaamana.

Yleisellä tasolla *normeilla* tai *normijärjestelmillä* tarkoitetaan sääntöjä tai sääntökokoelmia siitä, millä tavalla ihmisten tulisi toimia. Niiden välityksellä yhteisön jäsenet saadaan ajattelemaan ja toimimaan tietyllä yhdenmukaisella

⁸ Palosuo & Sievers 1986, 4; Weeks 1989, 3–4, 12.

⁹ Palosuo & Sievers 1986, 12. Seksuaalisuuden erilaisista konteksteista vrt. Ross & Rapp 1984, 54–68.

¹⁰ Monet normeja koskeneet asiat naimattomilla konkretisoituivat raskauden ja aviottoman lapsen syntymän jälkeen. Tässä kohtaa erityisesti biologinen sukupuoli on premissi, jota ei ole hedelmällistäkään piilottaa, saati sitten kyseenalaistaa.

¹¹ Weeks 1989, 5, Sipilä 1998, 29–30; Löfström 1999b, 249–250; Scott 1999b, 2, 6; Scott 1999a, 32, 42.

¹² Ross & Rapp 1984, 51–52; Ortner & Whitehead 1989, 1–2; Berger & Luckmann 1995, 63.

tavalla. Yhdenmukaisuutta valvotaan palkinnoin ja rangaistuksin, mutta toisaalta tuetaan palkkioin. Normien sisäistämistä kutsutaan sosiaalistumiseksi ja normit ovatkin monesti niin sisäistettyjä, että yhteisön jäsenten omat moraaliset vakaumukset estävät normien rikkomisen. Sukupuolikäyttäytymistä koskevat normit ovat usein tämänkaltaisia. Muutenkin kaikki ihmisyyhteisöt ovat kaikkina aikoina jollakin tavalla kontrolloineet sukupuolista käyttäytymistä.¹³

Paikallisyhteisön, kirkon, oikeuslaitoksen ja lainsäädännön *normienannoilla* pyrittiin määrittelemään miesten ja naisten, naimattomien ja naimisissa olevien edellytyksiä elää seksuaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Normit merkitsivät sosiaalisesti hyväksytyyn ja ei-hyväksytyyn rajat¹⁴.

Käytännössä työssä tarkasteltavat normit voidaan jakaa kolmeen eri ryhmään. Paikallisyhteisön ihmisten normit olivat ylöskirjaamattomia ja yleensä julkilausumattomia sääntöjä siitä, kuinka seksuaalisesti yhteisössä tuli elää. Kaikkien tuli tietää nämä normit, jotka paljastuivat yleensä silloin, kun niitä rikottiin.

Yleensä ihmisten ei tarvitse miettiä normeja noudattaakseen niitä. He refleктоivat niitä automaattisesti ja tulevat niistä tietoisiksi vasta ristiriitatilanteissa. Epätavallisissa tilanteissa myös virallisten, kirjattujen normien merkitys korostuu. Normit voivat olla täten sekä sisäistettyjä odotuksia että ulkoisia, kirjoitettuja sääntökokoelmia.¹⁵ Tällaista normiston toista ääripäätä edustavat maallisen ja kirkollisen lainsäädännön ohjeet ja rangaistukset. Nämä normit olivat virallisia ja tarkasti määriteltyjä ohjeistuksia oikeasta ja väärästä seksuaalisuudesta.

Ääripäiden väliin voidaan sijoittaa paikallisen kirkon ja oikeuslaitoksen normit, jotka olivat käytännön toimintaa ja sovelluksia lainsäädännön ohjeistuksista. Normienantajat, esimerkiksi papisto, tuomari ja nimismies, olivat sosiaalisessa hierarkiassa maaseutuväestön yläpuolella. Kirkolliseen ja oikeudelliseen normienantoon osallistui kuitenkin myös maallikoita, paikallisia talonpoikia. He toimivat papiston apuna kirkkoneuvostossa ja kylänvanhimpina sekä tuomarin apuna lautamiehistössä.

Normien noudattamisen valvontaa ja siitä seuraavaa sanktioiden (palkkiot & rangaistukset) järjestelmää voidaan puolestaan kutsua ulkoiseksi *sosiaaliseksi kontrolliksi*.¹⁶ Vastaavasti kuin normien jaottelu, myös sosiaalinen kontrolli on mahdollista jakaa muun muassa Eva Österbergin käyttämän jaottelun mukaan a) epäviralliseen, jota olisivat harjoittaneet paikallisyhteisön ihmiset, perheenjäsenet ja naapurit kirjoittamattomien lakien perusteella, b) puoliviralliseen, jonka harjoittajana olisi toiminut paikallinen kirkko maallikkojäsenten avulla ja c) viralliseen, joka olisi koostunut lainsäädännöstä ja oikeuslaitoksesta. Virallisen

¹³ Allardt 1988, 58–60, 62; Palosuo & Sievers 1986, 12; Hylland Eriksen 2004, 88; Sulku-
nen 1998, 79–81; Sarmela 1974, 122, 128–132. Ks. myös López & Scott 2000, 24–27.

¹⁴ Hylland Eriksen 2004, 89.

¹⁵ López & Scott 2000, 26–27.

¹⁶ Hylland Eriksen 2004, 88; Hartikainen 2005, 29. Sosiaalisesta kontrollista ks. myös
Allardt 1953, 14–20.

sosiaalisen kontrollin sanktiot perustuivat usein kirjoitettuun lakiin.¹⁷ Sosiaalisessa kontrollissa on kyse siitä, että norminantaja-tahot omaavat ja käyttävät *valtaa* pyrkiessään vaikuttamaan ihmisten elämään¹⁸.

Seksuaalisuuden suhteen 1800-luvun lopun maaseudun ihmiset käyttäytyivät yleensä normien mukaan, mutta joskus niitä vastaan. Toisinaan normien mukaisesta käyttäytymisestä huolimatta seuraukset olivat norminvastaisia. Tulkitsen ihmisten käyttäytymistä ja puheita yhteisössä ja käräjillä *performatiivisena*¹⁹ toimintana suhteessa heihin kohdistuneisiin normeihin. Erving Goffmanin ajattelusta lainattu käsite on vahvasti heuristinen ja metaforinen ja viittaa siihen, kuinka ihmiset toimivat ikään kuin teatterin näyttämöllä, tarkkailevien ja normatiivisten katseiden alla.²⁰ Toiminnan tulkitseminen performatiiviseksi on tärkeää siksi, että silloin korostetaan sosiaalista vuorovaikutusta ja toisten ihmisten, katsojien, kohtaamista²¹.

Toisin sanoen, ihmisten toiminta kokonaisuudessaan ja yhteisössä ja käräjillä oli eräänlaista näytelmää seksuaalikulttuurin teatterissa, katsojina yhteisön jäsenet, oikeuden ja kirkon katse. Viitekehyksellisen performatiivisuuden lisäksi tulen luvussa 6 tarkastelemaan käräjillä pidettyjä puheita erityisinä performatiivisina puheakteina.

Toiminnallaan ihmiset osallistuivat sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden lopulliseen määrittämiseen, oli se sitten tietoista, toimijuuteen²² viittaavaa tai tiedostamatonta. Itse asiassa vasta ihmisten tosiasiallinen toiminta loi todeksi aikakauden seksuaalikulttuurin, mikä tapahtui hedelmällisimmillään normien ja toiminnan ristiriitatilanteissa.

¹⁷ Österberg 2000, passim; Nieminen 2003, 26–31; Lindstedt Cronberg 1997, 16–17, 292; Hautakoski 2007, 24, 115. Ks. myös Grönfors 1989, 92–97, 108–110; Sulkunen 1998, 82, 84–85; Hartikainen 2005, 29, 55.

¹⁸ Sulkunen 1998, 85–87.

¹⁹ Performatiivisuus-käsitteen käyttöä ja yleensäkin normien ja toiminnan keskinäisen yhteyden tutkimista on väitöskirjaprosessin alussa inspiroinut filosofi Judith Butlerin ajatukset performatiivisesta sukupuolesta. Tässä työssä en kuitenkaan kytke niitä enää yhteen, koska lisensiaatintyöni jälkeen maaseudun seksuaalisuutta en ole tarkastellut enää sukupuolen rakentumisen näkökulmasta (vrt. Saarimäki 2006). Butlerin mukaan sukupuoli ei lähtökohtaisesti palaudu miehen ja naisen fyysiseen eroon, vaan ihmiset tulevat sukupuoleltaan ymmärrettäviksi tullessaan sukupuolitetuiksi hyväksytyjen sukupuolistandardien mukaan, jotka ovat aina *tekemistä*. Eli on olemassa sukupuoliin yhdistyvät toistettavat sääntöjärjestelmät, joiden avulla sukupuoli luodaan toistamalla tuttuja miehiin ja naisiin liitettyjä kulttuurisesti vakiintuneita eleitä (Butler 1990, 18, 24–25, 33, 97, 139; Butler 1993, 2; Pulkkinen 2000, 43, 52–53).

²⁰ Goffmanin performatiivisuus-teoriasta ks. Goffman 1971, passim; Aro 1995, 58; Hylland Eriksen 2004, 77–79. ”Performanssista” erityisesti oikeussalissa ks. Frost 1995, 25–31; Johansson 2006, 52–53.

²¹ Korhonen 2005, 143–145.

²² Toimijuudesta intentionaalisenä toimintana esim. Hylland Eriksen 2004, 73–74.

1.3 Avioliiton ja seksuaalisuuden historiallinen konteksti

1.3.1 Ihmiset osana paikallisyhteisöä

Lähimpänä ihmisten seksuaalista elämää normittamassa oli paikallisyhteisö. 1800-luvun lopun maaseudun yhteisö koostui ensinnäkin perheenjäsenistä, eli vanhemmista, lapsista, sisaruksista ja sukulaisista. Yhteisöön kuuluivat myös muut yhteisen elämänpiirin jakaneet ihmiset, kuten samassa talossa tai kylässä asuneet.²³ Tällaista yhteisöä voidaan pitää sosiaalisesti tiiviinä. Yksityisyyttä ei ollut paljoa tarjolla ja yhteisön ylläpitämät normit määrittivät pitkälti ihmisten elämän.

Yhteisön elämässä ja näkemyksissä seksuaalisuus kytkeytyi vahvasti *avioliittoon*, joka voidaan määritellä Matti Sarmelan tapaan sosiaalisesti legitimeksi seksuaaliseksi liitoksi. Se perustui yhteisön tai kulttuurin hyväksymään traditiioon, formaalisten tai informaalisten oikeuskäytänteiden mukaan tehtyyn sopimukseen. Avioliittojen myötä muodostui perheitä, joiden vanhempia sitoivat toisiinsa aviosopimukset.²⁴

Avioliittojen ja perheiden muodostaminen oli välttämätöntä maaseudun ihmisyhteisölle. Perheillä oli ensinnäkin taloudellinen funktio. Ne muodostivat taloudellisen työyksikön työvoimaa tarvitseviin maatalouselinkeinoihin, joissa miesten ja naisten työt olivat usein erillisiä. Lasten syntymät tuottivat myös lisää työvoimaa. Toiseksi avioliiton myötä yksilöt kietoutuivat tiukemmin yhteisön rakenteeseen kiinni. Tämä tapahtui sukupuolisuhteiden vakiinnuttamisella, yhteiskunnan täysinäisiksi jäseniksi tulemisella ja suvunjakamisella. Lisäksi avioliittojen myötä kulttuuria siirrettiin sukupolvelta toiselle, lapsia kasvatettiin ja lapset sovellettiin yhteisön normeihin ja arvoihin. Kolmanneksi avioliitto oli yhteisön yksittäisille jäsenille tärkeä. Ne olivat perusta lasten huolenpidolle ja tunnesiteiden kehittymiselle, mutta tarjosivat muillekin perheenjäsenille persoonallista turvallisuutta. Avioliitto oli täten taloudellinen ja sosiaalinen turva-verkko.²⁵

Maaseudulla miesten ja naisten eläminen naimattomina olikin lähtökohdaisesti vain väliaikaista, useimpien ihmisten odotettiin menevän avioliittoon ennemmin tai myöhemmin. Avioliitto nähtiin agraarisessa yhteiskunnassa ihmisen luonnollisena osana, mistä kertovat muun muassa sananlaskut.²⁶

²³ Yhteisön luonteesta ja muodostumisesta käsitteellisemmällä tasolla ks. Lehtonen 1990, 12–36.

²⁴ Sarmela 1974, 229. Perhehistoriallisesta tutkimuksesta esim. Pulma 1991. Tutkimuksen esittämistä erilaisista perhemalleista ks. Laslett 1972, passim; Wall, Robin & Laslett 1983, passim; Harnesk 1990, 17–21; Waris 1999b, 28–41; Partanen 2004, 10, 11–12, 54–58.

²⁵ Laslett 1972, passim.; Löfgren 1974, 30–31; Sarmela 1974, 231; Kälvemärk 1983, 17–19; Palosuo & Sievers 1986, 36; Taussi Sjöberg 1988, 34, 66; Nieminen 1993, 7–8; Gaunt 1996, 12–14, 108–116; Waris 1999a, 118–119; Jokiahö 2000, 132; Nieminen 2003, 16; Toivanen 2005, 63–64. Perheen funktioista ks. myös Strandell 1991, 83–98.

²⁶ Håkanson 1999, 24–25; Toivanen 2005, 62.

Sallittu ja kielletty seksuaalisuus määrittyi yhteisössä avioliiton muodostamisen kautta. Aiempi tutkimuskirjallisuus on korostanut muutamia suuria linjoja²⁷, jotka toimivat tässä työssä keskustelukumppaneina. Niitä on tarkoitus avata, täydentää, asettaa mahdollisia varauksia ja antaa niille konkreettisempaa sisältöä. Lopullisena tavoitteena on aikaisempaa paremman kokonaiskuvan rakentaminen.

Suurimmassa osassa tässä työssä käytettävästä kirjallisuudesta suoraan tai epäsuoraan tuodaan esiin, että naimattomien ihmisten seksuaaliset suhteet hyväksyttiin paikallisyhteisössä, jos avioliitto oli odotettavissa, aviolupaukset oli annettu tai pariskunta oli jo kihloissa. Toisin sanoen, esiaviollinen seksuaalinen kanssakäyminen sallittiin, jos se liittyi odotettavaan avioliittoon. Tässä kohtaa yhteisön normit erosivat kirkon vastaavista. Kaikkina aikakausina ja kaikissa kulttuureissa esiaviollista seksuaalisuutta ei tässä mielessä ole kuitenkaan yhteisöissä hyväksytty.²⁸

Edelliseen liittyen kirjallisuus on korostanut myös sitä, että aviottomien lasten saaminen oli negatiivinen asia sekä lapsen että äidin kannalta.²⁹ Tämä voidaan selittää sillä, että aviottomien lasten katsottiin tuottavan yhteisölle disharmoniaa, epäjärjestystä. Lapsi syntyi ikään kuin yhteiskunnan järjestyksen tai sukujärjestelmän ulkopuoliseksi, ollen kuitenkin konkreettisesti läsnä³⁰.

Kolmantena suuren linjana on esitetty, että aviorikokseen, eli huoruuteen suhtauduttiin negatiivisesti. Tällaista avioliiton ulkopuolista seksuaalisuhdetta paheksuttiin paikallisyhteisössä, mikä on ollut pääsääntö lähes kaikissa kulttuureissa ja kaikilla kansoilla. Avioliitto oli täten sukupuolisuhteita voimakkaasti säännöstelevä instituutio.³¹

Paikallisyhteisö tarkkaili toistuvasti elivätkö ihmiset normien mukaan. Tärkeä sosiaalisen kontrollin muoto 1800-luvun lopun maaseudulla olivat juurut ja huhut³². Niiden avulla ihmiset olivat perinteisesti tarkkailleet muun mu-

²⁷ Sen sijaan 1800-luvun lopun realistinen kaunokirjallisuus ja siitä meidän päiviimme asti ammentaneet elokuvat ja tv-sarjat ovat korostaneet todellisuuden kannalta yksipuolisia kulttuurisia kuvia maaseudun seksuaalisuudesta, jotka ovat joskus tiukkuudet myös aihetta sivuvaan tutkimukseen. Näitä kuvia voivat olla esimerkiksi naimattoman äidin totaalinen paheksunta yhteisössä, isännän tai säätyläismiehen hylkäämä naimaton nainen ("se tavallinen tarina"), joka toisinaan päätyy itsemurhaan, tai piikojen aitoissa vierailevat renkimiehet. Kyseisistä kulttuurisista kuvista ja niiden muotoutumisesta ks. Rasila 1983, 79; Pulma 1987, 165; Miettinen 1998, 2; Miettinen 2002, 1–3, 17–18; Miettinen 2003, 15–16.

²⁸ Esim. Nieminen 1951, 8, 70–72, 79, 82–85; Löfgren 1969, 37; Kälvemark 1977, 183–184; Kälvemark 1983, 20; Markkola 1990, 23; Frost 1995, 99; Apo 1995, 64; Aalto 1996, 184; Häkanson 1999, 138, 164, 178; Sarmela 1974, 133–135, 139, 141–143.

²⁹ Esim. Lukkarinen 1933, 14–16; Sarmela 1969, 199, 201; Frykman 1977, passim; Virtanen 1988, 179, 197–198; Virtanen 1990, 142, 148; Pohjola-Vilkuna 1995b, 117; Aalto 1996, 189; Tarkka 1998b, 161–162; Löfström 1999b, 156; Shikalov 2007, 182; Olsson 2007, 223–224.

³⁰ Ks. Thunander 1991, 12–13, 15–16, 18.

³¹ Esim. Nieminen 1951, 89; Taussi Sjöberg 1988, 93; Jauhiainen & Lipponen 1990, 225; Trumbach 1998, 39–40; Sarmela 1974, 144–145.

³² Juoru voidaan määritellä henkilöön ja hänen henkilökohtaisiin asioihinsa ja edesottamuksiin, julki sivun takaiseen "todelliseen identiteettiin" keskittyväksi epäviralliseksi uutiseksi. Huhu taas tarkoittaa epävirallista informaatiota päiväkohtaisesta tapahtumasta (Virtanen 1988, 179, 196–198; Koskinen 2000, 27–28, 41).

assa toistensa seksuaalista käytöstä ja moraalirajojen rikkomista. Jos yhteisö oli tiivis, tämän kaltainen kontrolli oli helppoa.³³

Juurujen tärkeä funktio yhteisössä olikin tutkia, toimivatko ihmiset oikein suhteessa yhteisön arvoihin. Täten juoruilla ylläpidettiin ja julkituottiin sosiaalisia normeja ja sosiaalista järjestystä. Sosiaalinen kontrolli toimi siten, että pelko juurun kohteeksi joutumisesta ja mahdollisista seuraamuksista ehkäisi poikkeavaa käyttäytymistä.³⁴ Juurujen avulla tapahtuva kontrolli kohdistui erityisesti tarkkailtavan henkilön subjektiiviseen maineeseen, joka ei ollut suoraan havainnoitavissa. Martti Grönforsin mukaan juurut ja huhut ikään kuin tuottivat ”todisteet”, jolla konkreettiset tapahtumat voitiin kytkeä henkilöihin joiden maine haluttiin tarkastaa.³⁵

Paikallisyhteisön ohella myös kirkko, lainsäädäntö ja oikeuslaitos olivat normittamassa ihmisten seksuaalista käytöstä. Samalla ne asettivat viralliset muodot kihlaukselle ja avioliitolle.

1.3.2 Kirkko ja maallinen lainsäädäntö

Keskiajalla, sitä ennen ja vielä uuden ajan alussa paikallisyhteisöissä pääsääntöisesti kihlaus oli muodostanut avioliiton varsinaisen vihkimisen sijaan. Kihlaus oli tällöin ensisijaisesti sukujen ja perheiden välinen sopimus. Ruotsissa katoililainen ja uskonpuhdistuksen jälkeen luterilainen kirkko sen sijaan olisi halunnut avioliitot omaan hallintaansa ja yritti saada kirkollisen vihkimisen yleistymään kihlauksen rinnalle. Vihkiminen alkoikin vähitellen yleistyä uskonpuhdistuksen jälkeen. Se tuli lopulta pakolliseksi vuoden 1686 kirkkolakiin ja edelleen vuoden 1734 Ruotsin valtakunnanlakiin. Samalla kihlaus ja vihkiminen erotettiin toisistaan kahdeksi eri askelmaksi avioliiton muodostamisprosessissa.³⁶

1800-luvun jälkipuoliskolla Ruotsin valtakunnanlain säädökset kihlauksesta ja avioliitosta olivat edelleen voimassa ja avioliitolta edellytettiin kirkollisen viranomaisen myötävaikutusta. Kihlaus oli lupaus kirkollisesta vihkimisestä ja toimenpiteet yhdessä synnyttivät juridisessa mielessä avioliiton. Kihlaus oli tarkasteluajalla juridinen mutta vapaamuotoinen ja vapaaehtoisuuteen perustuva, kahden ihmisen keskinäinen³⁷ (sormuksien vaihto) ja yksityinen osa

³³ Aalto 1996, 95, 152, 202; Lövkrona 1999, 164; Kietäväinen 2006, 26; Koskinen 2000, 101, 105; Vilkuna 1996, 67. Ks. myös Shorter 1975, 46–47.

³⁴ Gowing 1998, 120–121; Koskinen 2000, 40, 49, 101, 103, 106; Hautakoski 2007, 24.

³⁵ Grönfors 1989, 89–96; Hämäläinen 2003, 61.

³⁶ Hemmer 1967, 3–13; Mahkonen 1978, 11–14, 17–24; Taussi Sjöberg 1988, 53–57; Pylikänen 1991, 80–88; Gaunt 1996, 62–71; Håkanson 1999, 26–27; Lennartsson 1999, 79–97, 123–159; Marklund 2004, 168–169, 223. Kihlauksesta ja avioliittojen juridisesta muodostamisesta keskiajalla ja uuden ajan alussa ks. myös Carlsson 1965, passim; Carlsson 1972, 3–118; Knuutila 1990, 13–96; Korpiola 2004, 2–299.

³⁷ Ruotsissa kihlauksessa erotettiin käsitteellisesti toisistaan ”förlovning” ja ”trolovning”, joista ensin mainittu tarkoitti kahdenkeskistä, ei-virallista aviolupausta, kun taas jälkimmäinen virallista, juridisesti velvoittavaa aviolupausta (esim. Håkanson 1999, 140–142, 211).

avioliittoa. Kihlaukseen ainakin periaatteessa vaadittiin ulkopuolisia todistajia ja 21 vuotta nuorempien naisten osalta naittajan suostumus.³⁸

Kirkollinen avioliittoprosessi taas alkoi käytännössä kihlattujen ilmoitettua tapahtumasta kirkkoherralle, joka kirjasi kihlauksen ylös todistaen sen kirjallisesti. Tätä kutsuttiin kuulutusten ottamiseksi tai kuulutuskirjan tekemiseksi/hakemiseksi. Tämän jälkeen tuleva avioliitto kuulutettiin lähitulevaisuuden aikana kirkossa.³⁹ Lopullisen vihkimisen suoritti pappi, joko kirkossa tai kotona, ja toimenpidettä täytyi valvoa vähintään kaksi todistajaa. Siviiliavioliitto oli Suomessa mahdollinen vasta vuodesta 1917 lähtien.⁴⁰

Seksuaalisen käyttäytymisen suhteen luterilainen kirkko oli ollut ehdoton. Se hyväksyi ainoastaan avioliitossa toteutuvan seksuaalisuuden. Käytännössä kaikki esiaviolliset tai avioliiton ulkopuoliset seksuaalisuhteet olivat kiellettyjä ja rikos raamatun 6. käskyä vastaan. Kirkko esimerkiksi halusi seksuaalisessa kanssakäymisessä olleet naimattomat ihmiset naimisiin keskenään.⁴¹

Viimeistään 1500-luvulta lähtien kirkko ja maallinen oikeus sekä lainsäädäntö olivat toimineet yhteistyössä yrittäessään kartoittaa, rangaista ja kitkeä kaikkea väärää ei-avioliitossa tapahtuvaa seksuaalista käyttäytymistä. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että kirkkoherrojen tehtäviin oli kuulunut ilmoittaa maallisille viranomaisille väärin eläneet ihmiset. Vuorovaikutus toimi myös toisinpäin, sillä monet erilliset kirkolliset rangaistukset perustuivat siihen, että seksuaalisesti väärinelävä oli ensin tuomittu maallisessa oikeudessa.⁴²

Maallisessa lainsäädännössä salavuoteus – kahden naimattoman ihmisen välinen seksuaalisuhde – ja huoruus – seksuaalisuhde, jossa vähintään toinen osapuolista oli naimisissa – olivat olleet ankarasti sanktioituja. Niistä oli voinut saanut sakkoja, vankeutta, ruumiinrangaistuksen tai jopa kuolemantuomion. Huoruusrikokseen oli edellisinä vuosisatoina suhtauduttu tuomioistuimissa hyvin ankarasti.⁴³ Myös salavuoteusrikoksia käsiteltiin oikeuksissa yleisesti 1500–1700-luvuilla. Tällöin seksuaalirikoskontrollilla oli pyritty puhdasoppisen

³⁸ RVL 1734 (1909), Naimiskaari, 1. luku, § 1–5, 3. luku, § 1–3; Kuninkaallinen asetus 14.1.1726; Keisarillinen asetus 31.11.1864, § 1–2; KL 1869: 9. luku (Wihkimisestä awioliittoon), § 72–73; Hemmer 1967, 13–15; Mahkonen 1978, 12–13; Losman 1982, 295; Håkanson 129–142; Karlsson Sjögren 2003. Kihlauksen käytännön muodoista, kihla-kaluista ja niiden hankinnan käytännöistä ks. Heikinmäki 1981, 94–114, 129–132, 135–151.

³⁹ Losman 1982, 295; Hemmer 1967, 14; Heikinmäki 1981, 158–161; RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 7. luku, § 2; KL 1869: 9. luku (Wihkimisestä awioliittoon), § 72–73,

⁴⁰ KL 1869: 9. luku (Wihkimisestä awioliittoon), § 71, 75–77; Hemmer 1967, 14–15. Vihkimisen tarkemmista ohjeista papeille ks. kirkkokäsikirja 1859, 6. luku (Awiokäskystä); kirkkokäsikirja 1886, 7. luku (Vihkimisestä awioliittoon). Vihkimisen käytännöistä ks. Heikinmäki 1981, 344–376.

⁴¹ Nieminen 1951, 43–44, 70, 72–73; Jousimaa 1983, 11; Lempiäinen, 1969, 106; Sihvo 1981, 22, 24, 51.

⁴² Esim. Taussi Sjöberg 1988, 49; Pylkkänen 1991, 90; Sundin 1992, 299–316, 344–347; Lindstedt Cronberg 1997, 250–262; Korpiola 2004, 266–283; Aalto 1996, 67; Murtorinne 1992, 91–92; Wallinheimo 1910, 293.

⁴³ Esim. Stone 1990, 231–300; Thunander 1991, 10–39, 48–50; Sundin 1992, 132–135, 335–340; Aalto 1996, 91–104, 107–130; Jokiahho 1996, 78–92; Lennartsson 1999, 287–293.

kirkon ja oikeuslaitoksen yhteistyön kautta lujittamaan Ruotsin valtakuntaa sisäisesti.⁴⁴

Maallisten rangaistusten rinnalla kirkolla oli aina 1800-luvun puoliväliin asti seurakuntalaisiin kohdistuva seurausjärjestelmänsä, jota voi kutsua *kirkko-kuriksi*, ja joka usein kohdistui seksuaalisiin rikkomuksiin. Joskus taas kohteena olivat epäsuopuisat avioliitot tai viivyttelyt vihkimisessä. Erilaisia kurimuotoja olivat a) *varoitukset* ja *nuhtelut*, b) *sakot*, sakon vaihtoehtona olleet c) *häpeärangaistukset*, joita olivat esimerkiksi häpeäpenkissä tai jalkapuussa istuminen sekä d) yksityiset tai julkiset *ripitykset*. Nämä kirkon sakastissa (salarippi) tai julkisesti seurakuntalaisten edessä (julkirippi) suoritetut ripitykset olivat käytännössä häpeärangaistuksia ja niitä kutsuttiinkin nimellä erillinen tai yleinen kirkonrangaistus. Erityisesti ripitysten funktiona oli saattaa väärin elänyt ihminen takaisin seurakunnan yhteyteen. Ennen kuritoimenpiteiden suorittamista seurakuntalainen oli menettänyt kirkolliset oikeutensa, esimerkiksi ehtoollisoikeuden.⁴⁵

Kirkon toimenkuvaan oli kuulunut myös sakottaa ennenaikaisesta avioyhteydestä sellaisia aviopareja, joiden lapsi oli saanut alkunsa ennen vihkimistä. Näitä sakkoja kutsuttiin usein tervarahoiksi tai kirkontervaukseksi.⁴⁶

Lainsäädännölliset muutokset 1800-luvun puolivälin molemmin puolin vähensivät radikaalisti kirkon edellytyksiä rangaista seurakuntalaisia. Jalkapuuraangaistus kumottiin 1848⁴⁷. Keisarillinen määräys vuonna 1864 puolestaan poisti kirkollisten sakkojen maksamisen kaksinnaimisesta, huoruudesta, muusta makaamisesta ja ennenaikaisesta avioyhteydestä. Käytännössä tämä tarkoitti koko sakkojärjestelmän poistumista, koska edellä mainitut olivat olleet sakuksen tärkeimmät kohteet. Samaan aikaan sakkojen poistamisen kanssa kumottiin julkinen ja erillinen kirkkorangaistus.⁴⁸ Sen sijaan maalliset rangaistukset huoruudesta ja salavuoteudesta jatkuivat vielä tämän työn tarkasteluajalle.

Muutenkin 1800-luvun puolivälin jälkeen kirkon konkreettinen rooli maaseudun ihmisten elämässä ja arjessa vähentyi. 1860-luvun lopun kunnallishallintouudistuksen ja vuoden 1869 kirkkolain myötä kirkko oli vapautunut, Erkki Kansanahon sanoin, yhteiskunnallisesta tehtävästään. Suurin osa kirkon pitäjänkokousten tehtävistä oli siirtynyt uusille kunnallisille hallintoelimille, jolloin kirkonkokouksille oli jäänyt pelkästään seurakuntaa koskevat asiat. Esimerkiksi

⁴⁴ Mäntylä 1969, 68–70; Pylkkänen 1990, 230–237, 247–248; Sundin 1992, 127–128, 319–324; Aalto 1996, 104–129; Jokiaho 1996, 54–78, 124–129; Lindstedt Cronberg 1997, 80–133; Andersson 1998, 182–194; Håkanson 1999, 275–278.

⁴⁵ Wallinheimo 1910, 293; Nieminen 1951, 79–82; Laasonen 1967, 73–74, 365–366, 380–391; Halmesmaa 1976, 11, 14–49, 228–290; Halmesmaa 1978, 34–64, 71–95; Karttunen 1978, 50; Sundin 1982, passim; Niiranen 1986, 328–329; Pylkkänen 1990, 234, 244–246; Laasonen 1991, 79, 169–172, 343; Murtorinne 1992, 91–92, 94; Sundin 1992, 326–328; Aalto 1996, 88; Lindstedt Cronberg 1997, 57–60, 63–65, 67.

⁴⁶ Nieminen 1951, 74–76, 81–82; Sundin 1982, 68; Häkkinen 1989, 101; Sundin 1992, 129–130; Marklund 2004, 207–208; Lukkarinen 1933, 15, alaviitteet.

⁴⁷ Aksel Warenin mukaan jalkapuu oli ollut viimeisen kerran Keuruulla käytössä 1850-luvulla, mutta sitä oli kuitenkin 1800-luvulla käytetty vain ”muutama harva kerta” (Waren 1969, 110; Karttunen 1978, 51). Vrt. Vihola 1983, 293.

⁴⁸ Nieminen 1951, 81–82; Lempiäinen 1969, 118–119; Halmesmaa 1978, 34, 51–53, 64–66, 78, 138. Keskustelusta kirkon sisällä koskien kirkkokurijärjestelmän muutosta ks. Halmesmaa 1976, 50–178; Halmesmaa 1978, 18–110.

koululaitos itsenäistyi kirkon holhouksesta ja vaivaishoito siirtyi kunnan vastuulle. Kirkko keskittyikin vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla enemmän hengelliseen puoleen.⁴⁹

Paikallisyhteisön elämä ei ollut kuitenkaan muutoksista huolimatta 1800-luvun kahtena viimeisenä vuosikymmenenä erillään kirkosta, sillä vuosisatojen aikana kehittynyt kristillinen tapakulttuuri oli voimissaan. Lisäksi kirkko oli monissa ihmisten elämän tärkeissä katkoskohdissa rituaaleineen läsnä, esimerkiksi kasteessa, ripillepääsyssä, vihkimisessä ja haudaamisessa.⁵⁰

1600–1700-luvuista ja 1800-luvun alkupuoliskosta on paikallisyhteisöjen ja kotitalouksien tutkimuksessa korostettu huoneentaulun maailmaa. Siinä kolmisäätyoppi ja kristilliset sekä patriarkaaliset arvot olisivat katekismuksen huoneentaulu-luvun myötä välittyneet mutkattomasti tavallisten seurakuntalaisten elämään, jäsentäen syvällisesti heidän keskinäisiä suhteita ja ajattelutapoja.⁵¹ Vaikka vanhan huoneentaulun maailma oli muun muassa perheen jäsenten keskinäisiä suhteita säädelleen lainsäädännön kehittymisen myötä vähitellen katoamassa, voidaan Paavo Kortekankaan sanoin todeta, että varsinkin maatalousvaltaisissa pitäjissä säilyi vuosisadan loppuun asti kirkon kunnioitus ja täytettiin vaaditut kirkolliset vähimmäisnormit⁵².

Tutkimuksenteon kannalta kirkko-käsite on paikallisyhteisön tasolla kuitenkin kovin abstrakti. Normienannon osalta käsitettä tullaan työssä käyttämään silloin, kun puhutaan yleisemmällä tasolla kirkon lainsäädännöstä tai toiminnasta Keuruun käräjäkuntaa laajemmalla tasolla. Sen sijaan paikallisella tasolla tullaan puhumaan seurakunnan jäsenistä ja papeista. Pappien paheksunta ja toiminta väärineläneitä ihmisiä kohtaan olivat luterilaisen kirkon näkemysten paikallisia sovelluksia.

Tämän työn erityisenä lähtökohtana on se, että paikallisyhteisö ja kirkko omasivat yhteisen näkemyksen siitä, että sallitun seksuaalisuuden maailma 1800-luvun lopun maaseudulla oli vahvasti *avioliitonnormatiivinen*.

1.4 Keskusteleva ja kontekstoiva tutkimuskirjallisuus

Tutkimuksen kannalta on haastavaa se, että suomalaista tutkimuskirjallisuutta ei 1800-luvun lopun maaseudun seksuaalisuudesta ole kovinkaan paljoa. Olemassa oleva kirjallisuus on enemmän yksittäisiä artikkeleita ja monografioita, jotka eivät muodosta ainakaan mitään varsinaisia koulukuntia. Maaseudun seksuaalisuus erityisesti aviottomien lasten ja heidän äitiensä muodossa kyllä

⁴⁹ Kansanaho 1976, 55, 73; Kortekangas 1980, 141; Murtorinne 1992, 206–213. Ks. myös Laasonen 1970, 94.

⁵⁰ Virtanen 1988, 232–233; Lindstedt Cronberg 1997, 262. Kristillisyyttä välittyi vahvasti myös vähitellen syntyvän koulujärjestelmän osana (Suni 2005, passim).

⁵¹ Huoneentaulun maailmasta ja sen tutkimuksesta ks. Pleijel 1951; Aalto 1991, 133–142; Lennartsson 1999, 21–24; Einonen & Karonen 2002; Nieminen 2003, 17–25.

⁵² Kortekangas 1967, 206.

vilahtavat monissa maaseudun elämää muista näkökulmista tarkastelevissa tutkimuksissa, mutta teemoja ei useinkaan problematisoida kovin syvällisesti.

Hedelmälliseksi tilanteen tekee se, että aiemman tutkimuksen hajanaisuus on pakottanut hakemaan ja lukemaan kirjallisuutta laajalti sekä aiheiden että aikakausien osalta. Kontekstointi alkaa jo keskiajalta ja varsinaisen tutkimus-analyysin tukena toimivat 1600–1900-lukujen seksuaalisuutta ja avioliittoa käsittelevät tutkimukset.

Tutkimuskirjallisuuden valinnan pääperusteena on ollut niiden suora käytännön hyödynnettävyys 1800-luvun lopun suomalaisen maaseudun seksuaalisuuden tutkimisessa, jolloin on otettu huomioon muun muassa lainsäädännöllisen ja yhteisön sosiaalisen rakenteen vertailtavuus. Tämän vuoksi käytetty kirjallisuus on pitkälti suomalaista ja ruotsalaista, mutta tukea on haettu ajallisen ja historiallisen kontekstin huomioon ottaen varovaisesti muista pohjoismaista ja angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta.

Kirjallisuus on työssä kahdenlaisessa roolissa. Osa siitä toimii keskustelukumppanina tutkimustehtävään vastaamisessa. Tällainen tutkimus käsittelee tarkemmin itse maaseudun seksuaalisuutta yksilöiden, yhteisön, kirkon ja lainsäädännön näkökulmista. Toisaalta osa kirjallisuudesta on selkeämmin 1800-luvun lopun maaseudun elämää tai kärkekäytäntöjä kontekstoivaa. Seuraavassa esitellään tärkeimpiä työssä hyödynnettäviä kirjallisuuden osa-alueita ja nostetaan esiin yksittäisiä, olennaisessa roolissa olleita teoksia.

Muutama teos keskittyy laaja-alaisemmin maaseudun seksuaalisuuteen. Tärkein keskustelukumppani tämän työn kannalta on Kirsi Pohjola-Vilkunan *Eros kylässä – maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa* (1995), joka on alun perin sosiologian lisensiaatintyö. Pohjola-Vilkuna on käyttänyt Saarijärven kärjäkunnasta Keski-Suomesta tämän työn kanssa osittain yhteneväistä ja suunnilleen samalta ajalta olevaa oikeudellista lähdeaineistoa, ja pyrkinyt kirjoittamaan maaseudun (luvatonta) seksuaalisuutta. Teos tosin kärsii hajanaisesta jäsennyksestä, ajoittaisesta historiallisten kontekstien (esimerkiksi aikakauden lait) huomioimattomuudesta ja lähdekritiikittömästä tuomiokirja-aineiston käytöstä. Tärkein ero tässä työssä Pohjola-Vilkunan teokseen verrattuna on se, että näkökulma maaseudun seksuaalisuuteen on nyt merkittävästi laajempi: tarkastelussa ovat kirkko, lainsäädäntö, paikallinen tuomiovalta, paikallisyhteisö sekä miehet ja naiset. Pohjola-Vilkuna on työssään tarkastellut enimmäkseen käräjien käytäntöjä ja isännän ja piian epätasavertaisia seksuaalisuhteita.

Jan Löfströmin teos *Sukupuoliero agrariakulttuurissa* jäljittää lähtökohtaisesti homoseksuaalisuutta maaseutuyhteisössä, mutta tarkastelee sen myötä tutkimuskirjallisuutta ja perinneaineistoa analysoimalla (hetero)mieheyttä ja naiseutta. Myöhemmän seksuaalihistoriallisen tutkimuksen pohjana on usein ollut Armas Niemisen *Taistelu sukupuolimoraalista* (1951), jossa tarkastellaan muun ohella maaseudun seksuaalisuuteen liittyviä moraalikäsitteitä absoluuttisen ja relatiivisen seksuaalimoraalin käsitteitä käyttäen. Teos kuuluu jo klassikkokategoriaan. Sen pitäminen keskustelukumppanina on kuitenkin tärkeää, koska monet uudemman suomalaisen seksuaalihistoriallisen kirjallisuuden näkemykset ammentavat sieltä.

Maaseudun seksuaalisuuden kannalta historiantutkimuksessa on keskitytty usein erityiskysymyksiin. Yleinen tutkimuskohde on ollut naimaton äiti ja hänen lapsensa. Hedelmälliseksi aihepiirin tekee se, että usein rinnalla tarkastellaan avioliittoja ja avioon pyrkimistä. Esimerkiksi Ann-Sofie Kälvemark on tarkastellut useissa artikkeleissa 1970–1980-luvuilla kvantitatiivisesti naimattomia äitejä ja heidän avioliittoisuuttaan. Naimattoman seksuaalisuuden tuottamien lukujen taakse on monipuolisemmin alettu Ruotsissa päästä 1990-luvulla. Tällaisista tutkimuksista on tärkeässä roolissa ollut erityisesti Marie Lindstedt Cronbergin teos *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880* (1997), Per Bolin Hortin *En Tråkig historia. Ogifta mödrar, deras barn och fattigvården i Simrishamn, 1870–1917* (1998) ja Sigrid Håkansonin, *”då skall han taga henne till äkta...” Oäkta födslar, äktenskapsmarknad och giftermålssystem i Östsvrige och Västsverige 1750–1850* (1999).

Suomessa vastaavasti naimattomia äitejä ja heidän pärjäämistään on 1700-luvun lopusta ja 1800-luvun alusta tarkastellut Tiina Miettinen lisensiaatintyönsään *Huonosti vartioidut tyttäret. Avioton syntyvyys ja avioliitto hauholaisissa perheissä Ruotsin ajan lopulla* (2002).

Maailmalla on aviottomiin lapsiin liittyen tehty paljon tilastollista, demografista tutkimusta, joista mainittakoon esimerkkeinä Peter Laslettiin tutkimukset ja Suomessa Oiva Turpeisen artikkeli *Avioton lapsi esiteollisessa Suomessa* (1981). Tämä tutkimussuuntaus ei ole kuitenkaan tässä työssä kovinkaan suuressa roolissa, koska kyseisessä kirjallisuudessa keskitytään selittämään enemmän aviottomien lasten määrien vaihteluita pitkällä aikavälillä. Tämän työn suhteen oleellisempi kysymys on taas se, miksi aviottomia lapsia yleensäkin syntyi.

Sen sijaan aviottomiin lapsiin liittyvä, lapsenmurhia käsittelevä tutkimuskirjallisuus on tärkeässä roolissa, koska se valottaa laajemminkin naimattomiin naisiin kohdistunutta normipainetta. Tämän aihepiirin kirjallisuutta on seksuaalihistorian kentällä verrattain paljon, vaikkakin monografioissa ja artikkeleissa toistuvat usein samat tutkimusongelma ja jäsennykset.

Esimerkkeinä lapsenmurhikirjallisuudesta voisi mainita Britt Björnfotin ja Marja Sjöbergin artikkelin *Ensamma med Skammen* (1980), Laura Gowingin artikkelin *Secret births and infanticide in seventeenth-century England* (1997) ja Gun-Britt Johanssonin sosiologian väitöskirjan *Synderska och lagen: Barnamord i tre Norrlandslän 1830–1870* (2006)⁵³.

Suuri hyödynnettävä tutkimuskirjallisuusryhmä käsittelee kihlauksia ja avioliittoja. David Gauntin yleisteosta *Familjeliv i Norden* (1996) ja Orvar Löfgrenin artikkelia *Från nattfrieri till tonårskultur* (1969) voi pitää hyvinä esimerkkeinä maaseudun avioliiton muodostamisen historiallisesta tutkimuksesta. Ragnar Hemmerin *Suomen oikeushistorian oppikirja II: Perheoikeuden, perintöoikeuden ja tes-*

⁵³ Mona Rautelin väitteli vuoden 2009 lopussa Helsingin yliopistossa lapsenmurhista 1700-luvun Suomessa monografianaan *En förutbestämd sanning Barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll*. Tämän väitöskirjan työn valmistumisaikatauluista johtuen teoksen kokonaisvaltainen hyödyntäminen ei ole ollut mahdollista.

tamenttioikeuden historia (1967) ja Sami Mahkosen *Johdatus perheoikeuden historiaan* (1978) taas valottavat avioliiton muodostamisen juridista puolta.

Avioliittojen ja niiden muodostamisen konflikteja tarkasteltaessa avio- ja kihlaeroja käsittelevä tutkimuskirjallisuusryhmä on tärkeässä roolissa. Näistä voi mainita juridiselta puolelta Sami Mahkosen väitöskirjan *Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta* (1980). Laajemmin historian-tutkimusta edustavat taas esimerkiksi Marja Taussi Sjöbergin, *Skiljas. Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*, Anna-Liisa Niemisen pro gradu "*Skiljobref bewiljas*" – epäonnistuneet avioliitot Göteborgin hiippakunnassa vuosina 1774–1778 (2003) ja Ginger S. Frostin kihlaeroja käsittelevä *Promises Broken. Courtship, Class, and Gender in Victorian England* (1995).

1800-luvun lopun maaseudun seksuaalisuus ei ole ollut tutkimuksellisesti pelkästään historian harteilla. Tärkeänä keskustelukumppanina ja kontekstin luojana toimii myös kansatiede/etnologia. Tästä aihepiiristä voidaan mainita esimerkiksi J. Lukkarisen *Suomalaisten naimatapoja* (1933) ja Maija-Liisa Heikkinen *Suomalaiset häätavat* (1981), jotka ovat antaneet selvyttä maaseudun avioliitonmuodostuksen alkuvaiheeseen, tapoihin ja ihmisten suhtautumiseen.

Pohjola-Vilkunan teoksen *Eros kylässä* rinnalla tärkein kirja on ollut etnologian alaan kuuluva Jonas Frykmanin väitöskirja *Horan i bondesamhället* (1977), joka käsittelee naimattomaan äitiin suhtautumista 1800-luvun ruotsalaisella maaseudulla. Kirja antaa monipuolisen, vaikkakin muistelu- ja haastatteluaineiston luonteesta johtuen hieman liioittelevan rankan kuvan naimattoman äitien eri puolista maaseudulla. Uudempaa alan tutkimusta edustaa esimerkiksi Hilikka Helstin väitöskirja *Kotisyntytysten aikaan* (2000).

Pienessä roolissa on ollut maaseudun sukupuolta ja seksuaalisuutta käsittelevä folkloristiikan alan tutkimuskirjallisuus, josta on hyödynnetty tulkintoja paikallisyhteisöjen seksuaalinormeista. Tärkeimpänä voi mainita Laura Stark-Arolan väitöskirjan *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women's Private Rituals in Traditional Finland* (1998).

Työssä hyödynnetään myös sellaista rikoshistoriallista tutkimusta, jossa on käsitelty huoruutta, salavuoteutta tai lapsenmurhia. Käytössä on ollut esimerkiksi Seppo Aallon väitöskirja *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina* (1996), Kaijus Ervastian lisensiaatintyö *Lapsenmurhat Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus lapsenmurharikoksista Suomessa erityisesti autonomian aikana* (1994). Antoisa on ollut myös laadullisen tutkimusotteen omaavan Karin Hassan Janssonin raiskauksia käsittelevä väitöskirja *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800* (2002). Siinä on päästy oikeudenkäyntien tarkan analysoinnin myötä hyvinkin analyttisiin kuviin naimattomista ja naimisissa olevista ihmisistä suvun, seksuaalisuuden, avioliittojärjestelmän ja lainsäädännön osalta.

Rikoshistoriallista kirjallisuutta on käytetty myös kontekstoimaan oikeudenkäynnin kulttuuria. Oikeushistoriallisesta ja kärjäkäytännöistä kertovasta kirjallisuudesta itsessään voidaan mainita esimerkiksi Ragnar Hemmerin teos *Suomen oikeushistorian oppikirja I: Oikeuslähteiden, rikosoikeuden, prosessioikeuden ja ulosottoimen historia pääpiirteittäin* (1968) ja Toivo Nygårdin monografia *Erään tapon tarina. Romanien ja talonväen yhteento Alajärvellä 1888* (2001).

Kirkollisen kontekstin luomisessa ja kirkon käytäntöjen tarkastelussa on hyödynnetty kirkkohistoriallista tutkimusta. Näistä voidaan mainita esimerkiksi Pentti Lempiäisen, *Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto* (1969), Pekka Halmesmaan *Kirkkokurisäännöstä Suomessa 1848–1869 ja sen soveltaminen Turun ja Kajaanin rovastikunnissa* (1978) ja Esko Hartikaisen *Heränneitä ja nukahtaneita: kulttuuri, kontrolli ja herätys 1800-luvun alun Liperissä* (2005).

Työssä on hyödynnetty ajallisen kontekstin luomiseksi 1800-luvun lopun maaseudun elämää muuten kartoittaneita teoksia ja artikkeleita. Niissä sivutaan paikoitellen myös seksuaalisuutta ja avioliitonmuodostusta, vaikkakin ohimenevästi. Kontekstoinnin ja analyysin tukena ovat toimineet esimerkiksi Sten Carlssonin *Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället* (1977) ja Antero Heikkisen kirveskansa-trilogia (1988, 1997, 2000). Teossarjassa on maaseudun seksuaalisuutta tarkasteltu oikeuslähteiden avulla, vaikkakin Heikkinen käsittelee temaa lyhyesti ja enemmän kuvailun tasolla. Kontekstoinnin apuvälineinä toimivat olennaisesti myös aluetta käsittelevät pitäjänhistoriat. Teppo Vihola on kirjoittanut teoksen *Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917* (1983) ja Mauri Mönkkönen käsialaa on puolestaan *Multi-an historia 1866–1975* (1983).

1.5 Lähteet ja niiden käyttö

1.5.1 Oikeuden pöytäkirjat

Tärkein työssä käytettävä lähdetyyppi on varsinaisiasiain⁵⁴ pöytäkirjat eli oikeuspöytäkirjat Keuruun kärjäkunnasta. Pöytäkirjoja kutsuttiin 1800-luvun puoliväliin asti tuomiokirjoiksi⁵⁵. Kihlakunnanoikeus toimi maaseudulla alioikeutena, jossa kihlakunnantuomari tuomitsi yhdessä lautakunnan kanssa. Lain mukaan käräjiä, eli oikeuden kokoontumisia, voitiin tarpeen mukaan pitää kaksi tai kolme kertaa vuodessa. Keuruun kärjäkunta itsessään oli ollut vuosista 1862–1863 lähtien osa Jyväskylän tuomiokuntaa ja korkeammalla oikeusasteella se kuului Vaasan hovioikeuden piiriin. Konkreettisella pitäjätasolla kärjätaloina olivat liikenteellisesti sopivasti sijoittuneet suuret keuruulaiset Könttärin ja Häkkisenmäen talot.⁵⁶

Keuruun kärjäkunnassa käräjät pidettiin kaksi kertaa vuodessa: talvikäräjät maaliskokuussa ja syyskäräjät syys-joulukuussa. Muutaman kuukauden ajalle mahtuvien käräjien puitteissa käytiin läpi yhteensä noin 250–400 oikeuskäsittelyä. Säännöllisten syys- ja talvikäräjien lisäksi pidettiin myös välikä-

⁵⁴ Varsinaisasiat olivat riita- ja rikosasioita, jotka oli pantu vireille haasteella. Riita-asia oli yksityis- eli siviilioikeudellinen asia. Rikokseksi taas määriteltiin teko, josta laissa oli määrätty rangaistus (Pitkänen 1995, 40).

⁵⁵ Virrankoski 1970, 118.

⁵⁶ Keisarillinen asetus 27.4.1868; RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 2. luku, § 2; Nousiainen 1991, 286, 288–289; Laitinen 1988b, 321–322; Vihola 1983, 420; Mönkkönen 1983, 274.

räjiä, jos henkilöä syytettiin suuresta rikoksesta tai oli ”*noussut yleinen kulkupuhe suuresta rikoksesta*”, ja varsinaisia käräjiä ei ollut lähiaikoina tulossa. Kihlakunnan tuomari toimi tällöin kokoonkutsujana.⁵⁷

Työssä hyödynnetään kahdeksaa erilaista oikeustapaustyyppiä. Mukaan on otettu kaikki ne tapaukset⁵⁸ jotka alkoivat vuosien 1881–1900 välisenä aikana mutta myös ne, jotka jatkuivat kyseisen aikarajauksen alueelle. Varhaisimmat tarkastellut tapaukset ovat syksyltä 1879 ja myöhäisimmät jatkuivat syksyyn 1901.⁵⁹ Talvi- ja syyskäräjien osalta yksien käräjien pöytäkirjat on aina sidottu yhdeksi kirjaksi, kun taas välikäräjien yhdessä sidoksessa on useampia vuosia.

Tärkein ja eniten käytetty tapaustyyppi ovat *lapsenruokko/lapsenelatus*-tapaukset, joita on yhteensä 119 kappaletta. Niissä aviottoman lapsen synnyttänyt nainen haki käräjäteitse elatusapua lapsensa isäksi väittämältään mieheltä. Oikeudenkäynnissä ensin mainittu toimi *kantajana* ja jälkimmäinen *vastaajana*. Toinen tärkeä käytettävä tapaustyyppi ovat 20 *lapsenmurha-* ja / tai *sikiönkätöntä*-tapausta.

Kolme seuraavaa tapaustyyppiä liittyivät kihlaukseen. Kuudessa tapauksessa oikeuteen oli tultu hakemaan *kihlaeroa*. Vihkimisen viivästyminenkin saattoi johtaa kihlaparit oikeuden eteen. Näitä papiston käräjille nostamia *liian pitkä kihla-aika*-tapauksia oli samoin kuusi kappaletta. Yhdessä tapauksessa oikeudelta haettiin erikseen kihlalahjojen palautusta.

Naimisissa olevien ihmisten seksuaalisuudesta kertovat puolestaan avioerotapaukset, joita löytyy 47 kappaletta. Suurimmassa osassa näistä, 32:ssa, avioeroa haettiin huoruuden takia. Huoruustapaukset ovatkin lastenelatuspausten ohella työn tärkein oikeustapaustyyppi. Eroa haettiin 11 tapauksessa hylkäämisen takia. Seksuaalinen kykenemättömyys, rakkaudettomuus, sukupuolitauti ja huonot välit olivat kukin yhden kerran avioeron hakemisen aiheena⁶⁰. Oikeudessa käsiteltiin lisäksi viittä puhdasta huoruustapausta, joissa ulkopuoliset olivat haastaneet ihmisiä käräjille.

Väitöskirjan tutkimustematiikka on rakennettu edellä mainittujen oikeustapaustyyppien varaan. Niiden rinnalla apuaineistona on 20 seksuaalisuuteen kytkeytyvää kunnianloukkaustapausta, jotka tarkentavat ja syventävät muista oikeustapauksista rakennettuja tutkimusteemoja.

Oikeuspöytäkirjojen sisältöä ja luonnetta voi kuvailla rikkaan yksipuoliseksi. Yksipuolisuus tulee siitä, että menneisyydestä voidaan tuomiokirjojen avulla nähdä vain ne jäljet, jotka ovat syntyneet oikeuslaitoksen tarpeiden myötä. Tämän vuoksi lähteen voi sanoa antavan tehtävänsä edellyttämällä tavalla

⁵⁷ JyMA Keuruun Sk 1879-Sk 1901; Välikäräjät (jatkossa Vk) 1881–1900; RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 4. luku, § 1.

⁵⁸ Termillä *tapaus* tarkoitetaan jatkossa kyseistä oikeudenkäyntiä kokonaisuudessaan, kun taas termillä *käsittely* yhtä yksittäistä käsittelykertaa, joita siis saattoi tulla yhtä tapausta kohden useitakin. Jotkut oikeustapaukset jatkuivat useampienkin käräjien ajan, osa päättyi ensimmäiseen käsittelyyn. Kärjäkäsittelyn etenemisestä esim. Björnfort & Sjöberg 1980, 326–327; Nygård 2001; Toivanen 2005, 29–32.

⁵⁹ **LIITTEET:** TAULUKKO 1 Käytettyjen oikeustapausten määrät käräjillä.

⁶⁰ Erotapausten kokonaismäärästä on pudotettu yksi mielenterveys- ja yksi perusteiltaan epäselvä tapaus jotka eivät liity seksuaalisuuteen.

vääristynyttä tietoa menneisyydestä.⁶¹ Pöytäkirjojen sisältö (kantajien ja vastaajien puheenvuorot, kirjalliset kanteet, todistajanlausunnot, papintodistukset, kirjalliset vastineet, oikeuden päätökset ja välihuomautukset) on tässä mielessä yksipuolista menneisyyden kuvaa. Se kertoo vain siitä, mitä oikeus on halunnut käräjillä todistajilta kuulla tai miten oikeudenkäynti juridisesti on suoritettu.

Aineiston ”yksipuolisuus” ei ole kuitenkaan ongelma. Oikeuspöytäkirjojen suuri rikkaus on se, että niitä kysymyksiä joista oikeus oli kiinnostunut, tarkasteltiin hyvin monipuolisesti. Kuvauksia todistajanlausuntoja kirjattiin ylös useiden käsittelyiden ajan.

Oikeuspöytäkirjat ovatkin kvalitatiivisen ja ihmisten elämää tarkastelevan historiantutkimuksen kannalta rikas lähde, koska niissä puhuvat omista asioistaan ihmiset, joihin tutkimus kohdistuu. Pöytäkirjojen avulla tutkija pääsee lähimmäksi historiassa monesti sivuun jääviä tavallisia ihmisiä, heidän omia näkemyksiään ja jokapäiväistä elämää. Ne eivät ole Ginger S. Frostin mukaan kuitenkaan avoin ovi, vaan mieluummin ikkuna menneisyyden elämään.⁶² Menneisyys välittyy ja rakentuu tutkimuksen käyttöön kuitenkin monenlaisten välivaiheiden kautta.

Pöytäkirjojen todistusarvoa voidaan pohtia ensinnäkin sen kannalta, kuinka hyvin itse käräjätilanteessa esitetyt asiat ovat muuntuneet pöytäkirjatuotoon. Lopullista pöytäkirjaa eli ns. konseptipöytäkirjaa ei koskaan laadittu suoraan, vaan käräjäpäivien välillä tuomarin sanelusta oikeuskäsittelyn aikana pidetyn ns. memoriaalipöytäkirjan perusteella.⁶³ Pentti Virrankosken mukaan on otettava huomioon, että tuomiokirjojen sanonnat voivat olla hämäriä ja epätasällisia. Käräjäkirjurilla ja tuomarilla on myös saattanut olla erilainen käsitys asioiden muistiin merkitsemisen tärkeydestä, ja joskus asioita on voitu esittää puutteellisesti ja virheellisesti.⁶⁴

Voidaan kuitenkin esittää, että 1880–1890-lukujen pöytäkirjat kertovat melko tarkasti käsittelyiden sisällöstä, sillä esimerkiksi yksittäisten todistajien lausuntojen sisällöt ovat kolmannessa persoonassa merkittävät tarinakokonaisuuksia. Niistä löytyy käräjähenkilöiden välihuutoja ja huomautuksia, joten oletettavasti Keuruulla memoriaalipöytäkirjaa pitänyt henkilö on merkinnyt epätavallisessa paikassa olleiden todistajien hitaasti kertomat lausunnot tarkasti ylös⁶⁵. Ja vaikka ilmaisut eivät olisi aina täysin autenttisia säilyneenkään, lausuntojen sisällöt kuitenkin⁶⁶.

Yksittäinen kirjuri ei voinut myöskään mielivaltaisesti jättää jotain tärkeitä asioita kirjoittamatta ylös, koska ensinnäkin lain mukaan todistajanlausunnot

⁶¹ Saarimäki 2006, 22–23; Renvall 1983, 51–52; Kalela 2000, 93.

⁶² Heikkinen 1988, 11; Eilola 2003, 43, alaviite 143; Katajala 1994, 64; Korhonen 1945, 10–12; Stone 1990, 28–29; Frost 1995, 12–24.

⁶³ Wrede 1936, 93; Jauhiainen & Lipponen 1990, 21, 32, 50, 118. Ks. myös Gowing 1998, 45–48.

⁶⁴ Virrankoski 1970, 124–126. Ks. myös Jansson 2002, 46.

⁶⁵ JyMA Sk 1879–Sk 1901; Vk 1881–1900. Pöytäkirjat noudattavat rakenteeltaan myös oikeudenkäyntimenettelyn kaavaa (Toivanen 2005, 31; Pitkänen 1995, 38).

⁶⁶ Jari Eilola korostaa, että vaikka kirjuri olisi saattanut merkitä asioita eri tavalla kuin todistajat kertoivat, tällöinkin saman yhteiskunnan ja aikakauden edustajina yhteinen arvomaailma ja mentaliteetti välittyivät tuomiokirjatekstiin (Eilola 2003, 43–44).

piti käsittelyn päätteeksi lukea julkisesti. Tällöin olisi saatu selville, ”*owatko heidän sanansa ja ajatuksensa tulleet oikein käsitetyiksi*” ja jos todistajalle olisi tullut vielä jotain uutta mieleen.⁶⁷ Tällaisesta tekstin varmistamisesta löytyykin pöytäkirjoista paljon esimerkkejä. Toisekseen niiden sisältö oli tärkeää todistusaineistoa seuraavilla käräjille ja aiempien käräjien todistajanlausuntoihin toisinaan viitattiin. Jos konseptipöytäkirjasta on jätetty jotain pois, se on tehty tuomarin esityksestä puhtaaksikirjoitusvaiheessa.

Tärkeämpi pohtimisen paikka onkin se, kuinka totuudenmukaisesti käräjillä esiintyneet kantajat, vastaajat ja todistajat puhuivat tapahtuneista asioista. Käräjäistunnossa todistajat saivat esittää kertomuksensa suhteellisen vapaasti ja heille esitetty kysymys olisi ollut avoin, esimerkiksi muotoa ”mitä tiedätte kyseessä olevasta tapauksesta”. Todistajan kertomuksen jälkeen tuomari saattoi tehdä tarkentavia kysymyksiä.⁶⁸

Pentti Virrankoski on arvioinut tuomiokirjojen sisältävän paljon kertomuksen luonteisia todistajanlausuntoja ja täten epäluotettavaa materiaalia. Epäspontaani kertomistilanne saattoi myös vaikuttaa siihen mitä sanottiin. Todistajat voivat myös muotoilla lausuntonsa sen mukaan mitä he olettivat oikeuden heiltä odottavan.⁶⁹ Lisäksi ainakin periaatteessa todistajat olisivat voineet valehdella⁷⁰.

Oikeuspöytäkirjojen merkitys ja totuudenmukaisuus eivät kuitenkaan tule siitä, että vastasivatko todistajanlausunnot täysin todellisia tapahtumia. Aiemmin historiantutkimuksessa lähdekritiikin avulla pyrittiin lähteiden kertomasta menneisyydestä etsimään vain varmaa tietoa. Varman ja paikkansapitävän tiedon, ”totuuden”, fundamentaalisen etsimisen sijasta pitäisi Jorma Kalelan mukaan puhua mieluummin hedelmällisen tai validin tiedon etsimisestä. Tällöin eri lähdeyytöt olisivat vain eri tavoin informatiivisia. Pöytäkirjoihin liittyvät kysymyksenasettelut voidaankin siirtää tapahtumahistoriallisen totuuden selvittämisestä enemmän rakenteelliseen sosiaali- ja mentaliteettihistoriaan.⁷¹

Oikeuslähteiden tekstiä tuleekin lähestyä enemmän kulttuurisina teksteinä, ja analysoida niitä kulttuuristen merkitysten kautta. Tällöin ei olla kiinnostuneita ensisijaisesti lähdetekstin tosiasioita koskevasta informaatiosta, vaan niiden sisältämistä merkitysrakenteista, kulttuurisista jäsennyksistä. Todistajat tulkitsivat näkemänsä ja kuulemaansa kulttuurinsa odotusarvojen ja tietojen mukaan, ja kertoivat siitä vastaavien käsitysten avulla. Historiantutkijalle riit-

⁶⁷ Wrede 1936, 93; RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 17. luku, § 28. Vrt. Toivanen 2005, 31.

⁶⁸ Nygård 2001, 95. Ks. myös Stone 1990, 30–31.

⁶⁹ Virrankoski 1970, 128; Eilola 2000, 184; Eilola 2003, 41–42. Ks. myös Gowing 1998, 42.

⁷⁰ Tarkoituksellinen valehtelu oli todennäköisesti suhteellisen vähäistä, koska todistamistilanne oli arvokas ja erikoinen tilanne maaseudun ihmisille. Lisäksi laki määräsi todistajan vannomaan valan totuudenmukaisesta lausunnosta käsi raamatulla ja Jumalan kautta, sekä määräsi sakon väärästä valasta (RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 17. luku, § 16, 18). Aineiston todistajanlausunnoissa oltiin ennemminkin pidettyväisiä. Todistajat saattoivat esimerkiksi arvella näkemänsä perusteella yhdyntän tapahtuneeksi, mutta oikeuden edessä eivät kuitenkaan läheskään aina uskaltaneet todistaa asiaa varmaksi.

⁷¹ Kalela 2000, 89–92; Matikainen 2002, 20.

tää, että esitetyt lausunnot olivat mahdollista todellisuutta joko kertojille tai ainakin osalle paikallaolijoista.⁷²

Oikeustekstien totuusarvo tuleekin tällöin siitä, että lausuntojen tuli olla uskottavia käräjillä esitettyinä. Tutkijan ei ole tarpeellista selvittää esimerkiksi sitä, kuka puhuu enemmän ja kuka taas vähemmän totta lastenelätustapauksissa, joissa nainen syytti käräjille haastamaansa miestä lapsen isäksi, joka puolestaan kiisti isyytensä ja saattoi syyttää asiasta muita miehiä. Tällaisessa tilanteessa kaikki puhuvat totta kulttuurisessa mielessä, sillä tekstin kertomat vaihtoehdot olivat mahdollista todellisuutta maaseudun naimattomille ihmisille. Toisin sanoen, valheenkin täytyi olla kulttuurisessa mielessä totta ja uskottava läsnäolijoille, jotta sen kannatti esittää⁷³.

Tällaista käräjäpuheiden ja todistajanlausuntojen kulttuurisen uskottavuuden vaatimusta pitivät oikeudessa yllä tuomari, lautamiehistö ja paikallisista ihmisistä koostunut käräjäyleisö, joiden paikallistuntemus karsi karkeimmat todellisuutta vastaamattomat väitteet pois.⁷⁴ Varsinkin lautamiehistön rooli käräjäpuheen uskottavuuden takaajana oli suuri, koska se toimi tuomarin rinnalla arvioimassa todistajanlausuntoja ja edusti paikallisten olojen tuntemusta. Lain mukaan lautamiehistön muodosti 12, mutta vähintään seitsemän talonpoikaa, jotka toimivat paikallisina asiantuntijoina oikeuden puheenjohtajalle.⁷⁵

Miten tällaisen oikeudellisen aineiston perusteella sitten rakennetaan historiallista tutkimusta⁷⁶? Lähdeaineiston erityinen piirre on se, että tutkimustehtävän ratkaisuun käytettäviä tapauksia on määrällisesti paljon, ja ne ovat sisällöltään hyvin kuvailevia ja monipuolisia. 20 vuoden ajalta oikeusaineistossa ei ole tutkimustematiikan suhteen ongelmia saturaatio-pisteen, eli kylläntymisen saavuttamisessa⁷⁷. Toisin sanoen, aineistoa on enemmän kuin riittävästi, mikä antaa mahdollisuuden yksittäistapauksia laajempaan analyysiin. Lähdeteknisinä metodina käytetään analyysin ja synteessin menetelmää.

Historiantutkimuksessa lähteistä irrotettavat yksittäiset lähdetiedot ovat ymmärrettäviä vasta viitatessaan ja ollessaan osa jotain suurempaa kokonaisuutta.⁷⁸ Siirryttäessä yleisemmälle tasolle tarkasteltavat asiat eivät enää löydy suoraan lähdetekstistä, josta ne voitaisiin suoraan kirjoittaa tutkimusraporttiin, vaan käytännössä tutkimuksellisesti lähestytään tulkintaa⁷⁹. Oikeuspöytäkirjo-

⁷² Toivanen 2005, 14–16; Pohjola-Vilkuna 1995a, 29; Gowing 1998, 54–55; Eilola 2003, 41. Historiantutkijan tehtävänä ei toisin sanoen ole selvittää vastasivatko tutkittavien ihmisten käsitykset todellisuutta vaan yrittää selvittää millaiset nämä käsitykset olivat (Kalela 2000, 132).

⁷³ Lövkrona 1999, 42–44.

⁷⁴ Korhonen 1945, 12; Lövkrona 1999, 47; Jauhiainen & Lipponen 1990, 17, 46, 83; Katajala 1994, 64–65.

⁷⁵ RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 1. luku, § 1; Hemmer 1968, 164; Nygård 2001, 82–83. Lautamiehistön valintaprosessin muutoksesta 1800-luvun mittaan ks. Hemmer 1968, 168; Nousiainen 1991, 294; Nousiainen 1993, 433, 501, 503; Nygård 2001, 82.

⁷⁶ Tuomiokirjoja käyttävän suomalaisen ja ruotsalaisen tutkimuksen metodi- ja näkökulmamuutoksista makrotasolta ja määrällisestä tutkimusotteesta mikro-tasolle ja kvalitatiiviseen näkökulmaan vuosina 1990–2005 ks. Karonen 2007.

⁷⁷ Saturaatiosta ks. Eskola & Suoranta 1998, 62–64.

⁷⁸ Esim. Renvall 1983, 12–16, 22, 163–164; Dahl 1971, 18.

⁷⁹ Katajala 1994, 64; Matikainen 2002, 20–21.

jen osalta tämä tarkoittaa pelkkien yksittäistapausten, yksittäisten ihmiskohtaloiden seuraamisen tai tapaustutkimusten rekonstruoinnin sijaan oikeustapausten sisältämien lähdetietojen hajottamista tarkasteltavien tutkimusteemojen raaka-aineiksi.

Käytännössä tämä analyysin vaihe alkaa oikeustapauksien lukemisella, etsimällä niistä yhteisiä teemoja ja koodaamalla teemat yhtenäisesti. Yleensä teemat muodostuvat monien oikeustapausten tuottamista useista aineistoesimerkeistä, mutta toisinaan tärkeältä tuntuvia teemoja kannattelee vain pari esimerkkiä. Huomio kiinnittyy erityisesti sellaisiin yksittäisiin esimerkkeihin, joiden sisältö on ristiriidassa muiden saman teeman esimerkkien kanssa. Analyysin vaiheen päättää oikeustapausten hajottaminen koodattujen muistiinpanojen perusteella.⁸⁰

Synteesin ensimmäisessä vaiheessa valittu tema otetaan tarkasteltavaksi keräämällä yhteen kaikki aihetta käsittelevät muistiinpanot. Tämän jälkeen isompi tema jaetaan jäsennyksellisesti vielä pienempiin paloihin. Näin muodostuu vähitellen päälukuja, alalukuja ja lukujen jäsennyksiä. Itse tutkimustekstissä teemojen sisältöä ja tutkimustuloksia perustellaan sekä kvalitatiivisesti oikeustapausten sisällöllä että kvantitatiivisesti yksittäisistä oikeustapauksista laskettavilla eri ilmiöiden frekvensseillä. Oikeuspöytäkirjojen rinnalla käytetään tässä merkityksessä myös Suomen virallisia tilastoja (SVT).

Käytännössä päättelyjen perustelut esitetään tekstissä liitteistä löytyvillä taulukoilla, asetelmilla, viittauksilla alkuperäislähteisiin tai esittämällä suoria lainauksia. Koska oikeuspöytäkirjojen luonteen vuoksi samantyyllisiä todistanjanlausuntoja löytyy aineistosta paljon, suorien lainauksien merkitys on toimia esimerkkitapauksina⁸¹, jotka kertovat jotain yleisempää verrattuna lainauksen lähteenä olleeseen yksittäiseen tapaukseen. Suorat lainaukset on aina esitetty siinä kolmannessa persoonassa etenevässä muodossa, joissa ne on alkuperäislähteisiin kirjoitettu. Aiheeseen liittymättömän lähdetekstin poistamiseksi ja ihmisten sukunimien peittämiseksi lainauksia on paikoitellen lyhennelty.

Jos oikeudellisessa aineistossa on edellytyksiä kvalitatiiviseen tutkimusotteeseen, kirkollinen arkistoaineisto on luonteeltaan enemmän kvantitatiivista.

1.5.2 Kirkollinen arkistoaineisto

Työssä käytetty kirkollinen lähdeaineistoa kattaa Keuruun kärjäkunnan sisältämien Keuruun, Multian ja Pihlajaveden pitäjiä maantieteellisesti vastanneet Keuruun emäseurakunnan ja siihen yhteydessä olleet Multian seurakunnan ja Pihlajaveden kappelin.⁸² Seurakunnat ja kappelit kuuluivat vuosina 1881–1896

⁸⁰ **LIITTEET:** Esimerkki oikeuskäsittelyiden teemoittaisesta hajottamisesta.

⁸¹ Ks. Katajala 1994, 64; Matikainen 2002, 22.

⁸² Keuruun emäseurakunta oli perustettu Ruoveden emäseurakunnan kappeliksi vuonna 1628 mutta ollut itsenäinen kirkkoherrakunta jo vuonna 1630. Multia oli puolestaan saanut kappeliseurakunnan oikeudet 1831, hyväksynnän Keuruusta erillistä seurakunnasta 1872, ja ensimmäinen kirkkoherra aloitti seurakunnan johtamisen vuonna 1886. Samoin vuonna 1831 muodostettu Pihlajaveden kappeli hyväksyttiin seurakunnaksi 1895 ja ensimmäisen oman kirkkoherransa se sai 1910 (Colliander

Ruoveden rovastikuntaan ja Turun arkkihiippakuntaan, mutta vuodesta 1897 lähtien Porvoon hiippakuntaan.⁸³

Kirkollinen lähdeaineisto jakautuu käyttöfunktioiltaan kahteen ryhmään. Ensimmäiseen kuuluvat suoraan kirkon normienannosta kertovat lähteet. Tällainen rooli on ensinnäkin *kirkkoneuvoston*⁸⁴ *pöytäkirjoilla*. Aiemmin kirkkoneuvostoilla ei ollut valtakunnallisesti yhteneväistä toimintamallia, mutta vuoden 1869 kirkkolaki vakiinnutti neuvoston aseman kirkonkokousta valmistelevana ja sen päätöksiä toimeenpanevana hallintoelimenä. Sen toimialaan kuuluivat lisäksi kirkkokurin edistäminen, kirkon omaisuuden ja maan hoito sekä palveluskunnan nimittäminen. Tehtäviin kuului vanhastaan myös seurakuntalaisten sukupuolisiveellistä elämää koskevat kysymykset, ja lain mukaan sen tuli käyttää kristillistä siveydenhoitoa ja kirkkokuria seurakunnassa.⁸⁵

Pöytäkirjoista on kartoitettu työn aikarajausta laajemmin vuosia 1870–1900, koska seksuaalisuuteen liittyviä käsittelyjä on vähän. Esimerkiksi Multialta löytyi vain yksi mielenkiintoinen neuvoston kokous ja Pihlajavedeltäkin vain kolme. Keuruun seurakunnassa tapauksia oli kuusi kappaletta.

Sisällöltään kirkkoneuvoston pöytäkirjat ovat lähellä tuomiokirjatekstiä, sillä erotuksella että pöytäkirjat ovat virallisemmin kolmannessa persoonassa liikkuvaa tekstiä siitä, mitä kukin sanoi, miten kokouksessa toimittiin ja mitä asiasta päätettiin. Erityisesti vuonna 1887 Keuruulla pidetyn kokouksen pöytäkirja on sinne kutsuttujen ihmisten suuren määrän takia muodollista tekstiä⁸⁶, koostuen henkilötiedoista, rikkomuksen laadusta ja neuvoston päätöksestä.

Piispan- ja rovastintarkastuksista pidettiin tarkkoja pöytäkirjoja, jotka ovat muodoltaan samanlaista kolmannen persoonan tekstiä kuin kirkkoneuvoston pöytäkirjatkin. Tarkastuksista oli pitkään määrätty vuoden 1686 kirkkolaisissa. Vierailuissa tuli tällöin ottaa selvää kulloisenkin seurakunnan järjestyksestä ja kristillis-siveellisestä tilasta. Vuoden 1869 uudessa kirkkolaisissa hiippakunnan piispan edellytettiin käyvän jokaisessa seurakunnassa vähintään kerran viidessä vuodessa. Kirkkoherran tuli tällöin antaa ensiksi piispalle kirjallinen lausunto seurakuntalaisten kristinopintaidosta, siveyden tilasta, kirkon eri toiminnoista ja taloudellisesti tilanteesta. Piispan tuli myös tarkistaa kirkon omaisuus, tilit ja kirkonkirjat. Rovastien tuli puolestaan tehdä tarkastuksia piispan tai tuomiokapitulin määräyksestä ja raportoida niistä heille.⁸⁷

1910, 247–248, 427, 515; Suominen 1931, 18–30, 43–44; Sillanpää 1969, 318–320; Multala 1972, 9–13; Karttunen 1978, 22; Mönkkönen 1983, 23–26, 248; Vihola 1983, 288–290).

⁸³ Mönkkönen 1988, 444–450; Karttunen 1978, 25–26.

⁸⁴ Tutkimuskirjallisuudessa ja itse lähteissäkin käytetään usein termejä *kirkkoneuvosto* ja *kirkkoraati* sekaisin. Tässä työssä käytetään yksittäisiä suoria lähdelainauksia lukuun ottamatta ensimmäistä muotoa.

⁸⁵ Kaikkonen 1961, 23–28; Ojanen 1966, 65, 137–138; Kansanaho 1976, 74–75, 85, 88; Murtorinne 1992, 276–277; Viikki 1994, 177; KL 1869: 19. luku (Kirkkoraadista), § 331–332.

⁸⁶ Marginaaliin ja nimien väliin on kuitenkin paikoitellen merkitty välikommentteja, päätöksiä ja erillisiä merkintöjä pariskuntien myöhemmistä vaiheista (JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887).

⁸⁷ Hartikainen 2005, 61–63; KL 1869: 21. luku (Piispanvirasta), § 358–362, 23. luku (Lääninrovastinvirasta), § 429–432.

Vuosilta 1881–1900 löytyy muutamia piispan ja rovastintarkastuksia joten laajemman aineiston saamiseksi ja ajallisen vertailun vuoksi tarkastuspöytäkirjoja on luettu 1830-luvulta aina 1920-luvun loppuun.

Kirkkokurinalaisten luettelot ovat puolestaan pääasiassa kvantitatiivista materiaalia. Ne sisältävät Multialla ja Pihlajavedellä vuosilta 1881–1900 sekä Keuruulla 1881–1886 vuosittaisia ja kuukausittaisia merkintöjä ihmisten ripityksistä. Luetteloihin merkittiin ylös ripitettävän tiedot (sosiaalinen asema, nimi, ripityksen syy) ja yleensä myös ripityksen suorittanut pappi. Keuruun seurakunnan arkistosta ei vuosilta 1887–1900 ripityksiä löydy, mutta kyse ei ole ripitysten totaalisesta loppumisesta, vaan ennemmin lähdeaineiston katoamisesta. Tuomiokirjojen papintodistuksista näet löytyy merkintöjä vielä 1880-luvun lopulla suoritetuista ripittämisistä⁸⁸.

Näiltä osin kirkkokurinalaisten luetteloita käytetään tuomiokirjojen rinnalla tarkasteltaessa naimattomien äitien sosiaalisia asemia⁸⁹, mutta myös itsessään kirkon normienannosta kertovana lähteenä. Vuodesta 1887 eteenpäin Keuruun kirkkokurinalaisten luetteloihin on merkitty ylös muutamia kirkkoherran, papiston ja kirkkoneuvoston suorittamia nuhteluita, jotka eivät kuitenkaan olleet varsinaisia ripittämisä.

Suoraan kirkon normien annosta kertovat pienemmässä roolissa olevat *kinkeripöytäkirjat*, joita on saatu käsiin vain Keuruun seurakunnasta vuosilta 1886–1890 ja 1896–1900. Kinkereiden tarkoitus oli kirkkolain mukaan kuulustella säännöllisesti ja alueittain seurakuntalaisia ja varsinkin nuorisoa heidän luku- ja kristinopintaidosta. Lukukinkereillä oli ollut keskeinen asema seurakuntatyössä ja siellä oli vanhastaan keskusteltu myös kyläkunnan siveellisestä elämästä.⁹⁰ Pöytäkirjoihin on kinkeriruoduittain merkitty kiinnostavia mainintoja aviottomien lasten määristä ja parisuhteiden laadusta.

Työssä käytetään lisäksi tutkimusta taustoittavaa ja tukevaa kirkollista aineistoa. Ensinnäkin *syntyneiden ja kastettujen luettelot* ovat kronologisesti eteneviä listauksia aviollisten ja aviottomien lasten syntymä- ja kastepäivistä, lapsien äideistä ja kummeista. *Vihittyjen luettelot* taas ovat listauksia vihittyjen ihmisten tiedoista (nimi, ikä, sosiaalinen asema, siviilisääty), vihkiöistä ja vihkipäivistä.⁹¹

Tärkeänä tilastollisena aineistona toimivat seurakuntien *väkilukutaulukot*. Niihin kirkkoherrojen piti vuosittain kerätä muista kirkollisista asiakirjoista, muun muassa edellä mainituista syntyneiden ja kastettujen sekä vihittyjen luetteloista, monenlaisia tilastollisia kokonaislukuja seurakuntalaisista. Tässä työssä on hyödynnetty tietoja aviottomien lasten määristä ja kuolleisuudesta, avioeroista sekä seurakuntalaisten sosiaalisesta asemasta.

Pienessä roolissa ovat *rippikirjat*, eli pääkirjat, joissa ovat 10-vuosittain kyttäin ja taloittain kaikki ruokakunnat ja ihmiset. Yksittäisten ihmisten kohdalle rippikirjoihin merkittiin kirkollisiin toimituksiin osallistuminen, heidän taitonsa

⁸⁸ Esim. JyMA Keuruun Sk 11.9.1889, § 88, liite ”Heikko astia”.

⁸⁹ **LIITTEET:** Perusteet kirkkokurinalaisten luettelojen käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun.

⁹⁰ KL 1869: 6. luku (Kristillisestä kasvatuksesta ja opetuksesta), § 44, 49; Laasonen 1967, 72–73; Kulmala 1972, 35; Mönkkönen 1983, 268; Murtorinne 1992, 277.

⁹¹ Ks. myös Viikki 1994, 171–173.

(esimerkiksi lukutaitonsa). 1800-luvulla rippikirjoihin alettiin merkitä myös huomautuksia hengellisen elämän laadusta⁹², jotka ovat tässä työssä mielenkiinnon kohteena. Rippikirjojen funktiona on toimia apuna kirkkokurinalaisten luetteloiden tietojen tulkinnassa ja niitä käyty kursorisesti läpi vuosilta 1870–1879 ja 1880–1889.

Keuruun ja Multian seurakuntien arkistoista löytyvät myös tuomiokapitulien päätökset *kihla- ja avioeroista*. Ne sisältävät tiedot eroa hakeneista, mahdollisista oikeuden päätöksistä tai kirkkoherran puollosta. Pääsisältö on kuitenkin virallinen eropäätös. 1890-luvun puolen välin jälkeen tuomiokapituli vaihtui Turusta Porvooseen ja vuosisadan lopulla käsinkirjoitetut päätökset valmiiksi painettuun tekstipohjaan.

Seurakuntien arkistoista *vaivaishoitoa* ei löydy enää 1800-luvun viimeisiltä vuosikymmeniltä, koska kunnallishallintouudistuksessa se siirtyi kunnan tehtäväksi. Sen sijaan työssä käytetään 1850–1860-luvuilta säilyneitä vaivaishoitolahtakunnan pöytäkirjoja ja listauksia avustettavista ihmisistä, jotka olivat usein naimattomia äitejä. Tiedot ovat kuitenkin fragmentaarisia.

Metodisesti kirkkoneuvoston ja piispan- ja rovastintarkastusten pöytäkirjoja tulkitaan vastaavalla tavalla kuin tuomiokirjojakin. Aineistoon suhtautumisen ero tulee siitä, että ensin mainituissa kyse on määrällisesti vähäisistä yksittäistapauksista, joista joudutaan tekemään yleisempiä päätelmiä.

Kaikki muu kirkollinen aineisto on pitkälti kirkkoherran tai muiden pappeiden kirkonkirjoihin merkitsemiä määrällisiä tietoja. Tällöin tarkastelunäkökulma on oikeuspöytäkirjoja kvantitatiivisempi ja kirkollisista lähdetiedoista on muodostettu liitteisiin useampia taulukoita. Niiden avulla tehdään päätelmiä kirkon normienannosta, avioitumisesta, naimattomista äideistä ja aviottomista lapsista. Pienemmältä Pihlajavedeltä päätelmät ovat varovaisempia ja jätetään joskus tekemättä, koska väestöä oli selvästi vähemmän kuin Keuruulla ja Multialla.

Vaikka kirkkoherroista riippuen kirjaamisten tarkkuus ja tyyli saattoivat vaihdellakin, kirkolliset aineistot kuvaavat ainakin yleispiirteiltään todellisia tapahtumia, koska seurakunnan asiakirjojen pitämistä säädeltiin lailla ja valvottiin piispan ja rovastintarkastuksissa.⁹³ Papit merkitsivät esimerkiksi syntymät ja kuolemat sitä myöten kuin niitä seurakunnassa tapahtui, joten virheellisyyksien määrä on vähäinen. Virheet ovat todennäköisempiä väkilukutaulukoissa, joihin papit vuosittain laskivat kokonaissummat muista kirkollisista lähteistä ja sosiaalisten asemien osalta 10-vuosittain.

1.5.3 Oikeudellinen ja kirkollinen normiaineisto

Työssä käytetään lähdeaineistona myös normiaineistoa, eli aikakauden lakiteksittäjiä ja käsikirjoja. Ne kertovat siitä, miten paikallisen kirkon ja oikeuslaitoksen olisi tullut toimia väärää seksuaalista käyttäytymistä kohtaan.

⁹² Viikki 1994, 173.

⁹³ Viikki 1994, 184–186; KL 1869: 15. luku (Erinäisistä papinviroista seurakunnissa), § 146.

Tärkeimmässä roolissa aikakauden maallisten lakien tarkastelussa on *Ruotsin valtakunnanlaki 1734* (RVL 1734) täydennettynä siihen sisältyvinä myöhemmin annettuina kuninkaallisina ja keisarillisina kirjeinä ja asetuksina. Lain rinnalla käytetään vuoden 1889 uutta rikoslakia, joka korvasi aiemman lain rikoskaaren ja jota alettiin paikallisissa oikeuksissa soveltaa vuodesta 1894 lähtien⁹⁴. Valtakunnanlaista on käytetty ensisijaisesti vuoden 1909 painosta mutta vanhemman rikoslain osalta vuoden 1877 painosta. Vertailu-aineistona käytetään vuoden 1929 uutta avioliittolakia, joka korvasi valtakunnanlain aiemman naimakaaren.

Työn näkökulma ei ole ensisijaisesti oikeushistoriallinen, vaan lakiaineiston funktiona on varsinkin oikeudenkäymiskaaren osalta toimia oikeudenkäynnin muotojen taustoituksessa, tulkittamisessa ja lähdekritiikin apuvälineenä. Toisaalta rikos- ja rangaistuskaarta sekä uutta rikoslakia käytetään selvittäessä sitä, millaisia sanktioita virallisesti vääränlaisesta elämästä olisi pitänyt seurata. Naimis-, perintö- ja holhouskaarien roolina on puolestaan valottaa kihlauksen, avioitumisen ja erojen oikeudellista sääntelyä.

Kirkollisesta normiaineistosta tärkein on vuoden 1869 uusi *kirkkolaki* (KL 1869). Laki valottaa aikakauden ripittämistä, kirkkokuria, kirkottamista, ehtoolissääntöjä ja kirkkoneuvoston rooleja sekä piispan ja rovastintarkastusten muotoja ja paikallisen seurakunnan edellytyksiä normittaa ihmisten seksuaalisuutta. Laki oli sisällöltään uudenvuodenlainen verrattuna vuoden 1686 kirkkolakiin, joka oli tullut tunnetuksi lujaan järjestykseen ja kirkkokuriin tähdänneistä säännöksistä. Uutta kirkkolakia valmisteltaessa oli lähdetty tähdentämään rangaistuksiin perustuvan kurinpidon asemasta kasvatuksen ja sielunhoidon merkitystä. Monien kurimuotojen poistamista tai lieventämistä oli perusteltu sillä, että ne olivat luonteeltaan epäkirjollisia eivätkä vastanneet kirkkokurin sielunhoidollista tarkoitusta.⁹⁵ Vanhempaa kirkkolakia käytetään vertailuaineistona.

Seurakuntien käytännön toiminnasta antavat tietoa *kirkkokäsikirjat*, jotka ohjeistivat pappeja siitä, kuinka kirkolliset toimitukset tuli suorittaa. Käytössä on ollut kaksi eri käsikirjaa, vuodelta 1859 ja vuonna 1888 painettu 1886 kirkkoliskokouksessa hyväksytty käsikirja. Ainoastan nämä viralliset aineistot kertovat kirkollisista tapahtumista, eikä ole täten täydellistä varmuutta siitä, miten erityisesti Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä jumalanpalveluksissa toimittiin. Kirkkokäsikirjat olivat kuitenkin virallinen ohjeistus ja käytännössä niitä myös noudatettiin. Noudattamista valvottiin piispan- ja rovastintarkastuksissa.

⁹⁴ Esim. Backman 1976, 233; Ervasti 1994, 10, 35–37.

⁹⁵ Kansanaho 1976, 22, 50–51, 55, 57, 88, 57; Halmesmaa 1978, 81; Murtorinne 1992, 92.

1.6 Aika, paikka ja ihmiset

1.6.1 Keuruu, Pihlajavesi ja Multia 1800-luvun lopulla

‘Keurusseutu’ oli ollut alun perin hämäläisten ja satakuntalaisten erämaata, jonka kiinteästä asuttamisesta olivat huolehtineet savolaiset 1500-luvulla. Vuosisadan puolivälissä perustettiin Ruoveden kirkkopitäjä, johon Keuruun, Multian ja Pihlajaveden alueet kuuluivat. 1620-luvulla muodostettiin Keuruun kirkkopitäjä. Maallisella tasolla ensimmäinen varsinainen Keuruun nimismies astui virkaansa 1820. Hallinnollisesti Keuruun, Multian ja Pihlajaveden pitäjät olivat 1800-luvun loppuvuosikymmeninä osa Vaasan lääniä ja Kuortaneen kihlakuntaa.⁹⁶

1800-luvun puoleen väliin asti pitäjien itsehallinnollisista asioista oli Suomessa maaseudulla päätetty seurakunnallisen hallinnon pitäjänkokouksissa. Helmikuussa 1865 keisari vahvisti valtiopäivien tekemän päätöksen kunnallishallinnosta, jolla käytännössä seurakunnista ja kappeleista muodostettiin kuntia. Keuruulla ja Multialla päätökset kunnallishallinnosta ja valtuustosta tehtiin vuonna 1867 ja Pihlajavedellä puolestaan 1868. Pitäjänkokoukset muuttuivat kuntakokouksiksi ja kunnallishallinnon vastuulle siirtyivät maaseudulla terveydenhoito, köyhäinhoito, holhousasiat, järjestyksenpito, paloapu, verotus, tie- ja kyyditysasiat, maanvuokrausasiat ja asuttaminen. Monien näiden velvollisuuksien toteuttamisesta vastasivat erilaiset lautakunnat.⁹⁷

Elinkeinollisesti pitäjät edustivat perinteistä maaseutumaista elämänmuotoa, jonka puitteissa eli 1800-luvun lopulla 90 prosenttia maan väestöstä. 1800-luvulla suomalainen yhteiskunta oli lähes täysin agraarinen. Keuruulla ja Pihlajavedellä pysyttiin vielä 1880-luvulla pääsääntöisesti vanhakantaisessa leipäviljan viljelyssä alkeellisempien maatalouskoneiden avulla, ja monin paikoin harrastettiin paikoitellen kaskeamistakin, vaikka 1860-luvulta alkaneiden metsäkauppojen myötä niihin oli alettu suhtautua yhä kielteisemmin. Multialla kaskeaminen jatkui vielä kauemmin, ja pitäjässä vanhakantainen viljanviljelysuuntaus vanhoilla viljelymenetelmillä oli vahvemmin voimissaan kuin muissa pitäjissä. 1860-luvulta lähtien myös metsätalous oli taloudellisesti merkittävässä roolissa. Talolliset alkoivat saada suuria tuloja, kun heidän metsistään pelkän kotitarvekäytön ohella ostettiin tukkeja kehittyvän sahateollisuuden raaka-aineeksi. Pitäjien tilattomille tarjosivat työtä tukinkaato, tukinajo ja uitot. Metsästyks ja kalastus taas olivat tarkasteltavissa pitäjissä pienemmässä roolissa,

⁹⁶ Vihola 1983, 9, 419–420; Laitinen 1988b, 316, 318–319; Mönkkönen 1983, 273. Pihlajavedestä erityisesti ks. Suominen 1931, 1–24.

⁹⁷ Vihola 1988, 372–373, 375–391, 394–411; Vihola 1983, 249–280; Mönkkönen 1983, 173–174, 180–191, 200–211. Pitäjien varhaisemmista hallinnollisista vaiheista ks. Sillanpää 1969, 242–295.

samoin kuin kulkukauppiaista vähitellen itsenäisiin maakauppoihin vuosisadan loppupuoliskolla kehittynyt kaupankäynti.⁹⁸

Maataloustuotannossa tapahtui Suomessa 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa suuri muutos siirryttäessä leipäviljan viljelystä entistä enemmän karjatalouteen ja rehunviljelyyn. Maatalouden konekannan uudistuminenkin tapahtui samaa tahtia. Keuruulla ja Pihlajavedellä maatalouden muutokset alkoivat etenevässä määrin 1880–1890-luvuilta lähtien ja Multialla myöhemmin.⁹⁹ Pitäjien maatalousvaltaisuutta korosti se, että Keuruun osalta myllyjä suurempi teollisuus (sahat, metalli- ja paperiteollisuus) oli vasta 1800-luvun lopun myötä kehittymässä suuremmaksi elinkeinoksi, Multia sahojen ja tervatehtaiden myötä vasta 1920-luvulla.¹⁰⁰

Maaseutumaisten elinkeinojen lisäksi tarkasteltaville pitäjille oli ominaista kulkuväylien vähäisyys. Kunnollinen tieverkko oli harva ja sitä oltiin vasta vuosisadan loppupuolella laajentamassa. Liikkuminen tapahtui lähinnä järviä, harvoja teitä, polkuja ja talviteitä pitkin. Matkat taitettiin kävellen tai hevoskyydillä. Liikkumisväylien vähäisyys koski erityisesti Multiaa. Liikkuminen pitäjien ulkopuolelle oli teiden kehittämisen ohella paranemassa 1880- ja 1890-luvuilla Keuruun ja Pihlajaveden läpi rakennettavien rautateiden ansiosta. Muutenkin tiedonvälitys oli kehittymässä vuosisadan lopulla, sillä postin liikkuminen parani ja puhelimet alkoivat olla paikoitellen jo todellisuutta.¹⁰¹

Liikkumismahdollisuuksien vähäisyys oli muovannut pitäjiin homogeenisiä, hyvin tiiviitä ihmisyyhteisöjä, joissa toisten asiat helposti tiedettiin ja joissa ei yhteisöllistä normienantoa päässyt helposti karkuun.

1.6.2 Agraariyhteisön jäsenet irtolaisista talollisiin

Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä väestö kasvoi suuresti tutkimuksen ajanjaksolla. Syntyvyys ja kokonaishedelmällisyys olivat Suomessa korkealla tasolla vielä 1870–1890-luvuilla ja Keski-Suomessa 1870–1880-luvuilla, jonka jälkeen ne alkoi vähitellen laskea.¹⁰² Keuruulla väkiluku kasvoi vuosien 1860 ja 1908 välillä 5284:stä peräti reiluun 11000:een ja tarkasteluajan (1881–1900) puitteissa 6782:sta yli 10000:ään. Pihlajavedellä vastaavat lisäykset olivat vähän alle tuhannesta asukkaasta 2212:een ja tarkasteluajalla 1497:stä 2073:een. Multialla puolestaan tarkastelujakson alussa 1880 oli 3002 asukasta ja vuonna 1900 lähemmäs 4000. Multialla syntyvyys oli suurempaa kuin Keski-Suomessa keskimäärin ja vuosien 1860 ja 1917 välillä pitäjän asukasluku kaksinkertaistui.¹⁰³

⁹⁸ Haatanen 1968, 7, 23, 25–26; Soininen 1980, 27–51; Virrankoski 1980, 147, 154; Mönkkönen 1983, 36, 39, 71–82, 104–108, 112–147; Vihola 1983, 86–104, 126–147, 160–174. Metsätalouden kehittymisestä ks. myös Peltonen 2004, 108–123.

⁹⁹ Soininen 1980, 27–51; Vihola 1991, 191–368; Vihola 2004, 157–176; Östman 2004, 19–54; Vihola 1983, 90–126; Mönkkönen 1983, 84–97.

¹⁰⁰ Vihola 1983, 182–197; Mönkkönen 1983, 157–163, 384–388.

¹⁰¹ Sillanpää 1969, 209–229; Suominen 1931, 38; Vihola 1983, 198–225, 235–248; Mönkkönen 1983, 164–170, 173–179.

¹⁰² Virrankoski 1980, 156; Ruokolainen & Notkola 2007, 77–86; Laitinen 1988a, 64, 69–2

¹⁰³ Vihola 1983, 29–34, 472; Karttunen 1978, 20; Mönkkönen 1983, 28–31; SVT VI 9; Laitinen 1988a, 64.

Tutkittavan alueen väestömäärä oli tarkasteluajalla siis reilun 11000 ja reilun 16000 välissä.

Tarkasteltavista pitäjistä Keuruun väestö oli selvästi suurempi kuin Multian ja Pihlajaveden, minkä vuoksi oikeudellisten pöytäkirjojen ja kirkollisen aineiston tarkastelussa Keuruu tulee pakostakin korostumaan.

Tässä työssä normien ja ihmisten toiminnan tarkastelu liikkuu pelkästään konflikteja tai käräjille joutuneita ihmisiä laajemmalla säteellä. Oikeudellista ja kirkollista lähdeaineistoa käytetään luomaan pelkkiä aineiston ihmisiä laajempi kokonaiskuva sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden määrittymisestä 1800-luvun lopun maaseudulla. Millaisen taloudellisen-sosiaalisen aseman omaava ihmisjoukko sitten asettuu tarkastelun kohteeksi?

Sivistyneistöön, säätyläistöön tai herrasväkeen luettavia ihmisiä oli pitäjissä vähän. Keuruu ja Pihlajavesi eivät olleet 1800-luvulla hallinnollisia keskuksia. Säätyläisiksi tai herrasväeksi miellettyä väestöä olivat papit, virkamiehet, lääkärit, apteekkarit, isommat kauppiat ja pari teollisuuspatruunaa. Myös Multialla säätyläiset olivat verrattain vähissä.¹⁰⁴ Tutkimuksessa esiintyvät ylempään luokan edustajat olivat lähinnä ylhäältäpäin normeja asettavia henkilöitä.

Tällaisessa roolissa olivat epäsuorasti ensinnäkin kruununnimismiehet, jotka toimivat rikostapauksissa myös syyttäjänä oikeuksissa. Vuosina 1870–1884 Keuruun kärjäkunnassa nimismiehenä toimi Richard Rudolf Polén ja 1884–1916 puolestaan Johan Walter Saxén. Teppo Viholan mukaan Polén olisi ollut Keuruulla pidetty henkilö, kun taas hänen seuraajallaan Saxénilla olisi ollut kovan miehen maine, eikä hänestä olisi liiemmin pidetty. Toisekseen kihlakunnanoikeuden tuomarin voidaan katsoa olleen eräänlainen norminantaja. Tarkasteluajalla Keuruun kärjäkunnassa tuomarina toimi Jyväskylän tuomiokunnan tuomari Walfrid Emanuel Waldén.¹⁰⁵

Oikeuden virkamiesten sijaan suuremman roolin työssä tulevat saamaan paikallisen seurakunnan papisto, kirkkoherrat ja kappalaiset. He pyrkivät luterilaisen kirkon edustajina normittamaan aktiivisesti maaseudun ihmisten seksuaalista käyttäytymistä. Normienannon vastaanottavalla puolella sivistyneistöä näkyy hyvin vähän, esimerkiksi oikeudessa he esiintyivät vain pari kertaa¹⁰⁶.

Muu maaseudun väestö oli kyseisen normienannon kohteena. Perinteisen maaseutuväestön ylimpänä sosiaaliryhmänä olivat *talolliset*. Maaseudun elämä oli 1800-luvun lopulla keskittynyt talojen ympärille, talolliset toimivat paljolti muun väestön työnantajana ja talollisväestö erottui muista maaseudun ryhmittymistä. Keuruulla talollisten ja torppareiden taloudellinen ero korostui 1800-

¹⁰⁴ Vihola 1983, 45–48; Mönkkönen 1983, 67–70; Peltonen 2006, passim.

¹⁰⁵ Vihola 1983, 420–421. Syyttäjän toiminnasta ja roolista rikosasioiden esille nostamisessa käräjillä ks. Wrede 1936, 178–183.

¹⁰⁶ Lastenelätustapauksissa vilahtavat yksi ylioppilas ja tukkiasioitsija. Jyväskyläläisen tukkiasioitsijan voisi rinnastaa myös talollisiin, mutta joka tapauksessa hän oli muun maaseudun väestön yläpuolella. Hän osasi esimerkiksi kirjoittaa hyvin, minkä todistaa häneltä saatu omakätisesti kirjoitettu tunnustus isyydestä (JyMA Keuruun Sk 26.10.1883, § 103, liite ”Alleg 103”).

luvun loppua kohti mentäessä muun muassa metsien arvon nousun myötä.¹⁰⁷ Käytännössä myös talolliset osallistuivat ylhäältäpäin tulevaan normienantoon. He toimivat seurakunnassa kirkkoneuvoston jäseninä ja kylänvanhempina. Talollisista koostunut lautamiehistö toimi myös tuomarin apuna käräjillä.

Talollisista seuraava sosiaalinen ryhmä oli *torpparit*. He olivat päätilan osan viljelytarkoitukseen vuokranneita henkilöitä ja vuokra maksettiin esimerkiksi Keuruulla päivätöillä, rahalla tai luonnontuotteina. Sosiaaliselta asemaltaan torpparit olivat talollisten alapuolella, mutta selvästi tilattoman maatalousväen yläpuolella. Tosin Viholan mukaan Keuruulla torpparien elintaso oli yleisesti vaatimaton ja heidän sosiaalisen nousun tiensä tukossa. Vuosisadan loppua kohti mentäessä sekä tarkasteltavissa pitäjissä että muuallakin Suomessa torpparien olot huononivat taloudellisesti ja välit talonmistajiin viilenivät, jolloin syntyi ns. torpparikysymys. Omasta maanviljelystään elannon saaviin torppareihin voisi rinnastaa asumismuodon vuoksi myös *lamppuodit* ja *mäkitupalaiset*. Ensin mainitut olivat kokotilanvuokraajia ja jälkimmäiset ihmisiä, joilla oli joko oma tai tilasta vuokrattu pikku mökki asumista varten. Mäkitupalaisilla oli korkeintaan pieni tilkku viljelysmaata ja he kävivät elannokseen töissä joko taloissa tai tekivät muita töitä esimerkiksi käsityöläisinä. *Muonamiehet* voisi rinnastaa mäkitupalaisiin sillä erolla, että he työskentelivät pelkästään taloon jonka mailla he asuivat. Mäkitupalaisien ja muonamiesten sosiaalinen status oli selvästi torpparia alempana.¹⁰⁸

Torpparien jälkeen sosiaalisessa kartassa elivät viralliseen palvelusväkeen kuuluneet *vuosipalkolliset*, *rengit* ja *piiat*. He asuivat isäntäväen luona, olivat talon tai torpan ruoassa ja saivat palkan rahana ja vaatteina. Palkolliset olivat nuoria, naimattomia ja yleensä tilattoman väestön jälkikasvua, jotka myöhemmin parhaimmassa tapauksessa tulivat torppareiksi tai siirtyivät itsellisten/kestien/loisten ryhmään. Palkollisvaihe oli elämänvaihe ennen avioitumista, vaikkakin naimisissa olevia renkejä kutsuttiin muonarengeiksi.¹⁰⁹

Maaseudulla eli myös suuri ihmisryhmä joista käytettiin nimitystä *itselliset*, *kestit* tai *loiset*. He olivat maattomia ja talojen tai torppien rakennuksissa majoitettavia henkilöitä, jotka elättivät itsensä tilapäisessä työsuhteessa päivätyöläisinä, maksaen sillä asumisensa. Sosiaaliryhmän edustajat olivat usein naimattomia tai omasivat korkeintaan pienen perheen. Heidän taloudellinen asemansa oli huono ja he olivat maaseudun irtainta väkeä, joka saattoi liikkua paikasta toiseen. Itselliset olivat kestejä ja loisia paremmassa asemassa, sillä heillä oli vuokrattu asunto toisten luona. Jälkimmäiset puolestaan asuivat usein saunassa, riihessä tai tuvan nurkassa. Itselliset olivat taloudelliselta asemaltaan kestien

¹⁰⁷ Laitinen 1988a, 114–119; Vihola 1983, 49–56; Mönkkönen 1983, 38–43, 45–47.

¹⁰⁸ Laitinen 1988a, 119–125; Vihola 1983, 56–65; Mönkkönen 1983, 50–62; Haatanen 1968, 37. Torpparitilanteesta Suomessa 1800-luvun lopulla ks. Rasila 1961, passim; Peltonen 1992a, passim.

¹⁰⁹ Haatanen 1968, 40–42; Laitinen 1988a, 123–124; Jutikkala 2003, 450; Markkola 1990, 21–23, 26; Markkola 2003, 149; Harnesk 1990, passim; Vihola 1983, 65–66; Mönkkönen 1983, 62–63.

yläpuolella ja kestit taas loisien.¹¹⁰ Lähdeaineistossa on kaikki kolme ryhmää säännöllisesti merkitty itsellisiksi.

Erityinen työntekijäryhmä 1800-luvun maaseudulla olivat *käsityöläiset*, joita olivat esimerkiksi suutarit, sepät ja räätälit. Heidän merkityksensä omavaraisessa maatalousyhteisössä oli suuri, mutta heidän sosiaalinen asemansa vaihteli. Joidenkin käsityöläisten asema oli lähellä itsellisten luokkaa ja monet tekivät muuta työtä käsityön ohella. Taitavimmat olivat hankkineet käräjien vahvistuksen ammatinharjoittamiselleen ja olivat vuoden 1879 elinkeinovapauslakiin asti ns. pitäjän käsityöläisiä. Yleensä käsityöläiset kulkivat talosta taloon töitä tehdessä ja he olivat usein naimattomia.¹¹¹

Maaseudun alimpaan sosiaaliryhmään kuuluivat *irtolaiset*, *köyhät* ja *ruotuvaivaiset*. Irtolaisilla ei ollut pysyvää asuinpaikkaa ja he saattoivat liikkua paikasta toiseen. He myös elivät usein yhteisön sosiaalisten ja taloudellisten rakenteiden ulkopuolella, saaden kunnan sosiaaliapua ja kerjäten. Ruotuvaivaisten ryhmään kuului monenlaisia ihmisiä, jotka eivät pystyneet huolehtimaan itsestään: lapsia, aikuisia ja vanhuksia. Paikkakunnan talot oli jaettu ruotuihin, jotka vuorotellen huolehtivat heistä. Lapsia voitiin myös myydä huutolaisiksi.¹¹²

On haasteellista yrittää hahmottaa sitä, kuinka paljon ihmisiä kuhunkin sosiaaliseen asemaan kuului, varsinkin kun 20 vuoden ajanjakson aikana ryhmien väliset kokoerot eivät pysyneet stabiilina. Keuruun käräjäkunnassa, ja suomalaisella maaseudulla yleisemminkin, tilattomien (torpparit, itselliset) absoluuttinen määrä ja suhteellinen osuus väestöstä kasvoivat ja talollisten puolestaan väheni 1800-luvun jälkipuoliskolla.¹¹³

Pitäjien väkilukutaulukoista ja Teppo Viholan sekä Mauri Mönkkösen pitäjänhistorioista on seuraaviin asetelmiin luotu likimääräinen, mutta mahdollisimman paljon todellisuutta vastaava kuva sosiaalisten ryhmien keskinäisistä asemista 20 vuoden aikana.¹¹⁴ Luvuissa ovat sosiaaliryhmän haltijat perheineen. Kestit, loiset ja itselliset on laskettu itsellisiksi. Ryhmä ”muut” sisältää teollisväestön, kauppiat ja eläkeläiset ja muutaman sotilaan:

Keuruu		Pihlajavesi		Multia	
sos. asema	%-osuus	sos. asema	%-osuus	sos. asema	%-osuus

¹¹⁰ Haatanen 1968, 44–45; Laitinen 1988a, 125–128; Östman 2004, 56; Vihola 1983, 65; Markkola 2003, 131; Mönkkönen 1983, 64–66.

¹¹¹ Vihola 1983, 67–68, 147–157; Mönkkönen 1983, 152–157.

¹¹² Vihola 1983, 69–70; Mönkkönen 1983, 66–67.

¹¹³ Esim. Haatanen 1968, 23, 36; Talve 1980, 447; Virrankoski 1980, 157; Jutikkala 2003, 448–449; Vihola 1983, 55, 60, 66, 70–76; Mönkkönen 1983, 51, 62–66.

¹¹⁴ JyMA Keuruun väkilukutaulukot 1880, TAULUKKO V Befolkningen fördelat efter näring och yrke, 1890 TAULUKKO Väestö jaettuna elinkeinon ja ammatin mukaan; Pihlajaveden väkilukutaulukot 1880, TAULUKKO V Befolkningen fördelat efter näring och yrke, 1890, TAULUKKO V Befolkningen fördelat efter näring och yrke; Multian väkilukutaulukot 1880, TAULUKKO Befolkningen fördelat efter näring och yrke, 1890, TAULUKKO V Väestö jaettuna elinkeinon ja ammatin mukaan; Vihola 1983, 55–56, 60, 64–79, 151–152; Mönkkönen 1983, 36–37, 43–44, 51, 60, 63–64, 152–153.

sivistyneistö	2	sivistyneistö	1-2	sivistyneistö	<1
talolliset	10-15	talolliset	25-30	talolliset	>15-20
torpparit	35	torpparit	33-40	torpparit	20-45
palvelusväki	10-15	palvelusväki	10	palvelusväki	1,6-8
itselliset	20-40	itselliset	15-20	itselliset	20-25
käsityöläiset	2	käsityöläiset	1	käsityöläiset	2
irtolaiset	2-4	irtolaiset	1-2	irtolaiset	3-6
muut	5-8	muut	6	muut	>5

Kyseisiä lukuja tullaan työssä vertaamaan lähdeaineistossa esiintyneiden ihmisten sosiaalisiin asemiin. Tällöin on otettava huomioon, että vertailu ei ole täysin eksaktia, vaan enemmänkin suuntaa antavaa. Tämä johtuu siitä, että yllämainitut luvut ovat vuosisadan lopun osalta arvioita ja keskimääräisiä prosentteja koko 20 vuoden ajalta. Tätä työtä varten ei ole myöskään käyty läpi henkikirjoja, joista sosiaaliset asemat löytyisivät yksilöidymmin kuin väkilukutaulukoiden valmiista formaatista. Vertailun tarkkuutta huonontaa lisäksi se, että lähdeaineistossa ihmisten sosiaalisen aseman merkitseminen saattoi vaihdella.

Tutkimuskohteena olevien ihmisten elämästä tarkastellaan intiimejä yksityisasiota, jotka olivat lisäksi luonteeltaan yleensä ikäviä. Näitä olivat esimerkiksi aviottomien lasten saaminen ja huoruuteen syyllistyminen. Riskinä voisi tällöin olla tarpeeton herkuttelu yksittäisten ihmisten yksityisasioidella. Tämä asettaa tutkimuksenteolle eettisen haasteen.

Tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkastella yksityiskohtaisesti kenenkään yksittäisen ihmisen elämänkaarta, vaan tarkastellaan seksuaalisuuden yleisiä piirteitä. Lukuisista ihmisistä rekonstruoidaan kokonaiskuvaa, jossa yksittäiset lähdetiedot sinällään ovat epäkiinnostavia. Tutkimalla intiimejä asioita hyvällä ja asiallisella tavalla kunnioitan tutkimuskohteena olevia menneisyyden ihmisiä.

Toinen tutkimuseettinen haaste liittyy ihmisten tunnistettavuuteen nykypäivänä. 1800-luvun loppu ei ole meidän päivistä vielä kovinkaan monen sukupolven takana, ja Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä eläneet ihmiset voivat olla hyvinkin tunnistettavia. Intimiteettisistä johtuen ihmisiin viitataan suorissa lainauksissa pelkästään sosiaalisella asemalla, etunimellä ja matronyymillä/patronyymillä. Sen sijaan sukunimiä ei mainita.

1.6.3 Tutkimusajan hedelmällisyys ja tarkastelun yleistäminen

Maaseudun avioliitonnormatiivisella seksuaalisuudella oli juurensa satojen vuosien aikajänteellä taaksepäin ja seksuaalisuutta ja perhettä käsittelevät normit

muuttuvat hitaasti¹¹⁵. Tutkittava historiallinen ilmiö ei ala mistään tietystä eikä pääty tiettyyn vuoteen. Tämän vuoksi työn aikarajaukseksi on valittu siisti 20 vuoden ajanjakso vuosilta 1881–1900. Valittu tarkasteluajan pituus määräytyy sillä perusteella, että 20 vuoden tutkimusaika riittää käytännössä kaikkien tarkasteltavien teemojen kylläntymiseen: samankaltaisuudet alkavat teemojen sisällä toistua, eikä tältä osin tarvitse tutkimusta jatkaa ajallisesti pidemmälle. 20 vuotta on toisaalta riittävän pituinen aika tärkeän ajallisen perspektiivin hahmottamiseen.

Myös itse ajanjakso, 1800-luvun loppu, on sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden määrittämisen osalta mielenkiintoinen. Ajalle olivat tyypillisiä sekä rakenteelliset muutokset että pysyvyydet. Esimerkiksi paikalliset seurakunnat elivät vuosisadan puolivälissä tapahtuneiden kirkkorangaistusten kieltämisen, uuden kirkkolain (1869) ja kirkon hallinnollisen vallan vähenemisen jälkeistä aikaa. Lainsäädännöllisesti taas vuosisadan loppu antaa tilaisuuden arvioida jo vanhan 1734 ruotsin valtakunnanlain soveltamista paikallistasolla ja uuden 1889 rikoslain suhdetta siihen.

Myös paikallisyhteisön osalta vuosisadan loppu oli mielenkiintoista muutoksen aikaa, vaikka esimerkiksi väestön sosiaalisen koostumuksen, hallinnollisen elämän, elinkeinojen ja infrastruktuurin muutokset eivät seksuaalisuuden normeihin ja ihmisten elämään vielä tarkasteluajalla olisi suoraan vaikuttanut¹¹⁶. Muutokset tarjoavat kuitenkin mielessä pidettävän kontekstin. Oleellista on se, että paikallisyhteisön tasolla 1800-luvulla alkaneesta maaseudun muutoksesta huolimatta suomalainen maaseutu pysyi perinteisenä ja Suomi yleensäkin vahvasti agraarisena pitkälle seuraavalle vuosisadalle asti¹¹⁷.

Vaikka lähilukuni kohteena on vain yksi suomalainen käräjäkunta, työssä pyritään hahmottamaan suomalaista maaseutua laajemmin. Toisin sanoen, Keuruuta, Multia ja Pihlajavettä käytetään esimerkkipitäjinä tarkasteltaessa suomalaista 1800-luvun lopun agraariyhteisön seksuaalisuutta. Kuinka edustavia valitut pitäjät sitten ovat?

1900-luvun vaihteen molemmin puolin suomalainen, fennomaaninen sivistyneistö korotti varsinkin Keuruun seudun ”aidoimmaksi Suomeksi”. Keuruun pappilassa kävi kesävierailulla nimekkäitä suomalaisia taiteilijoita ja ylioppilaat kiertelivät alueella tutustumassa ”aitoon” suomalaiseen kansaan. Samalla sivistyneistö pyrki oppimaan suomenkielen, koska Keuruun alueella tulokittiin puhuttavan puhtainta kieltä. Paikallisen herrasväen toiminnan funktiona oli myös sivistää ja kasvattaa kansaa. Yleensä vieraat keskittyivät kuvan rakentamiseen kuitenkin pappilan piirissä ilman laajempia kontakteja maaseuturahaaseen.¹¹⁸ Sivistyneistön luoma aitous oli tietysti rekonstruktio, jossa yhdistyivät fennomaaninen tavoite Suomen kansallisesta, aatteellisesta rakentamisesta

¹¹⁵ Esim. Sulkunen 1998, 57.

¹¹⁶ Ks. myös Pohjola-Vilkuna 1995a, 31–32.

¹¹⁷ Esim. Pihkala 1982, 387–407; Eloranta, García-Iglesias, Ojala & Jalava 2006, 15–25; Ojala & Nummela 2006, 65–91.

¹¹⁸ Vihola 1983, 379–390; Peltonen 2006, 32–37, 117–119.

ja silmiä hivelevän kaunis keuruulainen maaseutumaisema järvineen kaikkineen.

Vaikka tutkimuksellisesti voidaan kyseenalaistaa sivistyneistön korostama ideaalikuva Keuruun edustavuudesta, pitäjien avulla voidaan tarkastella suomalaista maaseutua yleispätevästi. Erityisesti tämä pätee ylärakenteen homogeenisyydellä: luterilaisen kirkon, maallisen lainsäädännön ja maaseudun käräjäkulttuurin normienantoa voidaan pitää yleispätevänä ainakin Suomen suuriruhtinaskunnan alueella.

Myös paikallisyhteisön tasoa voidaan pitää edustavana, koska pitäjistä ei löydy mitään suomalaisesta maaseudusta eroavia erityispiirteitä, kuten laajamittaista teollisuutta, urbaania asutusta tai suurta määrää keskiluokkaa ja sivistyneistöä. Pitäjät olivat rakenteeltaan hyvin perinteisiä sisämaan maaseutupitäjiä. Seksuaalisuuteen kytkeytyvien normien ja ihmisten toiminnan yleiset linjat on löydettävissä yksittäisten pitäjien sisältä, ja pitäjittäiset tai maakunnalliset erot johtuisivat enemmän tarkasteltavien teemojen erilaisista vahvuuksista kuin niiden eroavaisuudesta.

Toisaalta työssä ei voida häivyttää tarkasteltavia pitäjiä itseään täysin pois. Yksityiskohdissa ja yksittäisiin henkilöihin mentäessä pitäjistä löytyy erityispiirteitä. Ne pyritään kirjoittamaan esiin. Vertailukin on tältä osin mahdollista muuta maailmaa käsittelevän suomalaisen ja ulkomaalaisen tutkimuskirjallisuuden avulla. Sen sijaan alueen vertailua muualle Suomeen sanan varsinaisessa metodisessa merkityksessä ei suoriteta, vaan lähdeaineistossa pysytään Keuruun käräjäkunnan alueella.

Pienen ja rajatun tutkimusalueen valinnalla voidaan maaseudun seksuaalisuuden tarkastelussa päästä pelkkien kvantitatiivisten lukujen ohella syvemmälle laadulliseen tutkimukseen, lähteiden yksityiskohtiin ja monimuotoiseen todellisuuteen.¹¹⁹

1.7 Työn rakenne

Tutkimuksen kokonaisjäsennys koostuu kuudesta eri pääluvusta, joiden sisällöstä ja keskinäisestä järjestyksestä on rakennettu tapahtumakronologisesti etenevä kokonaiskuva yhteisön, kirkon ja oikeuslaitoksen normienannosta sekä ihmisten toiminnasta. Jokaisen pääluvun lopussa on muutaman sivun tiivistys luvun olennaisimmista tutkimustuloksista.

Kolme ensimmäistä päälukua käsittelevät yksilöiden ja pariskuntien elämää paikallisyhteisössä. Ensimmäisessä pääluvussa tarkastellaan esiaviollisen seksuaalisuuden normeja paikallisyhteisössä ja sitä, kuinka ihmiset toimivat tämän normin mukaan. Konkreettisina kiinnostuksen kohteina ovat tällöin ulkopuolisten tulkinta naimattomien ihmisten keskinäisestä elämästä, seksuaalisen yhteiselämän aloittamisen reunaehdot, esiaviolliset raskaudet ja yöstely.

¹¹⁹ Tutkimusalueen valinnasta ja edustavuudesta vrt. Aalto 1996, 24–25.

Toisessa luvussa ollaan kiinnostuneita siitä, missä määrin yksilöt ja pariskunnat toimivat yhteisön, kirkon ja lainsäädännön normien vastaisesti. Tarkastelussa on neljä erilaista teemaa. Ensimmäisessä pohditaan sellaista naimattomien ihmisten seksuaalielämää, joka ei lähtökohtaisesti ollut avioliittoon suuntautuvaa. Toisessa osiossa mietitään sitä, mikä katkaisi joillakin ihmisillä esiaviollisen seksuaalisuuden kautta avioliittoon johtavan, yhteisössä hyväksytyt, tien ja sai naiset synnyttämään aviottomia lapsia. Kolmanneksi kiinnostuksen kohteena ovat sellaiset seksuaalisuhteet, joissa mies oli ollut työnantaja ja nainen hänen alaisensa, palkollinen. Tarkoitus on ottaa kantaa siihen, missä määrin kyseisiä suhteita voidaan tarkastella alistus- tai hyväksikäyttösuhteina. Neljänneksi pohditaan huoruuteen syyllistymistä erityisesti analysoimalla huoruussuhteiden luonnetta.

Kolmannessa pääluvussa arvioidaan raskaana olevaa tai synnyttävää naimatonta naista tai naimatonta äitiä pelkoineen ja odotuksineen. Tilanteessa naisen vastapuolella olivat taas paikallisyhteisön ihmisten normit ja yhteisön ihmisten sosiaalinen kontrolli, eli tosiasiallinen suhtautuminen ja toiminta. Tarkempina teemoina luvussa esiintyvät naimattoman raskauden peittelyt, lapsenmurhat ja sikiönkätkemiset, joihin yhteisön katse ja toiminta iskivät. Toisekseen luvussa tarkastellaan naimattomien äitien elämien vaihtelevuutta paikallisyhteisössä avioitumismahdollisuuksien, isän roolin, raskauksien toistuvuuden ja yhteisön ulkopuolelle joutumisen myötä.

Neljännessä pääluvussa tarkastellaan paikallisen kirkon kiellettyyn seksuaalisuuteen liittyvää normienantoa ja sitä, miten paikalliset papit toimivat vuosisadan lopussa seksuaalisesti väärin eläneitä kohtaan. Tutkimuksen kohteena ovat piispan ja rovastintarkastuksissa, kinkereillä, kirkkoneuvoston kokouksissa tai jopa oikeudessa esiin nostetut huoruus-, liian pitkät kihla-aika-, vuoteudessa elämis-tapaukset ja riitaiset avioliitot. Mielenkiinnon kohteena ovat myös pappien suorittamat naimattomien äitien kirkottamiset ja yleensäkin kirkon suhtautuminen äiteihin. Luvun päättää pohdinta pappien henkilökohtaisten näkemysten vaikutuksesta kirkon toimintaan.

Kahdessa viimeisessä pääluvussa tapahtuma-areenana on käräjäsali. Viidennessä pääluvussa tarkastellaan sitä, kuinka miehet ja naiset pystyivät käräjillä vaikuttamaan elämäänsä normirikkomusten ja seurausten jälkeen. Luvussa tutkitaan ensin sitä, kuinka tehokas väylä käräjät saattoi olla naimattomalle äidille hakea elatusta lapsen isältä tai, kuinka uhatuksi joutunutta seksuaalista mainetta pystyttiin puolustamaan. Aviottomien lasten isien merkitys on suuri molemmissa aiheissa ja heidän roolinsa täydentyy tarkastelemalla puhdistusvalan tekemisen vaikeutta lastenelatusapausten yhteydessä. Kolmantena tutkimuskohteena luvussa on se, kuinka väärän tai puuttuvan seksuaalisuuden perusteella miehet ja naiset pyrkivät hakemaan oikeudesta avioeroa.

Kuudennessa ja viimeisessä pääluvussa arvioidaan esiaviolliseen ja aviolliseen seksuaalisuuteen kytkeytyvää lainsäädäntöä ja kihlakunnanoikeuden päätöksiä. Kiinnostuksen kohteena ovat ensinnäkin seksuaalisen kanssakäymisen juridiset vaikutukset kihlaukseen ja kihlaeroihin. Toisekseen luvussa tutkitaan seksuaalirikoksia, salavuoteutta ja huoruutta sekä niiden oikeudellisia seurauksia.

Työn loppuluvussa vedetään yhteen tutkimuksen kokonaistulos: miten sallittu ja kielletty seksuaalisuus määrittyi yhteisön, kirkon, oikeuden ja ihmisten kesken.

2 AVIOLIITTO-ODOTUKSET – NAIMATTOMIEN SALLITTU SEKSUAALISUUS

2.1 Pariskunnat ulkopuolisten arvioinnin kohteena

1800-luvun lopun maaseudulla avioitumisikään tulleiden naimattomien ihmisten seksuaalinen elämä joutui paikallisyhteisön tarkkailun kohteeksi. Tarkkailu ei ollut edes kovin vaikeaa, koska intiimi yksityisyys ei ollut välttämättä mahdollista. Maaseudun elämää ja asumista luonnehtivat julkisuus ja läheisyys suhteessa muihin, vaikka metsät, ulkorakennukset tai aitat saattoivat antaa paremmin suojaa. Kuitenkin yhteisessä tilassa, tuvassa, nukkuminen sai aikaan sen, että toisten ihmisten elämästä oltiin yleensä hyvin selvillä. Useamman ihmisen makaaminen yhteisessä sängyssä vielä korosti tätä.¹²⁰ Intimiteetin puute näkyi hyvin käräjien todistajanlausunnoissa.

Keuruun kärjäkunnassa vuosien 1881–1887 lapsenelatus tapauksissa ja yhdessä huoruustapauksessa löytyy yhteensä 90 naimattomien pariskuntien keskinäisestä elämästä kertovaa todistajanlausuntoa. Vajaassa puolessa lausunnoista kerrottiin pariskunnan makaamisesta tai yhdessä yöpymisestä, mutta itse seksuaalista kanssakäymistä ei osattu sanoa varmaksi.¹²¹

Esimerkiksi renki Sakari Kustaavanpojan oli nähty Wiikin talon aitassa makaamassa sängyssä ”*parillaan halaamassa Hilda (...) muttei todistaja sentään nähnyt jos he silloin taikka sittemmin olisivat toisiinsa sekaantuneet*”. Samassa oikeuskäsittelyssä myös edellisen todistajan veli kertoi nähneensä Sakarin asuintuvassa makaamassa kantajan kanssa sängyssä, ”*eikä todistaja myös huomannut jos olisivat harjoittaneet lihallista yhteyttä*”.¹²²

Ulkopuolisilla oli ihmisten keskinäisestä elämästä paljonkin tietoa, mutta tietoisuus seksuaalielämästä oli hatarampaa. Vain vajaassa neljäsosassa todista-

¹²⁰ Pohjola-Vilkuna 1993, 21–23; Pohjola-Vilkuna 1995a, 44, 75–78, 80–81; Saarimäki 2006, 53–62.

¹²¹ Saarimäki 2006, 62–64.

¹²² JyMA Keuruun Tk 23.3.1886, § 73.

janlausunnoista osattiin kertoa suoraan tai epäsuoraan seksuaalisesta kanssakäymisestä ja vain 15 prosentissa todistettiin suoraan aktista. Toisin sanoen, kaikkein intiimeimmän tason seksuaalisuus sai usein olla rauhassa ulkopuolisilta 1800-luvun lopun maaseudulla.¹²³

Pariskunnat eivät kuitenkaan voineet välttyä ulkopuolisten silmiltä ja korvilta. Tällainen tarkkailu ei myöskään ollut luonteeltaan pelkästään passiivista. Esiaviollinen seurustelu ja seksuaalisuus olivat maaseutuyhteisössä muiden jäsenten erityisen mielenkiinnon ja uteliaisuuden, toisin sanoen, sosiaalisen kontrollin kohteena.¹²⁴ Aktiivinen tarkkailu kytkeytyi pelkän henkilökohtaisen uteliaisuuden ja mahdollisen tirkistelynhalun lisäksi siihen, että oltiin kiinnostuneita oletettavista tulevaisuuden aviopareista.

Aktiivinen tarkkailu tulee yksittäisissä tapauksissa suoraan esiin. Renki Juhana Edward oli tiennyt oikeudessa kertoa torppari Juhana Sakarinpojan yöllisistä kulkemisista, koska omien sanojensa mukaan *”uteliaisuudesta salaa seurasi hänen jälkiään”*. Joskus uteliaisuuden aktiivinen tyydyttäminen tuli esiin epäsuoremmin esiin, todistajien esittäessä huomaamistaan sattumaksi. Abraham Eriikanpojan kuultua lattialla ollessaan asianosaisten sängystä *”naimiseksi”* epäilemiään ääniä, oli lähtenyt huoneesta pois jättäen vastaajan tyttönsä kanssa. Abraham kertoi, että hän *”oven takana kuuli kuinka heidän puhuvan (...)”*.¹²⁵ Oven taakse oli tällöin jääty kuuntelemaan salaa tarkoituksella.

Naimattomista pariskunnista myös juoruiltiin. Joskus pariskunnan intiimistä elämästä esitettiin oikeudessa toisen käden tietoja, joita oli kuultu muilta ihmisiltä tai kantajalta, tai todistaja kertoi kuulleen huhua siitä. Torppari Frans oli kiusoitellut kantajaa ohranleikkuaikaan 1886 siitä, että tämä *”kuten maailma huusi”* oli pitänyt lihallista yhteyttä talokkaanpoika Taavetti Samulinpojan kanssa. Piika Lydia oli puolestaan tullut korvillaan todistaneeksi asianosaisten sukupuoliyhdyntää, mutta kertoi *”jo ennen äsken mainittua tapausta ja vielä sen jälkeen puhuttavan, että asiamiehet pitivät lihallista yhteyttä toistensa kanssa”*.¹²⁶

Juoruilu näkyi myös suullisessa perinteessä. Lotte Tarkan mukaan esimerkiksi naapurinemäntien juorut olivat arvokkaita vihjeitä sopivista ja sopimattomista partnereista. Erityisesti kihlusaikana molempia osapuolia käytiin tutkimassa, panettelemassa ja kehuskelemassa.¹²⁷ Sulhasehdokkaiden arvioinnista kertoo kirje, jonka itsellinen Abel oli lähettänyt silloiselle mielitietylleen itsellinen Siviä Emanuelintyttäreille. Abel kirjoitti että, *”Kiiruusti riennän taas luoksesi armahani, ei siis muutoin vaan ajatuksilla (...) Vaikka en minä voi tulla teille jos tulenki lauantaina en minä kehtaa aina käytä minä ajattelen että millasella tunteella*

¹²³ Saarimäki 2006, 67–69.

¹²⁴ Virtanen 1990, 145; Waris 1999b, 164; Helsti 2000, 275–276.

¹²⁵ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14; Sk 30.10.1882, § 84.

¹²⁶ JyMA Keuruun Tk 15.3.1888, § 99; Tk 7.4.1880, § 289.

¹²⁷ Tarkka 1998b, 159. Yleensäkin juorurunoudella, mieronvirsillä ja rekilauluilla oli funktiona tiedonvälityksellinen rooli sopivista parisuhteista ja sallitusta käyttäytymisestä (Tarkka 1998b, 153, 159–160).

on äitisi minua kohtaan, Woi ihme millaiseen supinaan ämmät alkoi kuin minä tulin eille sinne teitän kyökkiin (...).¹²⁸

Ihmisten tarkkailun perusteella voidaan havainnoida yhteisön seksuaalisuuteen liittämiä normeja. Vallitseva normisto näkyy epäsuorasti pariskuntien elämän tulkinnassaa. Käytetyt termit paljastavat, että ulkopuoliset hahmottivat naimattomien seksuaalisuuden pitkälti avioliittoinstituution kautta. Ulkopuolisten näkemyksiin avioliitosta viittasivat lastenelätustapausten maininnat pariskuntien käyttäytymisestä, yhdessä makaamisen pitkäkestoisuudesta ja asianosaisten omista puheista.

Esimerkiksi itsellinen Lydian ja talonpoika Fredrik Samulinpojan yhteiselämän kerrottiin *”näyttäneen kuin kihlatuiden ainakin ja vastaajan vielä kerran vakuuttaneen ”ei meistä eroa tule”*. Torpantytär Ulrika Hermanintyttären ja torppari Gustafin oli puolestaan nähty eläneen samassa talossa palvellessaan (...) *yhtenä niin kuin nainut joukko, karttamatta kovinkaan paljon muita salaisissa toimissaan*”.¹²⁹

Myös fyysisen tilan käyttö tulkittiin samoin. Talvikäräjillä 1884 kerrottiin, että *”olivat asianoisaiset (...) maanneet jouluun asti, melkein joka yö wieretysten samalla sijalla, niin kuin aviopari ja sittekun Miina joulun jälestä laittoi makuusijansa eri huoneeseen, oli Juho ehtimiseen juossut sielläkin hänen luonansa yönaikoina (...)*”.¹³⁰

Avioitumisiässä olevien kontaktit toiseen sukupuoleen tulkittiin täten merkiksi seksuaalisesta kiinnostuksesta, ja suorana viittauksena kykyyn solmia avioliitto. Tällaisissa tapauksissa suhde itsessään ulkopuolisten mielissä helposti tulkittiin jo tehdyksi päätökseksi mennä naimisiin. Täten ihmiset olivat yleisö, joka näki pariskunnat huomiota herättävästi rakastavaisina.¹³¹

Avioliittoaikomusten epäsuoran päättelyn lisäksi ulkopuoliset olivat usein kuulleet tai nähneet pariskunnan olevan menossa tulevaisuudessa naimisiin. Asia voitiin todentaa sormuksista¹³² tai asiasta kuultiin pariskunnalta itseltään. Piika Ida Fredrikintytär kertoi nähneensä vastaajan ja kantajan *”monesti olevan täydessä lihantyyssä, jota he eivät paljon kartelleet, sillä heillä tuntui olevan oikea naimisen tuuma”*, minkä todistaja perusteli vastaajalta kuulemallaan naimaikomuksella. Talollinen Justus Erikinpoika oli puolestaan maannut usein yökaudet torpantytär Matilda Hermanintyttären vieressä, ja *”muutoinkin oli näiden väli niin hyvää, että vastaaja joskus lupasi ottaa kantajan vaimokseenkin, vaikkei todista ja sentään tiedä oliko puhe totta vai pilaa”*.¹³³

Ulkopuolisten tulkinnat naimattomien ihmisten elämästä muodostuivat pariskuntien omista tarkoituseristä riippumatta. Toisin sanoen, avioliittoon kytkeytyvä normatiivisuus oli niin voimakas, että ulkopuoliset eivät pystyneet

¹²⁸ JyMA Keuruun Tk 7.4.1891, § 197.

¹²⁹ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221; Tk 28.4.1881, § 90.

¹³⁰ JyMA Keuruun Tk 19.3.1884, § 16.

¹³¹ Stark-Arola 1998b, 277; Kälvemark 1980, 331; Telste 1999a, 88. Ks. myös Aalto 1996, 190; Sarmela 1974, 139. Laura Stark on tulkinnut suomalaisen folkloren kuvaukset seksuaalisuudesta ja yhdynnästä metaforaksi avioparin sosiaalisille suhteille, avioliittoon johtavalle heteroseksuaaliselle siteelle ja laajemmin kotitalouden muodostamalle avioliitolle (Stark-Arola 1998a, 32, 36–38; Stark-Arola 1998b, 131–132, 135, 147–150, 193, 281).

¹³² Esim. JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221.

¹³³ JyMA Keuruun Tk 28.3.1885, § 159; Tk 31.3.1891, § 107.

naimattomien ihmisten seksuaalisuutta tulkitsemaan muuten kuin odotettavissa olevan avioliiton kautta. Tällaiset avioliiton odotusarvot muodostivat normiston jota naimattomien ihmisten täytyi noudattaa.

Toisinaan yhteisön jäsenet toivat suuremmin esiin sallitun ja kielletyn. Naimattomien ihmisten käyttäytymiseen saatettiin oikeudessa liittää esimerkiksi käsite ”luvaton”. Syyskäräjillä 1889 todistettiin piika Ida Kilianintyttären ja talonpoika Emilin maanheen yhteisessä sängyssä, ”mutta jos siellä olisi luvattomia tapahtunut, sitä todistaja ei voinut huomata”. Toinen todistaja oli asiasta enemmän varma. Hänen mukaansa ”mitään luvattonta sekaannusta siellä ei harjoitettu (...)”. Samoilla käräjillä kestien Kaarle Adaminpojan ja Hilda Valentinintyttären oli nähty ”(...) makaavan kahenkesken renki Emanuelin sängyssä saman peitteen alla, mutta ei hoksanut joko tekivät luvattomia”. Toinen todistaja kertoi vastaavasti yhdessä makaamisesta, ettei havainnut, ”jos toimittivat jotain sopimatonta”.¹³⁴

Kyseisissä tapauksissa ei paheksuttu suoraan seksuaalisen kanssakäymisen mahdollisuutta, pelkästään viitattiin siihen sopimattomana. Kyseiset termit kytkeytyvät kahdella tapaa käräjädiskurssiin. Lain mukaan kahden naimattoman ihmisen seksuaalinen kanssakäyminen, salavuoteus, oli kiellettyä. Täten todistajat saattoivat viitata todistajanlausunnoissaan kiellettyyn seksuaalisuuteen siltä osin. Toiminta olisi ollut ”luvattonta” myös, jos käräjillä haettiin todisteita miehen syyllisyydestä aviottoman lapsen isyyteen. Seksuaalinen kanssakäyminen olisi tällöin näyttäytynyt jälkikäteen arvioituna miehen ”luvattomana” käyttäytymisenä.

Käytetyt termit paljastavat jotain myös yhteisön jäsenten normeista. Periaatteessa esiaviollinen seksuaalinen kanssakäyminen olisi ollut yhteisön mielestä väärin. ”Luvaton” käyttäytyminen ei kuitenkaan ollut mikään erityisen vakava asia, vaan käytännössä naimattomien ihmisten seksuaalielämä hyväksyttiin, jos heidän oletettiin menevän myöhemmin naimisiin keskenään. Esiaviollinen seksuaalisuus oli täten *siedettyä* yhteisössä.

Luvaton käyttäytyminen muuttui käytännössäkin paheksutuksi, jos avioliittoa ei näyttänyt olevan tulossa. Yhteisön jäsenet paheksuivat, jos suhteiden perustana ei ollut avio-aietta tai jos aiottua avio-aietta ei toteutettu.¹³⁵

Esimerkiksi kesti Wilhelmina Erikintyttären ja talollinen Herman Hermaninpojan seksuaalinen suhde ei ollut luonteeltaan avioliittoon johtava. Wilhelminan äiti olikin paheksunut pariskunnan elämää, sillä asianosaisten heittäytyttyä pitkäkseen todistajan sänkyyn ”vastaajan äiti, joka makasi samassa huoneessa ja lieenee aavistanut pahennusta asiallisista, ajoi kantajan sieltä pois”. Herman oli myös vastannut räätälinoppilas Emilille tämän kysytyä avioaikeista, että ”en minä sitä ota, mutta kyllä minä koinin (...)”.¹³⁶

Entisen talollisen Abrahamin ja räätälintytär Hildan suhteessa avioliitto-odotukset olivat olleet olemassa, sillä Abraham oli kihlannut Hildan ja antanut sormuksetkin. Kuitenkaan Hilda ei pitänyt jatkunutta seksuaalista kanssakäy-

¹³⁴ JyMA Keuruun Sk 12.9.1889, § 104; Sk 11.9.1889, § 88.

¹³⁵ Nieminen 1951, 71–72, 83–85; Löfgren 1969, 37–38; Ihalainen 1981, 73; Heikkinen 1988, 173; Taussi Sjöberg 1988, 157–158.

¹³⁶ JyMA Keuruun Sk 27.10.1886, § 160; Tk 23.3.1887, § 79.

mistä luvallisena, sillä kihlauksen ja sormuksen saannin jälkeen *”olivat he ruvenneet pitämään liika aikaseen kovin likeistä yhteyttä, josta (...) tuli raskaaksi”*. Käräjillä Abraham tunnusti antaneensa sormuksen vain päästäkseen makaamaan yhden yön Hildan vieressä, mutta kielsi sekä kihlaamisen että lapsenteon.¹³⁷

Abrahamin avioliittoon johtamaton käyttäytyminen oli ollut myös Hildan isälle kova paikka. Isä oli kysynyt kärjäkäsittelyn aamuna Abrahamilta, että eikö tämä ollut koskaan luvannut naida Hildaa. Abraham oli vastannut ensin kieltävästi. Tällöin *”ukko (...) rupesi torumaan, että ’vai niin te olette siis pitänyt häntä ainoastaan huoranne’”*. Abraham oli tällöin selittänyt, että siihen aikaan *”kuin hän piti yhtä kantajan kanssa, ei heillä vielä ollut mitään puhetta naimisesta vaan kyllä jälestäpäin”*.¹³⁸

Isän käyttämä termi ”huora” oli vihaisen miehen lausahdus, mikä kertoo siitä pelosta, että naisen seksuaalinen maine oli joutunut pahasti uhatuksi. Esimerkiksi Lotte Tarkan mukaan kalevalamittaisen epiikan maailmassa huora-termistö liitettiin monesti naisiin, joita epäiltiin esiaviollisesta sukupuolisuhteesta. Tällöin huorittelu kyseenalaisti ja heikensi tytön kunniaksi eli naimaluvuksi kutsutun sosiaalisen vaihtoarvon. Avioitumismahdollisuudet heikkenivät.¹³⁹ Kyseisessä tapauksessa kantajan isän moralisointi kohdistui täten naisen sijasta suoraan miehen tekoon, jolla oli asetettu naisen maineen vaaraan.

Ulkopuolisten mahdollisesta paheksunnasta kertoo myös torpparinpoika Edvin Samuelinpojan itsellinen Edla Fredrikintyttäreille lähettämä kirje. Ulkopuolisten juoruiluihin Edvin viittasi sanomalla, että *”(...) kai teijä on olu kärsimistä kun metäsit on kuulemma siitä niin paljo puhuneet, mutta elkää siitä kemitä sillä en minä niiten voimitää kyllä nepuhuvat mitä tahtovat mutta ei niije puhe kulu mihikää (...)”*. Vaikka ulkopuolisten puheiden sisällöstä ei ole selvyyttä, puheiden voidaan olettaa olleen ainakin osittain paheksuvia. Suhteessa ei mikään esimerkiksi kihlauksen muodossa viitannut tulevaan avioliittoon, ja Edvin oli useammille ulkopuolisille erikseen kehunut ”lihallisesta yhteydestä” Edlan kanssa. Kuu-kautta ennen kyseisen kirjeen päiväystä Edvin olikin saattanut Edlan raskaaksi.¹⁴⁰

Jos ulkopuoliset tulkitsivat pariskuntien elämän avioliitonnormatiivisuuden mukaan, niin miten ihmiset sitten käytännössä elivät?

¹³⁷ JyMA Keuruun Tk 11.5.1881, § 346.

¹³⁸ JyMA Keuruun Tk 11.5.1881, § 346. Ks. myös Tarkka 1998b, 157.

¹³⁹ Tarkka 1998b, 162.

¹⁴⁰ JyMA Keuruun Sk 29.10.1896, § 266, liite ”Syhäst”; Tk 18.3.1897, § 88; Sk 7.10.1897, § 28.

2.2 Normienmukainen elämä

2.2.1 Seksuaalielämän oikeutus – aviolupaus ja kihlaus

Lähtökohtaisesti ihmiset pyrkivät elämään yhteisön normien mukaisesti. Pelko juorun kohteeksi joutumisesta ja mahdollisista seuraamuksista ehkäisee normeista poikkeavaa käyttäytymistä¹⁴¹. Seksuaalisen kanssakäymisen aloittamiseen usein vaikutti se, että mies ja nainen olivat päättäneet mennä naimisiin¹⁴². Käytännössä tämä ilmeni ensinnäkin aviolupausten antamisena.

Miehen antamat aviolupaukset antoivat pariskunnalle oikeuden aloittaa seksuaalielämä ja käytännössä lupaukset yleensä tähän myös johtivat. Esiavioliset suhteet olivat täten olennainen osa maaseudun avioliittomallia.¹⁴³ Käytetävän aineiston myötä näkökulma siirtyy selvemmin naiseen ja niihin perusteisiin, miksi naiset suostuivat yhdyntään ja miksi erityisesti heille odotetulla avioliitolla oli suuri merkitys.

Yhteensä 26 lastenelätustapauksessa tuotiin esiin, että mies oli ennen yhdyntää antanut aviolupaukset tai asiaa oli suunniteltu yhdessä. Nämä tapaukset kattavat kuitenkin vain reilun viidenneksen kaikista elätustapauksista. Aviolupaukset olivat johtaneet seksuaalisuhteeseen myös yhdessä lapsenmurhatapauksessa.¹⁴⁴

Esimerkiksi talollisentytär Ebba Samulintytär ja talollisenpoika Viktor Samulinpoika olivat olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä Viktorin kotona. Ebba oli suostunut yhdyntään, koska Viktor oli luvannut ottaa Ebban vaimokseen. Viktor oli korostanut lupastaan vielä sormuksella ja kertomalla talosta, jonka hän tulisi perimään. Piika Johanna Abrahamintytär taas oli työskennellyt Wirtalan tehtaalla Suolahden kylässä, kun renki Emil Kustaanpoika *”naimisen lupauksella viekötteli kantajan (...) kanssansa lihalliseen yhteyteen, josta oli seuraus että kantaja tuli raskaaksi (...)”*. Emilin puhemies oli lähettänyt aiemmin Johannalle tulevaa avioliittoa koskevan kirjeen, jossa Emil käski *”sinulle ilmoittammaa että tiedät valmistaa itsiäs ikuisen liiton tekemää vaan älä sure sää neito nuori tämän maailman perää kun kaksi oikee sytämme rakastaa toinen toistansa niin kyllä siin on Jumala rikkavutta antava”*. Pariskunta oli suunnitellut jo kuulutuspäivänkin valmiiksi.¹⁴⁵

Suutarinsälli Viktor Saanaanpoika oli pyytänyt torpparintytär Ilmi Elina Kaarlentytärtä vaimokseen. Ilmi oli suostunut tähän, koska tällä ei *”(...) ollut mitään miehelään menoa vastaan”*. Viktorin käytyä Ilmin palveluspaikassa, oli tä-

¹⁴¹ Koskinen 2000, 101, 103, 105–106.

¹⁴² Kälvemärk 1980, 327.

¹⁴³ Päivärinta 1910, 10; Kälvemärk 1980, 331; Taussi Sjöberg 1988, 96; Cavallo & Cerutti 1990, 74, 90, 94; Markkola 1990, 23; Lindstedt Cronberg 1997, 171–173; Traubach 1998, 280–283, 285; Håkanson 1999, 150, 175.

¹⁴⁴ Lastenelätustapauksissa aviolupausta kerrottiin yleensä kantajan tai hänen edustajansa aloituspuheenvuorossa. Vaikka nämä puheenvuorot olivat käräjillä esitettynä mieheen negatiivisesti suhtautuvia ja paikoin todellisuuden mustavalkoisena esittäviä, päättelen sisällön avioliittoa koskien vastanneen todellisuutta. Jonkin verran aineistossa on myös todistajien mainintoja miesten avioliittopuheista.

¹⁴⁵ JyMA Keuruun Tk 29.3.1886, § 131; Sk 29.10.1895, § 248, liite ”kopare”.

mä antanut *”vastaajan maata itsensä (...)”*, koska oli luottanut Viktorin lupaukseen avioliitosta.¹⁴⁶

Joskus sukupuoliyhdyntä oli jotain mihin nainen vasta pitkän ajan ja aviolupauksien voimalla saatiin suostutelluksi. Torpantytär Johanna Kaarlentytären edustajana ollut isä kertoi syyskäräjillä 1886, että *”wastaja monta vuotta perättäin veivasi kantajan kanssa, juoksi yökaudet hänen vieressään, lupasi naida hänet ja viekoitteli sillä keinoin kanssansa lihalliseen yhteyteen”*.¹⁴⁷

Miesten antamat aviolupaukset vakuuttivat naisen tulevasta avioliitosta, koska sanallisiin lupauksiin ja yleensäkin kosintaan liittyi kulttuurisia ja konventionaalisia muotoja ja tapoja. Näitä perinteisiä tapoja toistamalla nainen pysyttiin vakuuttamaan avioaikeiden vakavuudesta.¹⁴⁸ Nainen suostui yhdyntään, kun mies näyttäytyi yhteisölle hänen virallisena partnerinaan. Aviolutusten ja yhdynnän myötä muodostui suhde, joka ulkopuolistenkin silmissä näytti pysyvältä. Vasta myöhemmin se tuli tehdä lailliseksi ja *”täydeksi”* kirkollisella vihkimisellä.¹⁴⁹

Suostuminen seksuaalisuhteeseen vaati kuitenkin suurta luottamusta, sillä naisilla oli alituinen pelko aviolutuksen rikkomisesta ja jäämisestä yksin häpeään mahdollisen aviottoman lapsen kanssa. Naiset olivat ottaneet suuren riskin, koska olivat uskoneet sanojen pitävyyteen, Ginger S. Frostin sanoin, *”kirjoittamattomaan koodiin”*.¹⁵⁰ Riski oli kuitenkin otettu, koska yhteisön normit vaativat seksuaalisen kanssakäymisen liittyvän tulevaan avioliittoon.

Tärkeämpi peruste uskalluksesta luottaa miehen lupauksiin tuli pelosta jäädä kokonaan naimattomaksi. Naimattomaksi jääminen oli maaseutuyhteisössä eläneille miehille ja naisille häpeällinen asia. Keskimääräisen avioitumisiän ohittaneita naimattomia miehiä ja naisia voitiin nimittää vanhoiksi pojiksi tai -piioiksi, ja he saattoivat kokea pilkantekoa ja nimittelemistä. Negatiivinen asema johtui eräänlaisessa välitilassa elämisestä: naimattomat eivät olleet saavuttaneet kyläyhteisössä naimisissa olevien statusta, mutta eivät kuuluneet enää nuorempienkaan vertaisryhmään. Yksilötasolla naimattomuudessa häiritsti lisäksi epävarmuus vanhuusiän elämisestä, koska jälkeläisiä ei olisi ollut.¹⁵¹

Naimattomaksi jääminen kosketti erityisesti naisia. Kansanperinne korosti usein naimattomien naisten kohtaloa. Avioituminen oli yhteisön normien mukainen tapa aikuistua, jolloin piiiaksi haukkumalla naiselta voitiin kiistää tai ainakin kyseenalaistaa aikuisen ihmisen status. Termi vanhapiika, eli neitsyt, viit-

¹⁴⁶ JyMA Keuruun Sk 17.9.1898, § 143.

¹⁴⁷ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257.

¹⁴⁸ Flandrin 1991, 50–60, 70–71; Telste 1999a, 84–91. Lupautustenannon käytännöistä ja merkityksestä ks. Telste 1999b, 71–123, 136–138, 454–499.

¹⁴⁹ Cavallo & Cerutti 1990, 74, 90; Taussi Sjöberg 1988, 95; Håkanson 1999, 150, 175.

¹⁵⁰ Cavallo & Cerutti 1990, 79; Håkanson 1999, 175, 177, 211; Miettinen 2002, 1; Frost 1995, 105.

¹⁵¹ Heikinmäki 1981, 42–43; Stark-Arola 1998b, 91–92; Löfström 1999b, 94; Gaunt 1996, 14; Heikkinen 1988, 165; Vilku 1996, 67–68. Naimattomaksi jääneitä ei kuitenkaan erityisesti halveksittu eikä naimattomuus välttämättä vaikeuttanut heidän elämäänsä. Vaikka avioituminen oli kulttuurisesti arvostettua, maaseudulla riitti työtä jokaiselle (Heikinmäki 1981, 43; Nieminen 1993, 7; Löfström 1999b, 94; Heikkinen 1988, 165). Ks. myös Raitasalo 2004, 127–128.

tasi talonpoikaiskulttuurissa naimattomaan naiseen, joka jäi kotitaloonsa nuoren tytön asemaan.¹⁵²

Erityisesti vanhoihin piikoihin liitettiin myös vahvoja kulttuurisia kuva seksuaalisuudesta. Esimerkiksi huumorifolkloreeseen kuuluvista kaskuista löytyy vahva puutteen pohjavire. Niissä vanhapiika määrittyi liian vanhaksi, seksuaalisesti kokemattomaksi naiseksi, joka kokee jatkuvaa fyysistä miehen puutetta ja halukkuutta avioitua. Hän oli korostuneen yksinäinen ja irrallinen muusta sosiaalisesta verkostosta. Sinikka Vakimon mukaan tämän voi tulkita siten, että aikuisen naisen seksuaalisuuden paikka olisi ollut avioliitossa.¹⁵³

Naimattomaksi jäämistä voitiin ehkäistä luottamalla aviolupausten lisäksi toiseen, tiukemmin tulevaan avioliittoon kytkeytyvään lupaukseen. Maaseudulla oli ollut jo vuosisatojen ajan hyväksyttynä tapana aloittaa seksuaalinen yhteiselämä kihlauksesta¹⁵⁴.

Yhdeksässä lastenelatus- ja yhdessä lapsenmurhatapauksessa tuotiin esiin, että yhdyntä oli tapahtunut kihlauksen tai aviolupausten perusteella. Itsellinen Kristiina oli oleskellut vuonna 1883 tätinsä talossa Pohjaslahden kylässä Keuruulla, jolloin hän oli tutustunut nikkari Abrahamiin, joka sittemmin kihlasi hänet kahden kesken. Kihlaus oli tämän jälkeen johtanut seksuaaliseen kanssakäymiseen. Itsellinen Juho Hermanninpoika oli puolestaan kihlannut torpparintytär Tilda Juhontyttären morsiamekseen ja kulkenut tämän luona *”palveluspai- kassa (...) harvoa se yö; ja kun kantaja vahvasti luotti lupaukseen avioliitosta, niin antoi hän tämän maata sillä seurauksella että kantaja kävi raskaaksi (...)”*. Juhon aviolupa- uksista kertoivat myös useat ulkopuoliset.¹⁵⁵

Käytännössä kyseiset kihlaukset olivat vasta miehen ja naisen välisiä epävirallisia keskinäisiä kihlauksia, eikä virallisia kihlasopimuksia ollut todennäköisesti vielä tehty. Kirkollisessa mielessä kihlaukset eivät myöskään olleet loppullisia, sillä odotettavaa avioliittoa ei ollut vielä kuulutettu kirkossa. Naiset ottivat täten kihlaustenkin suhteen riskin luottaessaan mieheen. Kynnystä suostua seksuaaliseen kanssakäymiseen alensi kuitenkin tehokkaasti miehen antamat kihlalahjat, jotka pystyivät vakuuttamaan naiset miesten todellisista avio- aikeista.

Useimmissa tapauksissa kerrottiin annetuista sormuksista tai vaatelahjois- ta, esimerkiksi huivista. Talontytär Ida Aleksandrintytär oli ollut *”naimisen lu- pauksella ja kihlauksen alla”* yhdynnässä talonpoika Herman Wilhelmipojan

¹⁵² Heikinmäki 1981, 42–43; Markkola 1986, 77; Markkola 2003, 151; Toivanen 2005, 63; Eilola 2002, 112; Niekka & Petrelius 1993, 2, 4, 9, 11–17; Tarkka 1998b, 167; Nieminen 1993, 7.

¹⁵³ Niekka & Petrelius 1993, 19–27, 53–54; Legman 1968, 360–363; Vakimo 2001, 135, 141, 152–158. Vanhapiika-termiä saatettiin käyttää myös varoittavana esimerkkinä muis- tuttamassa esiaviollisen suhteen vaarallisuudesta, koska seuraus (avioton lapsi) saati- toi heikentää tytön avioitumismahdollisuuksia (Vakimo 2001, 142).

¹⁵⁴ Esim. Nieminen 1951, 76–77; Löfgren 1969, 37; Aalto 1996, 183; Håkanson 1999, 138, 168; Kietäväinen 2006, 60, 64. Toisin oli 1800-luvulla Suomessa sivistyneistön elämäs- sä. Heillä seksuaalinen kanssakäyminen oli sallittua aloittaa vasta vihkimisestä (Häggman 1994, 95).

¹⁵⁵ JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249; Sk 1.11.1900, § 280; Tk 15.3.1901, § 108.

kanssa. Suhteessa puhemiehenä toiminut todistaja kertoi Hermanin antaneen Idalle *”kultakellon ja ainakin kaksi, jos ei useampaakin kultasormusta (...)”*.¹⁵⁶

Kihlautuminen oli pelkkiä aviolupauksia vakuuttavampi peruste naiselle suostua yhdyntään, koska pelkät lupaukset olivat vasta eräänlainen epävirallinen sopimus tulevasta avioliitosta¹⁵⁷. Molemmissa tapauksissa seksuaalielämän aloittaminen hyväksyttiin, mutta jälkimmäisessä hyväksyntä oli vielä suurempaa. Toisaalta raja aviolupauksen ja kihlauksen välillä oli usein häilyvä. Esimerkiksi muutamissa elatustapauksissa puhuttiin pelkästään aviolupauksista, mutta mainitut sormukset viittasivat jo keskinäiseen kihlaukseen.¹⁵⁸

Tulevan avioliiton vetovoima, yhteisön asettamat normit ja pelko naimattomaksi jäämisestä eivät kuitenkaan olleet ainoita syitä sille, miksi naiset halusivat mieheltä lupauksia avioliitosta. Tärkeimpänä taustatekijänä oli naisten pelko tulla raskaaksi ja riski siitä, että suhde ei päättyisikään avioliittoon.

Raskauden riski oli 1800-luvun lopun maaseudulla olemassa, koska ehkäisykeinot olivat vähissä ja useimmiten epävarmoja tai täysin tehottomia. Käytännössä ainoa toimivampi ja yleisesti tunnettu ehkäisykeino maaseutuyhteisössä oli keskeytetty yhdyntä.¹⁵⁹ Muita keinoja olivat erilaisilla kemikaaleilla suoritettut emätinhuuhtelut, varmojen päivien laskeminen tai lapsen imettäminen.¹⁶⁰ Valikoimiin kuului myös kansanuskomuksia tietynlaisesta käyttäytymisestä yhdynnän aikana ja esimerkiksi taikojen tekemistä¹⁶¹.

Vaikka kyseiset ehkäisytavat olivat tehottomia tai vähintäänkin epävarmoja, aikalaiset saattoivat luottaa niihin. Vahvasta uskosta huolimatta ne tuskin kuitenkaan täysin pystyivät poistamaan naimattomien naisten pelon tulla raskaaksi. Tästä syystä vakuutukset avioliitosta aviolupausten tai kihlausten muodossa olivat heille turvallisempi peruste aloittaa seksuaalisuhde. Suhteen vakavuudesta riippumatta naiset halusivat aina seurauksia ajatellen varmistaa, että kyseessä olisi ollut miehen puolelta vakava avioaie¹⁶².

Aviolupausten ja kihlausten myötä seksuaalielämästä saattoi tulla säännöllisiä, koska mahdollista raskautta tarvinnut enää pelätä. Usein naiset olivatkin raskaana jo vihkimisen hetkellä.

2.2.2 Raskaaksi ennen vihkimistä

Maaseudulla avioparit saivat usein ensimmäisen lapsensa alle yhdeksän kuukauden päästä. Tällöin seksuaalisuhteen aloittaminen ja hedelmöittyminen oli-

¹⁵⁶ JyMA Keuruun Tk 11.5.1881, § 346; Tk 15.3.1901, § 108; Tk 19.2.1892, § 205.

¹⁵⁷ Ks. Håkanson 1999, 175.

¹⁵⁸ Aalto 1996, 183; JyMA Keuruun Tk 29.3.1886, § 131; Tk 26.3.1887, § 115; Tk 21.2.1895, § 213.

¹⁵⁹ Frykman 1975, 129–133; Nieminen 1993, 46–47; Miettinen 1998, 37; Helsti 2000, 220, 224–225.

¹⁶⁰ Helsti 2000, 224–225; Nieminen 1993, 47; Paasio 2004, 169–170, 176, 180; Shikalov 2007, 74–75. Ehkäisyä koskevasta keskustelusta Suomessa ja Ruotsissa vuosisadan vaihteen molemmin puolin ks. Nieminen 1993, 46–71; Gaunt 1996, 255–262.

¹⁶¹ Ks. Niiranen 1986, 297; Stark-Arola 1998b, 142–147; Helsti 2000, 224–225; Paasio 2004, 168–180; Shikalov 2007, 75.

¹⁶² Heikkinen 1988, 169.

vat tapahtuneet jo ennen vihkimistä. Usein esiaviolliset raskaudet johtuivat siitä, että pariskunta oli jo päättänyt mennä naimisiin¹⁶³. Tällöin oli eletty yhteisön normien mukaisesti avioliitto mielessä pitäen.

Raskauden alkaminen ennen vihkimistä oli Suomessa yleistä jo ennen 1800-luvun alkupuolta. Syntymien osuudet saattavat tutkimuksesta, paikasta, ajasta ja tilastollisesta tarkkuudesta riippuen vaihdella muutamasta prosentista aina kolmasosaan asti¹⁶⁴. Myös 1800-luvulla vihille meno naisen ollessa jo raskaana oli maaseudulla hyvin yleistä. Esiaviollisia raskauksia esiintyi tällöin tutkimuskirjallisuuden perusteella selvästi alle 10 prosentista aina 50 prosenttiin asti. Erkki Laitisen mukaan Keski-Suomessa Joutsassa 40 ja Luhangassa 25 prosenttia aviopareista sai 1900-luvun alussa ensimmäisen lapsensa ennen kuin yhdeksän kuukautta oli kulunut vihkimisestä.¹⁶⁵

Esiaviolliset raskaudet olivat kansainvälinen ilmiö¹⁶⁶. Esimerkiksi ruotsalaiset tutkijat ovat antaneet 1600–1800-lukujen osalta suhteellisen suuria lukuja esiaviollisesta syntyvyydestä, vaihdellen 24 prosentista aina vajaaseen 60 prosenttiin¹⁶⁷.

Millainen oli esiaviollinen hedelmällisyys Keuruun käräjäkunnassa? Tiedot raskaana olleista morsiamista on kerätty Keuruun ja Multian pitäjistä vuosina 1885 ja 1895 vihittyistä pareista. Vähäisemmän asukasluvun vuoksi Pihlajavedeltä on tarkasteltu vihkipareja tuplavuosilta 1885–1886 ja 1895–1896. Esiaviolliseksi raskaudeksi on kelpuutettu ne suhteet, joissa lapsi syntyi tasan tai alle kahdeksan kuukautta vihkimisen jälkeen.¹⁶⁸ Havaintoyksiköiden vähäisyyden vuoksi pitäjien tiedot on yhdistetty.

1880-luvun puolessavälissä kaikkiaan reilut 19 prosenttia morsiamista oli vihkimishetkellä raskaana.¹⁶⁹ Esimerkiksi Keuruulla renki Oskar Fredrik ja piika Hilda Kustaantytär olivat menneet naimisiin 4.8.1885. Edvin Fredrikiksi kastettu lapsi oli syntynyt reilun neljän kuukauden päästä häistä 10.12.1885¹⁷⁰.

¹⁶³ Lukkarinen 1933, 16; Frykman 1975, 145; Kälvemark 1980, 327; Laslett 1977, 128–129.

¹⁶⁴ Esim. Nieminen 1951, 75; Moring 1994, 110–111; Miettinen 2002, 92–93, 95; Partanen 2004, 62–65.

¹⁶⁵ Apo 1995, 64; Suominen 1931, 138; Lukkarinen 1933, 15, alaviite; Nieminen 1951, 75–76; Laasonen 1970, 203; Rasila 1983, 86–87; Markkola 1986, 79; Heikkinen 1988, 173; Partanen 2004, 62–65; Laitinen 1988a, 75.

¹⁶⁶ Esiaviollisesta raskaudesta Ison-Britannian osalta esim. Stone 1979, 385–388; Frost 1995, 98–117; Adair 1996, 92–109. Venäjän Karjalasta vastaavasti Shikalov 2007, 190–191.

¹⁶⁷ Löfgren 1969, 38–40; Carlsson 1977, 91; Frykman 1977, 200–201; Kälvemark 1977, 185, 188, 195; Gaunt 1996, 82; Lindstedt Cronberg 1997, 195–199; Håkanson 1999, 151–153.

¹⁶⁸ Tiedot on kerätty etsimällä vihittyjen luetteloiden pariskuntia syntyneiden ja kastettujen luetteloista alle yhdeksän kuukautta vihkimisen jälkeen.

¹⁶⁹ JyMA Keuruun seurakunnan vihittyjen luettelot 1885; Keuruun seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885–1886 (vihkiparien N=52, raskaana olleiden N=11); Multian seurakunnan vihittyjen luettelot 1885; Multian seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885–1886 (vihkiparien N=31, raskaana olleiden N=9); Pihlajaveden seurakunnan vihittyjen luettelot 1885–1886; Pihlajaveden seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885–1887 (vihkiparien N=26, raskaana olleiden N=1).

¹⁷⁰ JyMA Keuruun seurakunnan vihittyjen luettelot 1885; Keuruun seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885, 424.

Seuraavalla vuosikymmenellä esiaviollisen syntyvyyden osuus oli noussut vajaaseen 25 prosenttiin kaikista vihkipareista¹⁷¹. Multialla mäkitupalaisenpoika Emil Fredrinkinpoika oli mennyt naimisiin itsellisen Hilda Maria Davidintyttären kanssa 29.12.1895. Tytär Hilja Maria oli syntynyt jo seuraavan maaliskuun kahdeksantena päivänä, reilun kahden kuukauden päästä vihkimisestä¹⁷².

Kirkollisista lähteistä ei voi havainnoida pariskuntien avioitumisprosessia. Voidaan silti olettaa, että tarkastellussa joukossa oli paljon sellaisia pareja, jotka olivat päättäneet ensin avioliitosta ja aloittaneet seksuaalielämän sen jälkeen.

Vaikka esiaviollisen raskauden prosenttiosuudet vaihtelivat paljon tutkimuskirjallisuudessa ja Keuruun kärjäkunnassa, ne kertovat seksuaalisen kanssakäymisen yleisyydestä. Lisäksi voidaan olettaa, että esiaviollinen seksuaalisuus olisi ollut edellä mainittuja lukuja yleisempää, koska yhdynnästä ei aina seurannut raskautta. Tosin säännöllinen suhde nosti raskauden todennäköisyyttä.

Paikallisyhteisön on arvioitu hyväksyneen tällaiset esiaviolliset raskaudet¹⁷³. Yhteisön suhtautumisessa saattoi kuitenkin olla aste-eroja sen suhteen, kuinka nopeasti avioliittoon mentiin. Antero Heikkisen mukaan morsian ei olisi vihkimisen yhteydessä saanut olla ”juhla-asussa (i full skrud)”, jos pariskunta oli jo aloittanut sukupuolielämän. Kyseisellä käytännöllä viitataan silti todennäköisemmin esiaviollisiin raskauksiin. Toivo Nygård on puolestaan arvellut, että morsiamen raskaus ei olisi saanut vihittäessä näkyä kovin selvästi.¹⁷⁴ Toisaalta Ann-Sofie Kälvemarkin mukaan sosiaalinen paine ei pakottanut raskaana olevia morsiamia avioitumaan nopeasti, jotta nämä olisivat voineet välttää paljastumisen ja sitä kautta ”skandaalin” ja ”häpeällisen asian” muodostumisen¹⁷⁵.

Keuruun kärjäkunnassa esiaviolliset syntymät tapahtuivat tasaisesti 9 kuukauden sisällä vihkimisistä. 1880-luvun puolessavälissä 38 prosenttia esiaviollisista syntymistä tapahtui neljän kuukauden aikana vihkimisestä ja 62 prosenttia neljästä kuukaudesta kahdeksaan. 1890-luvulla prosenttiluvut olivat vaihtaneet paikkaa: 56 ja 44.¹⁷⁶ Täten voidaan varovaisesti päätellä, että paikkakunnilla esiaviollinen raskaus ei muodostanut välitöntä painetta avioitua.

¹⁷¹ JyMA Keuruun seurakunnan vihittyjen luettelot 1895; Keuruun seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1895–1896 (vihkiparien N=60, raskaana olleiden N=14); Multian seurakunnan vihkikirja 1895; Multian seurakunnan syntyneet ja kastetut 1895–1896 (vihkiparien N=22, raskaana olleiden N=4); Pihlajaveden seurakunnan vihittyjen luettelot 1895–1896; Pihlajaveden seurakunnan kastetut 1895–1897 (vihkiparien N=21, raskaana olleiden N=7).

¹⁷² JyMA Multian seurakunnan vihkikirja 1895; Multian seurakunnan syntyneet ja kastetut 1896, 32.

¹⁷³ Kälvemark 1977, 181–182, 184, 189; Kälvemark 1980, 330; Ihalainen 1981, 73; Heikkinen 1988, 173; Håkanson 1999, 130–132.

¹⁷⁴ Heikkinen 1997, 61; Nygård 2001, 33. Hunnun ja morsiuskruunun käytöstä vain koskemattomien morsiamen osalta ks. myös Heikinmäki 1981, 260–262, 264–266.

¹⁷⁵ Kälvemark on perustelee näkemystään vertailemalla esiaviollisen raskauden kohdanneiden vihkiparien ja muiden vihkiparien avioitumiskuukausia suhteessa raskauksiin. Molemmissa tapauksissa vihkimiset tapahtuivat tavanmukaisina vuodenaikoina, joten esiaviollisten raskauksien tapauksissa vihille ei ollut erikseen kiirehditty (Kälvemark 1977, 192–195; Kälvemark 1980, 331–334).

¹⁷⁶ JyMA Keuruun seurakunnan vihittyjen luettelot 1885, 1895; Keuruun seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885–1886, 1895–1896; Multian seurakunnan vi-

Tärkeintä maaseutuyhteisön avioliitonnormatiivisuudessa oli avioliiton toteutuminen jossain raskauden vaiheessa. Koska avioitumisen viipyessä yhteisön silmissä riski sen toteutumatta jäämisestä kasvoi, oli parempi mitä aikaisemmassa vaiheessa se tapahtui.

Esiaviollinen raskaus ei kuitenkaan ollut täysin hyväksyttyä. Esimerkiksi karvarin sälli Abraham kertoi oikeudessa lapsenmurhatapauksen yhteydessä kihlattunsa raskaudesta, että "(...) tämä osasikin peittää niin hyvästi ettei kukaan siellä sitä ymmärtänyt, jota ennen vihkimistä pidetään häpeällisenä"¹⁷⁷.

Täten esiaviollisten raskauksien suhteen pätee sama asia kuin edellä esiaviollisen seksuaalisen kanssakäymisen kohdalla. Se oli periaatteessa yhteisön normien vastaista, mutta käytännössä hyväksyttyä, siedettyä, jos siihen yhdistyi tuleva avioliitto. Vihkimisellä voitiin lopullisesti kuitata periaatteessa normienvastainen raskaus. Yhteisö tarkkailikin aktiivisesti tällaisia pariskuntia. Hilka Helstin mukaan nuoren parin avioituminen oli antoisa tarkkailun kohde erityisesti sen kannalta, olisiko raskaus alkanut ennen vihkimistä¹⁷⁸.

Ajan lisäksi toinen esiaviollista raskautta käsittelevä normatiivinen teema liittyy avioparien sosiaaliseen asemaan. Sekä suomalaisessa¹⁷⁹ että ruotsalaisessa¹⁸⁰ tutkimuskirjallisuudessa on 1700–1800-lukujen osalta kiinnitetty erityistä huomiota siihen, että talollisperäisillä ihmisillä esiaviolliset raskaudet olivat suhteellisesti harvinaisempia kuin sosiaalisesti alempana olevilla.

Eroja on tulkittu esimerkiksi siten, että tilattomilla olisi ollut normien suhteen lievempi suhtautuminen seksuaalielämän aloittamiseen ennen vihkimistä kuin tilallisilla. Tilallisilla normien erilaisuus olisi johtunut avioliiton tärkeydestä omaisuuden siirrossa. Erityisesti naisiin liittyen mahdollista avioliittoa ei olisi haluttu riskeerata esiaviollisella seksuaalisuudella. Talollisten nuorilla olisi ollut täten tiukka moraalikäsitys aiheesta, joka olisi kuitenkin Marie Lindstedt Cronbergin mukaan ollut enemmän itsekontrollia kuin varsinaista yhteisön kontrollia. Tilattomilla tällaiset materiaaliset taustamuuttajat olisivat puuttuneet.¹⁸¹

Keuruun kärjäkunnassa sosiaalisten asemien jakautuminen oli erilainen: talollisperäisiä oli joukossa paljon. 1880-luvun puolessavälissä kolmanneksessa esiaviollisista raskauksista joko toinen tai molemmat osapuolet olivat talollisperäisiä. Multialla tällaisia vihkipareja oli melkein puolet. 1890-luvun puolessa välissä luku oli puolestaan 20 prosenttia.¹⁸² Talolliset olivat raskaana olevista

hittyjen luettelot 1885, vihkikirja 1895; Multian seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885–1886, syntyneet ja kastetut 1895–1896; Pihlajaveden seurakunnan vihittyjen luettelot 1885–1886, 1895–1896; Pihlajaveden seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885–1887, Pihlajaveden seurakunnan kastetut 1895–1897.

¹⁷⁷ JyMA Keuruun Tk 20.3.1897, § 136.

¹⁷⁸ Helsti 2000, 275.

¹⁷⁹ Markkola 1986, 80; Moring 1994, 110–111; Heikkinen 1997, 61; Miettinen 2002, 92–93, 95.

¹⁸⁰ Carlsson 1977, 91; Lindstedt Cronberg 1997, 195–199; Håkanson 1999, 158, 162. Vrt. Frykman 1977, 200–201.

¹⁸¹ Esim. Carlsson 1977, 112; Moring 1994, 110–111; Lindstedt Cronberg 1997, 185–189.

¹⁸² JyMA Keuruun seurakunnan vihittyjen luettelot 1885, 1895; Keuruun seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885–1886, 1895–1896; Multian seurakunnan vihittyjen luettelot 1885, vihkikirja 1895; Multian seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885–1886, syntyneet ja kastetut 1895–1896; Pihlajaveden seurakunnan

vihkipareista jopa yliedustettuina verrattuna heidän suhteelliseen osuuteensa tarkasteluajan kokonaisväestöstä¹⁸³.

Rajatun empiirisen aineiston perusteella voidaankin päätellä, että talollis-peräisillä ihmisillä ei olisi ollut muusta maaseudun väestöstä erottuvaa esiaviol-lisen seksuaalisuuden normistoa. Esiaviollinen seksuaalisuus oli täten yleistä sekä tilallisten että tilattomien joukossa ja sitä myös siedettiin yleisesti.

Naimattomien ihmisten elämään ja avioliitto-odotuksiin kytkeytyi erityi-sesti yöstely-niminen seurustelumuoto, jossa mielenkiintoisella tavalla yhdis-tyivät ihmisten seksuaalinen käyttäytyminen ja avioliitonnormatiivisuus.

2.3 Yöstelyn sallittu ja kielletty seksuaalisuus

Yöstely oli keski-suomalaisella maaseudulla 1800-luvulla yleinen ja tärkeä nuor-ten miesten ja naisten tapaamis- ja tutustumismuoto. Tässä luvussa tarkastel-laan siihen liittyvän seksuaalisuuden luonnetta ja sitä, millaisia normeja paikal-lisyhteisö siihen latasi. Yöstely ei ollut tietenkään ainoa tapa tutustua toisiin ihmisiin. 1800-luvun suomalaisella maaseudulla saatettiin tavata esimerkiksi työn yhteydessä tai töihin liittyvissä tapahtumissa¹⁸⁴, perhe- tai kirkkojuhlissa¹⁸⁵ tai nuorten vapaa-ajanvietossa¹⁸⁶. Joskus vanhemmat tai ihmiset itse neuvotteli-vat suoraan avioliitosta.¹⁸⁷

Käytännössä yöstely tarkoitti sitä, että naimattomat miehet kävivät vierai-luilla naisten luona niissä tiloissa, joissa nämä viettivät öitään erillään muusta väestä (esimerkiksi kamarit, aitat tai luhdit). *Joukkoyöstelyssä*, jota harjoitettiin kesä- tai syysaikaan, useampi mies osallistui vierailuun. Tällöin yksi mies, jos oli naiselle mieleen, jäi tämän luokse ja hänestä saattoi tulla myöhemmin naisen

vihittyjen luettelot 1885–1886, 1895–1896; Pihlajaveden seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1885–1887, kastetut 1895–1897. Vrt. Håkanson 1999, 212–213, 220.
Luku 1.6.2.

¹⁸³
¹⁸⁴ Erityisesti samassa paikassa palveleminen ja asuminen mahdollistivat vastakkaiseen sukupuoleen tutustumisen. Lisäksi talkoot ja työkisat keräsivät laajemmin naimaton-ta väkeä yhteen. Töiden valmistumiseen (esimerkiksi elonkorjuu) liittyi myös juhlia ja tansseja (Lukkarinen 1933, 45–86; Sarmela 1969, 44–47, 110–127; Heikinmäki 1981, 53–56, 58; Nieminen 1993, 20; Waris 1999a, 113; Saarimäki 2006, 41–45).

¹⁸⁵ Tutustuminen oli mahdollista esimerkiksi häissä, kihlajaisissa, nimipäivillä, säännöl-lisissä kirkkopyhissä sekä erityisesti kirkkomatkoilla. Teppo Viholan mukaan kirk-komatkat ja -tapahtumat olivat keuruulaisille tärkeitä, koska uusien ihmisiä tavattiin muuten harvemmin metsäisyyden ja teiden vähäisyyden vuoksi (Lukkarinen 1933, 45–86; Sarmela 1969, 25–44, 86–109; Heikinmäki 1981, 53, 59; Nieminen 1993, 20; Rai-tasalo 2004, 30–38, 43–46, 53–62, 67–69, 79–82; Vihola 1983, 295–296).

¹⁸⁶ Nuorison vapaamman ajan viettoon saattoivat kuulua juhannuskokot, tanssit, sisä-leikit, kyläkeinut, markkinat tai monenlaiset kyläjuhlat (Lukkarinen 1933, 45–86; Sarmela 1969, 44–85, 128–154; Heikinmäki 1981, 56; Talve 1990, 220; Nieminen 1993, 20, Raitasalo 2004, 83–87).

¹⁸⁷ Vanhempien tahdolla oli vielä 1800-luvun lopulla vaikutusta avioliittojen muodos-tamiseen. Sulhasten ja morsianten välillä saattoi liikkua myös erityisiä puhemiehiä (Ylikangas 1968, 21, 27–28; Löfgren 1974, 30; Heikinmäki 1981, 45–52, 67–68, 70, 73–81, 86–94; Nieminen 1993, 12; Gaunt 1996, 23; Saarimäki 2008a, 7–10).

vakituinen kumppani. *Yksittäisyöstelyssä*, jota voitiin harjoittaa ympäri vuoden, mies kävi öiseen aikaan yksin naisten luona.¹⁸⁸

Yöstelyä voidaan pitää yhteisön hyväksymänä, mutta säätelemänä tapahtumana, jonka tarkoitus oli tuottaa avioliittoja. Kansatieteellinen tutkimus on korostanut, että kesäisin ja syksyisin harrastettavaan yöstelyyn yhdistyi monenlaisia sääntöjä. Miehet olivat liikkeellä pääsääntöisesti lauantai- tai sunnuntai-iltaisina, tai aattoina, ja kerralla voitiin käydä useissa paikoissa. Yöstellä olisi saanut vain oman kylän naisten luokse. Tavan säännöllisyydestä kertoo myös se, että naiset osasivat usein odottaa tulijoita. Tämän jälkeen sisälle pääsyssä oli sääntöjä: piti koputtaa esimerkiksi tietyllä tavalla tai lausua sisäänpääsyrunoja. Sisälle pääsemisen jälkeen käyttäytyminen olisi myös ollut sosiaalisesti tiukasti säädeltyä.¹⁸⁹

Yöstely oli vakiintunut ja paikallisten tunnustama käytäntö Keuruun käräjäkunnassa, sillä useissa oikeustapauksissa kerrottiin suoraan ”yöstelemisestä”, ”yöjalassa käymisestä”, ”tyttärissä käymisestä” tai yleisemmin yöstelykäytännöistä. Esimerkiksi torpantytär Hilda Matintyttären oikeuteen kutsuma todistaja kertoi menneensä ”vastaajan kanssa yhtenä iltana tyttäriin kantajan luokse, joka makasi eri huoneessa kotonaan (...) oli vastaaja ruvennut maata kantajan viereen sänkyyn, vaan vierasmies lattialle (...)”.¹⁹⁰

Talontytär Wilhelmina Hermannintytär oli puhunut torppari Kaarle Kaarlenpojasta ulkopuolisten kuullen ”suurella rakkaudella eikä suinkaan suvainnut muita poikia kulkevan vieressänsä, jos kohta, kun häntä yöstämisestä kiusattiin, ei suoraan tunnustanut (...)”. Toisessa tapauksessa suutari Mooses ja toinen mies olivat menneet tyttöjen aittaan. Todistaja oli myöhemmin kuullut Mooseksen kysyvän toiselta aitassa kävijältä, että ”olitko kauvan minun jälkeen aitassa?” Tähän tämä oli vastannut, että ”hyvin aamuun ja eri sijalla maattiin”.¹⁹¹

Yöstelyn merkitys ihmisten toisiinsa tutustumisessa korostui sen takia, että yöaikaan toiseen tutustuminen ja mahdollinen yhdessä nukkuminen olivat harvoja tilaisuuksia, jolloin naimattomat miehet ja naiset pystyivät ja ehtivät työn ulkopuolella tavata kahden kesken toisiaan.¹⁹²

Yöstely ei kuitenkaan käytännössä ollut tarkkojen sääntöjen rajaamaa, vaan muodoiltaan ja käytännöiltään vaihtelevaa. Yöstelemään saatettiin tulla esimerkiksi tupaan, jossa makasi muitakin ihmisiä. Usein käräjäpöytäkirjoissa

¹⁸⁸ Päivärinta 1905, 3–4; Lukkarinen 1933, 87–116; Löfgren 1969, 29–35; Sarmela 1969, 155–157, 159; Löfgren 1974, 30–31; Heikinmäki 1981, 56, 58; Nieminen 1993, 20; Gaunt 1996, 23–29; Raitasalo 2004, 118–122. Modernimman kirjallisuuden taustalla olevasta klassikkotutkimuksesta ks. Wikman 1937, passim. Orvar Löfgrenin mukaan yöstelykäytäntöä löytyi Suomesta, Ruotsista, Norjasta, Viron ruotsalaisalueilta, Keski-Euroopasta, Skotlannista, Walesista ja Bretagnesta. Siirtolaiset olivat vieneet tapaa myös Pohjois-Amerikkaan (Löfgren 1969, 30).

¹⁸⁹ Päivärinta 1910, 3–4; Lukkarinen 1933, 87–116; Löfgren 1969, 29–35; Sarmela 1969, 155, 159–160, 165–173, 176–180; Nieminen 1993, 20; Gaunt 1996, 23–29.

¹⁹⁰ JyMA Keuruun Sk 30.10.1882, § 84. Yöstelyä käsittelevästä kansanperinteestä ks. Paa-sio 2004, 30–40.

¹⁹¹ JyMA Keuruun Tk 19.2.1892, § 196; Tk 16.4.1891, § 327.

¹⁹² Löfgren 1969, 33; Frykman 1977, 185; Markkola 1990, 23; Markkola 2003, 150; Gaunt 1996, 25.

viitattiinkin suoranaisen yöstelyn sijasta pelkästään miesten yöllisiin vierailuihin.

Esimerkiksi renki Kaarle Tobianpojan oli nähty usein kesällä 1881 ”yöaikoina (...) tavoittamassa kantajaa, joka silloin asui seuraavan todistajan (...) kanssa asuinparvella (...)”. Samasta naisesta kiinnostunut renki Erlund Fabianpoika oli käynyt yhtenä iltana ”parvella kantajan luona”. Talonpoika Abraham Abrahaminpoika oli puolestaan houkutelut räätäli Juho Heikinpoikaa yhdessä tyttöjä katselemaan, ”niitä kun muka olisi omassa kotona aitan parvella. Mentiinkin siis sinne (...)” ja ”(...) heittäytyivät tyttöjen viereen pitkäksi vähäksi aikaa (...)”.¹⁹³

Tutkimuskirjallisuuden mukaan erityisesti seksuaalisuuteen liitettiin yöstelyssä rajoituksia ja kieltoja. Kahdenkeskinen tapaaminen olisi sisältänyt yksityiskohtaisia ja sovinnaisia sääntöjä nukkumisesta, vaatteiden riisumisesta ja koskettamisesta, joiden rikkomista olisi nuorisoyhteisössä pidetty raskauttavana.¹⁹⁴

Kyseisistä normeista on usein aikalaiskirjallisuudessa ja kansatieteessä päätelty, että yöstely ei olisi ollut seksuaalista, vaan normit olisivat estäneet sen. Normien ja käyttäytymisen välinen syy-seuraussuhde ilmaistaan esimerkiksi siten, että nuorten ”moraali ei höltynyt” (Heikinmäki), tai että yöstelystä seurasi vain harvoin ”epäsiveellisiä seuraamuksia, aviottomia lapsia” (Lukkarinen). Tämä olisi ollut seurausta ”korkeasta siveystasosta ja tiedostetusta negatiivisesta yleisestä mielipiteestä, joka olisi ollut juurtuneena syvälle” (Päivärinta).¹⁹⁵

Seksuaalisuusaiheen vähätteleminen johtuu osaksi siitä, että yöstelyä on tarkasteltu kysymyksenasettelun puitteissa ensisijaisesti seurustelutapoina ja avioliittojen muodostamisen kannalta. Tällöin naimattoman seksuaalisuuden ulottuvuus on jätetty sivuun. Perinteisen kysymyksenasettelun ainakin osittainen ylläpitäminen jatkuu edelleen, sillä esimerkiksi Marja Paasio toteaa *Pilviin on piian nännit. Suomen kansan seksiperinnettä*-teoksen uuden painoksen esipuheessa, että ”yöjalka on ollut maassamme enimmäkseen kunniallinen nuorten seurusteluinstituutio (...) keskittyessään seksiin kirja antaa näistä aihealueista suppean kuvan”.¹⁹⁶

Kirsi Pohjola-Vilkuna on todennut hyvin, että perinnetutkimus seurustelu-, yöstely ja häätavoista kertoo lähinnä siitä, miten traditioiden piti tapahtua, eikä niinkään siitä vaihtelevuudesta, miten ihmiset tosiasiasa elivät aviottomine lapsineen ja sukupuolisuhteineen ilman avioliiton siunausta.¹⁹⁷

Toisaalta yöstely on myös yhdistetty seksuaaliseen kanssakäymiseen. Tällöin on korostettu eri yöstelytyyppien eroa: yksittäisyöstelyssä seksuaalinen kanssakäyminen olisi ollut todennäköisempää kuin joukkoyöstelyssä. Tilannetta on tarkasteltu Suomen osalta myös maakunnallisten eroavaisuuksien avulla. Pohjanmaan ryhmäyöstelyalue erosi Hämeen, Savon, Lounais- ja Etelä-Suomen

¹⁹³ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221; Sk 7.9.1891, § 42.

¹⁹⁴ Löfgren 1969, 34; Sarmela 1969, 155, 167–175, 199–206; Nieminen 1993, 21; Gaunt 1996, 25.

¹⁹⁵ Lukkarinen 1933, 97–98, alaviite 31; Löfgren 1969, 31–33; Sarmela 1969, 175; Heikinmäki 1981, 57; Gaunt 1996, 26; Päivärinta 1905, 7.

¹⁹⁶ Paasio 2004, 8.

¹⁹⁷ Pohjola-Vilkuna 1995a, 90–91, 102–103, 117.

yksittäisyöstelyalueista siinä, että jälkimmäisissä naimaton syntyvyys oli suurempaa.¹⁹⁸

Erityisesti vuosisadan vaihteen sivistyneistöä edustanut suomalainen naisliike ja heidän tukijansa arvostelivat ”siveetöntä” maaseutuväestöä juuri yöstelyn seksuaalisuudesta. Heidän tulkintansa mukaan siitä seurasi aviottomista lapsista ja naisten olojen huonontumista¹⁹⁹.

Keuruulla suurin osa käräjillä esille tulleista yöstelyistä olivat luonteeltaan selkeän seksuaalisia. Esimerkiksi Kesti Juho Juhonpoika oli tullut torpantytär Johanna Kaarlentytären luokse eräänä yönä ”tyttöihin ja meni suorastaan kantajan viereen sänkyyn”, josta todistajan oli täytynyt siirtyä makaamaan lattialle. Tämän mukaan ”sitten kohta rupesivat asialliset täyteen naimisen toimeen ja uusivat sitä vähän väliin pitkin yötä aamuun asti (...)”. Talollisenpoika Herman Hermaninpoika puolestaan oli kulkenut kesällä 1898 piika Lydia Evaldintytären luona ja maannut ”(...) sen vieressä samalla sijalla (...) näin seurustelivat asialliset koko kesän ja vieläpä syksyinkin, vaikkei todistaja tullut panneeksi vastaajan yöjuoksuja sen tarkemmin (...)”. Todistaja oli nähnyt yhden ainoan kerran pariskunnan seksuaalisessa kanssakäymisessä, ”(...) aitassa jonakuna yönä ennen maanviljelysjuhlaa (...)”.²⁰⁰

Itsellinen Eeli Liisanpoika taas oli käynyt öisin itsellisen Henrikan Juhontytären vieressä, jota ”(...) öitsemistä maantavan mukaan seurasi lihallinen yhteyskin (...)”. Todistajan mukaan he eivät olleet maanneet yhteisellä sängyllä kovin kauan, ”mutta niin kauan kuitenkin, että kerkesivät tehdä täydet lihantyöt (...) niin kuin monesti muulloinkin”.²⁰¹

Mitä erityisiä normistoja tähän yöstelyn seksuaalisuuteen sitten liittyi? Tärkein asia hyväksynnässä oli jo edellä korostettu asia: suhteen olisi kuulunut johtaa myöhemmin avioliittoon.

Normien mukaisesti eläen seksuaalinen yhteiselämä aloitettiin vasta siinä vaiheessa, kun yöstelypari päätti mennä naimisiin. Suhteeseen yhdistyivät tällöin usein jonkinlaiset aviolupaukset tai jopa kihlaukset. Jos yöstelyä seurasi raskaus, yhteisö odotti avioliittoa.²⁰²

Odotettu avioliitto näkyy kahdessa tapauksessa annettuina aviolupauksina. Itsellinen Herman Samulinpoika oli kulkenut yöaikana samassa palvelustalossa asuvan itsellisen Juditha Kustaantytären luona ja ”(...) sai vihdoin naimisen lupauksella houkutelluksi kantajan kanssaan lihalliseen sekaannukseen, niin että (...)”

¹⁹⁸ Nieminen 1951, 88; Löfgren 1969, 34; Sarmela 1969, 170–171, 260; Gaunt 1996, 25; Miettinen 2002, 39–40.

¹⁹⁹ Rajainen 1973, 95–102; Räisänen 1995, 54–55. Ruotsista vastaavasti Gaunt 1996, 30–33. Aikalaisteksteistä Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla 1890, 27, 35–36; Furuhejm 1905, 4–6; Wallinheimo 1910, 289–290; Laurila 1916, 4–7. Vrt. Päivärinta 1908, 23. Kritiikin taustalla oli pohjimmiltaan naisjärjestöjen edustama absoluuttinen sukupuolimoraali, jonka mukaan kaiken seksuaalisen kanssakäymisen olisi pitänyt kuulua avioliittoon. Naisjärjestöjen näkemyksistä laajemmin siveellisyyskysymyksiä koskien ks. Rajainen 1973, passim; Markkola 2002, 165–276.

²⁰⁰ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257; Sk 21.9.1899, § 168. Yöstelyn seksuaalisuutta koskevasta kansanperinteestä ks. Paasio 2004, 30–40.

²⁰¹ JyMA Keuruun Sk 26.10.1896, § 220.

²⁰² Nieminen 1951, 87; Frykman 1977, 183–184, 187; Kälvemarm 1977, 183; Löfgren 1969, 37.

tuli raskaaksi". Talonpoika Alekski Augustinpoika oli puolestaan alkanut vuoden 1893 loppukuukausina kulkemaan *"kantajan tykönä tyttärissä eli likassa tämän kodissa (...) ja pitkitti näitä yökulkujaan aina heinänteko aikaan saakka (...)".* Hildan isän mukaan heistä oli tullut *"(...) hyvät jopa rakkaatkin ystävät että vastaaja avioliiton lupauksilla sai kantajan viekotelluksi harjoittamaan lihallista yhteyttä kanssansa (...)".*²⁰³

Paikallisyhteisö saattoi pitää jo pelkästään säännöllistä yöstelysuhdetta aviolupausten tai kihlausten kaltaisena sitovana merkinä tulevasta avioliitosta²⁰⁴. Seksuaalista kanssakäymistä sisältänyt yöstely voitiin näillä edellytyksillä hyväksyä. Täten sivistyneistön havaitsema ja moralisoima seksuaalinen yöstelykäytäntö oli enemmänkin vähäisten seurustelumahdollisuuksien käyttämistä ja aviopuolison etsimistä²⁰⁵, vaikka avioliittoon ei aina päädyttykään.

Yöstelyn seksuaalisiin normeihin kuului myös se, miten luvallista naiselle oli käyttäytyä eri yöstelukumppaneiden kanssa. Käräjien lastenelätustapauksissa syytettyinä olevat miehet suhteen kieltämisen lisäksi usein syyttivät muita miehiä lasten oikeiksi isiksi²⁰⁶. Yleensä kyse oli todistajanlausuntojen mukaan erityisesti yöstelystä. Joskus äidit itse olivat kertoneet todistajille useista sulhasista.

Yöstelyinstituution puitteissa naimattomat naiset pystyivät tapaamaan monia ehdokkaita puolison valitsemiseksi. Miesten vierailu naisten luona oli maantapa ja nuoret naiset saattoivat pitää jopa häpeänä sitä, jos hänellä ei käynyt miehiä²⁰⁷.

Esimerkiksi talonpoika Juho Fredrik Samulinpoika puolustautui talvikäräjillä 1884 lastenelätussyytöksiä kohtaan syyttämällä renkejä Kaarle Tobianpoikaa ja Erland Fabianpoikaa sekä suutari Justusta lapsen siittäjiksi. Todistajat pystyivätkin kertomaan, että Kaarle oli käynyt *"yöaikoinakin tavottamassa kantajaa (...)"* ja *"Erlund kävi yhtenä iltana kysymyksesssä olevana kesänä parvella kantajan luona (...)".* Toinen todistaja kertoi vastaavasti Kaarlen kulkeneen koko kesän kantajan vieressä, *"vaan muuta sen pahempaa ei huomannut heidän tekemän (...) oli pa Erland yhtenä iltana ollut makaamassa kantajan vieressä, vaan kun ei kantaja (...) suosinut, nin täytyi hänen lähteä tiehensä (...)".*²⁰⁸

Suutarinsälli Viktor Saanaanpoika taas syytti syyskäräjillä 1898, että torpparitytär Ilmi Elina Kaarlentytär olisi *"muiden poikain kanssa seuraa pitänyt (...)".* Todistaja kertoi Viktorin käyneen tapaamassa Ilmi Elinaa ja eräänä yönä maan- neenkin hänen kanssaan kärryliiterin kokilla²⁰⁹. Kuitenkin Ilmi Elinan luona kokilla *"kulki yö aikaan paljokin miehiä (...)".* Muut todistajat osasivat sanoa näitä muita miehiä nimeltäkin, jotka *"makailivat kantajan kanssa vuoron perään joka aika vuodesta (...)".*²¹⁰

²⁰³ JyMA Tk 20.3.1896, § 172; Tk 21.2.1895, § 213. Ks. Markkola 2003, 150.

²⁰⁴ Löfgren 1969, 35; Nieminen 1993, 21.

²⁰⁵ Markkola 2003, 151.

²⁰⁶ Muiden miesten syyttelystä käräjillä ks. Saarimäki 2006, 199–203.

²⁰⁷ Jousimaa 1983, 12; Kuvauksia Kansannaisen elämästä maalla 1890, 27.

²⁰⁸ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221.

²⁰⁹ Kokki=ullakko, yläkerta.

²¹⁰ JyMA Keuruun Sk 17.9.1898, § 143.

Koska yöstelyn tiedettiin olevan monesti yhdyntään johtavaa, kytkemällä syyttämänsä toiset miehet epäsuorasti seksuaaliseksi tiedettyyn yöstelyinstituutioon, lapsenelätyksestä haastetut miehet pyrkivät siirtämään vastuuta myös muiden miesten osalle²¹¹.

Normien ja käyttäytymisen kanalta kyse oli kuitenkin siitä, että naimattomilla naisilla oli luvallista tavata useita miehiä – ja tehdä valintaa avioliittoa varten – kunhan ei menty useampien kanssa seksuaaliseen kanssakäymiseen asti²¹².

Esimerkiksi syyskäräjillä 1884 kerrottiin torppari Taavetin menneen kanta-jan perässä pöydän taakse ja maannut siellä tämän kanssa *”lopun yötä kahden kesken”*. Torpantytär Agneta Juhontytär kuitenkin puolustautui sanomalla, ettei ollut tehnyt Taavetin kanssa mitään sopimatonta. Käräjäpöytäkirjan mukaan *”Agneta vakuutti maanneensa siivosti torppari Taavetin kanssa, huomauttaen että sel-laista tyttärissä käyntiä ei piretä paikkakunnalla minään vikana”*. Toinen todistaja oli nähnyt toisella kertaa *”kokkiin pyrkimässä paljokin poikia, mutta wierasmies ei nähnyt muitten pääsevän sinne sisälle kuin edellä mainitun (...)”*. Täten Agneta oli ollut seksuaalisuhteessa vain syyttämänsä kesti Salomon Juhonpojan kanssa, joka oli *”rukiin leikkuaikaan 1881 mennyt siihen kokkiin, missä kantaja yksinään makasi ja viipynyt siellä vähän aikaa (...)”*.²¹³

Yhteisön jäsenet eivät siis todennäköisesti suhtautuneet paheksuvasti nai-seen jolla oli useampia yöstelykumppaneita²¹⁴, jos tämä teki selkeitä valintoja miesten välillä. Tuomiokirja-aineiston todistajanlausuntojen perusteella seksuaalisuhteessa olikin oltu melkein aina vain sen yhden, lapsenelätyksestä oikeu-teen haastetun miehen kanssa.

Seksuaalista valintaa oli tehnyt esimerkiksi itsellinen Johanna Matintytär. Talokkaanpoika Taavetti Samulinpoika oli nähty *”kahdestikin lihantyyössä kanta-jan kanssa”*. Muitakin poikia oli *”kesän varrella käynyt kantajan luona, mutta todis-taja ei huomannut niistä ja kantajasta tuollaista”*. Todistajien mukaan peräti neljä muuta miestä oli käynyt jossain vaiheessa yöjalassa Johannan luona. Erään to-distajan mukaan esimerkiksi *”kesti Kaarle ja torpanpoika Abraham juoksiivat öillä kantajan luona, mitähän sitten lienevät juoksuistaan hyötäneet”*.²¹⁵

²¹¹ Myös sivistyneistö saattoi yöstelyn siveettömyyttä kritisoidessaan viitata siihen, että seksuaalisessa kanssakäymisessä oltiin monien miesten kanssa. Ks. Laurila 1916, 4–5.

²¹² Ks. Frykman 1977, 181–183.

²¹³ JyMA Keuruun Sk 7.11.1882, § 249.

²¹⁴ Parissa tapauksessa perheenjäsenet (äiti ja sisar) itse ajoivat osan yöstelyvieraista pois. Vaikka syy ei selviä, niin yhtenä selityksenä tälle voisi olla se, että he yrittivät taata (seksuaalisen) suhteen vain yhteen mieheen (JyMA Keuruun Tk 16.4.1891, § 327; Sk 21.9.1899, § 168).

²¹⁵ JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167; Tk 15.3.1888, § 99.

2.4 Tiukasti normitettu ja toteutettu esiaviollinen seksuaalisuus

Mitä esiaviollisesta seksuaalisuudesta, yhteisön normien ja pariskuntien käyttäytymisen välisestä suhteesta voidaan tiivistetysti sanoa?

1800-luvun lopun maaseudulla paikallisyhteisön suhtautuminen naimattomien ihmisten seksuaalisuhteisiin oli periaatteessa kielteinen. Esiaviolliset suhteet olivat "luvattomia", millä voitiin käräjillä esitettyinä viitata joko niiden luonteeseen lainvastaisina tai yhteisön omiin näkemyksiin. Käytännössä suhteet kuitenkin hyväksyttiin, jos ne kytkeytyivät tulevaan avioliittoon. Ne eivät kuitenkaan olleet varsinaisesti sallittuja vaan enemmänkin *siedettyjä*. Ulkopuoliset seurasivat tarkasti naimattomien ihmisten elämää ja tulkitsivat seksuaalisen kanssakäymisen joko omien havaintojensa tai muilta kuulemiensa huhujen perustella merkiksi tulevasta avioliitosta. Oletukset pariskuntien tulevasta avioliitosta muodostivat tällöin normiston, jota ihmisten tuli noudattaa. Avioliittoon johtamattomaan seksuaalisuuteen suhtauduttiin paheksuvasti, jos se paljastui yhteisön jäsenille.

Pariskuntien keskinäinen elämä vastasi usein näitä yhteisön normeja. Seksuaalisuhteeseen saatettiin vaatia miehen antamia aviolupauksia tai kahdenkeskisiä kihlauksia. Lupauksia, kihlauksia ja kihlaharjoja pidettiin uskottavana merkinä avioliitosta, minkä vuoksi naiset uskalsivat ottaa riskin raskaudesta ja aviottomasta lapsesta. Naiset halusivat luottaa aviolupauksiin ja kihlauksiin myös, koska he toisaalta saattoivat pelätä jäävänsä naimattomiksi, vanhoiksi piiioiksi. Käytännössä esiaviolliset seksuaalisuhteet johtivat alueella siihen, että 1880-luvun puolessa välissä viidennes ja 1890-luvulla neljännes ensimmäisen lapsensa saaneista äideistä oli ollut raskaana jo ennen vihkimistä. Tässä kohtaa ei löytynyt kirjallisuudessa usein korostettua sosiaaliluokkien välistä eroa; myös talollisperäiset naiset olivat hyvin edustettuina esiaviollisissa raskauksissa, eikä talollisluokan taustalla tällä kohtaa ollut erilaista normistoa.

Tarkastelluissa tapauksissa raskaaksi tulleet naiset menivät naimisiin vuoden normaaleina avioitumisaikoina, eikä raskauden varmistuttua tarvinnut kiirehtiä alttarille. Tämä kertoo siitä, että paikallisyhteisölle esiaviolliset raskaudet eivät olleet mikään ongelma. Esiaviollinen raskaus ei ollut kuitenkaan täysin yhteisön normien mukaista. Paheksunnan sijaan niitä siedettiin ja käytännössä hyväksyttiin, jos odotettavissa oli avioliitto. Täten yhteisö hyväksyi myös säännöllisiä ja epäsäännöllisiä muotoja sisältäneen, vahvasti seksuaaliväritteisen yöstelyn, jossa miehet kävivät öisillä vierailuilla naisten luona. Naiset pystyivät tällöin tapaamaan eri miehiä, kunhan seksuaalisessa kanssakäymisessä oltiin vain sen mahdollisen tulevan aviomiehen kanssa.

Seksuaalinen kanssakäyminen ei kuitenkaan ollut aina yhteisön normien mukaista, ei esiaviollisissa suhteissa eikä avioliiton ulkopuolisissa suhteissa.

3 PARISKUNTIEN JA YKSILÖIDEN NORMIEN VASTAINEN ELÄMÄ

3.1 Naimaton seksuaalisuus ilman tulevaa avioliittoa

Edellisessä pääluvussa tarkasteltiin yhteisöllisten normien kytkeytymistä tulevaan, odotettuun avioliittoon ja sitä, kuinka ne ohjasivat naimattomien ihmisten seksuaalista käyttäytymistä. 1800-luvun lopun maaseudulla seksiä ei harjoitettu pelkästään avioliittomielessä, eikä myöskään voida automaattisesti olettaa, että ihmiset olisivat aina toimineet yhteisön normien kanssa samassa linjassa²¹⁶.

Vaikka pelkkien lastenelatus tapauksien perusteella ei voi vetää suoria päätelmiä kaikkien naimattomien miesten ja naisten elämästä, on huomioitava, että 33 elatus tapauksessa eli vain reilussa neljänneksessä kaikista tapauksista mainittiin lupaukset ja kihlaukset erikseen tai yhdessä. Sen sijaan puolessa tapauksista, eli 59 lastenelatus tapauksessa, avioliittoon viittaavia perusteita ei mainittu.²¹⁷ Kyseiset perusteet on toki voitu jättää mainitsematta, koska niillä ei ollut suoraa oikeudellista vaikutusta elatuksen saamiseen. Tulkitsen kyseisiä avauspuheenvuoroja kuitenkin niin, että seksuaalisuhteet oli aloitettu ilman avioliittoa jatkuksia²¹⁸.

Kertomukset tällaisista seksuaalisuhteista olivat usein niukkasanaisia. Joskus mies oli vierailut naisen luona tai viettänyt öitä hänen kanssaan. Esimerkiksi irtolainen Kustaava Jeremiaantytären palveltua piikana, oli hänen ja kesti David Davidinpojan välille syntynyt *”niin läheinen tuttavuus, että vastaaja yönäikoina kulki kantajan vieressä, josta oli seurauksena että kantaja tuli raskaaksi (...)*”.²¹⁹ Toinen yleinen tapa oli mainita raskauteen johtaneesta yhdynnästä,

²¹⁶ Ks. myös Shikalov 2007, 192–193.

²¹⁷ Kyseiset suhdeluvut ovat jonkin verran vääristyneitä, koska yli 20 tapauksessa elatus tapaukset päättyivät jo ensimmäiseen käsittelyyn osapuolten jäätyä käräjiltä pois, eivätkä kantajat täten päässeet kertomaan näkemystään suhteesta.

²¹⁸ Vastaavasta tulkinnasta ks. myös Lindstedt Cronberg 1997, 215; Trumbach 1998, 16, 282.

²¹⁹ JyMA Keuruun Sk 20.9.1894, § 209.

lapsen siirtämistäpahtumasta. Esimerkiksi torpparintytär Maria Matintytär kertoi, kuinka kesti Juho Abrahaminpoika *”muutamia vuosia takaperin tuli tilaisuuteen siirtämään kantajalle lapsen (...)”*.²²⁰

Seksuaaliseen kanssakäymiseen viitattiin myös sen fyysisen ulkomuodon tai jälkikäteen arvioidun luvattomuuden kautta. Esimerkiksi talokkaanpoika Taavetti Samulinpoika oli päässyt *”tilaisuuteen kantajan kanssa harjoittamaan lihallista yhteyttä”*. Piika Eriika Fredrikintytär oli taas palvellut samassa talossa missä työmies Erland Hermaninpoika oli asunut ja tullut *”horjahtaneeksi (...) luvattomaan sekaannukseen, josta seurasi (...)”*.²²¹ Myöskään ulkopuoliset harvemmin todistajanlausunnoissaan pohtivat avioliitto-odotuksista poikkeavia motiiveja. Yleensä vain kerrottiin nähdyistä tai kuulluista akteista, *”lihallisesta yhteydestä”*²²².

Tällaisten suhteiden taustalla oli enemmänkin halu, seksuaalisten tarpeiden tyydyttäminen, joka sai lisäpontta toiseen ihmiseen ihastumisesta tai rakastumisesta. Tällöin avioliittoa ei välttämättä ehditty edes miettiä. Tapahtumat saattoivat lähteä vyörymään sukupuolisen halun ja tunteiden roihun myötä²²³.

Seuraavaksi tarkastellaan lähemmin niitä tapauksia, joissa epäsuorasti viitattiin haluun. Käräjöpöytäkirjoista löytyy paljon esimerkkejä, 21 tapausta, joissa kävi ilmi, että mies oli *vietellyt* tai *houkutellut* naisen sukupuoliyhteyteen.

Esimerkiksi eläkemies Stefanus oli *”vietellyt kantajan salavuoteuteen ja pitänyt (...) lihallista yhteyttä”*. Kauppapalvelija Fredrik Adolf oli puolestaan *vietellyt ”makeilla sanoilla (...) kantajan kanssansa luvattomaan yhteyteen ja siitti (...) lapsen”*. Torpparinpoika Edvin Samuelinpoika taas oli kulkenut Talvilahden torpassa itsellisen Edla Fredrikintyttären luona tyttärissä ja saanut tämän *”houkuttelluksi luvattomaan sekaannukseen kanssansa (...)”*.²²⁴

Vaikka naisten käräjillä esittämät puheet miehistä viettelijöinä voivat olla toisaalta käräjillä esitettyinä tietynlaista retoriikkaa²²⁵, ne kertovat ensinnäkin miehen halusta, mutta myös naisen. Vietteleminen oli onnistunut, koska nainenkin oli halunnut sukupuoliyhteyttä.²²⁶ Joskus naiset viittasivat omaan haluunsa, joskin epäsuorasti.

Kesti Johanna Abrahamintytär kertoi oikeudessa, kuinka hän oli tavannut Nikkari Fredrikin ja *”joutui kiusaukseen ja lankesi: piti lihallista yhteyttä vastaajan kanssa ja tuli raskaaksi (...)”*. Kesti Hilda Erlandintytär taas kertoi, kuinka hän oli palvellut yhdessä renki Emil Sakarinpojan kanssa Uitamonsalossa, jolloin Emil oli alkanut *”yöaikoina pyrkimään kantajan viereen ja (...) ei voinut vastustaa vastaa-*

²²⁰ JyMA Keuruun Tk 27.3.1888, § 210.

²²¹ JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167; Sk 21.9.1894, § 222.

²²² Ks. Saarimäki 2006, 56–69.

²²³ Heikkinen 1988, 168. Esimerkiksi itsellinen Emmi Mariantyttären ja kauppapalvelija Kaarlen Juhonpojan hyvien välien kerrottiin käyneen *”vihdoin niin rakkaiksi, että horjahtivat salavuoteuteen keskenään (...)”* (JyMA Keuruun Tk 3.5.1898, § 238).

²²⁴ JyMA Keuruun Tk 7.4.1880, § 289; Tk 1.4.1886, § 190; Sk 29.10.1896, § 266.

²²⁵ Miehiä kohtaan esitettyjä syytöksiä tarkastellaan käräjäpuheena lähemmin luvussa 6.2.1.

²²⁶ Maaseudun ihmisten käsityksistä naisen halusta ja esimerkiksi kiihottumisen merkityksestä raskaaksi tulossa ks. Löfström 1999b, 185–188; Paasio 2004, 175, 188.

jan ahkeria houkutusia, tuli hän horjahtaneeksi (...) harjoittamaan lihallista yhteyttä".²²⁷

Kiusaukseen joutuminen ja houkutusten tunteminen kertovat normatiivisten raja-aitojen sisällä toimineesta naisen halusta: seksuaalinen kanssakäyminen miehen kanssa oli houkutellut, mutta sitä oli myös pelätty. Naiselle halun toteuttamiseen oli mahdollisen raskauden takia suurempi kynnys kuin miehelle, mikä näkyy siinä, että naista suostutellakseen miehen oli täytynyt käyttää vietelyn keinoja. Kirsi Pohjola-Vilkunan sanoin nainen "esteli, varoi, mutta ei koskaan suoranaisesti kieltäytynyt sukupuolisuhteesta"²²⁸.

Joskus seksuaalisuhde muuttui säännölliseksi ja pitkäkestoisemmaksi, vaikka avioliittoa ei ollutkaan mielessä. Muutamassa tapauksessa seksuaalielämää jatkettiin, kunnes nainen tuli raskaaksi. Esimerkiksi kesti Henrika Johannantytär kertoi, kuinka renki Oskar Heikinpoika oli vietellyt hänet "lihalliseen yhteyteen kanssansa, josta, kun tuota harjoitettiin pitkin talvea, oli seurauksena, että kantaja tuli raskaaksi".²²⁹

Kesti Wilhelmina Erikintyttären ja talollinen Herman Hermaninpojan suhde oli ollut puhtaasti seksuaalinen. Wilhelminan mentyä Hermanin luokse vaihdoksiin toisen piian sijaan, olivat "asialliset, jotka eivät olleet entisestäänkään viattomia ja puhtaita toisistaan, pitäneet lihallista yhteyttä, josta kantaja tuli raskaaksi". Suutarin kysyttyä Hermanilta, että "aikooko tämä naida kantajan, niin vastaaja oli sanonut: 'en minä sitä ota, mutta kyllä minä leikkaan(=koinin)". Toiselle todistajalle Herman oli puolestaan vastannut, tämän kysyttyä, että "kun et sinä vain nussisi tuota tyttöä?", että "mitäpä se muusta paranee".²³⁰

Miten tällainen lähtökohtaisesti normienvastainen seksuaalinen käyttäytyminen sitten asettui yhteisön avioliitonnormatiivisuuteen? Lyhyessä juoksussa se pysyi sille vastakkaisena. Jos yhteisön jäsenet saivat kuulla siitä, he paheksuivat sitä. Tilanne kuitenkin muuttui, jos nainen tuli raskaaksi. Tällöin naisille ja miehille saattoi tulla mieleen avioituminen, ja avioliitonnormatiivisuus saavutti heidät viimeistään tässä vaiheessa.

Esimerkiksi samassa talossa työskennelleet kesti Maria Kustaantytär ja renki Abraham Juhonpoika olivat "pitäneet keskenään lihallista yhteyttä kunnes kantaja tuli raskaaksi".²³¹ Maria ei ollut edes pelännyt raskaaksi tulemisen riskiä, koska hän oli saattanut arvella, että raskaaksi tultuaan he menisivät naimisiin.

Kirjallisuus onkin korostanut, että avioliittopäätökset saatettiin tehdä vasta raskaaksi tulemisen jälkeen. Raskaus ja siitä aiheutuneet ympäristön taloudelliset ja sosiaaliset paineet työnsivät ihmisiä solmimaan avioliiton. Avioitumalla voitiin tällöin sovittaa normien vastainen esiaviollinen seksuaalinen kanssakäyminen ja raskaaksi tuleminen. Samalla myös vältettiin synnyttämästä aviotonta lasta.²³²

²²⁷ JyMA Keuruun Tk 13.4.1883, § 263; Sk 17.9.1894, § 154.

²²⁸ Pohjola-Vilkuna 1995a, 110.

²²⁹ JyMA Keuruun Sk 19.9.1889, § 211.

²³⁰ JyMA Keuruun Sk 27.10.1886, § 160; Tk 23.3.1887, § 79.

²³¹ JyMA Keuruun Tk 28.3.1884, § 118.

²³² Kortekangas 1967, 35; Löfgren 1969, 37–38; Löfgren 1974, 31; Frykman 1977, 179; Kälvemarmark 1977, 181–183; Laslett 1977, 128–129; Sogner 1978, 64; Kälvemarmark 1980, 327;

Tässä vaiheessa pariskunnat astuivat avioliittoon johtavalla tiellä vastaavaan vaiheeseen kuin luvussa 2.2.2 tarkastellut pariskunnat, jotka olivat päättäneet avioliitosta jo ennen seksuaalisuhteen aloittamista, mutta tulleet raskaaksi ennen vihkimistä. Molemmissa tilanteissa mentiin tämän jälkeen vihille, vaimo synnytti lapsen alle yhdeksän kuukauden kuluttua vihkimisestä ja aviopari lapsineen päätyi paikallisyhteisön täysivaltaiseksi soluksi. Näin yleisemmällä tasolla. Sen sijaan lähdeaineiston tapauksissa raskaus ei ollut johtanut avioliittoon, vaan oli päädytty käräjille riitelemään elatuksesta.

Seksuaalisen halun ja avioliiton yhteen kietoutuminen näkyy laajemminkin maaseudulla esimerkiksi kansanrunoudessa, erityisesti naiskulttuurin sisällä käytetyissä, *lempeen* liittyneissä loitsuissa.²³³ Seksuaalisuus ei kuitenkaan tällöin esiintynyt autonomisena ja itsenäisenä, vaan avioliiton saavuttaminen oli tällaisen folkloren funktio, vaikka se itsessään mainittiinkin harvoin. Esimerkiksi *lempeen* yhdistettävät traditiot kertovat agraariyhteisöissä vallinneesta avioliiton tärkeydestä naiselle, pääsemisestä sosiaalisesti ja taloudellisesti tyydyttävään, avioliiton mahdollistamaan asemaan.²³⁴

Seksuaalisen halun rinnalla toisena empiirisenä näkökulmana aiheeseen ovat naisten mahdolliset seksuaalisuhteet useiden eri miesten kanssa samalla ajanjaksolla²³⁵. Vaikka lähdeaineiston luonteen vuoksi miesten elämää ei voida empiirisesti tarkastella, niin myös heillä saattoi olla useita seksuaalisuhteita.

Reilussa viidessä tapauksessa yksittäiset miehet olivat yhteisössä tunnus-taneet olevansa lapsen isiä käräjillä syytetyn miehen sijaan tai ohella. Esimerkiksi talollisenpoika Eliel tunnusti olleen ”*yhden kerran yhdessä (...) yhdessä Tildan kanssa*”. Syytetyn miehen rinnalle käräjille vedetty suutari Herman oli taas puhunut kantajasta, että ”*kyllä minä sen pidän yksin, kyllä minäkin nuoren emännän tarvitsen*”.²³⁶ Tämänkaltaisista esimerkeistä on silti todettava, että on vaikeaa todentaa ulkopuolisen miehen seksuaalisuhdetta naiseen ja varsinkin sitä, että miesten suhteet olisivat olleet käynnissä samaan aikaan²³⁷.

Kuudessa tapauksessa naiset olivat todistajien mukaan itse sanoneet olevansa epävarmoja oikeasta isästä. Esimerkiksi torpparinvaimo Elisabeth oli kysynyt torpantytär Kristiina Adamintyttäreltä, että kenen kanssa hän oli itsensä

Vuorela 1983, 610, Heikkinen 1988, 173; Laitinen 1988, 75; Aalto 1996, 183; Waris 1999b, 158–159; Miettinen 2003, 168–169; Lukkarinen 1933, 15–16, 108, alaviite 65; Helsti 2000, 200; Shikalov 2007, 183.

²³³ Lempi tarkoitti tytön fyysistä viehätysvoimaa ja seksuaalista vetovoimaa, joka suuntautui houkuttelemaan miestä, ja jota voitiin parantaa erilaisilla rituaaleilla, kuten lemmentostatuksella, lemmentaialla ja lemmentylytyksellä. Ks. Piela 1990, 215–222; Stark-Arola 1998a, 32–33; Stark-Arola 1998b, 124–125, 132–143, 179–184, 218–223, 258–260; Stark-Arola 2001, 13.

²³⁴ Stark-Arola 1998a, 32–34; Stark-Arola 1998b, 138; Piela 1990, 221.

²³⁵ Tarkastelussa käytetään sekä todistajanlausuntoja että naisten omia puheita. Sen sijaan syytettyinä olleiden miesten puheet naisten monista suhteista on jätetty sivuun, koska ne eivät vastanneet välttämättä todellisuutta. Tällaisilla syytöksillä pyrittiin yleensä ensisijaisesti kieltämään oma isyys ja esimerkiksi jäävämmään kantajan tuoma miestodistaja.

²³⁶ JyMA Keuruun Tk 15.3.1901, § 108; Sk 9.10.1885, § 14.

²³⁷ Kehuskelut saattoivat olla esimerkiksi todellisuutta vastaamatonta seksuaalista rehvastelua. Rehvastelusta ja sen funktioista 1800-luvun lopun maaseudun mieskulttuurissa ks. Saarimäki 2006, 107–119.

"tuommoiseksi laittanut". Kristiina oli vastannut tähän, että "mikäpä sen tiesi kenenkä kanssa; niitä on niin monta". Torpparintytär Lydia Manuntytär oli puolestaan kertonut todistajalle, että " (...) olisi vaikeaa miltei mahdotonta sanoa kuka on siittänyt lapsen (...)"²³⁸

Useita samanaikaisia seksuaalisuhteita esiintyi myös kahdessa yöstelyä sisältäneessä tapauksessa. Esimerkiksi piika Serafia kertoi oikeudessa, että itsellisentytär Effia Eliaantytären luona oli alkanut *"juoksemaan kyläkunnan poikia oikein kosolti ja ainakin parin niistä näki todistaja tekevän täyden työn kantajan kanssa (...)"*. Effia ei ollut pyrkinyt millään peittelemään asiaa, sillä hän oli kehunut toiselle todistajalle hänellä olevan *"kuusitoista sulhoa"*. Vuotta myöhemmin äitiysvuoteessa ollessaan hän oli rehvastellut piika Tildalle, että *"monta härkää siinä tarvittiin ennen kuin hän pajarista poiki"*. Todistaja kertoi Effian tarkoittaneen lauseellaan sitä, että useat pojat olivat saaneet *"koettaa hänen kanssaan parastaan, ennen kuin saivat hänet raskaaksi"*.²³⁹

Kuinka hyvin todistajien ja asianosaisten puheet vastasivat sitten todellisuutta? Ei ainakaan täysin, koska osa puheista voidaan tulkita ja tulkittiin jo käräjillä huumoriksi. Suurin osa naisten omista tunnustuksista menee tähän kategoriaan. Esimerkiksi torpparintytär Kristiinan mainitsemista monista miehistä käräjillä kertonut torpparinvaimo Elisabeth ei kuitenkaan tiennyt, oliko Kristiinan puhe *"täyttä totta vai leikkiä"*. Itsellisentytär Effia puolestaan puolustautui oikeudessa väittäen puheillaan *"kuudestatoista sulhosta"* tarkoittaneen ainoastaan leikkiä.²⁴⁰

Huumorilla selittyy myös suurin osa niistä tapauksista, joissa ulkopuolinen mies oli kehunut omalla seksuaalisuhteellaan²⁴¹. Esimerkiksi itsellinen Erland Matinpojan kerrottiin ihmetelleen saatuaan tiedon torpparintytär Hildan Marian raskaudesta, että *"perkelettäkö te siitä väärästä Maijasta puhutte, ei siihen tule kenenkään, minunhan se on"*. Erland oli lisäksi luvannut laittaa kättilöt ja *"pitää rotiaiset eili varpajaiset, jos kantaja sattuisi pienimään, mutta leikkipuhetta se todistajan mielestä oli"*. Suutari Herman taas kielsi omat puheensa emännäntarpeestaan ja itsellinen Kustaava Emilian itsellään pitämisestä sillä, että oli lausunut niin *"leikillään"*.²⁴²

Mutta riippumatta siitä, oliko naimattomilla naisilla todellisia yhtäaikaista seksuaalisuhteita, vai liikkuiko niistä vain huhupuhetta, yhteisö suhtautui heihin tuomitsevasti. Kirjallisuus on korostanut, että seksuaalista kanssakäymistä

²³⁸ JyMA Keuruun Sk 29.10.1886, § 189; Sk 19.10.1880, § 61.

²³⁹ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248.

²⁴⁰ JyMA Keuruun Sk 29.10.1886, § 189; Sk 4.11.1886, § 248. NN oli puolestaan kertonut torppari Salomonille, *"ettei koko kyläkunnan pojat ole hänestä viattomia"*. Salomon ei kuitenkaan ollut tiennyt oliko puhe leikkiä vai totta (JyMA Keuruun Tk 15.3.1889, § 48).

²⁴¹ Huumori nivoutui korostuneesti myös niihin tapauksiin, joissa yhdellä miehellä olisi ollut samanaikaisia naissuhteita. Esimerkiksi tukkiasioitsija Wilhelm oli metsävahti Sakarin läsnä ollessa taputtanut kädellään torpparintytär Amalia Samuelintytärtä kertoen *"kahdeksan kertaa koittaneensa" sitä ja uhannut "koittaa" nuorempaakin tytärtä, (...) si-sarta"*. Talollinen Justus Erikinpoika oli puolestaan *"irvistellyt" kesti Juholle "panneensa kantajaa viimeksi yöllä sitä ennen kuin meni vihille oman vaimonsa kanssa, vaan se oli tietysti pilapuhetta"* (JyMA Keuruun Tk 12.4.1883, § 233; Tk 31.3.1891, § 107).

²⁴² JyMA Keuruun Tk 21.2.1895, § 213; Sk 15.10.1895, § 70; Sk 9.10.1885, § 14.

useamman kuin yhden miehen kanssa pidettiin paheksuttavana ja tällainen käytös vaikutti negatiivisesti naisen maineeseen. He saattoivat ajautua yhteisön ulkopuolelle. Leea Virtasen mukaan naimattomia äitejä enemmän saatettiin "huoritella" naisia, jotka elivät huonosti miesten kanssa, mutta eivät saaneet lapsia.²⁴³

Käytetty lähdeaineisto pystyy kertomaan vähän tällaisesta suhtautumisesta. Ainoastaan edellä mainitun itsellisentytär Effian käyttäytymistä ja puheita moralisoitiin. Piika Serafia, joka oli nähnyt parin kyläkunnan pojan tekevän "täyden työn" Effian kanssa, nuhteli tätä "poikain pidosta". Torppari Samuel puolestaan, jolle Effia oli kehuskellut kuudellatoista sulhollaan, oli kysynyt, etteikö tämä "vähemmästä saisi tarvistaan tyydytytetyksi". Effia oli vastannut tähän "ettei hän saa".²⁴⁴

Moralisoinnit ja väitteet lukuisista miesvierailijoista johtivat joskus myös käräjille. Kauppiaanvaimo Ida oli levitellyt "muilta kuulemiaan juttuja", että kauppias Olga "haureudellisessa tarkoituksessa juoksuttaisi tykönänsä miesväkeä (...)". Olga nosti Idaa vastaan kunnianloukkauskanteen puolustaakseen "kunniaansa ja kainouttaan loukkaavasta herjauksesta".²⁴⁵

Talollinen Ivar Samuelinpoika oli puolestaan itse moralisoinut entisen morsiamensa käytöstä. Hän oli tunnustanut heidän yhteisen lapsensa, mutta todennut että "naista en minä ota, syytä että muitakin on jo sen luona käynyt".²⁴⁶

Naisten samanaikaiset suhteet monien miesten kanssa olivat selkeässä ristiriidassa avioliitonnormatiivisuuden kanssa. Kyse ei ollut kuitenkaan välttämättä aina naisten puhtaasta normien vastaisesta käyttäytymisestä, vaan joskus myös siitä, että avioliitonmuodostuksessa taiteiltiin koko ajan sallitun ja kielletyn käyttäytymisen rajoilla. Esimerkiksi itsellisentytär Effian lukuisat suhteet käytännössä tarkoittivat sitä, että hänellä oli useampia vakavia kosijoita. Avioilupaukset antaneen talonpoika Herman Otonpojan lisäksi rengit Matti Matinpöika ja Lasarus Otonpoika olivat pyrkineet kihloihin Effian kanssa antamalla tälle kihlaharjoja.²⁴⁷

Vaikka Herman syyttikin oikeudessa juuri Mattia tai Lasarusta lapsen isiksi, todennäköisesti he eivät olleet seksuaalisuhteessa Effian kanssa. Effian todellisissakin seksuaalisuhteissa saattoi olla kyse enemmän munien pitämistä avioitumisen suhteen useammassa korissa, kuin normien vastaisesta seksuaalisesta käyttäytymisestä sinänsä.

Suurimmaksi osaksi naimattomien ihmisten esiaviollinen seksuaalinen elämä suuntautui tulevaa avioliittoa kohti. Joskus tämä väylä kuitenkin katkesi ja lopputuloksena oli normienvastainen tilanne, avioton lapsi. Millaiset tekijät edesauttoivat tätä?

²⁴³ Nieminen 1951, 88; Ihalainen 1981, 73; Löfström 1999b, 188; Virtanen 1990, 147.

²⁴⁴ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248.

²⁴⁵ JyMA Keuruun Tk 15.2.1894, § 120.

²⁴⁶ JyMA Keuruun Sk 19.11.1888, § 59.

²⁴⁷ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248. Ks. myös Saarimäki 2006, 103–105.

3.2 Avioprosessin keskeytyminen

3.2.1 Henkilökohtaiset syyt aviottomien lasten syntymälle

Keuruulla avioton syntyvyys oli pysynyt 1830-luvun lopulta 1880-luvun alkuun asti vuosittain 10–15 prosentin välissä. Huippuvuotena 1870 aviottomia lapsia oli ollut reilut 22 prosenttia. Ennen 1830-lukua avioton syntyvyys oli ollut vähäisempää. 1880-luvulla aviottomien lasten määrät vaihtelivat vuosittain vajaasta 9 prosentista aina 14 prosenttiin, keskiarvon ollessa vajaat 12 prosenttia. 1890-luvulla alimmillaan avioton syntyvyys oli vuonna 1891, vajaat 9 prosenttia ja korkeimmillaan 1896, 13 prosenttia. Keskiarvo 1890-luvulla oli vajaat 11 prosenttia.²⁴⁸

Multialla pitäjän pienuuden takia aviottomien lasten osuuden vaihtelu oli suurta. Avioton syntyvyys oli 1800-luvun kahtena viimeisenä vuosikymmenenä hieman pienempää kuin Keuruulla. 1880-luvulla aviottoman syntyvyyden keskiarvo oli 10 vuodelta vajaa 10 prosenttia ja 1890-luvulla 9 prosenttia.²⁴⁹

Avioton syntyvyys oli Suomessa alkanut kohota 1700-luvun lopulta huippuvuosien ollessa 1870-luvulla²⁵⁰. Vuosisadan kahtena viimeisenä vuosikymmenenä Keuruulla ja Multialla avioton syntyvyys oli kuitenkin keskimääräistä suurempaa kuin Suomen suuriruhtinaskunnassa, sillä 1880-luvulla suomalaisien läänien aviottomien lasten keskiarvo oli vajaat seitsemän prosenttia ja seuraavalla vuosikymmenellä reilut kuusi. Kyseisten lukujen kaupunkeja sisältävät läänit vääristävät jonkin verran lukuja maaseutumaisiin keskisuomalaisiin pitäjiin, joten turvallisempi vertailukohta samoilta vuosikymmeneltä on Vaasan lääni: 5 prosenttia.²⁵¹

Myös aikalaiset tiedostivat sen, että Keuruulla aviottomia lapsia syntyi erityisen paljon. Sutiontytär Hulda Marian edustaja poliisikonstaapeli Svante Petterson totesi Huldan ja talollisenpoika Viktori Obadiaksenpojan suhteesta syntyneestä aviottomasta lapsesta, että *”tämä ei nyt olisi mitään tavatonta tällä paikkakunnalla (...)*”²⁵².

²⁴⁸ Waren 1969, 102–103; Vihola 1983, 33; **LIITTEET**: TAULUKKO 2 Lasten syntymät Keuruulla.

²⁴⁹ **LIITTEET**: TAULUKKO 3 Lasten syntymät Multialla; Mönkkönen 1983, 30–31.

²⁵⁰ Aviottoman syntyvyyden kasvusta ja määrästä 1700-luvun lopulta 1900-luvulle myös muualta pohjoismaista ja Euroopasta esim. Frykman 1975, 115–126; Shorter 1975, 82–85; Kälvemark 1977, 184–186, 190, 196; Laslett 1977, 102–159; Kälvemark 1980, 334; Gaunt 1996, 78–81; Brandström 1996, 207, 212–214; Lindstedt Cronberg 1997, 138–139; Trumbach 1998, 229–275; Håkanson 1999, 11–14, 30–46, 57, 63–64, 97; Shikalov 2007, 184–190.

²⁵¹ SVT VI 10, 12–19, 21, 23, 25–28, 30–32, 34. Aviottomasta syntyvyydestä Suomessa 1700-luvun lopulta 1900-luvun alkuun kootusti esim. Nieminen 1951, 287–295; Turpeinen 1981, 12–16, 20–22; Ervasti 1995, 75–78. Yksittäisten pitäjiin tai alueiden aviottomuudesta ks. Wallinheimo 1910, 294–295; Ojanen 1966, 296–271; Kortekangas 1967, 90, 201–202; Jousimaa 1983, 17; Rasila 1983, 86, Markkola 1986, 74; Heikkinen 1997, 61–62; Miettinen 1998, 2, 9, 40; Moring 1994, 112; Partanen 2004, 64–65; Kotilainen 2008, 217, 225.

²⁵² JyMA Keuruun Tk 16.2.1899, § 149.

Pihlajavedellä aviottomien lasten osuus oli Keuruuta ja Multiaa alempi ja vastasi paremmin koko maan tilannetta. Pienen tilastoaineiston vuoksi vuosittaiset vaihtelut olivat suuria. 1880-luvulla aviottoman syntyvyyden keskiarvo jäi vajaaseen 6 prosenttiin ja seuraavalla vuosikymmenellä se oli noussut reiluun 6 prosenttiin.²⁵³

Aviottomien lasten konkreettiset elämänedellytykset saattoivat olla jo alusta lähtien huonot verrattuna aviolapsiin.²⁵⁴ Esimerkiksi aviottomien lasten kuolleisuus oli selvästi suurempaa.²⁵⁵ Tilastojen mukaan vuosina 1881–1886 aviolasten imeväiskuolleisuus, eli alle yhden vuoden ikäisten kuolleisuus, pysyi Suomessa noin 150 promillessa ja aviottomien noin 200 promillessa. Kaikista kuolemista aviottomien lasten osuus oli säännöllisesti hieman reilut 10 prosenttia.²⁵⁶

Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä aviottomien lasten kuolleisuus oli kyseisinä vuosina vajaat 15, vajaat 13 ja vajaat 10 prosenttia. Luvut ovat jonkin verran korkeampia kuin aviottoman lasten suhteellinen osuus kaikkiaan, joten aviottomana syntyminen kohotti jonkin verran riskiä kuolla imeväisikäisenä, mutta ei radikaalisti.²⁵⁷

Naimattomien naisten elämä ennen ensimmäisen aviottoman lapsen syntymää ei ollut käytännössä poikennut niistä naisista, jotka olivat päätyneet avioliittoon. He olivat eläneet yhteisön normien mukaisesti avioliitto mielessä pitäen.²⁵⁸ Jokin oli kuitenkin mennyt seurustelussa pieleen ja katkaissut avioliittoon johtavan tien.

Käräjillä tämä ”avioliittoprojektin” kaatuminen näkyi selvimmin lapsenelätustapauksissa. Valitettavasti harvoin oikeuden edessä kerrottiin perusteita sille, miksi suhde oli loppunut. Yleisiä syitä suhteiden katkeamiseen lähde-tään tämän vuoksi etsimään lastenelätustapausten ohella myös lapsenmurha-, avioliittoon velvoittamis- ja kihlaerotapauksista, vaikkakaan tarkasteltavista suhteista ei ollut aina seurannut aviotonta lasta.

²⁵³ **LIITTEET:** TAULUKKO 4 Lasten syntymät Pihlajavedellä; Vihola 1983, 33. Pihlajaveden aviottomasta syntyvyydestä aiemmin 1800-luvulla ks. Suominen 1951, 137.

²⁵⁴ Aviottomat lapset olivat sosiaalisesti alhaisessa asemassa ja ”äpära”-leima saattoi vaikuttaa myöhemmin negatiivisesti omiin avioitumismahdollisuuksiin. Naimattomat äidit olivat joskus itse aviottomia lapsia (Carlsson 1977, 72, 113; Rasila, 1983, 78; Miettinen 1998, 74–75; Håkanson 1999, 74, 97; Miettinen 2002, 155–157. Vrt. Miettinen 2002, 71–77). Lapsen merkitsemisestä kirkonkirjoihin aviottomaksi ja siitä seuranneesta stigmasta ks. Heino 1989, 215, 216; Kotilainen 2008, 215, alaviite 299, 222.

²⁵⁵ Frykman 1975, 136; Mahkonen 1978, 46, 79; Pohjola-Vilkuna 1995b, 130; Brandström 1996, 206, 209, 217, 222–224; Lindstedt Cronberg 1997, 77; Bolin Hort 1998, 79–90; Håkanson 1999, 92–97; Kotilainen 2008, 226, 228.

²⁵⁶ SVT VI 10, 12–15. Yleisestä imeväiskuolleisuudesta ks. myös Koskinen & Martelin 1994, 191–195; Koskinen & Martelin 2007, 175–177.

²⁵⁷ JyMA Keuruun väkilukutaulukot, TAULUKKO IX Erityisluettelo 1 vuotta nuoremista kuolleista; Multian väkilukutaulukot, TAULUKKO IX Erityisluettelo 1 vuotta nuoremista kuolleista; Pihlajaveden väkilukutaulukot, TAULUKKO IX Erityisluettelo 1 vuotta nuoremista kuolleista..

²⁵⁸ Vastaavasti Gaunt 1996, 70; Håkanson 1999, 221. Sen sijaan esimerkiksi Anu Pylkkänen tulkitsee aviottomien lasten saamisen ja salavuoteudet useimmiten pelkkänä palkollisajan seurusteluna ilman avioliittoaikomuksia (Pylkkänen 1990, 231).

Suhteiden päättymisen taustalle voidaan hahmottaa kahdentyyppisiä syitä: ensinnäkin ensisijaisia, henkilökohtaisia ja toisekseen taustalla olevia suurempia rakenteellisia syitä, jotka voivat osaltaan selittää ensin mainittuja.

Joskus suhteen kariutumisen syynä oli se, että mies oli yksipuolisesti hylännyt naisen. Mies ei olisi aikonutkaan mennä naisen kanssa avioon, vaan pelkästään päästä seksuaaliseen kanssakäymiseen tämän kanssa. Joskus hylkääminen saattoi tapahtua sen jälkeen, kun miehet kuulivat naisen raskaudesta. Kyse olisi siis ollut rikotuista aviolupauksista.²⁵⁹ Erityisesti lastenelätustapauksissa naiset korostivat, että mies oli hylännyt heidät lapsen syntymän jälkeen.

Suutarinsäili Viktor Saanaanpoika oli pyytänyt torpparintytär Ilmi Elinaa vaimokseen, ja koska Ilmi *”luotti vastaajan lupaukseen avioliitosta (...) antoi hän silloin vastaajan maata itsensä”*. Lapsen syntymän jälkeen Viktor ei ollut kuitenkaan täyttänyt lupaustaan avioliitosta *”vaan hyljännyt sekä kantajan että lapsensa-kin (...)”*. Torppari Sakari Juhonpoika oli puolestaan antanut aviolupaukset kesti Ida Antintyttäreille, mutta lapsen syntymän jälkeen *”hylkäsi kantajan eikä ole sen koommin huolinut kantajasta”*. Sakari oli lisäksi torppari Abrahamille kertonut kuinka Ida oli *”hyvä ja karkäs naimakeinoon (...)”* mutta *”ettei hän siltä sitä vaimokseen huoli”*.²⁶⁰

Myös yhdessä lapsenmurhatapauksessa hylkäämisteema tulee esiin. Talolisenleski Henrika Salomonintytär oli elänyt seksuaalisuhteessa torpanpoika Leo Juhonpojan kanssa, ja *”heidän välillänsä oli puhe mennä naimisiin (...)”*. Huomattuaan olevansa *”raskauden tilassa”* Henrika oli ehdottanut Leolle, *”että naiminen tapahtuisi niin pian kuin mahdollista, ei tämä ensinkään enää huolinut Henri-kasta, vaan teki kaikellaisia vastuksia ja lakkasi käymästä hänen luonaan”*.²⁶¹

Joskus hylkäämisen syynä oli se, että nainen olisi ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä jonkin ulkopuolisen kanssa ja tullut jopa raskaaksi. Tämä selityssperuste löytyi useammasta kihlaerotapauksesta. Esimerkiksi itsellinen Hilda Sofia Kasperintytär tunnusti oikeudessa olleensa seksuaalisuhteissa muiden kuin kihlattunsa kanssa ja saanut tällä tavoin kaksi lastakin. Itsellinen Albinus Vilhonpojan edustaja taas kertoi Albinuksenkin haluavan eroa, *”koskei vastaaja huolisi sellaisesta morsiamesta, jolla on niin kova veto miehiin (...)”*.²⁶² Tällaisissa tapauksissa toisen miehen alulle saattama raskaus ja aviottomat lapset katkaisivat jo kihlauksiin asti edenneen suhteen. Kyseinen selityssperuste aviottomien lasten syntymälle on kuitenkin kokonaisuuden kannalta marginaalinen.

Ulkopuoliset ihmiset olivat kuitenkin laajemminkin syynä suhteen loppumiseen. Joskus suhde loppui siihen, että mies tai nainen rakastui tai muuten vain aloitti suhteen ulkopuolisen kanssa. Talontytär Wilhelmina Hermannintytär oli aiemmin kuulutettu avioliittoon talollinen Adrianin kanssa, mutta torppari Kaarle Kaarlenpoika oli saanut Wilhelminan purkamaan kihlauksen. Wilhelminan tultua raskaaksi Kaarle oli hylännyt hänet ja mennyt *”naimiseen toisen*

²⁵⁹ Kyseisestä selityssperusteesta ks. Stone 1979, 389; Cavallo & Cerutti 1990, 77–78; Frost 1994, 234–235; Frost 1995, 101–104; Gaunt 1996, 79; Jarrick 1997, 12–13; Trumbach 1998, 279–280; Miettinen 2002, 1; Bolin Hort 1998, 144.

²⁶⁰ JyMA Keuruun Sk 17.9.1898, § 143; Sk 27.11.1888, § 186.

²⁶¹ JyMA Keuruun Vk 5.8.1892, § 6.

²⁶² JyMA Keuruun Sk 24.10.1895, § 186.

kanssa". Myös torppari Job Marinanpoika oli jättänyt aviolupauksensa täyttämättä nykyiselle torpparinvaimo Henrikalle Hermanintyttäreille tämän tultua raskaaksi. Sen sijaan Job *"nai toisen"*.²⁶³

Aina suhteen loppumiseen ei kuitenkaan tarvittu ulkopuolisia. Oikeudessa argumentoitiin toisinaan miten suhde oli kylmennyt tai rakkaus miehen ja naisen väliltä loppunut. Torpantytär Hilda Mariasta ja talonpoika Aleksis Augustinpojasta oli tullut keskenään *"jopa rakkaatkin ystävät"* ja aloittaneet seksuaalisuhteen. Aleksis oli antanut naima-aikeittensa vakuudeksi Hildalle kultaisen kihlasormuksenkin mutta oli *"vjan rakkaus nyt kylmennyt niin ettei hän enää ota huoliakseen kantajasta enempi kuin lapsestaankaan (...)"*. Itsellinen Hilda Maria ja renki Otto Otonpoika olivat viereisissä taloissa palvellessaan rakastuneet *"toinen toiseensa niin että heillä oli vahva aikomus mennä avioliittoon"*. Lapsen syntymän jälkeen *"vastaajan rakkaus onkin tykkänään sammunut, eikä hän ensinkään huoli kantajasta (...)"*.²⁶⁴ Vaikka kyseiset käräjäpuheet rakkaudesta voidaan tulkita naisen puolelta esitettyiksi sarkastisiksi heitoiksi rakkautta teeskennellyttä miestä kohtaan, tunteiden aitoa kylmenemistä suhteiden päättymisen taustalla ei voi vähätellä.

Esimerkiksi torpantytär Matilda Hermannintyttären ja talollinen Justus Erikinpojan oli nähty makailevan yhdessä ja välien olleen hyvät, että *"vastaaja joskus lupasi ottaa kantajan vaimokseenkin"*. Justuksen otettua kuulutuksen toisen naisen kanssa *"näytti asiallisten väli kylmenneen, koskei (...) enää tavoannut heitä makaamassa yhdessä niin kuin ennen (...)"*. Matilda olikin todennut kuulutusten ja hylkäämisen jälkeen, että *"en minä siitä, roistosta huolisikaan"*. Välien kylmeneminen oli joskus myös kihlaerojen taustalla.²⁶⁵

Joskus aviottomien lasten taustalla saattoi olla teknisiä seikkoja, jotka estivät avioliiton. Jo vuoden 1686 kirkkolaki oli vaatinut yleistä lukutaitoa, jolloin kristinopin alkeiden osaaminen oli ollut edellytys rippikoulun läpäisemiselle ja avioliiton solmimiselle. Vuoden 1869 kirkkolaki oli kieltänyt avioliittokuulutuksen antamisen, jos mies tai nainen eivät olleet vielä päässeet osalliseksi ehtoollisesta, eli käytännössä läpäisseet rippikoulua. Kasvaneet tietovaatimukset saattoivat täten johtaa aviottomiin lapsiin, jos vanhemmat eivät ehtineet tarpeeksi nopeasti naimisiin.²⁶⁶

Kyseinen taito on joskus yhdistetty herännäisyyteen. Kirjallisuus on korostanut, että aviottomien lasten määrä olisi ollut kääntäen verrannollinen herätysliikkeiden suosioon alueella, tai että ainakin aikalaiset tulkitsivat *"siveettömyyden"* tai *"irstauden"* tällöin vähentyneen.²⁶⁷ Yhteyttä on osaltaan selitetty sillä,

²⁶³ JyMA Keuruun Tk 19.2.1892, § 196; Tk 15.2.1892, § 128. Ks. myös Jarrick 1997, 13.

²⁶⁴ JyMA Keuruun Tk 21.2.1895, § 213; Sk 29.10.1895, § 247. Suhteen päättymisestä rakkauden ehtymisen vuoksi ks. myös Taussi Sjöberg 1988, 121–124; Pylkkänen 1990, 185, alaviite 112; Frost 1994, 234; Lennartsson 1999, 172–181.

²⁶⁵ JyMA Keuruun Tk 31.3.1891, § 107. Kihlaeroista esim. Tk 7.4.1891, § 197, liite *"Arvoisa ystäväni"*.

²⁶⁶ Leino-Kaukiainen 2007, 422; Hautakoski 2007, 78; Laasonen 1967, 364.

²⁶⁷ Nieminen 1951, 8; Laasonen 1970, 52–53, 203; Häkanson 1999, 54–57; Lohi 2000, 299, 378, 380; Hartikainen 2005, 92–97. Katolisuuden vastaavasta vaikutuksesta ks. Adair 1996, 117–119.

että herätysliikkeeseen kuuluminen kohotti luku- ja kristinopintaitoa.²⁶⁸ Tarkastelualueella herännäisyys ei ole kuitenkaan kovin relevantti näkökulma, koska vuosisadan lopulla sen kannatus ei ollut erityisen voimakasta.²⁶⁹ Sen sijaan kristinopintaito ja lukutaito itsessään ovat miettimisen arvoinen näkökulma.

Maaseudulla annettiin opetusta 1600-luvun lopulta lähtien niin sanotuissa lukkarinkouluissa ja myöhemmin kiertokouluissa. Kinkereillä taas papit arvioivat ihmisten kristinopin taitoja. Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä lukkarin antamaa opetusta saatiin 1700-luvun puolesta välistä lähtien, ja myös rippikouluissa pyrittiin opettamaan kristinopin alkeita ja lukutaitoa. Kiertokoulut ja yksittäiset kansakoulut aloittivat toimintansa 1800-luvun neljänä viimeisenä vuosikymmenenä.²⁷⁰ Empiirisesti luku- ja kristinopintaidon vaikutukset aviottomien lasten syntymään jää hypoteesin asteelle. Todennäköisesti kyse on enemmän yksittäistapauksista kuin suuresta selitysmallista.

Ensisijaisten, henkilökohtaisten syiden lisäksi on löydettävissä suurempia, taustalla olevia rakenteellisia syitä aviottomille lapsille.

3.2.2 Taloudelliset ja sosiaaliset perusteet

Tutkimuskirjallisuus on usein korostanut, että aviottomien lasten määrän suhteellinen kasvu olisi johtunut tilattoman väestön kasvusta. Selityksenä tälle yhteydelle on pidetty sitä, että tilattomilla olisi taloudellisten syiden takia ollut huonommat mahdollisuudet mennä naimisiin, perustaa perhettä ja kotitaloutta. Selitysmallia on käytetty 1800-luvun tilanteen ohella muiden aikakausien ja eri maiden tilanteeseen.²⁷¹

Taloudellisten tekijöiden merkitystä avioitumisessa ei saa kuitenkaan ylikorostaa, koska tilattomien avioituminen ei välttämättä edellyttänyt omaa taloa tai kotitaloutta. Naimisiinmenon jälkeen voitiin asettua esimerkiksi itsellisperheenä tilallisten tai torppareiden tiloihin. Ratkaisevaa ei avioitumisessa ollut kiinteä omaisuus, vaan työkyky. Tilattomien määrän kasvu ei myöskään aina suoraan korreloinut aviottoman syntyvyyden kanssa.²⁷²

Muun suomalaisen maaseudun tavoin myös Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä tilattomien määrä kasvoi 1800-luvun lopun mitta. Vaikka kyseinen

²⁶⁸ Huhta 2006, 213.

²⁶⁹ Rosendahl 1912, 256–257; Rosendahl 1915, 423–428; Takala 1948, 266–279; Suominen 1951, 121–129; Koskenniemi 1967, 66, 154, 237, 281; Mönkkönen 1983, 270–271; Vihola 1983, 302–306, 310; Peltonen 2006, 17, 21–26, 101–126.

²⁷⁰ Leino-Kaukiainen 2007, 422; Sillanpää 1969, 391–300; Mönkkönen 1983, 212–231, 267–268; Vihola 1983, 348–373.

²⁷¹ Esim. Nieminen 1951, 289; Kaikkonen 1961, 18; Laasonen 1967, 364; Frykman 1977, 201; Laslett 1980b, 57–58; Turpeinen 1981, 17; Losman 1982, 296; Jousimaa 1983, 12; Kälvemark 1983, 23–24; Laitinen 1998a, 73; Pylkkänen 1990, 231–232; Moring 1994, 114; Frost 1995, 101–103; Aalto 1996, 203–204; Adair 1996, 9–18; Miettinen 1998, 11–15; Håkanson 1999, 28–29, 47–58, 168–169, 211, 221; Miettinen 2002, 14, 16–17, 82, 138, 164–165, 168–169; Johansson 2006, 285. Keuruun osalta kyseisestä selitysmallista ks. Vihola 1983, 33–34.

²⁷² Löfgren 1969, 46; Frykman 1977, 202; Ihalainen 1981, 14–15; Heikkinen 1988, 172; Miettinen 2002, 14–15.

kasvu ei nostanut aviottomien lasten määriä 1880–1890-luvuilla²⁷³, taloudelliset tekijät toisinaan vaikuttivat avioliiton muodostumiseen.

Muutamissa oikeustapauksissa taloudelliset tekijät korostuvat talollisluokkaan kuuluvien ihmisten kohdalla. Talonpoika Aleksi Augustinpoika oli yöstellyt torpantytär Hilda Marian luona ja avioliiton lupauksin saanut tämän houkuteltua seksuaalisuhteeseen. Hilda oli tullut raskaaksi ja välit olivat sittemmin viillenneet. Aleksin motiivit Hildan hylkäämiseen olivat todennäköisesti taloudelliset, koska torppari Taavetin kehoitettua Aleksia ottamaa Hilda vai mokseen, oli tämä *”luvannutkin sen tehdä, jos kantajan isä antaisi toisen torppansa tyttärelleen”*.²⁷⁴

Talonpoika Herman Wilhelminpoika puolestaan oli antanut talontytär Ida Aleksandrintyttäreille avolupaukset mutta hylännyt tämän ja lapsensa. Talollinen Abrahamille Herman oli myöhemmin sanonut *”kyllä sentään ottavansa kantajan, jos saa talon kantajan isältä (...)”*.²⁷⁵

Vaikka taloudelliset hankaluudet avioliiton muodostumisessa korostuvat talollisten osalta, alempi sosiaalinen asema ja elämäntilanne liittyivät aviottomuuteen. Ruotsalainen ja suomalainen tutkimuskirjallisuus korostaa naimattomien äitien olleen 1800-luvun ja 1900-luvun alun maaseudulla yleisemmin tilattomien, sosiaalisessa kentässä alempana olleiden jälkeläisiä. Näitä olivat torpantytöt, itselliset tai heidän tyttärensä tai palkollisväkeen kuuluneet piijat. Talollisten tyttärillä aviottomia lapsia oli keskimääräistä vähemmän.²⁷⁶ Tällainen naimattomien äitien sosiaalinen koostumus löytyy myös Keuruun käräjäkunnasta.

Keuruulla sekä 1880-luvulla että 1890-luvulla piijat tai entiset piijat olivat suurin naimattomien synnyttäjien ryhmä reilut 25 prosentin osuudella. Myös itselliset/itsellisentytöt sekä torpantytöt synnyttivät paljon aviottomia lapsia, 15–25 prosentin osuudella kaikista naimattomista synnytyksistä. Erillisenä ryhmänä 1880-luvulla olivat irtolaiset reilulla 16 prosentilla, mutta 1890-luvulla heitä oli yli viidennes. Huomioitavaa on se, että talontyttäriä tai muita talollisluokkaan kuuluvia naisia oli naimattomissa äideissä vähän.²⁷⁷

Piijat olivat suurin naimattomien synnyttäjien ryhmä myös Multialla ja Pihlajavedellä, parhaimmillaan 40 prosentin tietämissä. Ainoastaan 1890-luvulla Pihlajavedellä torpantytöt olivat vastaavalla osuudella suurin ryhmä, mutta muuten heidän osuutensa vaihteli suuresti. Itsellisiä oli naimattomina äiteinä Pihlajavedellä 20 vuoden aikana ja Multialla 1890-luvulla vajaat 20 pro-

²⁷³ LIITTEET: TAULUKKO 2 Lasten syntymät Keuruulla; TAULUKKO 3 Lasten syntymät Multialla; TAULUKKO 4 Lasten syntymät Pihlajavedellä.

²⁷⁴ JyMA Keuruun Tk 21.2.1895, § 213; Sk 15.10.1895, § 70.

²⁷⁵ JyMA Keuruun Tk 19.2.1892, § 205. Avioliiton taloudellinen luonne tulee esiin myös tapauksessa, jossa kesti Juho Juhonpoika oli luvannut mennä naimisiin torpantytär Johanna Kaarlentyttären kanssa. Johannan isä kertoi oikeudessa ettei *”naimiskaupasta tullut mitään”* (JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257).

²⁷⁶ Esim. Frykman 1977, 12, 159, 198, 200–201, 203; Carlsson 1977, 93, 112; Markkola 1986, 74; Satokangas 1999, 40; Miettinen 2002, 89–90; Kotilainen 2008, 217, 225. Ks. myös Rasila 1983, 55, 58.

²⁷⁷ LIITTEET: TAULUKKO 5 Aviottoman lapsen synnyttäjät Keuruulla 1881–1890; TAULUKKO 6 Aviottoman lapsen synnyttäjät Keuruulla 1891–1900.

senttia. 1880-luvulla heidän osuutensa Multialla oli vajaa kolmannes. Irtolaisia oli 1890-luvulla Multian naimattomista synnyttäjästä peräti reilu viidennes ja Pihlajavedellä ruotuvaivaisia sekä vähämielisiä oli 1880-luvulla prosentuaalisesti melkein yhtä paljon. Talontyttäret synnyttivät myös Multialla ja Pihlajavedellä suhteellisen vähän aviottomia lapsia.²⁷⁸

Kyseisissä luvuissa on laskettu yhteen yksittäisten synnyttäjien sosiaaliset asemat, eikä tällöin ole voitu huomioon sitä, että yksittäinen nainen saattoi synnyttää useamman aviottoman lapsen. Täten yleisimmät sosiaaliryhmät ovat jonkin verran ylikorostuneita. Aihetta kannattaakin tarkastella niiden naimattomien äitien avulla, jotka synnyttivät ensimmäisen tai ainoan lapsen tarkasteluajalla. Tämä on perusteltua myös siitä syystä, että juuri ensimmäisen aviottoman lapsen synnyttäminen katkaisi ainakin väliaikaisesti normien mukaisen elämän ja väylän avioliittoon.

Keuruulla vuosina 1881–1886 ensimmäisen aviottoman lapsen synnyttäjäissä suurin ryhmä olivat piijat vajaan kolmanneksen osuudella. Jos ryhmään lasketaan mukaan myös entiset piijat, heidän osuutensa olisi liki 40 prosenttia. Itsellisluokkaan kuuluneita naisia oli Keuruulla äideistä vajaa neljännes ja torpantyttäriä vajaa viidennes. Talontyttäriä oli puolestaan vajaa 10 prosenttia.²⁷⁹ Täten piijat olivat huomasti yliedustettuja suhteessa heidän osuuteensa kokonaisväestössä, mutta itselliset vastasivat suunnilleen heidän kokonaisosuuttaan. Sen sijaan talolliset ja torpantyttäret olivat aliedustettuja.²⁸⁰

Myös Multialla piijat olivat kahdella viimeisellä vuosikymmenellä yleisimpiä ensisynnyttäjiä vajaan 30 prosentin osuudella. Entiset piijat kasvattaisivat osuutta vielä 10 prosentin. Itsellisiä ja talontyttäriä oli Multialla vajaa viidennes ja torpantyttäriä reilut 10 prosenttia. Irtolaisiksi tai heidän tyttäriseen merkittyjä oli kuusi kappaletta, joka vastasi vajaan viiden prosentin osuutta.²⁸¹ Vastaavasti kuin Keuruulla, myös Multialla piijat olivat selvästi yliedustettuina verrattuna kokonaisväestöön. Sen sijaan talolliset ja itselliset vastasivat suunnilleen kokonaisosuuttaan. Torpantyttäret olivat puolestaan pitäjässä aliedustettuina.²⁸²

Naimattomien äitien pienempien lukumäärien vuoksi Pihlajavedellä prosentuaaliset heitot olivat suurempia. Torpantyttäriksi ja piioiksi merkityt äidit olivat ylivoimaisessa enemmistössä, joita molempia oli ensisynnyttäjäistä vajaa 40 prosenttia. Itsellisiä oli ainoastaan reilut 10 prosenttia ja talollisluokkaan

²⁷⁸ **LIITTEET:** TAULUKKO 7 Aviottoman lapsen synnyttäjät Multialla ja Pihlajavedellä 1881–1890; TAULUKKO 8 Aviottoman lapsen synnyttäjät Multialla ja Pihlajavedellä 1891–1900.

²⁷⁹ **LIITTEET:** TAULUKKO 9 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Keuruulla 1881–1886; Perusteet kirkkokurinalaisten luetteloiden käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun.

²⁸⁰ Luku 1.6.2.

²⁸¹ **LIITTEET:** TAULUKKO 10 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Multialla 1881–1900; Perusteet kirkkokurinalaisten luetteloiden käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun.

²⁸² Luku 1.6.2.

kuuluvia vajaat 10 prosenttia.²⁸³ Torpantytöt vastasivat Pihlajavedellä lähes omaa kasvavaa osuuttaan kokonaisväestöstä, mutta piit olivat hurjasti yliedustettuina. Talollistentytöt olivat Pihlajavedellä aliedustettuina, samoin kuin itselliset.²⁸⁴

Kokonaisuudessaan Keuruun kärjäkunnassa erityisesti piit synnyttivät suhteellisen paljon ensimmäisiä aviottomia lapsia. Itsellisetkin olivat myös yleinen ensisynnyttäjien ryhmä, joskaan eivät korostuneesti. Torpantytöt ja talontytöt olivat puolestaan yleensä aliedustettuina verrattuna kokonaisväestöön.

Piikojen alttius aviottomien lasten saamiseen tulee siitä, että he olivat siinä iässä, jossa haettiin kumppania avioliittoa. Lisäksi eri taloissa työskentely antoi mahdollisuuksia tavata puolisoehdokkaita²⁸⁵. Esiaviolliseen seksuaalisuhteeseen päädyttiin, mutta se ei kuitenkaan aina johtanut vihkimiseen. Tilannetta saattoi pahentaa tilattomien määrän kasvu 1800-luvun lopulla, jolloin avioliiton solmiminen hankaloitui. Vastaavanlainen tilanne voidaan olettaa olleen myös naimattomaksi jääneillä itsellisillä, jotka usein piikana olon jälkeen jatkoivat elämäänsä yhteisössä, etsien puolisoa.

Aviottomien lasten saamiseen on voinut vaikuttaa piikojen ja itsellisten asema omaisuuden siirrossa: heille avioliitolla ei ollut niin suurta merkitystä, että se olisi asettanut painetta avioitua raskaaksi tulon jälkeen²⁸⁶. Sen sijaan talontyttärillä tilanne oli toinen. Tutkimuskirjallisuuden mukaan talontyttäriä olisi koskenut tiukemmat normit naimattoman seksuaalisuuden suhteen kuin tilattomia, sillä ensin mainituilla olisi ollut tärkeä rooli muun muassa omaisuuden siirrossa. Talontyttäriin olisi tällöin kohdistunut suurempi sosiaalinen kontrolli.²⁸⁷

Keuruun kärjäkunnassa tämä näkyi siinä, että talontyttärien esiaviolliset raskaudet päättyivät useammin avioliittoon. Vanhemmilla ja suvulla oli Kaijus Ervastin mukaan hyvät mahdollisuudet järjestää avioliitto naisen makaajan kanssa. Toisaalta talollisen tyttären raskaaksi saattanutta miestä avioituminen varmasti houkutteli talollisten varakkuuden vuoksi.²⁸⁸

Muiltalla oli muihin pitäjiin verrattuna suhteellisesti enemmän talollistentyttäriä naimattomina äiteinä. Selityksenä voi olla tällöin tilojen vähyyks 1800-luvun puolella: suurin osa talollisten tyttäristä joutui kokemaan sosiaalisen

²⁸³ **LIITTEET:** TAULUKKO 11 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Pihlajavedellä 1881–1900; Perusteet kirkkokurinalaisten luetteloiden käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun.

²⁸⁴ Luku 1.6.2.

²⁸⁵ Saarimäki 2006, 42–44.

²⁸⁶ Ks. Frykman 1977, 198; Kälvemark 1978, 98–99; Lindstedt Cronberg 1997, 184–189; Kälvemark 1983, 23–24.

²⁸⁷ Frykman 1977, 196–201; Ervasti 1994, 94–95; Ervasti 1995, 81; Lindstedt Cronberg 1997, 171, 185–189.

²⁸⁸ Satokangas 1999, 40; Carlsson 1977, 70; Ervasti 1994, 95–97. Mekanismin kääntöpuolen on tuonut esiin Tiina Miettinen, jonka mukaan 1700–1800-lukujen vaihteessa talon isännän kuoleman myötä talollisten tyttären saattoivat joutuivat kokemaan sosiaalisen aseman laskua ja päätyä synnyttämään aviottomia lapsia (Miettinen 2002, 110–111, 135–140, 164–166).

aseman laskun ja he joutuivat esimerkiksi piikomaan.²⁸⁹ Tällöin todennäköisyys aviottomalle lapselle kasvoi.

Lasten isien sosiaalisen aseman merkitystä aviottomuudelle on vaikea arvioida, koska isät tulevat esiin ainoastaan lastenelätustapausten yhteydessä. Nämä miehet vastasivat kuitenkin vain noin 10 prosenttia kaikista naimattomista isistä²⁹⁰, eikä niistä voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä. On silti huomioitava, että liki kolmannes lastenelätustapausten vastaajista oli joko talollisia tai heidän poikiaan. He olivat täten selvästi yliedustettuina verrattuna kokonaisväestöön.²⁹¹ Jos heidän todellinen osuutensa naimattomista isistä on samansuuntainen, silloin tilallisperäisten miesten ja tilattomien naisten väliset suhteet eivät taloudellissosiaalisista eroista johtuen päättyneet avioliittoon vaan aviottomiin lapsiin.²⁹² Sosiaalisia eroja ei saa kuitenkaan ylikorostaa, sillä aviottomien lasten vanhemmat olivat pääsääntöisesti saman, alemman sosiaaliryhmän edustajia²⁹³.

Aviottomaan hedelmällisyyteen on voinut taloudellisten ja sosiaalisten syiden lisäksi vaikuttaa myös seurustelutapoihin ja yhteiselämään liittyneitä tekijöitä. Kirjallisuus on joskus nostanut aviottomien lasten syyksi erityisesti yöstelyn²⁹⁴. Pitäjän- ja maakuntahistoriassa on selitetty erityisesti Keski-Suomen eteläosien ja Keurusseudun aviottomien lasten määriä osaltaan hämäläisellä yöjuoksuperinteellä²⁹⁵. Yöstelyjärjestelmää ei kuitenkaan sinänsä voi syyttää näistä lapsista muuten kuin epäsuorasti. Sen tarkoitus oli tuottaa avioliittoja, mutta yöstelyn vahva esiaviollinen seksuaalinen luonne kääntyi naimattomia naisia vastaan silloin, kun jokin muu seikka meni avioitumisprosessissa pieleen.

Toisaalta myös pitempiaikaisessa vihkimättömässä suhteessa eläminen kasvatti aviottomien lasten saamisen riskiä. Kirjallisuuden mukaan maaseudulla eli 1800-luvulla pariskuntia vihkimättöminä ja ilman kihlausta, joskaan heidän määränsä ei ollut merkittävä. Vuonna 1934 tällaiset avosuhteet vastasivat vain yhtä prosenttia kaikista maaseudun parisuhteista. Osa heistä oli saattanut elää vihkimättöminä kymmeniä vuosia. Pohjois-Suomessa heitä kutsuttiin nimityksellä ”polkkapari”.²⁹⁶ Pariskuntia on toisinaan taas nimitetty ”susipareiksi”.

²⁸⁹ Mönkkönen 1983, 43–47.

²⁹⁰ **LIITTEET:** TAULUKKO 1 Oikeustapaukset, TAULUKKO 2 Lasten syntymät Keuruulla, TAULUKKO 3 Lasten syntymät Multialla, TAULUKKO 4 Lasten syntymät Pihlajavedellä.

²⁹¹ **LIITTEET:** TAULUKKO 12 Lastenelätustapausten vastaajien sosiaaliset asemat; luku 1.6.2. Aviottomien lasten isistä ks. & vrt. Räsila 1983, 77, 79; Huumarkangas 1995, 74–76; Håkanson 1999, 86–93.

²⁹² Talontyttäriä oli suhteellisen vähän kantajina lastenelätustapauksissa. Yleensä vastaajana oli tällöin talollinen (JyMA Keuruun Sk 1879-Sk 1901). Talollis-miesten ja erityisesti heidän palkollistensa välisiä seksuaalisuhteita, valtasuhdetta, ja avioliittotematiikkaa tutkitaan yksityiskohtaisemmin luvussa 3.3.

²⁹³ Esim. Miettinen 2003, 15–16.

²⁹⁴ Lukkarinen 1933, 15; Frykman 1975, 114, 122; Kälvemark 1977, 184; Miettinen 1998, 80–81. Toisaalta yöstelyn ja aviottomien lasten määrillä ei ole nähty olevan suoraa kytköstä (Esim. Gaunt 1996, 31; Waris 1999a, 115; Miettinen 2002, 39–40).

²⁹⁵ Vihola 1983, 34; Laitinen 1988a, 75.

²⁹⁶ Kaikkonen 1961, 42; Waris 1999b, 161–162; Miettinen 2002, 150, 153–154; Håkanson 1999, 182–184; Jaakkola 1989, 114–116; Hartikainen 2005, 93–94; Snellman 1996, 185.

Tällainen vihkimätön parisuhde aika myöten tuotti yhteisöön aviottomia lapsia²⁹⁷.

Polkkaparien tai susiparien olemassaolosta Keuruun käräjäkunnassa löytyy vihiä ainoastaan kirkollisista lähteistä. Vuonna 1887 Keuruun kirkkoneuvostossa nuhdeltiin yhteensä 11 pariskuntaa vuoteudessa elämisestä, joka on saattanut tarkoittaa yksittäisen aktin sijaan pitempiaikaista yhteiselämää ilman vihkimistä. Neljässä tapauksessa pariskunnat olivat hankkineet yhteisiä lapsia.²⁹⁸ Avopareista saatettiin puhua myös lääninrovasti Jos Gronbergin käytyä tekemässä tarkastuksen seurakunnissa lokakuussa 1891. Multialla todettiin, ettei ”*syntielämää viettäviä löydy*”. Keuruun ja Pihlajaveden yhteisessä tarkastuksessa kahta päivää aiemmin oli todettu sama asia: ”*ei törkeissä paheissa eläviä ole sanottu olevan*”.²⁹⁹

On vaikea arvioida, oliko vihkimättömien suhteiden taustalla henkilökohtaisia motiiveja. Sen sijaan on löydettävissä teknisiä perusteita sille, miksi vihille meno olisi ollut hankalaa, vaikka sitä olisi haluttukin. Ensimmäistä tällaista perustetta on jo sivuttu; riittämättömien kristinopintaitojen vuoksi ei ollut käyty rippikoulua, eikä ollut voitu täten päästä vihille. Pariskunnat kuitenkin jatkoivat avioliitonomaista elämää ja paikallisyhteisön ihmiset olisivat hyväksyneet tällaiset suhteet.³⁰⁰

Toinen peruste tulee osapuolten aiemmista rikkomuksista. Vuonna 1887 kirkkoneuvostossa nuhdelluista vuoteudessa eläneistä pariskunnista kolmessa vähintään toinen osapuoli oli syyllistynyt aiemmassa avioliitossaan huoruuteen. Oikeuden tuomitsemassa avioerossa syylliseltä osapuolelta oli viety automaattinen oikeus avioitua uudelleen. Uusissa suhteissa jouduttiin tämän vuoksi elämään vihkimättömänä.³⁰¹ Aviottomien lasten määrän taustalla vihkimättömät pitkäaikaiset suhteet ei ole kuitenkaan mikään suuri selittäjä.

Aviottomien lasten saaminen oli joka tapauksessa suhteellisen normaali ilmiö 1800-luvun keskisuomalaisella maaseudulla, ja syyt avioliiton karitutumiselle olivat moninaiset. Myöskään piian ja isäntäväkeen kuuluneen miehen välinen seksuaalisuhde ei ollut ilmiönä harvinainen.

Peter Laslettin mukaan epävirallisia liittoja on ollut aina virallisten avioliittojen rinnalla (Laslett 1980a, XIV).

²⁹⁷ Ks. Turpeinen 1981, 17; Rasila 1983, 79; Trumbach 1998, 245–246; Hartikainen 2005, 93–94.

²⁹⁸ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887. Kyseisiä suhteita ja kirkon suhtautumista niihin arvioidaan lähemmin luvussa 5.2.1.

²⁹⁹ JyMA Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja 22.10.1891; Pihlajaveden rovastintarkastuksen pöytäkirja, 20.10.1891.

³⁰⁰ Laasonen 1967, 361–363; Hartikainen 2005, 94. Hyväksymisestä yhteisössä vrt. Trumbach 1998, 39–40. Sen sijaan Venäjän Karjalassa 1800-luvulla ihmiset saattoivat elää vihkimättömissä suhteissa, koska he eivät pitäneet kirkollista vihkimistä tärkeänä (Shikalov 2007, 197, 201–216, 222).

³⁰¹ Tämänkaltaista seksuaalisten rikkomusten juridista vaikutusta myöhempään elämään tarkastellaan yksityiskohtaisemmin luvussa 7.2.2.

3.3 Isännän ja piian seksuaalisuhteen luonne

Esiteollisen ajan maaseudun seksuaalisuutta, aviottomia lapsia tai avioliittomuodostusta tarkastelevissa pohjoismaisissa tutkimuksissa on otettu usein kantaa talollisen ja piian väliseen seksuaaliseen suhteeseen³⁰². Kun kirjallisuudessa on otettu kantaa mahdolliseen valtasuhteeseen, on esitetty että talollisperäisillä miehillä, isännillä tai talollisen pojilla oli mahdollisuus suhteisiin talon piikojen kanssa, ja he olisivat voineet pahimmassa tapauksessa käyttää heitä seksuaalisesti hyväkseen. Naisen tahtoa ei tilanteessa olisi kuunneltu, vaan auktoriteettiaseman turvin nainen olisi voitu painostaa yhdyntään uhkaamalla seurauksilla, esimerkiksi työpaikan menettämällä.³⁰³

Kärjistyneimmässä muodossa Kirsi Pohjola-Vilkuna on esittänyt kyseisen suhdetyypin 1800-luvun lopun maaseudun seksuaalisuutta eniten jäsentäneeksi, institutionalisoituneeksi alistusjärjestelmäksi. Talollisperheen miespuolisilla jäsenillä olisi ollut tällöin hallussaan jopa uusiin talon työntekijöihin kohdistunut (seksuaalinen) käyttö- ja testausoikeus!³⁰⁴

Jo aikalaiset kiinnittivät erityistä huomiota kyseiseen suhteeseen, arvottaen sitä negatiivisesti. Karin Hassan Jansson painottaa raiskaajatyypin analyysissään, että 1600-luvulla ihmiset mielsivät raiskaavan talollisen negatiivisena ”tyrannimaisena talonpoikana” tai ”kotityrannina”, jonka ylivalta alaisten yli ja uhkailu olivat patriarkaalisen vallan väärinkäyttöä. Raiskaus uhkasi talonpojan ja tämän talon, mutta myös raiskaamansa naisen perheen/suvun, kunniaa. Andreas Marklundin mukaan 1700-luvulla huoruusrikosten yhteydessä erityisesti talonpojan ja piian suhdetta pidettiin negatiivisena ja huomiota herättävänä asiana. Suomessa huoli kyseisestä suhteesta näkyy 1800–1900-lukujen vaihteen sivistyneistön pohdinnoissa. Esimerkiksi Pietari Päivärinta kritisoi pamfletissaan talollisten käyttäytymistä.³⁰⁵

Talollisen ja piian välisen suhteen saamasta erityishuomiosta kertoo myös se, että lainsäädännössä tuotiin esiin miehen ylemmän aseman mahdollistama hyväksikäyttö ja määrättiin rikosasioissa isännälle tällöin lisäsanktioita. Ruotsin valtakunnanlaissa 1734 oli säädetty, että huoruuden tai salavuoteuden ollessa kyseessä, jos ”*makaa (...) isäntä palkkapiikansa, sakoitettakoon kaksinkertaisesti*”. Vuoden 1889 uudessa rikoslaissa määrättiin isännälle salavuoteuden ollessa kyseessä sakkoa ”*vähintään neljäkymmentä ja enintään kaksisataa markkaa*”.³⁰⁶

³⁰² Vastaavasti angloamerikkalaisessa tutkimuksessa on tarkasteltu kaupunkien keski-luokan talouksien isäntien ja palvelijattarien välisiä suhteita (esim. Smout 1980, 193–199; Stone 1990, 220–221; Frost 1995, 59; Adair 1996, 83–88). Keskiajan Tukholmasta vastaavasti Lamberg 1998, 496–497, 509.

³⁰³ Esim. Frykman 1977, 190; Lövkrona 1999, 120–133, 148–150; Jansson 2002, 95–99, 229.

³⁰⁴ Pohjola-Vilkuna 1993, 25–26; Pohjola-Vilkuna 1995a, 25, 72, 104–105, 107–108.

³⁰⁵ Jansson 2002, 86–92, 299; Marklund 2004, 214–215, 218; Päivärinta 1905, 27–28.

³⁰⁶ RVL 1734 (1877), Rikoskaari: 53. luku, § 4; Rikoslaki 1889, 20. luku, § 9; Kuninkaallinen kirje Turun hovioikeudelle 16.2.1738; Kuninkaallinen kirje 6.6.1744. Ks. myös Frykman 1977, 193; Miettinen 2002, 55–56; Marklund 2004, 216–217; Rautelin 2009, 178–179.

Millaisena tilanne oli Keuruun kärjäkunnassa? Empiirinen aineisto lähtökohtaisesti korostaa kyseisen suhteen merkitystä. Vuosilta 1881–1900 Keuruun kärjäkunnasta löytyy 28 lapsenelatus- ja kolme lapsenmurhatapausta, joissa seksuaalisuhteen osapuolina olivat talolliset tai talollisenpojat ja talollisentyttäriä alemmassa taloudellis-sosiaalisessa asemassa olleet naiset.³⁰⁷

Elatustapauksista 13 oli sellaisia, joissa kyse oli varmuudella isäntäväen ja palkollisen välisestä seksuaalisesta suhteesta. Kahdessa näistä kyse oli torpparin ja hänen piikansa suhteesta. Kaikista kärjillä esiintyneistä elatustapauksista tällaisia suhteita oli kaikkiaan noin 10 prosenttia³⁰⁸. Määrä on joka tapauksessa merkittävä suhteessa sekä talollismiesten kokonaisuuteen Keuruun kärjäkunnassa että muihin elatustapauksiin, joissa talollisperäiset miehet olivat haastettuina.³⁰⁹

Kyseisiä elatustapauksia lähemmin tarkasteltaessa (osapuolten kertomukset ja todistajanlausunnot) ne eivät kuitenkaan ulkoisesti eronneet muista tapauksista, eivätkä naiset suhteesta kertoessaan erityisesti korostaneet taloudellis-sosiaalista epätasaisuutta³¹⁰. Esimerkiksi torppantytär Ida Taavetintytär kertoi palvelleensa piikana palvelusvuonna 1889–1890 talollinen Taavetti Mikonpojan kodissa, jolloin "(...) *houkutteli vastaaja, joka oli nuorena miehenä kotonaan, kantajan kanssaan luvattomaan sekaannukseen (...)*". Suutarintytär Hilda Juhantytären isä taas kertoi oikeudessa, että Hildan palvellessa piikana Hirvelän torpassa, pääsi torppari Emil Abrahaminpoika "*tilaisuuteen kantajan kanssa harjoittamaan lihallista yhteyttä*".³¹¹

Talollinen Justus Erikinpoika oli puolestaan haastanut piikaansa Matildaa "*lihalliseen yhteyteen*". Matilda oli ensin vastustanut, koska hän oli pelännyt "*jos pahoin kävisi*". Justus oli luvannut "*maksaa jos pahoin kävisi*".³¹² Matilda vaikuttaakin kyseisessä tapauksessa pelänneen enemmän raskaaksi tulemista kuin siinänsä vastustaneen isännän ehdotuksia.

Vaikka lähdeaineisto ei sitä paljastakaan, on mahdollista että yksittäisissä tapauksissa kyse on voinut olla seksuaalisuhteeseen painostamisesta tai jopa osittaisesta pakottamisesta. Tutkimuskirjallisuus on nostanut esiin yhtenä valtasuhteen indikaattorina sen, että isäntä oli raiskannut³¹³ palkkapiikansa. Raiskaamisen jälkeen naimisissa olleet isännät olivat kieltäneet piikaansa puhumas-

³⁰⁷ JyMA Keuruun Sk 1879-Sk 1901; Vk 1881-1900.

³⁰⁸ Vrt. Pohjola-Vilkuna 1995a, 92.

³⁰⁹ Ks. myös Saarimäki 2006, 36–43; Pohjola-Vilkuna 1995a, 25.

³¹⁰ Muutamassa tapauksessa palkollisnainen oli ollut myös suhteen aktiivisena osapuolena (esim. JyMA Keuruun Tk 31.3.1887, § 178; Sk 4.11.1886, § 248).

³¹¹ JyMA Keuruun Sk 25.10.1892, § 256; Sk 31.10.1887, § 189. Ks. myös Heikkinen 2000, 180–182.

³¹² JyMA Keuruun Sk 31.10.1890, § 269.

³¹³ Varhaisemmassa lainsäädännössä raiskauksesta voitiin tuomita korkeimpaan ruumiinrangaistukseen, kahden vuoden vankeuteen ja kaiken omaisuuden menettämiseen. Uudessa rikoslaiissa raiskaamisesta I. väkisinmakaamisesta tai tiedottoman naisen seksuaalisesta hyväksikäytöstä oli rangaistuksena kuritushuonetta kuuden kuukauden ja 10 vuoden välillä (RVL 1734 (1877), Rikoskaari: 22. luku, § 1–2; Kuninkaalinen asetus 20.1.1779; Rikoslaki 1889, 25. luku, § 4–5).

ta asiasta kenellekään uhkaamalla seurauksilla. Tapaukset saattoivat tulla esiin myöhemmin oikeudessa muuten kuin varsinaisen huoruusrikoksen myötä.³¹⁴

Vaikka kyse ei olisi ollutkaan varsinaisesta raiskauksesta, isännän vaatimuksesta piika ei välttämättä halunnut kertoa asiasta ulkopuolisille³¹⁵. Hiljaisuus valtasuhteesta käräjillä voi kertoa naisen pelosta.

Huhut suhteista piikojen kanssa eivät olleet talollismiehille mieluisia. 20 vuoden aikana talolliset nostivat kaksi kertaa kunnianloukkauskanteen tämänkaltaisista puheista. Esimerkiksi talollinen Taavetti Juhonpoika syytti itsellinen Matilda Sakarintytärtä siitä, että tämä olisi levitellyt hänestä *”naineesta miehestä sellasta alentavaa ja kunniaa loukkaavaa huhua että kantaja muka olisi tehnyt huorin vastaajan kanssa palvellessaan piikana (...) ja vielä laittanu lapsenkin”*. Matilda kiisti väitteet oikeudessa todeten Taavetin kyllä koittaneen *”viekotella häntä lihallisiin töihin”*.³¹⁶

Lähteiden tasolla isännän ja piian epätasavertainen alistussuhde tulee esiin kahdessa elatustapauksessa, joissa palvelussuhteen toinen osapuoli oli alaikäinen³¹⁷. Torppari Emilin ja suutarintytär Hildan tapauksessa jälkimmäisen asianajaja vaati Emilille erityistä rangaistusta, koska *”vastaaja oli harjoittanut lihallista yhteyttä kantajan kanssa kuin kantaja ei vielä ollut edes kahdeksantoista vuoden vanha”*. Torppari Effendille Emil oli kertonut *”käyneensä panemassa” yhtä rippikoulutyttöä*. Tapaus päättyi lopulta siihen, että Emil ja Hilda eivät saapuneet tapauksen seuraavaan käsittelyyn.³¹⁸

Torpparintytär Aleksandra Mariantytär oli puolestaan tullut noin 15-vuotiaana raskaaksi, kun torppari Ahia Abrahaminpoika *”viekotteli (...) kanssansa lihalliseen sekaannukseen”*. Aleksandra oli työskennellyt tämän luona piikana. Aleksandran edustaja korosti oikeudessa, että Aleksandra oli ollut *”vielä vallan nuori”* ja vaati Ahian *”langettamista (...) edesvastaukseen siitä että on maannut näin nuoren palveluspiikansa”*. Vuokralaisena torpassa ollut itsellinen Lydia kertoi kuullensa Aleksandran *”usein huutavan vastaajalle ”ettei tämä tekisi” pahaa”*. Ahia kiisti suhteen, mutta oikeus lopulta tuomitsi hänet alaikäisen palkkapiikansa makaamisesta sadan markan sakkoihin. Tämän päälle tulivat vielä lapsenelatusmaksut.³¹⁹

Lapsenelatusien ohella myös lapsenmurhatapauksissa esiintyi työnantajia murhasta syytettyjen naisten makaajina. Inger Lövkrona on korostanut erityisesti naimisissa olevien miesten merkitystä lapsenmurhille. Eva Bergenlöv on laajemman tutkimusaineistonsa perusteella kuitenkin kritisoinut Lövkronan

³¹⁴ Jansson 2002, 96, 98, 101–104, 116–118; Lövkrona 1999, 76–82, 121–123, 127. Ks. myös Rautelin 1995, 28; Karonen 1996, 90–92; Trumbach 1998, 307–308, 316–317; Paunonen 2005, 23–24.

³¹⁵ Ks. Hämäläinen 2003, 57, 59–60.

³¹⁶ JyMA Keuruun Sk 23.10.1895, § 174.

³¹⁷ Esimerkiksi vuoden 1889 rikoslain mukaan alaikäisen makaajalle tuli antaa vankeutta tai kuritushuonetta kolmesta kuukaudesta kahteen vuoteen ja 300 markan sakkoihin jos tyttö oli 12–17-vuotias. Alle 12-vuotiaan osalta tuomio oli kuudesta kuukaudesta kahdeksaan vuoteen (Rikoslaki 1889, 20. luku, § 7). Ks. myös Backman 1976, 248–265.

³¹⁸ JyMA Keuruun Sk 31.10.1887, § 189; Tk 15.3.1888, § 109; Sk 22.11.1888, § 63.

³¹⁹ JyMA Keuruun Sk 20.10.1897, § 165; Tk 20.4.1898, § 78; Sk 8.9.1898, § 23, liite *”Metäsikamiasta”*.

väitettä ja esittänyt, että valtaosa lapsenmurhaan päättyneistä raskauksista oli tulosta kahden naimattoman ihmisen seksuaalisuhteesta.³²⁰

Keuruun kärjäkunnassa oikeudessa tutkituista 20 lapsenmurha- tai si-kiönkätöntä tapauksista neljässä lapsen isä oli ollut joko isäntä tai talollisen poika. Torpantytär Hilda oli jo aiemmin synnyttänyt palveluspaikkansa pojan, Kaarlen, siittämän lapsen, ja hakiessaan tältä lapsenelätusta, ”*tämä taas niin ihas-tui Hildaan, että vietteli hänet luvattomaan sekaannukseen*”.³²¹

Yhdessä lapsenmurhatapauksessa makaajaksi epäilty mies oli ollut naimi-sissa. Talollinen Herman Heikinpoikaa ja hänen piikaansa Ida Mariaa Juhonty-tärtä syytettiin huoruudesta, useamman vuoden kestäneestä seksuaalisuhteesta. Ida oli asunut Hermanin talossa yhteensä kuuden vuoden ajan, ja sai oikeudes-sa lopulta tuomion lapsenmurhasta. Sen sijaan Hermanin syyllisyydestä huoruuteen ei löytynyt näyttöä.³²² Kyseistä tapausta lukuun ottamatta kaikki tässä luvussa tarkastellut miehet olivat naimattomia.

Lapsenmurhatapausten luonne vaikuttaa seksuaalisen valtasuhteen osalta samanlaiselta kuin suurimmassa osassa lapsenelätustapauksia: empiria ei suo-raan paljasta hyväksikäyttöä eikä sitä, että suhde olisi välttämättä aina naiselle ollut vastenmielinen. Tutut varaukset pätevät tässäkin tapauksessa: suhteen lo-pullinen luonne ei selviä kärjäpöytäkirjoista.

Voidaan kuitenkin esittää, että varsinaista ”alistusta” ja yhteisön pahek-suntaa esiintyi enemmän silloin, kun palkolliset olivat alaikäisiä ja avuttomam-pia talollismiehen tai hänen poikiensa edessä. Täten epätasavertaiset, painos-tamalla aloitetut seksuaalisuhteet olivat todellisuudessa enemmän yksittäista-pauksia kuin laajempi ilmiö. Myös tutkimuskirjallisuus korostaa sitä, että isän-tävään ja palkollisten välisiä seksuaalisuhteita ei pitäisi laajemmassa määrin tulkita alistussuhteina muuta kuin yksittäistapauksissa.³²³

On löydettävissä useita syitä sille, miksi talon isännillä tai heidän pojillaan oli suuri kynnys käyttää hyväkseen piikoja.

Kirjallisuudessa on toisinaan esitetty, että voiman talollisen suorittamalle palkollisen hyväksikäytölle olisi antanut huoneentaulun normittaman patriar-kaalisen kotitalouden sisäinen hierarkiasuhde, jossa isäntä oli alaisiaan ylempänä, näiden eräänlaisena holhoajana ja kotikurioikeuden haltijana. Tämä koti-talouden sisäinen valtasuhde olisi ollut vielä 1800-luvun lopulla voimissaan. Palkollisten työsuhte olisi ollut täysin isäntien määritettävissä.³²⁴

Tiina Miettinen on tulkinnut erityisesti Kirsi Pohjola-Vilkunan väitteiden isäntien oikeudesta piikojen ruumiiseen muodostuneen Baltian maiden feodaa-lisesta kartanojärjestelmästä ammentaneesta vuosisadan vaihteen suomalaisesta

³²⁰ Lövkrona 1999, 76–78, 85–87 93–95, 129–131; Bergenlöv 2004, 274–275, 421. Naimat-tomien ja naitujen miesten roolista lapsenmurhassa ja ruumiin kätkemisessä vrt. Rau-telin 2009, 114–119, 124–150, 163–221.

³²¹ JyMA Keuruun Vk 22.4.1886, § 1.

³²² JyMA Keuruun Vk 21.12.1887, § 11; Vk 30.1.1888, § 1; Vk 22.2.1888, § 2.

³²³ Lindstedt Cronberg 1997, 184; Håkanson 1999, 91; Rasila 1983, 79; Adair 1996, 5–6, 85–87; Miettinen 1998, 36; Miettinen 2002, 3.

³²⁴ Frykman 1977, 193–195; Pohjola-Vilkuna 1995a, 99, 107; Lövkrona 1999, 120.

realistisesta kaunokirjallisuudesta. Tämä näkemys olisi lisäksi yhdistetty mielikuviin ”isäntävalta”-sanasta.³²⁵

Suomalaisella maaseudulla piioilla oli työsuhteeseensa liittyviä oikeuksia. Isäntä ei voinut ainakaan konkreettisilla erottamistoimilla uhkailla palkollista, sillä tällä oli olemassa vuoden työsopimus taloon. Laittomassa irtisanomisessa olisi pitänyt maksaa vuoden palkka. Vaikka vuoden 1852 isäntäväen ja palkollisten suhteita säädellyt palkollisasetus ”laillinen suojelusta” kumoutui vuonna 1883 ja vuonna 1879 annettiin jo lainsäädännöllisesti suuntaa kahden viikon irtisanomisajolle, vasta 1920-luvulla poistuivat lopullisesti vuoden työsopimukset.³²⁶

Piikojen oikeuksien ohella isännillä oli puolestaan velvollisuuksia alaisiaan kohtaan. Vaikka heillä oli oikeus antaa ”kohtuullista kuritusta” alaiselleen, patriarkaalisessa kotitaloudessa oli myös huolehtimisvelvollisuus alaisista. Eriyisesti piian viettely ja seksuaalinen hyväksikäyttö vahingoitti patriarkaalista auktoriteettia ja oli rikkomus yhteisön normeja vastaan.³²⁷ Tällaisia suhteita ei hyväksytty ja piikaansa hyväksikäyttäneitä isäntää tai talollisen poikaa paheksuttiin yhteisössä.³²⁸

Toisekseen, naisen mahdollisuus tulla raskaaksi ja yhteisön normit naimattoman seksuaalisuuden kytkeytymisestä avioliitto-odotuksiin koskivat myös talollisluokan miehiä. Tämä näkyy siinä, että talollistenkin täytyi toisinaan antaa aviolupauksia päästäkseen yhdyntään palkollisen kanssa, riippumatta siitä, kuinka tosissaan talollinen oli lopulta lupauksissaan.

Talonpoika Abraham Hermanninpoika oli suhteessaan piikana toimineeseen kesti Hilda Hermannintyttären vietellyt ”avioliiton lupauksin (...) hänen luvattomaan lihalliseen yhteyteen, josta seurasi lapsi (...)”. Itsellinen Lydia oli puolestaan palvellut talonpoika Juho Fredrik Samulinpojan luona, jolloin tämä ”luvatun ottaa kantajan vaimokseen viekötteli hänet kanssaan pitämään yhtä, jota harjoittivat koko vuoden (...)”.³²⁹

Seksuaaliset normit koskivat täten kaikkia naimattomia miehiä, riippumatta näiden sosiaalisesta asemasta. Keuruun, Multian ja Pihlajaveden pitäjien sosiaalinen ja normatiivinen rakenne oli täten taloudellisista eroista huolimatta homogeeninen, verrattuna esimerkiksi angloamerikkalaisen kirjallisuuden tarkastelemaan selkeämpään brittiläiseen luokkayhteiskuntaan, tai vaikkapa aikakauden suomalaisiin kaupunkeihin³³⁰.

³²⁵ Miettinen 2002, 17–18. Vuosisadan vaihteen realistisen kaunokirjallisuuden aiheiden ja vaikutteiden ottamisesta Baltian todellisuudesta ks. Huhtala 1981, 111.

³²⁶ Jutikkala 2003, 450; Talve 1980, 456; Markkola 1990, 20.

³²⁷ Jutikkala 2003, 450; Trumbach 1998, 237; Miettinen 1998, 63, 80; Jansson 2003, 86–87.

³²⁸ Marklund 2004, 215–216; Trumbach 1998, 277; Ihalainen 1981, 39–40.

³²⁹ JyMA Keuruun Sk 22.10.1885, § 208; Tk 3.4.1884, § 221. Talolliset olivat toisinaan antaneet aviolupauksia myös niissä tapauksissa, joissa sosiaaliselta asemaltaan alempana ollut nainen ei ollut talon palvelusväkeä (esim. JyMA Keuruun Tk 21.2.1895, § 213; Sk 22.9.1899, § 169).

³³⁰ 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kritisoitiin kaupunkien sivistyneistön piirissä esiintyvää kaksinaismoraalia, jonka mukaan naisten tuli olla uskollisia miehilleen ja ennen avioliittoa koskemattomia, kun taas miehet voivat käyttää alemmista sosiaaliluokista ja usein maaseudulta tulleiden prostituoitujen palveluita (esim. Nieminen

Elatustapausten talollinen – palkollinen osapuolten korostunut osuus käräjillä kertookin valtasuhdetta enemmän siitä, että samassa talossa työskentely loi mahdollisuuksia toiseen tutustumiselle ja seksuaaliselle kanssakäymiselle³³¹. Toisaalta varakkailta talollisilta kannatti rahallisella mielessä hakea elatusta. Lisäksi käräjätapausten olemassaolo jo itsessään on vahva empiirinen todiste kärjistyneimpiä alistusväitteitä vastaan: palkollisilla oli mahdollisuus nousta käräjille aiempia isäntiään vastaan.

Eikä tilallisten ja piikojen välisten suhteiden tarvinnut jäädä pelkästään seksuaalisiksi tai petettyjen avioliupausten tasolle, vaan ne saattoivat aidostikin päätyä avioliittoon, vaikka tarkastelluissa elatustapauksissa niin ei ollut käynyt.

Kirsi Pohjola-Vilkuna on tulkinnut talollisten ja heidän poikiensa suhteet palvelusväkeen puhtaasti seksuaalisina, kun taas saman sosiaaliryhmän sisällä seksuaalinen kanssakäyminen olisi ollut avioliittoon johtavaa.³³² Vaikka väite on kärjistetty, muukin tutkimuskirjallisuus korostaa usein, että avioliitot pyrittiin 1700–1800-luvuilla muodostamaan oman sosiaaliryhmän sisällä. Tosin niin muualla kuin Keski-Suomessakin, eri väestöryhmään kuuluneet henkilöt naivat toisiaan ristiin.³³³ Millainen oli avioitumisen sosiaaliryhmittäinen kuva Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä?

Suurimmaksi osaksi pitäjien talolliset avioituivat oman sosiaaliryhmänsä sisällä. 1880-luvulla talollisperäiset miehet avioituivat 60–70-prosenttisesti talollisluokkiin kuuluvien kanssa. Myös piiksi merkityjä oli paljon, vajaasta viidenneksestä vajaaseen kolmasosaan. Kaikkien muiden tilattomien naisten kanssa avioituminen vaihteli 10 ja 20 prosentin välillä.³³⁴

1890-luvulla Keuruulla ja Multialla talollisten avioituminen talollisperäisten naisten kanssa oli edelleen 60–70 prosenttia. Pihlajavedellä osuus oli vajaa kolmannes, mikä voi johtua vähäisestä väestömäärästä. Piikojen suhteellinen osuus oli tällä vuosikymmenellä vähentynyt ollen alle 10 prosenttia ja Pihlajavedellä vähän päälle kymmenen. Muiden sosiaaliryhmien suhteellinen osuus oli sen sijaan kasvanut kaikissa pitäjissä, vaihdellen vajaasta viidenneksestä Pihlajaveden vajaaseen 60 prosenttiin.³³⁵

Vaikka vihittyjen luetteloista löytyneet piiat eivät välttämättä avioituneet aina työskentelytalonsa isäntäväen kanssa, ainakin 1880-luvun osalta voidaan sanoa, että piian ja talollisen avioliitto ei ollut mikään harvinaisuus, eivätkä suhteet jääneet pelkästään seksuaalisuuden tasolle. Myös muissa ryhmissä on saattanut olla käytännössä piian töillä eläviä, joten heidän osuutensa saattaa avioituneiden joukosta olla vielä suurempi.

1951, 103–166; Rajainen 1973, 9–80, 125–194; Häkkinen 1995, 17, 72–111, 114, 123–157, 160–162).

³³¹ Saarimäki 2006, 42–44.

³³² Pohjola-Vilkuna 1993, 24–25, 27; Pohjola-Vilkuna 1995a, 49, 72, 93–95, 101–102.

³³³ Esim. Haatanen 1968, 40; Carlsson 1977, 67–72; Ihalainen 1981, 38–39; Markkola 1986, 78; Heikkinen 1988, 172; Talve 1990, 220–221; Pylkkänen 1991, 92; Kekkonen 1999, 47–48; Markkola 2003, 152–153; Mönkkönen 1983, 37–38, 44; Pohjola-Vilkuna 1995a, 97–98. Eri sosiaaliryhmien keskinäisestä avioitumisesta ks. myös Päivärinta 1905, 11; Ylikangas 1968, 23–26; Carlsson 1977, 71–72, 87–89; Adair 1996, 86.

³³⁴ **LIITTEET:** TAULUKKO 13 Talollisten avioitumiset 1880-luvulla.

³³⁵ **LIITTEET:** TAULUKKO 14 Talollisten avioitumiset 1890-luvulla.

Normien vastaiseen seksuaaliseen käyttäytymiseen eivät kuitenkaan syyllistyneet pelkästään naimattomat ihmiset. Avioliiton ulkopuoliset seksuaalisuhteet rikkoivat vielä selvemmin yhteisön sääntöjä.

3.4 Avioliiton ulkopuoliset suhteet ja yhteisön paheksunta

Seksuaalisuhde jonkun muun kuin puolison kanssa tarkoitti syyllistymistä huoruuteen ja yleensä se tapahtui yhden ulkopuolisen henkilön kanssa. Esimerkiksi ompelija Samuelin vaimo Rusina oli muuttanut miehensä luota pois ja aloittanut suhteen rautatientyömies Arvidin kanssa. Heidät oli nähty useamman kerran makaamassa saman peitteen alla sängyssä. Suhteen seurauksena Rusina oli saanut Arvidista sukupuolitaudin, kupan, minkä Rusina itsekin tunnusti.³³⁶

Kesti Filemon Aleksandrinpoika oli puolestaan ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä torpantytär Johanna Erikintyttären kanssa. Vaimo Agneta syytti heidän harjoittaneen *”Selvää huoruutta (...) milloin metsässä, milloin ihmisasunnossa”*. Filemon ja Johanna olivat viettäneet öitään yhdessä muun muassa yhteisessä sängyssä, heinäntallissa ja torpan rehuladossa, jossa heidät oli nähty *”makaamassa siellä vierettäin yhdessä hinkalossa, jossa pidettiin hienompia rehuja (...)”*.³³⁷

Toisinaan esitettiin väitteitä siitä, että puoliso olisi syyllistynyt huoruuteen useampien eri henkilöiden kanssa. Näin oli kuudessa oikeudessa käsitellyssä avioerotapauksessa. Esimerkiksi talonemäntä Olga Maria Evaldintyttären mukaan hänen miehensä Abraham Kaarlenpoika olisi harjoittanut huoruutta sekä irtolainen Kristiina Matintyttären että piika Hildan Hermannintyttären kanssa. Renki Oskar ja talonpoika Kaarle olivat molemmat kuulleet yöllä talon tuvassa *”outoa liikettä ja sängyn narinata (...) jotta todistajankin tunnolle kävi, että vastaaja Hildan kanssa harjoitti huoruutta”*. Hilda oli ennen tapahtumaa epäillyt Abrahamille *”jos ne pojat kuulee”*. Piika Hildan Sofian mukaan Abraham ja Kristiina olivat puolestaan sängyssä maatessaan ruvenneet *”heilumaan niin että (...) tuntoon otti niiden olevan täydessä lihan työssä”*. Hän kertoi heidän myös maanneen syrjällään *”vastakkain siten että toisen hame ja paita olivat ylös nostettu ja toisen housut auki”*. Hildan kertomusta tosin epäiltiin liiallisesta mielikuvituksesta, hupsuudesta ja siitä, että Abraham olisi vain yrittänyt saada *”Kristiinalta naimista”*.³³⁸

Toisinaan tällaiset suhteet eivät olleet osapuolille ennestään tuntemattomia. Kolmessa tapauksessa huoruus-suhteen naimaton naisosapuoli oli ollut ennenkin suhteissa naimisissa olleeseen mieheen. Itsellinen Kaarlen kanssa suhteessa ollut itsellinen Ida oli aiemmin ripitetty huoruudesta, minkä Ida itsekin käräjillä tunnusti. Suutarinvaimo Idalla oli tätäkin mielenkiintoisempi mennei-

³³⁶ JyMA Keuruun Tk 21.3.1882, § 64, liite ”Kaunis rakkaus”; Sk 27.10.1882, § 41; Tk 2.4.1883, § 34.

³³⁷ JyMA Keuruun Tk 23.3.1888, § 193.

³³⁸ JyMA Keuruun Tk 7.4.1891, § 189; Sk 12.9.1891, § 106; Tk 6.2.1892, § 32.

syys. Hän oli syyllistynyt naimisissa ollessaan huoruuteen ja oikeus oli tuominut avioliiton eroon. Myöhemmin hän oli huoruussuhteessa kahteen otteeseen, nyt naimattomana osapuolena, joutuen niistäkin käräjille.³³⁹

Yhteisö tuomitsi huoruussuhteet. Muutamassa tapauksessa yhteisön paheksunta tuli suoraan esiin. Piika Karolinan mielestä maakauppias Samuelin ja kirjanpitäjä Erika Stavenin välit näyttivät olevan erinomaisen ystävällistä, *”liiak-sikin todistajan mielestä”*. Liiallisesta ystävydestä kertoi myös kesti Liisa. Kesti Jonas oli puolestaan nähnyt Samuelin hieroskelevan saunassa Erikaa ja *”syödes-sä olivat he koittaneet ottaa palaa toinen toisensa suusta”*. Jonaksen mielestä pariskunnan elämä oli ollut *”liian ystävällistä, oikein iljettävää sivullisen mielestä”*. August Liesinen puolestaan nimittänyt Samuelin ja Erikan suhdetta häpeälliseksi rikokseksi.³⁴⁰

Torppantytär Johannan suhdetta kesti Filemoniin oli paheksunut hänen veljensä, joka *”soimasi Johannaa luvattomasta yhteydestään”*.³⁴¹ Joskus paheksunta ilmaistiin epäsuorasti viittaamalla mahdollisen huoruussuhteen luvattomuuteen. Esimerkiksi kesti Kristiina kertoi oikeudessa, että rautatientyömies Arvid oli vienyt ompelijanvaimo Rusinan sänkyynsä mutta *”ettei suinkaan silloin ennättänyt tapahtua mitään pahennusta (...)”*. Alma Peltosen mukaan yhteisen kirkkomatkan aikana torppari Abraham Abrahaminpoika ja torpparintytär Ida Bernhardintytär eivät olleet *”tilaisuudessa tekemään luvattomia”*.³⁴²

Aineiston perusteella ei voida ottaa kantaa siihen, vaikuttiko syyllisen osapuolen sukupuoli suhtautumiseen. Kirjallisuus on toisinaan korostanut, että naisen huoruuteen syyllistyminen olisi ollut vakavampi asia kuin miehen, koska naiset biologisen synnytystehtävänsä vuoksi olivat tiukemmin kytkeytyneitä avioliittoon ja perheeseen³⁴³. Huoruuteen syyllistynyt nainen saattoi joutua yhteisön huorittelun ja nimittelyn kohteeksi. Huoruuteen syyllistyminen oli risti-riidassa vaimon ideaalikuvaan kanssa: hän oli epäluotettava sekä vaimona että suvunjatkajana, koska lapsien isyydestä ei voinut olla enää varma.³⁴⁴

Jo huhut huoruudesta asettivat uhan avioliitoille. Yhdeksässä kunnianloukkaustapauksessa naimisissa olevat naiset olivat haastaneet huorittelun vuoksi ihmisiä käräjille. Esimerkiksi kestinvaimo Amanda Wilhemintytär syytti torpparinvaimo Selma Joosefintytär, että tämä olisi *”häijyydestä ja ilkeydestä levittänyt semmoista juorupuhetta että Amanda (...) pitäisi luvattonta yhteyttä vastaajan miehen kanssa”*. Väitteet olivat loukanneet Amandan *”arvoa (...) kunniaa”* ja alentanut hänet *”oman miehensä silmissä”*.³⁴⁵

Torpparinvaimo Wilhelmina Esaiaksentytär puolestaan valitti oikeudessa, että torpparinvaimo Serafiolla oli ollut tapana *”julkisesti kylissä ja kotona kaikkien*

³³⁹ JyMA Keuruun Sk 23.10.1895, § 170; Tk 10.3.1896, § 63; Sk 3.11.1893, § 270; Tk 13.2.1894, § 93; Sk 12.10.1895, § 36, liite ”Oadla”; Sk 8.10.1896, § 17; Tk 10.3.1897, § 8; Sk 24.10.1896, § 207; Tk 16.3.1897, § 60, liite ”Luder”.

³⁴⁰ JyMA Keuruun Vk 30.9.1884, § 2; Vk 23.1.1885, § 2; Tk 20.3.1886, § 36.

³⁴¹ JyMA Keuruun Tk 23.3.1888, § 193.

³⁴² JyMA Keuruun Sk 27.10.1882, § 41; Tk 13.2.1895, § 91.

³⁴³ Markkola 1990, 21; Aalto 1996, 89; Tarkka 1998a, 31–32; Sarmela 1974, 149.

³⁴⁴ Jokiahho 2000, 138–139; Trumbach 1998, 23, 26–40; Gowing 1998, 188–199; Löfström 1999b, 155.

³⁴⁵ JyMA Keuruun Tk 21.3.1889, § 121.

kuullen soimata että *Wilhelmina harjoittaisi huoruutta Kaarle Kustaa (...) kanssa joka myös on naimisissa*". Syytösten vuoksi Wilhelminan mies oli alkanut *"pitämään epäluuloja vaimostaan (...) perhe-elämä siten käynyt varsin sietämättömäksi"*.³⁴⁶

Toisaalta miestenkään huoruuteen syyllistymistä ei erityisemmin hyväksytty. Avioitumisen jälkeen mieheltä odotettiin nuhteettomuutta, aviolupauksen kunnioittamista ja tietynlaista käytöstä. Huoruuteen syyllistyneitä miehiä paheksuttiin. Odotettavasta miehen käyttäytymisestä antaa viitteen torppari Abrahamin asianajaja, joka kielsi lastenelätustapauksessa talvikäräjillä 1890 todistajan puheet yhdessä makaamisesta vetoamalla Abrahamin avioliittoon. Asianajajan mukaan *"kun sitä pidetään naineella miehelle suurena vikana katsookaan edes muiden kuin oman vaimonsa päälle"*.³⁴⁷

Huruuteen syyllistynyttä miestä voitiin myös haukkua. Miehen seksuaalinen maine oli joutunut vaaraan, kun häntä haukuttiin esimerkiksi *"uroshuoraksi", "huorimukseksi", "huoripukiksi" tai "häntimykseksi"*.³⁴⁸

Myös miehet olivat tarkkoja maineestaan, vaikka heidän nostamansa kunnianloukkaustapaukset olivatkin harvinaisia. Talollinen Fredrik Samulinpoika syytti mökkiläinen Eva Greta Erkintytärtä siitä, että tämä olisi haukkunut häntä *"huorintekijäksi"*. Eva oli piika Idalle uhannut uhannut julkisesti ilmoittaa, ettei *"se juttu valetta ole, että sinä pidit yhtä Reetun kanssa"*.³⁴⁹

Yhteisön jäsenet tarkkailivat mahdollisia avioliiton ulkopuolisia suhteita, jolloin syynä olivat epäily huoruusrikoksesta tai epävirallinen valvonta. Tarkkailun ohella huoruuden kaltaista vakavaa normirikkomusta pyrittiin kontrolloimaan myös huhujen ja juorujen avulla.³⁵⁰

Useammat ulkopuoliset olivat seurailleet itsellisenvaimo Silman ja talollinen Juho Matinpojan suhdetta. Piika Maria ja torpanvaimo olivat kuulleet suhteesta huhuja ja lähteneet seuraamaan näiden jälkiä lumessa. Pensaana takana piileskelleet naiset olivat nähneet Silman ja Juhon tulevan heinäladosta ulos. Torpanvaimo Eva oli puolestaan seurannut pariskuntaa läheiselle niitylle ja nähnyt Silman ja Juhon *"ihan täydessä lihantyyssä (...) näki ettei maailmanpuhe ollutkaan perätöntä"*. Torpanpoika Sakari oli puolestaan salaa seurattuaan nähnyt heinäladossa tapahtuneen yhdynnän.³⁵¹

Myös kauppias Samuelin ja hänen kirjanpitäjänsä suhdetta oli seurattu. Esimerkiksi Karoliina oli sattunut *"tulemaan oven taakse (...) kun saivat asiansa ajettua aukaisivat oven ja näyttivät hyvin punastuneilta, häpeävän todistajaa (...)"*. Suhteella oli muutenkin lukuisia todistajia.³⁵²

Huruustapauksissa on mielenkiintoista se, että miehet ja naiset olivat harvemmin pyrkineet aktiivisesti peittelemään suhdettaan. Suurimmassa osas-

³⁴⁶ JyMA Keuruun Sk 23.10.1895, § 167.

³⁴⁷ Miettinen 2002, 55–56; Nygård 2001, 70–71; JyMA Keuruun Tk 15.3.1890, § 34.

³⁴⁸ Trumbach 1998, 49–54; Löfström 1999b, 61–62; Tarkka 1998, 31–32.

³⁴⁹ JyMA Keuruun Sk 26.10.1895, § 219.

³⁵⁰ Turner 2002, 155–165; Aalto 1996, 85, 201; Ihalainen 1981, 58; Jokiaho 1996, 90, 102, 104; Trumbach 1998, 13, 23, 26–34; Jokiaho 2000, 118.

³⁵¹ JyMA Keuruun Sk 1.11.1887, § 211; Tk 17.3.1888, § 118.

³⁵² JyMA Keuruun Vk 30.9.1884, § 2; Vk 23.1.1885, § 2; Tk 30.3.1885, § 173; Vk 29.5.1885, § 2. Ks. myös Heikkinen 2000, 237.

sa tapauksista seksuaalista kanssakäymistä oli harjoitettu muiden ihmisten läsnä ollessa yöaikaan, samassa tuvassa ja joskus jopa yhteisessä sängyssä.³⁵³ Miksi huoruuteen sitten syyllistettiin, jos paikallisyhteisön jäseniltä tuli koko ajan normatiivista painetta?

Kaikkien ihmisten motiiveja on mahdotonta selvittää mutta suurimmassa osassa tapauksista on löydettävissä sekä elämäntilanteita, jotka kohottivat riskiä syyllistyä huoruuteen, että suoraa syytä. Suuria sukupuolittaisia eroja ei näissä ole havaittavissa³⁵⁴.

Puolisoiden asuminen jo pitempään erillään, esimerkiksi riitaisen avioliiton vuoksi, oli usein edesauttanut huoruusrikosta. Rengin vaimo Olga Aaprahamintytär oli asunut kuuden vuoden avioliitosta jo viidettä vuotta erillään miehestään ja ollut lopulta suhteissa sekä talollisenpoika Hanneksen että renki Aatamin kanssa. Kesti Matti ja hänen vaimonsa Anna Liisa Juhontytär olivat menneet 18 vuotta aiemmin naimisiin mutta heidän *”hyvä sopu loppui”* seitsemän-kahdeksan vuotta sen jälkeen. Matti olikin lähtenyt elättämään itseään *”pitkin pitäjää”* ja *”kulkusella ollessaan huorannut piika Kustaava (...) kanssa”*.³⁵⁵

Toisinaan huoruuteen syyllistettiin sen jälkeen kun puoliso oli hylännyt tai ajanut toisen pois. Itsellisenvaimo Eva Stina Israelintytär selitti huoruuteen syyllistymistään ja raskaaksi tulemistaan sillä, että Nikolai Fredrikinpoika oli hylännyt hänet vain puoli vuotta vihkimisen jälkeen *”ihan syyttömästi”*, ja joka oli *”luultavasti elänyt yhtä siveettömästi muiden kanssa”*.³⁵⁶ Huoruuteen voitiin syyllistyä myös ongelmattomassa avioliitossa, jos toinen osapuoli oli kauan poissa toisella puolella maata³⁵⁷.

Ompelijanvaimo Rusinan huoruutta ja kuppiaan sairastumista oli edesauttanut se, että hänen miehensä Samuel oli kieltänyt häneltä ruoan ja lukinnut aitan oven antamatta avainta Rusinalle. Näin oli tapahtunut jopa silloin, kun Rusina oli synnyttänyt Samuelin lapsen. Oikeudessa Samuel perusteli toimintaansa sillä, että oli epäillyt vaimonsa varastaneen aitasta leipää. Rusinan oli lopulta täytyntä lähteä omasta kodistaan muualle, eikä Samuel ollut enää suostunut ottamaan vaimoaan takaisin.³⁵⁸

Täten huoruuden taustalla olivat pitkälti ongelmat avioliitossa³⁵⁹. Tämä voi selittää myös sen, miksi suhdetta ei yleensä pyritty peittelemään: omaa avioliittoa ei enää pidetty arvossa ja puolison luokse ei ollut tarkoituskaan palata. Ongelmissa painivia ihmisiä ei nähtävästi pelottanut myöskään mahdolliset oikeuden antamat huoruussakot.

³⁵³ JyMA Keuruun Sk 1879-Sk 1901; Vk 1881-1900.

³⁵⁴ Vrt. Katajala 2005, 209-210, 218-219.

³⁵⁵ JyMA Keuruun Tk 18.3.1893, § 155; Tk 2.4.1885, § 233.

³⁵⁶ JyMA Keuruun Sk 26.10.1900, § 206. Ks. myös Mäntylä 1969, 59-60.

³⁵⁷ Esim. JyMA Keuruun Sk 23.10.1895, § 170. Itsellisenvaimo Edla Kaarlentytär oli puolestaan saanut lapsen miehensä Heikki Sylvesterinpojan oltua kuuden vuoden ajan Amerikassa (JyMA Keuruun Sk 19.9.1898, § 148, liite ”Syrjä”, ”Hyppy”). Huoruuteen syyllistymisestä pitkän erossa elämisen päätteeksi ks. myös Taussi Sjöberg 1988, 96-103; Pohjola-Vilkuna 1995a, 65-66; Katajala 2005, 209-210.

³⁵⁸ JyMA Keuruun Tk 21.3.1882, § 64, liite ”Kaunis rakkaus”; Sk 27.10.1882, § 41; Tk 2.4.1883, § 34.

³⁵⁹ Marklund 2004, 210. Ks. myös Katajala 2005, 206.

Muutamissa tapauksissa huoruussuhde oli kestänyt jo pitempään. Esimerkiksi seppä Juho oli jättänyt vaimonsa Uuraisille lähtien Multialle, jossa oli *”jo useampia vuosia elänyt huoruudessa itsellisen Maria (...) kanssa”*. Todistaja kertoi Juhon asusteltua Joensuun talossa *”oli hänellä mukanansa vasta (...) niin kuin emäntänä (...)”*.³⁶⁰

Joskus pysyvemmän huoruussuhteen taustalla oli oikeudellisia syitä. Kihloissa olleet kesti Abraham Juhonpoika ja piika Maria Kristiina Kustaaventytär olivat talvikäräjillä 1881 julistettu sukupuolisuhteen vuoksi juridisessa mielessä aviopariksi. He eivät olleet kuitenkaan menneet vihille, eivätkä muutenkaan suostuneet elämään yhdessä. Molemmat olivat eläneet pysyvämmässä huoruussuhteissa uusien kumppaneidensa kanssa, saaden jopa lapsia. Heidät haastettiin lopulta syksyllä 1885 huoruudesta käräjille.³⁶¹

Irtolainen Ida Evan Stiinantytären elämässä avioerosta oli puolestaan seurannut useita lyhyempiä huoruussuhteita. Ida oli syyllistynyt huoruuteen ollessaan aviossa suutari Vihtorin kanssa. Myöhemmin 1890-luvulla hän oli syytettynä naimattomana osapuolena kahdessakin eri huoruustapauksessa, kahden eri miehen kanssa. Osan aikaa tapauksia käsiteltiin jopa samoilla käräjillä.³⁶²

Huoruuden vuoksi avioeron saaneisiin saatettiin jälkepäin suhtautua negatiivisesti. Kestinvaimo Kristiina oli haukkunut entistä talonemäntä Mariaa varkaaksi ja puolustellut sanomisiaan sillä, että *”se on piiskattu ja kunniaton huora”*. Kristiina oli sanonut Marialle tämän olevan kunniaton, *”kirkkoon ottamaton huora, sinua saa sanoa vaikka miksi”*.³⁶³

Joskus sosiaalinen asema vaikutti huoruuteen syyllistymiseen. Huoruus- ja avioerojutuissa oli miespuolisina syytettynä paljon käsityöläisiä suhteessa heidän osuuteensa kokonaisväestöstä.³⁶⁴ Käsityöläisten talosta taloon liikkuva elämäntapa kohotti riskiä syyllistyä huoruuteen.

Ainoastaan muutamissa tapauksissa tulee esiin henkilökohtaiset, suoremmat syyt huoruussuhteisiin. Parissa tapauksessa taustalla vaikuttaa olleen aito rakastuminen. Esimerkiksi itsellinen Edla Kaarlentytären mukaan hänen miehensä Henrik Sylvesterinpoika ja talollisenvaimo Fredrika Juhontytär olisivat pitäneet *”luvatonta, haurellista yhteyttä toistensa kanssa”*, ja toi oikeuteen todisteeksi rakkauskirjeitä. Henrik oli kirjoittanut muun muassa, että *”koska aika ja tiilaisuus myöten antaa niin tulen teitä tervehtimään onnen ja rauhan terveisillä ja kaikeksi ilokseni (...)”*. Fredrikan lähettämät kirjeet olivat antaneet *”surullen ja ikävällen lohtutuksen, joka on aina teitän tähtenne kuin olen teitä jo ottannu kohta vuoten (...)”*. Suhteen ylläpito oli ollut kuitenkin vaikeaa, koska *”meidän on niin vaike ja paha olla ystävät toisten ihmisten takija te Ette päässe usein minun puheilleni*

³⁶⁰ JyMA Keuruun Tk 12.2.1892, § 238; Sk 13.10.1892, § 84, ”sukkasuus”.

³⁶¹ JyMA Keuruun Tk 2.5.1881, § 162; Sk 26.10.1885, § 268, Liite ”A § 268”, ”B § 268”; Sk 15.10.1897, § 107. Kihlaparien juridisesta aviopariksi julistamista ja sen seurauksia tutkitaan yksityiskohtaisemmin luvussa 7.1.2.

³⁶² JyMA Keuruun Sk 3.11.1893, § 270; Tk 13.2.1894, § 93; Sk 12.10.1895, § 36, liite ”Oadla”; Sk 8.10.1896, § 17; Tk 10.3.1897, § 8; Sk 24.10.1896, § 207; Tk 16.3.1897, § 60, liite ”Luder”.

³⁶³ JyMA Keuruun Sk 2.11.1883, § 257, liite ”Alleg B257”.

³⁶⁴ JyMA Keuruun Sk 1879-Sk 1901; Vk 1881-1900; luku 1.6.2.

(...)”. Henrik oli kirjoittanut kirjeen loppuun lisäksi tunteikkaan muistorunon. Myös toisessa kirjeessään Henrik kirjoitti kaipuustaan Fredrikaa kohtaan ja välitteli sitä, kuinka he eivät olleet voineet tavata. Henrik ja Fredrik kielsivät olleensa ”kirjeenvaihdossa taikka muissakaan rakkaudenvehkeissä toistensa kanssa (...)”, mutta osapuolet oli nähty halaamassa toisiaan ja istumassa toistensa sylissä. Käytös oli näyttänyt muutenkin ”toinen toistansa kohtaan niin ystävälliseltä (...)”.³⁶⁵

Yhdessä tapauksessa huoruuteen syyllistynyt kertoi itse syyn tekoonsa: vaimonsa kyvyttömyyden seksuaaliseen kanssakäymiseen. Rakennusmestari Kustaa Wilhelm tunnusti oikeudessa sekaantuneensa yhden ainoan kerran tehtäntyöntekijä Amandaan selittäen, ”ettei se kumma olisikaan, jos hän on horjautunut haureuteen muiden naisten kanssa, kun oma vaimonsa jo kymmenen vuotta on ollut aviolliseen yhteyteen kelpaamaton”. Oikeuteen tuomansa lääkärintodistuksen mukaan vaimoa vaivasi ”emän laskeuma, jonka tähden hän on pakoitettu kantamaan kohtukannatinta (pessar)”.³⁶⁶

Kolmantena aineistosta löytyvänä suurempana perusteena huoruuteen voidaan pitää alkoholia. Talollinen Abraham Kaarlenpoika oli ollut seksuaalisen kanssakäymisen aikana todistajien lausunnoista riippuen joko vahvassa humalassa tai vähintäänkin ”kolmelossa” ja ainakin ”henki tosin haisi viinalta”. Abraham itse pyrki oikeudessa välttelemään tapahtumista kertomista selittämällä olleensa silloin ”niin juovuksissa”.³⁶⁷ Vaikka humalatilaa ei välttämättä ollut pohjimmainen syy huoruuteen syyllistymiselle, oli se varmasti laskenut kynystä.

3.5 Syyt normien rikkomiselle

Esiaviolliseen ja aviolliseen seksuaalisuuteen liitettiin yhteisössä normeja, joita ihmiset eivät kuitenkaan aina noudattaneet. Normeja tultiin rikkoneeksi joko henkilökohtaisten syiden takia tai sitten rakenteelliset syyt ajoivat ihmiset siihen.

Kaikki naimattomien ihmisten välinen seksuaalinen kanssakäyminen ei ollut lähtökohtaisesti esiaviollista, avioliittoon johtavaa. Naisilla ja miehillä saattoi olla samaan aikaan useita eri seksuaalikumppaneita, vaikka tällaiset tapaukset olivat melko harvinaisia. Asiasta huumorilla puhuminen oli paljon yleisempää. Todellisiin suhteisiin yhteisön jäsenet suhtautuivat tuomitsevasti ja naisen maine joutui kyseenalaiseksi. Suhteissa, joissa naisilla oli useita seksuaali-

³⁶⁵ JyMA Keuruun Tk 16.2.1900, § 116, liite ”Keuruulla se päivä tätä kuuta 1899”, ”Rakas ystäväni”; Sk 16.10.1900, § 64. Rakkaudettomuudesta avioliitossa ja rakkauden merkityksestä huoruuteen syyllistymisessä ks. Taussi Sjöberg 1988, 96–103; Heikkinen 1988, 177–179; Phillips 1988, 354–360; Trumbach 1998, 17, 393–405; Kietäväinen 2006, 104–108. Vrt. Lindstedt Cronberg 1997, 107–109.

³⁶⁶ JyMA Keuruun Vk 19.11.1897, § 2, liite ”Afrodite”. Naisen syyllistymisestä huoruuteen miehen impotenssin takia ks. Katajala 2005, 215–216.

³⁶⁷ JyMA Keuruun Tk 7.4.1891, § 189; Sk 12.9.1891, § 106; Tk 6.2.1892, § 32.

kumppaneita, kyse ei ollut kuitenkaan välttämättä yhteisön normien totaalisesta rikkomisesta. Joskus avioliitonmuodostuksessa taiteiltiin sallitun ja kielletyn käyttäytymisen rajamailla; useimmat seksuaalikumppanit saattoivat olla kaikki potentiaalisia kosijoita, kihlahahjan antajia.

Läheskään kaikkien seksuaalisuhteiden aloittamisessa ei ehditty miettiä aviolupauksia tai kihlauksia, vaan viettelyn, seksuaalisen halun tyydyttämisen tai yhtäkkisen rakastumisen vuoksi ajauduttiin yhdyntään. Tällainen suhde saattoi muuttua pitempiaikaiseksikin. Yhteisön jäsenet saattoivat suhtautua heihin paheksuvasti. Raskauden myötä avioliitonnormatiivisuus saavutti toisinaan tällaisetkin pariskunnat pakottaen heidät vihille.

Toisinaan tämä avioitumisen tie katkesi ja seurauksena saattoi olla avioton lapsi. Keuruulla ja Multialla aviottomia lapsia oli keskimääräistä enemmän verrattuna koko Suomeen tai Vaasan lääniin, noin 10 prosentin luokkaa. Sitä vastoin Pihlajavedellä aviottomuus vastasi yleisempää trendiä. Aviottomilla lapsilla oli huonommat elämänodotukset.

Naimattomat äidit ja isät olivat eläneet samalla tavalla normien mukaisesti kuin avioliittoon päätyneet, mutta jokin oli vain mennyt vikaan. Avioliittoprosessin katkeamiseen on löydettävissä monia erilaisia syitä. Henkilökohtaisempina syinä olivat miehen hylkääminen ja hänen antamansa valheelliset aviolupaukset, suhteen kaatuminen ulkopuolisiin seksuaalisuhteisiin, keskinäisten tunteiden viileneminen tai tekniset esteet avioliitolle, kuten kirkollisten taitojen puute.

Rakenteellisempina syinä on kirjallisuudessa usein pidetty tilattomien määrän kasvua. Mutta toisinkuin on esitetty, taloudelliset esteet avioliiton muodostamiselle koskivat Keuruun kärjäkunnassa lähinnä talollisluokan jäseniä. Tilattomienkin sosiaalisella asemalla oli merkitystä. Keuruun kärjäkunnassa piiat ja itselliset olivat yleisimmin naimattomina äiteinä ja Pihlajavettä lukuun ottamatta talon- ja torpantyttytaret olivat aliedustettuina. Piikojen ja itsellisten korostunut osuus selittyy sillä, että varsinkin piiat elivät elämänvaihetta, johon kuului puolison hakeminen. Tällöin epäonnistuminenkin oli todennäköisempää. Itselliset olivat puolestaan usein entisiä piikoja, jotka eivät vielä olleet onnistuneet puolison hankinnassa.

Talollisten tyttären aliedustus verrattuna sekä heidän kokonaisuuteensa Keuruun kärjäkunnassa että osuuteen esiaviollisista raskauksista kertoo siitä, että taloudellisen aseman vuoksi he olivat haluttuja puolisoita, eikä heitä niin herkästi hylätty. Lasten isien sosiaalisia asemia on vaikea arvioida, mutta lastenelätustapausten perusteella tilallisten luokkaan kuuluvia oli suhteellisen paljon. Tämä on saattanut johtua heidän ja tilattomien naisten välisestä taloudellisosiaalisista eroista.

Pienessä määrin aviottomia lapsia voivat selittää seurustelutapoihin ja yhteiselämään kytkeytyneet tekijät. Yöstelyä on joskus kirjallisuudessa korostettu aviottomuuden syynä, mutta kyse ei ollut siitä, että yöstely olisi suoraan lisännyt aviottomuutta. Yöstely oli osa normaalia avioliittoprosessia, joka oli mennyt joidenkin ihmisten osalla pieleen. Yksittäisiä aviottomia lapsia syntyi myös pysyvämpiin aviottomiin suhteisiin. Tällöin naimisiinmenoa oli voinut estää huonot kirkolliset taidot tai huoruuden vuoksi saatu avioitumisen kieltö.

Tutkimuskirjallisuudessa on maaseudun seksuaalisuudesta usein korostettu isännän ja piian välisiä suhteita. Keuruun kärjäkunnassa lapsenelatus- ja lapsenmurhatapausten osalta tällaiset suhteet olivat yleisiä. Lainsäädännössä suhteet olisivat seksuaalirikosten yhteydessä tuottaneet miehille ankarammat sanktiot. Aineistossa suhteiden osapuolina olivat talolliset, heidän poikansa, torpparit ja vastapuolella piiat mutta harvoin voidaan löytää viitteitä pakottamisesta tai alistamisesta. Naisille vastentahtoiset suhteet olivat täten vähemmistöissä, vaikkakin on otettava huomioon, ettei kärjillä asioista välttämättä puhuttu.

Valtasuhde ei ollut ehdoton, koska piioilla oli oikeuksia ja isännillä patriarkaalisessa kotitaloudessa myös velvollisuuksia alaisiaan kohtaan. Toisekseen avioliitonnormatiivisuus koski myös näitä suhteita, koska talollismiehetkin joutuivat usein antamaan naisille aviolupauksia. Vaikka talolliset yleensä avioituivat toisten talollisten kanssa, piikojen tai muiden tilattomien luokkaan kuuluvien ihmisten kanssa avioituminen ei ollut keskisuomalaisella maaseudulla harvinaista. Tämä selittää osittain piikojen ja talollisten välisten suhteiden lukuisuutta, mutta suhteet eivät kuitenkaan aina johtaneet avioliittoon. Varsinaisesta alistussuhteesta ja yhteisön paheksunnasta voidaan puhua lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa piika oli vielä alaikäinen.

Myös aviolliseen seksuaalisuuteen liittyi normien vastaista elämää silloin, kun suhteessa oltiin jonkin muun kuin puolison kanssa. Yleensä tähän syyllistettiin yhden ihmisen kanssa, mutta joskus huoruuskumppaneina oli useita ihmisiä. Jotkut saattoivat syyllistyä huoruuteen useamman kerran elämässään.

Huoruutta paheksuttiin yhteisössä syvästi ja siihen epäiltyjä tarkkailtiin aktiivisesti. Huoruutta pidettiin "iljettävänä" ja syyllistyneitä ihmisiä soimattiin luvattomasta suhteesta. Huoruus oli sekä naisten että miesten maineelle pahaksi. Naisilla se oli ristiriidassa aviovaimon ideaalin kanssa ja vaimojen huorittelusta haastettiinkin ihmisiä usein kärjille kunnianloukkauksesta. Myös miehille oli varattu erilaisia haukkumasanoja. Ensisijaisia, henkilökohtaisia syitä huoruuteen olivat rakastuminen avioliiton ulkopuolelle tai puolison seksuaalinen kyvyttömyys. Huoruuden taustalla tärkeinä edesauttavina syinä olivat ongelmat itse avioliitossa: ne olivat joko riitaisia, puoliso oli hylännyt tai puoliso oli muuttanut pois yhteisestä kodista. Joskus puolison työskentely pitkään muualla edesauttoi huoruuteen syyllistymistä. Pysyvämpien huoruussuhteiden taustalla taas oli joskus oikeuden julistama avioliitto. Tällöin entiset kihlatut eivät olleet saaneet avioeroa, mutta eivät myöskään olleet eläneet yhdessä.

Yhteisön jäsenet suhtautuivat yleensä negatiivisesti normien vastaiseen käytökseen. Tilanne oli jonkin verran erilainen aviottoman lapsen syntymän vaiheessa. Esiaviolliset raskaudet, päätymiset pahimmassa tapauksessa lapsenmurhaan, aviottoman lapsen syntymät tai naimattomana äitinä yhteisössä eläminen olivat tapahtumia, joissa yhteisön suhtautuminen saattoi vaihdella suurestikin. Naimattomat äidit tai tulevat sellaiset elivät joka tapauksessa oletamiensa yhteisön negatiivisten normien alaisina.

4 PAIKALLISYHTEISÖN SUHDE AVIOTTOMAN LAPSEN SYNNYTTÄJÄÄN

4.1 Raskauksiin ja lapsenmurhiin liittyvä sosiaalinen kontrolli

4.1.1 Raskauden peittely yhteisön katseelta ja puheilta

Tutkimuskirjallisuudessa on usein korostettu, että naimaton raskaus oli häpeällistä ja nainen olisi joutunut kyläyhteisön kollektiivisen paheksunnan kohteeksi.³⁶⁸ Jonas Frykmanin mukaan esimerkiksi piian havaittu raskaus olisi tuonut häpeää työtalolle. Joskus raskaana ollut saatettiin irtisanoa ja ottaa synnyttämisen jälkeen takaisin.³⁶⁹

Myös suhteet vanhempiin olivat tällöin koetuksella. Muistitietoaineisto on tuonut esiin vanhempien epäsuorat varoitukset tyttärilleen raskaaksi tulemisesta ja opetukset siitä, etteivät nämä tuottaisi häpeää vanhemmilleen.³⁷⁰ Myös tuomiokirja-aineistossa näkyy vastaava vanhempien suhtautuminen. Piika Hilda oli ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä talollisenpoika Kaarlen kanssa, jonka kanssa hänellä oli jo ennestään avioton lapsi. Tämän jälkeen *”näki äiti ja muut, että alkoi paisumaan ruumiiltaan ja arvelivat heti mikä siihen syynä”*. Äiti oli nuhdellut Hildaa *”kovasti (...) irstaisuudesta, vaan mikäs siinä auttoi, täytyi vaan kärsiä ja orottaa (...)”*.³⁷¹

Raskaana olleet naimattomat naiset pelkäsivät vanhempiensa reaktioita asiaan. Amanda Reimanin tultua hieromaan talontytär Wilhelmina Hermannintytärtä, oli tämä epäillyt Wilhelminan olevan raskaana. Tämä oli selittänyt vatsansa olevan turvoksissa vilustumisesta ja käski todistajan *”(...) Jumalan tähden*

³⁶⁸ Esim. Pohjola-Vilkuna 1995b, 117; Helsti 2000, 276–277. Ks. myös Lukkarinen 1933, 14–16; Nieminen 1951, 86–87.

³⁶⁹ Frykman 1977, 159–161. Ks. myös Miettinen 1998, 65; Trumbach 1998, 13, 16, 233, 286–289.

³⁷⁰ Virtanen 1990, 142; Olsson 2007, 220–221. Ks. myös Frykman 1977, 167.

³⁷¹ JyMA Keuruun Vk 22.4.1886, § 1. Vanhempien kokemasta häpeästä ks. Taussi Sjöberg 1986, 103.

*olla sellaisesta mitään puhumatta sillä jos (...) äiti muka sellaista saisi kuulla, niin tappaisi hän (...)*³⁷²

Millainen on sitten laajempi kuva normeista ja käyttäytymisestä? Asiaa tutkitaan tuomiokirjojen 19 lapsenmurha- ja sikiönkätöntäpausten todistajanlausuntojen ja syytettyjen puheenvuorojen avulla, joissa tuotiin esiin raskauden peittely ja ulkopuolisten havainnot asiasta. Vaikka Kirsi Pohjola-Vilkuna ja Antero Heikkinen selittävät raskauden salaamisen johtuneen tutkittavien ihmisten myöhemmin suorittamasta äärimmäisestä teosta, lapsenmurhasta³⁷³, salaaminen oli tyypillinen käyttäytymismalli laajemminkin naimattomilla naisilla.

Itse asiassa raskauden peittely niin pitkään kuin mahdollista oli siviilisäädystä riippumatta yleinen käytäntö 1800–1900-lukujen suomalaisella maaseudulla. Häpeään liittyvä salaaminen oli yksi keskeisimpiä raskausaikaan kuuluneita häveliäisyyden tapoja, joka Helstin mukaan kuului naisen elämään ensimmäisistä kuukautisista lähtien.³⁷⁴ Naimattomien naisten raskauden salaamiseen oli vielä lisäperuste. Laura Gowingin sanoin naimattomille naisille raskaus oli tila, jossa toiset naiset, naapurit ja ystävät eivät olleet kumppanuksia vaan uhka. Raskaus oli pulma kotitaloudelle ja koko yhteisölle³⁷⁵.

Noin puolessa tarkasteltavista tapauksista naiset olivat pyrkineet joko teoillaan tai puheillaan salaamaan raskautensa. Ensinnäkin naiset pyrkivät joskus salaamaan raskautensa käyttämällä peittäviä vaatteita. Itsellisentytär Wilhelmina oli raskaana ollessaan pitänyt aina *”paksua toppapalttoota päällään, jonka tähden sitä ei voinut huomata (...)*”. Piika Ida Maria oli puolestaan synnyttämisen jälkeen täyttänyt vatsansa tyynyillä *”ettei olisi huomattu hänen hoikkenemistään”*.³⁷⁶

Kirjallisuuden perusteella toinen salaamisen tapa oli poistua fyysisesti työpaikalta tai koko paikkakunnalta. Esimerkiksi palkollisina toimineet naimattomat naiset saattoivat joskus naimattoman raskauden alussa vaihtaa tai jättää palveluspaikkansa. Naisilla oli tarve salata ei-toivottu raskaus. Katriina Kokon mukaan 1800-luvun Helsingissä suurin osa maalta tulleista ja kaupungissa synnyttäneistä naimattomista naisista oli ollut raskaana jo kaupunkiin tullessaan. Naiset olivat saattaneet muuttaa kaupunkiin juuri tulevan aviottoman lapsensa

³⁷² JyMA Keuruun Tk 26.4.1881, § 67.

³⁷³ Pohjola-Vilkuna 1995b, 121; Heikkinen 1988, 175; Heikkinen 2000, 235–236. Ks. myös Mäntylä 1969, 136–137. Myös lapsenmurhalainsäädännössä epäsuorasti oletettiin, että raskaus pyrittiin peittämään tulevan murhan vuoksi (Rautelin 2009, 224).

³⁷⁴ Helsti 2000, 255–260. Ks. myös Frykman 1977, 162. Salaamisen syistä Helstin aineiston ihmiset harvemmin kertoivat, mutta taustalla voi olla reproduktiotabun ajatukset synnyttämisen saastaisuudesta ja pelot pahantahtoisten ihmisten silmäyksistä, jotka olivat uhka sekä äidille että tulevalle lapselle (esim. Apo 1998, 81; Helsti 2000, 63–69, 73–75, 257).

³⁷⁵ Gowing 1997, 87.

³⁷⁶ JyMA Keuruun Vk 20.2.1897, § 1; Vk 22.2.1888, § 2. Raskauden fyysisestä peittelemisestä pitkällä hameilla, mekoilla jne. ks. Mäntylä 1969, 136–137; Björnfort & Sjöberg 1980, 331; Ervasti 1994, 42; Huumarkangas 1995, 51; Ervasti 1995, 69–71; Jokiahö 1996, 95–96; Gowing 1997, 90–91; Bergenlöv 2004, 290–303.

takia, koska kaupungista ”haettiin anonyymia suvaitsevaisuutta, jota naimattoman lapsen äiti ei pienellä maalaispaikkakunnalla olisi kohdannut”.³⁷⁷

Yhteisössä eläessään raskaana olleen naisen ongelma olivat erityisesti leventynyt ulkomuoto ja kuukautisveren puuttuminen vaatteista³⁷⁸. Tekojen ohella raskautta voitiin tällöin peitellä selittämällä fyysiset muutokset parhain päin. Talollisentytär Wilhelmina Hermannintytär kertoi oikeudessa olleensa sairaana vilustumisesta, jolloin hänen ”sydänalansa oli turvonnut (...) arvellen vielä mainitut taudin seuraukset antaneen ihmisille aiheutta siihen luuloon että (...) oli ollut raskaana”. Wilhelmina oli lisäksi raskaana ollessaan kolmelle eri ihmiselle selittänyt sydänalansa ”turpoamista” vilustumisella³⁷⁹. Vilustumisesta oli ollut hänen mukaan seurauksena se, että ”(...) luonnollinen kuukautinen puhdistus viime vuoden helmikuun alkupäivinä oli lakannut kolmen kuukauden ajaksi, jonka ajan kuluttua se kuitenkin oli vähitellen alkanut jälleen ilmaantumaan (...)”.³⁸⁰

Kuukautisten poisjäämiseen oli viitannut myös piika Hilda Elisabeth Matintytär, joka oli valittanut saunassa maatesaan, että ”jos hänen rintansa olisi niin kipeä kuin mahansa, niin hän kuolisi ja sanonut luulevansa syyn siihen kipuun olevan siinä, että hänellä ei ole ollut verenjuoksua seitsemääntoista viikkoon”. Hilda oli tällöin pyrkinyt peittelemään raskauttaan, sillä todistaja oli kysynyt häneltä, että oliko hän ennenkin ollut ”yhtä kovalla”, niin Hilda oli sanonut, että ”muulloinkin aina siihen aikaan kun hän oli odottanut puhdistautumista”. Toiselle todistajalle Hilda oli kertonut kipujensa syynä olevan ”kauan seisottuneen verensä juoksun, joka nyt viimein puhkeaisi”.³⁸¹

Usein raskautta peiteltiin myös joko aktiivisesti kieltämällä asia tai suurimmassa osassa tapauksista, epäsuorasti olemalla puhumatta³⁸² siitä mitään ulkopuolisille.³⁸³ Naiset olivat saattaneet kokea mahdottomaksi kertoa raskaudesta itselleen, naapureille, työnantajille ja jopa vanhemmille³⁸⁴. Piika Mathilda ja kesti Elizabeth olivat olleet eräänä kesänä heinässä niityllä piika Hildan kanssa, ja vaikka olivat tällöin puhelleet elämästään, ”ei raskaudesta mitään sanottu”. Torpantytär Ina Hermannintytär oli puolestaan toisinaan kieltänyt, toisinaan taas vastannut, että ”kylläpä tuleva nähdään”, kun hänen äitinsä oli kysynyt tämän mahdollisesta raskaudesta. Talollisenvaimo Selma oli taas huomannut piika Hilda Maria Salomonintyttären raskauden ”(...) mutta ei kehdanneensa vaivata

³⁷⁷ Hyvönen 1989, 80; Huumarkangas 1995, 63; Kokko 1996, 95. Ks. myös Pulma 1987, 50; Trumbach 1998, 232.

³⁷⁸ Esim. Ervasti 1995, 70–71; Gowing 1997, 96–97; Helsti 2000, 255–256.

³⁷⁹ Tietämättömyys raskaudesta saattoi olla 1800-luvun maaseudulla joskus myös todellista, koska esimerkiksi lapsille ei kerrottu lisääntymisestä ja syntymisestä. Nuoret naimattomat naiset eivät olleet siitä välttämättä tietoisia (Löfström 1999b, 29; Helsti 2000, 263–268. Ks. myös Gowing 1997, 107–108; Rautelin 2009, 289).

³⁸⁰ JyMA Keuruun Tk 26.4.1881, § 67. Ks. myös Gowing 1997, 98.

³⁸¹ JyMA Keuruun Sk 10.12.1881, § 283. Ks. myös Gowing 1997, 101–102; Lövkrona 1999, 160.

³⁸² Puhumattomuuden voi tulkita johtuneen myös asian torjunnasta omassa mielessä (Eilola 2000, 195).

³⁸³ Björnfort & Sjöberg 1980, 331; Heikkinen 1988, 175; Huumarkangas 1995, 74; Lövkrona 1999, 82–85, 93; Bergenlöv 2004, 290–303; JyMA Keuruun Sk 1879-Sk 1901, Vk 1881–1900. Avioavaimojen raskauden puhumattomuudesta ks. Helsti 2000, 255–283.

³⁸⁴ Gowing 1997, 90.

vastaaajata turhilla kysymyksillä, kun vastaaja aina itsestään ajoi valheeksi muiden puheet hänen raskaudesta (...).³⁸⁵

Piilottelu kuitenkin onnistui vain osittain. Vaikka aina raskautta ei huomattu, kaikkien ihmisten silmiä ja korvia oli mahdotonta päästä pakoon. Melkein kaikissa tapauksissa ainakin jotkut olivat olleet tietoisia naisten raskauksista³⁸⁶. Raskaus ja varsinkin naimaton raskaus ei ollut täten yksityisasiasia vaan se koettiin yhteisöllisenä tapahtumana³⁸⁷.

Valtaosassa tapauksista raskaus oli havaittu fyysisestä ulkomuodosta tai muista merkeistä³⁸⁸. Piika Henrika oli tuntenut piika Ida Maria Juhontyttären olleen raskaana ja *”kolminaisuuden sunnuntain seuroissa näkyi se jo selvästi päällekin päin”*. Renki Herman kertoi että oli Idan ulkonäöstä vasta *”juhannuksen aikaan tuntenut vastaajan olevan raskaana (...)*”. Torpparinvaimo Helena puolestaan kertoi ymmärtäneensä kevät-talvella 1889 kesti Wilhelmina Matintyttären *”ulkomuodosta että vastaaja oli raskaana ja mahtoiakin (...) vasta niihin aikoihin raskaaksi tulla”*. Myös myllärinvaimo Emilia kertoi Wilhelminan olleen tällöin *”vahva ruumiiltaan ja muutoin muuttunut muodoltaan (...)*”.³⁸⁹

Fyysisen muodon ohella kuukautisten puuttuminenkaan ei jäänyt havaitsematta. Piika Wendla oli arvellut jo talvella 1891 piika Justina Juhontyttären olleen raskaana, koska tälle ei *”kelvannut kaikki ruaat ja ettei (...) hänessä senkaltaista verenjuoksua, kuin naisia tavallisesti kuukausittain kohtaa (...)*”. Useat henkilöt olivat puolestaan havainneet talontytär Alma Pietarintyttären olleen raskaana. Hänen äitinsä oli epäillyt raskautta, koska hänessä *”alusvaatteista päättäin ei ollut kuutautia (...)*”. Eläkemies Abraham puolestaan kertoi *”jo ainakin joulun aikaan tulleen (...) ulkonäöstä ymmärtämään että (...) vaikka tämä koitti sitä salata, pitämällä niin kuin ennenkin ahtaita vaatteita (...)*”.³⁹⁰

Ulkoisen tarkkailun ohella naimattomasta raskaudesta saatiin yhteisössä tietoa huhujen avulla, jotka levisivät kylässä laajalle. Ne saattoivat vasta tällöin tulla vanhempien tai sisarten korviin³⁹¹.

Talollinen Matin mukaan hänen palveluksessaan olleesta piika Hilda Maria Salomonintyttärestä *”kyllä jo pitkin talvea huudettiin, että se on raskaana (...) vastaaja itse oli sitä ajanut juorupuheeksi”*. Torppari Juho taas oli *”maailmalta kuulut huhuttavan (...)*” talontytär Alman olleen raskaana. Huhuja oli ollut liikkeellä myös piika Hilda Elisabethin raskaudesta. Tämän synnytettyä ja piilotettua kuolleen lapsensa, hän oli toiselle piialle häpeillen sanonut, että *”ihmiset julki ovat huutaneet hänen raskaana olevan, saavat nyt nähdä että he olivat väärässä”*. Seu-

³⁸⁵ JyMA Keuruun Vk 22.4.1886, § 1; Tk 19.2.1900, § 149; Vk 5.7.1889, § 5.

³⁸⁶ Vastaavasti Ervasti 1995, 70–71; Lövkrona 1999, 161–163; Helsti 2000, 274.

³⁸⁷ Hämäläinen 2003, 62.

³⁸⁸ Ks. myös Björnfot & Sjöberg 1980, 333–334; Heikkinen 1988, 175; Ervasti 1994, 52–53; Huumarkangas 1995, 51, 74; Gowing 1997, 90–91; Heikkinen 2000, 237–239; Bergenvölöv 2004, 290–303.

³⁸⁹ JyMA Vk 21.12.1887, § 11; Sk 13.9.1889, § 129.

³⁹⁰ JyMA Keuruun Sk 24.9.1891, § 257; Tk 26.2.1895, § 277.

³⁹¹ Gowing 1997, 94–96, 163; Hämäläinen 2003, 57, 59, 61; Lövkrona 1999, 74, 155–157.

raavana sunnuntaina ollessaan kirkossa toiset ihmiset ”siellä häntä tirkisteliivät” mutta Hildan mukaan, ”saivat pitkän nenän luulostaan”.³⁹²

Mitä tämä naimattoman raskauden salailu ja lähiyhteisön jäsenten läpikäyty katse sitten kertoo yhteisön tosiasiallisesta suhtautumisesta naimattomaan raskauteen?

Salaileva käytös kertoo naimattomien naisten odottamasta, aviottoman lapsen tuottamasta, häpeästä yhteisössä. Raskauden salailu kytkeytyi tällöin naisten pelkoihin negatiivisista normeista, jotka olivat koko yhteisön läpimeneviä, ja joiden pelättiin johtavan ihmisten negatiiviseen suhtautumiseen. Sen sijaan yhteisön jäsenten suhtautuminen käytännössä ei välttämättä ollut negatiivista. Tämä näkyy niissä tapauksissa, joissa palkkapiika oli tullut raskaaksi.

Piika Tilda Salomonintytär oli tullut raskaaksi työskentelytalon pojasta ja odottanut negatiivista suhtautumista, koska hän oli kertonut isäntäväelle, että hänen pitää erota. Talon emäntä oli kuitenkin suhtautunut asiaan tyynesti ja lohduttanut Tildaa, että tämä ”tulisi saamaan pieniä vasta ensi keväänä (...)”. Talollinen Sakarin pestaama piika Tilda Abrahamintytär oli puolestaan palvelukseen astuessaan ”jo niin paksu että (...) huomasi hänen tulevan synnyttämään, mutta oli (...) kuitenkin päättänyt pitää hänet piikanaan”. Talollisen vaimon Evan oli kuitenkin käynyt Tildaa ”sääli (...) koettanut kaikin tavoin lohduttaa ja neuvoa häntä”.³⁹³

Myöskään vanhemmat eivät välttämättä tuominneet tyttäriään. Itsellinen Taavetti oli vaimonsa kanssa nuhdellut ankarasti irtolainen Maria Wilhelmina Taavetintytärtä tämän raskaudesta, ”mutta ei sentään osottaneensa häntä kohtaan mitään ankaruutta, vaan äidin kanssa antaneensa hyviä neuvoja mitenkä hänen siinä tilassa tulisi itseään hoitaa (...)”³⁹⁴.

Negatiivisen tuomitsemisen sijaan tuomiokirja-aineistosta jää se kuva, että naimattoman raskauden tarkkailu oli enemmänkin passiivista ja hiljaisuuden täyttämää. Usein todistajat eivät olleet koko raskautta edes huomanneet, ja jos olivat, eivät olleet välttämättä ottaneet asiaa puheeksi. Joskus perheen sisarusket tai vanhemmat pysyivät hiljaisina naimattomasta raskaudesta, mikä voi johtua toisaalta häveliäisyysääntöjen ja reproduktiotabun aiheuttamasta mykkyyydestä³⁹⁵, mutta toisaalta myös normien vastaisen raskauden väistämisestä.

Negatiivisten normien muuntuminen negatiiviseksi suhtautumiseksi ei ollut toisaalta vielä mahdollistakaan, koska nainen saattoi päätyä vielä avioliittoon. Toistaiseksi ulkopuoliset tyytyivät vasta tarkkailemaan tilannetta. Naiset kuitenkin tunsivat yhteisön painostavan katseen selässään, mikä sai joissain tapauksissa myöhemmin lapsen syntymän hetkellä tai sen jälkeen aikaan ikäviä seurauksia.

³⁹² JyMA Keuruun Vk 5.7.1889, § 5; Vk 23.3.1895, § 1; Sk 10.12.1881, § 283. Ks. Heikkinen 1988, 176.

³⁹³ JyMA Keuruun Vk 1.12.1886, § 5; Vk 17.3.1892, § 5a; Vk 20.4.1892, § 5b. Isäntäväen myötämielisyys saattoi johtua siitä, että raskaana ollut nainen oli joka tapauksessa tärkeää työvoimaa (Frykman 1977, 162). Isäntäväen suhtautumisesta vrt. Heikkinen 1988, 170–171; Hyvönen 1989, 80–81.

³⁹⁴ JyMA Keuruun Tk 20.3.1897, § 136.

³⁹⁵ Lövkrona 1999, 92; Pohjola-Vilkuna 1995b, 122; Hämäläinen 2003, 59.

4.1.2 Vauvan kuoleman syyt

Raskaus saattoi joskus päättyä kuolleeseen lapseen ja tämän kätkemiseen. Oikeudessa selvitetttiinkin pitkissä oikeusistunnoissa lapsen kuolemaan liittyviä tapahtumia: oliko lapsi murhattu³⁹⁶, huolimattomuutta kuollut, vai oliko lapsi syntynyt jo valmiiksi kuolleena. Myös ruumiin kätkemistä tutkittiin. Lainsäädännössä lapsenmurhaksi määriteltiin naimattoman äidin vastasyntyneen aviottoman lapsensa surmaaminen. Vaimojen surmatekoon sovellettiin toisenlaista lainsäädäntöä.³⁹⁷

Lapsenmurhakirjallisuus korostaa, että lapsenmurhasta epäillyt olivat yleensä pyrkineet synnyttämään salassa ja palaamaan nopeasti synnytyksen jälkeen ihmisten ilmoille³⁹⁸. Näin oli osassa tarkasteltavissa. Joskus synnyttämisen piilottelu tapahtui poistumalla väliaikaisesti paikkakunnalta. Esimerkiksi talollisenleski Henrika Salomonintytär oli lähtenyt kesäkuussa 1892 Keuruulta Virroille sukulaistensa luokse. Hän oli kierrellyt useissa taloissa kolmen viikon ajan ja lopulta palannut takaisin. Useat todistajat kertoivat huomanneensa Henrikan olleen raskaana lähtiessään ja tulleen selvästi hoikempana takaisin.³⁹⁹

Synnytys saatettiin piilottaa myös tutussa elämänpiirissä. Piika Maria Abrahamintytär kertoi nukkuneensa talonväen kanssa samassa huoneessa mutta lähteneensä vatsasärkyjen vuoksi *”pihan poikki toiseen kylmillä olevaan tupaan (...) sinne päästyä (...) seisaaltaan vaan nojautuen eteenpäin, synnyttänyt sikiön (...)*”. Laura Gowingin mukaan synnytystapahtuma oli usein puhumaton tapahtuma, kuten raskauskin.⁴⁰⁰

Suurimmassa osassa oikeustapauksista syntymää ei kuitenkaan oltu sen yhtäkkisyyden tai muiden ihmisten läsnäolon takia pyrittykään aktiivisesti piilottelemaan, vaan se oli tapahtunut läheisessä elämänpiirissä.⁴⁰¹ Tällöin mielenkiinnon kohteeksi nouseekin äidin toiminta syntymän hetkellä.

Kymmenessä tapauksessa nainen oli toiminnallaan edesauttanut lapsen kuolemaa syntymän hetkellä tai heti sen jälkeen. Esimerkiksi piika Hildan tutkittiin sikiön kaulassa olleiden vammojen perusteella kuristaneen vastasyntyneen lapsensa. Piika Hilda Maria Salomonintyttären lapsella puolestaan oli löydettyäessä ollut kaulassa *”kireälle vedetty olkaside, jolla sikiö arvoittavasti oli kuristettu (...)*”. Torpantytär Ina Hermannintyttären lapsi oli taas päätynyt vesikiuluun,

³⁹⁶ Kaijus Ervastian mukaan lapsenmurhat olivat Suomessa 1700-luvulta 1900-luvun puoliväliin asti merkittävä ilmiö, vaikka paikallisyhteisön tasolla kyse ei ollut mistään jokapäiväisestä tapahtumasta. Lapsenmurhien yleisyydestä ja harvinaisuudesta Suomessa ks. Backman 1976, 235, 240; Ervasti 1994, 4, 6, 73–76; Ervasti 1995, 72–79; Rautelin 1996, 182, 189–190; Pohjola-Vilkuna 1995b, 113; Heikkinen 2000, 235. Lapsenmurhien yleisyydestä vastaavasti 1800-luvun Ruotsissa esim. Taussi Sjöberg 1981, 102; Taussi Sjöberg 1982, 149; Johansson 2006, 7–8, 72–78, 80–82, 87–89.

³⁹⁷ Esim. Bergenlöv 2002, 99–225, 274–275; Rautelin 2009, 13, 68–71.

³⁹⁸ Esim. Björnfot & Sjöberg 1980, 331–332; Hyvönen 1989, 57–58; Huumarkangas 1995, 69–71; Lövkrona 1999, 75, 161–163; Bergenlöv 2004, 303–315; Gowing 1997, 99.

³⁹⁹ JyMA Keuruun Vk 5-6.8.1892, § 6.

⁴⁰⁰ JyMA Keuruun Vk 17.3.1892, § 5a; Gowing 1997, 99.

⁴⁰¹ Esim. JyMA Keuruun Vk 5.7.1889, § 5; Tk 6.4.1883, § 102. Ks. myös Ervasti 1994, 42.

jossa Inan mukaan *”sen suu ja sieraimet kyllä joutuivat veden alle (...)”*. Lääkäri arveli lapsen kuolleen joko hukkumalla tai päähän osuneen iskun seurauksena.⁴⁰²

Syytetyt antoivat harvoin selityksiä omalle toiminnalleen. Sen sijaan lapsenmurhakirjallisuus on yhtenä tärkeänä perusteena murhille esittänyt naimattoman naisen kokeman häpeän ja pelon yhteisön ja vanhempien paheksunnasta. Ongelmallinen tilanne olisi tällöin ratkaistu äärimmäisellä tavalla: murhaamalla vastasyntynyt lapsi tai antamalla tämän kuolla.⁴⁰³

Parissa tapauksessa äidit itse korostivat kokemaansa häpeää. Torpantytär Inan äidiltä oli vangitsemisen jälkeen kysytty, josko tämä olisi surmannut lapsensa *”vanhempiansa pelosta”*. Äiti Heta oli arvellut, *”hänen mahdollisesti peljänneen isäänsä, mitä tämä tekisi, kun saisi tyttärensä raskauden tilasta tiedon”*. Myös Ina kertoi oikeudessa pelänneensä vanhempiansa reaktiota ja pyrkineensä salaamaan naimattoman raskautensa, koska he *”kovasti suuttuisivat ja ajaisivat hänet kotoa”*.⁴⁰⁴

Talollisenleski Henrika Salomonintytär puolestaan selitti vastasyntyneen lapsensa murhaamista sillä, että hänen sulhasensa torpanpoika Leo Juhonpoika oli raskaaksi tulon jälkeen hylännyt hänet. Tämän jälkeen syntyi Henrikan *”sydämässään epätoivossaan ja suruissaan kuin hän oli, tuo surkea ajatus että hän tappaisi sikiönsä (...) kun tämä nyt noin kovasydämisestä jätettiin yksin vaimoja ja häpeää karsimään”*.⁴⁰⁵

Marja Taussi Sjöberg on esittänyt lapsenmurhista yksinkertaisen teoreettisen mallin, jonka mukaan lapsenmurhien määrät olisivat kääntäen verrannollisia aviottomien lasten määriin. Taustalla on ajatus, että vastaava sosiaalinen kontrolli, joka olisi pitänyt aviottomien lasten määrät vähäisinä, olisi samalla alentanut kynnystä ratkaista ongelma murhalla.⁴⁰⁶

Gun-Britt Johansson on arvostellut mallia siitä, että aviottomien lasten ja murhien määrien keskinäiset suhteet saattavat vaihdella maantieteellisesti. Myös Kaijus Ervasti on 1800-luvun Suomen osalta todennut, että lapsenmurhat kasvoivat vuosisadan aikana määrällisesti samassa suhteessa aviottomien lasten määrän kanssa.⁴⁰⁷ Lapsenmurhat kyllä kytkeytyivät häpeään ja oletuksiin yhteisön moraaliseen närkästyksestä. Edellä mainitun teorian ongelma onkin

⁴⁰² JyMA Keuruun Vk 22.4.1886, § 1; Vk 5.7.1889, § 5; Tk 19.2.1900, § 149, Vk 17.4.1900, § 3, liite ”2”, ”6”. Vastasyntyneen aktiivisesta, väkivaltaisesta surmaamisesta ks. myös Mäntylä 1969, 138–141; Ervasti 1994, 42–43; Gowing 1997, 106–107; Rautelin 2009, 75–86.

⁴⁰³ Mäntylä 1969, 136–137; Taussi Sjöberg 1981, 102; Taussi Sjöberg 1982, 149; Heikkinen 1988, 174; Pentikäinen 1990, 141; Ervasti 1994, 91–93; Huumarkangas 1995, 53, 71–72; Pohjola-Vilkuna 1995b, 117; Bolin Hort 1998, 39–40; Tarkka 1998a, 31; Lövkrona 1999, 18; Helsti 2000, 217; Johansson 2006, 35–37, 294. Ks. myös Rautelin 2009, 24.

⁴⁰⁴ JyMA Keuruun Vk 17.4.1900, § 3.

⁴⁰⁵ JyMA Keuruun Vk 5-6.8.1892, § 6.

⁴⁰⁶ Björnfort & Sjöberg 1980, 327–328; Taussi Sjöberg 1982, 152. Vastaavasta sosiaalisen kontrollin ja aviottomien lasten syntymien suhteesta ks. myös Frykman 1977, 73–74; Kälvemarm 1978, 92; Waris 1999b, 185. Lapsenmurhien, aviottomien lasten ja salavuoteuksien keskinäisiä määriä vertailevasta lapsenmurhakirjallisuudesta ks. Rautelin 2009, 20–23.

⁴⁰⁷ Johansson 2006, 79–80, 83–87, 90–91; Ervasti 1994, 76–80; Ervasti 1995, 75–77. Aviottomien lasten ja lapsenmurhien suoran korrelaation puutteesta ks. myös Turpeinen 1981, 18–19; Rautelin 1996, 185–186.

enemmän se, että sen taustalla on lukkoon lyöty oletus aviottomien lasten määrrien ja yhteisön normien sekä sosiaalisen kontrollin voimakkaasta korrelaatiosta. Vaikka normit ja kontrolli saivat naimattomat pyrkimään avioliittoa kohti, aviottomuuden syyt sinänsä olivat normeista/sosiaalisesta kontrollista riippumattomia.

Häpeän ohella toinen kirjallisuuden tarjoama selitysmalli lapsenmurhille kytkettyi naimattomien naisten negatiivisiin tulevaisuudenodotuksiin. On esitetty, että aviottoman lapsen tuottama taloudellinen taakka olisi ollut murhien taustalla. Nainen olisi arvellut olevansa kykenemätön elättämään lasta. Erityisesti Kaijus Ervasti on korostanut taloudellisen tilanteen merkitystä häpeän sijaan: murhat olivat lisääntyneet Suomessa 1800-luvulla tilattomien määrän kasvun myötä, kun heidän avioitumisensa vaikeutui. Yhä useammin jouduttiin synnyttämään avioton lapsi tai, pahimmassa tapauksessa, taloudellisista syistä murhattiin vastasyntynyt.⁴⁰⁸

Taloudelliset syyt voisivat korostua Keuruun kärjäkunnassa, koska reilussa kolmanneksessa kaikista lapsenmurha ja sikiönkätöntä tapauksista syyteillä oli ollut aviottomia lapsia tai lapsi jo ennestään. Esimerkiksi talontytär Agneta Juhontytär kertoi synnyttäneensä ”3 vuotta takaperin äpärälapsen, joka kuoli rokoon”. Irtolainen Gustava Abrahamintyttärellä taas, jolta ennen oikeusprosessia ja sen aikana oli kuollut kolme aviotonta lasta, oli yksi elossakin oleva jälkeläinen.⁴⁰⁹

Aiempien aviottomien lasten myötä uuden aviottoman lapsen häpeällisyys ei olisi ollut enää niin suuri merkittävä peruste lapsen kuolemalle, vaan syynä olisi ollut enemmän taloudellisen tilanteen heikkeneminen jälkikasvun myötä⁴¹⁰.

Todennäköisesti häpeä ja heikko taloudellinen tilanne yhdistyivät naisten mielissä. Molemmissa tapauksissa naimaton äiti koki, ettei hän olisi voinut toimia yhteisön kokonaisvaltaisena jäsenenä lapsen syntymän jälkeen, vaan että jotain tarvitsi tehdä.

Myös aikalaiset yhdistivät lapsenmurhat äitien kokemaan pelkoon yhteisön suhtautumisesta ja huonosta taloudellisesta tilanteesta. 1700–1800- ja vielä 1900-luvun puolella lapsenmurhalainsäädäntöä valmisteltaessa tiedostettiin kyseiset perusteet lapsenmurhien taustalla ja ne pyrittiin ottamaan uusissa laeissa huomioon.⁴¹¹

Molempien selitysmallien taustalla on oletus siitä, että lapsenmurha olisi ollut tietoinen, suunniteltu ja rationaalisesti tehty. Näin ei kuitenkaan aina ollut. Kirjallisuus on kolmantena perusteena lapsenmurhille esittänyt, että synnytyk-

⁴⁰⁸ Huumarkangas 1995, 71–72; Gowing 1997, 107; Lövkrona 1999, 18; Johansson 2006, 293–294; Ervasti 1994, 91, 97–99; Ervasti 1995, 82.

⁴⁰⁹ JyMA Keuruun Vk 10.5.1884, § 2; Sk 6.11.1882, § 227; Tk 6.4.1883, § 102; Tk 29.3.1886, § 129.

⁴¹⁰ Ks. myös Björnfot & Sjöberg 1980, 335; Pohjola-Vilkuna 1995b, 118.

⁴¹¹ Blomstedt 1964, 469; Backman 1976, 236; Pohjola-Vilkuna 1995b, 120; Ervasti 1994, 24–26, 28; Lövkrona 1999, 181–187. Lainsäädännön suhtautumisesta aviottomaan äitiin tai lapsenmurhaajaan ks. myös Johansson 2006, 115–116.

sen jälkeen äiti olisi sekavassa mielentilassa, paniikissa tai ennen tajuttomuutta tappanut lapsensa.⁴¹²

Yhteisölliset paineet saattoivat olla edesauttamassa lapsen kuolemaa myös epäsuorasti. Jos nainen vetäytyi muille ilmoittamatta yksinäisyyteen synnyttämään eikä apua ollut välttämättä käytettävissä⁴¹³, vastasyntyneen kuolemaa saattoi olla edesauttamassa huonot olosuhteet. Suurimmassa osassa lapsen kuolemista synnytykset olivat tapahtuneet omin voimin ja huonoissa olosuhteissa. Esimerkiksi Piika Hilda kertoi synnyttäneensä yksin saunassa, pyörtyneensä ja *”herättyään huomasi sikiön reisiensä välissä, ei antanut minkäänlaista ääntä, kuin kuollut (...)”*.⁴¹⁴

Edellä on tarkasteltu aviottoman lapsen kuoleman taustalla olleita tekijöitä, jotka olivat enemmän tai vähemmän kytköksissä yhteisön negatiiviseen suhtautumiseen. Gun-Britt Johanssonin mukaan kuolemantapausten taustalla eivät kuitenkaan pohjimmiltaan olleet taloudelliset tai normeihin kietoutuneet syyt. Kyse oli ennemminkin siitä, että aviottoman lapsen syntymän myötä naisilla olisi ollut riski menettää sosiaalinen, ekonominen, emotionaalinen ja kulttuurinen side yhteisöön ja joutua sen ulkopuoliseksi. Päällimmäisenä tunteena ei siis ollut häpeä aviottoman lapsen synnyttämisestä, vaan pelko yhteisön jäsenyyden menettämisestä.⁴¹⁵

Lapsen aktiivisen surman tai olosuhteiden aiheuttaman kuoleman lisäksi yhteisön normipaineesta kertoo kuolleen sikiön kätkeminen, jolla edelleen haluttiin peittää aviotonta raskautta ja lapsen syntymää.

Suurimmassa osassa tarkastelluista kymmenestä tapauksesta, joissa lapsen kuoleman aiheutettiin tahallisesti, oli ruumis pyritty myös peittämään. Tämän lisäksi oikeudessa tarkasteltiin kahdeksassa tapauksessa kadoksiin jääneen tai kuolleen keskosena syntyneen⁴¹⁶ lapsen kätkemistä.⁴¹⁷

Useissa tapauksissa kätkemistä perusteltiin häpeällä. Piika Hilda Maria Salomonintytär kertoi, että synnytyksen jälkeen *”ymmärtämättömyydestä ja häpeän pelosta oli hän sitten salannut synnytyksensä, pitänyt salassa piilossa ensin navetas- sa havujen peitossa ja sitten metsässä, aikoen viedä sen sopivassa tilaisuudessa hauta-*

⁴¹² Hyvönen 1989, 58; Huumarkangas 1995, 71–73, 92, 96; Gowing 1997, 107; Lövkrona 1999, 18; Heikkinen 2000, 235–236. Rautelin 2009, 87–94. Neljässä tapauksessa äidit selittivät lapsen kuolemaa tällä tavoin (esim. JyMA Keuruun Vk 17.3.1892, § 5a).

⁴¹³ Ks. Apo 1998, 82.

⁴¹⁴ JyMA Keuruun Vk 22.4.1886, § 1. Ks. myös Eilola 2000, 188.

⁴¹⁵ Johansson 2006, 160–164, 289, 295–298. Ks. myös Pentikäinen 1990, 141.

⁴¹⁶ Muun muassa kolmessa tapauksessa äidit selittivät lapsen kuolleen kaatumisen yhteydessä ja syntyneen myöhemmin kuolleen (esim. JyMA Keuruun Vk 30.1.1888, § 7). Tämän lisäksi muutaman tapauksen todistajanlausunnoissa tulee esiin viitteitä mahdollisista abortoivista toimista (Esim. JyMA Keuruun Vk 21.12.1887, § 11; Vk 30.1.1888, § 7; Tk 26.2.1895, § 277). Tuomioita ei Keuruun kärjäkunnassa aiheesta kuitenkaan jaettu. Vanhemman lain mukaan sikiönlähdetyksestä olisi ollut naiselle tuomiona vankeutta kahdesta kuukaudesta kuuteen vuoteen ja uudessa rikoslaissa tuomio olisi ollut neljästä kuukaudesta neljään vuoteen (Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 6–8; Rikoslaki 1889, 22. luku, § 5; Nousiainen & Pylkkänen 2001, 125). Abortista ks. myös Frykman 1975, 133–136; Ervasti 1994, 81–85; Heikkinen 2000, 237–239; Meskas 2001, 287–299; Paasio 2004, 231–237; Shikalov 2007, 75–80.

⁴¹⁷ Kuolleen aviottoman lapsen kätkemisestä ja sen yleisyydestä ks. myös Huumarkangas 1995, 45, 53; Gowing 1997, 111–113; Rautelin 2009, 106–110, 374–382.

usmaahan". Myöhemmin Hilda oli kertonut siltavouti Selimille synnyttäneensä keskenkasvuisen sikiön ja, että *"häpeällistä olisi hänen mielestään ollut näyttää mokomaa saalasta muille ihmisille"*.⁴¹⁸

Piika Hilda Elisabeth oli puolestaan synnyttänyt *"ehkä korttelia pitkän sikiön"*, ja kätkenyt tämän käärimällä *"rättien sisään yhteen vanhaan astiaan talon olkiladossa"*⁴¹⁹. Hilda kertoi oikeudessa piilottaneensa lapsensa sen häpeän vuoksi, *"minkä alaiseksi hän tulisi kuin ennen vihkimistä lapsen synnytti"*. Talontytär Alma Pietarintytär oli myös synnyttänyt kuolleen sikiön, mutta päättänyt kihlattunsa itsellisenpoika Reinholdin kanssa kätkeä sen, koska *"olivat he ruvenneet jo ennen aikojansa pitämään lihallista yhteyttä, mutta nyt peljättiin siitä syntyvää häpeätä (...)"*. Reinhold itse kiisti osallisuutensa asiaan ja lapsen ruumis jäi löytymättä. Kuitenkin erään todistajan mukaan Reinhold olisi käynyt upottamassa sen läheiseen lampeen.⁴²⁰

Oikeus antoi lopulta tuomiot ruumiin kätkemisistä yhteensä kahdeksassa tapauksessa mutta todettujen lapsenmurhien yhteydessä ei koskaan erikseen annettu aiheesta lisätuomioita⁴²¹. Lapsenmurhista tuomiot annettiin seitsemässä tapauksessa⁴²².

Lapsenmurhaajien ja sikiönkätkijöiden sosiaalinen koostumus oli Keuruun kärjäkunnassa yksipuolinen. Puolet syytetyistä naimattomista naisista oli piikoja⁴²³. Myös lapsenmurhakirjallisuus on korostanut piikojen ja yleensäkin tilattoman väestön suhteellisen suurta osuutta⁴²⁴. Kaikki eri sosiaaliryhmiin kuuluneet naiset kokivat yhteisöllistä painetta naimattomasta raskaudesta, mutta piioilla raskauden peittely, lapsenmurha tai ruumiin kätkeminen voivat selittyä heidän asemallaan: he olivat mahdollisesti pelänneet työpaikkansa, piianpestin menetystä⁴²⁵.

⁴¹⁸ JyMA Keuruun Vk 5.7.1889, § 5. Häpeän aiheuttamasta kätkemisestä ks. myös Taussi Sjöberg 1982, 151.

⁴¹⁹ Ruumiin kätkemispaikoista ks. myös Björnfort & Sjöberg 1980, 331–332; Hyvönen 1989, 51–52; Ervasti 1994, 43; Huumarkangas 1995, 69–71, 92.

⁴²⁰ JyMA Keuruun JyMA Keuruun Sk 10.12.1881, § 283; Tk 26.2.1895, § 277; Vk 23.3.1895, § 1, liite "Reinhold".

⁴²¹ Esim. JyMA Keuruun Sk 17.10.1895, § 92; Tk 20.3.1897, § 136. Kuolleen sikiön kätkenästä saattoi saada vankeutta yhdestä kuukaudesta neljään vuoteen tai sakkoja 40–400 markkaa. Uuden rikoslain mukaan enimmäisvankeus olisi vähentynyt kuuteen kuukauteen mutta vaihtoehtoinen sakko korkeintaan 500 markkaan. (Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 5; Rikoslaki 1889, 22. luku, § 4).

⁴²² Esim. JyMA Keuruun Tk 20.3.1897, § 136. Lain mukaan aktiivisesta lapsenmurhasta, taposta, sen yrittämisestä, huolimattomuuden tai heitteillejätön vuoksi aiheutuneesta kuolemasta saattoi tapauksen luonteesta riippuen saada vankeutta kuudesta kuukaudesta 10 vuoden. Vuoden 1889 uudessa rikoslaissa tuomiot vaihtelivat samoilla perusteilla kahdesta kuukaudesta 10 vuoteen (Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 1–3, 9–10; Rikoslaki 1889, 22. luku, § 1–2, 8; Ervasti 1994, 32–37; Huumarkangas 1995, 31–37). Varhaisemmasta lapsenmurhalainsäädännöstä ja sen kehittymisestä ks. RVL 1734 (1877), Rikoskaari: 16. luku, § 1–5; Hyvönen 1989, 37–51; Ervasti 1994, 13–26, 55; Bergenlöv 2004, 245–275; Johansson 2006, 93–102; Rautelin 2009, 423–491.

⁴²³ Lisäksi talollisen tyttäriä oli kolme kappaletta, irtolaisia ja kestejä kaksi, ja itsellisen-tyttäriä, talollisenleskiä ja torpantyttäriä kutakin yksi.

⁴²⁴ Taussi Sjöberg 1981, 102; Ervasti 1994, 43–49, 130–131; Ervasti 1995, 70; Huumarkangas 1995, 62–64; Gowing 1997, 89. Vrt. Björnfort & Sjöberg 1980, 328–329. Lapsenmurhaajien sosiaalisesta asemasta ks. myös Johansson 2006, 182–184.

⁴²⁵ Pohjola-Vilkuna 1995b, 125–126. Ks. myös Ervasti 1994, Björnfort & Sjöberg 1980, 330.

Naisten kokemat yhteisölliset paineet olivat vaikuttamassa heidän toimintaansa aviottomien lasten kuoleman yhteydessä. Lisäksi yhteisön jäsenet toimivat aktiivisesti lapsenmurhaepäilyjen alkessa levitä.

4.1.3 Kuoleman yhteisölliset seuraukset

Hyväksytyyn äitiyden kuva 1800-luvun maaseutuyhteisössä rakentui naimisissa olemisesta, hyveellisyydestä, vastuullisuudesta ja rakkauden avoimuudesta. Lapsenmurhaajan, naimattoman naisen, kuvasto oli tälle päinvastainen: avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuus, siveettömyys, epäkristillisyys ja huono äitiys.⁴²⁶ Lapsenmurha ja sen epäilyt olivat yhteisössä vakava asia. Ne herättivät huomiota ja saivat aikaan jyrkän reaktion⁴²⁷.

Myöskään lapsenmurhien tai sikiön kätkemisten peittely ei usein onnistunut⁴²⁸. Vajaassa puolessa tapauksista yhteisön jäsenten epäilykset olivat heränneet naisten ulkomuodon muutoksen takia. Useampi ihminen oli havainnut esimerkiksi talontytär Agneta Juhontyttären olleen Keuruulta palattuaan laihnutunut. Torpparinvaimo Maria oli huomannut Agnetan paidan olleen *”rintojen kohdalta aivan karkea, kuin maitoa olisi vuotanut, kasvoiltaan kalpea”*. Piika Johanna Fredrikintyttären tilan oli taas havainnut palveluspaikan väki. Esimerkiksi eläkemuori Kristina kertoi Johannan muuttuneen *iloisemmaksi luonnoltaan ja hilpeämmäksi vereltään, sekä ruumiiltansa entiselleen, josta (...) arveli että vastaaja oli saanut saaliinsa (...)*. Talonemäntä Maria kertoi *”saunassa kylvyssä ollessa huomannut vastaajan jo olevan hoikennut entiselleen (...)”*.⁴²⁹

Muutamassa tapauksessa syntymä oli paljastunut yhteisön jäsenille huhujen myötä. Torpan tytär Ina Hermanintytär kertoi synnyttäneensä sikiönsä salassa ja kätkeneensä sen, *”koskei kenelläkään ollut hänen raskaudestaan varmaa tietoa (...)”*, kuitenkin *”kylällä puhuttiin että vastaajan pitäisi olla raskaana (...)”*. Poliisikonstaapeli Otto kertoikin myöhemmin kuulleensa *”huhuna (...) jotta vastaajan piti synnyttäneen ja kätkeneen sikiönsä (...)”*.⁴³⁰

Havainnoitsijoita olivat yleensä samassa talossa asuneet ihmiset. Piikojen osalta tämä tarkoitti muuta palvelusväkeä ja erityisesti isäntäväkeä. Myös muissa tapauksissa talonväki, muut asukkaat, vanhemmat, sisarukset ja joskus

⁴²⁶ Bergenlöv 2004, 358, 419–420.

⁴²⁷ Ks. myös Heikkinen 1988, 174; Johansson 2006, 166–167.

⁴²⁸ On tosin huomioitava, että oikeudessa esiintyivät ne tapaukset jotka olivat paljastuneet. Sen sijaan osa lapsenmurhista tai sikiön kätkemisestä saattoi jäädä kokonaan huomaamatta. Näiden tapausten määrä on kuitenkin todennäköisesti hyvin vähäinen.

⁴²⁹ JyMA Keuruun Vk 10.5.1884, § 2, Sk 17.9.1884, § 230; Vk 30.1.1888, § 7; Synnytyksen paljastumisesta fyysisten merkkien perusteella ks. myös Björnfot & Sjöberg 1980, 333; Ervasti 1994, 52–53; Aalto 1996, 135, 199–200; Gowing 1997, 112; Heikkinen 2000, 237–239.

⁴³⁰ JyMA Keuruun Tk 19.2.1900, § 149. Synnytyksen paljastumisesta huhujen kautta ks. myös Taussi Sjöberg 1982, 151; Heikkinen 1988, 194–196; Ervasti 1994, 51; Jokiaho 1996, 104; Lövkrona 1999, 157–159. Muita paljastumisen tapoja olivat esimerkiksi ruumiin löytyminen, kätkemisen havaitseminen tai synnytyksen havaitseminen. Toisaalta parissa tapauksessa syntymää ei ollut edes yritetty peittää, jolloin nainen toi itse kuolleen lapsensa ulkopuolisten eteen.

oma jälkikasvu olivat havainneet, että jotain epäilyttävää oli mahdollisesti tapahtunut. Lähipiiriltä synnytystä oli vaikea peittää.

Jos synnytyksessä tai sen jälkeisissä tapahtumissa oli ollut jotain epäselvää, yhteisön tieto ja epäilyt etenivät nopeassa tahdissa viranomaisten korviin. Viranomaiset nostivat syytteitä herkästi, jos tapahtumien kulussa oli hiemankin jotain tavallisuudesta poikkeavaa⁴³¹.

Yleensä tieto oli tullut viranomaisten, eli käytännössä paikallisen nimismiehen, korviin suorilla tai papistolta välittyneillä ilmiannoilla. Ilmiantajina olivat yleensä talon isäntäväki tai sen asukkaat mutta joskus myös lähisukulaiset, vanhemmat tai yhden leskinaisen tapauksessa vävy.

Piika Hilda oli synnyttänyt lapsensa saunassa ja vienyt sen vanhempiensa nähtäville. Vanhemmat olivat kuitenkin ihmetelleet sitä, että Hilda ei ollut ilmoittanut synnytysvaivoista, ja oli synnyttänyt *”yksinäisyydessä”*. He epäilivät lapsenmurhaa, ja *suntiolle ruumista viedessään myös kertonut epäilyksistään (...) ja sen kautta tuli se juttu papiston korviin (...)*. Lopulta tieto päättyi myös nimismiehelle. Piika Justina Juhontytär oli puolestaan synnyttänyt keskosen ja kätkenyt sen tunkioon. Asia oli paljastunut talonväelle, ja talollisenpoika Abinus oli vienyt *”sikiön kistuneen kirkolle ja ilmoitti asiasta syyttäjää Laxenille”*.⁴³²

Paikallisyhteisö näytteli aktiivista osaa tapausten paljastumisissa myös epäsuorasti. Ilmiantojen ohella viranomaisten korviin kantautuneet huhut olivat peruste lähteä tutkimaan asiaa.⁴³³ Keuruun kärjäkunnassa oli näin laita vaajaassa kolmanneksessa tapauksista. Itsellisentytär Wilhelmina oli synnyttänyt lapsen ja piilottanut ruumiin riihen alle, ja *”vasta viimeisillä ajoilla nousi huhu tapauksesta paikkakunnalla (...)”* ja nimismies Laxen alkoi tutkia asiaa. Kesti Wilhelmina Matintyttärestä oli taas alettu *”yleisesti puhumaan (...) olisi synnyttänyt äpärälapsen, vaan hukannut sen”*.⁴³⁴

Yhteisön jäsenet toimivat huhujen ja ilmiantojen lisäksi monissa tapauksissa virkavallan apuna ennen ja jälkeen rikostutkinnan. He muun muassa etsivät ruumista ja vaativat synnyttänyttä naista kertomaan asioiden oikean laidan⁴³⁵. Mihin tämä yhteisön sosiaalinen kontrolli sitten kohdistui, normien vastaiseen seksuaalisuuteen vai lapsenmurhan luonteeseen järkyttävänä rikoksena?

Esimerkiksi lapsenmurhia käsittelevissä kummitustarinoissa on tulkittu tuodun esiin yhteisön ylläpitämiä seksuaalisuuden normeja. Surmattujen lasten pelättiin kummittelevan erityisesti hänet surmanneelle äidille ja pelottelevan kiljunnallaan ihmisiä asettaen samalla surmaajan päälle häpeän. Tarinoiden motiivina oli murhaajan osoittaminen ja lapsen oikea hautaaminen. Tarinoiden

⁴³¹ Ervasti 1994, 50.

⁴³² JyMA Keuruun Vk 22.4.1886, § 1; Sk 24.9.1891, § 257. Ilmiannoista ks. myös Ervasti 1994, 50; Ervasti 1995, 71–72; Lövkrona 1999, 157–159; Johansson 2006, 167, 177–178.

⁴³³ Lövkrona 1999, 163; Jokiaho 2000, 137–138. Esimerkiksi Seppo Aallon mukaan 1600-luvun salavuoteusoikeudenkäynnit eivät yleensä perustuneet yhteisön ilmiantoihin vaan sen tapaan levittää huhuja ja juoruja (Aalto 1996, 202).

⁴³⁴ JyMA Keuruun Vk 20.2.1897, § 1; Sk 13.9.1889, § 129. Ks. myös Björnfot & Sjöberg 1980, 325, 333; Taussi Sjöberg 1982, 151; Ervasti 1994, 42; Johansson 2006, 167–168, 177.

⁴³⁵ Esim. JyMA Keuruun Tk 26.2.1895, § 277; Vk 5.8.1892, § 6.

on tulkittu sisältäneen vakavia moraalisia opetuksia ja välittäneen yhteisön asenteita sekä julkilausumattomia normeja. Ne toimivat tällöin moraalisenä kontrollina. Tarinoiden eräänä funktiona oli toimia kristillisen siveellisyyden vartijana: seksuaalisuuden olisi pitänyt kuulua vain avioliittoon.⁴³⁶

Yhteisöllä oli seksuaalisuuteen kytkeytyviä säännöstöjä, joita jäsenet pyrkivät valvomaan. Kaijus Ervastin mukaan esimerkiksi kylähuhujen avulla kontrolloitiin naisten seksuaalisia suhteita, pyrittiin estämään lapsenmurhia ja suunnattiin epäilyjä heihin. Tämänkaltainen sosiaalinen kontrolli kohdistui nimenomaan naisiin, sillä surmien ajateltiin perustuvan naimattoman synnyttäjän kokemaan häpeään.⁴³⁷

Epävirallisen sosiaalisen kontrollin on tulkittu olleen tiukinta kotitalouden sisällä lähimpien ihmisten kesken. Sekä historian tutkimus että etnologinen kirjallisuus on korostanut, että erityisesti naimisissa olevat naiset ylläpitivät normeja valvomalla esimerkiksi juorujen avulla kotitaloudessa eläneiden naimattomien naisten hedelmällisyyttä ja seksuaalisuutta. Heillä oli avioliiton myötä toimintaansa privilegioit.⁴³⁸

Eräänä konkreettisenä esimerkkinä tällaisesta naimattomien naisten seksuaalisuuden valvonnasta on ruotsalaisessa etnologiassa korostettu lapsenmurhasta epäiltyjen naisten rintojen lypsämistä. Sen suorittivat yhteisön naispuoliset jäsenet, erityisesti aviovaimot.⁴³⁹

Lapsenmurha- tai sikiönkätöntä-tapauksista vajaan neljänneksessä esiintyi rintojen lypsämistä⁴⁴⁰. Näistä kolme tapahtui poliisitutkinnassa ja jopa itse oikeudenkäynnin aikana. Esimerkiksi talontytär Agneta Juhontytärtä oli nimismiehen pyynnöstä lypsetty esitutkinnassa ja *”niistä oli tullut puhdasta maitoa”*. Seuraavilla välikäräjillä Agnetan rintoja lypsettiin useamman kerran ja alussa niistä tuli maitoa, mutta myöhemmin vain *”hiukan maidon kaltaista nestettä”*. Myöhemmissä käsittelyissä lypsämiä käytettiin todistusaineistona silminnäkijätodistusten muodossa.⁴⁴¹

Talollisen leskeä Erika Heikintytärtä sen sijaan tutkittiin vasta oikeudenkäynnissä. Tällöin hänen rintojaan *”kannatti pumpulilaukainen, noin sentimetrin vahvuinen vyvyhti ja hajahtivat jollekin väkeväälle rohdolle; lypsettyessä (...) suihkusi helposti valkoista maitoa (...)”*. Myöhemmin Erika kertoi maidon muodostuminen

⁴³⁶ Virtanen 1988, 191, 235, 271; Pentikäinen 1990, 176–177; Nousiainen 1990, 161–167; Miettinen 2002, 44–45; Jauhiainen 1990, 128–130; Klemettinen 1997, 165, 179. Lapsenmurhatarinoista ja niiden funktioista ks. myös Pentikäinen 1990, 133–134, 159–177; Klemettinen 1997, 104–106, 165, 179–180; Helsti 2000, 197–198; Johansson 2006, 173–174.

⁴³⁷ Shorter 1975, 46–47, 218–227; Ervasti 1994, 56; Helsti 2000, 201–202.

⁴³⁸ Ervasti 1994, 51, 100–102; Taussi Sjöberg 1982, 139; Andersson 1998, 148; Lövkrona 1999, 170–172; Helsti 2000, 274, 381, loppuviite 402. Ks. myös Frykman 1977, 116–117, 179; Gowing 1997, 92–93, 103–105, 112–113.

⁴³⁹ Frykman 1977, 17, 106–117; Lövkrona 1999, 165–171. Ks. myös Rautelin 2009, 272–273.

⁴⁴⁰ Lukuun ei ole mahdutettu niitä muutamia tapauksia, joissa lääkäri tutki epäillyn rinnat (esim. JyMA Keuruun Vk 30.1.1888, § 7, liite ”Rassasi”).

⁴⁴¹ JyMA Keuruun Vk 10.5.1884, § 2; 31.5.1884, § 2; Sk 17.9.1884, § 230; Sk 18.9.1884, § 245. Lypsämisestä ks. myös Mäntylä 1969, 136–137; Björnfot & Sjöberg 1980, 326; Hyvönen 1989, 53; Huumarkangas 1995, 38; Bergenlöv 2004, 297–298.

rintoihin vaivanneen häntä ja hän ”koetti ensin lypsämällä ja sittemmin tärpätillä lakkauttaa sen syntymistä (...)”.⁴⁴²

Ainoastaan yhdessä tapauksessa lypsämistä harkittiin ennen viranomaisille ilmoittamista⁴⁴³. Tapauksista ei selviä lypsämisen suorittajien sosiaaliset asemat ja siviilisäädetyt kovinkaan selvästi, mutta käytännössä sen suorittivat epäilyllyn kanssa samassa taloudessa asuneet naiset. Näin oli myös itse oikeudenkäynnin aikana. Mikä tämän sosiaalisen kontrollin taustalla sitten oli?

Käytännössä lypsämisessä kyse oli enemmän lainsäädännön ja oikeudenkäynnin vaatimuksista, kuin kansan mielenkiinnosta sanktioida, paljastaa ja selvittää toisten ihmisten vääränlaista elämää. Jonas Frykmanin mukaan ennen 1800-lukua lypsämisellä oli paikallisyhteisöissä säännölliset vuosittaiset muodot, joilla pyrittiin estämään murhat, löytämään potentiaaliset lapsenmurhaajat ja paljastamaan piit, joiden elämäntapoihin suhtauduttiin epäröiden⁴⁴⁴.

Vuonna 1755 annettiin kuninkaallisella kirjeellä ohjeistus epäiltyjen rintojen lypsämisestä, jos oli löydetty kuollut lapsi. Tällöin olisi Kaijus Ervastin mukaan loppunut naimattomien naisten kollektiivinen kontrolli yleisen lypsämisen muodossa. Lain mukaan tuomari velvoitti luotettavat naiset tutkimaan ja lypsämään epäiltyä.⁴⁴⁵ Käytännössä lypsämisellä pyrittiin tällöin sekä rajamaan epäiltyjen määrää että hankkimaan todisteita syytettyä naista kohtaan.

Sosiaalisen kontrollin rikosoikeudellista näkökulmaa voidaan kuitenkin ajatella lypsyteemaa laajemminkin. Vuonna 1750 oli annettu kuninkaallinen asetus, joka velvoitti isännän, emännän, talonväen tai muiden asiasta tietävien ilmoittamaan naisen raskaudesta tai synnyttämisestä viranomaisille. Vastaavanlainen ohjeistus oli myös vuoden 1866 keisarillisessa asetuksessa lapsenmurhasta. 1800-luvun lopun lainsäädännössä asiaa ei ilmaistu näin suoraan, vaan isäntäväkeä tai vanhempia tuli rangaista, jos he olivat edesauttaneet laiminlyönnillään murhan tapahtumista.⁴⁴⁶

Täten aviottoman lapsen syntymän aiheuttama suuri huomio, murhan tai mahdollisen kätkemisen epäily yhteisössä, ja asian paljastaminen lopulta viranomaisille, kertovat ensisijaisesti reagoimisesta *rikokseen*. Gun-Britt Johanssonin sanoin nainen oli tullut rikoksellaan pätemättömäksi yhteisön jäsenenä ja hän menettänyt oikeuden kunnialliseen kohteluun. Lapsenmurha oli rikos läheisiä sosiaalisia siteitä vastaan.⁴⁴⁷ Tämänkaltainen sosiaalinen kontrolli kohdistui ensisijaisesti yhteisössä tapahtuneeseen rikokseen. Vain toissijaisesti, tiedostamattomasti ja epäsuorasti se kohdistui naimattomien naisten seksuaalisuuteen.

Aineistossa marssijärjestys näkyy hyvin. Esimerkiksi itsellisen tytär Wilhelmina kertoi tultuaan ”luvattomasta sekaannuksesta raskaaksi (...) täytyi hänen

⁴⁴² JyMA Keuruun Vk 5.-6.8.1892, § 6.

⁴⁴³ JyMA Keuruun Vk 5.7.1889, § 5. Yhteisön sisäisestä lypsämisestä ks. myös Ervasti 1994, 54–56; Gowing 1997, 91, 96; Johansson 2006, 166.

⁴⁴⁴ Frykman 1977, 108–109. Lypsämisellä oli ollut rikokseen syyllistymistä selvittävät vuosisataiset juuret jo vähintään keskiajalta lähtien (esim. Lamberg 1998, 502–508; Eilola 2000, 189, loppuviite 32).

⁴⁴⁵ Frykman 1977, 110–111, 116–117; Ervasti 1994, 23–24, 55–56; Bergenlöv 2004, 256–258;

⁴⁴⁶ Ervasti 1994, 23–24; Pulma 1987, 52–53; Rautelin 2009, 137–138; Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 11; Rikoslaki 1889, 20. luku, § 3.

⁴⁴⁷ Johansson 2006, 25.

erota palveluspaikastaan (...)". Myöhemmin hän synnytti lapsen, jonka tukehduksi hengiltä. Palveluksesta erottamisen taustalla ei kuitenkaan ollut esiaviollinen raskaus sinänsä, vaan ainakin torpparinemännän mukaan epäilykset tulevasta murhasta. Kun Wilhelminan raskaus oli havaittu ja tämä olisi halunnut syksyn tultua nukkua yksin aitassa, *"rupesi todistaja pelkäämään että vastaaja mahdollisesti aikoo tappaa sikiönsä, jonka tähden hän erotti vastaajan palveluksestaan (...)"*.⁴⁴⁸

Myös piika Maria Abrahamintyttären osalta yhteisön sosiaalinen kontrolli oli kohdistunut epäilyksiin lapsenmurhasta, koska tultuaan raskaaksi *"luvattomasta sekaannuksesta (...)* sai sitten illalla, vaikka häntä pidettiin silmän alla, tilaisuutta yksinäisyydessä synnyttää täysi ikäisen poikalapsen ja kuristaa sen hengettömäksi sukarihmallansa sekä piilottaa sen sittemmin talon navettaan (...)".⁴⁴⁹ Vaikka yhteisön jäsenten sosiaalinen kontrolli liittyikin sinänsä rikokseen, seksuaalisuuden normit olivat myös tällöin läsnä. Yhteisössä tiedettiin äidin toiminnan perusteet, häpeä ja taloudellinen epävarmuus. Täten tässä luvussa tarkasteltu sosiaalinen kontrolli oli epäsuorasti myötävaikuttamassa murhiin, aviottoman lapsen kuolemaan ja sikiönkätkentään.

Lopuksi voidaan tehdä pieni tarkennus yhteisön jäsenten suhteeseen epäiltynä olleeseen naiseen. Raskaana ollut naimaton nainen ei joutunut olemaan yksin edes synnyttämisen hetkellä, koska yhteensä kymmenessä tapauksessa, eli reilussa puolessa tapauksista, naisten toimintaan liitettiin hänen vanhempansa, sisaruksensa tai sulhasensa. Positiivisen tuen lisäksi ulkopuoliset olivat joskus mukana myös pahassa, koska osassa tapauksista heitä syytettiin rikokseen osallistumisesta⁴⁵⁰.

Talollisentytär Wilhelmina Hermannintyttären synnytettyä lapsensa, oli tämän äiti käynyt *"maitokammarissa, jossa (...) oleili ja muitten huoneiden väliä, joka kerta lukiten maitokammarin oven perässään (...)"*. Eräässä tapauksessa taas oikeuden mukaan piika Tilda Salomonintytär oli sisarensa Effian kanssa *"yksissä tuumin surmannut sikiön heti synnyttämisen jälkeen"*.⁴⁵¹

Muutamassa tapauksessa epäiltiin myös sulhasen osuutta tapahtumiin. Joskus pariskunta oli ollut jo kihloissa. Itsellisentytär Wilhelmina kertoi oikeudessa, kuinka hän oli surmannut lapsensa tukehduksella ja piilottanut riiehen. Tämä oli tapahtunut sen jälkeen kun hänen sulhasensa torpanpoika Abraham, joka ei ollut lapsen oikea isä, oli lähtenyt vuoteesta pois. Oikeus kuitenkin epäili Abrahamin osallisuutta, tai että hän ainakin olisi yllyttänyt murhaan. Wilhelmiina kielsi Abrahamin osuuden. Sitä vastoin Abrahamin vanhemmat, jotka moittivat poikaansa juopoksi ja pahatapaiseksi, uskoivat, että hän olisi osallistunut rikokseen. Abraham itse kertoi jättäneensä morsiamensa tämän

⁴⁴⁸ JyMA Keuruun Vk 20.2.1897, § 1.

⁴⁴⁹ JyMA Keuruun Vk 17.3.1892, § 5a, liite "Keuruulla Helmikuun 5.pnä 1892 No.33".

⁴⁵⁰ Vanhemman lain mukaan ulkopuoliset saattoivat saada sikiönlähdettämistä, murhan avustamisesta tai niiden yrityksestä vankeuteen kahdesta kuukaudesta aina 10 vuoteen. Vuoden 1889 rikoslaiissa tuomio oli kahdesta kahdeksaan vuotta (Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 7-8, 10; Rikoslaki 1889, 20. luku, § 4-6).

⁴⁵¹ JyMA Keuruun Tk 26.4.1881, § 67; Vk 1.12.1886, § 5. Ks. myös Ervasti 1994, 53.

tuskien vuoksi nukkumaan yksin ja kuulleensa tältä synnytyksen jälkeen kuolleesta keskosesta. Lopulta Abraham vapautettiin syytteestä.⁴⁵²

Naimattomien naisten odotukset yhteisön negatiivisista normeista olivat myötävaikuttaneet heidän käyttäytymiseensä. Millaista oli elämä sitten aviottoman lapsen syntymän jälkeen? Olisiko naisia ollut odottamassa yhteisön negatiivisten normien lisäksi negatiivinen suhtautuminen?

4.2 Naimattoman äidin vaihteleva asema

4.2.1 Yhteisön jäsenenä säilyminen ja isän merkitys

Aviottoman lapsen saaminen oli yhteisön normien kannalta negatiivinen asia. Onkin esitetty, että yhteisön jäsenet, talon väki, isäntäväki, vanhemmat ja sukulaiset olisivat myös suhtautuneet negatiivisesti naimattomiin äiteihin. Tutkimuskirjallisuus, joka Jonas Frykmania lukuun ottamatta yleensä vain sivuaa aihetta, on korostanut usein että naimaton äiti olisi työnnetty totaalaisesti yhteisön ulkopuolelle. Häpeä olisi ollut elinikäinen. Normien rikkomisen vuoksi hän olisi joutunut kokemaan pilkantekoa ja huoraksi haukkumista.⁴⁵³

Ruotsalaiset tutkijat, ja erityisesti Ann-Sofie Kälvemark, ovat kuitenkin kritisoineet alan perusteoksen (”Horan i Bondesamhället”) kirjoittaneen Frykmanin näkemyksiä naimattoman äidin automaattisesta huora-kategoriaan joutumisesta. Heidän mukaansa Frykman on johtanut käyttämästään lähdeaineistosta, muistelu- ja haastattelupuheesta, esiin tulevat yhteisön *normit* automaattisesti vastaamaan myös naimattomien äitien sosiaalista todellisuutta ja paikkaa maaseutuyhteisössä.⁴⁵⁴ Näin on voinut olla laita myös siinä suomalaisessa kirjallisuudessa, joka on käyttänyt muistitietoja tai kansanrunoja lähteenään.

Käytännössä aviottoman lapsen synnyttäminen ei ollut säännönmukaisesti tai edes usein naiselle mikään sosiaalinen katastrofi, eikä heitä ajettu yhteisön ja perheen ulkopuolelle. Suhtautuminen toki saattoi vaihdellakin. Ulkopuoliset osoittivat joskus huolenpitoa ja suojelua naista kohtaan. Vaikuttaakin siltä, että aviottomaan lapseen olisi suhtauduttu ymmärtäväisemmin kuin naiset itse olivat ennen lapsen syntymää uskoneet. Sigrid Håkanson on korostanut, että aviottomiin lapsiin saatettiin suhtautua lempeämmin sellaisten sosiaalisten ryhmi-

⁴⁵² JyMA Keuruun Vk 20.2.1897, § 1; Tk 20.3.1897, § 136. Ks. myös Heikkinen 1988, 194–196.

⁴⁵³ Päivärinta 1905, 7–8; Lukkarinen 1933, 14–16; Mäntylä 1969, 136–137; Sarmela 1969, 199, 201; Frykman 1977, passim; Ihalainen 1981, 57; Virtanen 1988, 179, 197–198; Virtanen 1990, 142, 148; Pohjola-Vilkuna 1995b, 117; Aalto 1996, 189; Tarkka 1998a, 31; Tarkka 1998b, 161–162; Löfström 1999b, 156; Waris 1999b, 160–161, 165; Helsti 2000, 276–277; Rajala 2004, 238; Toivanen 2005, 63–64; Shikalov 2007, 182; Olsson 2007, 223–224.

⁴⁵⁴ Kälvemark 1978, 88–91, 93; Bolin Hort 1998, 64–67; Johansson 2006, 24.

en keskuudessa, joilla aviottomat lapset olivat tavallista.⁴⁵⁵ Varsinkin Keuruulla ja Multialla aviottomien lasten määrien perusteella ilmiö ei ollut mitenkään epätavallinen eikä suhtautuminen täten automaattisesti tuomitseva. Naimattomiin äiteihin suhtautumisessa oli yhteisöllä spektrin kaltainen vaihtelevuus.

Naimattomiin äiteihin liitetyt normit olivat negatiivisia mutta käytännön suhtautuminen vaihteli. Myrskyn silmään joutuneet kuitenkin tulkitsivat usein negatiivisten normien myös toteutuvan käytännössä. Tullitarkastaja Oskar oli kihlannut tehtaantyöntekijä Gustaavan ja ollut hänen kanssaan seksuaalisessa kanssakäymisessä, mikä oli johtanut aviottoman lapsen syntymään. Todistajan mukaan Oskar olisi myöhemmin ottanut Gustavan mukaansa, *”vieden sen aina Pälkäneen pitäjään saakka, sillä oli vastaaja sanonut: ”hän ei jätä sitä Mänttään pilkattavaksi huoraksi ynnä muuksi”*.⁴⁵⁶

Lapsenmurhasta epäilty piika Ida Maria Juhontytär oli taas kiistänyt oikeudessa syyllisyytensä sanoen, että *”pitäisihän toki ymmärrettävän, ettei hänellä ollut mitään syytä menettää taikka salata sikiötänsä, koska hänen neitseellinen arvonsa jo oli mennyttä ennen saadun äpäralapsen takia”*.⁴⁵⁷ Maininta neitseellisestä arvosta viittaa todennäköisesti enemmän aviottoman lapsen saamiseen kuin fyysiseen koskemattomuuteen. Ida tarkoitti puheillaan joko elämänsä konkreettista huonontumista aiemman aviottoman lapsen myötä, tai sitten hän viittasi odotuksiinsa ja pelkoihinsa yhteisön tuomiosta. Jatkossa aihetta tutkitaan siitä näkökulmasta, kuinka äidit pystyivät kuitenkin elämään osana yhteisöä.

1700- ja 1800-lukujen vaihteen naimattomia äitejä tutkinut Tiina Miettinen on korostanut turvaverkkojen olemassaoloa synnyttämisen aikana ja sen jälkeen. Suurin osa äideistä synnytti joko palveluspaikassaan tai vanhempiensa luona, ja harvat äidit joutuivat olemaan yksin. Synnytyksen jälkeen äidit asuivat usein isänsä tai lähisukulaistensa taloudessa ja muutkin äidit ainakin jollain tavoin ylläpitivät sukusiteitä heihin. Miettinen ei ole löytänyt ollenkaan viitteitä äidin ajamisesta pois vanhempiensa luota. Lapset olivat usein vanhuuden turva, eikä heitä kannattanut hylätä pelkästään aviottoman lapsen takia. Muutenkaan naimattomat äidit eivät olleet tavallista liikkuvampaa joukkoa, eli heitä ei ajettu yhteisön ulkopuolelle.⁴⁵⁸

Eräs konkreettinen syy äitien pysymiselle yhteisön jäsenenä oli työnteko. Tarve työkykyiselle naiselle oli suuri, eikä aviottomalla lapsella ollut tällöin välttämättä suurta merkitystä. Sitä paitsi lapsihan saattoi olla tulevaisuudessa itsekin hyvää työvoimaa. Piikat olivat tärkeä osa kotitaloutta, eikä raskaana olleita tai aviottoman lapsen saaneita ollut järkevää esimerkiksi erottaa. Tällöin naimattomat äidit ahkeruudellaan ja työpanoksellaan lunastivat ympäristön

⁴⁵⁵ Carlsson 1977, 93–94; Frykman 1977, 161; Kälvemarm 1978, 93; Virtanen 1990, 147–149; Gaunt 1996, 82; Löfström 1999b, 156; Miettinen 2002, 3; Huumarkangas 1995, 76–77; Håkanson 1999, 219, 220–221.

⁴⁵⁶ JyMA Keuruun Sk 14.9.1889, § 141.

⁴⁵⁷ JyMA Keuruun Vk 21.12.1887, § 11.

⁴⁵⁸ Miettinen 2002, 60–62, 65, 69–71, 156–157; 167–168. Asumiseen ja elämiseen kytkeytyvistä turvaverkoista ks. myös Taussi Sjöberg 1986, Bolin Hort 1998, 39; Heikkinen 1997, 62; Trumbach 1998, 289–294. Vrt. Björnfort & Sjöberg 1980, 335–336; Miettinen 1998, 45–47; Trumbach 1998, 289–294; Håkanson 1999, 78–79; Miettinen 2002, 63–64.

hyväksynnän.⁴⁵⁹ Joskus aviottoman lapsen synnyttäneeseen piikaan saatiin palveluspaikassa kuitenkin suhtautua negatiivisesti.⁴⁶⁰

Toinen tutkimuskirjallisuudessa usein tarkasteltu teema on ollut naimattoman äidin myöhempi avoituminen. Naimattomat äidit jäivät useammin naimattomiksi kuin muut naiset, joten on korostettu, että avioton lapsi heikensi avoitumismahdollisuuksia. Avioliittojärjestelmän ulkopuolelle joutuminen olisi tarkoittanut elämistä lapsen kanssa ja myöhemmin vanhuksena köyhyydessä.⁴⁶¹

Käytännössä naimattomat äidit eivät kuitenkaan säännöllisesti jääneet naimattomiksi, vaan usein avoituminen tapahtui jossain vaiheessa myöhemmin. Tutkimuskirjallisuus korostaa, teoksesta riippuen, että aviottoman lapsen saaneista vähintään viidennes tai jopa reilut kaksi kolmasosaa meni lopulta naimisiin lapsen isän tai jonkun muun miehen kanssa. Pirjo Markkolan käyttämän lähdeaineiston mukaan naimattomien äitien avoituminen ei olisi eronnut paljoakaan muista naimattomista naisista. Mutta olivat suhdeluvut sitten mitkä tahansa, ne kertovat siitä, että yhteisö olisi suurella mitalla lopulta hyväksynyt äidit.⁴⁶²

Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä avoitumisen mahdollisuuksia voidaan tarkastella epäsuorasti hyödyntämällä tietoja toistuvista synnytyksistä. Esimerkiksi Jonas Frykman on todennut, että äidit saivat todennäköisesti lisää aviottomia lapsia⁴⁶³. Vuosina 1881–1886 Keuruulla lähes puolet aviottoman lapsen synnyttäneistä äideistä saivat myös toisen lapsen, eivätkä olleet menneet välissä avioliittoon. 1880-luvulla Multialla puolestaan reilut 40 prosenttia ensimmäisen aviottoman synnyttäneistä synnytti myös toisen lapsen ja Pihlajavedellä reilu viidennes.⁴⁶⁴ 1890-luvulla luvut olivat sekä Multialla että Pihlajavedellä reilu kolmannes⁴⁶⁵.

⁴⁵⁹ Carlsson 1977, 93; Frykman 1977, 161–162; Smout 1980, 215; Harnesk 1990, 129–130; Markkola 1990, 23, 26; Lamberg 1998, 494; Miettinen 1998, 56–57; Kekkonen 1999, 46; Kekkonen 2002, 186, 192; Miettinen 2002, 61, 167–168; Olsson 2007, 223. Aviottoman äidin elämästä kotitaloudessa ks. Frykman 1977, 159–173; Heikkinen 2000, 145–146.

⁴⁶⁰ Ks. Virtanen 1990, 148; Adair 1996, 85; Bolin Hort 1998, 39–40; Miettinen 1998, 56; Miettinen 2002, 79.

⁴⁶¹ Huonontuneista avoitumismahdollisuuksista ks. Lukkarinen 1933, 14, 16; Heikkinen 1997, 62, 149; Miettinen 1998, 80; Miettinen 2002, 99, 168–169; Partanen 2004, 64–65.

⁴⁶² Carlsson 1977, 93, 113; Kälvemark 1977, 185–186, 189–190; Kälvemark 1980, 331; Rasi-la 1983, 78–79; Heikkinen 1988, 170; Moring 1994, 112–113; Adair 1996, 79–83; Brandström 1996, 219–220; Gaunt 1996, 82–83; Bolin Hort 1998, 78; Miettinen 1998, 57–58; Håkanson 1999, 79–82, 97, 219; Miettinen 2002, 98–99; Markkola 1990, 23; Markkola 2003, 151, loppuviite 78; Kälvemark 1978, 92.

⁴⁶³ Frykman 1977, 12–13.

⁴⁶⁴ **LIITTEET:** TAULUKKO 15 Aviottomien lasten toistuvuus Keuruulla 1881–1886, TAULUKKO 16 Aviottomien lasten toistuvuus Multialla ja Pihlajavedellä 1881–1890; Perusteet kirkkokurinalaisten luetteloiden käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun. On huomioitava, että tarkastelu ei ole täysin eksaktia, koska kaikki yksittäisen äidin lapset eivät löydy vuosilta juuri 1881–1900. Tarkastelu antaa kuitenkin suhteellisen oikean kuvan tilanteesta.

⁴⁶⁵ **LIITTEET:** TAULUKKO 17 Aviottomien lasten toistuvuus Multialla ja Pihlajavedellä 1891–1900, Perusteet kirkkokurinalaisten luetteloiden käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun.

Ensimmäisen lapsen synnyttäjille avioituminen oli täten selvästi vaikeutunut, joskaan ei ollut muuttunut mahdottomaksi. Kokonaisarviota silti vaikeuttaa esimerkiksi se, että kaikki naimattomiksi jääneet naimattomat äidit eivät välttämättä synnyttäneet enää lisää aviottomia lapsia, eivätkä täten esiinny lähteissä.

Jonkin verran löytyy esimerkkejä siitä, kuinka äidit menivät myöhemmin naimisiin jonkun muun kuin lapsensa oikean isän kanssa. Esimerkiksi talollisentytär Ebba Samulintytär meni pari vuotta lapsensa saamisen jälkeen naimisiin talollisenpoika Alfredin kanssa. Lapsensa isän talollisenpoika Viktor Samulinpojan kanssa hän oli päässyt talvella 1887 sopuun elatusmaksuista. Keuruun seurakunnan syntyneiden luetteloiden mukaan taas eräs Henrik oli muuttokirjaa seurakuntaan antaessaan pyytänyt, että hänen tulevan vaimonsa lapsi Laina merkittäisiin kirkonkirjaan hänen lapseksensa, vaikka se ei ollut hänen oma lapsensa.⁴⁶⁶

Avioituminen saattoi olla kolmannelle osapuolelle kannattavaakin, koska kotitalouteen saatiin tällöin tulevaa työvoimaa kahden ihmisen edestä⁴⁶⁷. Muutamissa tapauksissa naimattoman äidin aviomies oli itse käräjillä vaimonsa rinnalla hakemassa lapselle elatusta. Tällöin miehen täytyi kuitenkin ottaa kantaa vaimonsa menneisyyteen. Kesti Abraham Heikinpoika kertoi syyskäräjillä 1888 että hän oli tehnyt alkuperäisen elatussopimuksen vain omasta puolesta, *”kun otti kantajan, vaikka oli tehnyt lapsen vastaajan kanssa, vaimokseen”*. Torppari David Davidinpoika oli puolestaan mennyt naimisiin torpantytär Amalia Fredrikintytären kanssa tämän ollessa raskaana talollinen Salomonille. Tämä antoi Salomonille mahdollisuuden syyttää oikeudessa Davidia lapsen oikeaksi isäksi. Salomon perusteli väitettä sillä, että lapsi oli kasteessa merkitty Davidin ja Amalian lapseksi. David puolestaan kertoi antaneensa kastaa ja merkitä kirkonkirjoihin lapsen omiin nimiinsä, *”ettei vaimonsa olisi tullut häpeänalaiseksi”*.⁴⁶⁸

Myöskään karvarin sälli Abrahamia ei ollut haitannut toisen miehen alullepanema raskaus. Hän oli mennyt kihloihin itsellisentytär Maria Wilhelmina Taavetintyttären kanssa ja Marian mukaan Abraham *”kyllä tiesi, että (...) oli raskaana”*. Joulukuussa 1896 Abraham oli vienyt kihlattunsa kotiinsa *”sekä ilmoittanut kihlauksestaan vanhuksille (...)”*. Myöhemmin oikeudessa Mariaa ja Abrahamia epäiltiin kuitenkin lapsenmurhasta.⁴⁶⁹

Jos naimaton äiti ei avioitunut ulkopuolisen tai lapsen isän kanssa, niin viimeksi mainitun vastuu asiasta säilyi. Yhteensä kymmenessä elatustapauksessa tulee esiin se, että yhteisön jäsenet olivat joko suoraan tai epäsuoraan vaatineet tai painostaneet miestä elättämään tavalla tai toisella tulevan tai jo saadun lapsen.

⁴⁶⁶ JyMA Keuruun seurakunnan vihittyjen luettelot 1888; Tk 18.3.1887, § 31; Keuruun syntyneiden ja kastettujen luettelot, 20.8.1888, marginaalimerkintä allekirjoitettu 27.12.1889.

⁴⁶⁷ Gaunt 1996, 82–83.

⁴⁶⁸ JyMA Keuruun Sk 4.12.1888, § 279; Sk 28.10.1890, § 180, liite *”isätön poikariepu §180”*; Tk 25.3.1891, § 82.

⁴⁶⁹ JyMA Keuruun Vk 20.2.1897, § 1; Tk 20.3.1897, § 136.

Esimerkiksi torpparinpoika Edvin Samuelinpoika oli tullut torppari Kustaan luokse puhumaan *”isosta asiasta”*, jolla Kustaa ymmärsi, että Edviniä pidettiin yleisesti kylillä raskauden loppuvaiheissa olleen itsellinen Edla Fredrikin tyttären makaajana. Kustaa oli kehottanut Edviniä sopimaan Edlan kanssa asiasta, *”jos kerran tuntisi itsensä vikapääksi”*. Kansakoulunopettaja Erlund oli puolestaan usein kehottanut entistä talollista Abrahamia *”omistamaan kantajan lasta omakseen, niin vastaaja ei juuri ole sitä kieltänytäkään, vaan kuitenkin aina vastannut kiertelemällä”*.⁴⁷⁰ Osassa tapauksista kehotukset elatukseen olivat epäsuoria. Esimerkiksi torpparinvaimo Kristina oli poikennut talonpoika Abraham Abrahaminpojan luona kirkkomatkalla ja *”puoli leikillä, puoli todella tokaissut vastaajalle tokko hän tuntee itseänsä lapsen isäksi?”*.⁴⁷¹

Suurimmassa osassa kehottajina toimivat joko samassa talossa tai ainakin lähellä asuneet yksittäiset yhteisön jäsenet. Yhdessä tapauksessa asian oli nostanut esille talollinen, kun taas toisella kertaa yhteisöä edusti itsellinen. Parissa tapauksessa kehottajina oli laajempi ihmisjoukko, talonväki kokonaisuudessaan tai isän sukulaiset. Yhdessä tapauksessa elatukseen oli kehottanut jo lähimmän paikallisyhteisön ulkopuolelta tuleva kansakoulunopettaja.

Tulkitsen kyseisten yhteisön jäsenten edustaneen näkemyksissään laajemminkin yhteisöä, joka ei halunnut äidin jäävän yksin lapsensa kanssa. Millaisia motiiveja heillä oli tähän? Osassa tapauksista kyse saattoi olla siitä, että äiti oli itse pyytänyt ulkopuolisia välittämään elatusvaatimukset lapsen isälle. Taustalta voidaan kuitenkin hahmottaa kahdenlaisia naimattomasta äidistä riippumattomia syitä, *taloudellisia ja moraalisia*.

Yhteisöllä oli ensinnäkin puhtaasti taloudellinen huoli siitä, että jos isä ei suostunut elättämiseen, lapsi ja äiti olisivat pahimmassa tapauksessa päätyneet yhteisön elätettäväksi. Köyhäinhoitojärjestelmän ja vaivaishoitokäytäntöjen myötä tähän olisivat joutuneet osallistumaan yhteisön jäsenet ja erityisesti talolliset.⁴⁷²

Vuoden 1865 kunnallisasetuksessa vaivaishoito siirrettiin seurakunnalta kuntien vastuulle, kunnallislautakunnan asiaksi. Kristillinen armeliaisuus muuttui tällöin kunnan taloudelliseksi rasitukseksi. Käytännössä Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä vaivaishoidon käytännöt olivat vielä tämän jälkeenkin kirkollisen elimen harteilla. Vuoden 1879 köyhäinhoitoasetus täsmensi kunnan tehtäviä tältä osin ja ainakin Multialla 1880-luvun alkupuolelta lähtien asiasta vastasi kunnallinen lautakunta.⁴⁷³ Viimeistään tällöin kyseinen muutos tapahtui todennäköisesti myös Keuruulla ja Pihlajavedellä. Kirkon pienenevästä roolista kertoo se, että kyseisten seurakuntien arkistoista ei vaivaishoitopapereita enää tarkasteluajalta löydy.

Pitäjien seurakunnat oli jaettu alueittain ruotuihin, joissa elätettävät kiersivät talosta taloon. Kohtelu saattoi vaihdella inhimillisestä aina halveksivaan

⁴⁷⁰ JyMA Keuruun Tk 18.3.1897, § 88; Tk 11.5.1881, § 346.

⁴⁷¹ JyMA Keuruun Sk 7.9.1891, § 42.

⁴⁷² Heikkinen 2000, 182, 184; Löfström 1999b, 156; Gaunt 1996, 80; Taussi Sjöberg 1986, 29–30, 38, 57.

⁴⁷³ Jaakkola 1994, 121–122; Vihola 1983, 264–267; Mönkkönen 1983, 203–207.

suhtautumiseen. Hoitoon oton lisäksi vaivaishoidon muotona käytettiin toisinaan suoraa taloudellista apua sen tarvitsijoille. Ruotujärjestelmä sai jo varhain kritiikkiä epäinhimillisyytensä vuoksi. Erityisesti lapsia alettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla huutokaupata elätettäväksi aina kymmeneksi vuodeksi kerrallaan, holhoojien saadessa heistä tietyn hoitomaksun.⁴⁷⁴

Keuruun käräjäkunnassa useimmat huutolaisiksi myydyistä lapsista olivat juuri aviottomia, jotka olivat joutuneet yksin, jos ainoa holhooja oli kuollut tai ei muuten ollut kyennyt pitämään huolta lapsestaan. Panu Pulman mukaan vuosina 1900 ja 1910 aviottomien lasten määrät kaikista köyhäinhoitolapsista vaihtelivat Suomessa reilun 20 ja 46 prosentin välillä.⁴⁷⁵

Kirkollisten lähteiden tietoja äitien ja lasten ajautumisesta köyhäinhoidon piiriin löytyy Keuruulta ja Multialta ainoastaan kunnallishallintouudistusta edeltävältä ajalta 1850- ja 1860-luvulta. Niihin oli merkitty ihmisiä, jotka olivat saaneet vaivaishoidon tukea joko rahana tai elintarvikkeina. Vuosina 1854–1865 naimattomien äitien suhteellinen osuus tällaisista avunsaajista oli vaihdellut vajaasta kuudenneksestä aina 40 prosenttiin asti. Sen sijaan Multialla vuosina 1857–1866 naimattomien äitien osuudet avunsaajista olivat yleensä selvästi alle 10 prosentin luokkaa, kohoten ainoastaan vuonna 1866 lähelle 15 prosenttia.⁴⁷⁶

Pihlajavedellä köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjoista löytyy pelkästään fragmentaarisia merkintöjä avustettavista yksittäisistä naimattomista äideistä ja listauksia huutolaislasten myynnistä. Esimerkiksi syyskuussa 1860 hallitus ilmoitti tarjoavansa ”vähimmin vaativalle Stina (...) äpärikaksoset hoidettavaksi ja elätettäväksi”.⁴⁷⁷

Väitöskirjan tarkasteluajalta tiedot ovat vähäisempiä. Mauri Mönkkönen kertoo, että Multialla vuonna 1893 kunnankirjurin laskelmien mukaan naimattomia äitejä olisi ollut noin 40 prosenttia kaikista vaivaishoitoon turvautuneista.⁴⁷⁸

Ainut alkuperäislähteiden tieto tulee talvikäräjiltä 1886, jossa Pihlajaveden vaivaishoitohallitus oli ”mielipuolen vaimoihmisen” Annan Gabrielintyttären edustajana vaatimassa tämän lapselle elatusta vaivaishoidolle maksettavaksi. Vaivaishoitohallituksen pöytäkirja kertoo ainakin hallituksen jäsenten negatiivisesta suhtautumisesta naimattoman äidin, lapsen ja isän yhteisölle tuottamaan taloudellisen vaivaan: ”Kun kuntamme ruotuvaivaiset ja ylimääräiset kiertolaiset jo entisellään on yllinkyllin rasituksena pienelle ja vähävaivaiselle seurakunnalle, ja että noille niin kutsutuille kiertolaisille ja hoidettaville, joilla ei ole edes tavallisen

⁴⁷⁴ Mönkkönen 1983, 203–207; Vihola 1983, 264–267; Suominen 1951, 155–169. Vaivaishoitotoiminnasta ja lasten elätehoidosta maaseudulla ks. myös Piirainen 1958, 86–88, 106–119, 260–294; Pulma 1987, 66–75; Bolin Hort 1998, 91–105.

⁴⁷⁵ Vihola 1983, 265; Pulma 1987, 74. Huutolaislapsen nurjasta lapsuudesta ja nuoruudesta ks. Pulma 1987, 70–72; Siltala 1994, 209, 220–224.

⁴⁷⁶ JyMA Keuruun vaivaisuotuluettelot ja muut asiakirjat 1854–1865; Multian vaivaisuotuluettelot 1857–1866. Ks. Toivanen 2005, 100.

⁴⁷⁷ JyMA Pihlajaveden köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1868, 30.9.1860.

⁴⁷⁸ Mönkkönen 1983, 206–207. Aviottoman lapsen äitinsä kanssa kerjäläisenä kiertämisestä ks. Kuusanmäki 1954, 222–231.

ihmisen järkiä itseensä puolustamaan, tehdään yhä vaan äpärelapsia! (...)". Lapsi ei ollut Annan ensimmäinen avioton lapsi, joka rasitti vaivashoitoa.⁴⁷⁹

Usein taloudelliset perusteet yhdistyivät moraalisiin perusteisiin yhteisön suhtautumisessa. Myös aviottomien lasten isää saatettiin paheksua hänen normien vastaisesta elämästään, vaikka paheksunnan variaation on arvioitu olleen heikompi kuin naisilla. Miesten odotettiin tällöin korjaavan jälkensä. Kunniallisin vaihtoehto olisi ollut avioliitto, mutta vaihtoehtona toimi äidin ja lapsen elättäminen.⁴⁸⁰ Mieheen kohdistunut moraalinen paheksunta saattoi johtua normien rikkomisen ohella myös äidin säälistä.

Tiiviissä maaseudun paikallisyhteisössä miehet eivät päässeet tämänkaltaista yhteisön normienantoa pakoon, koska lapsen isyys oli yleensä yhteisön tiedossa. Siitä pitivät huolen asumistapojen kollektiivisuus ja juorut, jotka voivat levitä kyläyhteisössä laajalle.⁴⁸¹

Jälkien korjaamatta jättämisellä saattoi olla negatiivisia seurauksia miehille. Huonomaineisia miehiä saatettiin haukkua erilaisilla nimillä, esimerkiksi "sonni" tai "huoripukki".⁴⁸² Maineen huononemisella oli se merkittävä vaikutus, että tällaisten miesten mahdollisuudet päästä avioliittoon saattoivat heikentyä.⁴⁸³

Kirjallisuus korostaakin, että isät usein solmivat keskinäisen elatussopimuksen lapsen äidin kanssa, joko suullisesti tai kirjallisesti, ja joskus tämä oli tapahtunut jo raskausaikana⁴⁸⁴. Tarkasteltavista lastenelatus tapauksista yhteensä 19:ssä käy ilmi, että miehet olivat käyneet naisen kanssa keskinäisiä neuvotteluja ennen käräjiä. Tulkitsen, että edellä mainitut perusteet olivat vaikuttaneet miesten halukkuuteen neuvotella elatuksesta.

Torpparinvaimo Wilhelmina oli sängyn alla piilossa ollessaan kuullut talollisen poika Matti Eriikinpojan *"esittelevän kantajalle semmoista sovintoa tästä asiasta, että hän maksaisi heti sata markkaa ja sitten viitenä vuotena kaksikymmentä markkaa vuodessa, mutta eihän kantajan siihen tyytynyt"*. Renki Juho Matinpoka oli puolestaan saanut itsellinen Maria Samuelintyttären raskaaksi, mutta monta

⁴⁷⁹ JyMA Keuruun Tk 31.3.1886, § 166, liite "A 166 §:ään".

⁴⁸⁰ Päivärinta 1905, 7–9; Frykman 1977, 174, 178; Nieminen 1951, 71; Virtanen 1990, 152; Frost 1995, 45; Löfström 1999b, 134, 137. Yhteisön edellyttämistä miesten velvollisuuksista aviotonta äitiä ja lasta kohtaan 1600-luvulla ks. Aalto 1996, 20, 106, alaviite 49, 110, 173–174, 190.

⁴⁸¹ Ks. myös Smout 1980, 212; Moring 1994, 111; Hämäläinen 2003, 60. Isyys saattoi paljastua myös lapsen nimestä (Kotilainen 2008, 216, 221).

⁴⁸² Nieminen 1951, 85–86; Sarmela 1969, 201; Löfström 1999b, 134, 137–138. Ks. myös Fletcher 1995, 103–104, 269; Bergenlöv 2004, 346. Parissa tapauksessa käräjille oli haastettu kunnianloukkauksesta koska he miestä oli haukuttu "pukiksi" (JyMA Keuruun Tk 1.4.1886, § 196, 197; Tk 21.3.1888, § 167).

⁴⁸³ Nieminen 1951, 85–86; Sarmela 1969, 199; Frykman 1977, 174; Löfström 1999b, 138–139; Heikkinen 2000, 183. Esimerkiksi talollinen Ivar Samuelinpoika oli luvannut maksaa lapseneläkettä torpparinvaimo Hilda Hermannintyttäreille. Myöhemmin käräjillä Ivarin asiamies totesi elatuksesta, että Ivar oli niihin aikoihin yrittänyt kosia tulevaa vaimoaan ja koittaneen *"päästä rahallakin erilleen semmosista kuin lapsenruokkoasioista, vaikkei olisi ollut syypääkään; huuto sellaisista olisi piankin pilannut hänen ja morsiamensa välin"* (JyMA Keuruun Sk 19.11.1888, § 59).

⁴⁸⁴ Pohjola-Vilkuna 1995a, 45; Lindstedt-Cronberg 1997, 123–124, 178, 289–290; Kietäväinen 2006, 35; Bolin Hort 1997, 52, 56–57.

kertaa luvannut ”pitää huolta tästä lapsesta ja lähtikin sitä varten kolme vuotta sitten Amerikkaan”. Juho oli kuollut valtameren takana ja Maria joutui oikeusteitse hakemaan elatusta Juhon perijöiltä. Juho oli vielä Suomessa ollessaan parillekin ihmiselle kertonut halustaan elättää lasta. Lähtiessään Amerikkaan hän oli lausunut eläkevaimo Heddalle, ettei ollut siihen asti ”ottanut paljon osaa lapsen elatukseen, vaan antanut ainoastaan muutamia markkoja, mutta vastedes hän kyllä pitäisi lapsesta huolta”. Todistajat kertoivat lapsen elättämisen olleen syy Amerikkaan lähdölle.⁴⁸⁵

Talontytär Karolina Heikintytär ja talonvävy Emanuel taas olivat päässeet keskinäisissä neuvotteluissa lopulliseen tulokseen asti. Emanuel oli sitoutunut lokakuussa 1881 maksamaan Karolinalle ”koko asiasta 200 markkaa neljän vuoden sisällä ja sen jälkeen 50 markkaa aina vuodessa”. Maksaminen ei ollut kuitenkaan sujunut ja Karolina oli joutunut peräämään oikeuksiaan lopulta käräjillä asti. Maksamisessa oli ollut ongelmia myös torppari Abraham Augustinpojalla. Hän oli saanut lapsen itsellisenvaimo Heta Stiina Jeremiaantyttären kanssa, mutta mennyt sittemmin naimisiin toisen naisen kanssa. Annettujen aviolupausten vuoksi Heta oli laittanut eston avioliittoa vastaan mutta peruuttanut sen neuvottelujen jälkeen ”sitä vastaan että kantaja otti maksaakseen hänelle lapseneläkettä kohtuuden jälkeen”.⁴⁸⁶

Yhteisön taloudelliset ja moraaliset velvoitteet painoivat kaikkia aviottoman lapsen isiä. Lapsenelatusaineiston perusteella ei voi kuitenkaan antaa kokonaiskuvaa siitä, kuinka yleisiä keskinäiset neuvottelut ja lopulliset elatusavun maksamiset olivat. Kaikki isät eivät olleet kiinnostuneita asiasta, he olivat ulkopakkakuntalaisia tai saattoivat jäädä muille kuin äidille tuntemattomiksi. Tästä johtuen lukuisa määrä naimattomia äitejä joutui tulemaan taloudellisesti toimeen omillaan, vanhempiensa tai sukulaisten avulla⁴⁸⁷. Tällaiset yhteisön turvaverkostot olivat onneksi usein olemassa. Läheskään kaikille naimattomille äideille ei kuitenkaan käynyt lopulta hyvin.

4.2.2 Useampi avioton lapsi – ajautuminen irtolaiseksi yhteisön ulkopuolelle

Pelkkä aviottoman lapsen synnyttäminen ei ollut riittävä ehto naisen jäämiselle yhteisön marginaaliin ja joutumiselle paheksunnan kohteeksi. Heidän elämäänsä tuli liittyä jokin muukin yhteisön omaa normijärjestelmää rikkova piirre. Tällaisena voidaan pitää esimerkiksi useampien aviottomien lasten synnyttämistä. Konkreettisella tasolla useammat lapset heikensivät edelleen avioitutumismahdollisuuksia.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ JyMA Keuruun Sk 12.9.1894, § 101; Tk 2.4.1891, § 127.

⁴⁸⁶ JyMA Keuruun Tk 31.3.1886, § 160; Tk 25.4.1898, § 145, liite ”Wiisauden lähde”.

⁴⁸⁷ Aviottoman äidin pärjäämisestä lapsen elättämistä koskien ks. myös Håkanson 1999, 221.

⁴⁸⁸ Aalto 1996, 87–88, 90; Jokiaho 1996, 133; Waris 1999b, 160; Bolin Hort 1998, 69. Myös epätavallisissa oloissa rikotut seksuaalinormit saattoivat aiheuttaa maineen totaalisen menetyksen. Tutkimuksessaan isosta vihasta Kustaa H.J. Vilkuna on korostanut, että venäläisten raiskaamat ja heidän kanssaan vapaaehtoisissa suhteissa olleet naiset työnnettiin säännöllisesti yhteisön ulkopuolelle ”ryssänhuoriksi”. Naisilla oli myöhemmin vaikeuksia päästä takaisin yhteisön täysivaltaisiksi jäseniksi ja päästä naimi-

Avioitumisen vaikeutumista tarkastellaan hyödyntämällä tietoja aviottomien syntymisten toistuvuudesta toisen lapsen jälkeen. Vuosina 1881–1886 Keuruulla noin vajaa kolmasosa kahden lapsen äideistä synnytti myös kolmannen lapsen, joista puolestaan 2/3 synnytti myös neljännen. 1880-luvulla Multialla taas vajaa puolet synnytti kolmannen lapsen ja reilut 2/3 myös neljännen. Edelleen 5. ja 6. lapsen synnyttäneitä oli aiempaan verrattuna vajaa puolet ja reilu kolmannes. Pihlajavedellä toisen lapsen synnyttämisiä on saman verran kuin kolmannen lapsen, vaikka havaintojen vähäinen määrä vaikeuttaa vertaailua.⁴⁸⁹

1890-luvulla tilanne Multialla säilyi lähes samanlaisena. Vajaat 60 prosenttia toisen lapsen synnyttäneistä sai kolmannen lapsen ja näistä reilu puolet neljännen. Viidensyä lapsia oli taas melkein yhtä paljon kuin neljänsyä. Pihlajavedellä tilanne oli vastaavanlainen kuin 1880-luvullakin, paitsi että kolmannen lapsen sai vain vajaa puolet.⁴⁹⁰

Vaikuttaa siltä, että vaikka seuraavan aviottoman lapsen synnyttämisen todennäköisyys oli suuri myös ensimmäisen lapsen synnyttäjällä, se kasvoi erityisen jyrkästi toisen lapsen syntymän jälkeen. Tosin Keuruulla tämä tapahtui vasta kolmannen lapsen jälkeen.⁴⁹¹ Avioitumisen vaikeutuminen kertoo siitä, että useamman aviottoman lapsen äidit jäivät etenevässä määrin yhteisön ulkopuolelle. Lisäksi äiti suuren aviottoman lapsikatraansa kanssa asetti entistä suuremman haasteen vaivashoitojärjestelmälle, koska suurin osa avustusta saaneista oli ainakin 1850–1860-luvulla kaikissa pitäjissä monilapsisia naimattomia äitejä⁴⁹². Tämä ei ainakaan parantanut yhteisön jäsenten suhtautumista.

Synnyttämisen toistuvuuden merkitykseen saadaan lisäselkoa tarkastelemalla äitien sosiaalista asemaa. Huomionarvoista on, että Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä talollisten tytärten suhteelliset osuudet toisen lapsen ja varsinkin myöhempien lasten synnyttäjistä olivat vähentyneet edelleen dramaattisesti ensimmäisen lapsen syntymään verrattuna. Täten talollisperäisillä naimattomilla äideillä ensimmäinen avioton lapsi ei aiheuttanut niin suurta stigmaa, että se olisi pudottanut heidät avioliittojärjestelmän ulkopuolelle. Esimerkiksi Keuruulla vuosina 1881–1886 kukaan talollisentytär ei synnyttänyt enää toista avio-

siin. Kovia kokeneet ihmiset projisoivat ja purkivat tällä tavoin ”ryssistä” aiheutuneet väkivaltatraumansa (Vilkuna 2005, 242–259, 458–473).

⁴⁸⁹ **LIITTEET:** TAULUKKO 15 Aviottomien lasten toistuvuus Keuruulla 1881–1886, TAULUKKO 16 Aviottomien lasten toistuvuus Multialla ja Pihlajavedellä 1881–1890, Perusteet kirkkokurinalaisten luetteloiden käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun. Useamman kuin kahden lapsen synnyttämisestä ks. myös Heikkinen 1997, 62.

⁴⁹⁰ **LIITTEET:** TAULUKKO 17 Aviottomien lasten toistuvuus Multialla ja Pihlajavedellä 1891–1900, Perusteet kirkkokurinalaisten luetteloiden käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun.

⁴⁹¹ Keski-Suomessa aviottomien lasten määrä jäi yleensä yhteen tai kahteen (Laitinen 1988a, 75). Ruotsin osalta samasta huomiosta ks. Håkanson 1999, 81–83.

⁴⁹² JyMA Keuruun vaivaisruotuluettelot ja muut asiakirjat 1854–1865; Multian vaivaisruotuluettelot 1857–1866; Pihlajaveden köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1875, 1880.

tonta lasta. Multialla ja Pihlajavedelläkin ainoastaan muutamalla talollistentyt-
tärellä oli maksimissaan kaksi aviotonta lasta.⁴⁹³

Taloudellis-sosiaaliseen väli ryhmään kuuluneet piiat, itsellisnaiset ja tor-
pantytät olivat olleet selvästi suurimmat ryhmät ensimmäisten aviottomien
lasten synnyttäjinä kaikissa pitäjissä. Nämä ryhmät synnyttivät samassa suh-
teessa heidän kokonaisuuteensa myös toisen aviottoman lapsen, lukuun ot-
tamatta 1880–1890-lukujen Multiaa, jossa torpantytäriä oli toisen lapsen äiteinä
hyvin vähän. Itsellisten osuus alkoi korostua kolmannen lapsen kohdalla. Use-
ampien aviottomien lasten synnyttäjinä itselliset olivat Keuruulla 1880-luvulla
ja Multialla ja Pihlajavedellä jo toiseksi suurin ryhmä, jolla oli paljon aviottomia
lapsia. Suuri suhteellinen osuus kertoo siitä, että vuosien vieressä aviottoman
lapsen synnyttäneet piiat olivat vähitellen muuttuneet itsellisiksi.⁴⁹⁴

Voikin arvioida, että kolmen tai useamman aviottoman lapsen synnyttä-
minen sinetöi lopullisesti naimattoman äidin kohtalon yhteisön marginaalissa.
Käytännössä naimattoman äidin sosiaalinen asema muuttui tällöin vähitellen
piiasta ja torpantytärestä itselliseksi ja siitä lopulta irtolaiseksi. Irtolaisten
osuus oli erityisesti Keuruulla 1880-luvulla noussut selvästi jo toisen aviotto-
man lapsen synnyttäjinä. Irtolaiset korostuivat selkeimmin kuitenkin useampi-
en aviottomien lasten synnyttäjinä. Heitä oli Keuruulla kolmen tai useamman
lapsen synnyttäneistä reilu kolmannes ja Multialla sekä Pihlajavedellä koko tar-
kasteluaajalla yli 40 prosenttia. Muutamille yksittäisille irtolaisnaisille syntyi 20
vuoden aikana enimmillään kuusi tai jopa seitsemän aviotonta lasta.⁴⁹⁵

Irtolaiset elivät tiettyihin taloihin ja paikkoihin kiinnittymättöminä yhtei-
sön ja avioliittojärjestelmän ulkopuolisina. Miesten oli helppo solmia heihin sa-
tunnaisia ja irrallisia suhteita, koska irtolaiset eivät vaatineet aviolupauksia tai
avioliittoa⁴⁹⁶. Lisäksi irtolaisten avioliittovaatimuksilla ei ollut välttämättä pai-
noarvoa. Yhteisön ulkopuolella eläminen, eli tietynlainen kulkurius, oli omiaan
laskemaan ihmiseen kohdistunutta arvostusta⁴⁹⁷.

⁴⁹³ **LIITTEET:** TAULUKKO 9 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet
Keuruulla 1881–1886, TAULUKKO 10 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen syn-
nyttäneet Multialla ja Pihlajavedellä 1881–1890, TAULUKKO 11 Ensimmäi-
sen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Multialla ja Pihlajavedellä 1891–1900,
TAULUKKO 18 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet Keuruulla 1881–1886, TAU-
LUKKO 19 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet Multialla 1881–1900, TAU-
LUKKO 20 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet Pihlajavedellä 1881–1900, TAU-
LUKKO 21 Kolme tai enemmän aviotonta lasta synnyttäneet Keuruulla 1881–1886, TAU-
LUKKO 22 Kolme tai enemmän aviotonta lasta synnyttäneet Multialla ja Pihlajave-
dellä 1881–1900, Perusteet kirkkokurinalaisten luetteloiden käyttämisestä aviottoman
syntyvyyden tarkasteluun.

⁴⁹⁴ Ibid. On huomioitava, että yksittäiset naiset voivat esiintyä taulukossa useamman eri
lapsen kohdalla. Tikä tarkoittaa sitä, että lukumääräisesti suurimmat ryhmät ovat
ylikorostuneet. Tällöin ei saakaan tarkastella eksakteja määriä tai prosenttilukuja,
vaan enemmän sosiaalisten ryhmien keskinäistä järjestystä. Tämä pätee erityisesti
kolmen tai useamman aviottoman lapsen synnyttäneisiin itsellisiin ja irtolaisiin.

⁴⁹⁵ Ibid. Multian irtolaisten suuresta aviottomien lasten määrästä ks. Myös Mönkkönen
1985, 67.

⁴⁹⁶ Miettinen 1998, 69.

⁴⁹⁷ Eilola 2000, 198. Kulkureihin ja kerjäläisiin kietoutuvasta sosiaalisesta stigmasta maa-
seutyhteisössä ks. Häkkinen 2005, 230–238, 244–245.

Esimerkki pysyvästä avioliittojärjestelmän ulkopuolella elämisestä oli irtolainen Gustaava Abrahamintytär. Hänellä oli elossa oleva lapsi jo ennestään joutuessaan syksyllä 1882 oikeuteen epäiltynä uuden lapsensa murhasta. Vuosia kestäneen oikeusprosessin aikana hän synnytti kaksi lasta lisää, joista jälkimmäisen tutkintavankeudessa paikkakuntalaisen vanginvartijan luona. Näitäkin lapset kuolivat.⁴⁹⁸

Aviottomien lasten synnyttäminen saattoi edesauttaa irtolaisasemaan joutumista. Itsellisleski Eriikka Mariantytär oli raskaaksi tullessaan toiminut 1880-luvun alussa piikana Keuruulla. Hän synnytti myöhemmin kaksi aviotonta lasta lisää, ja ainakin vuonna 1893 allekirjoitetussa mainetodistuksessa hänet nimitetään jo irtolaisleskeksi.⁴⁹⁹

Irtolaisten ohella toinen erityinen ryhmä useamman lapsen synnyttäjäissä olivat vaivashoidon tuessa olleet, mielenterveysongelmaiset ja lievästi kehitysvammaiset. Heidän lukumääränsä ei äiteinä kuitenkaan ollut kovin iso.⁵⁰⁰ Näiden naisten asema oli erityisen huono. Vaivashoidossa ollessaan heitä saatettiin käyttää seksuaalisesti hyväksi, mikä johti useisiin aviottomiin lapsiin ja joutumiseen kunnan elätettäväksi.⁵⁰¹ Tällaiset naiset olivat jo sosiaalisen asemansa puolesta yhteisöstä erottuvia.

Aviottoman lapsen synnyttäminen kohotti myös riskiä joutua seksuaalisuhteisiin naimisissa olevien miesten kanssa. Kolmessa tapauksessa huoruuteen syyllistyneen naidun miehen kumppanina oli ollut naimaton äiti, jolla oli ennestään vähintään yksi lapsi. Kestinvaimo Anna Liisan Juhontyttären mukaan hänen miehensä oli *”kulkusella ollessaan huorannut piika Kustaava (...) kanssa ensin tässä talossa sen aikaa kuin Kustaava oli piikana ja sitten muualla (...)”*. Matti itsekin tunnusti asian. Irtolainen Gustaava Abrahamintyttärellä oli jo ennestään naimaton synnytys takana. Rakennusmestari Kustaa Wilhelmin kanssa tämän asuinhuoneen lattialla yhtyneellä tehtaantöntekijä Amandalla oli puolestaan kolme aviotonta lasta.⁵⁰²

Yhteisössä marginaaliin joutuminen kertoo epäsuorasti yhteisön paheksunnasta, mutta voisi olettaa, että tällaisia naisia olisi myös suoraan haukuttu ja

⁴⁹⁸ JyMA Keuruun Sk 6.11.1882, § 227; Tk 6.4.1883, § 102; Vk 20.5.1886, § 2; Tk 1886, § 129.

⁴⁹⁹ JyMA Keuruun Tk 28.2.1894, § 285, liite ”No2 L1323”. Aviottomien äitien sosiaalisesta laskusta ks. Rasila 1983, 78–79.

⁵⁰⁰ **LIITTEET:** TAULUKKO 9 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Keuruulla 1881–1886, TAULUKKO 10 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Multialla ja Pihlajavedellä 1881–1890, TAULUKKO 11 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Multialla ja Pihlajavedellä 1891–1900, TAULUKKO 18 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet Keuruulla 1881–1886, TAULUKKO 19 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet Multialla 1881–1900, TAULUKKO 20 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet Pihlajavedellä 1881–1900, TAULUKKO 21 Kolme tai enemmän aviotonta lasta synnyttäneet Keuruulla 1881–1886, TAULUKKO 22 Kolme tai enemmän aviotonta lasta synnyttäneet Multialla ja Pihlajavedellä 1881–1900, Perusteet kirkkokurinalaisten luetteloiden käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun.

⁵⁰¹ Piirainen 1958, 184–186. Ks. myös Jauhiainen & Lipponen 1990, 208–209; Miettinen 1998, 51–52. Löysämielisen naisen raskaaksi saattamisesta ks. JyMA Keuruun Tk 31.3.1886, § 166, liite ”A 166”.

⁵⁰² JyMA Keuruun Tk 2.4.1885, § 233; Vk 19.11.1897, § 2, liite ”Riitelee”.

nimitelty. Toisaalta tällaiseen marginaaliseen asemaan joutuneiden itsellisten, irtolaisten ja ruotuvaivaisten kohtaama paheksunta ei kuitenkaan johtunut pelkästään aviottomista lapsista vaan todennäköisesti laajemmin heidän marginaalisesta sosiaalisesta asemastaan. He erottuivat ja olivat yhteisön vastuulla.

Paheksuntaa todennäköisesti edesauttoi, jos naimattoman äidin tiedettiin jo ennestään olevan huonomaineinen. Mainetta huononsi esimerkiksi useampien miesten kanssa suhteissa oleminen, jolloin naimaton äiti muuttui ikään kuin yhteiseksi saaliiksi, ”kylähuoraksi”.⁵⁰³

Tuomiokirjoista löytyykin muutamia tapauksia, joissa naimattomat äidit olivat olleet seksuaalisuhteissa monien miesten kanssa⁵⁰⁴, mutta paheksunnasta ei voi kuitenkaan sanoa mitään varmaa. Muutamassa tapauksessa naimattomat äidit hakivat käräjiltä lapsilleen elatusta peräti kahdelta eri mieheltä. Esimerkiksi torpantytär Wendla Erikintytär haki syyskäräjiltä 1892 elatusta talonpoika Matti Erikinpojalta ja vuotta myöhemmin talollisenpoika Matti Erkinpojalta. Kesti Hilma Liisantytär taas ei ainakaan pyrkinyt peittelemään suhteitaan monein miehiin, koska hän haki samoilta syyskäräjiltä 1881 elatusta sekä kesti Ariel Kustaanpojalta että Juho Juhonpojalta. Tapaukset käsiteltiin vielä peräkkäin. Tämän lisäksi Hilma oli kolme vuotta myöhemmin hakemassa elatusta itsellinen Aaprahami Juhonpojalta⁵⁰⁵. Tämä osoittaa, että useamman aviottoman lapsen useamman miehen kanssa tehneet naiset eivät jääneet oikeudellisessa mielessä marginaaliin, vaan pystyivät käräjillä kohtaamaan yhteisöä edustaneen kärjäyleisön.

Voikin todeta aviottomia lapsia ja heidän äitejään viime vuosikymmeninä tutkineiden historiantutkijoiden yhteisellä suulla, että ei ollut olemassa mitään yhtä surkeaa ja lohdutonta ”tavallista tarinaa”, vaan lukuisia erilaisia ja vaihtelevia elämänkohtaloita.

4.3 Tiukat normit, vaihteleva suhtautuminen mutta pysyvät pelot

Aviottoman lapsen saamiseen kohdistuneet yhteisön normit olivat 1800-luvun loppupuolella negatiivisia. Varsinkin naimattoman raskauden ja synnytyksen osalta voidaan käytännössä puhua myös yhteisön sosiaalisesta kontrollista. Raskaana olleita äitejä tarkkailtiin ja heidän fyysinen ulkomuotonsa usein paljasti asian. Raskaasepäilyt levisivät yhteisössä huhuina. Jos syntynyt lapsi jäi kadoksiin tai oli epäilyksiä lapsenmurhasta, yhteisön jäsenet paheksuivat tilannetta, juoruilivat, paljastivat herkästi tilanteen viranomaisille ja osallistuivat lapsen ruumiin etsintöihin tai syytetyn rintojen lypsämiseen. Harvat lapsenmurhat jäivät piiloon.

⁵⁰³ Huumarkangas 1995, 77–78; Virtanen 1990, 147, 150; Aalto 1996, 87; Jokiaho 1996, 133; Häkanson 1999, 99, 220.

⁵⁰⁴ Esim. JyMA Keuruun Sk 6.11.1882, § 227; Tk 6.4.1883, § 102; Tk 2.4.1885, § 233; Tk 6.2.1892, § 32, liite ”Norsu”.

⁵⁰⁵ JyMA Keuruun Sk 24.10.1892, § 245; Sk 8.11.1893, § 339; Sk 9.12.1881, § 268; Sk 9.12.1881, § 269; Tk 3.4.1884, § 216.

Sosiaalinen kontrolli ei kuitenkaan täysin vastannut negatiivisia normeja tai välttämättä liittynyt edes kiellettyyn seksuaalisuuteen. Vaikka osa ihmisistä paheksui suoraan raskaana olleita naisia, tarkkailu oli enemmän passiivista. Vanhemmat ja työskentelytalon väki saattoi suhtautua heihin ymmärtäväisesti. Periaatteessahan ei etukäteen voitu tietää, menisivätkö naiset vielä avioliittoon.

Myöskään lapsenmurha- ja sikiönkätöntäepäilyjen osalta kyse ei ollut ensisijaisesti kirjallisuuden korostamasta, talonemäntien harjoittamasta, naimattomien naisten seksuaalisuuden kontrollista. Yhteisön paheksunnan ja aktiivisen käyttäytymisen taustalla oli enemmän epäilyt ankarasta rikoksesta, murhasta. Lapsen murhaaminen oli ristiriidassa äidin ideaalikuvaan kanssa. Yhteisö halusi sen tähden osallistua rikoksen selvittämiseen ja lainsäädäntö myös velvoitti siihen. Käytännössä tällainen sosiaalinen kontrolli kuitenkin epäsuorasti ylläpiti naimattomaan seksuaalisuuteen ladattuja negatiivisia normeja, koska lapsenmurhaajan kuva oli naimattoman, raskaaksi tulleen naisen kuva.

Yhteisön normit ja pelot muiden ihmisten suhtautumisesta vaikuttivat näihin naisiin suoraan. He yrittivät peittää raskauttaan vaatteilla, muuttaa muualle, kieltää koko asian tai selittää fyysisiä olomuotojaan tai kuukautisten puutetta parhain päin. Pahimmassa tapauksessa häpeänpelko saattoi johtaa jopa aktiiviseen lapsenmurhaan tai ainakin kuolleena syntyneen lapsen kätkemiseen. Aina naiset eivät kuitenkaan jääneet yksin, koska yli puolessa tapauksista vanhemmat, sisarukset tai sulhaset olivat olleet tulevan äidin rinnalla. Joskus ulkopuolisten osallisuuttakin tapahtumiin epäiltiin.

Lapsenmurhien taustalla saattoi olla myös pelko taloudellisesta tilanteesta, varsinkin jo aiempia aviottomia lapsia saaneilla, tai sekava mielentila. Kuolemia edesauttoi se, että naimattomat naiset yrittivät synnyttää salassa, vaikka se yleensä ei ollutkaan mahdollista. Mutta olivat murhan tai kätkemisen syyt sitten käytännössä mitkä tahansa, tekojen taustalla oli Gun-Brit Johanssonin mukaan pelko sosiaalisen, emotionaalisen ja kulttuurisen siteen kadottamisesta yhteisöön ja jäämisestä sen ulkopuoliseksi.

Tiukat normit ja yhteisön jäsenten vaihteleva suhtautuminen jatkuivat aviottoman lapsen syntymän jälkeenkin. Vaikka lapsen saaminen oli lähtökohdaisesti negatiivinen asia, yhteisön jäsenten suhtautuminen ja äidin tulevaisuudenkuvat saattoivat vaihdella suurestikin. Vaikka aviottoman lapsen vanhemmat yleensä odottivat pahinta, he yleensä pysyivät yhteisön jäseninä. Naimattomat äidit olivat yhtä hyvää työvoimaa kuin muutkin ihmiset. Lapsen saaminen toki huononsi avioitumismahdollisuuksia, mutta ei poistanut niitä. Usein äidit avioituivat myöhemmin joko lapsen isän tai jonkun muun miehen kanssa.

Yhteisössä selkeämmin marginaaliin joutuivat useamman aviottoman lapsen synnyttäneet. Myöhempien aviottomien lasten synnyttämisen riski kasvoi toisen ja viimeistään kolmannen lapsen myötä. Talollisten tyttäriä ei näiden joukosta löytynyt yhtään. Suurimmat ryhmät monilapsisista äideistä olivat itselliset mutta myös irtolaisten ja ruotuvaivaisten suhteelliset osuudet olivat nousseet. Sosiaalisen aseman huononeminen johti piian asemasta itselliseksi ja vähitellen irtolaiseksi. Irtolaiset elivät muutenkin yhteisön ulkopuolella ja ruotuvaivaiset saattoivat joutua hyväksikäytön kohteeksi. Useampikertaiset naimattomat äidit joutuivat myöhemminkin seksuaalisuhteisiin monien miesten

kanssa. Yhteisö suhtautui negatiivisesti useamman aviottoman lapsen synnyttäjiin.

Lapsen syntymän jälkeen yhteisön sosiaalinen kontrolli kohdistui myös isään. Koska avioituminen ei tullut kysymykseen, isiä painostettiin hoitamaan jälkensä ja maksamaan lapsen äidille elatusta. Syinä tähän yhteisön mielenkiintoon oli ensinnäkin taloudellinen riski siitä, että äiti olisi muutoin joutunut lapsineen yhteisön elätettäväksi. Toisaalta yhteisö moralisoi miestä, joka oli ensin rikkonut normeja ja sitten vielä hylännyt äidin ja lapsen. Monesti isät kävivätkin keskinäisiä neuvotteluja naisten kanssa. On kuitenkin hankalaa muodostaa kokonaiskuvaa siitä, missä määrin miehet lopulta maksoivat elatusta.

Ne naimattomat äidit joilla meni erityisen huonosti, olivat vähemmistössä, kun paljon suurempi osa naimattomista äideistä tuli elatuksen takia taloudellisesti toimeen ja pääsi avioliiton myötä takaisin harmonisen yhteisön osaksi. Näiden ääripäiden välille mahtuu suuri joukko muunlaisia elämänkohtaloita.

Jos yhteisön suhtautuminen esiaviolliseen seksuaalisuuteen ja naimattomiin äiteihin oli vaihteleva, paikallinen kirkko sen sijaan suhtautui asiaan totaalisen negatiivisesti.

5 KIRKON HUOLI SEKSUAALISESTI VÄÄRINELÄVISTÄ

5.1 Pelot siveettömistä seurakuntalaisista ja radanrakentajista

Luterilainen kirkko suhtautui negatiivisesti esiaviolliseen ja avioliiton ulkopuoliseen seksuaalisuuteen. Sallittua seksuaalinen kanssakäyminen oli ainoastaan avioliitossa. Piispan- ja rovastintarkastuksissa sekä kinkereillä tuotiin Keuruun, Multian ja Pihlajaveden seurakuntia koskien esiin väärään seksuaalisuuteen liittyviä uhkia.

Kirkossa pidetyssä yleisessä tarkastuksessa, jossa kaikkien seurakuntalaisten olisi pitänyt olla läsnä, piispa kuulusteli seurakuntalaisilta lukutaitoa ja kristinopin tuntemusta. Tämän jälkeen piispa keskusteli seurakuntalaisten, kirkkoneuvoston jäsenten ja pappien kanssa kirkkoherralta kuulemistaan asioista. Eräänä kirkkolain ilmaisemana teemana olivat syiden pohdinta *”yleisempään epäsiveellisyyteen, jos sitä on ilmaantunut”*. Vastaavat muodot koskivat myös rovastintarkastuksia.⁵⁰⁶

1800-luvun kahtena viimeisenä vuosikymmenenä Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä ei pöytäkirjojen mukaan pidetty ainoatakaan piispan tekemää tarkastusta. Sen sijaan rovastintarkastukset pidettiin vuosina 1882 ja 1891. Vuoden 1882 yhteisessä rovastintarkastuksessa kerrottiin todennäköisesti kirkkoherran ilmoitusten pohjalta siveellisyydestä, että *”sekalainen on seurakunta”*⁵⁰⁷. Siveellisyyden kerrottiin myös olevan suunnilleen samalla tasolla kuin edellisellä tarkastuksella vuonna 1873. Haureutta, millä tarkoitettiin esiaviollista sek-

⁵⁰⁶ KL 1869: 21. luku (Piispanvirasta), § 363–364, 23. luku (Lääninrovastinvirasta), § 429–432.

⁵⁰⁷ Muualla Suomessa ja Ruotsissa sukupuolisen käyttäytymisen ohella 1800-luvun alusta 1900-luvulle tarkastuksissa esiintyivät aiheina erityisesti juoppous, kirkkohäiriöt, loitsut/kansanusko, pahatapaisuus ja markkinat Kortekangas 1967, 158; Laasonen 1970, 51–52; 131–133; Lenhammar 1994, 147–166; Hartikainen 2005, 81–87, 99–111. Tarkastelualueella nämä aiheet olivat esillä harvemmin. Vrt. Suominen 1931, 134–136.

suaalista kanssakäymistä, oli kuulemma olemassa edelleen. Samoin korostettiin, että toisinaan kuulutuksen ottaneet kihlaparit laiminlöivät vihkimisen arviolta vuosien ajan.⁵⁰⁸

Kyseiset huolenaiheet tuotiin esiin myös kymmenen vuotta myöhemmin. Kirkkoherra Herman Pihlman oli Keuruulla kertonut rovastille, että *”se tapa on wallitsemassa, että avioliiton kuulutuksen jälkeen viivytellään vihkimistä (...)”*. Multialla kirkkoherra Arvid Lundén puolestaan jyrähti yleiseksi arvioimastaan paheesta, haureudesta, koska seurakunnassa oli *”105 naista, joilla on ollut äpäralapsia, toisilla 3, toisilla 5, aina seitsemään saakka”*. Ongelmana olivat myös muutamat eripuraiset avioliitot.⁵⁰⁹

Tarkastuskäyntien ohella kinkerit olivat areena, jolla voitiin tuoda julkisesti esiin epäkohtia. Toisinkuin tarkastuksissa, joissa epäkohtia toivat julki lähinnä kirkkoherrat, kinkereillä ääneen pääsivät kirkkoneuvoston maallikkojäsenet, kylänvanhimmat. Nämä kertoivat kuulusteluja edeltävänä iltana elämänmenosta papeille. Esimerkiksi Multialla kinkeriruotujen kylänvanhimmilta kysyttiin ihmisten tavoista ja erityisistä paheista.⁵¹⁰ Vaikka kylänvanhimmat olivat tavallista maalaisväestöä, näen heidän edustaneen kinkereillä erityisesti kirkon näkemyksiä.

Keuruun seurakunnan kinkereillä tuotiin säännöllisesti esille esiaviollinen seksuaalisuus sen seurausten, aviottomien lasten muodossa. Jokaisessa kinkeri-ruodussa ilmoitettiin papille, kuinka monta aviotonta lasta oli edellisten kinkereiden jälkeen syntynyt. Näiden lisäksi kinkereillä ilmoitettiin kaiken kaikkiaan kahdesta huoruustapauksesta, yhdestä riitaisesta avioliitosta ja yhdestä liian pitkästä kihla-ajasta. Muuten ilmaistiin säännöllisesti seurakuntalaisten elämän parantamisen tarve: *”ei mitään erinomaisia pahennuksia mutta ei siinä ole kehunkaan varaa”*.⁵¹¹

Kirkon huomion kohteina oli 1800-luvun lopulla lisäksi kaksi erityisempää uhkaa. Ensimmäinen näistä oli maaseudun väestön avioliittojen muodostamiseen tärkeällä tavalla kuulunut yöstely. 1700-luvulta aina 1900-luvulle asti yöstelyä kritisoitiin, koska sitä pidettiin syntisenä, esiaviolliseen kanssakäymiseen liittyvänä toimintana. Tapaa oli pyritty sanktioimaan esimerkiksi antamalla määräyksiä yöstelijöiden tuomisesta kirkkoneuvoston eteen tai pyrkimällä kieltämään se erityisin määräyksin.⁵¹²

Myös tarkastelualueella yöstely tuotiin muutamissa tapauksissa esiin. Keuruun kinkereillä oli esimerkiksi helmikuussa 1896 ilmoitettu kirkkoherralta, että *”nuori väki riehuu yökulussa (...) valitettavasti huonolla tolalla”*. Multian kirk-

⁵⁰⁸ JyMA Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja, 20.8.1882.

⁵⁰⁹ JyMA Pihlajaveden rovastintarkastuksen pöytäkirja, 20.10.1891; Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja, 22.10.1891; Mönkkönen 1983, 30–31. Kirkkolain mukaan piispa tai rovasti olisi voinut julkisessa tarkastustilaisuudessa myös nuhdella huonosti eläneitä ihmisiä (KL 1869: 21. luku (Piispanvirasta), § 366). Nuhteluista esim. Hautakoski 2007, 92.

⁵¹⁰ Hartikainen 2005, 73; Mönkkönen 1985, 268. Ks. Hautakoski 2007, 81–82.

⁵¹¹ JyMA Keuruun kinkeripäiväkirjat, 1886–1890, 1896–1900, 31.1.1896.

⁵¹² Yöstelyn kirkollisesta kritiikistä ks. Wallinheimo 1910, 276–278, 289–290; Ojanen 1966, 65; Kortekangas 1967, 62, 90; Laasonen 1970, 51, 131–133; Jauhiainen & Lipponen 1990, 153; Gaunt 1996, 31–34; Hautakoski 2007, 92–93.

koherra Arvid Lundén oli puolestaan rovastintarkastuksessa 1891 tuonut esiin ”nuoresta kansasta (...)”, että ”(...) heidän keskuudessaan on varsinkin suven aikana yöjuoksu vallitsemassa”. Piispantarkastuksessa Multialla 1904 itse piispa pääsi ilmaisemaan näkemyksensä. Asiasta kysyttäessä yöjuoksun sanottiin olevan vähenemässä, mutta piispa Råberghin mukaan se olisi pitänyt poistaa kokonaan, koska ”Pimeydessä tehdään pimeyden töitä”.⁵¹³

Yöstelyn kirkollisessa kritiikissä ei ollut kuitenkaan kyse pelkästä seksuaalisen käyttäytymisen valvonnasta. Kyse oli myös kylien järjestyksenpidosta, jota maalliset ja kirkolliset viranomaiset pyrkivät säätelemään⁵¹⁴. Tähän viittaa Saa-ra Karttusen seurakuntahistoriikissaan esiin tuoma tieto, että vuonna 1867 Keuruulla annettiin talonisännille määräys talon asukkaiden yöjuoksujen ilmoitusvelvollisuudesta nimismiehelle⁵¹⁵.

Yöstelyn rinnalla esiintyi 1800-luvun lopulla myös muita säädeltäviä ja kiellettyjä tapoja kuten kortinpeluu ja tanssit, jotka kytkeytyivät erityisesti järjestyksenpitoon ja pahentavaan elämään. Varsinkin kirkon puhe tansseista sivusi yöstelyn lailla myös seksuaalimoraalin valvontaa.⁵¹⁶

Yöstelyn ohella eräs toinen tarkastelualueella ja laajemminkin 1800-luvun lopun maaseudulla huolta aiheuttanut tekijä olivat rautatien työntekijät. Tampereelta pohjoiseen kulkeva rautatie päätettiin vuosien 1877–1878 valtiopäivillä rakentaa Näsijärven itäpuolitse Haapamäen ja Pihlajaveden kautta Vaasaan. Rakennustyö aloitettiin kesällä 1879 ja se valmistui syyskesästä 1883. Toisena alueen rautatiehankkeena oli poikkirata Jyväskylän ja Keuruun välillä, joka rakennettiin vuosina 1895–1897.⁵¹⁷

Keuruun kinkeripäiväkirjoissa mainittiin kahteen kertaan huoli rautatieläisten läsnäolosta pitäjässä. Helmikuussa 1896 mainittiin eräässä ruodussa, että ”(...) paljo rautatien väkeä maan eri osissa on majailnut ruotikunnassa (...)”. Seuraavan vuoden toukokuussa tuotiin taas esille, että ”(...) kirkonkylässä ja muualla Pappilan maalla on asunut paljon rautatien työväkeä (...)”.⁵¹⁸

Teppo Vihola on arvioinut, että rautatienrakennus toi Keuruulle järjestyshäiriöitä, koska rakennusmailla kulki vakituista sekatyövoimaa, joilla ei ollut kotia eikä pysyviä perhesuhteita. Vihola on esittänyt edelleen, että ”irtonainen aines harrasti kaikenlaista pahuutta ja viekoitteli myös paikkakuntalaisia muukaansa”.⁵¹⁹

Ruotsalainen tutkimuskirjallisuus on korostanut seksuaalisuuden suhteen erityisesti sitä, että 1800-luvun lopun maaseudun uudet työntekijäryhmät, joista

⁵¹³ JyMA Keuruun kinkeripäiväkirjat, 5.2.1896; Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja, 22.10.1891; Multian piispantarkastuksen pöytäkirja, 19.6.1904.

⁵¹⁴ Yöstelyn mieltämisestä järjestyshäiriönä ks. Sarmela 1969, 220–227; Kallio 1981, 150–157, 225, 236–239; Rajala 2004, 209–211; Hautakoski 2007, 47–48, 93.

⁵¹⁵ Karttunen 1978, 51.

⁵¹⁶ Ks. Wallinheimo 1910, 276–278; Kaikkonen 1961, 18; Ojanen 1966, 64; Sarmela 1969, 220–227; Hautakoski 2007, 47–48. Tanssien ja kortinpeluun kritisoinemisesta tarkastelualueella JyMA Keuruun kinkeripäiväkirjat, 5.2.1896, 18.1.1897; Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja, 22.10.1891; Multian piispantarkastuksen pöytäkirja, 19.6.1904, 6.6.1929.

⁵¹⁷ Vihola 1983, 235–240.

⁵¹⁸ JyMA Keuruun kinkeripäiväkirjat, 1.5.1896, 1.5.1897.

⁵¹⁹ Vihola 1983, 277–278.

rautatieläiset olivat yksi esimerkki, olivat seksuaalisuhteissa paikkakunnan naisten kanssa. Avioliittojen sijasta he saattoivat jättää lapset jälkeensä siirtyessään muualle, mistä oli seurauksena aviottomia lapsia.⁵²⁰ Esimerkiksi toukokuussa 1897 kolmen aviottoman lapsen syntymä laitettiin kinkereillä ainakin epäsuorasti rautatieläisten niskoille.⁵²¹

Kyse ei kuitenkaan käytännössä ollut mistään laajamittaisesta asiasta. Kuvaavaa uhkakuvien ja todellisuuden ristiriidalle on se, että kinkereillä tehdyt huomiot rautatieläisistä koskivat enemmän ihmettelyä siitä, kuinka mitään ei ollutkaan tapahtunut. Toukokuussa 1896 kinkereillä todettiin, että rautatieläisten paljoudesta huolimatta, *”on elämä ollut moitteetonta”*. Seuraavan vuoden toukokuussa taas todettiin, että kirkonkylässä ja pappilan mailla olleesta rautatien työväestöstä huolimatta, *”elämä on ollut siivoa”*. Kolmen aviottoman lapsen alkuperäkin oli enemmän spekulointia.⁵²²

Käräjien yhteydessä rautatien työmiehiä esiintyi tarkasteluajalla ainoastaan kolme. Esimerkiksi talonomistaja Freedrikki Tampereelta oli syytösten mukaan *”rautatietöissä Keuruun pitäjässä”* oltuaan, ollut suhteessa itsellisen leski Eriikka Mariantyttären kanssa. Lapsenmurhasta syytetyn irtolainen Gustava Abrahamintyttären sulhanen taas oli *”rautatientyömies”*, jonka Gustava ilmoitti olevan kahden synnyttämänsä aviottoman lapsen isä. Myöhemmin Gustava lähti miehen kanssa pois Keuruulta, eikä saapunut tapauksen seuraavaan käsittelyyn.⁵²³

Vaikka rautatientyömiehet olivat jossain määrin seksuaalisissa suhteissa paikkakunnan naisiin, heidän muodostamansa uhkakuva muodostui pääasiassa heidän vieraudestaan perinteiselle paikallaan pysyneelle maaseutuyhteisölle. Vastaavasti maaseudun seksuaalisiveelliselle elämälle nähtiin uhaksi myös muut uudet liikkuvat työntekijäryhmät, kuten metsätyöläiset tai tukinuitajat⁵²⁴, joihin yhdistyi kirjallisuuden vähitellen vahvistamia kulttuurisia kuvia⁵²⁵.

Tukkilaiosten elämäntapaa Lapissa 1900-luvulta tutkinut Hanna Snellman on todennut paikkakuntalaisista lähinnä papiston suhtautuneen heihin negatiivisesti. He olisivat viettäneet pahentavaa elämää ja harrastaneet avioliiton ulkopuolisia suhteita. Snellmanin mukaan suhtautuminen kertoo ensisijaisesti reagoimisesta muuttuvaan maailmaan, etnosetrisyydestä, jossa kauempaa tulevia pidetään aina syyllisempinä kuin lähempänä olevia. Todellisuudessa järjestyshäiriöt kuuluivat enemmän *”luppoaikaan”*, työn alkamista odottavien ja

⁵²⁰ Frykman 1977, 210–214; Löfgren 1969, 45–46.

⁵²¹ JyMA Keuruun kinkeripäiväkirjat, 1.5.1897.

⁵²² JyMA Keuruun kinkeripäiväkirjat, 1.5.1896, 1.5.1897.

⁵²³ JyMA Keuruun Tk 28.2.1894, § 285, liite No 1; Sk 6.11.1882, § 227; Tk 6.4.1883, § 102; Sk 31.10.1883, § 185. Rautatieläisistä on huomioitava se, että elatushaasteet saattoivat yleensä jäädä tekemättä, jos nämä ehtivät poistua paikkakunnalta.

⁵²⁴ Ks. Laasonen 1970, 136–137; Frykman 1977, 210–214; Vihola 1983, 275, kuvateksti. Vuoden 1882 rovastintarkastuksessa tuotiin lisäksi esiin, että *”irstaita(himokkaita) maankiertäjiä tulee joskus alueelle”* (JyMA Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja, 20.8.1882). Työn perässä maaseudulla kulkeneista miesryhmistä 1800-luvun lopulla ks. Häkkinen 2005, 225–230.

⁵²⁵ Ks. Pöysä 1997, 97–98, 166–171.

palkan jo saaneiden juopottelevaan käytökseen. Uittomiehet toisinaan myös avioituivat paikkakuntalaisten kanssa.⁵²⁶

Keuruun käräjäkunnassa lapsenelustapausten yhteydessä tukkilaisista mainittiin yksi tukkiasioitsija ja tukkipäällikkö, joista edellinen oli varmuudella pitäjien ulkopuolisia. Piika Amanda oli puolestaan tunnustanut aviottoman lapsensa tulleen ”siitetyksi silloin kun tukinuittajia joukossa oli paikkakunnassa oleskellut (...)”⁵²⁷.

Rautatieläisten rakentunut uhkakuva on Keuruulla voinut syntyä myös kirkkoherra Herman Pihlmanin henkilökohtaisten näkemysten myötä. Pihlman vastusti oikoradan rakentamista kirkonkylän poikki⁵²⁸ mutta hänellä oli lähipiirissään myös kokemuksia radanrakentajien käytöksestä. Muistitiedon mukaan Pihlmanin tyttäret olivat kävelleet Lapinsalmen siltatyömaan ohitse, jolloin sillan rakentajamiehet olivat laulaneet ”*Ooppa hii, ooppa hii junt, ooppa hii junttan puu, että mampsellilla on kuin pikarinsuu*”. Kirkkoherra olikin seuraavana sunnuntaina kirkossa julistanut, että ”*taivaassa ei rakenneta rautateitä eikä laulella rumia junttalauluja*”.⁵²⁹ Mahdollisesti Pihlman nosti rautatienyöntekijät kaksilla kinkereillä esiin.

Rautateiden vastustaminen saattoi nivoutua myös tulevaisuuden pelkoihin. 1800-luvun loppupuolella julkisuudessa esiintyi rautateiden ja kirkonmenojen, uskonnollisten normien, välinen ristiriita. Rautateiden tuoma muutos rikkoi perinteisen maaseutumaisen elämänjärjestyksen muun muassa rautatieläisten sunnuntaisen työnteon vuoksi.⁵³⁰ Aikalaistulkitsijoiden mukaan epäsiiveellisiä henkilöitä pysähtyi rautatieltä, he rienasivat, harjoittivat ”epäsiiveellisyttä” ja jättivät lapsiaan jälkeen⁵³¹.

Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä 1800-luvun lopulla kirkollisissa puhunnoissa esiintyivät esiaviollinen seksuaalisuus, aviottomat lapset, liian pitkät kihla-ajat, yöstely ja jossain määrin myös rautatien yöntekijät.⁵³² Näistä ainoastaan rautatieläisiin liitetyt uhkakuvat keskittyivät ajallisesti erityisesti 1800-luvun lopulle ja tiettyihin vuosiin, eivätkä ainoastaan Keuruulle. Muut teemat esiintyivät säännöllisesti jo vuosisadan aiemmissa piispan- tai rovastintarkastuksissa.⁵³³

⁵²⁶ Snellman 1996, 109–110, 185, 230–234. Maaseudun kulkijoihin ja kierteleviin työmieryhmiin kytkeytyvästä sosiaalisesta stigmasta maaseutuyhteisössä ks. Häkkinen 2005, 230–238, 242–244, 252.

⁵²⁷ JyMA Keuruun Sk 26.10.1883, § 103; Vk 17.4.1900, § 3; Tk 10.5.1881, § 329.

⁵²⁸ Vihola 1983, 240–241.

⁵²⁹ Keski-Suomen Muistitietoarkisto, FIX Keruutyöt, Pekkala, 236. Ks. myös Vihola 1983, 240. Erityisesti papistoa käsittelevistä tukkilaisten seksuaalisuuskaskuista ks. Pöysä 1997, 217–218, 248–252.

⁵³⁰ Riihinen 1975, 101–115; Kettunen 1994, 39–40.

⁵³¹ Päivärinta 1905, 20–21.

⁵³² Vastaavista papiston korostamista ilmiöistä muualta Suomesta, Ruotsista ja Venäjältä 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta ks. Wallinheimo 1910, 260, 289–290; Kaikkonen 1961, 18, 58–59; Kortekangas 1967, 34–35, 90, 158, 202; Laasonen 1967, 363; Laasonen 1970, 131–133; Jaakkola 1989, 111; Snellman 1996, 185; Håkanson 1999, 170–177; Hautakoski 2007, 92–93; Shikalov 2007, 199–200.

⁵³³ JyMA Keuruun rovastintarkastuksen pöytäkirja, 18.10.1836; Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja, 4.8.1844; Keuruun piispantarkastuksen pöytäkirja, 4.-5.4.1856. Ks. myös Suominen 1931, 136–140.

Kyse ei siis ollut kyse mistään ajankohtaisesta ongelmasta. Paavo Kortekangas on muotoillut asian siten, että ”nähtävästi kansan tapa ja normi oli ollut toinen kuin kirkon jo vuosisatojen ajan”⁵³⁴. Papisto piispan- ja rovastintarkastuksissa ja kylänvanhimmat kinkereillä nostivat kyseisiä rikkomuksia aina korostuneesti esiin, riippumatta siitä, kuinka paljon niitä todellisuudessa esiintyi.

Kyseinen kritiikki alkoi kuitenkin vuosisadan lopulla elää viimeisiä vaihteitaan. 1900-luvulla piispan- ja rovastintarkastuksissa ainakin suoraan ihmisten seksuaaliseen käyttäytymiseen viitannut puhe alkoi olla vähissä⁵³⁵.

Todelliset uhat Suomen luterilaiselle kirkolle olivat vuosisadan vaihteessa enemmän makrotasolla. Aatteellisella puolella ideaa uskonnollisesta yhtenäiskulttuurista oli murentamassa sivistyneistön uskonnollinen liberalismi ja tieteellinen maailmankatsomus. Rakenteellisemmalla tasolla uhkana olivat puolestaan uudet kansalaisliikkeet (esimerkiksi raittius- ja työväenliike), alkava teollistuminen, ihmisten liikkuvuuden lisääntyminen maantieteellisesti ja kohti kansalaisyhteiskuntaa sekä tiedonvälityksen kasvu.⁵³⁶

Uskonnollista yhtenäiskulttuuria uhkasivat myös 1800-luvulla maallikkosten ja papiston piiristä nousseet herätysliikkeet⁵³⁷.

Paikallisella tasolla uhkana oli taas enemmän seurakunnallisen tavan hiipuminen, mitä on mitattu esimerkiksi jumalanpalvelusaktiivisuudella. 1800-luvun loppuvuosikymmeninä tämä kirkollinen aktiivisuus alkoi Suomen maaseudulla vähitellen heikentyä.⁵³⁸ Sama vähittäinen kehityssuunta jumalanpalveluksissa käymisen aktiivisuudessa on havaittavissa myös tarkasteltavissa seurakunnissa⁵³⁹.

Paikallinen kirkko ei kuitenkaan tyytynyt pelkkään julkiseen puheeseen. Se pyrki myös aktiivisesti toimimaan, jotta esiaviollinen ja avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuus olisi saatu kitkettyä.

⁵³⁴ Kortekangas 1967, 35.

⁵³⁵ JyMA Multian piispan- ja rovastintarkastuksen pöytäkirja, 6.7.1923, 6.-7.6.1929; Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja, 11.9.1917. Vastaavasta ilmiöstä ks. myös Laasonen 1970, 202.

⁵³⁶ Esim. Juva 1960, 209; Kortekangas 1980, 141–145; Murtorinne 1992, 288–289, 297–30, 384; Heininen & Heikkilä 1996, 204–207.

⁵³⁷ Esim. Murtorinne 1992, 127–140, 154–163; Heininen & Heikkilä 1996, 170–171, 174–175; Hartikainen 2005; Huhta 2006.

⁵³⁸ Jumalanpalvelusaktiivisuudesta ja ehtoollisella käynnistä 1800-luvun lopulla ks. Laasonen 1970, 97–106, 159, 178–183; Kortekangas 1967, 2, 69–82, 141–161, 183–185; Kortekangas 1980, 144; Murtorinne 1992, 289–290, 384–387; Heininen & Heikkilä 1996, 169, 209; Hautakoski 2007, 17, alaviite 33, 78–80, 117–118.

⁵³⁹ Karttunen 1978, 43; Vihola 1983, 294; Mönkkönen 1983, 265–267. Vrt. Suominen 1931, 122–123. Ehtoollisesta ja kirkossakäynnin ahkeruudesta yleensä 1800-luvun lopun Keski-Suomessa ks. Mönkkönen 1988, 467–472. Toisaalta seurakuntalaisten oli pakko käydä ehtoollisella ainakin silloin tällöin. Suomessa oli ehtoollispakko voimassa vuoteen 1917 asti, jolloin 1911 hyväksytty laki asiasta vahvistettiin (Nokkala 1986, 17–36, 397).

5.2 Parisuhteiden korjaamisyritykset

5.2.1 Nuhteleminen väärän muotoisesta elämästä

Eino Murtorinteen mukaan esiaviolliset suhteet ja irralliset suhteet olivat yksi kirkon keskeisistä kurinpitovallan kohteista 1800-luvun alkupuoliskolla⁵⁴⁰. Lainsäädännön tasolla kirkon toimintamahdollisuudet kontrolloida ja sanktioida vääränlaista seksuaalisuutta olivat huomattavasti vähentyneet 1800-luvun puolivälissä. Yhtenä konkreettisenä toimintamuotona 1800-luvun lopun sisäsuomalaisissa seurakunnissa oli ihmisten puhuttelu eli nuhtelu väärästä elämästä.

Kirkkoherralla oli ensisijainen ja tärkein rooli varoitusten eli nuhteluiden antajana, yksin ja yhdessä todistajien kanssa. Kirkkolain mukaan *”jos seurakunnassa jonkun havaitaan paatuovan julkiseen syntiin ja paheeseen, josta häntä kuitenkin ei ole oikeuteen vedetty, saakoon hän ensin varoituksen kirkkoherralta kahden kesken; jos hän ei siitä ota ojentuaksensa, on varotus kirkkoherran ynnä kahden tahi kolmen vakavaksi kristityksi tunnetun seurakuntalaisen uudistettava (...)”*⁵⁴¹

Kirkkoherran yksin suorittamien tai seurakuntalaisten läsnä ollessa annettujen nuhteluiden tarkastelua hankaloittaa se, että yleensä näitä toimenpiteitä ei merkitty mihinkään erilliseen nuhdeltujen rekisteriin. Tietoja näistä nuhteluista ja niiden syistä saadaan ainoastaan hajanaisesti tuomiokirjojen papintodistuksista, kirkkoneuvoston pöytäkirjoista ja Keuruulta yksittäisistä kirkkokurinalaisten luettelon merkinnöistä

Yhdeksässä tapauksessa nuhtelujen kohteeksi oli joutunut riitaantunut aviopari joko kokonaisuudessaan tai avioliitosta karannut osapuoli. Esimerkiksi itsellinen Juhon ja hänen vaimonsa Ida Hilmantyttären riitoja oli käsitelty kahteen eri otteeseen *”pastori Yrjänäisen ja entisen seurakunnan vanhimman Hiironmäen saapuvilla ollessa Jumalan sanan kautta kehoitettiin kummallakin kertaa sovintoon ja yhteiselämään”*⁵⁴²

Kolmessa tapauksessa kyse oli liian pitkistä kihla-ajoista. Esimerkiksi renki Alpiinus Hilpunpojalle ja hänen kihlatulleen piika Hilta Sofia Kasperintyttäreille kerrottiin kuinka *”(...) kristillinen avioliitto on kaikille kunniallinen ja hyvää sekä kehoitettiin heitä menemään vihille”*. Toisen kerran heidät kutsuttiin pappilaan, jossa pastorin, K.S.F. Berghrothin, vihkikehotuksia olivat todistamassa myös puuseppä Frans ja itsellinen Hannes.⁵⁴³ Kolmannessa tapaustyyppissä kyse oli miehen suhteesta naimisissa olevaan naiseen⁵⁴⁴.

⁵⁴⁰ Murtorinne 1992, 93.

⁵⁴¹ Halmesmaa 1979, 35, 122; KL 1869: 13. luku (Kirkkokurista), § 101. Vuoden 1686 kirkkolaista vastaavasti ks. Ojanen 1966, 64.

⁵⁴² JyMA Keuruun seurakunnan kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 5.8.1894. Ks. myös Saarimäki 2005, 133–134. Rovastintarkastuksessa 1891 Multian kirkkoherra Arvid Lundén kertoi varoittaneensa riitaisia aviopareja (JyMA Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja, 22.10.1891).

⁵⁴³ JyMA Keuruun seurakunnan kirkkokurinalaisten luettelot, 21.10.1887, 5.11.1887.

⁵⁴⁴ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat, 2.10.1893. Nuhtelujen antamisesta ks. myös Rajala 2004, 245.

Tapausten sattumanvaraisen kirjallisen säilymisen vuoksi ei voida ottaa kantaa siihen, kuinka laajaa Keuruun, Multian ja Pihlajaveden pappien toiminta nuhteluprosessin tässä vaiheessa oli. Jos nuhtelut eivät tehonneet, voidaan ensimmäisten varoitusten sisältöä ja luonnetta tarkastella epäsuorasti nuhteluiden kolmannen vaiheen, kirkkoneuvoston nuhteluiden avulla.

Jos nuhdeltujen elämä ei muuttunut papiston haluamaan suuntaan, ihmiset tuli kutsua kirkkoneuvoston eteen ja antaa *”varoituksen koko seurakunnan nimessä”*. Kirkkoneuvoston puheenjohtajana oli kirkkoherra, ja jäseninä kaikki muut vakinaiset papit sekä vähintään kuusi *”jumalisuudesta ja kristillisestä harrastuksestaan hyöväksi (...)*” tunnettua miestä. Jälkimmäiset olivat yleensä varakaita talonpoikia.⁵⁴⁵

Nuhtelut kirkkoneuvostossa eivät kuitenkaan olleet Keuruulla, Pihlajavedellä ja Multialla kovinkaan yleisiä, sillä vuosilta 1880–1900 löytyy vain viisi kokousta, joissa käsiteltiin kirkon mielestä väärän muotoisia parisuhteita. Nuhteluita annettiin yhteensä 34. Erilaisia tapaustyyppisiä oli neljänlaisia. Naimattomien osalta nuhdeltiin 11 pariskuntaa vuoteudessa elämisestä ja kuutta pariskuntaa liian pitkistä kihla-ajoista⁵⁴⁶. Naimisissa olevien ihmisten nuhteluita edustivat kolme huoruustapausta sekä kuusi riitaista avioliittoa. Kyseiset nuhteluperusteet esiintyivät laajemminkin keskisuomalaisissa kirkkoneuvostoissa⁵⁴⁷. Suurin osa nuhteluista tapahtui Keuruun seurakunnassa, josta puolestaan yhdessä vuoden 1887 kokouksessa nuhdeltiin yli kahtakymmentä pariskuntaa. Pihlajavedellä nuhdeltiin ainoastaan kerran huoruudesta, kun taas Multialla ei tarkasteluvuosikymmeninä löydy kirkkoneuvoston nuhteluita ollenkaan.⁵⁴⁸

Mikä näissä tapauksissa oli tuomittavaa⁵⁴⁹? Kahdessa ensin mainitussa tapaustyyppissä, vuoteudessa elämisessä ja liian pitkissä kihla-ajoissa, pariskunnat oli kutsuttu nuhdeltaviksi todennäköisesti, koska he olivat syyllistyneet kirkkolain edellä lainattuun *”julkiseen syntiin ja pahuuteen”*, mikä käytännössä tarkoitti yhdessä elämistä ilman avioliittoa.

Erityinen ongelma tässä avioliittomaisuudessa oli seksuaalisuuden mahdollisuus, mikä korostui vuoteuden tapauksessa. *”Vuoteus”* viittaa termiin *”salavuoteus”*, joka tarkoitti kahden naimattoman ihmisen välistä seksuaalista kanssakäymistä. Esitettäessä esimerkiksi, että itsellinen Sakari Sakarinpoika *”pi-*

⁵⁴⁵ KL 1869: 13. luku (Kirkkokurista), § 101; 19. luku (Kirkkoraadista), § 333; Halmesmaa 1978, 35; Vihola 1983, 293. Kirkkoneuvoston toiminnan ohjeista ja valinnasta tarkemmin KL 1869: 19. luku (Kirkkoraadista) § 331–347.

⁵⁴⁶ Kihlaparien kirkkoneuvostossa nuhtelemisesta ks. myös Losman 1982, 308; Waris 1999b, 161.

⁵⁴⁷ Mönkkönen 1988, 464. Kirkkoneuvostojen nuhtelujen aiheista laajemmin ks. Kaikkonen 1961, 32–42, 45–68; Laasonen 1970, 133, 135, 232; Halmesmaa 1978, 34–50; Sundin 1982, 69–76.

⁵⁴⁸ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887, 24.5.1898, 5.8.1894; Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat, 2.10.1893, 28.1.1894; Multian kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1880–1900.

⁵⁴⁹ Nuhdelluiksi eivät joutuneet aina pelkästään nuhdeltavaksi kutsutut. Esimerkiksi Aholan Koskelassa vuoteudessa eläneiden irtolainen Juho Joonaanpojan ja Maria Adamintyttären osalta Koskelan isäntää *”varoitettiin, että hänen tulisi pitää kristillistä siivoutta huoneessansa”* (JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887).

tää vuoteutta” itsellisen Eurosyne Jaakontyttären kanssa⁵⁵⁰, ilmaistiin epäsuorasti, että he olivat olleet seksuaalisuhteessa ilman avioliittoa. Pöytäkirjojen lyhyistä luetteloista on vaikea varmuudella arvioida sitä, oliko vuoteus ollut todellisuudessa yhdessä asumista vai pelkästään yhteisen makuusijan jakamista.

Vuoteudesta kyse ei ollut kuitenkaan vain esiaviollisesta suhteesta. Joissakin tapauksissa parisuhteet olivat olleet tätä vakavampia. Neljässä tapauksessa vuoteudessa elämisen oli paljastanut se, että pariskunnat olivat hankkineet jo lapsiakin keskenään. Esimerkiksi entisen talollisen Aleksiuksen tilannetta pahensi se, että hänellä oli irtolainen Wilhelmiina Matintyttären kanssa kaksi aviotonta lasta. Irtolainen Juho Joonaanpoika ja Maria Adamintytär puolestaan olivat hankkineet jo peräti viisi aviotonta lasta.⁵⁵¹

Lasten hankkimisen ohella joissakin tapauksissa osapuolet olivat jo aiemmin syyllistyneet väärin elämiseen. Aiemman seksuaalielämän perusteella heitä oli mahdollisesti osattu tarkkailla. Esimerkiksi viiden aviottoman lapsen isä irtolainen Juho Joonaanpoika oli aikaisemmassa avioliitossaan syyllistynyt huoruuteen nykyisen naisensa Marian kanssa, mikä oli tuolloin johtanut avioeroon. Nuhteleva kirkkoneuvostossa usein myös tehosi, koska kolmen vuoteustapauksen marginaalista löytyy merkintöjä kuulutuksista ja mahdollisista avioliitoista.⁵⁵²

Huoruutta koskevissa tapauksissa kirkon ongelma oli pyhän avioliiton loukkaaminen⁵⁵³. Torpan vaimo Wilhelmiina myönsi Pihlajaveden kirkkoraadin kokouksessa lokakuussa 1893 *”pitäneensä pahennusta matkaan saattavaa elämää (...)*” itsellismies Nikun kanssa. Wilhelmiina sai vakavan varoituksen ja häntä kehoitettiin parannukseen. Poissa ollut Niku joutui vastaavaan käsittelyyn seuraavan vuoden tammikuussa. Molemmat lupasivat parantaa elämänsä.⁵⁵⁴

Toisessa huoruustapauksessa kyse oli kihlatun pettämisestä. Itsellinen Kaarle oli elänyt *”huoruudessa torpparintytär Maria Juhontytär (...)*” kanssa. Huoruustapausten vakavuus korostui vielä siinä, että vastaavasti kuin vuoteudessa, huoruustapauksissakin kyse oli usein myös kihlauksen ulkopuolisista lapsista. Kaarrella oli suhteestaan kaksi lasta ja kolmannessa nuhtelutapauksessa kihlatulla naisella oli peräti kolme aviotonta lasta.⁵⁵⁵

Huoruudesta kantelulla oli myös seurauksensa. Talollinen Matti Abrahaminpoika oli haastanut syyskäräjille 1887 kunnianloukkauksesta talollinen Efrainin ja eläkemies Juhon, koska he olivat puhuneet kirkkoneuvoston kokouksessa Matin ja hänen vaimonsa riitaisesta avioliitosta. Matin mukaan he olivat

⁵⁵⁰ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887.

⁵⁵¹ Ibid.

⁵⁵² Ibid.

⁵⁵³ Esim. Karttunen 1978, 48.

⁵⁵⁴ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat, 2.10.1893, 28.1.1894. Vastaavanlaisesta tapauksesta ks. Hautakoski 2007, 94.

⁵⁵⁵ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887. Kihlatun pettäminen saattoi olla myös vastavuoroista, koska Kaarlen kihlattu Amanta Aleksanterintytär oli *”huoruudessa siittänyt 2 lasta*”.

*”puhuneet kantajasta että kantaja muka pitäisi jalkavaimonaan itsellisen vaimo Kaisaa (...)”.*⁵⁵⁶

Riitaiset avioliitot olivat myös vakava asia kirkolle. Tälle oli tärkeää yrittää sovittelua epäsuorissa avioliittoja, koska kysymys ei tällöin ollut vain ihmisten yksityisistä kiistoista vaan harmonian rikkoutumisesta yhteiskunnassa sekä kamppailusta Jumalan ja sielunvihollisen välillä. Riitaiset avioliitot olivat yleisiä kirkkoneuvoston huomion kohteita muuallakin.⁵⁵⁷

Yleensä riitaisissa avioliitoissa oli kyse puolisoitten huonoista väleistä ja siitä, että he eivät asuneet yhdessä.⁵⁵⁸ Kirkkoa arvelutti riitaisissa avioliitoissa kuitenkin riski huoruuteen syyllistymisestä. Esimerkiksi talollinen Juho Samulinpojan ja hänen vaimonsa Maria Wilhelmiinan riidasta mainittiin kirkkoneuvoston nuhtelukokouksessa, että *”(...) huoruutta tahi muuta riettautta kummalla-kaan puolelta, joka olis avioliiton rikos, ei tiedä kirkkoneuvosto olevan (...)”*. Vastavasta rikokseen syyllistymättömyydestä mainittiin myös toisessa tapauksessa neljä vuotta myöhemmin. Pitempiaikaisen riidan vuoksi kirkkoneuvosto päätyi lopulta molemmissa tapauksissa puoltamaan avioeroa.⁵⁵⁹

Riski oli sen sijaan toteutunut esimerkiksi irtolainen Herman Samulinpojan ja hänen vaimonsa Judith Hermanintyttären osalta, koska he olivat eläneet kahdeksanvuotisessa riitaisessa avioliitossa, ja Hermanilla oli karkaamisensa aikaan *”(...) jalkavaimona Fredrika”*. Huoli huoruudesta ei muutenkaan ollut aiheeton, koska monissa käräjillä käsitellyissä huoruustapauksissa taustalla oli riitainen avioliitto. Avioparit olivat joskus saaneet jo varoituksia. Esimerkiksi Seppä Juho oli saanut papintodistuksen mukaan *”(...) kirkkolain mukaan varoituksen eripuraisesta avioliitosta (...)”*.⁵⁶⁰

Miten kirkon mielestä väärin eläneet pariskunnat olivat paljastuneet kirkkoherralle ja kirkkoneuvostolle? Tietoja välittivät usein muut seurakuntalaiset, mikä kertoo maallikoiden harjoittamasta valvonnasta⁵⁶¹. Ensimmäinen tällainen joukko olivat kirkkoneuvoston maallikkojäsenet, joiden tuli olla esikuvana ja pitää *”(...) kunkin kohdastansa hellää huolta seurakuntalaisten elämästä (...) erittäin keskinäisestä välistä”*. Lisäksi heidän tuli neuvoston muiden jäsenten lailla havaittuaan *”(...) sellaisia paheita, siveellisen elämän häiriöitä, tahi kristillisen mielenlaadun puutetta (...)”*, ilmoittaa asiasta neuvostolle.⁵⁶²

⁵⁵⁶ JyMA Keuruun Sk 24.10.1887, § 93, liite ”kirkkoraati”. Kyseistä kirkkoneuvoston kokousta ei ole kirkollisissa pöytäkirjoissa säilynyt.

⁵⁵⁷ Nieminen 2005, 37; Pylkkänen 1991, 89; Losman 1982, 295, 309, 314; Lenhammar 1994, 45.

⁵⁵⁸ JyMA Keuruun seurakunnan kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887, 5.8.1894, 24.4.1898; Keuruun seurakunnan kirkkokurinalaisten luettelot, 9.12.1891. Riitaisten avioparien nuhtelusta ks. myös Wallinheimo 1910, 261–264; Losman 1982, 313–314.

⁵⁵⁹ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 5.8.1894, 24.4.1898.

⁵⁶⁰ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887; Keuruun Tk 6.4.1883, § 107, liite papintodistus; Tk 7.3.1893, § 34, liite ”Sukkanen”; Sk 13.10.1892, § 84, liite ”Musta”. Ks. myös Hautakoski 2007, 92.

⁵⁶¹ Aiempina vuosisatoina kirkon maallisia edustajia olivat olleet kuudennusmiehet, eli seksmannit, jotka olivat toimineet pappien apuna kirkkokurin ylläpidossa ja erityisesti seksuaalista käyttäytymistä koskeneissa asioissa. Uudesta kirkkolaista kuudennusmiehet olivat poissa (Karttunen 1978, 26–27; Lenhammar 1994, 78–81; Aalto 1996, 172–173; Kansanaho 1976, 75; Halmesmaa 1978, 124–126). Vrt. Murtorinne 1992, 277.

⁵⁶² KL 1869: 19. luku (Kirkkoraadista), § 337, 338.

Kirkko edellytti jäseniltään toistensa tarkkailua. Esimerkiksi Multialla kehoitettiin erään kirkkoneuvoston kokouksen päätteeksi neuvoston jäseniä kukin omassa piirissään "(...) kehoituksilla ja ystävällisyydellä vaikuttaa, jotta paheet vähentymistään vähentyisivät ja kaikin puolin siveellinen henki saisi enemmän ja enemmän sijaa seurakunnassa".⁵⁶³

Nuhtelutapauksista seitsemässä, eli joka neljännessä, kirkkoneuvoston maallikkojäsen oli varmuudella tehnyt asiasta kantelun. Itsellinen Niku Otonpojan ja torpanvaimo Wilhelmiinan välisen huoruussuhteen oli kappalainen Viktor Brusilalle lähetetyllä kirjeellä paljastanut kirkkoraadin jäsen A.S: "Niin kuin yleisestikin tiedetään, en pidä itsellismiehen (...) ja torpan vaimoin (...) välistä elämää nuhteettomana ja seurakunnallen hyövään. Niin pyydän teitä kunnioitettava pastori toimimaan niin kuin velvollisuus ja asian haarat vaativat heidän suhteensa ja hyväksi".⁵⁶⁴

Muiden seurakuntalaisten tarkkailua varten kirkkolaki kehotti tarpeen vaatiessa jakamaan seurakunta erillisiin piirikuntiin, yksi kullekin jäsenelle. Täten neuvoston talollisjäsenet saattoivat olla hyvinkin selvillä talonsa asukkaiden tai alustalaisten elämästä. Kirkkoneuvoston jäsenelle, talollinen IsoMaijaselle vihille menemisestä niskoittelevat muonarenki Matts Kuustaavanpoika ja tilaton Maria Juhontytär olivat paljastuneet helposti, sillä Matts oli asunut talollisen mailla olleessa torpassa. Osa neuvoston maallikkojäsenistä oli aktiivisempia kuin toiset, paljastaen useita väärin eläneitä pariskuntia. Aktiivisimpana toimi Erlund Ahola, joka ilmoitti neuvostolle yhden avioliittoa solmimaan niskoittelevan kihlaparin, vuoteudessa eläneen pariskunnan ja yhden eripuraisen avioliiton.⁵⁶⁵

Kirkkoneuvoston maallikkojäsenet eivät kuitenkaan olleet ainoita joiden tarkkaileva ääni kuului kirkkoneuvoston kokouksissa. Kirkkolain mukaan kirkonkokouksessa tai lukukinkereillä tuli valita "kirkkoraadin avuksi siveydenhoitoa varten" sen kristillis-mielisistä jäsenistä seurakunnan vanhimpia. Näiden tuli kussakin piirissä valvoa järjestystä ja "tapain siveyttä" ja "ilmoittaa epäjärjestykset kirkkoneuvostolle ja olla apuna täytäntöön panemassa, mitä kirkkoneuvosto siveydenhoidon asioissa on päättänyt". Tarkkailu koostui Esko Hartikaisen mukaan ihmisten poikkeavasta käyttäytymisestä tehdyistä havainnoista ja niistä syntyneistä juoruista ja huhuista.⁵⁶⁶ Kirjallisuuden mukaan kylänvanhimpien merkitys olisi alueella kuitenkin jäänyt vähäiseksi.⁵⁶⁷

Viidenneksessä kaikista tapauksista seurakunnan vanhin oli varmuudella paljastanut väärin eläneen pariskunnan. Esimerkiksi Herman Liettu oli havainnut irtolainen Viktor Abramipojan ja Justiina Matintyttären yhteisen elämän, koska he molemmat asuivat "Lietulla", eli todennäköisesti Hermanin isännöimässä talossa. Abram Simola oli taas paljastanut Ala-haikon talossa asuneet

⁵⁶³ JyMA Multian kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 31.7.1886.

⁵⁶⁴ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat, 2.10.1893; 28.1.1894.

⁵⁶⁵ KL 1869: 19. luku (Kirkkoraadista), § 338; JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887.

⁵⁶⁶ KL 1869: 19. luku (Kirkkoraadista), § 347; Kansanaho 1976, 88; Hartikainen 2005, 76.

⁵⁶⁷ Vihola 1983, 293; Murtorinne 1992, 277.

renki Hermanin ja irtolainen Maria Arvontyttären. Heitä nuhdeltiin vuoteudessa elämisestä.⁵⁶⁸

Vääränmuotoisen parisuhteen paljastamisen yhtenä areenana kirkkoneuvostoon päin toimi 1800-luvun lopulla kinkerit, jossa papit pystyivät tarvittaessa myös suoraan nuhtelevaan seurakuntalaisia. Mauri Mönkkösen ja Lauri Kulmalan mukaan Multialla annettiin 1880-luvulla kinkereillä muistutuksia muun muassa ”siveettömästä elämästä” ja sukupuolitaudeista (”pahatauti”, syfilis, kuppa).⁵⁶⁹

Keuruun kinkeripöytäkirjoissa mainitut ilmoitukset kahdesta huoruustapauksesta, yhdestä riitaisesta avioliitosta ja liian pitkästä kihla-ajasta oli todennäköisesti annettu kylänvanhimpien toimesta ja ne olivat johtaneet pappien puuttumiseen asiaan. Ainakin kirkkoherra Herman Pihlman ”(...) kinkerillä ollessansa oli seurakunnassa havainnut epäkohtia, jotka tarvitsevat mitä pikaisinta käsittelemistä”. Havainto oli johtanut vuoden 1887 joukkonuhtelukokoukseen, jossa äänessä olleet neuvoston jäsenet ja kylänvanhimmat olivat todennäköisesti alun perin kinkereillä kertoneet epäkohdista.⁵⁷⁰

Millaisia olivat sitten nämä varoitusten antamiset, nuhtelut, luonteeltaan? Nuhteluista ei voida puhua varsinaisesti rangaistuksina, koska virallisesti kirkolliset rangaistukset olivat jo poistuneet. Kirkon suhtautuminen väärin eläviin oli muutenkin muutoksessa. Jo 1800-luvun alkupuoliskolla ja uutta kirkkolakia 1869 valmisteltaessa oli korostettu, että entistä rankaisevaa kirkkokuria tulisi muuttaa opastavan ja neuvovan sielunhoidon suuntaan.⁵⁷¹

Vain muutamasta tapauksesta tulee esiin nuhtelujen tosiasiallinen sisältö. Tällöin korostuu se, että nuhtelut olivat luonteeltaan enemmän kehottavia ja sovittelevia kuin ankaran nuhtelevia ja kurittavia.

Esimerkiksi torpanvaimo Wilhelmiina kuulusteltiin tämän suhteesta itsellismies Nikuun, jonka jälkeen tälle annettiin ”(...) vakava varoitus ja kehoitettiin parannukseen”. Talollisen Juho Samulinpojan ja hänen vaimonsa Maria Juhontyttären riitaista avioliittoa käsiteltäessä kirkkoherra Herman Pihlman puolestaan sanoi ”nykyisen kirkkolain hengen olevan sen, että riita-asioissa aviokumppanien väillä pitää osoitettaman maltillisuutta ja pitkämielisyyttä”. Kirkkoneuvosto kehotti pariskuntaa vielä kerran sovintoon.⁵⁷² Tarkastelluissa seurakunnissa

⁵⁶⁸ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887.

⁵⁶⁹ Halmesmaa 1978, 121; Hartikainen 2005, 73; Mönkkönen 1985, 268; Kulmala 1972, 36.

⁵⁷⁰ JyMA Keuruun kinkeripäiväkirjat, 1886–1890, 1896–1900; Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887. Kinkeripöytäkirjojen välistä löytyy myös todennäköisesti kylänvanhimman kinkereille tuoma muistilappu, jossa hän väittää, että aviomies ”Abel huoraa Amandaa”, joka oli Uusihuttulan irtolainen. Amandan kuulutettu sulhanen Kalle taas ”huoraa Jussin tyttären kanssa”. Kyseisistä tapauksista ei ole kuitenkaan jäänyt itse kinkeripäiväkirjoihin mainintaa (JyMA Keuruun kinkeripäiväkirjat 1897, muistilappu).

⁵⁷¹ Murtorinne 1992, 92; Kansanaho 1976, 50, 58, 88. Kirkkolain uudistamista edeltävästä kirkkokurikeskustelusta ks. Kansanaho 1976, 22, 50, 57; Halmesmaa 1978, 18–33, 80.

⁵⁷² JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat, 2.10.1893; Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 5.8.1894. Nuhtelujen sielunhoidollisesta luonteesta Keuruulla ks. myös Karttunen 1978, 50.

ihmiset tulivat yleensä tottelevaisesti neuvoston kokouksiin kuulemaan nuhteluitaan⁵⁷³.

Jos kirkkoneuvoston nuhtelut eivät tehonneet, se olisi voinut kirkkolain mukaan ottaa pois tietyt kirkolliset oikeudet: kummiuden, oikeuden kirkkoraidin jäsenien valintaan, oikeuden seurakuntakokoukseen osallistumiseen, sen jäsenien valitsemisen ja oman jäsenyysehdoituksen. Tämän jälkeen tapaus olisi tullut jättää tuomiokapitulin arvioitavaksi mahdollisia nuhteluita varten. Lopullisena seuraamuksena olisi ollut määräaikainen ehtooliselta sulkeminen. Tarkasteluaikana näitä sanktioita ei annettu.⁵⁷⁴

1880–1890-luvuilla neuvostot eivät kokoontuneet kovinkaan monta kertaa puimaan väärin eläneiden seurakuntalaisten elämää. Muistakin syistä neuvostot kokoontuivat ainakin Multialla ja Pihlajavedellä vaihtelevasti.⁵⁷⁵ Tästä ei kuitenkaan voida tehdä sitä johtopäätöstä, että seurakunta ei olisi ollut kiinnostunut ihmisten elämästä. Ensinnäkin vuoden 1887 kokouksessa nuhdeltiin suuri määrä pariskuntia. Toisekseen kirkkoneuvostokäsittelyjen vähäisyydestä voidaan päätellä, että paljon suurempi määrä ihmisiä muutti elämänsä kirkkoheran antamien ensimmäisten ja toisten nuhteluiden jälkeen. Nämä yksityisemmät nuhtelut olivat täten pääasiallinen kirkon operointikeino. Pariskuntien nuhteleminen kirkkoneuvostossa ja sen ulkopuolella oli papiston taholta selvästi aktiivista ja tietoista puuttumista ihmisten elämään, vaikka tämä puuttuminen olikin luonteeltaan sovittelevaa, ei rankaisevaa.

Paikalliset papit eivät tyytyneet pelkästään kirkollisiin varoituksiin. Erityisesti liian pitkät kihla-ajat ja huuruus ärsyttivät paikkakunnan papistoa niin paljon, että näissä tapauksissa lähdettiin käräjille asti.

5.2.2 Käräjille liian pitkistä kihla-ajoista ja huuruudesta

Pitkissä kihla-ajoissa oli kyse kihlapareista, jotka eivät pappien mielestä olleet kuulutusten jälkeen avioituneet tarpeeksi nopeasti. Tämän vuoksi kihlapareja oli kuudessa tapauksessa nuhdeltu kirkkoneuvostossa ja vielä useammin tilannetta selvitettiin käräjillä.

Maallisen ja kirkkoa koskevan lainsäädännön mukaan kihlaparin ”*avioliitosopimus*” tuli morsiamen seurakunnassa kuuluttaa kolmena sunnuntaina ennen vihkimistä⁵⁷⁶. Kirkossa tapahtuvan toimenpiteen tarkoituksena oli julkisella ilmoittamisella saada ennen vihkimistä tieto mahdollisista avioesteistä ja pitää

⁵⁷³ Saarimäki 2006, 175–176; JyMA Keuruun seurakunnan kirkkokurinalaisten luettelot, 19.11.1887. Vrt. Juva 1960, 209; Mönkkönen 1988, 463–464; Laasonen 1970, 133–134.

⁵⁷⁴ KL 1869: 13, luku (Kirkkokurista), § 101; Halmesmaa 1978, 93. Ks. Karttunen 1978, 49–50; Heikkinen 1988, 140. Ainoastaan yhdessä kirkkoneuvoston kokouksessa 1870-luvulla kihlaparin kieltäytyttyä naimisiin, mies tuomittiin menettäneeksi kirkolliset oikeutensa (JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 6.11.1875).

⁵⁷⁵ Ks. Mönkkönen 1983, 264; Vihola 1983, 293. Kirkkoneuvostojen aktiivisuuden vähenemisestä kirkkokuria koskeneissa asioissa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Kaikkonen 1961, 32–37, 38–41, 45–68, 71, 74, 95; Mönkkönen 1988, 462–465, 695, liite 29. Aktiivisuudesta ks. myös Laasonen 1970, 95–97.

⁵⁷⁶ Kuulutuksista Keuruulla ja Multialla ks. JyMA Keuruun kuulutettujen luettelot 1881–1900; Multiaan kuulutettujen luettelot 1885–1900.

yhteinen rukous sekä siunauksen pyyntö seurakunnan toimesta.⁵⁷⁷ Kuulutusten jälkeen odotettiin pikaista kirkollista vihkimistä.

Joskus kirkollinen vihkiminen kuitenkin viivästy. Pekka Halmesmaan mukaan vuonna 1755 oli säädetty, että papiston oli saatava vihkimisen viivytte-lijät naimisiin⁵⁷⁸. Kirkko pystyi kirkollisten toimien jälkeen käyttämään tähän tehtävään apuna myös maallista tuomioistuinta⁵⁷⁹. Tuomiokirjoista löytyy yhteensä yhdeksän tapausta, joissa papiston aloitteesta kihlapari oli haastettu käräjille vihkimisen viivyttelystä. Kuudessa tapauksessa aloitteentekijänä oli 1880-luvulla Keuruun virkaatekevä kirkkoherra K.S.F. Berghroth. Vuosikymmenen vaihteessa ja 1890-luvulla aloitteentekijöinä olivat kahdessa tapauksessa Multi-an kirkkoherra Arvid Lundén ja Keuruun kirkkoherra Herman Pihlman.⁵⁸⁰

Kaikissa tapauksissa kirkkoherrat olivat lähettäneet kirjeen kruununnimismiehelle, jossa pyydettiin tai vaadittiin, että kuulutettu pariskunta olisi pakotettava avioliittoon tai muuten toimittava lakien ja asetusten mukaan. Kirjeissä korostettiin, että "(...) eivät itse ole liittoansa vihkiyttämällä vahvistuttaneet (...)" tai "(...) eivät ole antaneet, ehkä muistutettuna alottua avioliittoaan vihkimisellä päättää (...)"⁵⁸¹

Kuulutusten jälkeisille kihla-ajoille ei ollut olemassa tarkalleen määriteltyä enimmäisaikaa. Vanhemmassa kirkkolaisissa 1686 ei ollut mitään määräyksiä ja vastaavasti kirkkolaisissa 1869 sanottiin vihkimisestä, että sitä ei "saa kauan viivyt-tää ellei tähän ole erittäin tärkeitä syitä".⁵⁸² Tilanteen tarkempi arviointi oli toden-näköisesti pappiskohtaista.

Käräjien suhteen papiston maltti odottaa avioitumista oli vaihdellut tapauksittain, ollen yleensä yli puoli vuotta. Entinen renki Matti Kustaanpoika ja itsellinen Maria Juhontytär olivat Berghrothin mukaan kuulutettu avioliittoon loka-marraskuussa 1881 ja Polen oli saanut ilmiantokirjeen maaliskuun 10 päivänä. Tällöin väliä oli neljä tai viisi kuukautta. Nahkurintyöntekijän Samuelin ja mäkitupalaisentyttären Maria Kustaantytären kuulutusaika oli kestänyt peräti seitsemän kuukautta. Myllärinrenki Stefanus Abrahaminpojan ja itsellisen Ida Wilhelmina Emanuelintytären kuulutusten ja kirkkoherran ilmiannon välillä oli aikaa puolestaan yhdeksän kuukautta.⁵⁸³ Todellisuudessa ajallinen malt-

⁵⁷⁷ KL 1869: 9. luku (Wihkimisestä awioliittoon), § 72, 73; RVL 1734 (1909), Naimakaari: 7. luku, § 2–3; Hemmer 1967, 14; Raittila 1965, 248–249; Mahkonen 1978, 13–14. Ks. myös Håkanson 1999, 142–147. Kuulutuksen historiasta, kansantavoista ja muodoista kirkossa ks. Heikinmäki 1981, 157–170; Raitasalo 2004, 126.

⁵⁷⁸ Halmesmaa 1976, 18. Ks. myös Taussi Sjöberg 1988, 56.

⁵⁷⁹ Esim. Wallinheimo 1910, 295; Halmesmaa 1976, 18; Halmesmaa 1978, 37–38.

⁵⁸⁰ JyMA Keuruun Tk 1881-Sk 1892.

⁵⁸¹ JyMA Tk 31.3.1885, § 184, liite "A"; Sk 25.9.1891, § 266, liite "aikanaan". Kirjeiden sisällöstä tarkemmin ks. LIITTEET: K.S.F. Berghrothin kirje kruununnimismiehelle.

⁵⁸² Halmesmaa 1976, 18; KL 1869: 9. luku (Wihkimisestä awioliittoon), § 74. Kuulutusten ja vihkimisten aikavälistä Ruotsissa 1840-luvulla ks. Håkanson 1999, 144. Vuonna 1893 kirkkolakikomitean muutosehdotuksessa esitettiin kolmea kuukautta kirkkoherran varoittamisen rajaksi, jos vihkimistä ei ollut seurannut kuulutuksista (Hautakoski 2007, 95).

⁵⁸³ JyMA Keuruun Sk 6.11.1882, § 222, liite "222"; Sk 21.10.1892, § 192, liite "Ilmianto"; Tk 29.3.1888, § 232. Aina ei viivästynyt pelkästään avioituminen vaan joskus myös oikeudenkäynnin alkaminen. Stefanus Abrahaminpojan ja Ida Wilhelmiina

ti oli ollut lyhyempi, koska todennäköisesti ennen käräjäprosessia papit olivat jo nuhdelleet kihlapareja.

Mikä liian pitkissä kihla-ajoissa sitten vaivasi? Syitä on löydettävissä kahdenlaisia, joista ensimmäinen liittyy kihlattujen yhdessä asumiseen ja mahdolliseen seksuaaliseen kanssakäymiseen. 1800-luvun maaseudulla seksuaalielämän aloittaminen ja yhdessä asuminen saattoi tapahtua jo kihlaus- tai kuulutusajana.⁵⁸⁴ Kirkko ei pitänyt ihmisten avioliittoa muistuttavassa välitilassa elämisestä. Kirkkoherra Herman Pihlman oli esimerkiksi rovastintarkastuksessa 1891 valittanut kuinka *”se tapa on wallitsemassa, että avioliiton kuulutuksen jälkeen viivytellään vihkimistä, josta luonnollisesti seuraa epäsiiveellinen elämä”*⁵⁸⁵.

Papiston piirissä valitettiin laajemminkin 1800-luvulla kihlauksen ja kuulutusten jälkeistä yhteiselämää ja vihkimisen viipymistä. Lyhyitä kihla-aikoja suosittiin, koska papit eivät, Toivo Nygårdin sanoin, luottaneet seurakuntalaisten kykyyn vastustaa lihanhimoja.⁵⁸⁶ Pohjimmiltaan kysymys oli kihlattujen yhdessä asumisen, seksuaalisuuden ja aviottomien lasten saamisen riskistä⁵⁸⁷, vaikka kihlauksen olisi yleensä voinut odottaa johtavan avioliittoon. Esimerkiksi Peter Laslett on tulkinnut esiaviollisten raskauksien olleen suhteita, joissa avioliittoprosessi seksuaalisen kanssakäymisen aloittamisen ja vihkimisen välillä olisi kestänyt liian kauan⁵⁸⁸, mutta lopulta edennyt kirkkoa tyydyttävään lopputulokseen.

Käytännön tasolla kyse ei ollut pelkästään seksuaalisuuden riskistä, sillä se oli syntyneiden lasten perusteella usein myös toteutunut. Kirkkoneuvostossa nuhdelluista kuudesta kihlparista peräti kolme oli ehtinyt jo hankkia yhteistä jälkikasvua. Manu Raskilla ja hänen kuulutetulla morsiamellaan torpantytär Henriikalla oli yksi lapsi. Neuvoston eteen kutsutulla piika Hilta Sofia Kasperiintyttyärellä oli myös lapsi, jonka isäksi hän kertoi kihlattunsa renki Alpiinus Hilpunpojan.⁵⁸⁹ Näiden lisäksi vuoteudesta nuhdellut kahden yhteisen lapsen vanhemmat, talollisenpoika Fredrik ja torpantytär Agatha olivat olleet keskenään kihloissa⁵⁹⁰.

Sen sijaan käräjille asti edenneissä tapauksissa ei ollut useinkaan kyse seksuaalisesta kanssakäymisestä sinänsä, sillä yhdeksästä kihlparista vain kahdella oli yhteisiä lapsia. Esimerkiksi mäkitupalaisentytär Maria Kustaantytär kertoi, että hänellä oli nahkurintyöntekijän Samuelin *”(...) kanssa siittämä poikalapsi, joka syntyi loppupuolella Maaliskuuta 1891, siis sen jälkeen kuin jo olivat kuulutetut*

Emanuelintyttären pitkittynyt kihlaus otettiin käräjillä esille vasta kolme vuotta kirkkoherran lähettämän kirjeen jälkeen.

⁵⁸⁴ Wallinheimo 1910, 260; Nieminen 1951, 74–77; Heikinmäki 1981, 177; Kälvemark 1977, 183; Moring 1994, 110–111; Gowing 1998, 165–166; Håkanson 1999, 144–147, 149, 166–168, 176, 181–182; Telste 1999b, 500–530.

⁵⁸⁵ JyMA Pihlajaveden rovastintarkastuksen pöytäkirja, 20.10.1891.

⁵⁸⁶ Nieminen 1951, 74–76; Taussi Sjöberg 1988, 56; Nygård 2001, 33. Kihlattujen yhteen muuttaminen oli myös lain mukaan kiellettyä ja siitä olisi tullut maksaa sakko (RVL 1734 (1877), Naimiskaari: 12. luku, § 3; Håkanson 1999, 24,171).

⁵⁸⁷ Heikkinen 2000, 182.

⁵⁸⁸ Laslett 1980b, 8. Ks. myös Taussi Sjöberg, 56.

⁵⁸⁹ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887; Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot, 21.10.1887, 5.11.1887, 19.11.1887. Ks. myös Håkanson 1999, 143.

⁵⁹⁰ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887.

*avioliittoon*⁵⁹¹. Monissa tapauksissa kihlaparit usein kihla-eron juridisten seikkojen vuoksi vielä erikseen ilmoittivat, etteivät olisi olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä kihlusaikana⁵⁹².

Tärkeämpi peruste liian pitkien kihla-aikojen vastustamiselle olikin se, että avioliitto uhkasi jäädä kokonaan toteutumatta. Näin oli erityisesti käräjillä käsiteltävissä tapauksissa, joissa kahdeksassa osapuolesta yksin tai yhdessä halusivat purkaa kihlauksen⁵⁹³. Tällöin suhteessa oli jääty kirkon mielestä epämiellyttävään naimattomuuden ja avioliiton välitilaan.

Papit halusivat päättää kirkolliseen ja juridiseen välitilaan jääneet parisuhteet. Tämä näkyy niissä juridisissa perusteissa joiden mukaan oikeuden olisi pitänyt ottaa tapaus käsiteltäväksi. Helmikuussa 1889 lähettämässään kirjeessä kirkkoherra Herman Pihlman perusteli kanteen nostamista sekä kirkkolain ohjeilla lyhyistä kihla-ajoista että kihlaeron mahdollisuudella, jos kyseessä olisi keskinäinen riita, ja toinen haluaisi eroa ja toinen ei. Mahdollisuus kihlaeroon oli yleisemminkin syy sille, miksi oikeus oli kiinnostunut kirkkoherrojen lähettämistä ilmiantokirjeistä.⁵⁹⁴

Kihlaparien avioliitonvastaisuus selittää myös sen suuren vaihteluvälin kuulutusten ja ilmiantokirjeiden lähettämisessä, koska viivytelyaika sinänsä ei ollut oleellinen. Joillakin kihlapareilla saattoi mennä kuukausiakin kuulutusten ja vihkimisen välillä, mutta joko omaan tahtiin tai kirkkoherrojen yksityisten varoitusten johdosta he olivat käräjien sijaan päätyneet avioliittoon⁵⁹⁵.

Kirkkoneuvoston nuhtelujen ja käräjille vietyjen tapausten ero on siinä, että papisto halusi yhteisiä lapsia hankkineiden kirkkoneuvoston nuhdeltujen menevän vielä naimisiin, kun taas oikeuteen vietyjen välitilassa eläminen haluttiin saada lopullisesti päättyneeseen.

Kihlatapausten lisäksi papit toivat käräjille myös kaksi huoruustapausta. Torpanpoika Abraham Juhonpoika ja piika Maria Kristiina Kustaavantytär oli neljä vuotta aiemmin julistettu oikeudessa juridisessa mielessä aviopariksi. Tämä oli tapahtunut sen jälkeen, kun heidät oli K.S.F. Berghrothin toimesta haastettu käräjille liian pitkistä kihla-ajoista. He eivät olleet kuitenkaan menneet kirkollisesti naimisiin, vaan syöllistyneet kumpikin huoruuteen omilla tahoillaan. Berghroth oli tämän vuoksi joutunut lähettämään kruununnimismiehelle uuden kirjeen, jossa hän valitti Marian saaneen yhden ja Abrahamin peräti kaksi avioliiton ulkopuolista lasta. Kyseinen ”pariskunta” oli pappien hampaissa

⁵⁹¹ JyMA Keuruun Sk 21.10.1892, § 192.

⁵⁹² Esim. JyMA Keuruun Tk 30.4.1881, 163; Tk 31.3.1885, § 184; Sk 10.10.1892, § 45.

⁵⁹³ JyMA Keuruun Tk 1881-Sk 1892.

⁵⁹⁴ JyMA Tk 29.3.1889, § 200, liite ”B200”; KL 1869: 9. luku (Vihkimisestä avioliittoon), § 74; RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 4. luku, § 5. Ks. Saarimäki 2006, 184–186.

⁵⁹⁵ Kirkon kontrolli kihlaparien vihkimisestä ei ollut kuitenkaan täysin ehdoton. Käräjillä esiintyi kaksi eroa haluavaa kihlaparia, joiden kuuluttamisesta oli kulunut lähes 10 vuotta. Papinkirjoissa ei kuitenkaan mainittu nuhteluita eikä heitä ollut papiston toimesta myöskään käräjille haastettu (JyMA Keuruun Sk 11.9.1894, § 80, liite ”Tyytymättömät”; Sk 24.10.1895, § 186, liite ”Maailman lautta”).

vielä myöhemminkin, sillä heitä nuhdeltiin vuoden 1887 kirkkoneuvoston kokouksessa vihille menemisen niskoittelusta.⁵⁹⁶

Paikallista papistoa haittasivat laajemminkin tällaiset kihlaparit, jotka oli julistettu aviopareiksi, mutta jotka eivät olleet menneet vihille. Keuruun kirkkoneuvosto nuhteli esimerkiksi vuonna 1875 Amanda Aleksanterintytärtä ja Kalle Kustaata vihkimisen viivytystä, vaikka heille oli annettu jo aiemmin nuhteet ja heidät oli ehditty julistaa oikeudessa aviopariksi.⁵⁹⁷

Toisessa papiston nostamassa huoruustapauksessa kestimiehen vaimoa Miina Juhontytärtä syytettiin huoruudesta. Miinalla ja hänen miehellään Matilla oli takanaan jo pitempiäaikainen riitainen avioliitto, koska papisto oli heitä aiemmin jo varoittanut siitä. Käytännössä he eivät siis asuneet enää yhdessä.⁵⁹⁸

Kirkko oli huoruuden suhteen käräjillä vain tällaisissa vakavissa ja pitemmän vaivanneissa parisuhteissa, joita se ei ollut aiemmilla omilla toimenpiteillään saanut muutettua mieleisikseen. Mutta toisinkuin kirkkoneuvostossa, nyt tarkoituksena ei ollut enää sielunhoidollinen nuhteleva. Kirkko halusi rangaista pyhän avioliiton loukkaamisesta. Tämän vuoksi väärän parisuhteen laukaisemisen lisäksi oikeuden haluttiin langettavan rangaistuksen huoruusrikoksesta.

Mikä oli sitten näiden oikeudenkäyntien anti kirkolle? Kahdessa huoruustapauksessa lopputulos oli kirkkoherroille mieleen, koska molemmissa tapauksissa annettiin tuomiot huoruudesta ja toisessa lisäksi salavuoteudesta.⁵⁹⁹

Liian pitkissä kihla-ajoissa julkilausuttu halu, avioliittoon ohjaaminen, toteutui vain yhdessä tapauksessa. Oikeus ilmaisi päätöksessään, että *”koska kihlauilla (...) oman puheensa mukaan ei ole mitään syytä peruuttaa aiottua avioliittoa, niin heidät velvoitetaan kuukauden sisällä tästä päivästä neljänkymmen markan sakon uhalla päättämään sen vihkimisellä”*.⁶⁰⁰

Sen sijaan kuudessa tapauksessa päädyttiin eroon joko oikeuden päätöksellä, mikä oli yleisempää, tai kihlaparien lähtiessä hakemaan oma-aloitteisesti kihlaeroa tuomiokapitulilta.⁶⁰¹ Tällöinkin kirkko oli varmasti tyytyväinen, koska oikeuden avulla saatiin tällöin ratkaistua välitulassa eläminen. Papit olivat todennäköisesti tienneet jo etukäteen kyseisten tapausten osapuolten erohaluudesta, eikä välttämättä edes elätellyt toiveita avioliitosta. Voikin sanoa, että kirkollinen normienanto ja hyväksytyn parisuhteen rajojen piirtäminen onnistui hyvin oikeuslaitosta hyödyntämällä.⁶⁰²

Kirkollisessa mielessä ratkaisemattomaksi tapaukseksi jäi pelkästään Abraham Juhonpojan ja Maria Kristiina Kustaavantytären tapaus, jossa oikeus ju-

⁵⁹⁶ JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 268, liite ”A268”; Tk 24.3.1886, § 88; Tk 2.5.1881, § 162; Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887.

⁵⁹⁷ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 6.11.1875.

⁵⁹⁸ JyMA Keuruun Tk 6.4.1883, § 107, liite ”Alleg 107”.

⁵⁹⁹ JyMA Keuruun Tk 6.4.1883, § 107; Tk 24.3.1886, § 88.

⁶⁰⁰ JyMA Keuruun Tk 6.4.1883, § 101.

⁶⁰¹ Esim. JyMA Keuruun Sk 15.10.1885, § 88; Tk 24.3.1886, § 87; Sk 10.10.1892, § 45.

⁶⁰² Sen sijaan kirkkoneuvostossa nuhdeltujen kihlaparien tilanne jää aineiston perusteella epäselväksi. Ainoastaan yhdessä tapauksessa mainitaan marginaalissa erokirjasta ja toisessa mahdollisesta vihkimisestä (JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887).

listi seksuaalisessa kanssakäymisessä olleen kihlaparin juridisesti aviopariksi⁶⁰³. Kyseisen pariskunnan kanssa jäätiin kamppailemaan vielä vuosiksi.

Seksuaalisesti väärin eläneiden pariskuntien nuhtelut kirkkoneuvostossa ja sen ulkopuolella sekä käräjille viennit olivat luonteeltaan kirkon aktiivista toimintaa. Nuhtelut olivat luonteeltaan sielunhoidollisen ohjaavia, eivät rankaisuvia. Tapausten oikeuteen viennillä kirkko pyrki liian pitkien kihla-aikojen tapauksessa sen sijaan ratkaisemaan jumittuneen avioitumisprosessin, ja huoruudessa puolestaan katkaisemaan lopullisesti avioliittoa loukkaavan suhteen. Jälkimmäisessä tapauksessa kirkko tuli myös käytännössä epäsuorasti rankaisseeksi ihmisiä oikeuden myöntämien sakkojen kautta.

Kirkko oli pariskuntien ohella kiinnostunut myös väärin eläneistä yksilöistä, mikä tarkoitti käytännössä aviottoman lapsen synnyttäneitä naisia.

5.3 Naimattomien äitien ripittämiset ja nuhtelut

Toisin kuin väärin eläneiden pariskuntien elämässä, naimattomilla äideillä riski ”väärästä” seksuaalisuudesta oli päässyt toteutumaan aviottoman lapsen muodossa. Äidit joutuivat tällöin ripittämisen kohteeksi.

Kirkollisessa mielessä ripittäminen tarkoitti seurakuntalaisen puhdistamista synneistä. Rippi sisälsi kaksi osaa, joista ensimmäisessä tunnustettiin synnit ja toisessa otettiin ripittäjältä vastaan synninpäästö, eli anteeksianto, ”ikään kuin sen olisi lausunut Jumala itse”. Ripissä seurakuntalainen lupasi parannusta ja sai syntinsä anteeksi. Hän pääsi tällöin takaisin seurakunnan yhteyteen ehtoollista nauttimaan, mikä olisi ollut häneltä muutoin kielletty.⁶⁰⁴

Keuruun, Multian ja Pihlajaveden seurakunnissa ripitykset koskivat 1880- ja 1890-luvulla melkein aina salavuoteutta⁶⁰⁵. Vuosina 1881–1886 Keuruun seurakunnan 215 ripityksestä peräti 202, eli lähes 94 prosenttia, koski salavuoteutta. Multialla tilanne oli selvempi: vuosina 1881–1900 tapahtuneista 248 ripityksestä kaikki kohdistuivat salavuoteuteen. Pihlajavedellä tilanne oli samanlainen: 73 ripityksestä 71.⁶⁰⁶ Kyseiset ripitykset kohdistuivat aina naiseen ja heidän osallaan salavuoteus oli ainoa peruste. Yksipuolisuus syiden ja kohteiden osalta vastasi yleisemminkin Keski-Suomen ja muun Suomen tilannetta⁶⁰⁷.

⁶⁰³ JyMA Keuruun Tk 2.5.1881, § 162. Yksi tapaus jäi ratkaisemattomaksi (JyMA Keuruun Tk 7.2.1894, § 11).

⁶⁰⁴ Lempiäinen 1985, 126–127; Frykman 1977, 134; Murtorinne 1992, 92. Rippityypeistä ks. KL 1869: 7. luku (Ripistä), § 54–58. Ehtoolliselle pääsyn eväämisestä ks. KL 1869: 7. luku (Ripistä), § 65–68.

⁶⁰⁵ Multialla merkinnät olivat muotoa ”absolverat för 4.LL (lönskaläge)”, Keuruulla ”2.k.s.v” (toisen kerran salavuoteudesta) ja Pihlajavedellä ”enskild skrift 1.resan lägersmål och blifvit absolverat”.

⁶⁰⁶ LIITTEET: TAULUKKO 23 Ripittämisten syyt Keuruun seurakunnassa 1881–1886, TAULUKKO 24 Ripittämisten syyt Multian Seurakunnassa 1881–1900, TAULUKKO 25 Ripittämisten syyt Pihlajaveden kappelissa 1881–1900.

⁶⁰⁷ Mönkkönen 1988, 464; Kaikkonen 1961, 41–42; Halmesmaa 1978, 82; Satokangas 1999, 39; Rajala 2004, 246.

Miehiä oli ripitettyjen joukossa hyvin vähän⁶⁰⁸. Tutkimuskirjallisuuden mukaan hekin saattoivat joutua salavuoteudesta ripitetyiksi, jos luvaton yhteiselämä olisi yhdessä asumisen myötä paljastunut tai mies todettiin elatustapausten oikeudenkäynneissä syylliseksi⁶⁰⁹. Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä näin ei 1880–1890-luvuilla kuitenkaan tapahtunut. Salavuoteusripittäminen ei ollut kuitenkaan täysin poissuljettua, sillä papintodistuksen mukaan huoruudesta ja konkurssista syytettynä ollut maakauppias Samuel Tuomaanpoika olisi vuonna 1876 ripitetty ensikertaisesta salavuoteudesta⁶¹⁰. Miesten ripitysten vähäisyys johtui käytännössä siitä, että salavuoteusripitykset kytkeytyivät lähes aina aviottoman lapsen syntymään ja sitä seuranneeseen äidin *kirkottamiseen*⁶¹¹.

Kirkottaminen tarkoitti synnyttäneen äidin ottamista kiitosrukouksien myötä takaisin sosiaaliseen ja kirkolliseen yhteyteen, eli seurakunnan jäseneksi. Pohjimmiltaan kirkottaminen viittasi esikristilliseltä ajalta peräisin olleeseen ajatukseen naisen likaantumisesta synnytyksessä verenvuodon takia. Kirkotustoimitus oli puhdistautumisseremonia. Luterilaisella ajalla kirkottamisen negatiivista merkitystä oli pyritty hälventämään muuttamalla se kiitokseksi onnistuneesta synnyttämisestä. Pakolliseksi kirkolliseksi seremoniaksi kirkottaminen tuli Ruotsissa vasta vuoden 1686 kirkkolaissa.⁶¹²

Esitän, että Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä naimattomien naisten kokema salavuoteusripitys oli 1800-luvun lopulla käytännössä sama asia kuin kirkottaminen. Käytetty tutkimuskirjallisuus liittää ripittämisen usein kirkotamistapahtumaan tai ilmaisee ne suoraan samaksi asiaksi⁶¹³. Esimerkiksi Anders Gustavsson on ilmaissut käsitteiden eron siten, että naimattomat äidit kirkotettiin yksityisellä ripillä⁶¹⁴. Käsitteillä on myös funktionaalinen analogia, koska molemmissa oli kyse seurakuntalaisen ottamisesta takaisin seurakunnan yhteyteen.

Tutkimuskirjallisuuden ohella perustelen väitettä ripitysten ja aviottomien lasten määrällisellä vastaavuudella⁶¹⁵. Kolmas perusteluni tulee siitä aikavälisestä, joka Keuruun seurakunnassa oli lasten syntymien ja salavuoteudesta ripittämisten välillä. Lastenelätustapausten yhteydessä esitetyistä papintodistuksista, joissa kerrottiin ripittämisen ja aviottoman lapsen syntymän ajankohdista,

⁶⁰⁸ Miehillä ripitykset johtuivat varkaudesta, väkivallasta, juopumuksesta, uhkapelistä tai huoruudesta.

⁶⁰⁹ Frykman 1977, 141, 176; Satokangas 1999, 39. Ks. myös Suominen 1931, 138; Heino 1989, 204.

⁶¹⁰ JyMA Keuruun Tk 30.3.1885, § 173, liite "A".

⁶¹¹ Muista kuin salavuoteudesta ripittämisten taustalla oli todennäköisesti oikeudessa saatu rikostuomio, koska kirkkolain mukaan, joko yksityisesti tai pyynnöstä julkisesti voitiin ripittää "ne, jotka ovat tuomitut joistakin törkeistä synneistä ja rikoksista" (KL 1869: 7. luku (Ripistä), § 57, 65. Tällainen ripittäminen oli sattumanvaraista, koska sen kohteeksi joutui vain murto-osa 20 vuoden aikana tuomituista.

⁶¹² Nieminen 1951, 57–63; Lempiäinen 1969, 9–16; Gustavsson 1972, 9; Sihvo 1981, 41. Synnytyksen jälkeisestä seksuaalitabusta eri kansoilla ks. Sarmela 1974, 125–127.

⁶¹³ Frykman 1977, 121, 134–139, 148–149, 176; Lempiäinen 1969, 107–122; Gustavsson 1972, 44–45; Halmesmaa 1976, 40; Lindstedt Cronberg 1997, 263–277, 304; Lövkrona 1999, 131, loppuviite 164.

⁶¹⁴ Gustavsson 1972, 44, 257.

⁶¹⁵ **LIITTEET:** Perusteet kirkkokurinalaisten luettelujen käyttämisestä aviottoman syntyyden tarkasteluun.

löytyy niiden väliltä useimmiten vastaavanlainen ajallinen ero, noin reilu kuu-kausi. Esimerkiksi itsellinen Kustaava Emilia Hilmantytär oli otettu 24.1.1885 ”seurakunnan yhteyteen salavuoteudesta, jonka seurauksena on ollut että hän 13.12.1884 synnytti poikalapsen”. Kesti Hilda Valentinintytär oli taas synnyttänyt tyttärensä 9.12.1888 ja hänet oli ”(...) 12.1.1889 päästetty 1 sen salavuoteuden synnistä”. Kyse ei ole yksittäistapauksista, sillä kaikkien rippikirjoista löytyvien ripitettyjen äitien kohdalta aviottoman lapsi syntymän ja ripitysten väliltä löytyy vastaava ajanjakso. Esimerkiksi Pohjoislahden kylässä Huhkolan talossa asuneen Eerika Fredrikintytären ripitys oli tapahtunut noin viisi viikkoa tyttären syntymän jälkeen. Ripittämiseen ehti kulua reilut viisi viikkoa puolestaan itsellisen Lydia Evelinan lapsen syntymästä 15.5.1883.⁶¹⁶

Kyseiset ripittämisajat vastasivat kirkottamista. Vuoden 1869 kirkkolaisissa ei annettu enimmäisaikaa syntymän ja kirkottamisen välille, mutta vuoden 1686 kirkkolain mukaan kirkkoon ottamisen olisi pitänyt tapahtua kuuden viikon kuluttua synnytyksestä. Tutkimuskirjallisuus taas puhuu usein 5-7 viikosta.⁶¹⁷ Tässä luvussa käytetään termejä *ripittäminen* ja *kirkottaminen* rinnakkain, riippuen siitä mitä termiä tutkimuskirjallisuus kulloinkin käyttää.

Tavallisimmin kirkottaminen tapahtui sunnuntai-jumalanpalveluksen jälkeen, mutta joskus myös ennen jumalanpalvelusta. Vaikka pitäjänhistoriat eivät kirkottamisesta mitään sanokaan, käytännössä Keuruulla toimenpide tapahtui vuonna 1758 puusta rakennetussa vanhassa kirkossa ja vuodesta 1892 lähtien uudessa kirkossa, vaikka tuolta ajalta ripitysluettelot eivät ole säilyneet. Pihlajavedellä kirkotusten paikkana oli vuonna 1871 valmistunut kirkko ja Multialla vuosina 1795–1796 rakennettu kirkko.⁶¹⁸

Kirkottamista ei kuitenkaan tarvinnut aina suorittaa sunnuntaina kirkossa. Kirkkokurinalaisten luetteloiden ripityspäivämäärissä ei olekaan viikoittaisten jumalanpalvelusten mukaista ripitysväliä, vaan ripityksien esiintyminen päivämäärien tasolla vaihtelee⁶¹⁹. Toimenpide oli mahdollista pitää kirkossa tavallisina arkipäivinä, mutta se voitiin suorittaa myös pappilassa tai kotona. Naimattomien äitien kirkottamisessa sunnuntai oli silti yleisin päivämäärä.⁶²⁰

Kirkottaminen oli täysin erilainen toimenpide naimattomille äideille kuin esimerkiksi tavallisille aviovaimoille, koska ensin mainittujen kirkottamiskäy-

⁶¹⁶ JyMA Keuruun Tk 17.3.1885, § 11, liite ”Rantila”; Sk 11.9.1889, § 88, liite ”Heikko asia”. Keuruun rippikirjat 1880–1889, mikrokortti 109, 120. Toisaalta joskus kirkottaminen ja ripittäminen saattoivat viipyä. Multialla talollisentytär Wilhelmina Sefianiantytärtä ei ollut ripitetty vielä vajaan vuodeenkaan päästä lapsen syntymästä (JyMA Keuruun Tk 22.2.1895, § 225, liite ”Maailman lautta”).

⁶¹⁷ KL 1869: 10. luku (Lapsensynnyttäjäin kirkkoon-ottamisesta), § 78–79; KL 1686 (1986), 5. luku (Synnyttävääisten Kirckonkäymisestä), § 1; Nieminen 1951, 59–60, 62; Gustavsson 1972, 22; Lempiäinen 1969, 29–33, 103–104.

⁶¹⁸ Gustavsson 1972, 27; Lempiäinen 1969, 35–41; Vihola, 1983, 294–296, 323–337; Suominen 1931, 65; Kulmala 1972, 14–33; Mönkkönen 1983, 248–253.

⁶¹⁹ Esimerkiksi elokuussa 1884 yksittäisten naisten ripitykset oli suoritettu 8., 8., 9., 11., 13. ja 21. päivä (JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot, 1884).

⁶²⁰ Lempiäinen 1969, 19, 37, 39–41, 47–49; Gustavsson 1972, 28–30, 49–59, 61. Kirkkolaki 1869 mainitsee ainoastaan aviovaimojen kirkotuspaikkojen tapauksessa kirkon tai kodin (KL 1869: 10. luku (Lapsensynnyttäjäin kirkkoon-ottamisesta), § 78).

tännöt viittasivat menneisyyden kirkkorangaistuksiin, erityisesti erilliseen kirkkorangaistukseen.

Aiempina vuosisatoina salavuoteustuomion oikeudessa saaneet naimattomat äidit (ja myös isät, jos he olivat paljastuneet) oli samalla tuomittu kirkkorangaistukseen, rippiin, jossa seksuaalisesti väärin eläneitä nuhdeltiin. Vuoden 1686 kirkkolaisa muotona oli julkirippi, eli syntien tunnustaminen koko seurakunnan edessä, mutta se oli mahdollista korvata sakaristossa suoritetulla yksityisellä ripillä, jossa oli todistajina korkeintaan pari kirkkoneuvoston jäsentä. Tätä kutsuttiin erilliseksi kirkkorangaistukseksi, jossa väärin eläneen kuriseraamus oli nuhtelu erillisellä ripillä.⁶²¹ Rippi toimi samalla kirkkottamistoimenpiteenä⁶²².

1700-luvulla seksuaalisuutta käsittelevissä asioissa ripittäminen siirtyi vähitellen kokonaan sakaristossa suoritettavaksi yksityiseksi ripiksi. Vuonna 1864 julkirippi ja erillinen kirkkorangaistus lakkautettiin keisarillisella asetuksella.⁶²³

Uuden kirkkolain 1869 valmistelussa keskusteltiin erillisen kirkkorangaistuksen tapauksessa rangaistuksen korvaamisesta sielunhoidolla⁶²⁴. Käytännön viittaus kirkkorangaistuksiin⁶²⁵ jäi kuitenkin elämään, koska kirjallisuuden mukaan rikkomuksiin syyllistyneitä ei saanut kuitenkaan päästää ehtoolliselle ennen ripittämistä. Täten yksityinen rippi säilyi edelleen 1800-luvun jälkipuoliskolla ja käytännössä suurin osa ripitetyistä oli naimattomia äitejä.⁶²⁶

Kirkottamisen paikkana toimi kirkon sakaristo ja muotona yksityinen rippi. Esimerkiksi Pihlajaveden kirkkorangaistujen luetteloiden merkintöjen mukaan lähes kaikki olivat käyneet läpi yksityisen ripin (”enskild skrift”).⁶²⁷ Rippiä vastaanottaneen papin lisäksi tilaisuudessa läsnä olleista muista henkilöistä eivät lähteet kuitenkaan kerro mitään.

Kirkottamisen erilaisten muotojen lähempi tarkastelu paljastaa selkeämmin rangaistusluonteen. Siviilisäädyllä oli suuri merkitys kirkottamispaikalla kirkossa. Naidut ja kihlatut kirkotettiin yleensä alttarin edessä, mutta naimattomat äidit jälkeempään sakaristossa⁶²⁸.

⁶²¹ Murtorinne 1992, 92; Lindstedt Cronberg 1997, 268; KL 1686 (1986), 9. luku (Julkiripistä ja Kirconrangaistuksesta), § 4, 7. luku (Salaripistä); Lempiäinen 1969, 110–111; Lempiäinen 1985, 141; Halmesmaa 1976, 38, 41–42.

⁶²² Lempiäinen 1969, 111.

⁶²³ Frykman 1977, 134; Heino 1989, 203; Lempiäinen 1985, 141; Halmesmaa 1978, 82; Lempiäinen 1969, 111–115, 118–119.

⁶²⁴ Halmesmaa 1978, 80–83. Ks. myös Frykman 1977, 136.

⁶²⁵ Yksityisen ripin käytöstä rangaistuksena 1800-luvun lopulla ks. myös Wallinheimo 1910, 295.

⁶²⁶ Lempiäinen 1969, 118–119; Frykman 1977, 134, 142; Lempiäinen 1985, 141.

⁶²⁷ Gustavsson 1972, 44–45, 257; JyMA Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot, 1881–1900.

⁶²⁸ Lempiäinen 1969, 41–47, 93; Gustavsson 1972, 27–28, 62–92; Frykman 1977, 138. Kirkotettavien aviottomien äitien erillisistä istumispaikoista kirkossa ks. Frykman 1977, 59–60, 151–152; Kotilainen 2008, 220. Konkreettista erottelua naituihin ja naimattomiin oli myös se, että vaimojen kirkottamista ei jumalanpalveluksissa kuulutettu, toisin kuin aviottomien äitien. Toisaalta Lempiäisen mukaan vuoden 1886 kirkkokäsikirjan mukaan yksityisesti ripitettävän synninpäästöstä ilmoitettiin julkisesti vain, jos asianomainen sitä pyysi (Gustavsson 1972, 21–22; Lempiäinen 1969, 120–121; Lempiäinen 1985, 141–142).

Erottelu siviilisäädyyttäin oli myös käytetyissä kirkottamiskaavoissa. Vaimot saivat alttarin edessä polvistuneena kuulla selkeän kiitosrukouksen. Sen sijaan kihlatut tai aviolupauksien myötä raskaaksi tulleet joutuivat kuulemaan kuinka Jumalaa, ”joka awiosäädyn olet asettanut”, pyydettiin antamaan synnit anteeksi sille, ”joka on rikkonut Sinun järjestykses ja Sinun sillä wihoittanut sekä seurakunnassas pahennuksen tehnyt”.⁶²⁹

Kihlattujen kirkottaminen oli kaavojen tasolla pidetty jo edellisinä vuosisatoina naiduista erillään, koska kirkko oli halunnut korostaa vihkimisen merkitystä. Marja Taussi Sjöbergin mukaan erillisellä kihlattujen kaavalla pystyttiin myös palauttamaan naisen kunnia, koska tällöin tuotiin esiin avioliittoon jo viittaava siviilisäätö.⁶³⁰ Lähteisiin ei ole kahta poikkeusta lukuun ottamatta⁶³¹ jäänyt merkintöjä kihlattujen kirkottamisista, mutta kastettujen luetteloiden perusteella kihlusaikana saatuja lapsia oli 20 vuoden ajalla marginaalisen vähän, alle 20⁶³². Vähäisyys johtuu todennäköisesti siitä, että kihlauksen ja vihkimisen välinen aika oli yleensä hyvin lyhyt.

Naimattomille äideille ei sen sijaan ollut edes omaa kirkottamiskaavaa, vaan kirkottamisessa jouduttiin käyttämään selkeän nuhtelevaa ja syyllistävää ripityskaavaa. Tämä oli Pentti Lempiäisen mukaan ollut yleensä julkirippikaava, jolloin aviottomia äitejä ei otettu kirkkoon lapsensynnyttäjinä, vaan ensisijaisesti kuudennen käskyn rikkojina. Tarkasteluajan alkupuolella käytettiin aviottomien äitien ripittämisessä täten todennäköisesti vuonna 1859 painetusta kirkkokäsikirjasta löytyvän julkirippikaavan kaltaista kaavaa. Sitä oli pyritty muokkaamaan vähemmän rankaisevaksi korostamalla anteeksiantoa katumuksen sijaan.⁶³³

Vuonna 1888 otettiin ainakin Keuruulla ja Multialla käyttöön uusi kirkkokäsikirja⁶³⁴. Kyseisessä kirkkokäsikirjassa oli muuntunut kaava julkiripistä, jota käytettiin naimattomien äitien yksityiseen ripittämiseen. Sen tuli lausua ”hänen tilaansa sovitetuilla sanoilla”. Kyseisten ripittämiskaavojen sisältö ei olennaisesti poikennut toisistaan.⁶³⁵

⁶²⁹ Lempiäinen 1969, 104; KL 1869: 10. luku (Lapsensynnyttäjäin kirkkonkäynnistä), § 78–79; kirkkokäsikirja 1859, 7. luku (Waimoin kirkkoonottamisesta); kirkkokäsikirja 1886, 8. luku (Waimoin kirkkoonottamisesta). Kihlattujen ja aviolupauksilla maattujen osalta kirkkokäsikirjojen kaavoissa on vain kosmeettisia eroja. Kyseisissä lainauksissa on käytetty vuoden 1886 kirkkokäsikirjaa.

⁶³⁰ Lempiäinen 1969, 93–106; Halmesmaa 1976, 42–43; Taussi Sjöberg 1988, 158. Kihlattujen kirkottamisesta ks. myös Losman 1982, 295; Taussi Sjöberg 1988, 136–137; Kietäväinen 2006, 39.

⁶³¹ Tampereelta kotoisin oleva puuhiomomiehentytär Gustava oli papintodistuksen mukaan otettu kirkkoon kihlattuna morsiamena (JyMA Keuruun Sk 14.9.1889, § 141, liite ”Wirkatodistus”). Piika Hilta Maria Marintyttärestä löytyy samankaltainen tieto rippikirjasta (JyMA Keuruun rippikirjat 1880–1889, mikrokortti 82).

⁶³² JyMA Keuruun syntyneiden ja kastettujen luettelot 1881–1900; Multian syntyneiden ja kastettujen luettelot 1881–1894, syntyneet ja kastetut 1895–1900; Pihlajaveden syntyneiden ja kastettujen luettelot 1881–1894, kastetut 1895–1899.

⁶³³ Lempiäinen 1969, 111, 115–118. Ks. myös Lindstedt Cronberg 1997, 268–272.

⁶³⁴ Vihola 1983, 297.

⁶³⁵ Lempiäinen 1985, 141–142; Lempiäinen 1969, 120. Kirkkokäsikirjojen hitaasta uudistusprosessista 1800-luvulla ks. Lempiäinen 1969, 85–87.

Vuoden 1886 kirkkokäsikirjan mukaan naimaton äiti joutui polviltaan sakkain lattiassa kuuntelemaan, kuinka tämän todettiin ensin langenneen syntiin, jolla oli "(...) *wihoittanut Jumalan ja hänen seurakunnassansa tehnyt pahennuksen, niin olisit ansainnut että Jumalalta ja hänen seurakuntansa sinun hylkäis*". Koska ripitettävä oli tahtonut parantaa elämänsä ja "*Jumalan armolla tätä ja muuta syntiä välttää sekä rikostas tunnustaa ja anteeksi anoa (...)*", pappi esitti kysymyksiä ripitettävälle. Kysymyksissä pyydettiin tämän tunnustamaan synnit, kysyttiin katumisesta "*sydämestäs*", ja siitä, oliko ripitettävällä "*wilpitön aikomukses täst'edes kartaa senkaltaista syntiä, Jumalan avulla parantaa elämääs (...)* rukoilla (...) oman pahan lihas yllytystä ja siunausta vastaan". Lopuksi ripittäjä pyysi läsnäolijoita rukoilemaan langenneen syntisen puolesta.⁶³⁶

Naimattomat äidit kokivat kirkottamistapahtuman ja julkirippikaavan syyttävän ilmaisun varmasti nöyryyttävänä ja rangaistuksena. Yhdessä tapauksessa, jossa ripitys kohdistui neljännen lapsensa synnyttäneeseen ruotuköyhään, ripittäminen suoritettiin peräti julkisena ("*offentligt skriftermål*")⁶³⁷, mikä teki nöyryytyksen suuremmaksi. Myös muistitietoaineisto korostaa naimattomien äitien kirkottamisen kokemusta negatiiviseksi ja häpäiseväksi⁶³⁸. Kokemus korostui edelleen vielä siinä, että kansa tulkitsi yleensäkin kirkottamisen saastaisen naisen puhdistamiseksi, kirkon kiitosrukous-tulkinnasta riippumatta⁶³⁹.

Naimattomien äitien "syntiä" ei kuitenkaan kirkottamisella pyyhitty täydellisesti pois. Esimerkiksi Jonas Frykmanin käyttämän ruotsalaisen muistitietoaineiston mukaan heidät olisi huomioitu kirkossa jälkeinpäin huonoina ja langenneina naisina. Ulla Heino on puolestaan korostanut kirkollisten lähteiden pysyviä merkintöjä naisista.⁶⁴⁰ Merkintöjä löytyi tarkasteltavissa seurakunnissa kirkkokurinalaisten luetteloiden lisäksi jatkuvasti täydennettävistä rippikirjoista ja käräjillä esitetystä papinkirjoista⁶⁴¹.

Mikä oli sitten kirkon näkemys ripittämisestä? Juha Rajala on esittänyt vuosisadan vaihteen Kivennavan salavuoteusripitysten kattavuuden perusteella, että kirkolla oli edelleen havaittavaa uskoa siveellisyyden valvontaan⁶⁴². Ripityksissä ei voida kuitenkaan puhua paikallistason kirkon aktiivisesta pyrkimyksestä ihmisten elämän valvontaan, saati sitten rankaisemiseen. Ripitykset olivat rutiininluonteisia toimenpiteitä. Niitä tehtiin, koska kaikki äidit, myös naimattomat, tuli kirkottaa. Tämä oli Keuruulla, Multialla ainakin 1880-luvulla ja Pihlajavedellä 1890-luvulla hyvin kattavaa: naimattomat äidit eivät päässeet

⁶³⁶ Kirkkokäsikirja 1886, 9. luku (Rikoksenalaisten ripittämisestä); Lempiäinen 1969, 120. Ks. Kirkkokäsikirja 1859, 8. luku (Kirkonrangaistuksesta); LIITTEET: Aviottomien äitien ripityskaava 1859.

⁶³⁷ JyMA Pihlajaveden kirkkorangaistujen luettelot, 2.6.1884.

⁶³⁸ Lempiäinen 1969, 125–126; Frykman 1977, 136–139, 149; Virtanen 1990, 141. Kirkottamisen mieltämisestä aina negatiiviseksi ja muistitiedon luonteesta vrt. Gustavsson 1972, 170–214; Löfström 1999b, 155–156, loppuviite 90.

⁶³⁹ Nieminen 1951, 58–62; Lempiäinen 1969, 142–152. Ks. myös Frykman 1977, 142–144, 146, 150.

⁶⁴⁰ Frykman 1977, 152–153; Heino 1989, 204. Vrt. Losman 1982, 317.

⁶⁴¹ Äitien arvotetusta maineesta papinkirjoissa ks. myös Miettinen 1998, 5; Kotilainen 2008, 224.

⁶⁴² Rajala 2004, 246.

toimenpidettä karkuun. Sen sijaan pelkät kappelioikeudet omistanut Pihlajaveden seurakunta ei kirkottanut naimattomia äitejä 1880-luvulla säännöllisesti. Niin ei tehnyt myöskään Multian seurakunta 1890-luvulla.⁶⁴³

Rankaisevaa tästä kirkottamisesta tuli kirkkolain ja kirkkokäsikirjojen käytäntöjen myötä, jotka kantoivat mukanaan aiempien vuosisatojen kirkkokurin jäänteitä. Jan Sundin on pitänyt kirkottamista yhtenä esimerkkinä siitä, kuinka kirkko jatkoi normien rikkojien rankaisemista vielä pitkään⁶⁴⁴. Käytännön tasolla papiston lievempi suhtautuminen näkyi siinä, että se ei paljastanut salavuo-teusrikosta paikalliselle nimismiehelle, vaikka ainakin naimattomat äidit olivat siihen todistettavasti syyllistyneet⁶⁴⁵. Toisin oli edellisessä luvussa tarkastellun huoruuden laita.

Ripittämisessä elettiin kuitenkin viimeisiä aikoja, koska kirkottaminen kaikkia äitejä koskien alkoi tulla tiensä päähän. Pitkin 1800-lukua ja 1900-luvun alussa ylemmällä kirkollisella tasolla keskusteltiin kirkottamisen lieventämisestä tai poistamisesta, koska se koettiin äideille loukkaavana, ja se edelleen viittasi puhtauskäsityksiin⁶⁴⁶. Käytännössä Suomessa ja Ruotsissa kirkottaminen alkoi vähetä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, harvinaistuen edelleen vuosisadan alkupuoliskolla. Gustavssonin mukaan ainakin Ruotsissa naimattomien äitien kirkottaminen harvinaistui nopeammin kuin vaimoilla. Suomessa kirkkolaki- ja kirkkokäsikirjaehdotuksista kirkotus alkoi olla poissa kuitenkin vasta 1950- ja 1960-luvulla.⁶⁴⁷ Multialla ja Pihlavedellä ainakin naimattomien äitien kirkottamiset jatkuivat säännöllisinä vuosisadan vaihteeseen asti, alkaen sen jälkeen selvästi vähentyä. Esimerkiksi Multialla viimeinen ripitys tapahtui vuonna 1914 ja Pihlajavedellä vielä aikaisemmin, vuonna 1903.⁶⁴⁸

Ripittämisten lisäksi kirkko kiinnitti erityistä huomiota useamman aviotoman lapsen synnyttäneisiin. Kerran jouduttiin jopa kirkkoneuvoston eteen⁶⁴⁹. Severiina Heikintytär oli kutsuttu aiempien varoitusten jälkeen Pihlajaveden kirkkoneuvoston eteen, koska hän oli synnyttänyt jo kuusi aviotonta lasta, "(...) røyhkeästi harjoitettuaan tätä syntiä". Puheenjohtaja Julius Berghroth oli kirkkoneuvoston nimessä "(...) Jumalan sanan perustuksella selittänyt hänelle sen suuren sielunvaaran, missä hän oli, pitkittäessään syntisessä elämässä ja todenperästä kehottaneet häntä siitä luopumaan".⁶⁵⁰

⁶⁴³ **LIITTEET:** TAULUKKO 2 Lasten syntymät Keuruulla, TAULUKKO 3 Lasten syntymät Multialla, TAULUKKO 4 Lasten syntymät Pihlajavedellä, TAULUKKO 23 Ripittämisten syyt Keuruun seurakunnassa 1881–1886, TAULUKKO 24 Ripittämisten syyt Multian Seurakunnassa 1881–1900, TAULUKKO 25 Ripittämisten syyt Pihlajaveden kappelissa 1881–1900.

⁶⁴⁴ Sundin 1992, 328.

⁶⁴⁵ Vrt. Kaikkonen 1961, 40; Mönkkönen 1988, 464.

⁶⁴⁶ Nieminen 1951, 63–65; Lempiäinen 1969, 17–22.

⁶⁴⁷ Gustavsson 1972, 223–228, 258–259; Lempiäinen 1969, 17–28, 122–123. Vrt. Laasonen 1970, 107, 185.

⁶⁴⁸ JyMA Multian kirkkokurinalaisten luettelot, 1881–1914; Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot, 1881–1903.

⁶⁴⁹ Useamman aviottoman lapsen synnyttäneiden äitien nuhteluista kirkkoneuvostossa ks. myös Wallinheimo 1910, 294–295; Kaikkonen 1961, 41–42, 45–49, 62–63.

⁶⁵⁰ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat, 16.1.1882.

Jo itse nuhtelu kertoo neuvoston toiminnan sielunhoidollisesta luonteesta, mutta vielä enemmän neuvoston ehdotukset tilanteen muuttamisesta. Berghrothin kysyttyä raadilta neuvoa siitä, miten "(...) saataisiin Severiina luopumaan paheestaan (...)", raati ei kuitenkaan määrännyt Severiinaa yksinkertaisesti muuttamaan tapojaan, vaan esitti tämän olosuhteiden uhrina. Neuvoston mielestä tämän olisi pitänyt muuttaa nykyisestä asuinkylästään pois "välttääkseen viettelijöitä ja pahentajia". Neuvosto esitti "voimiensa mukaan" pitävän huolta siitä, että Severiina pääsisi muuttamaan jonnekin "syryssä seurakuntaa, missä hänen elämänsä olisi tarkemman valvonnan alla".⁶⁵¹ Jos kirkon suorittamat ripitykset olivat passiivista rankaisua, kirkkoneuvoston aktiiviset nuhtelut olivat enemmän sielunhoidollisia⁶⁵². Kirkkoneuvosto kantoi huolta Severiinasta eikä halunnut varsinaisesti rangaista tätä huonosta elämästä. Toisaalta neuvosto halusi muuttokehotuksen myötä tarkkailla hänen elämänsä entistä tarkemmin.

Naimattomat äidit joutuivat Keuruun, Multian ja Pihlajaveden seurakunnissa kattavasti kirkotetuiksi rippikaavan avulla, mikä teki toimenpiteestä rankaisuluonteisen, vaikka se ei paikallisen kirkon tarkoitus enää ollutkaan. Kirkon rankaiseva toiminta oli täten lähtökohtaisesti passiivista kirkkolakien noudattamista, ei tarkoituksellista rankaisua. Naimattomat äidit saattoivat useamman lapsen synnyttämisen jälkeen joutua myös kirkkoneuvoston eteen nuhdeltaviksi, joka oli kirkon aktiivista toimintaa, mutta sisällöltään sielunhoidollisen ohjaavaa. Nuhtelut olivat silti hyvin harvinaisia⁶⁵³. Äitien elämä oli hyvin kirkon tiedossa, koska kirkotusten lisäksi aviottomien lasten syntymät mainittiin säännöllisesti myös kinkereillä ja lapset merkittiin syntyneiden ja kastettujen luetteloihin äpäriksi.

Kirkko ei kuitenkaan toiminut puhtaasti instituutiona, vaan yksittäisten pappien ja kirkkoherrojen ominaisuudessa. Näillä saattoi olla omia henkilökohtaisia näkemyksiä siitä, miten "väärään" seksuaalisuuteen tulisi suhtautua.

5.4 Yksittäisten pappien merkitys

Kirkon toiminta oli maaseudun pitäjissä aina yksittäisten pappien näköistä. Pekka Halmesmaan mukaan kirkkolain 1869 jälkeen heidän kurittamisvaltansa oli vähentynyt, mutta heillä oli ensisijainen ja tärkein varoittajan tehtävä. Ensimmäisen ja toisen varoituksen antajana heidän asemansa oli vahvempi kuin kirkkoneuvoston, joka vasta 3. kerralla puuttui asiaan. Kirkkoherran merkitys oli suuri neuvoston puheenjohtajuuden vuoksi ja hänen tehtäviinsä kuului

⁶⁵¹ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat, 16.1.1882. Kirkkoneuvoston ymmärtävästä suhtautumisesta aviottomaan äitiin ks. myös Kaikkonen 1961, 62.

⁶⁵² Kyseinen nuhtelu ja laajemminkin luvun 5.2.1 kirkkoneuvoston nuhtelut viittaavat sisällöllään myös kirkolliseen sielunhoitoon: "Jos joku seurakunnassa on yleisesti tunnettu paheellisesta elämästä, vaikka häntä ei olekaan mistään rikoksesta tuomittu, pitää papiston erityisesti puhutella ja varottaa häntäkin" (KL 1869: 12. luku (Yksityisesti sielunhoidosta), § 94).

⁶⁵³ Vrt. Kaikkonen 1961, 41–42.

myös kutsua se koolle tarpeen mukaan.⁶⁵⁴ Neuvostojen aktiivisuus riippuikin pitkälti pappien tarmokkuudesta. Lisäksi Jonas Frykmanin mukaan yksittäisestä papista saattoi riippua se, miten häpeällisenä esimerkiksi ripittämistilanne koettiin.⁶⁵⁵

Papiston merkitys maaseutuyhteisöissä oli kuitenkin tätäkin laajempi, koska he toimivat usein aktiivisesti pitäjien hallinnollisissa tehtävissä 1860-luvun kunnallishallintouudistuksen jälkeen⁶⁵⁶. Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä varoittamiset, ripittämiset ja tapausten käräjille viennit olivat aina yksittäisten pappien aikaansaannosta.

Keuruulla seurakunnan ensimmäisenä tarkasteluajan kirkkoherrana toimi puolen vuoden ajan 1882–1883 Johan Waren, joka oli tullut helmikuussa 1881 kuolleen F.H. Berghrothin tilalle. Waren kuitenkin kuoli jo helmikuussa 1883. Herman Pihlman oli kirkkoherrana vuodesta 1886 aina vuoteen 1909 asti.⁶⁵⁷

Tutkimusaiheen kannalta mielenkiintoisin Keuruun pappi oli Karl Selim Fritjof Berghroth, joka toimi vuodesta 1870 lähtien kappalaisena, ja 1870–1880-luvuilla useaan kertaan myös virkaa tekevänä kirkkoherrana. Vuonna 1890 hän siirtyi Luumäen kirkkoherraksi. Muina pappeina tarkasteluajalla toimivat Berghrothin jälkeen kappalaisena Jakob Schroderus, sekä armovuoden saarnaajina, kirkkoherran apulaisina tai kappalaisen viransijaisina Fredrik Naukler (1881), Karl Johan Blomroos (1883–1884), Teofil Gideon Waren (1884–1886), Kaarle Konstantin Kallio (1890–1891), Hannu Pietari Yrjänäinen (1898–1899) ja Johan Gabriel Lindell (1899–1905).⁶⁵⁸

1800-luvun lopulla Pihlajavedellä oli vain yksi papinvirka. Kappalaisen viran haltijana oli vuosina 1879–1885 Julius Berghroth. Tämän jälkeen lyhyen aikaa vuonna 1885 kappalaisena toimi Aron Gustaf Snellman. Snellmanin jälkeen virkaatekevänä kappalaisena oli vuosina 1885–1888 Henrik Nurmio. Pitkäaikaisena Pihlajaveden pappina toimi vuodesta 1889 lähtien Viktor Brusila, ollen kappalaisena aina vuoteen 1908 asti, ja tämän jälkeen kirkkoherrana vuodesta 1910.⁶⁵⁹

Multialla ensimmäisenä varsinaisena kirkkoherrana toimi vuosina 1885–1894 Arvid Lundén. Vuodesta 1895 lähtien virassa jatkoi rennompi kansanmies, Oskar Vilhelm Weisman. Muina pappeina tarkasteluajalla ehtivät toimia vuonna 1881 kuollut kappalainen Isak Josef Groundströem ja samana vuonna virkaa tekevänä kappalaisena Fredrik Naukler. Hänen jälkeen Henrik Nurmio toimi vuodet 1881–1885 virkaatekevänä kappalaisena. Muina virkaatekevinä pappeina toimivat Frans Viktor Sjövall (1885) ja Isak Elenius (1894–1895).⁶⁶⁰

⁶⁵⁴ Halmesmaa 1978, 120–123, 135–136; KL 1869: 19. luku (Kirkkoneuvostosta), § 339. Muutoin neuvosto kokoontui vain jos vähintään puolet sen jäsenistä esitti sitä.

⁶⁵⁵ Kaikkonen 1961, 82–94; Laasonen 1970, 95–97, 134; Frykman 1977, 149.

⁶⁵⁶ Esim. Vihola 1983, 249–263; Hautakoski 2007, 112–113.

⁶⁵⁷ Waren 1969, 28; Colliander 1910, 247–248; Colliander 1918, 340–341; Vihola 1983, 306–308.

⁶⁵⁸ Waren 1969, 29–30; Colliander 1910, 248–249; Colliander 1918, 364–365, 450; Vihola 1983, 310–311.

⁶⁵⁹ Waren 1969, 32; Colliander 1910, 515–516, 926; Colliander 1918, 356–357, 593; Suominen 1931, 108–111; Vihola 1983, 311–315.

⁶⁶⁰ Colliander 1910, 427–428; Kulmala 1972, 50–53; Mönkkönen 1983, 254–256.

Kuinka kyseiset papit sitten toimivat seurakunnissa? Tarkastelussa hyödynnetään jo edeltä tuttuja kirkon toimintamuotoja. Keuruun seurakunnassa ylivoimaisesti suurimman osan ripittämisistä suoritti lähteiden säilymisajalta 1881–1886 K.S.F. Berghroth (169 ripitystä, lähes 84 prosenttia). Johan Waren ehti kirkkoherrana toimiessaan ripittää yhdeksän naimatonta äitiä vuosina 1882–1883. Teofil Waren yhdeksällä ja Karl Johan Blomroos seitsemällä ripityksellä toimivat Berghrothin apuna. Yksittäisiä ripittämisistä suorittivat myös Multian ja Pihlajaveden kappalaiset Henrik Nurmio ja Julius Berghroth.⁶⁶¹ Ripittämisten keskittyminen K.S.F. Berghrothille liittyi nähtävästi hänen tehtäviinsä vt. kirkkoherrana. Johan Warenia lukuun ottamatta muut papit suorittivat ripityksiä todennäköisesti, jos K.S.F. Berghroth oli estynyt.

Pihlajavedellä ripittäjinä toimivat ymmärrettävästi kappalaiset. 1800-luvun alussa 13 tapauksessa ripittäjänä oli Julius Berghroth. Hänen virasta poistumisensa jälkeen 1885 yhden ripityksen suorittivat Keuruun seurakunnasta T. Waren ja Keuruun uusi kirkkoherra Herman Pihlmann. Vuosina 1885–1889 seitsemässä tapauksessa ripittäjänä toimi vt. kappalainen Henrik Nurmio. 1880-luvun lopulta tarkasteluajan loppuun 1900 ripittäjänä toimi yhtä Herman Pihlmanin suorittamaa ripitystä lukuun ottamatta kappalainen Viktor Brusila.⁶⁶²

Multian kirkkokurinalaisten luetteloista ei ripittäjien suorittajia vuosilta 1881–1885 löydy, mutta suorittajana oli todennäköisesti tällöin kappalaisen virkaa hoitanut Henrik Nurmio. Vuosina 1886–1895 Multian ensimmäinen kirkkoherra Arvid Lundén toimi ripittäjänä kaikissa tapauksissa. Tämän jälkeen vastuu siirtyi vuosisadan loppuun asti Lundénin seuraajalle Oskar Weismanille. Yksittäisiä ripittämisistä suorittivat välivaiheessa vt. kirkkoherrana toiminut Isak Elenius ja vuonna 1900 tuntemattomaksi jäävä E. Cleve.⁶⁶³

Kyseisistä ripityksistä on hankala päätellä pappien henkilökohtaisia näkemyksiä, koska ainakin ulkoisesti naimattomien äitien ripitys oli ensisijaisesti kirkottamiseen kuulunut, kirkkokäsikirjasta ja kirkkolaista kumpuava rutiini-toimenpide. Papit eivät pyrkineet ripittämisillä aktiivisesti rankaisemaan äitejä. Periaatteessa kaikki naimattomat äidit olisi pitänyt kirkottaa ja toimenpide kuului kirkkoherrojen tai kappelien kappalaisten säännöllisiin tehtäviin. Säännöllinen kirkottamiskäytäntö kertoo siitä, etteivät papit toisaalta olleet erityisen helämielisiä, vaan jatkoivat vuosisadan loppuun rankaisuluonteista toimintaa.

Mahdollinen poikkeus tähän sääntöön tulee 1880-luvun alun Pihlajavedeltä, jolloin ripittämisistä oli neljännes vähemmän kuin aviottomia lapsia⁶⁶⁴. Tämä voi kertoa siitä, että seurakuntalaisten pitämä, ystävällinen ja hartaasti papinvirkaansa toimittanut⁶⁶⁵ Julius Berghroth ei olisi henkilökohtaisesti pitänyt naimattomien äitien ripittämistä kovin tarpeellisena asiana. Toisaalta hypoteesia on vaikea varmentaa, koska hän kuitenkin ripitti heistä suurimman osan. Myös muutamina yksittäisinä vuosina Multialla ripitysten määrät erosivat suu-

⁶⁶¹ JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886.

⁶⁶² JyMA Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1900.

⁶⁶³ JyMA Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1900.

⁶⁶⁴ LIITTEET: TAULUKKO 4 Lasten syntymät Pihlajavedellä, TAULUKKO 25 Ripittämisten syyt Pihlajaveden kappelissa vuosina 1881–1900.

⁶⁶⁵ Suominen 1931, 108–109; Vihola 1983, 313, 315.

resti aviottomien lasten määrästä. Vuonna 1885 tämä johtui kuitenkin todennäköisesti papillisesta välitilasta Henrik Nurmion ja Lundénin välillä, samoin kuin kymmenen vuotta myöhemmin 1894 Lundénin ja Oskar Weismanin välillä.⁶⁶⁶

Nuhtelujen ja käräjille haastamisten osalta papeilla oli enemmän henkilökohtaisia toimintavapauksia. Tällöin nousevat esiin erityisesti Keuruulta Herman Pihlman ja K.S.F. Berghroth sekä Multialta Arvid Lundén. Lähdeaineiston perusteella Herman Pihlman käytti yksityisten varoitusten jälkeen neljässä tapauksessa myös kirkkoneuvostoa väärin eläneiden ihmisten nuhtelemiseen. Neuvoston edessä nuhdeltiin vuonna 1887 suurta määrää pariskuntia ja toisella kertaa yhtä kihlaparia. 1890-luvulla kirkkoneuvoston edessä esiintyi pari riitaita avioparia, joista toisen tapauksen pöytäkirja luettiin myös jumalanpalveluksen yhteydessä. Toisaalta yhdessä pitkässä kihlaus-tapauksessa Pihlman vei tapauksen suoraan käräjille.⁶⁶⁷

Viholan mukaan Pihlman oli Keuruulla ristiriitainen hahmo. Häntä pidettiin hyvänä saarnamiehenä ja avarakatseisena ajattelijana, mutta oli monissa asioissa ristiriidoissa seurakuntalaisten kanssa. Hänestä valitettiin maallisille ja kirkollisille viranomaisille. Vuonna 1898 Pihlman joutui lopulta tuomiokapitulin päätöksellä pidättäytymään kaikista virkatoimistaan, ettei joutuisi tekemisiin seurakuntalaistensa kanssa. Virkatöitä hankaloittaneesta unitaudista huolimatta Pihlman oli virantoimituksessa tarkka. Esimerkiksi kuulutusten hakemisen muotoseikat ja kristillisten taitojen vaatimus aiheuttivat vaikeuksia suhteissa seurakuntalaisiin.⁶⁶⁸

Toisin kuin Herman Pihlman, häntä edeltänyt pappi K.S.F. Berghroth ei omannut kiinnostusta kirkkoneuvoston käyttöön. 1880-luvulla vt. kirkkoherrana ollessaan hän yritti ratkaista liian pitkiä kihla-aikoja ja huoruuteen syyllistymisiä käräjien avulla. Tällaisia nimismiehen nostamia tapauksia oli yhteensä kahdeksan⁶⁶⁹. Näiden lisäksi Berghroth toi käräjille yhden eripuraisen avioliiton⁶⁷⁰. K.S.F. Berghroth oli Keuruulle kappalaiseksi 1870 tullessaan jo kokenut pappi. Suuren Keuruun seurakunnan kirkkoherran ja kappalaisen virkojen halluttavuuden vuoksi niille löytyikin usein kokeneita, saarnaamiskykyisiä ja sivistyneitä miehiä⁶⁷¹. Sekä Pihlmanin että Berghrothin voi täten arvioida kamppail-

⁶⁶⁶ **LIITTEET:** TAULUKKO 3 Lasten syntymät Multialla, TAULUKKO 24 Ripittämisten syyt Multian seurakunnassa vuosina 1881–1900.

⁶⁶⁷ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887, 19.11.1887, 5.8.1894, 24.5.1898; Tk 29.3.1889, § 200.

⁶⁶⁸ Vihola 1983, 288–290, 307–309.

⁶⁶⁹ Tosin yksi vihkimisen viivyttytapaus (JyMA Keuruun Tk 29.3.1888, § 232) on vasta vuodelta 1888, jolloin Pihlman oli jo kirkkoherrana ja Berghroth siirtynyt takaisin kappalaiseksi.

⁶⁷⁰ JyMA Keuruun Tk 17.3.1885, § 9; Sk 8.10.1885, § 8.

⁶⁷¹ Vihola 1983, 304, 310–312. Berghrothkaan ei ollut aina hyvissä väleissä seurakuntalaisten kanssa. Hän oli 1880-luvulla riidoissa kunnanvaltuuston jäsenen talollinen Abrahamin kanssa ja he käräjöivät useamman kerran kunnianloukkauksesta keskenään. Talvikäräjillä 1885 Berghrothia vastaan tuli puoli näytöstä siitä, että hän olisi kirjoittanut pitkän pilkkarunon, jossa hän olisi haukkunut Abrahamia muun muassa äpäräksi. Runoa hän olisi myös esitellyt julkisesti (JyMA Keuruun Sk 7.11.1883, § 295; Tk 5.4.1884, § 253; Tk 30.3.1885, § 174).

leen kumpikin omalla tavallaan säntillisesti vääränmuotoisia parisuhteita vastaan.

Kuten Berghroth Keuruulla, Multialla pitkään kirkkoherrana ollut Arvid Lundén ei käyttänyt väärän elämän kitkemiseen kirkkoneuvostoa. Yksityisten varoitusten jälkeen hän vei vuosina 1891 ja 1892 kaksi viivyttelevää kihlaparia käräjille. Muuten Lundén tyytyi henkilökohtaisiin varoituksiin, joista ei ole jäänyt lähdeaineistoa. Kirjallisuus on erityisesti Lundénin osalta korostanut hänen tiukkaa suhtautumistaan avioliiton ulkopuoliseen seksuaalisuuteen: hän yritti Mauri Mönkkösen mukaan kitkeä seurakunnasta erityisesti ”löyhyyttä sukupuolisuhteissa”. 1890-luvun alussa Lundén valittikin rovastintarkastuksessa aviottomien lasten paljoutta. Mutta vaikka Arvid Lundén oli monessa suhteessa tiukka ja tarmokas pappi, häntä kiiteltiin hengellisen elämän virkistämisestä Multialla aiempaan verrattuna.⁶⁷²

Pihlajavedellä paikalliset papit sen sijaan tyytyivät enimmäkseen nuhtelevaan yksityisesti jättäen vain vähäisen lähdemateriaalin jälkeensä. Vuonna 1882 Julius Berghrothin johtamassa kokouksessa yritettiin sovitteluun sävyyn selvittää kuusinkertaisen naimattoman äidin tilannetta. Vuosina 1893 ja 1894 taas Viktor Brusila oli kutsunut kirkkoneuvoston jäsenen pyynnöstä neuvoston koolle pohtimaan huoruuteen syyllistymistä. Aikalaiset suhtautuivat V.I. Suomisen mukaan seurakunnallisten riitojen johdosta Brusilaan kaksijakoisesti. Häntä kiiteltiin hyväntahtoiseksi ja lähimmäisilleen avuliaaksi, mutta toisaalta myös riidanhaluiseksi, särmikkääksi ja jopa juoppouteen taipuvaiseksi. Brusila oli saarnaajana heikko ja Suomisen tulkinnan mukaan seurakuntaelämä olisi hänen aikanaan ollut alennustilassa.⁶⁷³

Muutenkin Brusila luotti neuvoston jäseniin, koska hän toukokuussa 1897 erään kokouksen lopussa kysyi ”*jos kokouksen jäsenillä oli kristillistä siveyshottoa koskevia asioita esitettävänä tai muuta muistutuksia tehtävänä, ja kun sellaisia ei ollut (...)*”.⁶⁷⁴ Vaikka Brusila esimerkiksi ripitti naimattomia äitejä säännöllisesti vuosisadan loppuun asti, hänestä esitettyjen luonnehdintojen perusteella voidaan varovasti arvioida, että tarmoa ei olisi riittänyt vääränlaisten parisuhteiden tuomitsemiseen niin paljon kuin Keuruun ja Multian kirkkoherroilla.

Käytetyn lähdemateriaalin osalta on hankala tehdä päätelmiä Keuruun, Multian ja Pihlajaveden pappien henkilökohtaisista näkemyksistä, koska kirkon normit ja lainsäädäntö yleisemmälläkin tasolla suhtautuivat esiaviolliseen ja avioliiton ulkopuoliseen seksuaalisuuteen kielteisesti. Ainakin ulkoisesti papit toimivat lain antamien valtuuksien puitteissa. Eräs mahdollinen henkilökohtaisempi näkökulma paikkakunnan pappeihin on kuitenkin löydettävissä: monet papit kuuluivat herätysliikkeisiin.

Jos jo tavallinen luterilainen kirkko piti vääränä muuta kuin avioliitossa tapahtuvaa seksuaalista kanssakäymistä, herätysliikkeillä suhtautuminen asi-

⁶⁷² Kulmala 1972, 36; JyMA Multian rovastintarkastuksen pöytäkirja, 21.–22.10.1891; Mönkkönen 1983, 248, 255–256.

⁶⁷³ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat, 16.1.1882, 2.10.1893, 28.1.1894; Suomenen 1931, 111.

⁶⁷⁴ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat, 2.5.1897.

aan oli, jos mahdollista, vielä tiukempi. Pohja tälle tuli 1700-luvun pietismistä, joka oli suhtautunut yleensäkin seksuaalisuuteen kielteisesti. Ilkka Huhdan mukaan läpi 1800-luvun suomalaisten seksuaalisuutta normitti pietismin ja herätysliikkeiden värittävä kirkko, ja seksuaalisuudella oli suuri merkitys herätysliikkeille. Esimerkiksi herätysliikkeiden piirissä esitettiin 1880–1890-luvuilla vaatimuksia kirkkokurin tiukentamisesta.⁶⁷⁵

1800-luvun herätysliikkeen näkyvät johtajat olivat kritisoineet seurakunta-laisten siveettömäksi tulkittua elämää. Esimerkiksi lestadiolaisuuden perustaja Lars Levi Laestadius oli valittanut 1800-luvun puolella välissä Ruotsissa kirkkokurin puutetta ja ”irstaisuutta”. Rengqvistiläisyyden perustaja Henrik Rengqvist oli puolestaan nostanut 1820-luvulla Liperissä erityisesti esiin kirkkokurin laiminlyönnit, aviolliset eripurat, aviottomat lapset, vihkimättöminä eläneet parit ja huoruuden. Pekka Halmesmaan mukaan Turun ja Kajaanin rovastikunnissa oli 1800-luvun puolivälissä heränneiden pappien seurakunnissa kirkkorangaistuksilla mitattuna tiukin kirkkokuri. Nämä papit edustivat yleensä herännäisyyttä tai evakelisuutta.⁶⁷⁶ Nämä suuntaukset olivat olleet voimissaan Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä

Keuruun papeista pitkään Keuruulla vaikuttanut F.H. Berghroth ja Johan Waren olivat varhaisemman herännäisyyden⁶⁷⁷ kannattajia, ja K.S.F. Berghroth puolestaan osallisena herännäisyydestä 1840-luvulla erkaantumaan lähteneessä evankelisuudessa⁶⁷⁸. Käytetty kirjallisuus toisaalta korostaa toisaalta vähättelee samaan aikaan toimineiden Berghrothien välisiä opillisia ristiriitoja. Yhtä mieltä se on kuitenkin siitä, että kaikki kyseiset papit olisivat olleet herätyksessään maltillisia, herännäisyyden ollessa hiipumassa ja evankelisuuden vasta myöhemmin vahvistumassa Keuruulla.⁶⁷⁹ Voidaankin esittää, että aineistossa hyvin esillä olleen K.S.F. Berghrothin kuritoiminnassa ei herännäisyydellä ollut mitään korostunutta roolia.

Pihlajavedeltä Viktor Brusila on kirjallisuudessa joskus mainittu evankelisuuden kannattajaksi⁶⁸⁰, mutta tällöin ei voida puhua ainakaan herätyksen tuotamasta innosta.

Sen sijaan Multialla tiukkana pappina tunnettu Arvid Lundén oli tarmokas evankelisuuden kannattaja. Hänen aikanaan aloitettiin evankeliumijuhlien pito ja hänen vaikutuksestaan otettiin kirkollisiin tapoihin joitain evankeliselle liikkeelle tunnusomaisia käytäntöjä, esimerkiksi kinkerien aloittaminen polvi-

⁶⁷⁵ Huhta 2006, 209, 210, 221–222; Nieminen 1951, 47–48; Laasonen 1970, 131.

⁶⁷⁶ Huhta 2006, 212; Hartikainen 2005, 42–44, 46–47, 80, 93–94; Halmesmaa 1978, 123–124. Pappien merkityksestä herätysliikkeiden seksuaalisuuteen suhtautumisessa ks. myös Häkanson 1999, 54–55.

⁶⁷⁷ Herännäisyydestä esim. Rosendahl 1912; Rosendahl 1915; Murtorinne 1992, 127–140; Heininen & Heikkilä 1996, 170–171, 174–175

⁶⁷⁸ Evankelisuudesta esim. Koskenniemi 1967, 13–276; Haavio 1963, 32–87; Murtorinne 1992, 154–163; Heininen & Heikkilä 1996, 171, 174–175.

⁶⁷⁹ Vihola 1983, 302–304, 307, 310; Koskenniemi 1967, 35, 69, 117, 161, 243–244; Rosendahl 1915, 426–427. Colliander 1918, 593. F.H. Berghrothin elämästä ja toiminnasta Pihlajavedellä ja Keuruulla herännäisyyden osalta ks. Suominen 1931, 98–100, 121–124, 130–132; Peltonen 2006, 17, 21–26, 101–126, 196–208.

⁶⁸⁰ Colliander 1918, 593; Koskenniemi 1967, 161, 243.

rukouksilla.⁶⁸¹ Lundén olikin tarkastelualueen ainoa pappi, jonka ankaruus voidaan arvella johtuvan herätysliikkeeseen kuulumisesta, tai että ankaruus sai ainakin siitä lisävirtaa.

Jos pappien herätysliiketaustalla oli jonkinlaista merkitystä heidän toimintaansa, se Laestadiuksen ja Renqvistin kovista puheista huolimatta toi siihen korkeintaan pienen lisävahvistuksen. Tähän on kaksikin perustetta. Ensiksikin jo perinteinen luterilainen kirkko ja papit laajemmin 1800-luvun lopulla vastustivat ankarasti avioliiton ulkopuolista seksuaalielämää. Esimerkiksi kirkkokuria ja sen kirkkolaisissa 1869 tapahtunutta lieventämistä oli kritisoitu luterilaisen papiston keskuudessa vuosisadan lopulla⁶⁸². Toisekseen 1800-luvun herätysliikkeet kytkeytyivät esimerkiksi papistonsa ja kirkollisten virkojen myötä perinteiseen luterilaiseen kirkkoon, vaikka toisaalta kritisoivatkin sitä⁶⁸³.

Kokonaisuudessaan voidaan esittää, että Keuruun, Multian ja Pihlajaveden papit toimivat kirkkolain ja kirkkokäsikirjan viitoittamalla tiellä ripittäessä naimattomia äitejä ja jahdatessaan väärin eläviä pariskuntia. Pappien persoonilla ja herätysliiketaustalla oli enemmän vaikutusta siihen, miten he seurakuntatasolla toteuttivat kirkon näkemyksiä, ja millä ankaruudella. Esko Hartikaisen mukaan seurakuntatasolla papin persoona oli hänen tärkein työkalunsa: osa noudatti kirkkolakia tarkasti, toiset taas luottivat enemmän opetukseen. Ankaruus saattoi herättää seurakuntalaisissa vastenmielisyyttä, kun taas keskusteleva ja neuvova seurakunnan pää hankki helposti heidän kunnioituksensa.⁶⁸⁴

5.5 Kirkon kurittava sielunhoito

1800-luvun lopulla luterilainen kirkko tuomitsi kaiken esiaviollisen ja avioliiton ulkopuolella tapahtuvan seksuaalielämän. Keuruun kärjäkunnassa paikalliset papit kiinnittivätkin eri yhteyksissä huomiota aviottomien lasten saamiseen, huoruuteen, vihkimättömässä suhteessa elämiseen, riitaisiin avioliittoihin, liian pitkiin kihla-aikoihin, yöstelyyn ja rautatien rakentajiin.

Paikallisilla papeilla ja kirkkoneuvostolla oli vuosisadan lopulla mahdollisuus varoittaa eli nuhdella väärin eläneitä ihmisiä. Neuvostossa ja yksityisesti nuhdeltiinkin yöstelyä ja rautatieläisiä lukuun ottamatta kaikkia yllä mainittuja pariskunta-tyyppejä. Käräjille asti papisto nosti huoruuteen ja erityisesti vihkimisen viivyttelyyn syyllistyneitä pariskuntia. Naimattomia äitejä puolestaan ripitettiin lapsen syntymää seuranneen kirkottamiskäytännön myötä. Siinä äiti otettiin kirkollisesti takaisin seurakunnan yhteyteen.

⁶⁸¹ Koskeniemi 1967, 243; Kulmala 1972, 35; Mönkkönen 1983, 255, 270.

⁶⁸² Juva 1960, 207–209; Larkio 1978, passim.; Mönkkönen 1988, 465.

⁶⁸³ Takala 1948, 338–361; Koskeniemi 1967, 28–29; Murtorinne 1992, 162.

⁶⁸⁴ Hartikainen 2005, 73. Pappien vaihtelevasta suhtautumisesta seksuaalisesti väärin eläneisiin 1800-luvun mittaan esim. Palola 2000, 211; Mönkkönen 1988, 464; Gaunt 1996, 83.

Vuoteudessa elämisessä ja liian pitkissä kihla-ajoissa, joissa ei ollut tarpeeksi nopeasti avioiduttu kuulutusten hakemisen jälkeen, kirkkoa häiritsi erityisesti esiaviollisen yhdessä asumisen ja seksuaalisen kanssakäymisen mahdollisuus. Usein ihmisillä olikin jo aviottomia lapsia ja kirkko piti erityisesti silmällä aiemmin rikkeisiin syyllistyneitä. Käräjille asti päätyneissä kihlatapauksissa kyse oli vain toissijaisesti seksuaalisuuden uhasta. Käytännössä kirkko halusi oikeusjutulla päättää välitilaan jääneet kihlasuhteet, joista ei ollut vielä seurannut lapsia. Kihlatut olivat halunneet eroon toisistaan mutta eivät olleet saaneet sitä syystä tai toisesta aikaiseksi. Kirkko usein onnistuikin tavoitteessaan. Kirkkoneuvoston nuhteluissa kyse oli taas kihlapareista, joita kirkko halusi patistaa avioliittoon.

Riitaisissa avioliitoissa pelättiin huoruuteen syyllistymistä. Huoruudessa negatiivisena piirteenä oli erityisesti pyhän avioliiton loukkaaminen ja käräjille mentiin, jos huoruussuhteet olivat erityisen pitkäikäisiä, vakavia ja ne olivat ärsyttäneet kirkkoa pitkään. Yöstelyssä kirkkoa häiritsi sekä seksuaalisen kanssakäymisen että järjestyshäiriöiden mahdollisuus. Rautatieläisten pelossa kyse oli enemmän etnosedisyydestä ja tuntemattoman, perinteistä maaseutua muuttavan elämän, pelosta.

Virallisesti luterilaisen kirkon asennoituminen ja käytännön toiminta suhteessa väärään seksuaalisuuteen oli muuttunut viimeistään 1800-luvun puolivälissä kirkkorangaistusten poistumisen ja uuden kirkkolain myötä. Kurittavan rankaisevasta toiminnasta oli siirrytty nuhtelemaan sielunhoidolliseen suuntaan. Tarkastelluissa seurakunnissa papiston ja kirkkoneuvoston antamissa nuhteluissa tämä linja pitikin hyvin. Ihmisiä nuhdeltiin sovitteluvasti vääränlaisesta elämästä ja yritettiin saada heidän elämänsä sielunhoidon tavoin takaisin kirkon haluamille raiteille. Samalla tämä kirkollinen normienanto oli aktiivista luonteeltaan, ihmisten elämään haluttiin aktiivisesti puuttua.

Käräjien avulla kirkko halusi äärimmäisenä keinona pakottaa kihlaparit ratkaisemaan jumittunut kihlaus ja erityisesti rangaista huoruuteen syyllistyneitä lainsäädännön keinoin. Tämäkin toiminta oli aktiivista.

Naimattomien äitien ripittäminen kirkottamisen yhteydessä oli sen sijaan luonteeltaan rankaisevaa. Heidät kirkotettiin kirkossa eri paikassa kuin aviovaimot. Kirkottamisessa käytettiin vanhentunutta julkirippikaavaa, jonka sävy oli hyvin rankaiseva, ja äitien täytyi pyytää anteeksi toimintaansa. Julkirippikaava viittasi entisiin kirkkorangaistusten aikoihin ja kantoi mukanaan aiempien vuosisatojen kirkkokurin jäänteitä. Naimattomien äitien kirkottaminen alkoi kuitenkin vähentyä 1900-luvun alusta lähtien.

Ripityksen rankaisevan ja melkein kaikkiin naimattomiin äiteihin kohdistuvan luonteen suhteen paradoksaalista oli se, että papit eivät pyrkineet ainaakaan aktiivisesti puuttumaan naisten elämään tai rankaisemaan heitä. He toimivat automaattisesti kirkkolakiin verrattuna vanhentuneiden kirkollisten ohjeiden mukaisesti. Kaikki äidit tuli kirkottaa ja sekä naimattomille että kihlatuille naisille oli toiminnassa erilaiset muodot. Käytännössä ripittäminen oli naimattomille äideille häpeällinen tapahtuma ja se koettiin kirkon antamana rangaistuksena normien vastaisesta elämästä.

Kirkon toiminnan keskiössä olivat tarkastelualueella papit. He toimivat tarkasti luterilaisen kirkon ohjeiden mukaisesti ja persoonalliset piirteet näkyivät ainoastaan siinä millaisia väyliä, kirkkoneuvostoa vai käräjiä, väärän seksuaalisen elämän kitkemiseen käytettiin.

Myöskään monien pappien herännäisyystausta ei tuonut, ehkä Multian Arvid Lundénia lukuun ottamatta, mitään erityistä lisäpiirrettä halukkuudessa puuttua ihmisten elämään. Vaikka herännäisyys oli hyvin kriittinen väärää seksuaalisuutta kohtaan, se oli asiassa samoilla linjoilla kuin luterilainen kirkkokin.

Papiston apuna oli myös maallikoita, joiden rooli näkyi sekä kinkereillä että kirkkoneuvostossa. Kirkkoneuvoston jäsenet ja valitut kylänvanhimmat raportoivat ongelmallisista parisuhteista ja aviottomista lapsista papeille.

Kirkollisen normienannon jälkeen seksuaalielämän seurauksia puntaroi-tiin oikeudessa.

6 MIESTEN JA NAISTEN TOIMINTA KÄRÄJILLÄ

6.1 Aviottoman lapsen isän paineet - elatuksen järjestäminen

Seksuaalisuuteen liittyvien normien ja todellisuuden välisistä seurauksista käräsineillä ihmisillä oli käräjien avulla tilaisuus vaikuttaa omaan elämäänsä. Oikeudessa esiintyivät erityisesti aviottoman lapsen vanhemmat, mutta myös avioparit, joiden sisäistä rauhaa oli huoruusrikos päässyt jäytämään. Ihmisten elämä tuotiin käräjillä julkiseksi suhteessa tuomariin, mutta tärkeämmässä roolissa julkisen esiintymisen tarkkailijana olivat lautamiehet ja erityisesti käräjäyleisö.

Maallikkotuomareina toimineet lautamiehet olivat lähempänä paikallisia oloja kuin ammattituomari. Lautamiesten tietämykset yhteisön tavoista, henkilösuhteista ja kirjoittamattomista laeista sekä ajatustavasta oli tärkeää tuomarille. Kihlakunnanoikeus saatettiin tietoisiksi riitapuolten enemmistön elinsuhteista, tavoista ja ajatustavasta. Paikallista asiantuntemusta edustaneet ja luottamusta nauttineet lautamiehet liittivätkin oikeuslaitoksen lujin sitein pitäjien ja paikallisyhteisöjen elämään.⁶⁸⁵

Jos tuomarin ja lautamiesten tehtävänä oli käräjillä päättää tapausten lopputuloksesta, käräjäyleisö oli paikalla enemmän heijastamassa seksuaalisuuteen liitettyjä normeja. Varsinkin seksuaalisuutta käsittelevissä oikeustapauksissa käräjäyleisö kuunteli, eläytyi ja saattoi nauraa tapausten edetessä⁶⁸⁶. Käräjät olivat sosiaalinen areena ja siellä esiintyminen ei tarkoittanut puhumista pelkätään oikeuden edessä vaan myös koko kyläyhteisön silmien alla⁶⁸⁷. Käräjäpuheiden merkitys kietoutui julkilausumattomiin taustatietoihin, joita pidettiin kollektiivisesti jaettuina itsestäänselvyyksinä⁶⁸⁸.

⁶⁸⁵ Wrede 1936, 21–22; Nygård 2001, 83; Laitinen 1988b, 322. Ks. myös Mönkkönen 1983, 274; Nousiainen 1993, 501.

⁶⁸⁶ Jauhiainen & Lipponen 1990, 17, 46, 83. Käräjäyleisön läsnäolon historiallisesta merkityksestä esim. Nousiainen 1993, 320–321; Letto-Vanamo 1995, 219–225, 265.

⁶⁸⁷ Lövkrona 1999, 42–44, 47; Pohjola-Vilkuna 1995a, 41–42.

⁶⁸⁸ Eilola 2000, 185

Naimattomat äidit pyrkivät käräjien avulla parantamaan omaa taloudellista asemaansa.⁶⁸⁹ Juridisessa mielessä naisten oikeuteen tuomat elatusvaatimukset perustuivat Ruotsin valtakunnan lain 1734 perintökaareen ja sitä vuonna 1878 täydentäneeseen asetukseen. Niissä todettiin avioliiton ulkopuolella siitetyn aviottoman lapsen osalta niin isä kuin äitikin velvollisiksi *”lasta elättämään ja kasvattamaan, kunnes se voi itsensä elättää (...)”*. Elättämisiään tulkittiin käytännössä päättyvän viiteentoista ikävuoteen.⁶⁹⁰

Jo pelkkä käräjillä uhkailu tai kanteen nostaminen saattoi vaikuttaa miehen halukkuuteen maksaa elatusta tai saada tämän pohtimaan aiemmin antamiaan avioliitupausia. Esimerkiksi räätäli Abrahamilla oli ollut *”hätä, koska hän toissa keväänä, kun kantaja aikoi panna tämän asian riitaan, koitti saada kantajata sovinnolle”*. Talonpoika Hemming Aleksandrinpoika oli puolestaan maanviljelyskokouksessa Multian kirkonkylässä kertonut talontytär Hilda Hermannintyttären isälle ottavansa tämän *”(...) vaimokseen sekä saaneensa kantajan jättämään tämän lapsenruokko asian jutusta pois”*.⁶⁹¹

Usein elatuskiistassa jouduttiin käräjille asti. Vuosina 1881–1900 Keuruun kärjäkunnassa käsiteltiin yhteensä 119:ta lapsenelatusapausta. Niissä äidit saattoivat esimerkiksi korostaa, kuinka lapsen *”elättäminen ja sen kautta tullut muu rasitus tulee minulle yksinpuoleltani ylen paljoksi”*⁶⁹². Lukumäärä vastaa noin 10 prosenttia kaikista aviottomista lapsista⁶⁹³.

Äitien lähtökohdat oikeudessa olivat hyvät, koska heillä oli monesti useampia todistajia mukanaan. Kollektiivinen asumiskäytäntö ja intiimin yksityisyyden vähäisyys olivat positiivisia elatushaasteen kannalta⁶⁹⁴. 36 tapauksessa, eli vajaassa kolmanneksessa kaikista, kihlakunnanoikeus lopulta tuomitsi syytetyn miehen maksamaan elatusta⁶⁹⁵. Sami Mahkonen on arvioinut, että 1900-luvun alussa kaikista aviottoman lapsen isistä noin kolme prosenttia määrättiin maksamaan elatusta⁶⁹⁶. Keuruun kärjäkunnan lukemat vastaavat keskimääräistä Suomen tilannetta, koska käräjille päätyneistä isistä (10 % kaikista) kolmannes sai elatustuomion.

⁶⁸⁹ Ks. myös Saarimäki 2008b, 156–160.

⁶⁹⁰ RVL 1734 (1909), Perintökaari: 8. luku, § 7; Kuninkaallinen asetus 27.6.1878; Lindstedt Cronberg 1997, 74–75, 176–177; Johansson 2006, 44–45; Mahkonen 1978, 52, 60, 77–78; Heikkinen 2000, 183. Aviottoman lapsen elatuksen lainsäädännöllisestä kehityksestä 1900-luvun alussa ks. Pulma 1987, 166–168.

⁶⁹¹ JyMA Keuruun Sk 30.10.1882, § 84; Sk 27.11.1888, § 188. Ks. myös Heikkinen 1997, 178–179.

⁶⁹² JyMA Sk 4.12.1888, § 279, liite ”Lapsi”.

⁶⁹³ LIITTEET: TAULUKKO 1 Oikeustapaukset, TAULUKKO 2 Lasten syntymät Keuruulla, TAULUKKO 3 Lasten syntymät Multialla, TAULUKKO 4 Lasten syntymät Pihlajavedellä. Niukka vertailuaineisto Suomesta ja Ruotsista ilmoittaa luvun vaihdelleen 10 prosentista aina 35:een asti (Bolin Hort 1997, 52; Kotilainen 2008, 221, alaviite 325; Lindstedt Cronberg 1997, 150).

⁶⁹⁴ Pohjola-Vilkuna 1995a, 44, 80; Saarimäki 2006, 53–64, 67–69. Vrt. Bolin Hort 1997, 50–64.

⁶⁹⁵ Mukaan on laskettu ne tapaukset, joissa oikeus a) määräsi suoraan elatussumman, b) määräsi elatussumman sen jälkeen kun mies ei voinut tehdä puolinäytöstä aiheutunutta puhdistusvalaa ja c) vahvisti tai muutti oikeuteen tuodun keskinäisen sopimuksen (JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901; Keuruun Vk 1881–1900).

⁶⁹⁶ Mahkonen 1978, 77–78.

Elatushaasteilla ja todistajien kutsumisella pyrittiin kuitenkin muuhunkin kuin pelkästään positiiviseen oikeudelliseen lopputulokseen. Kyse ei aina ollut siitä, että mies olisi kiistänyt isyytensä ja vastustanut elatusvelvollisuutta. Sen sijaan riitakumppanit kävivät usein henkilökohtaisia neuvotteluja jo ennen ensimmäistä käsittelyä tai oikeudenkäynnin aikana.

Esimerkiksi torpantytär Kristiina Adamintytär ja torppari Juho Juhonpoika olivat syyskäräjien 1887 ensimmäisenä käräjäpäivänä hieroneet sovintoa ja Kristiina oli sanonut, että *"niin vähään en minä sovi"*. Juho oli luvannut maksaa 10 markkaa vuodessa, *"vaan sitten oli tullut riita siitä kulungeista, niin ettei sovintoa tullutkaan toimeen"*. Talontytär Wilhelmina Hermannintytär ja torppari Kaarle Kaarlenpoika olivat neuvotelleet useampaan kertaan ulkopuolisten välityksellä asiasta ennen käräjille menoa, mutta jatkoivat neuvottelua käräjilläkin. Kaarle vei käräjäpaikalla Wilhelminan nurkan taakse jatkaakseen keskinäistä neuvottelua, *"(...) mutta kun todistaja hiipi toiselle puolelle nurkkaa kuuntelemaan, niin vastaajan asiamies Ilmonen, tämän hoksittuansa huusi: 'älkää puhuko, täällä on kuuntelijoita', jolloin asiallisten puhe keskeytyi"*. Kesti Serafia Tuomaantyttären puolestaan kehoitettua kesti Samuel Aleksandrinpoikaa maksamaan hänelle sovinnolla lapsen elatusta, ei *"vastaaja (...) taipunut"*. Tähän Serafia oli tokaissut, *"anna nyt edes neljäkymmentä penniä, senkin kerjäläinen"*.⁶⁹⁷

Lapsenelastapauksissa päädyttiinkin monesti riitakumppaneiden keskinäiseen sopimukseen⁶⁹⁸. Tällöin oikeus voi jättää jutun sikseen. Yhdeksässä tapauksessa riita ilmaistiin suoraan sovituksi⁶⁹⁹ joko ensimmäisessä käsittelyssä tai myöhemmin. Yleensä riidan osapuolet eivät enää edes saapuneet paikalle antamaan kertomaan asiasta. Esimerkiksi talvikäräjillä 1887 kantajan isä Samuli *"ilmoitti asian sovituksi"*. Näiden lisäksi syyskäräjillä 1895 kesti Maria Juhontytär ilmoitti oikeudelle, ettei hän tahdo enää pitkittää asian käsittelyä, *"koska hänellä muka on toivoa että se tulee hyvälläkin sovituksi"*.⁷⁰⁰

Huomionarvoista on, että kolmen sopimiseen päättyneen tapauksen aiemmissa käsittelyissä oli tullut vastaajan syyllisyydestä jo puolinäyttö⁷⁰¹. Tämä kertoo siitä vaikutuksesta, joka kanteen nostamisella oli ollut riitakumppanien keskinäiseen sovinnontekoon.

Näiden lisäksi löytyy 38 elatustapausta, eli liki kolmannes kaikista tapauksista, jotka ilman syytä jätettiin kesken joko ensimmäisessä käsittelyssä (18) tai myöhemmin (20). Riidan osapuolet tai kantaja olivat tällöin poissa.⁷⁰² Paikalle saapumattomuus kertoo sopimukseen pääsemisestä todennäköisesti myös näissä tapauksissa⁷⁰³, vaikka ainoastaan parissa tapauksessa tämä kävi myö-

⁶⁹⁷ JyMA Keuruun Sk 19.10.1887, § 38; Tk 19.2.1892, § 196; Tk 27.4.1881, § 89.

⁶⁹⁸ Taussi Sjöberg 1988, 148–151; Heikkinen 1997, 178–179.

⁶⁹⁹ Keskinäisen sopimisen juridisesta muodosta ks. RVL 1734(1909), Oikeudenkäymiskaari: 20. luku, § 1; Wrede 1936, 49, 109–111.

⁷⁰⁰ JyMA Keuruun Tk 18.3.1887, § 31; Sk 11.10.1895, § 26.

⁷⁰¹ JyMA Keuruun Sk 19.10.1880, § 61; Sk 9.10.1885, § 14; Sk 21.10.1887, § 70.

⁷⁰² JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901; Keuruun Vk 1881–1900.

⁷⁰³ Ks. myös Pohjola-Vilkuna 1995a, 46.

hemmin käräjillä ilmi⁷⁰⁴. Mitä muita syitä tapausten kesken jäämiseen voisi olla?

On mahdollista, että naiset olisivat luopuneet kärjäkäynnistä, jos elatuskanteen ajaminen nähtiin toivottomaksi esimerkiksi vähäisten todistajien vuoksi. Tämä vaihtoehto on relevantti lähinnä niissä kolmessa tapauksessa, joissa riidan osapuolista pelkästään nainen jätti saapumatta paikalle⁷⁰⁵. Heikkommilakin todisteilla voitiin saada edes puolinäyttö aikaiseksi.

Kolmantena mahdollisena luopumisen perusteena olisi periaatteessa voinut olla riitakumppaneiden kesken solmittu avioliitto⁷⁰⁶, mutta käytännössä kesken jätettyjen tapausten osapuolet eivät tarkastelualueella menneet koskaan naimisiin keskenään⁷⁰⁷.

Toisin sanoen, lähes 37 prosenttia elatustapauksista jätettiin kesken ja kyse oli käytännössä keskinäisestä sopimisesta. Miksi käräjille haastaminen tai sillä uhkailu sitten tehosivat näin hyvin? Ensimmäinen perustelu ovat miehiin käräjillä ladatut normatiiviset odotukset.

Käräjien tehokkuus sosiaalisten paineiden kanavoijana tuli siitä, että fyysisessä kärjätilassa äiti pystyi yhteisön edessä syyttämään miestä siitä, että tämä ei ollut korjannut jälkiään eli toiminut yhteisön normien mukaisesti⁷⁰⁸. Miehet joutuivat selkään vasten. Sosiaaliset paineet tulivat kärjäyleisön ja erityisesti tuomarin apuna tuomioiden päättämisessä olleiden lautamiesten kautta. Nämä saattoivat jo kuulemiensa huhujen⁷⁰⁹ perusteella etukäteen mieltää, että vastaaja olisi lapsen isä.⁷¹⁰

Joskus miehet yrittivät päästä kärjäjutusta eroon, argumentoiden samalla omaa syyttömyyttään. Esimerkiksi suutari Justus Samuelinpoika oli syyskäräjien 1886 jälkeen kertonut todistajalle, että *”hän maksaisi kantajalle vähän, kun pääsisi eroon tästä asiasta”*. Seuraavilla käräjillä Justus myönsi puheensa, mutta kiisti isyytensä, ja sanoi olevansa *”valmis syyttömästäkin survaisemaan kantajalle jonkun markan ennenkuin rupeaisi täällä käräjillä pitemmälti juoksemaan”*. Itsellinen Eeli Liisanpojan asiamies puolestaan kertoi käräjillä Eelin olevan aivan puhdas kantajasta ja *”päästäkseen erilleen tästä kiusallisesta asiasta, eilen maksanut kantajalle kymmenen markkaa sovintoa (...)”*.⁷¹¹

⁷⁰⁴ Tällöin käräjille saatettiin saapua jos aiemmin kesken jätetyssä elatustapauksessa tehty keskinäinen sopimus ei ollutkaan pitänyt (esim. JyMA Keuruun Tk 22.2.1895, § 225).

⁷⁰⁵ Esim. JyMA Keuruun Sk 28.11.1888, § 205; Pohjola-Vilkuna 1995a, 49.

⁷⁰⁶ Ks. Pohjola-Vilkuna 1995a, 47; Rautelin 1995, 28–29; Waris 1999b, 158–159; Heikkinen 2000, 185.

⁷⁰⁷ JyMA Keuruun seurakunnan vihittyjen luettelot 1881–1900; Multian seurakunnan vihittyjen luettelot 1881–1894; Multian seurakunnan vihikikirja 1895–1900; Pihlajaveden seurakunnan vihittyjen luettelot 1881–1899.

⁷⁰⁸ Ks. myös Frost 1995, 9, 44–45; Bolin Hort 1997, 53; Telste 1999b, 185–187, 209–216.

⁷⁰⁹ Lisäksi Sofia Kotilaisen mukaan pojan nimeäminen isänsä mukaan saattoi olla lapsen elatustapausten osalta mahdollinen toimintastrategia äidin pyrkiessä todistamaan käräjillä lapsen isyyden (Kotilainen 2008, 222).

⁷¹⁰ Jan Sundinin mukaan Ruotsissa jo 1800-luvun alussa maallinen oikeusaitos alkoi olla kirkollista syntiä vastaan taistelemista kiinnostuneempi siitä, kuka elättäisi aviottoman lapsen, isä vai köyhäinhoito (Sundin 1992, 326, 335).

⁷¹¹ JyMA Keuruun Tk 19.3.1887, § 38; Sk 26.10.1896, § 220.

Yhteisön ja käräjien muodostamat normatiiviset paineet eivät ole kuitenkaan ainoa selitys miesten halukkuudelle solmia keskinäinen sopimus. Miehet eivät olleet välttämättä vastahakoisia kantamaan vastuutaan, vaan kyse saattoi olla siitä, että elatussummasta ei vain ollut päästy naisen kanssa yhteisymmärrykseen⁷¹².

Miehiä vaivasi tuleva 15 vuoden mittainen elatusvelvollisuus. Esimerkiksi kauppapalvelija Fredrik Adolfin asiamies lausui käräjillä, että *”eihän sitä käy kieltäminen, kun kerran tyttöparalle on niin hullusti käynyt, mutta pyysi ettei vastaa-jalta, joka [sic!] on pieni toimi ja vähät varat, palkkaa tuskin ollenkaan kovin paljon tuomittaisi eläkettä”*.⁷¹³

Oliko miesten sitten järkevämpää sopia elatuksesta suoraan naisten kanssa? Ajatusta testataan vertaamalla kahdenkeskisten sopimusten tai suunnitelmien⁷¹⁴ rahallisia arvoja niihin summiin, jotka kihlakunnanoikeus määräsi elatukseksi. Taulukkoon 26 on jaoteltu markkamääraisten⁷¹⁵ elatussummien lukumäärät vuotta kohden niiden lasten osalta, jotka olivat sopimuksen hetkellä vielä elossa. Jos elatukseksi esitettiin yksittäistä kokonaissummaa, ne on vertailun helpottamiseksi jaettu 15:ä.⁷¹⁶

Oikeuden määräämien vuosittaisten elatussummien keskiarvo oli 42,07 ja mediaani 40 markkaa, kun taas keskinäisissä elatussummissa keskiarvo oli ai-noastaan 26,63 ja mediaani 30,6 markkaa.⁷¹⁷ Miesten kannatti sopia elatussum-masta naisen kanssa kahden kesken. Keskinäistä sopimishalukkuutta vauhditti miehillä edelleen se, että hävitessään elatusriidan he olisivat joutuneet maksa-maan myös todistajien ja kantajan oikeudenkäyntikulut. Nämä maksut saattoi-vat nousta vastaamaan yhden vuoden elatussummaa.

Asiantila oli yhteisössä hyvin tiedossa. Esimerkiksi Kustaa Abrahamin-poika oli talvikäräjien 1892 edellä kehottanut torppari Kaarle Kaarlenpoikaa so-vinnontekoon, *”ettei joutuisi aina suurempaan maksuun asiasta”*⁷¹⁸.

Talollismiesten elatusvaatimuksiin liittyi myös muutamia erityispiirteitä. Äidit saattoivat joskus elatusvaatimuksissaan viitata talollisen varakkuuteen, koska elatusmäärien vaihtelu todennäköisesti riippui oikeuden tulkitsemasta miehen maksukyvyistä⁷¹⁹. Esimerkiksi itsellinen Maria Samuelintytär pyysi käräjillä talollinen Nestor Hermanninpojalta, että koska *”hän on varakkaan talon isäntä niin velvoitettaisiin minulle maksamaan (...)”*. Talontytär Hildan Herman-nintyttären asianajaja taas kertoi, että koska *”(...) lapsen elatus ja kasvatustulee*

⁷¹² Kiistelystä koskien lopullista elatussummaa ks. Taussi Sjöberg 1986, 55–56.

⁷¹³ JyMA Sk 21.10.1886, § 79; Sk 26.10.1883, § 103.

⁷¹⁴ Mukaan on laskettu ennen käräjiä ja käräjillä esiin tulleet epäviralliset suunnitelmat, kantajien käräjillä vaatimat summat, viralliset keskinäiset kirjalliset sopimukset ja keskinäiset sopimukset kesken jätetyissä elatustapauksissa.

⁷¹⁵ Elatusmaksu voitiin suorittaa rahan ohella myös viljana tai jauhoina (Mahkonen 1978, 60–61; Pohjola-Vilkuna 1995a, 45–46, 68; Heikkinen 2000, 182–185). Keuruun käräjäkunnassa raha oli ainut lähteissä mainittu maksuväline. Miesten rahallisiin vuositienesteihin nähden sekä oikeuden määräämät että keskinäiset elatussummat olivat suuret (ks. Pohjola-Vilkuna 1995a, 46).

⁷¹⁶ **LIITTEET:** TAULUKKO 26 Elatussopimusten suuruus yhtä vuotta kohden.

⁷¹⁷ Vastaavasti Bolin Hort 1997, 54; Lindstedt Cronberg 1997, 177–178.

⁷¹⁸ JyMA Keuruun Tk 19.2.1892, § 196.

⁷¹⁹ Ks. Mahkonen 1978, 60.

työlääksi äidille yksinään (...) vaati että vastaaja varakas talonpoika velvoitettaisiin antamaan (...).⁷²⁰

Tiina Miettinen on esittänyt isäntien ja talollisten suuren osuuden 1800–1900-luvun vaihteen elatustapauksissa johtuneen siitä, että heiltä kannatti hakea elatusta, toisin kuin esimerkiksi köyhiltä reingeiltä.⁷²¹

Maksukykyjen erot aiheuttivat myös väärinkäytöksiä, ainakin syytettyjen mielestä. Esimerkiksi talonpoika Herman Otonpoika väitti itsellisentytär Effia Eliaantytären raskaaksi tultuaan *”vartavasten julkisesti hypänneen hän luonansa ja teeskennellen kanssakäymistä saadakseen sitten syyttää häntä, jolla ainoana kenties koko joukosta, jotka kävivät kantajan luona oli varoja”*. Lisäksi Effian kerrottiin sanoneen, että *”hätäkös hänen on, kun hänellä on kultana talonpoka, jonka syyksi hän ajaa kaikki jos hulluksi kävisi (...).”*⁷²²

Tilattomat naiset saattoivat joskus pyrkiä talollisia syyttämällä saamaan muiden ihmisten silmissä sosiaalista arvonnousua, vaikka todistajien kertomat naisten kehuskelut *”paremmista miehistä”* voidaan toisaalta tulkita myös huumoriksi. Torpantytär Kristiina Adamintytär oli ulkopuolisille kehuskellut, ettei lapsi olisikaan torppari Juho Juhonpojan vaan *”(...) parempain miesten (...).”* Vuoden päästä käräjillä esitettiin, että Kristiina olisi lapsen syntymän jälkeen paljastanut, ettei se olisi *”kyseisenä yönä tehty, eikä vastaajalta, vaan paremmilta miehiltä”*.⁷²³

Joka tapauksessa kyseessä oli eräänlainen kaksoisstrategia, vaikka se ei olisi ollutkaan naisten aktiivisesti tiedostama. Mikäli keskinäiset neuvottelut eivät tuottaneet tulosta, tai mies kielsi isyytensä/elatusvelvollisuutensa, vaihtoehto oli hakea elatusta käräjiltä ja toivoa, että todistajat kykenisivät vakuuttamaan oikeuden miehen syyllisyydestä.

Kanteella pystyttiin vauhdittamaan myös kahdenkeskisiä neuvotteluja, jolloin kyseessä oli eräänlainen varotoimi: elatusavun varmistaminen, riippumatta siitä, oliko saatava elatussumma riittävä⁷²⁴. Sopiminen suoraan miehen kanssa oli lisäksi naisen kannalta varmempaa. Koskaanhan ei voitu olla varmoja, että elatustapaus olisi päättynyt oikeuden langettamaan elatustuomioon⁷²⁵.

⁷²⁰ JyMA Keuruun Sk 16.9.1889, § 159, liite ”Huura”; Sk 27.11.1888, § 188. Ks. myös Pohjola-Vilkuna 1995a, 68–69; Bolin Hort 1997, 60–62.

⁷²¹ Miettinen 2002, 18. Ks. myös Bolin Hort 1997, 61–62.

⁷²² JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248. Talollisten halukkuudesta maksaa palkkolliselle tämän aviottomasta lapsesta ks. Löfgren 1969, 38; Frykman 1977, 195; Trumbach 1998, 237.

⁷²³ JyMA Keuruun Sk 29.10.1886, § 189; Sk 19.10.1887, § 38. Sosiaalisesta kohoamisesta ja mahdollisesta ylöspäin avioitumisesta ks. myös Frost 1995, 59; Kietäväinen 2006, 86.

⁷²⁴ Marie Lindstedt Cronberg on korostanut toisaalta aviottomien äitien huonoa taloudellista asemaa, jonka vuoksi he olivat monesti pakotettuja hyväksymään mieheltä haluamaansa huononmpi tarjous (Lindstedt Cronberg 1997, 178, 289–290). Miesten käyttämästä painostuksesta saadakseen naiset suostumaan pienempään elatussummaan ks. Taussi Sjöberg 1988, 147–148.

⁷²⁵ Neljannes elatustapuksista (30 kpl) raukesi oikeuden toimesta. Perusteena oli yleensä oikeudellisen näytön vähyys tai vastaajan tekemä puhdistusvala, mutta joskus myös haasteen vanheneminen, hovioikeuden eriävät päätökset tai vastaajan mahdottomuus huonon maineensa vuoksi tehdä puhdistusvalaa (JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901).

Per Bolin Hortin mukaan oikeudessa oikeuksiaan vaativat naiset, joilla oli niin paljon todistajia/todisteita, että miehen oikeuteen haastaminen kannatti, mutta joiden näytöstä puuttui sen verran, että mies ei tuntenut oloaan niin tukalaksi, että olisi nöyrytynyt sopimaan asiasta ennen oikeudenkäyntiä⁷²⁶. Vaikka vain yksi kymmenestä naimattomasta äidistä nosti elatuskanteen, eli käytti mainittua kaksoisstrategiaa hyväkseen, lukuisat naiset pystyivät tekemään henkilökohtaisen sopimuksen miehen ilman kanssa tai selviytymään muuten taloudellisesti perheen tai yhteisön tuen turvin.

On myös vaikea arvioida kuinka monet miehet halusivat tai pystyivät pitämään oikeudessa tai keskinäisessä neuvonpidossa tekemänsä sopimuksen. Maksaminen saattoi olla hyvinkin epäsäännöllistä⁷²⁷. Käräjille tuodut tapaukset rikotuista keskinäisistä sopimuksista kertovat myös siitä, että läheskään kaikki eivät niin tehneet.

Käräjät eivät olleet naimattomille äideille pelkästään väylä taloudellisen tilanteen parantamiseen. He pystyivät vaikuttamaan siellä myös maineeseensa.

6.2 Maineen puolustaminen kärjäsalissa

6.2.1 Naimattomien äitien puolustuspuheet

Naimattoman naisen seksuaalisuuteen kietoutuva *hyvä maine* oli joutunut uhatuksi, koska avioton lapsi ei vastannut yhteisön hyväksymää, tulevaan avioliittoon kytkeytyvää esiaviollista seksuaalisuutta. Tällöin *huono maine* oli paikallisyyhteisön normienrikkajalle langettama epävirallinen rangaistus salavuoteudesta⁷²⁸.

Käräjillä oli kuitenkin mahdollista puolustaa uhatuksi joutunutta mainetta.⁷²⁹ Tätä on kirjallisuudessa tarkasteltu aiempien vuosisatojen salavuoteustapausten yhteydessä. Tällöin on puhuttu naisen *kunnian* palautumisesta⁷³⁰. Käytän itse termiä *maine*, sillä kunnia-termi viittaa enemmän aiempien vuosisatojen ihmisen arvoa kokonaisuudessaan määrittäneisiin kunniakäsityksiin⁷³¹. Tässä tapauksessa maine-termin käyttö viittaa ihmisten käsityksiin siitä, olisiko nainen toiminut seksuaalisesti oikein ja mikä oli miehen rooli.

Analysoin seuraavassa naisten tai heidän edustajiensa perusteita sille, miksi seksuaaliseen kanssakäymiseen oli suostuttu. Kutsun näitä perusteita

⁷²⁶ Bolin Hort 1998, 52, 64.

⁷²⁷ Ks. Mahkonen 1978, 77–78; Frost 1995, 46.

⁷²⁸ Esim. Hämäläinen 2003, 62.

⁷²⁹ Ks. myös Saarimäki 2008b, 160–163.

⁷³⁰ Fargen 1989, 35 (lainattu Lindstedt Cronberg 1997, 238); Telste 1991, 16 (lainattu Lindstedt Cronberg 1997, 238); Rautelin 1995, 27–28, 30–31; Lindstedt Cronberg 1997, 207, 239–240; Kietäväinen 2006, 79. Ks. myös Pylkkänen 1990, 248; Miettinen 2002, 49–53; Paunonen 2005, 85.

⁷³¹ Kunnian merkityksen vähenemisestä ihmisille 1800-luvun mittaan ks. Lindstedt Cronberg 1997, 209–210.

puhetavoiksi. Elatuskanne ja tarkasteltavat puhettavat esitettiin käräjillä aina suullisesti, joskin kanne oli merkitty myös kirjallisena kannekirjaan.

Elatustapauksen alussa esitetyissä puheenvuoroissa kerrottiin yleensä lyhyesti kantajan ja vastaajan keskinäisestä elämästä, milloin yhdyntä olisi naisen mukaan tapahtunut ja lapsi syntynyt. Viimeiseksi esitettiin syytös, että mies oli hylännyt naisen ja ei ollut suostunut maksamaan lapsen elatusta.

Puhetavoilla annettiin jälkikäteen yhteisöä edustaneelle käräjäyleisölle selitys siitä, miksi seksuaaliseen kanssakäymiseen oli suostuttu. Käräjätilanteen läsnäolijat jakoivat lähtökohtaisesti tiedon miesten ja naisten normienmukaisesta käyttäytymisestä, jolloin miehen julkinen osoittaminen ja syyttäminen puolustivat esittäjän hyvää mainetta.

Naiset halusivat oikeudessa näyttää, että lapsi ei ollut tulosta tilapäisestä suhteesta. He olivat kunniallisia naisia, joita mies oli pettänyt. Maineeltaan ”epäsiveellinen” nainen oli kunniaton vastakohta vaimon ideaalille.⁷³²

Aiempina vuosisatoina salavuoteus- ja kunnianloukkaustapauksissa esiin tulleiden pöytäkirjojen kirjaustapojen (”*qwinneperson*”, ”*kvinnfolk*”, ”*löskona*”) tai haukkumasanojen (”*hora*”) on tulkittu olleen osoitus yhteisön seksuaalinormien vastaisesti käyttäytyneen naisen vähentyneestä kunniaista, tai että niiden käyttö vähensi sitä.⁷³³ 1800-luvun lopun Keuruun kärjäkunnassa elatustapauksia nostaneita naisia ei kuitenkaan haukuttu. Sen sijaan yksittäisissä tapauksissa naisen maine asetettiin epäsuorasti kyseenalaiseksi, kun miehet syyttivät toisia miehiä lapsen oikeiksi isiksi, tai naista itseään syytettiin suhteessa uskottomaksi.⁷³⁴

Tämän vuoksi käytän mieluummin termiä maineen *puolustaminen* kuin esimerkiksi *puhdistaminen* tai *palauttaminen*, koska varmaa on vain se, että rasakaaksi tulon ja aviottoman lapsen syntymän vuoksi hyvä maine oli varmuudella joutunut vain uhatuksi. Sen sijaan ”polttomerkitystä huonosta maineesta” ei voida sanoa mitään varmaa.

Ensimmäinen puhetapa käsitteli miehen tekemiä aviolupauksia. Itsellinen Wilhelmiina Aaprahamintytär kertoi syyskäräjillä, kuinka hän oli vuoden 1887 alkupuolella oleskellut isänsä luona Jukojärven kylässä. Tällöin ”*houkutteli vastaaja Eerik (...) avioliiton lupauksella kantajan kanssansa lihalliseen yhteyteen, josta seurasi, että kantaja tuli raskaaksi*”. Torpparintytär Amanda Hermanintyttären edustaja puolestaan kertoi, kuinka itsellinen Oskar Annanpoika vuoden 1897 alkupuolella, jolloin Amanda oli palvellut piikana Keuruun kylässä, ”*avioliiton lupauksella viekkotteli kantajan kanssansa lihalliseen yhteyteen semmoisella seurauksella, että kantaja tuli raskaaksi*”.⁷³⁵

⁷³² Taussi Sjöberg 1986, 56; Gowing 1998, 106–107. Esimerkiksi seksuaalisuuteen kytkeytyviä kunnialoukkauksia tutkineen Laura Gowingin mukaan loukkauksen voima oli sen suuren yleisön edessä suoritetussa julkisessa esittämisessä (Gowing 1998, 120.)

⁷³³ Pylkkänen 1990, 57; Rautelin 1995, 29, 30; Lindstedt Cronberg 1997, 224–236, 248; Andersson 1998, 188–190, 192–194; Gowing 1998, 112–118. Nimityksistä ks. myös Mäntylä 1969, 72–73; Jokiaho 1996, 117; Jokiaho 2000, 137; Bergenlöf 2004, 339–340; Kietäväinen 2006, 35–36.

⁷³⁴ Esim. JyMA Keuruun Tk 21.2.1895, § 213. Ks. myös Hämäläinen 2003, 58. Vrt. Pohjola-Vilkuna 1995a, 52–55.

⁷³⁵ JyMA Keuruun Sk 4.11.1893, § 290; Sk 19.9.1898, § 146.

Aviolupausta oli saatettu tehostaa myös sormuksilla ja lupauksella tulevasta yhteisestä kodista. Talollisentytär Ebba Samulintyttären mukaan talollisenpoika Viktor Samulinpoika oli *”siittänyt minulle poikalapsen sillä ehdolla: että lupas minun naida eli ottaa vaimokseen, jonka päälle hän antoi minulle kultasormuksen ja sanoi perivänsä Järvenpään talon”*. Ebba kuitenkin kertoi oikeudessa kuulleen myöhemmin vastaajan olevan kuulutettu avioliittoon toisen kanssa, *”niin sillälailla hän on narrannut nyt minun ja saattanut tälle kohdalle häpiän ala”*.⁷³⁶ Talollisentytärenä Ebban häpeä ja maineelle tullut uhka oli todennäköisesti suurempaa kuin tilattomille naisille.

Puheenvuoroissa saatettiin korostaa, että nainen oli suostunut yhdyntään vasta pitkän ajan perästä. Kantajan isä kertoi esimerkiksi syyskäräjillä 1886, että *”vastaaja monta vuotta perättäin veivasi kantajan kanssa, juoksi yökaudet hänen vieressään, lupasi naida hänet ja viekoitteli sillä keinoin kanssansa lihalliseen yhteyteen”*.⁷³⁷

Puhetavalla osoitettiin kärjäyleisölle, että nainen oli toiminut yhteisön normien mukaan: seksuaalista kanssakäymistä oli harjoitettu oletetun tulevan aviomiehen kanssa. Tällöin naisen ei ollut tarvinnut pelätä raskaaksi tulemista.

Naiset julkitoivat tehdyt lupaukset ja vaativat miestä hyvittämään seuraukset. Tämä samalla puhdisti naisen kunniaa, koska yhdyntää ei heidän mukaansa olisi tapahtunut ilman miehen lupauksia.⁷³⁸

Toinen puhetapa liittyi vielä konkreettisemmin avioliittoon. Yhdyntä olisi tällöin tapahtunut kihlauksen perusteella, joko yksinään tai aiempiin aviolupauksiin yhdistettynä.

Talvikäräjillä 1883 luetussa kannekirjassaan torpantytär Amalia Samuelintytär toi esiin, että *”Tukkiasioitsija (...), joka teeskennellen olevansa minun todellinen rakastajani, on kihlannut minun avioliittoon ja sen nojalla houkutellut minun kanssansa salavuoteuteen (...)*”. Amalia jatkoi, että synnytettyään tyttölapsen *”ei ole sen kauemmin tätä kauppaansa perännyt, josta huomaa, että olen tullut suuresti petetyksi”*. Itsellinen Elina Juhontytär puolestaan *”valitti, että kantaja (...) on jo useampia vuosia petollisella lupauksella kihlata hänet oikein lailliseksi morsiamekseen pitänyt kantajan kanssa lihallista yhteyttä ja viimein vihdoon saanut aikaan (...) oltuaan aikaansa raskaana (...)*”.⁷³⁹

Vakuuttavuutta puhetapaan tuli kihlauksen materiaalisesta puolesta, saaduista kihlakaluista. Esimerkiksi itsellinen Kristiina Handolinin asiamies kertoi oikeudessa syksyllä 1884, että vastaaja oli kihlannut kantajan kahden kesken. Tästä oli todisteena *”puhe ja sormus. Näin pitäen kantajaa morsiamenansa vietteli vastaaja hänet luvattomaan sekaannukseen”*. Talonpoika Alekski Augustinpoika puolestaan torpantytär Hildan Maria Hermannintyttären mukaan *”uskotellakseen kantajaa naimaaikeittensa rehellisyydestä, antoi kantajalle kultaisen kultasormuksenkin (...)*”.⁷⁴⁰

⁷³⁶ JyMA Keuruun Tk 29.3.1886, § 131, liite ”Tyttöparka”.

⁷³⁷ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257.

⁷³⁸ Telste 1991, 16 (lainattu Lindstedt Cronberg 1997, 238–239); Pohjola-Vilkuna 1995a, 67; Cavallo & Cerutti 1990, 76–78; Stone 1979, 398. Ks. myös Kietäväinen 2006, 79.

⁷³⁹ JyMA Keuruun Tk 12.4.1883, § 233; Sk 22.9.1899, § 169.

⁷⁴⁰ JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249; Tk 21.2.1895, § 213.

Kihlauksista kertovissa syytöspuheenvuoroissa maineen puolustaminen oli tehokkaampaa, sillä käräjäyleisö tiesi, että kihlat olivat olleet naiselle pelkkiä suullisia aviolupauksia vakuuttavampi argumentti miehen vakavista avioaikeista. Näin nainen pääsi käräjäyleisön edessä julistamaan erityisesti, että oli kihlattu, mutta hylätty morsian⁷⁴¹. Sormusten ja kihlalahjojen esittely oikeudelle tai niiden mainitseminen vahvisti vaikutusta.

Kolmannessa puhettavassa mies oli *vietelleyt*, *viekoitellut* tai *houkutellut* naisen sukupuoliyhteyteen. Esimerkiksi torpantytär Evelina Matintyttären edustaja kertoi, että ”*vastaaja loppuvuodesta 1881, oleskellessaan enemän aikaa Kulmalan torpassa Pohjaslahden kylässä täällä Keuruulla makeilla sanoilla vietti kantajan kanssansa luoattomaan yhteyteen ja siitti kantajalle lapsen (...)*”. Torpparitytär Vendla Eerikintytär puolestaan kertoi talvikäräjillä 1894, kuinka ”*(...) vastaajan houkuttelemana tuli horjahtaneeksi harjoittamaan lihallista yhteyttä vastaajan kanssa (...)*”. Kesti Hilda Valentinintytär taas kertoi, kuinka hän oli palvellut Keuruun kylässä, jolloin kesti Kaarle Adaminpoika ”*(...) viekotteli hänet kanssaan lihalliseen yhteyteen, jota pitkitettiin kunnes (...) tuli raskaaksi*”.⁷⁴²

Viettelypuheella oli maineen puolustamisen suhteen se vaikutus, että vastuu siirtyi naisen osalta miehen harteille: nainen oli joutunut miehen viettelyn uhriksi. Kertomalla yksityiskohtaisesti siitä, kuinka mies oli viekoitellut tai houkutellut, nainen pystyi voittamaan läsnäolijoiden sympatian ja näyttämään, ettei hän ollut kevytmielinen nainen.⁷⁴³

Kyseisen puhettavan peruste ulottui kuitenkin viettely- tai houkuttelusanoja laajemmalla. Monissa naisten suullisissa syytöspuheenvuoroissa kuvailtiin suhteen normienvastaisuutta termeillä ”*luvaton yhteys*”, ”*luvaton sekaannus*” tai ”*salavuoteus*”⁷⁴⁴. Tällöin tunnustettiin yhteisön normien vastaiseksi jälkikäteen osoittautunut suhde, mutta korostettiin, että mies olisi houkutellut naisen tähän suhteeseen.

Kaikilla tarkastelluilla puhettavoilla oli naisten maineen puolustamisen suhteen vielä yksi lisäulottuvuus: pelkästään yhtä miestä syyttämällä osoitettiin käräjäyleisölle, että nainen olisi ollut sukupuoliyhteydessä vain tämän yhden miehen, olettamansa tulevan aviopuolison kanssa⁷⁴⁵.

Tarkasteltuja *puhetapoja* voisi tulkita J.L.Austinin alun perin kehittäneen puheaktiteorian mukaan *puheakteina*, eli performatiiveina. Teorian mukaan arkikielen lauseet eivät muodosta pelkästään tosia tai epätosia väitteitä, vaan lauseiden esityksellä saadaan samalla jotain aikaan. Esimerkkeinä Austinilla on laivan nimeäminen pullon rikkoutuessa sen kylkeen tai papin suorittama miehen ja naisen aviopariksi julistaminen.⁷⁴⁶

Onnistuakseen performatiivinen puheakti vaatii selkeät ennakkoehdot: oikean tilanteen, kielellisesti konventionaalisen muodon, puhujan oikeaan ase-

⁷⁴¹ Frost 1995, 9; Miettinen 1998, 34. Ks. myös Gowing 1998, 144–148.

⁷⁴² JyMA Keuruun Tk 1.4.1886, § 190; Tk 27.2.1894, § 270; Sk 11.9.1889, § 88.

⁷⁴³ Frost 1995, 98, 114–115; Fargen 1989, 35 (lainattu Lindstedt Cronberg 1997, 238).

⁷⁴⁴ Esim. JyMA Keuruun Sk 4.11.1882, § 194; Sk 12.9.1889, § 104.

⁷⁴⁵ Vastaavasti Frost 1995, 46–47, 113–114; Håkanson 1999, 177.

⁷⁴⁶ Rojola & Laitinen 1998, 9–10, 16–17; Austin 1965, 3, 5–6, 8, 12; Austin 1971, 13–14; Pulkkinen 2000, 52.

maan ja puhujalle aidot aikomukset asian suhteen. Jokaisessa performatiivisessa lausumassa tulisi tällöin toteutua kolme eri toimintaa, ensinnäkin lokutiivinen akti, jolla sanotaan jotakin. Toinen toiminta olisi ns. illokutiivinen akti, joka on lauseella ilmaistu väite, tarjous, lupaus tai muu toiminta. Tämä akti muodostaa lausuman konventionaalisen voiman.⁷⁴⁷

Kolmas puheaktiin kuulunut toiminta on ns. perlokutiivinen akti, eli kuulijalle aikaansaatu puheaktin vaikutus, kuulijoiden reaktiot, toiminta ja tulkinta. Puheaktit saavat toiminnallisen merkityksensä sosiaalisesta käyttökontekstistaan. Usein monet puhettavat ovat olemassa jo ennen kuin puhuja alkaa käyttää niitä.⁷⁴⁸

Elatustapausten puheakteissa todellisuutta muokkaava vaikutus olisi tällöin ollut maineen onnistunut puolustaminen yhteisöä edustavan käräjäyleisön edessä. Kantajien syytöspuheenvuoroista löytyvät puheaktin toteutumisen vuoksi tärkeistä Austinin vaatimuksista ainakin institutionaalisesti oikea tilanne/miljö ”puheen” pitämiselle (käräjäsali, yhteisön jäsenet läsnä), ja puhujan oikea asema (oikeustapauksen kantajana esitetään julkiset syytökset vastaajaa kohtaan).

Puhetapojen maininnat avioliitosta, kihlauksesta ja viettelemisestä toimivat performatiivien asiasisältönä (lokutiivinen akti). Puhetapojen illokutiivisena aktina, eli väitteenä, jolla luodaan todellisuutta muokkaava vaikutus, eli tässä tapauksessa maineen puolustaminen, toimi sekä viettely-, mutta selvemmin aviolupaus- ja kihlauspuhetavoissa käräjäyleisön korviin epäsuorasti kantautuva väitelause: ”olen pyrkinyt toimimaan yhteisön seksuaalinormien mukaisesti”.

Naisten esittämille seksuaalisen maineen puolustuspuheille asetti kuitenkin epäsuoran uhan elatustapausten toisen osapuolen puheet. Vaikka edellä mainittiin, että naisten mainetta ei suoraan asetettu kyseenalaiseksi tai heitä ei haukuttu oikeudessa, miehet kuitenkin lähtökohtaisesti kiistivät syytökset. Tarkasteltaessa kaikkia lastenelatus tapauksia, miehet yleensä kiistivät olevansa lapsen isiä, kiistivät seksuaalisuhteen ja joskus jopa kertoivat, että eivät edes tunteneet koko naista. Joissain tapauksissa itse seksuaalisuhde myönnettiin, mutta isyys kiistettiin.⁷⁴⁹ Nämä väitteet eivät kuitenkaan vielä vieneet voimaa naisten puheilta, koska miesten reaktio oli käräjäyleisön edessä odotettu: jos miehet olisivat hyväksyneet naisten puheet, elatusasiassa ei olisi tarvinnut tulla käräjille asti.

Sen sijaan pieniä säröjä naisten maineen puolustuspuheisiin saattoi tuoda se, jos miehet esittivät samoissa käsittelyissä syytöksiä siitä, että lapsen isä olisi voinut olla joku muu. Näissä tapauksissa joko kiistettiin oma osuus kokonaan tai väitettiin, että vastaavissa suhteissa olisi ollut syytetyn lisäksi muitakin miehiä. Vaikka osa syytöksistä jäi yksilöimättömiksi heitoiksi, vakavampaa naisten

⁷⁴⁷ Rojola & Laitinen 1998, 9–10; Austin 1965, 8, 13–38, 94–98, 103, 120; Austin 1971, 14; Strawson 1971, 23–25; Pulkkinen 2000, 52. Ks. myös Telste 1999a, 89; Telste 1999b, 21–27, 84.

⁷⁴⁸ Austin 1965, 101–103, 107–119; Telste 1999a, 89–90; Rojola & Laitinen 1998, 12, 18.

⁷⁴⁹ Saarimäki 2006, 197–199, 202; JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901.

puheiden kannalta oli se, että miehet usein nimesivät kohteen ja toivat asiasta jopa todistajia käräjille. Joskus uusi syytetty joutui itse kuulusteltavaksi. On kuitenkin huomioitava, että nämä syytökset johtivat vain harvoin oikeudelliseen näyttöön. Joskus taas kävi ilmi, että väitteillä pyrittiin jääväämään naisen todistajakseen kutsuma mies. Käräjäyleisö saattoi myös yhdistää puheet muista miehistä yhteisön hyväksymään yöstely-tapaan.⁷⁵⁰ Näistä varauksista huolimatta miesten vastapuheet saattoivat heikentää naisten maineen puolustuspuheiden tehoa

Lähdeaineistosta ei löydy suoraa tai epäsuoraa palautetta siitä, miten käräjäyleisö ennen tai jälkeen syyttämispuheenvuoron kantajaan suhtautui. Voidaan kuitenkin väittää, että naisten asema ja maine tuli aiempaa hyväksytyimmäksi käräjäyleisön ja koko yhteisön silmissä. Tosin miesten vastasytökset saattoivat hidastaa tätä. On kuitenkin huomioitava, että edellä tarkasteltuja, hyvää seksuaalista mainetta puolustavia puhetapoja esiintyi vain vajaan puolella kaikista lastenelastustapauksista⁷⁵¹.

Edellä on tarkasteltu naisten aktiivista toimintaa käräjillä lastenelastustapausten yhteydessä. Taloudellisen tilanteen helpottumista elatuksen saamisella ja uhatuksi joutuneen maineen puolustamista voisi kutsua toimintastrategioiksi, joihin 1800-luvun lopun käräjät antoivat puitteet. Kuinka tietoista edellä mainittujen strategioiden käyttö naisilla oli ja mikä oli niiden keskinäinen luonne?

Kirsi Pohjola-Vilkuna on korostanut, että maineen puolustaminen käräjillä olisi ollut kantajilla monesti tietoista toimintaa: aviottoman lapsen synnyttänyt nainen saattoi nostaa elatuskanteen, vaikka hänellä ei olisi ollut hyviä todistajia puolellaan. Elatustapaus olisi tällöin ollut viesti kyläyhteisölle miehen syyllisyydestä ja julkisella nimeämisellä vieritettiin osa vastuusta tämän kontolle.⁷⁵² Myös yhdessä elatustapauksessa tematiikka nousee esiin. Todistajan mukana itsellinen Edla Fredrikintytär olisi sanonut *”ruvenneensa kiusallakin hakemaan vastaajalta lapsenruokkoa, sillä ’saa sen häpeän kärsiä toinen niin kuin minäkin’”*⁷⁵³.

Kirjallisuus on kuitenkin korostanut lapsenelatus- ja salavuoteustapausten yhteydessä sitä, että naiset eivät voineet lähteä käräjille nimeämään lapsen isää, ellei heillä ollut siitä vankkoja todisteita. Riskinä olisi saattanut olla sakot aiheuttomasta ilmiannosta tai ainakin syytetyn oikeudenkäyntikulujen maksaminen häviön sattuessa.⁷⁵⁴ Myös tarkasteltu aineisto puhuu tämän puolesta: käräjille päätyneillä naisilla oli poikkeuksetta ainakin jonkinlaisia todistajia mukanaan. Ennen oikeuden tuomiota naisen täytyi myös maksaa kutsumilleen todistajille korvaukset. Täten pelkästään maineen puolustamisen vuoksi käräjäkantaita ei ollut järkevää nostaa. Esitänkin että maineen puolustaminen käräjillä ei ollut naimattomilla äideillä laskelmoitua toimintaa⁷⁵⁵.

⁷⁵⁰ Saarimäki 2006, 199–202; JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901.

⁷⁵¹ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901.

⁷⁵² Pohjola-Vilkuna 1993, 21–22; Pohjola-Vilkuna 1995a, 47, 67. Ks. myös Håkanson 1999, 220, alaviite 12.

⁷⁵³ JyMA Keuruun Sk 7.10.1897, § 28.

⁷⁵⁴ Heikkinen 1988, 169; Bolin Hort 1997, 52.

⁷⁵⁵ Vastaavasta näkemyksestä ks. myös Lindstedt Cronberg 1997, 239–240.

Sen sijaan oman taloudellisen tilanteen parantaminen oli tarkkaan harkittua toimintaa, sen vuoksi elatushaasteet oli nostettukin. Naiset pyrkivät sekä hakemaan oikeuden tuomiota että vauhdittamaan keskinäisiä neuvottelujaan miesten kanssa.

Naimattomat äidit tulivat samalla tahattomasti puolustaneeksi omaa uhatuksi joutunutta mainettaan, koska oikeuden edessä elatusta vaatiessaan naiset kertoivat suhteestaan. Vaikka puheilla aviolupauksista, viettelemisestä tai kihlaamisesta ei elatuksen saamisen kannalta suoraa juridista merkitystä ollutkaan, eikä niitä olisi oikeudessa välttämättä edes vaadittu⁷⁵⁶, ne toivat tuomarin ja lautamiehistöön edessä julistavaa lisätehoa syytöksiin.

Käräjät olivat elatustapauksissa naisten kannalta hyvä arena, koska siellä seksuaalisen kanssakäymisen toinen osapuoli, miehet, joutuivat myös taloudelliseen ja moraaliseen vastuuseen. Maineen merkitys miehille tulee esiin myös puhdistusvalojen yhteydessä.

6.2.2 Miesten hankaluudet puhdistusvalan tekemisessä

Kihlakunnanoikeus ei kyennyt aina todistajanlausuntojen perusteella joko tuomitsemaan elatusta tai vapauttamaan syytteestä, vaan päätyi eräänlaiseen kompromissiin: julistamaan miehen syylliseksi puolen näytön veroisesti. Lain mukaan täysi näyttö vaati periaatteessa kaksi todistajaa, jotka olisivat todistaneet samansuuntaisesti. Yksi todistaja riitti osoittamaan miehen syyllisyyden puoliksi. Myös miehen tunnustus olisi ollut riittävä näyttö syyllisyydestä.⁷⁵⁷ Keuruun kärjäkunnassa todisteet riittivät puolinäytön veroisesti 25 lastenelatusapauksessa, eli viidenneksessä kaikista⁷⁵⁸.

Puolinäyttö-asetelma on mielenkiintoinen, koska juridisesti asia oli jollain tavalla ratkaistava. Vastaajan yhä kiistäessä syyllisyytensä, tarvittiin täydentäviä lisänäyttöjä. Niitä saatiin vastaajan puhdistusvalasta, joka juridisessa mielessä täydensi muuta todistelua. Oikeudenkäymiskaaren mukaan puolen näytön tullessa "(...) on kanteenalainen velvollinen valalla itsensä puhdistamaan". Jos valaa ei voitaisi tai tahdottaisi tehdä, olisi vastaaja julistettava syylliseksi, eli maksamaan elatusta.⁷⁵⁹ Usein naiset vaativatkin oikeudelta miehen puhdistusvalaa havaittuaan, ettei heidän näyttönsä riittäisi.

Esimerkiksi syyskäräjillä 1884 oikeus ilmoitti, että kun renki Jaakko yhä puolen näytön jälkeen kiisti olevansa lapsen isä "ja parempien näyttösten puutteessa totuutta ei muuten ilmisaada, niin kihlakunnanoikeus näkee oikeaksi oikeudekäymiskaaren (...) mukaan velvoittaa hänen valallaan puhdistamaan itseänsä siitä, mitä häntä vastaan (...)"⁷⁶⁰.

⁷⁵⁶ Ks. Wrede 1936, 105.

⁷⁵⁷ RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 17. luku, § 29; Letto-Vanamo 1991, 41; Taussi Sjöberg 1986, 27.

⁷⁵⁸ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901.

⁷⁵⁹ Letto-Vanamo 1991, 41; Nousiainen 1991, 296–297; RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 17. luku, § 29, 31.

⁷⁶⁰ JyMA Keuruun Sk 9.9.1884, § 88.

Puhdistusvalan asema todistamismenettelyn rinnalla oli jääne valan suu-remmasta roolista ruotsalaisessa lainsäädännössä aiempina vuosisatoina. 1200–1600-luvuilla todistajanlausunnot eivät olleet suuressa roolissa. Tärkein merkitys oli käräjillä olleiden antamilla valoilla ja valanvahvistajilla, eli myötävannoilla, joita riitakumppanit hankkivat taaksensa asian ratkaistakseen. Itse myötävannoja-instituutio lakkautettiin vuonna 1697. Vaikka vuoden 1734 laissa vala oli säilynyt todistuskeinona tapauksissa, joissa syyllisyydestä oli tullut puoli näyttöä, sen asemaa oli heikennetty ja todistajista oli tullut todistelun tärkein muoto. Juridista tulkintaa, jossa valan merkitys oli vähentynyt ja todistajien merkitys kasvanut kutsutaan legaaliseksi todistusteoriaksi.⁷⁶¹

Valan olisi kuvitellut olleen miehille mieluisa vaihtoehto, sillä he olisivat tällöin voineet juridisessa mielessä varmistaa sen mitä olivat koko ajan käräjillä esittäneet: syyttömyytensä. Silti vain kahdeksassa tapauksessa, eli kolmanneksessa kaikista, vastaaja oli valmis valantekoon heti tai viimeistään sen jälkeen, kun olisi joutunut hakemaan papilta tietoa valan merkityksestä.⁷⁶² Eräässä tapauksessa vastaaja olisi ollut heti valmiihin valantekoon, mutta sen vaihtoehdon *”kantaja katsoi vaaralliseksi ennen kuin vastaajan kiihko asettuu ja hän ennättää mieltä mitä tekee”*. Syyskäräjillä 1892 oikeus puolestaan määräsi vastaajan *”puhdistamaan itsensä kanteesta”*. Osapuolet ilmoittivat tyytyvänsä päätöksen, jonka jälkeen vastaaja teki valan, ja oikeus julisti hänet vapaaksi kanteesta.⁷⁶³

Sen sijaan 16 tapauksessa vastaajat kieltäytyivät valasta, olivat ainakin aluksi epävarmoja valan tekemisestä tai suurimmassa osassa ilmoittivat tyytymättömyytensä oikeuden päätökseen. Jälkimmäisessä tapauksessa tuomiosta voitiin valittaa hovioikeuteen. Esimerkiksi torppari Juhana Sakarianpoikaa kohtaan oli tullut puoli todistusta syyllisyydestä ja oikeus velvoitti *”valallansa vapauttamaan itsensä siitä mitä häntä vastaan on niin muodoin tullut (...)”*. Juhana oli kuitenkin tyytymätön päätökseen. Myös torpparinpoika Edvin Samuelinpojan isyys oli tullut puoliksi toteennäytetyksi. Kun oikeus määräsi hänet, *”valallaan vakuuttamaan ettei näin ole tapahtunut (...) vastaaja ei tahtonut valaa tehdä”*.⁷⁶⁴

Miksi miehet kieltäytyivät tai epäröivät, vaikka heillä oli mahdollisuus päästä jutusta eroon? Asialle on löydettävissä kolmenlaisia perusteita, jotka eivät ole välttämättä toisiaan poissulkevia. Ensimmäinen on puhtaasti periaatteellinen. Koska miehiä ei ollut julistettu syyttömiksi, vaikka he itse sitä vakuuttaneet, he olivat tyytymättömiä oikeuden päätökseen. Tällöin hovioikeus oli kihlakunnanoikeuden osoittama valitusreitti⁷⁶⁵. Kolmessa tapauksessa miehet myöhemmin vannovivatkin valan oikeudessa heti sen jälkeen kun hovioikeus oli säilyttänyt vanhan tuomion⁷⁶⁶.

⁷⁶¹ Wrede 1936, 11, 116, 119; Hemmer 1968, 118, 129–130, 153–154, 156; Nousiainen 1991, 296; Letto-Vanamo 1995, 12, alaviite 6, 25, 61–101, 185; Letto-Vanamo 1991, 28–41.

⁷⁶² JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901. Puhdistusvalan suosiosta vrt. Pohjola-Vilkuna 1995a, 101.

⁷⁶³ JyMA Keuruun Tk 27.4.1881, § 89; Sk 14.10.1892, § 101. Puhdistusvalan suorittamisesta ks. myös Taussi Sjöberg 1986, 127; Bolin Hort 1997, 61; Lindstedt Cronberg 1997, 161, 164; Heikkinen 2000, 184–185; Paunonen 2005, 26–27.

⁷⁶⁴ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14; Sk 7.10.1897, § 28.

⁷⁶⁵ RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 8. luku, § 2 ja 25. luku, § 1.

⁷⁶⁶ Esim. JyMA Tk 26.3.1889, § 154; Sk 29.10.1890, § 191.

Toinen selityspenite puhdistusvalasta kieltäytymiselle on valan pyhyys. Miehet, jotka olisivat tienneet olevansa lapsen oikeita siittäjiä, eivät olisi halunneet syyllistyä väärään valaan. 1600–1700-lukujen puhdistusvaloja tarkastelleet tutkijat ovat esittäneet, että valan mentaalinen merkittävyys tuli sen kytkeytymisestä vanhojan moraaliin ja valan hengelliseen puoleen: puhdistusvala vannottiin Jumalan ja evankeliumin nimeen. Samalla valanvanhoja kutsui Jumalaa kostamaan väärän valan.⁷⁶⁷

Puhdistusvaloissa näkyi vielä 1800-luvun lopulla voimakkaana kristinuskon merkitys. Ensinnäkin valaa ei periaatteessa olisi voinut suorittaa heti. Tämä johtui sekä kristinopin tuntemuksen tarkistamisen tarpeesta että valan tarkasta harkinnasta⁷⁶⁸.

Ennen valan antamista papeilta olisi pitänyt käydä kysymässä asiasta neuvoa. Usein näin myös kävi. Esimerkiksi talollisenpoika Johannes Mikonpoikka neuvottiin, että *”ennen kuin tämä vala hänelle uskotaan, pitää vastaajan ensin käydä seurakunnan papistolta saamassa neuvoa valan arvosta ja vaikutuksesta sekä väärän valan painosta (...)*”. Johanneksen olisi pitänyt sen jälkeen tulla seuraaville käräjille varustettuna papintodistuksella siitä, että *”hän on ennen mainitun neuvon saanut ja valmis asiassa valan tekemään*”. Renki Abraham Hermaninpoika olisi ollut puolinäytön jälkeen valmis tekemään puhdistusvalan, mutta kantajan edustaja vastusti asiaa ennenkuin tämä saisi *”asianomaiselta papilta neuvoa valan arvosta*”. Seuraaville käräjille Abraham toikin papintodistuksen ja vannoi.⁷⁶⁹

Toisekseen itse puhdistusvalan muoto viittasi kristinuskoon ja siihen, että vala tehtiin suoraan Jumalan edessä. Talvikäräjillä 1886 renki Sakari Kustaanpoika oli valmis tekemään valan *”kaksi sormea kirjalla*”, jonka jälkeen *”valallaan vakuutti, ettei semmoista ole tapahtunut kuin yllä seisovan päätöksen kautta kirjattiin häntä vastaan (...) niin totta Jumala minua auttakoon hengen ja sielun puolesta*”. Talonpoika Heming Aleksandrinpoika puolestaan vannoi *”Jumalan ja Hänen Pyhän evankeliuminsa kautta, ettei hän (...) pitänyt (...) lihallista yhteyttä (...)*”.⁷⁷⁰

Eeva Paunosen mukaan harkinta-aika saattoi aiheuttaa tunnontuskia vastaajalle ja tämä tunnusti seksuaalisuhteen⁷⁷¹. Keuruun kärjäkunnassa harkintaajat ja papin kanssa puhumiset eivät tähän johtaneet. Muutenkin valan pyhyiden merkityksestä vastaajille on vaikea sanoa mitään, koska yleensä papiston puheille joutuivat sellaiset, jotka olisivat halunneet tehdä valan heti.

Ruotsalaiset tutkijat ovat esittäneet, ettei valan pyhyydellä olisi vähittäisen sekularisaation myötä ollut 1800-luvulla vanhojille enää niin suurta merkitys-

⁷⁶⁷ Lindstedt Cronberg 1997, 156–164; Paunonen 2005, 83; Nousiainen 1993, 420; Malmer 1996, 238–239.

⁷⁶⁸ RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 17. luku, § 31; Paunonen 2005, 23.

⁷⁶⁹ JyMA Keuruun Sk 21.10.1887, § 70; Tk 16.4.1891, § 327; Sk 17.9.1891, § 172, liite ”Jacobbi”. Ks. myös Sundin 1992, 334–335; Pohjola-Vilkuna 1995a, 100; Lindstedt Cronberg 1997, 161; Paunonen 2005, 21–22.

⁷⁷⁰ RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 14. luku, § 9; Keisarillinen asetus 27.4.1868; JyMA Keuruun Tk 23.3.1886, § 73; Sk 29.10.1890, § 191.

⁷⁷¹ Paunonen 2005, 23, 27.

tä⁷⁷². Toisaalta Antero Heikkinen on esittänyt puhdistusvalan painon olleen 1800-luvulla yhä raskas, todeten kuitenkin sen alkaneen vähitellen pienentyä⁷⁷³.

Vaikka valanteon uskonnollisia tunnusmerkkejä tarkasteltaisiin vain muodollisuutena, valanteon pyhyydellä ja uskonnollisella merkityksellä oli vaikutusta miesten toimintaan. Alkavasta kirkollisten tapojen murenemisesta huolimatta 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla elettiin vielä vahvasti kristillisen kirkon ja sen arvojen vaikutuspiirissä. Täten puhdistusvalan Jumalaan viittaavilla sanoilla ei useissa tapauksissa haluttu leikkiä. Vaikka miehet olivat saattaneet valehdella kiistäessään aiemmin isyytensä, valanteko saattoi olla se valehtelun lopullinen raja oikeudessa.

Oikeudelliset ja uskonnolliset perusteet eivät kuitenkaan yksin selitä miesten nihkeyttä vanhoa puhdistusvaloja. Tärkeä peruste on löydettävissä siitä, että vastaajat eivät olleet tyytyväisiä siihen, että heidät oli toisinaan tulkinnanvaraistenkin todisteiden perusteella julistettu yhteisön silmissä syylliseksi, vaikkakin juridisesti vain puoliksi.

Yleensä puhdistusvalaan päädyttiin sen jälkeen kun tapausten käsittelyissä asiasta oli tullut oikeudenkäymiskaaren 17. luvun 29 pykälään viitaten yhden todistajan tuottama puolittodistus⁷⁷⁴. Puolinäytön muodostuminen ei kuitenkaan ollut aina näin yksiselitteistä. Kihlakunnanoikeudessa pyrittiin oikeuteen eikä suinkaan totuuteen. Ratkaisut tehtiin ottaen tietyt tosiasiat huomioon ja jättämällä toiset huomiotta. Tuomarilla ei ollut periaatteessa valtaa ratkaista todisteiden arvoa, mutta hänellä oli harkintavaltaa siitä, kuka sai valantekomahdollisuuden.⁷⁷⁵

Todistajanohjeissa tuotiin esiin, että oikeudessa pitäisi kertoa ainoastaan siitä, mitä he itse olivat nähneet tai asiasta kuulleet, lukuun ottamatta kauan sitten tapahtuneita asioita⁷⁷⁶. Eritasoiset ja mahdollisesti huhuina tulkittavat todistajanlausunnot seksuaalisesta kanssakäymisestä pystyivät tietyissä tilanteissa muodostamaan puolinäytön. Oikeuden päätös oli usein eräänlainen kompromissi ja vastaavanlainen todistajanlausunto saattoi tuottaa joskus puolinäytön, joskus taas täyden tuomion.⁷⁷⁷

Lainsäädännössä annettiin huhullekin arvo tietyissä tilanteissa: *”Jos julkinen ja todenmuotoisiin tietoihin perustettu huhu taikka muita sitovia asianhaaroja ja aiheita on kanteenalaista vastaan, niin on tuomarin myös lupa määrätä hänet puhdistusvalalle”*. Tätä olisi kuitenkin saanut käyttää vain *”häätätilassa, ja silloin kuin totuutta ei muuten voida saada ilmi”*.⁷⁷⁸

⁷⁷² Taussi Sjöberg 1986, 27; Bolin Hort 1997, 63.

⁷⁷³ Heikkinen 1997, 136–139; Heikkinen 2000, 269.

⁷⁷⁴ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901.

⁷⁷⁵ Nygård 2001, 15, 84; Nousiainen 1991, 297; Nousiainen 1993, 342. Muodollisen oikeuden toteutumisen tärkeydestä verrattuna ”totuudenetsintään” kertoo myös se, että kahdessa tapauksessa oikeus tuomitsi puoliksi syyllisiksi sekä alkuperäisen vastaajan että tämän lapsen oikeaksi isäksi oikeuteen haastaman miehen (JyMA Keuruun Sk 10.10.1885, § 40; Tk 23.3.1886, § 73).

⁷⁷⁶ RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 17. luku, § 24.

⁷⁷⁷ Nousiainen 1993, 391; Pohjola-Vilkuna 1995a, 101. Ks. myös Hämäläinen 2001, 61.

⁷⁷⁸ RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 17. luku, § 30.

Useissa tapauksissa huhupykälää käytettiin joko yksinään tai pykälän 29 rinnalla. Esimerkiksi talollinen Abraham Juhonpoika velvoitettiin talvikäräjillä 1884 ”30 pykälän mukaan oikeudenkäyntikaaren 17 luvusta (...) valallansa vapauttamaan itsensä siitä mitä vastaan on tullut (...)”. Itsellinen Juho Hermanninpojan syyllisyydestä oli tullut samoin puoli näyttöä, mutta kun Juho oli jyrkästi kieltänyt asian ”eikä totuutta näytösten puutteessa voi muuten ilmi saada, niin oikeudenkäymiskaaren 29 ja 30:n määrätään vastaaja, jos voi, valallaan puhdistautumaan (...)”.⁷⁷⁹

Huhujen ja suorien todistajanlausuntojen aiheuttama tulkinnanvaraisuus heikensi vastaajien tilannetta. Monen tyyllisillä todisteluyhdistelmillä saattoi joutua tuomitukseksi puoliksi syyllisenä. Vaikka miehet olisivat voineet vanna itsensä puhdistusvalalla juridisessa mielessä vapaaksi, he eivät tehneet sitä, koska he kärjäyleisen ja yhteisön silmissä olisivat jääneet mieliin miehinä, jotka olivat osittain todistetusti syyllisiä. Tehtyä tekoa ei katsottu pelkästään oikeuden tai oikeuskäsittelyyn osallistuneiden keskuudessa, vaan laajemmin koko yhteisön jäsenten keskuudessa⁷⁸⁰.

Oikeudessa paikallisyhteisön näkemykset välittyivät epäsuorasti esimerkiksi lautamiesten kautta. Paikalliset miehet saattoivat arvioida miehen syyllisyyttä eli todisteiden/huhujen arvoa eri lähtökohdista kuin tuomari, koska tiesivät paikallisista oloista ja kyseisestä riitaparista enemmän. Kevät Nousiaisen mukaan lautakunnan tehtävänä ei ollut varsinaisesti todistelun ja syyllisyyskysymyksen arvioiminen, vaan se oli oikeudenkäynnin ”kollektiivinen ääni”.⁷⁸¹

Toisin sanoen, puhdistusvalaan suostuminen olisi merkinnyt miesten maineen huononemista⁷⁸², joka oli jo elatustapausten myötä joutunut uhatuksi. Taustalla on miehiä koskeva kulttuurinen oletus siitä, että lupauksen pitämien ja vastuun kantaminen oli miehekästä⁷⁸³. Huono jälkien hoitaminen, jonka he kärjäyleisön edessä puhdistusvalaan suostumalla olisivat tunnustaneet, olisi maineen huononemisen myötä edesauttanut sosiaalisen paineen jatkumista yhteisössä myös oikeudenkäynnin jälkeen⁷⁸⁴.

Käytännössä miesten maine oli ollut jälkien korjaamisen panttina jo ennen puhdistusvaloja. Edellisissä luvuissa paikallisyhteisössä ihmiset suostuttelivat ja painostivat miehiä kantamaan vastuunsa aviottomasta lapsestaan joko avio-

⁷⁷⁹ JyMA Keuruun Tk 22.3.1884, § 30; Tk 15.3.1901, § 108.

⁷⁸⁰ Eilola 2000, 185.

⁷⁸¹ Nousiainen 1991, 293; Nygård 2001, 83. Lautamiesten asemasta vallasta yhteisössä ks. Mönkkönen 1983, 274. Jos lautakunnalla oli yksimielinen näkemys vasten tuomarin näkemystä, olisi lopullisessa tuomioissa pitänyt noudattaa edellistä. Jos lautakunta ei ollut yksimielinen, olisi tullut tyytyä tuomarin näkemykseen (RVL 1734 (1909), Oikeudenkäymiskaari: 23. luku, § 2, 5; Keisarillinen asetus 27.4.1868; Wrede 1936, 20. Ks. myös Nousiainen 1991, 293–294).

⁷⁸² Miesten maine esimerkiksi haukkumasanojen myötä ei tule itse oikeussalissa esille. Toisin kuin naisia, miehiä ei ollut käräjillä nimitelty edes aiempina vuosisatoina (Lindstedt Cronberg 1997, 237; Andersson 1998, 194; Lennartsson 1999, 330).

⁷⁸³ Frost 1995, 40–42. Ks. Myös Telste 1999b, 185–187, 209–216.

⁷⁸⁴ Eräässä tapauksessa Per Bolin Hort pitää lapsen isänsä sukunimen kantamista vanhempänä merkinä siitä, että vapauttavasta oikeuden päätöksestä huolimatta yhteisössä ei olisi hyväksytty isyyden kieltämistä (Bolin Hort 1998, 59). Ks. myös Kotilainen 2008, 215–216.

liitolla tai lapsen elättämisellä. Tämän jälkeen seuraava seula vastuunkannolle oli jo käräjillä: miehet joutuivat elatussyytösten myötä selkä seinää vasten ja he suostuivat usein keskinäiseen elatussopimukseen naisen kanssa.⁷⁸⁵ Toisille vastuunpakoilu päättyi vasta puhdistusvalan tekoon.

Miesten sallittua ja kiellettyä käytöstä voidaan osaltaan jäsentää pohjoismaalaisten maskuliinisuustutkijoiden soveltamalla *manlig-omanlig-jaottelulla*. Siinä mieheys on yhteiskunnassa eräänlainen rekonstruktio, jossa yhdistyy käsitteisiin ”*manligt*” ja ”*omanligt*” liittyvät käsitykset ja arvostukset.⁷⁸⁶ Tällöin miesten uhatuksi joutunutta seksuaalista mainetta voidaan arvioida siten, että jälkensä hoitava, aviottomasta lapsestaan huolehtiva mies edusti yhteisössään hyväksyttyä mieheyttä. Sen sijaan äidin ja lapsen täysin hylkäämä mies edusti yhteisössään epämiehekästä miestä, miestä jonka miehinen, tässä tapauksessa seksuaalisuuteen kytkeytyvä maine oli kyseenalainen.

Pelko maineen lopullisesta menetyksestä korostui valan yhteydessä. Miesten lopullinen toiminta puhdistusvalamahdollisuuden jälkeen kertoo valanteon vaikeudesta. Ensinnäkin puhdistusvalatuomio vaikutti miesten halukkuuteen sopia asiasta keskenään naisen kanssa. Kolmessa hovioikeuteen puhdistusvalatuomion vuoksi vedotussa tapauksessa päädyttiin lopulta lähteissä suoraan ilmaistuun riitakumppaneiden keskinäiseen sopuun, ja yhdessä tapauksessa keskinäinen sopu oli todennäköisesti myös keskenjäämisen syy.⁷⁸⁷

Esimerkiksi torppari Juhana Sakarianpoika ei tyytynyt puolinäyttötuumioon ja valitti siitä hovioikeuteen. Hovista tuli alkuperäisen tuomion vahvistava päätös ”*puolisyylisyydestä*”. Valan tekemisen sijaan hän hoiti jälkensä sopimalla kahden kesken kesti Kustaava Emilia Hilmantyttären kanssa elatuksesta 25 markalla vuodessa lapsen 15 ikävuoteen asti. Talollisenpoika Johannes Mikonpoika oli puolestaan syyskäräjillä 1887 saanut puolinäyttötuumion ja valitti asiasta. Seuraavilla käräjille Johannes ja Maria kuitenkin ”*ilmoittivat asian sovituksi*”.⁷⁸⁸

Näiden lisäksi kolmessa tapauksessa, joissa lähdettiin valittamaan hovioikeuteen saadusta puolinäyttötöä, ei kyseisiä henkilöitä enää löydy käräjiltä. Myös näissä ratkaisemattomiksi jääneissä tapauksissa päästiin todennäköisesti keskinäiseen sovintoon.

Toisekseen valanvannonamisen vaikeus näkyy konkreettisesti siinä, että viidessä tapauksessa miehet joko ilman valitushalukkuutta tai hovioikeuden päätöksenkään jälkeen eivät halunneet tai kyenneet tehdä valaa. He kuuntelivat mieluummin, kuinka oikeus tuomitsi heidät 15 vuoden elatusvelvollisuuteen. Kahdessa tapauksessa tuomio julistettiin, koska miehet eivät kehotuksesta huolimatta olleet käyneet kuulemassa papin neuvoja valan pyhydestä.

Esimerkiksi eläkemies Stefanus valitti tuomiosta hovioikeuteen, mutta jätti saapumatta tapauksen myöhempiin käsittelyihin, jolloin ”*elatusoiminnan uhalla*

⁷⁸⁵ Ks. edellä luvut 4.2.1 ja 6.1.

⁷⁸⁶ Lorentzen & Ekenstam 2006, passim.

⁷⁸⁷ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901.

⁷⁸⁸ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14; Sk 6.11.1886, § 287; Vk 30.11.1886, § 1; Sk 21.10.1887, § 70; Tk 10.3.1888, § 44.

(...) maksamaan hänen kysymyksessä olevan poikansa elatukseksi 35 mk vuodessa syntymäpäivästä 8.6.79 siihen asti kunnes (...). Torpparinpoika Edvin Samuelinpoika sai myös tuomiokseen puolitodistusta syyllisyydestään ja hänet määrättiin "valallaan vakuuttamaan ettei näin ole tapahtunut". Edvin ei kuitenkaan halunnut valaa tehdä, ja oikeus päätti pitää "häntä kantajan Edla (...) lapsen isänä ja velvoittaa hänet (...) maksamaan (...) viisikymmentä markkaa vuodessa (...)".⁷⁸⁹

Lopullinen valasta kieltäytyminen kertoo siitä, että miehet ottivat mieluummin harteilleen taloudellisen taakan kuin vannoivat väärin⁷⁹⁰. Puhdistusvalan juuret olivat useiden vuosisatojen takana ja 1900-luvulle tultaessa lainsäädäntö alkoi kuitenkin jo olla vanhentunut. Lopullisesti vala poistettiin lainsäädännöstä vuonna 1948.⁷⁹¹

Naimattomien lasten vanhempien lisäksi myös naimisissa olevat esiintyivät käräjillä, jolloin heidän tavoitteenaan oli saada avioero.

6.3 Avioeron hakeminen – huoruus tai seksuaalisuuden poissaolo

Uskonpuhdistuksen jälkeen avioero oli tullut 1500-luvulla Ruotsin valtakunnan maallisessa ja kirkkoa koskevassa lainsäädännössä mahdolliseksi. Kerran muodostettu avioliitto oli kuitenkin seuraavilla vuosisadoilla hankala purkaa.⁷⁹² Avioerot nähtiin kristillisen kulttuuritradition myötä poikkeavana ja epänormaalina käyttäytymisenä perheinstituutiossa ja koko yhteiskunnassa. Kirkko ja oikeuslaitos halusivat suojella avioliittoa, minkä vuoksi avioerolle hyväksyttiin ainoastaan muutamia syitä. Yhteiskunnan muuttumisesta huolimatta avioerolainsäädäntö pysyikin melko samanlaisena 1500-luvulta aina 1900-luvulle asti.⁷⁹³

1800-luvun lopun Suomessa avioeroa haettiin paikallisesta alioikeudesta⁷⁹⁴. Erolle oli olemassa kaksi pääperustetta, joista ensimmäinen oli miehen tai vaimon syyllistyminen huoruuteen.⁷⁹⁵ Keuruun kärjäkunnassa 20 vuoden ai-

⁷⁸⁹ JyMA Keuruun Sk 22.10.1880, § 107; Sk 26.11.1881, § 24; Sk 7.10.1897, § 28. Elatus-tuomioista valamahdollisuuden jälkeen ks. myös Heikkinen 1988, 170; Bolin Hort 1998, 60; Lindstedt Cronberg 1997, 156.

⁷⁹⁰ Lindstedt Cronberg 1997, 164.

⁷⁹¹ Wrede 1936, 116, 119; Hemmer 1968, 172. Puhdistusvalalainsäädännön poistamisen keskustelusta 1800-luvun lopun Ruotsissa ks. Malmer 1996, 235–237, 242–267.

⁷⁹² Ks. KL 1686 (1986), 16. luku (Erosta Kihlaxis ja Awiokäskys), § 6–11; Hemmer 1967, 46–47; Lennartsson 1999, 187–188, 222–223; Katajala 2005, 201–202, 205–206, 211; Lindstedt Cronberg 1997, 113; Nieminen 2003, 58; Mahkonen 1978, 87, 89, 94–96; Mahkonen 1980, 2, 29.

⁷⁹³ Helin 1974, 19; Taussi Sjöberg 1988, 34; Mahkonen 1978, 85.

⁷⁹⁴ Oikeus pystyi eron ohella myöntämään myös asumis- eli vuode-eron (RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 14. luku, § 1–3. Ks. myös Hemmer 1967, 44–45; Mahkonen 1978, 91, 97; Taussi Sjöberg 1988, 51–52; Pylkkänen 1991, 90).

⁷⁹⁵ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 13. luku, § 1; Mahkonen 1980, 2, 30–42; Mahkonen 1978, 91–92; Hemmer 1967, 47–48; Losman 1982, 295; Taussi Sjöberg 1988, 47–49; Pylkkänen 1991, 88–89; Marklund 2004, 19, 209. Avioerolainsäädännöstä reformaation jälkeen muualla Euroopassa ks. McFarlane 1986, 223–234; Phillips 1988, 40–51, 86,

kana ihmiset hakivat 32 tapauksessa käräjiltä avioeroa kyseisen syyn perusteella, mikä oli määrällisesti ylivoimaisesti tärkein eron hakemisen peruste⁷⁹⁶.

Eroprosessia väritti ankaran syyllisyysperiaatteen toteuttaminen: oikeudenkäynnissä tuli aina löytää syylliset ja syyttömät⁷⁹⁷. 19 tapauksessa miehet syyttivät vaimojaan huoruudesta ja vaativat avioeroa. Itsellinen Juho Matinpoinen kertoi, kuinka hänen vaimonsa Silma ja omalla tahollaan naimisissa ollut talollinen Juho Erkinpojan *”viime keväänä ja kesänä olivat toistensa kanssa harjoittaneet huoruutta (...)”*. Juho vaati laillista rangaistusta ja eroa vaimostaan. Suutari Vihtori Maijanpojan mukaan *”hänen vaimonsa viime ja tänä vuonna aina tähän saakka oli harjoittanut huoruutta yhden ja toisen kanssa sanotussa Pohjoislahden kylässä (...)”*⁷⁹⁸

13 tapauksessa huoruuteen olisi syyllistynyt mies, ja vaimo tuli oikeuteen vaatimaan avioeroa. Esimerkiksi maakauppiaanvaimo Karolina Abrahamintytär kertoi välikäräjillä syyskuussa 1884, kuinka hänen miehensä Samuel oli *”kesällä tänä vuonna pitänyt puotipalveluksessa Erika (...) nimistä naista (...) ja huorannut hänen kanssaan kotona (...) milloin vain tilaisuuteen pääsi”*. Itsellisenvaimo Anna Kristinantytär puolestaan oli mennyt naimisiin itsellinen Kaarle Kaarlenpojan kanssa, mutta koska tämä oli tuhlannut heidän kaiken omaisuutensa, oli hän joutunut tyttärensä kanssa lähtemään kymmeneksi vuodeksi Helsinkiin töihin. Tällä aikaa Kaarle olisi Annan mukaan *”viettänyt täydellistä nuoremiehen elämää ja pitänyt huoria sen minkä ennättänyt (...)”*⁷⁹⁹

Huoruuteen syyllistymisen vakavuus tuli erityisesti siitä, että seksuaalisuus oli muodostamassa avioliittoa ja piti puolisoitten välisen liiton yhdessä. Avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuus sitä vastoin oli fundamentaalinen rikos itse avioliittoinstituutiota ja laajemmin koko yhteiskuntaa vastaan.⁸⁰⁰

Vaimon syyllistyminen huoruuteen saattoi uhata perheen omaisuutta ja tuoda epäselvyyttä perintökysymyksiin. Samalla se loukkasi aviomiehen oikeutta vaimonsa ruumiiseen. Edelleen aviorikos saattoi kyseenalaistaa yhteisön silmissä loukatun miehen miehisyys ja suvunjakamiskyvyn.⁸⁰¹ Mutta oli huoruuteen syyllistynyt kumpi osapuoli tahansa, asian käräjille vienti synnytti joka tapauksessa suurta huomiota ja moraalista paheksuntaa tapahtunutta koh-

95–134, 159–190; Stone 1990, 7, 141–422; Stone 1995, passim; Lennartsson 1999, 235–242.

⁷⁹⁶ **LIITTEET:** TAULUKKO 1 Käytettyjen oikeustapausten määrät käräjillä. Kyseisen avioeroperusteen suosiosta ks. & vrt. Mahkonen 1980, 78–81; Losman 1982, 301–303; Taussi Sjöberg 1988, 34, 76–78; Nieminen 2003, 61–64; Marklund 2004, 209–211; Katajala 2005, 205–210.

⁷⁹⁷ Helin 1974, 19.

⁷⁹⁸ JyMA Keuruun Sk 1.11.1887, § 211; Sk 3.11.1893, § 270. Naisten syyttelystä ks. myös Pohjola-Vilkuna 1995a, 24–25.

⁷⁹⁹ JyMA Keuruun Vk 30.9.1884, § 2; Sk 23.10.1895, § 170.

⁸⁰⁰ Lennartsson 1999, 261, 317–322; Marklund 2004, 182, 191, 205, 208.

⁸⁰¹ Stone 1990, 7; Jokiahon 2000, 132–133, 146–147. Antony Fletcherin mukaan 1500–1600-luvulla miehen joutuminen Englannissa *”aisankannattajan”* rooliin asetti kyseenalaiseksi sukupuolijärjestyksen, kotitalouden järjestyksen ja sosiaalisen säännön (Fletcher 1995, 101). Ks. myös Turner 2002, 83–115.

taan⁸⁰². Huoruustapausten osapuolet esittivät huoruusrikoksesta kertoessaan neljänlaisia lisämääreitä, jotka korostivat avioliittoa kohdannutta loukkausta.

Muutamissa tapauksissa paheksuttiin sitä, että huoruus olisi ollut erityisen "haureellinen" tai "irstas". Esimerkiksi kestinvaimo Agneta Kasperintyttären edustaja kertoi, että kesti Filemon Aleksandrinpoika oli alkanut viime aikoina viettämään "irstaista kulkurielämää ja pitämään luvatonta yhteyttä (...) nimitettiin Selvää huoruutta (...) harjoittaneen milloin metsässä, milloin ihmis-asunnossa (...)". Ompelija Samuelin vaimo Rusina Hermannintytär olisi taas pitänyt "irstaista elämää ja huoruutta niin tavoin että: on hankkinut itseensä saastuttavaisen kuppataudin (...)".⁸⁰³ Samaan teemaan liittyivät myös edellisten lainausten naisten huorittelut.

Toisena lisämääreenä tuotiin parissa tapauksissa esiin erityisesti avioliiton pyhyiden tai puhtauden loukkaaminen. Esimerkiksi itsellinen Heikki Sylvesterinpoika kertoi kuinka hänen oltuaan kuusi vuotta "Ameriikassa" oli hänen vaimonsa Edla Kaarlentytär "rikkonut avioliittomme pyhyiden, siten, että on tehnyt yhden lapsen muiden kanssa, jonka vuoksi vaadin hänestä eroa (...)".⁸⁰⁴

Muut huoruusrikoksen lisämääreet koskivat suhteen ulkoisia piirteitä. Käräjillä saatettiin korostaa sitä, että huoruuteen syyllistyneellä olisi ollut useampi kuin yksi kumppani. Tällaisten syytösten kohteeksi joutuivat aina miehet. Esimerkiksi talonemäntä Olga Maria Evaldintytär kertoi, ettei hänen miehensä talollinen Abraham Kaarlenpoika ollut uskollinen häntä kohtaan naimisiinmenon jälkeen, vaan olisi "harjoittanut huoruutta piika Hilda (...) kanssa sekä (...) pitänyt samallaista ruokotonta yhteyttä erään Harjulassa oleskelevan irtolais-akan Kristiina Matintyttären kanssa (...)".⁸⁰⁵

Mahdollisesti pahin lisämääre tuli kuitenkin siitä, että neljässä tapauksessa huoruuteen syyllistynyt osapuoli oli saanut jo omia lapsiakin kumppaninsa kanssa. Tällöin oli loukattu avioliiton tärkeää funktiota, lasten saamista. Yleensä naiset joutuivat näiden syytösten kohteeksi, koska lapsi helpommin todisti juuri naisen syyllisyyden⁸⁰⁶. Esimerkiksi Seppä Juho Juhonpoika kertoi, kuinka hänen vaimonsa Liisa Juhontytär "jo monet ajat on viettänyt huikentelevata ja irstaista elämätä matkoillaan ympäri maailmaa, viipymättä kotona kantajan luona vaikka kantaja on häntä koittanut siihen sekä hyvällä että kovallakin vaatia (...)". Harjoitettuaan "lihallista yhteyttä torppari Juho (...) kanssa (...) oli seurauksena, että vastaaja 2. päivänä Toukokuuta 1884 synnytti lapsen (...)".⁸⁰⁷

Usein avioliittojen taustalla oli riitaisuutta ja jo pitempiaikaista erossa asumista. Huoruus antoi tällöin loukatulle osapuolelle tilaisuuden tulla vaatimaan avioeroa, jolloin vahva argumentoiminen loukatusta avioliitosta oli eräänlaista kärjäpuhetta. Toisaalta varmasti itse huoruuskin pöyristytti, loukatut osapuolet olivat aidosti tuohduksissa tapahtuneesta ja halusivat päästä uskottomasta puolisoistaan eroon.

⁸⁰² Lindstedt Cronberg 1997, 103. Ks. myös Taussi Sjöberg 1988, 34.

⁸⁰³ JyMA Keuruun Tk 23.3.1888, § 193; Tk 21.3.1882, § 64, liite "Kaunis rakkaus".

⁸⁰⁴ JyMA Keuruun Sk 19.9.1898, § 148, liite "Syrjä".

⁸⁰⁵ JyMA Keuruun Tk 7.4.1891, § 189.

⁸⁰⁶ Taussi Sjöberg 1988, 95–96.

⁸⁰⁷ JyMA Keuruun Tk 27.3.1888, § 211.

Avioeroa ei kuitenkaan aina haettu pelkästään huoruussyytöksillä. Joskus siihen saatettiin syyllistyä myös itse avioerotarkoituksessa. Esimerkiksi Marja Taussi Sjöberg kertoo tapauksesta, jossa upseeri oli etsinyt tuntemattoman naisen kumppanikseen ja hankkinut asialle kaksi kollegaa todistajikseen⁸⁰⁸. Keuruun kärjäkunnan aineistosta löytyy yksi lastenelatus- ja yksi huoruustapaus, joissa esitettiin väitteitä siitä, että naimisissa olevat miehet olisivat huoruuteen syyllistymällä pyrkineet eroon vaimoistaan.

Syyskäräjillä 1885 piika Anna Juhontytär syytti miestänsä Matti Heikinpoikaa ja piika Ida Bernhardintytärtä siitä, että he olisivat harjoittaneet huoruutta Wirstalan talossa. Matti ei kieltänyt, vaan myönsi asian. Todistajanlausunnot olivat raskauttavia, sillä pariskunta oli nähty makaamassa yhdessä ja Ida oli parillekin ihmiselle kertonut suhteestaan naimisissa olleeseen Mattiin. Myös Ida, saavuttuaan vasta neljänteen käsittelyyn talvikäräjille 1887, tunnusti sukupuolisen kanssakäymisen ja myönsi todeksi sekä Matin tunnustuksen että todistajien lausunnot.⁸⁰⁹

Mielenkiintoisen lisäyksen tapauksen syyllisyyskysymykseen antoi kestinvaimo Marja, joka *”arveli Matti (...) jo silloin olleen aikomuksen aloittamalla tätä riitaa päästä avioliitostaan eroon ja sen vuoksi niin julkisesti kuin mahdollista teeskennellyt lihallista kanssa käymistä Ida (...) kanssa”*. Viimeisessä käsittelyssä oikeus totesi huoruuden ja myönsi eron.⁸¹⁰

Vastaavia väitteitä miehen motiiveista esitettiin myös torpparintytär Maria Kaarlentytären nostamassa lapsenelatus tapauksessa. Syytetyn talollisenpoika Johannes Mikonpojan edustaja väitti todistaja renki Wilhelmin olevan lapsen oikea isä. Maria kiisti väitteen selittämällä, että Johannes ja Wilhelm, jonka tekee *”mieli vaimostaan eroon, ovat keskenänsä suostuneet siten, että (...) omistaa kantajan lapsen omakseen ja siten muka huoruuden takia laittaa vaimolleen syytä avioerohakemukseen ja tietystikin vielä saa jonkin rahapalkkion vastaajalta”*.⁸¹¹

Vaikka oikeudenkäynnin aikana Johanneksen syyllisyydestä tuli näyttöä, myös Wilhelmin rooli pysyi kuvioissa mukana. Torppari Sakari kertoi, että otettuaan Wilhelmin kanssa puheeksi kantajan lapsen ja *”kysynyt, jos kantajan lapsi olisi (...) siittämä (...)”* oli Wilhelm tunnustanut asian. Oikeudelle tapaus vaikutti oudolta ja Sakarilta kysyttiin vielä erikseen, miksi tämä oli tällaista ruvennut Wilhelmiltä kysymään. Pöytäkirjan mukaan *”ei todistaja antanut siitä mitään tietoa, mutta ei kumminkaan pystynyt kieltämään, ettei niin kuin kantaja tässä päätti, vastaaja täällä houkutellut todistajan sellaista kysymystä tekemään”*. Myös toiselle todistajalle Wilhelm oli vihjaillut isyydestään. Itse kärjätilanteessa Wilhelm ei myöntänyt, muttei varsinaisesti kieltänytäkään mitään. Tapaus päättyi lopulta siihen, että puhdistusvalatuomion jälkeen Maria ja Johannes ilmoittivat asian sovituksi ja oikeudenkäynti päättyi.⁸¹²

⁸⁰⁸ Taussi-Sjöberg 1988, 103–105?. Ks. myös Jauhiainen & Lipponen 1990, 187.

⁸⁰⁹ JyMA Keuruun Sk 29.10.1885, § 348; Tk 27.3.1886, § 119; Sk 19.10.1886, § 51; Tk 17.3.1887, § 23.

⁸¹⁰ JyMA Keuruun Tk 27.3.1886, § 119; Tk 17.3.1887, § 23.

⁸¹¹ JyMA Keuruun Tk 31.3.1887, § 178.

⁸¹² JyMA Keuruun Tk 31.3.1887, § 178; Sk 21.10.1887, § 70; Tk 10.3.1888, § 44.

Oliko kyseisissä tapauksissa tahallista huoruuteen syyllistymistä? Tämän puolesta puhuu se, että kyseiset henkilöt olivat kertoneet asiasta vapaasti muille ihmisille, eivätkä oikeudessa pyrkineet mitenkään kiistämään asiaa. Toisaalta väitteet tuntuvat epäuskottavalta, koska huoruuteen syylliseksi tuomittu olisi menettänyt avioliitosta puolen naimaosansa ja joutunut maksamaan sakot itse huoruudesta, mikä tapahtuikin Matin tapauksessa. Lisäksi Wilhelmin kontolle olisi tullut 15 vuoden lapsenelatus.

Matin, Idan ja Wilhelmin motiiveista on vaikea sanoa mitään. Jos avioero oli tavoitteena, Matin ja Idan osalta se onnistui, vaikka suurin taloudellisin uhrauksin. Sen sijaan Wilhelmin tapauksessa, vaikka tuomiota isyydestä ei tullutkaan, Wilhelmin ilmestyminen ”häiritsemään” oikeudenkäyntiä saattoi vaikuttaa siihen, että Maria joutui suostumaan mahdollisesti pienempään elatukseen Johanneksen kanssa. Täten renki Wilhelm oli auttanut talollisenpoika Johannes-ta, saaden ehkä ainakin sitten sen ”jonkin rahapalkkion”.

Jos huoruudessa avioeron peruste tuli väärästä seksuaalisesta käytöksestä, muiden eroperusteiden taustalla oli seksuaalisen kanssakäymisen puute tai sen toteutumattomuus avioliitossa. Seksuaalisen kanssakäymisen oli katsottu vuosisatojen ajan olevan olennainen osa avioliittoa. Paitsi että se tuotti jälkeläisiä, yhdynnän tulkittiin 1500–1700-luvuilla lisäävän puolisoitten välistä kiintymystä ja tuottavan harmoniaa perheen sekä kotitalouden sisälle. Avioliittoa, jossa seksuaalisuus ei päässyt toteutumaan, ei välttämättä edes pidetty oikeana avioliittona.⁸¹³

Seksuaalisen kanssakäymisen puuttuminen näkyi myös 1800-luvun lopun avioerotapauksissa. Esimerkiksi toinen aikakauden juridinen eroperuste, hylätyksi tuleminen, viittasi epäsuorasti teemaan. Ero voitiin myöntää vaimolle, jos hänen miehensä hylkäsi tämän ”häijyydestä ja ynseydestä” tai katosi ulkomaille. Hylätyllä vaimolla oli mahdollisuus pyytää oikeudelta virallista kuuluttamista kaikissa kihlakunnan kirkoissa: miehen tuli palata yön ja yhden vuoden kuluessa.⁸¹⁴

Keuruun kärjäkunnassa vaimo haki seitsemän kertaa avioliiton purkautumisen uhalla oikeudelta miehen kuuluttamista takaisin. Neljässä tapauksessa hakijana oli mies, joista tosin kolmessa tapauksessa naisen olinpaikka oli jo tiedossa ja oikeudelta pyydettiin toimenpiteitä vaimon palauttamiseksi takaisin avioliittoon.⁸¹⁵ Vaikka kyseisissä tapauksissa ei välttämättä aina haettu ensisijaisesti avioeroa, tarkastelen näitäkin tapauksia erotematiikan kautta.

Eroa hakevien ihmisten puheissa ja oikeuden välipäätöksissä esiintyi seksuaalisuuden puute: karkulaisten täytyi palata ”yhdyselämään” puolisonsa kanssa. On kuitenkin otettava huomioon, että yhdyselämä-termillä viitattiin

⁸¹³ Marklund 2004, 178–182, 191; Jokiahho 2000, 120; Eilola 2002, 103–104.

⁸¹⁴ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 13. luku, § 4–6; Hemmer 1967, 48; Mahkonen 1978, 91–92, 108–109; Mahkonen 1980, 2, 42–53; Taussi Sjöberg 1988, 50. Ks. myös Trumbach 1998, 362–377.

⁸¹⁵ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901. Kyseisen avioeroperusteen suosiosta ks. & vrt. Mahkonen 1980, 78–81; Losman 1982, 303–304; Taussi Sjöberg 1988, 34, 76–78; Pohjola-Vilkuna 1995a, 63; Nieminen 2003, 59–61; Katajala 2005, 211–215; Paunonen 2005, 37–38.

1800-luvulla kokonaisuudessaan yhdessä asumiseen ja elämiseen avioliitossa. Seksuaalinen kanssakäyminen kuitenkin osaltaan sisältyi käsitteeseen.⁸¹⁶ Esimerkiksi kesti Abraham Heikinpoika valitti, kuinka hänen vaimonsa Eva Antintytär oli jo viidettä vuotta sitten luopunut ja karannut hänestä, *”arvatenkin siinä mielessä ettei enää tulla yhdyselämään hänen kanssaan”*. Irtolaisvaimo Amanda Taavetintyttären puolestaan pyytässä julkisesti neljä vuotta sitten karanneen miehensä peräänkuuluttamista, oikeus totesi, että häntä tullaan kuuluttamaan kihlakunnan kirkoissa *”palaamaan yhdyselämään vaimonsa (...) kanssa, uhalla että heidän avioliittonsa muutoin puretaan ja (...) tulee menettämään naimaosansa pesästä”*.⁸¹⁷

Avioero oli mahdollinen muutenkin kuin huoruuden tai hylkäämisen perusteella. Avioliitto voitiin julistaa vihkimisen jälkeen mitättömäksi⁸¹⁸ tai eroa voitiin hakea erivapauden perusteella vuoteen 1892 asti senaatilta ja tämän jälkeen sen oikeusosastolta⁸¹⁹.

Yhdessä tapauksessa eron perusteena oli impotenssi. Talollinen Matti Juhonpoika valitti että hän ei ollut vuosiin päässyt sängystä ylös, eikä kokenut enää parantuvansa asiasta. Hän oli huomannut vaivansa jo ennen avioliittoa ja toivoi yhdessä vaimonsa Johanna Heikintyttären kanssa avioliiton purkamista. Lääkärin todistuksen mukaan Matti oli halvautunut *”ruumiinsa alapuolelta ristiin yläpuolelle saakka”*. Halvaus ylettyi myös osittain *”vatsanpohjaan ja siitinsiin”*. Tuomiossaan oikeus totesi, että *”se luonnon vika (...) on yleisesti tunnettu (...) siitä syystä on peräti sopimaton avioliittoon (...)”* ja päätti purkaa avioliiton.⁸²⁰

Seksuaalinen kyvyttömyys oli ollut pitkään ruotsalaisessa lainsäädännössä kihlauksen estäjä tai epäsuora peruste avioerolle. Impotenssin vakavuus tuli siitä, että mies ei pystynyt täyttämään velvollisuuksiaan aviomiehenä.⁸²¹ Tällöin avioliitto ei päässyt täysin toteutumaan.

Yhdessä tapauksessa eroa haettiin riitaisen elämän vuoksi, jossa tuotiin esiin seksuaalisuuden puuttuminen. Herman Samulinpoika kertoi syyskäräjillä 1886, kuinka hänen vaimonsa Juditha Hermannintytär soimasi häntä muista naisista ja oli *”varkaansekainen”*. Kerran hän oli lukinnut Hermanin erääseen huoneeseen, jolloin hän oli omien sanojensa mukaan ollut lähellä kuolla näl-

⁸¹⁶ SAOB, ”samliv”, viitattu 27.8.2009.

⁸¹⁷ JyMA Keuruun Sk 16.10.1890, § 14; Sk 13.10.1896, § 80.

⁸¹⁸ Perusteina olivat tällöin pakottaminen avioliittoon, petoksella houkuttelu, papin suorittama vihkiminen, joissa osapuolia ei olisi lain mukaan saanut vihkiä, kihlauksen aikana tapahtunut pettäminen tai avioliittoon sopimaton ruumiillinen vika (RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 1. luku, § 1, 5, 2. luku, § 12, 13. luku, § 7-8; Hemmer 1967, 46; Mahkonen 1978, 36-38, 100-101. Ks. myös Marklund 2004, 168).

⁸¹⁹ Sami Mahkosen mukaan ero voitiin tällöin saada muun muassa riitaisen avioliiton, maanpakotuomion, elinkautisen vankeusrangaistuksen, tietyn ajan ehdottoman vankeusrangaistuksen, mielisairauden, parantumattoman sairauden, väkivaltaisuuden, epäsiiveillisen elämän, huumaavien aineiden käytön, pitkäaikaisen poissaolon tai juoppouden takia (Mahkonen 1978, 97-98, 110-114; Mahkonen 1980, 105-107, 109-110. Ks. myös Helin 1974, 21-22).

⁸²⁰ JyMA Keuruun Tk 31.3.1882, § 242; Sk 1.11.1882, § 125, liite ”Alleg 125”. Impotenssia koskevista erotapauksista ks. myös Nieminen 2003, 64-67; Katajala 2005, 215-218; Kietäväinen 2006, 110-111.

⁸²¹ Knuutila 1990, 190-192; Lennartsson 1999, 201-205; Eilola 2002, 104-105, alaviite 21; Jokiahho 2000, 146-147; Marklund 2004, 19, 256-269; Nieminen 2003, 64-65.

kään. Herman toivoi oikeudelta eroa, koska Judithan kanssa oli mahdoton elää, eikä hän *”koskaan saa nauttia avioelämän suloa”*. Juditha itse arveli oikeudessa miehensä vain *”suuttuneen herttaisiin päiviinsä (...)”* ja väitti Hermanin itse syyllistyneen huoruuteen. Aviopari oli asunut jo seitsemän vuotta erillään ja Judithan mukaan *”(...) aviorakkaus heidän välillään on jo päässyt vähän lauhtumaan”*.⁸²²

Onnistuivatko käräjille tulleet ihmiset sitten saamaan eron puoliosastaan? Hylkäystapauksissa avioero oli automaatio, jos kuuluttamisen jälkeen vaimo saapui käräjille määräjän päätyttyä. Näin tapahtui neljässä tapauksessa seitsemästä. Miesten osalta oikeus kuulutti vaimoja kerran, koska karkulaisten olinpaikat olivat yleensä tiedossa.⁸²³

Sen sijaan huoruuden osalta avioerotuomio ei ollut ollenkaan automaatio. Itse asiassa 13 tapauksessa syyttävät osapuolet jättivät ajamisen kesken, eivätkä yleensä tulleet syyttämänsä puolisonsa kanssa edes ensimmäiseen käsitelyyn.⁸²⁴ Ainoastaan kerran sovinto esitettiin kesken jäämisen syyksi. Lain mukaan huoruus olisi ollut pätevä avioeron syy vain, jos mies tai vaimo ei *”anteeksi antaa tahdo”*.⁸²⁵ Osassa tapauksista riidat oli varmasti sovittu, juridisessa mielessä annettu anteeksi ja jatkettu avioliittoa entiseen malliin. Sopimiset kertovat siitä, että avioero ei aina ollut loukatuille osapuolille välttämättömyys. Toisaalta, koska useissa tapauksissa avioliitot olivat käytännössä olleet lopussa riitaisuuden ja erossa asumisen vuoksi, käräjiltä jättäytymisen perusteena on monissa tapauksissa voinut olla myös todisteiden vähyys.

12 tapauksessa oikeus antoi tapauksien raueta, koska näyttöä ei ollut riittävästi, rikoksen tapahtumahetken ja oikeudenkäynnin välillä oli ollut liian pitkä aika, kantajalla ei ollut pöytäkirjoja mukanaan saapuessaan seuraavaan käsitelyyn tai koska huoruus olisi pitänyt käsitellä muualla kuin Keuruulla.⁸²⁶

Oikeus myönsi avioeron huoruuden perusteella lopulta seitsemässä, eli noin joka viidennessä huoruustapauksessa. Eron lisäksi syyllinen osapuoli tuomittiin menettämään taloudellisen naimaosansa avioliitosta. Esimerkiksi talvikäräjillä 1894 kihlakunnanoikeus tuomitsi suutari Vihtori Maijanpojan ja hänen vaimonsa Ida Eva Stiinantyttären avioliiton *”vastaajan tekemän huoruuden takia puretuksi ja Edla (...) menettämään puolen naimaosansa pesässä miehelleen Viktorille”*.⁸²⁷

Keuruun kärjäkunnassa tuomittiin 20 vuoden aikana yhteensä 13 avioeroa huoruudesta, hylkäyksestä tai impotenssista. Tämän jälkeen olisi eron saa-

⁸²² JyMA Keuruun Sk 25.10.1886, § 120. Yhdessä tapauksessa vaimo haki eroa väittäen saaneensa mieheltään kupan, johon tämä olisi sairastanut jo ennen vihkimistä. Mies kiisti tämän ja väitti kupan tulleen vaimon puolelta (JyMA Keuruun Tk 1.4.1884, § 178; Sk 8.9.1884, § 66).

⁸²³ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901.

⁸²⁴ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901.

⁸²⁵ JyMA Keuruun Tk 29.3.1893, § 286; RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 13. luku, § 4.

⁸²⁶ Esim. JyMA Keuruun Tk 2.4.1883, § 34; Sk 19.9.1898, § 148; Tk 15.3.1889, § 46; Sk 25.10.1882, § 18. Kanteen vanhenemisesta ks. myös Mahkonen 1980, 41; Taussi Sjöberg 1988, 48.

⁸²⁷ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 13. luku, § 4; Helin 1974, 19; JyMA Keuruun Tk 13.2.1894, § 93. Silloin kun avioero myönnettiin huoruuden perusteella, tuomittiin syyllinen yleensä myös huoruusrikoksesta. Seksuaalirikostematiikkaa käsitellään erikseen luvussa 7.2.2.

jan pitänyt hakea tuomiokapitulilta vielä muodollinen erovahvistus, eli erokirje. Kirkollinen vahvistus erolle vaadittiin uutta avioliittoa muodostettaessa.⁸²⁸

Porvoon ja Turun tuomiokapitulit vahvistivat Keuruun kihlakunnanoikeuden päätökset automaattisesti, jos asianosaiset niitä hakivat. Lähes kaikki hylkäyksen vuoksi avioeroa hakeneet hakivat ja saivat erokirjeensä, mutta huoruuden perusteella eroon tuomituista vain osa haki lopullista erokirjaa tuomiokapitulista⁸²⁹. Tuomiokapitulista löytyy myös muutamia puoltoja senaatilta erivapaudella haetuista avioerosta. Tuomiokapitulien myöntämiä lopullisia avioeroja oli edellä mainituista yhteenlaskettuna yhteensä 13.⁸³⁰

Avioerot olivat Sami Mahkosen mukaan alkaneet Suomessa hitaasti yleistyä 1800-luvun puolivälistä lähtien. Vielä vuosisadan vaihteessa erot olivat melko harvinaisia ja määrät alkoivat nousta jyrkemmin vasta 1910–1920-luvuilla kaupungistumisen ja teollistumisen kehityksen myötä. Virallisen tilaston mukaan valtakunnan tasolla avioerojen määrä olisi tosin alkanut kasvaa jo aiemmin, sillä vuosina 1881–1890 avioeroja oli keskimäärin vuotta kohden 33,8, mutta 1890-luvulla jo 98 avioeroa vuodessa.⁸³¹

Avioerolainsäädäntö pohjautui pitkään uskonpuhdistajien 1500-luvun ajatuksiin, ja vuoden 1929 uudessa avioliittolaissa eroprosessia pyrittiin helpottamaan. Huoruuden ja hylkäämisen lisäksi eron pystyi tämän jälkeen saamaan oikeudessa suoraan myös sukupuolitaudin, väkivaltaisuuden, vankeusrangautuksen, huumaavien aineiden käytön, mielisairauden tai yli kahden vuoden asumuseron jälkeen.⁸³²

6.4 Oikeus esiintymisareenana

Käräjät olivat esiintymisareena, jolla seksuaalisesta käyttäytymisestä negatiivisia seurauksia kokeneet ihmiset pystyivät parantamaan asemaansa. Peiluspintana ihmisten esiintymiselle olivat kihlakunnantuomari, paikallisista talollisista koostunut lautamiehistö ja paikallista yhteisöä edustanut käräjäyleisö. Talolliset ja lautamiehistö pystyivät vaikuttamaan oikeudellisiin päätöksiin ihmisten elä-

⁸²⁸ Helin 1974, 20; Mahkonen 1980, 6–9, 31–32; Losman 1982, 293, 295; Taussi Sjöberg 1988, 48; Pylkkänen 1991, 89; Nieminen 2003, 37–38, 77.

⁸²⁹ On mahdollista, että varsinkin 1890-luvun lopulla huoruustuomion saaneet hakivat erokirjan vasta myöhemmin 1900-luvulla, uuden avioliiton tultua ajankohtaiseksi.

⁸³⁰ JyMA Keuruun seurakunnan avioeropäätökset 1881–1900; Multian seurakunnan asumus- ja avioeropäätökset 1881–1900. Vastaavasti samasta erolukumäärästä ks. myös JyMA Keuruun seurakunnan väkilukutaulukot 1881–1900, TAULUKKO IV Hajoitettuja avioliittoja; Multian seurakunnan väkilukutaulukot 1881–1900, TAULUKKO IV Hajoitettuja avioliittoja; Pihlajaveden seurakunnan väkilukutaulukot 1881–1895, TAULUKKO IV Hajoitettuja avioliittoja.

⁸³¹ Mahkonen 1980, 1–3, 15; Mahkonen 1978, 86, 107–110; Helin 1974, 22–23; SVT VI, 10–34. Ks. myös Allardt 1953, 29–37; Taussi Sjöberg 1988, 33–34, 68–70, 74–75; Häggman 2003, 225.

⁸³² Mahkonen 1978, 93–94; Mahkonen 1980, 2–4, 29, 33–42 Avioliittolaki 1929, III (Avioliiton purkaminen), 2. luku, § 70–77. Ks. myös Helin 1974, 23–32.

mään, kun taas lautamiehistö ja oikeudenkäyntejä kuunnellut käräjäyleisö edustivat paikallisyhteisön moraalikäsitteitä.

Naimattoman lapsen saaneet äidit pystyivät käräjien avulla parantamaan omaa tilannettaan käyttämällä käräjiä apuna saadakseen lapsen isän kantamaan yhteistä taloudellista ja moraalista vastuuta lapsesta. Aina naisten ja miesten keskinäiset elatusneuvottelut eivät olleet tuloksellisia, joten äidit pystyivät nostamaan lastenelatuksen käräjillä esiin. Tällä oli neuvotteluja vauhdittava vaikutus, sillä joskus pelkkä uhka oikeudenkäynnistä sai miehen suostumaan elatukseen, usein keskinäisiä neuvotteluja jatkettiin oikeudenkäynnin aikana ja monissa tapauksissa tapaukset jäivät sikseen, koska elatuksesta oli päästy sopuun.

Miesten suostumusta oikeudenkäynnit vauhdittivat ensinnäkin moraalisessa mielessä: käräjillä, yhteisön edessä, mies joutui selkää seinää vasten korjaamaan omat jälkensä. Toisekseen miehille oli taloudellisesti edullisempaa tehdä naisten kanssa keskinäiset sopimukset kuin ottaa vastaan oikeuden tuomio. Elatuskanteen nostolla naisilla oli taustalla eräänlainen kaksoisstrategia: parhaimmalla tapauksella voitiin saada elatustuomio mutta vähintäänkin miehiä pystyttiin painostamaan keskinäiseen sopimukseen.

Naimattomat äidit pystyivät käräjillä vaikuttamaan myös omaan uhatuksi joutuneeseen seksuaaliseen maineeseensa. Tällöinkin vastuunkannon jakajaksi tulivat isät. Uhatuksi joutunutta mainetta voitiin puolustaa ensinnäkin kertomalla, kuinka seksuaalisuhteen oli oletettu johtavan avioliittoon. Naiset argumentoivat käräjillä miesten antamista aviolupauksista ja kihlauksista, joita oli toisinaan korostettu antamalla sormuksia. Joskus käräjillä tuotiin esille saatuja kihlalahjoja. Aviolupauksista ja kihlauksista kertomalla naiset pystyivät esittämään yhteisöä edustaneelle käräjäyleisölle, että he olivat toimineet yhteisön normien mukaan: olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä olettamansa tulevan aviomiehensä kanssa.

Naiset pystyivät argumentoimaan käräjillä myös siitä, kuinka mies olisi viettelnyt heidät luvattomaan seksuaalisuhteeseen. Tällöin vastuuta pyrittiin kantamaan tasaisemmin esittämällä erityisesti mies viettelijäksi. Näitä puhetoimia voisi tulkita J.L. Austinin puheaktiteorian mukaan puheakteina, jolloin pelkän kielellisen esityksen ohella saadaan jotain konkreettista aikaan. Tarkastelluissa tapauksissa lopullinen aikaansaannos oli naisen aseman ja maineen parantuminen käräjäyleisön mielessä. Kyseiset puheaktit eivät käräjillä olleet kuitenkaan naisten tietoisesti esittämiä, vaan ne syntyivät elatuskanteen ajamisen sivutuotteena heidän kertoessaan suhteen laadusta ja pyrkiessään saamaan mieheltä lapsenelatusta.

Aviottoman lapsen syntymä leimasi ensisijaisesti äidin. Käräjät olivat kuitenkin areena, jossa miehetkin joutuivat kantamaan vastuunsa. Tämä näkyy esimerkiksi vaikeuksissa tehdä puhdistusvala. Jos lapsenelatus tapauksissa miesten syyllisyydestä oli tullut vain puolinäyttö, oikeus antoi tällöin miehille mahdollisuuden vannon itsensä syyttömiksi. Valanvannomiset olivat 1800-luvun lopulla oikeudellinen jäännös valojen suuremmasta roolista vuosisatojen takaa. Miehet eivät kuitenkaan läheskään aina voineet vannon syyttömyyttään tai vähintäänkin epäröivät sitä.

Epäröinnille on löydettävissä kolmenlaisia syitä. Miehet saattoivat vain olla tyytymättömiä oikeuden päätökseen ja halusivat valittaa tuomiosta hovioikeuteen. Toinen peruste liittyi valan pyhyteen. Sekä valanteon muotoihin että siihen valmistautumiseen liitettiin vielä vuosisadan lopulla suuri uskonnollinen merkitys. Vala vannottiin Jumalan nimeen ja papeilta piti käydä saamassa ope- tusta valan merkityksestä. Joskus itsensä lapsen isiksi tietäneet miehet eivät hal- lunneet vannoa väärää valaa.

Kolmas peruste vannomisten nihkeyteen kytkeytyi oikeuden julistamaan tuomioon. Miehet oli julistettu käräjäleisön edessä puoliksi syyllisiksi ja joskus tämä oli tapahtunut huhujen ja tulkinnanvaraisten todistajanlausuntojen perusteella. Vaikka miehet olisivat vannoneet puhdistusvalan, yhteisön silmissä he olisivat jääneet puoliksi syyllisiksi ja yhteisön paine jälkien korjaamisesta olisi jatkunut oikeuden vapauttavan päätöksen jälkeen. Puhdistusvalan tekeminen olisi merkinnyt miesten maineen huononemista. Yhteisössä omista jäljistään huolehtiminen oli miehekästä. Sen sijaan aviottoman lapsen ja tämän äidin jät- täminen oman onnensa nojaan ei ollut. Tämän vuoksi puhdistusvalan tekemistä epäröitiin. Mahdollisuus puhdistusvalaan päättyi usein valan tekemiseen mutta myös siihen, että miehet tekivät naisten kanssa keskinäisen sovun. Viidessä ta- pauksessa miehet eivät lopulta halunneet vannoa valaa eikä oikeus muuttanut tuomiotaan. Miehet ottivat mieluummin 15 vuoden elatustuomion kuin van- noivat itsensä vapaaksi.

Käräjiltä haettiin myös avioeroa. Vuosisadan lopun avioerolainsäädäntö periytyi pohjimmiltaan jo 1500-luvun uskonpuhdistajien ajatuksiin. Lähes kaik- kiin avioeroperusteisiin kytkeytyi seksuaalisuus. Suorimmin tämä näkyi huoruudessa. Kuudessa tapauksessa kymmenestä eroa hakivat huoruuden perusteella miehet.

Huoruus loukkasi avioliiton pyhyttä. Petetyt osapuolet korostivat oikeu- dessa huoruuden loukkaavuutta muun muassa määrittelemällä sen ”irstaaksi” tai erityisesti avioliittoa loukkaavaksi. Huoruusrikoksen lisämääreitä käräjillä tuli myös siitä, että huoruuteen olisi syyllistytty useiden eri henkilöiden kanssa. Miehet olivat yleensä tällaisten syytösten kohteena. Kaikkein pahinta olivat huoruussuhteista seuranneet lapset, mitä syytöksiä esitettiin yleensä naisia koh- taan. Joskus huoruuteen saatettiin syyllistyä tahallaan päästäkseen avioliitosta eroon.

Väärän seksuaalisen ohella avioerotapauksissa tuli ilmi seksuaalisuuden puute. Seksuaalinen kanssakäyminen tuotti jälkeläisiä, ja sen arveltiin sekä vahvistavan avioliittoa että tuottavan harmoniaa. Seksuaalisuuden puute näkyi suoraan tapauksissa, joissa eron perusteena oli miehen impotenssi. Joskus myös riitaisissa avioliitoissa korostettiin seksuaalisuuden toteutumattomuutta. Epä- suoremmin seksuaalisuuden puutteeseen kytkeytyvät hylkäämistapaukset. Kar- ranneen puolison takaisinkutsuissa korostettiin sitä, että karanneen puolison olisi tullut palata takaisin ”yhdyselämään”, millä laajemmassa mielessä tarkoi- tettiin koko avioelämää. Hylkäämistapauksissa ero olikin automaatio, jos puoli- so ei määrääjassa palannut takaisin. Huoruustapauksissa ero myönnettiin vain joka viidennessä tapauksessa.

Avioeron myöntämisen ohella lainsäädäntö ja paikallinen oikeus olivat myös muulla tavalla kiinnostuneita ihmisten seksuaalielämästä ja sen seurauksista.

7 RAJOITUS JA RANKAISU LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ JA OIKEUDESSA

7.1 Seksuaalisen kanssakäymisen vaikutukset kihlaukseen

7.1.1 Helppo ja vaikea kihlaero

Seksuaalisella kanssakäymisellä oli 1800-luvun lopulla merkittäviä juridisia vaikutuksia kihlaukseen ja erityisesti kihlaeron saamiseen. Vuosisadan lopun lainsäädäntö tuli Ruotsin vuoden 1734 valtakunnanlaista, jonka naimakaaren säädökset kihlauksen aikaisen seksuaalisuuden merkittävyydestä avioliiton muodostamisessa olivat lähtöisin kristillisistä normeista, vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä ja vuoden 1686 kirkkolaista. Nämä olivat korostaneet sukupuoliyhteyden merkittävyyttä avioliitosta muodostumisessa.⁸³³

Periaatteessa kihlauksen purkaminen oli verrattain helppoa, jos molemmat osapuolet olivat asiasta samaa mieltä. Kihlaparit voivat tällöin hakea omaaloitteisesti erokirjettä tuomiokapitulista.⁸³⁴ Keuruun ja Multian seurakunnista löytyy vuosilta 1881–1900 38 tällaisiin tapauksiin liittyvää myönteistä kihlaeronpäättöstä, joita Turun tai Porvoon tuomiokapitulit olivat myöntäneet.⁸³⁵

Yhteisen erohalun lisäksi kihlapariin kohdistui toinenkin vaatimus. Heidän ei olisi saanut olla seksuaalisessa kanssakäymisessä keskenään: *”Jos kihla-*

⁸³³ Ks. KL 1686 (1986), 15. luku (Kihlamisest ja Awiokäskystä), § 1–26, 16. luku (Erosta Kihlauris ja Awiokäskys), § 1–5. Nieminen 1951, 72–73; Mahkonen 1978, 15–16, 29–30, 87; Sihvo 1981, 22–24; Lennartsson 1999, 123–126, 158; Kietäväinen 2006, 68–69, 72–73, 115.

⁸³⁴ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 4. luku, § 4; Kuninkaallinen kirje 11.11.1747; Hemmer 1967, 14; Mahkonen 1978, 87–88; Lennartsson 1999, 158–159; Nieminen 2003, 48–50, 77. Ks. Losman 1982, 298–299.

⁸³⁵ JyMA Keuruun seurakunnan avioeropäätökset 1881–1900; Multian seurakunnan asumus- ja avioeropäätökset 1881–1900. Erokirjan muodoista ks. Mahkonen 1980, 6–9.

kumppanit tahtovat erota, ja eivät ole toisiinsa sekautuneet, ilmoittakoot asian kapitulille ja kihlaus purettakoon (...).⁸³⁶

Tuomiokapitulin puoltavissa päätöksissä poikkeuksetta mainittiin, että kihlapari eivät olleet tiettävästi sekaantuneet toisiinsa lihallisesti tai että, asia oli asianmukaisesti todistettu. Esimerkiksi multialaisten talollisenpoika Emil Alfred Matinpojan ja talollisentytär Wilhelmina Abrahamintyttären kihlauksen tuomiokapituli julisti puretuksi, koska he olivat "(...) suostuneet peräyttämään sen naimislupauksen, jonka he ovat toisilleen antaneet, sen tähden ja koska asianmukaisesti todistettu on, ettei hakijain välillä tiettävästi ole ollut lihallista sekaannusta (...)". Keuruulaisten irtolaisten Manu Manunpojan ja Erika Jeremiaantyttären kihlauksen Porvoon tuomiokapituli taas purki, koska "(...) yllämainitut naittilaat ovat suostuneet kihlauksensa purkamiseen, ja todistettu myös on, että he eivät ole toisiinsa luvottomasti sekaantuneet (...)".⁸³⁷

Tuomiokapitulille riitti alkuperäisessä kihlaerohakemuksessa⁸³⁸ annettu vakuutus, että seksuaalista kanssakäymistä ei tiedetty tapahtuneen⁸³⁹. Kyseisen todistuksen ollessa puutteellinen kihlaeroa ei myönnetty⁸⁴⁰. Joskus kirkkoherra laati hakemuksen, jolloin tämä oli todennäköinen vakuuttaja. Kirkkoherraa ei periaatteessa olisi kihlaerohakemuksissa tarvittu, koska Anna-Liisa Niemisen mukaan kihlapari pystyi oma-aloitteisesti hakemaan kihlaeroa, jos heitä ei ollut vielä kirkollisesti kuulutettu. Sen sijaan kuulutusten jälkeen erosta olisi pitänyt keskustella ensin papin tai kirkkoherran kanssa. Vasta tämän eronpyyntö olisi voitu lähettää tuomiokapituliin.⁸⁴¹

Mutta oli kyse sitten pelkästään kihlautuneista tai jo kirkollisesti kuulutetuista, kihlaeropäätösten muodon perusteella pelkät kihlaparin omat vakuutetut eivät olisi riittäneet⁸⁴². Pappia siis tarvittiin joka tapauksessa. Hänen ohella hakemuksessa saatettiin käyttää joskus myös muita ulkopuolisia todistajia. Esimerkiksi yhdessä tapauksessa vakuutuksen lihallisen kanssakäymisen puuttumisesta oli antanut morsiamen isä⁸⁴³. Kihlaeropäätöksissään tuomiokapituli aina viimeiseksi oikeutti kihlatut menemään kumpikin uusiin naimisiin.

⁸³⁶ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 4. luku, § 4; Kuninkaallinen kirje 11.11.1747. Myös Halmesmaa 1976, 18; Mahkonen 1978, 90; Heikinmäki 1981, 154; Losman 1982, 296; Håkanson 1999, 134; Lennartsson 1999, 158–159; Nieminen 2003, 48–50.

⁸³⁷ JyMA Keuruun seurakunnan avioeropäätökset 1881–1900; Multian seurakunnan asumus- ja avioeropäätökset 1881–1900; Multian seurakunnan kihlaeropäätös, annettu Turussa 18.8.1887; Keuruun seurakunnan kihlaeropäätös, annettu Porvoossa tuomiokapitulissa 13.11.1888.

⁸³⁸ Sigrid Håkansonin mukaan ainakin Ruotsissa eroa hakeneiden oli tullut olla vielä 1700-luvulla henkilökohtaisesti paikalla. Kirjalliset anomukset riittivät 1840-luvulta eteenpäin (Håkanson 1999, 135).

⁸³⁹ Suomessa vuodesta 1899 eteenpäin kihlattujen ei enää tarvinnut asiaa tuomiokapitulille erikseen todistaa (Keisarillisen senaatin päätös 10.5.1899).

⁸⁴⁰ JyMA Keuruun seurakunnan kihlaeropäätös, annettu Turun tuomiokapitulissa 9.4.1896.

⁸⁴¹ JyMA Keuruun seurakunnan avioeropäätökset 1881–1900; Multian seurakunnan asumus- ja avioeropäätökset 1881–1900; Mahkonen 1978, 90; Nieminen 2003, 48–50. Ks. Taussi Sjöberg 1988, 79; Håkanson 1999, 135–136.

⁸⁴² Vrt. Mahkonen 1978, 90.

⁸⁴³ JyMA Keuruun seurakunnan kihlaeropäätös, annettu Turussa 12.5.1881.

Jos kihlatut olivat riitautuneet mutta erimielisiä kihlaeron hakemisesta, oli kihlakunnanoikeuden tehtävä myöntää ero. Myös tällöin otettiin kantaa parisuhteen luonteeseen, koska seksuaalinen kanssakäyminen kihlauksen aikana olisi estänyt eron.⁸⁴⁴

Keuruun kärjäkunnassa käsiteltiin 20 vuoden aikana kuutta kihlaerotausta ja kuutta tapausta liian pitkistä kihla-ajoista⁸⁴⁵, joissa oikeus joutui pohtimaan kihlaeron myöntämisten perusteita. Ensin mainituissa osapuolet olivat erimielisiä purkamisesta, kun taas osassa jälkimmäisistä tapauksista molemmat osapuolet halusivat kihlaeron.

Kihlaparit vakuuttivat toistuvasti oikeudelle, että seksuaalista kanssakäymistä ei olisi tapahtunut. Maaseuturahvas oli täten tietoinen lakipykälästä ja he tiesivät mihin vedota⁸⁴⁶. Esimerkiksi suutari Juho Emil Juhonpojan edustaja haki eroa seitsenvuotisesta kihlauksesta ja kertoi, että "(...) *kova eripuraisuus on vallinnut kihlakumppanien kesken, eivätkä he tällä ajalla ole toisiinsa lihallisesti sekaantuneetkaan* (...)".⁸⁴⁷

Multian kirkkoherra Arvid Lundén oli haastanut torpanpojan Heikki Erikinpojan ja talontytär Ilma Elina Erikintyttären käräjille liian pitkistä kihlaajasta. Kyse oli ongelmallisesta naimakaupasta. Ilma Elina halusi eroon kihlataustaan Heikistä, koska ei huolinut "(...) *semmoisesta mieheestä, jota kohtaan hänellä ei ole vähintäkään rakkautta* (...)". Sulhanen Heikki Erikinpoika olisi halunnut Ilma Elinan vaimokseen, mutta ei halunnut siihen pakottaa, jos se olisi ollut Ilma Elinasta vastenmielistä. Viimeisessä käsittelyssä Heikki pyysi purkua kihlauksesta "*vakuutuksen olevansa ihan puhdas morsiamestaan Ilma Elinasta niin kuin sekin hänestä* (...)".⁸⁴⁸

Jos kihlaparin väitteet olivat oikeudelle uskottavia eikä muita syitä kihlaeron esteeksi ollut, oikeus myönsi kihlaeron. Esimerkiksi itsellinen Hilda Sofia Kasperintyttären ja itsellinen Albinus Vilhonpojan välinen kihlaus suostuttiin purkamaan, koska kihlatut olivat suostuneet siihen ja "*selittäneet etteivät he ole toisiinsa sekaantuneet* (...)".⁸⁴⁹

Oikeus ei lähtenyt koskaan tarkastelemaan kyseisiä väitteitä yksilöidysti. Sukupuoliyhteyden kiistäminen vaikuttaakin olleen enemmän juridinen muodollisuus, joka voitiin esittää, jos mitään selviä päinvastaisia todisteita, esimerkiksi lasta, ei ollut. Kihlaeropäätösten lopussa ilmoitettiin aina erokirjan hakemisesta tuomiokapitulilta, joka lopullisesti vahvisti eron. Yhtä tapausta lukuun

⁸⁴⁴ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 3. luku, § 9, 4. luku, § 4, 5; Hemmer 1967, 14; Taussi Sjöberg 1988, 138; Lennartsson 1999, 158–159; Nieminen 2003, 54–58, 77.

⁸⁴⁵ **LIITTEET:** TAULUKKO 1 Käytettyjen oikeustapausten määrät käräjillä.

⁸⁴⁶ Vrt. Gowing 1998, 166.

⁸⁴⁷ JyMA Keuruun Tk 18.4.1898, § 44. Myös Taussi Sjöberg 1988, 119, 127; Nieminen 2003, 52–54.

⁸⁴⁸ JyMA Keuruun Sk 25.9.1891, § 266; Tk 12.2.1892, § 108.

⁸⁴⁹ JyMA Keuruun Sk 24.10.1895, § 186. Vielä vuonna 1887 papin edessä nuhdeltuna ollessa Hilda oli sanonut Albinusta lapsensa isäksi, mutta käräjillä hän väitti, että oli sanonut niin "*ainoastaan papin pakoituksesta*" (JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelo, 21.10.1887, 5.11.1887, 19.11.1887). Vuonna 1894 kihlaeroa ei ollut vielä myönnetty koska Hildan lapsen isän yhä oletettiin olevan Albinus (JyMA Keuruun Tk 23.2.1894, § 207; Sk 11.9.1894, § 80).

ottamatta Keuruun ja Multian osalta tuomiokapituli vahvisti aina oikeuden päätökset.⁸⁵⁰

Kihlaeron saamista helpotti, jos seksuaalinen kanssakäyminen oli tapahtunut jonkun ulkopuolisen kanssa. Jos toinen osapuoli oli ennen kihlausta tai sen aikana ollut salavuoteudessa kolmannen osapuolen kanssa, oli kihlaus lain mukaan tällöin mitätön.⁸⁵¹

Keuruun kärjäkunnassa useissa kihlaerotapauksissa näin oli käynyt. Esimerkiksi renki Stefanus Abrahaminpoika kertoi tulleen kolmasti kuulutetuksi itsellinen Ida Wilhelmina Emanuelintyttären kanssa, mutta kun tämä "(...) kuulutuksen aikana rupesi pitämään lihallista yhteyttä muiden miesten kanssa ja sitten hankki itselleen äpärälapsenkin, niin ei hän enää sano tahtovansa ottaa häntä vaimokseen (...)". Ida tunnusti kihlauksen Stefanuksen kanssa ja sanoi, että heidän välinsä olivat kylmenneet. Hän oli alkanut harjoittamaan muiden miesten kanssa lihallista yhteyttä ja synnyttänyt lopulta "äpärälapsen". Oikeus myönsi eron kihlauksen aikaisen huoruuden vuoksi.⁸⁵²

Vuoden 1734 lain mukaan kihlatun syyllistyessä seksuaaliseen kanssakäymiseen kihlaamattoman kanssa, olisi heitä tullut vielä erikseen sakottaa. Keuruun käräjillä tätä juridista puolta ei tuotu koskaan erikseen esille. Tällaista sanktiota ei myöskään esitetty enää uudessa rikoslaissa 1889.⁸⁵³

Kihlaeroa haluava itsellinen Abraham Asaria Evanpoika kertoi vastaavasti, että hän oli kuulutusten jälkeen muuttanut morsiamensa kanssa Eevalan mäkitupaan. Tämän jälkeen itsellinen Effia Taavetintytär olisi pitänyt yhteyttä muiden miesten kanssa ja tullut raskaaksi. Effia itse kielsi tämän ja väitti kyseistä lasta Abrahamin siittämäksi. Todisteiden puutteessa oikeus ei tuominnut kihlaeroa.⁸⁵⁴ Oikeudessa pariskuntien juridisen aseman ja seksuaalisen kanssakäymisen keskinäinen tulkitseminen oli yleensäkin hankalaa⁸⁵⁵.

Aineiston kihlaerotapauksissa huoruuteen syyllistyneinä oli selvästi enemmän naisia kuin miehiä. Tämä johtuu siitä, että muille miehille tehdyt lapset olivat oivallinen todiste naisten syyllisyydestä. Naiset joutuivat joskus tunnustamaan asian käräjillä hakiessaan itse kihlaeroa.

⁸⁵⁰ JyMA Keuruun seurakunnan avioeropäätökset 1881–1900; Multian seurakunnan asumus- ja avioeropäätökset 1881–1900. Kihlaerojen hakemisesta välillä kirkkoneuvosto – kihlakunnanoikeus – tuomiokapituli ks. Losman 1982, 295, 298–299, 306–308; Håkanson 1999, 134–138.

⁸⁵¹ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 4. luku, § 3; Taussi Sjöberg 1988, 27–32, 143. Kihlaus olisi ollut mitätön myös, jos kihloihin olisi a) pakotettu, b) jos toinen osapuoli olisi ennen kihlausta saanut salaisen tarttuvan, paranemattoman taudin, c) kihlautuminen olisi tapahtunut juovuksissa, d) mies olisi valehdellut henkilöllisyydestään. Jälkeenpäin kihlaero voitiin myöntää myös, jos mies hylkäsi naisen (RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 4. luku, § 1–2, 6–8).

⁸⁵² JyMA Keuruun Tk 29.3.1888, § 232. Ks. myös Heikinmäki 1981, 154; Nieminen 2003, 87; Kietäväinen 2006, 53–54, 66, 72–73.

⁸⁵³ RVL 1734 (1877), Rikoskaari: 55. luku, § 2; Rikoslaki 1889.

⁸⁵⁴ JyMA Keuruun Sk 19.9.1898, § 147.

⁸⁵⁵ Karin Hassan Jansson korostaa, kuinka oikeuden oli 1600–1700-luvuilla esimerkiksi raiskauksista tuomioita jakaessaan vaikea tulkita esimerkiksi sitä, olivatko pariskunnat olleet jo kihloissa, tai oliko raiskaustapahtuma vasta synnyttänyt kihlasuhteen, tai mitä vaikutuksia oli raiskauksen jälkeen tapahtuneella kihlauksella (Jansson 2002, 122–161, 225–229, 325–326).

Jos perusteet olivat kunnossa, kihlaeron saaminen 1800-luvun lopulla oli suhteellisen helppoa. Ne olivat myös verrattain yleisiä. Andreas Marklund on pitänyt tähän syynä kihlauksen epäselvää statusta mutta toisaalta on muistettava, että kyseessä oli vielä avioliiton harkinta-aika.⁸⁵⁶

Eron saaminen sen sijaan vaikeutui, jos kihlatut tunnustivat olleensa seksuaalisessa kanssakäymisessä keskenään, tai jos suhteesta oli konkreettisenä todisteena lapsi. Esimerkiksi torppari Kaarle Juhonpoika vastusti käräjillä kihlattunsa torpanleski Ida Konstantinintyttären kihlaeropyyntöä väittämällä, että he olivat maanneet yhteisessä sängyssä ja eläneet kuin vihitty pariskunta. Ida myönsi, että he olivat maanneet yhdessä, mutta "(...) *kaikessa siveydessä* (...)".⁸⁵⁷

Seksuaalisuuden juridisia merkityksiä pohdittiin myös yhden kirkollisen nuhtelun aikana, jossa pappi, joko kirkkoherra Herman Pihlman tai kappalainen K.S.F. Berghroth, nuhteli pariskuntaa liian pitkästä kihla-ajasta. Renki Alpiinus Hilpunpoika tunnusti yhtyneensä kihlattunsa kanssa, joka puolestaan kielsi asian. Piika Hilda Sofia Kasperintytär torui Alpiinusta pappien edessä kysyen "*kuinka sinä taidat itsesi niin sitoa?*" Jos rupeisin kysymään perään niin missä olis todistajat?". Alpiinus oli vastannut tähän, että "*kysy perään vaan, jos tahdot; mutta kyllä asia tosi on*". Pappi kehotti tällöin pariskuntaa menemään vihille, koska heillä näytti olevan maalliseen lakiinkin perustettu syy siihen.⁸⁵⁸

Seksuaalinen kanssakäyminen kihlauksen aikana loi pysyvän oikeudellisen suhteen. Tämä näkyy myös siinä, että kihlaus, johon ihminen olisi pakotettu, olisi ollut mitätön ainoastaan "(...) *elleivät kihlakumppanit ole toisiinsa sekaantuneet*"⁸⁵⁹. Yhdynnässä muodostunutta oikeudellista suhdetta ei voinut niin vain purkaa, koska tällöin oli syntynyt oikeusvaikutuksiltaan normaalin avioliiton kaltainen *epätäydellinen avioliitto*.

7.1.2 Harvinainen epätäydellinen avioliitto

Epätäydellistä avioliittoa koskevassa lainsäädännössä korostui erityisesti miehen vastuu esiaviollisesta seksuaalisuudesta. Juridisesti osapuolina olivat tällöin mies ja nainen yhdessä vanhempiensa eli käytännössä naittajatahon kanssa. Naiset eivät olleet asiassa kuitenkaan täysimääräisiä oikeudellisia subjekteja.

Miehen olisi lain mukaan pitänyt päättää seksuaalisessa kanssakäymisessä muodostunut pysyvä oikeussuhde kirkollisella vihkimisellä. Jos mies tai nainen olisi tällöin vastustanut avioliittoa, olisi oikeuden pitänyt julistaa kihlapari juridisessa mielessä aviopariksi. Tällainen avioliitto olisi voitu purkaa vain kuten normaali avioliitto.⁸⁶⁰

⁸⁵⁶ Mahkonen 1978, 107–110; Losman 1982, 301; Taussi Sjöberg 1988, 54, 57; Marklund 2004, 20; Nieminen 2003, 77.

⁸⁵⁷ JyMA Keuruun Sk 17.9.1898, § 142. Yhdynnästä kihlauksen aikana ks. Losman 1982, 295; Gowing 1998, 165–166.

⁸⁵⁸ JyMA Keuruun seurakunnan kirkkokurinalaisten luettelot, 14.11.1887. Ks. myös Marklund 2004, 172. Vrt. Taussi Sjöberg 1988, 72, 79, 142.

⁸⁵⁹ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 4. luku, § 1.

⁸⁶⁰ "*Jos mies makaa morsiamensa, niin se on avioliitto, joka on vihkimisellä päätettävä, joko kihlaus on tehty ehdoilla tai ehdoitta, vaikka ei samat ehdot olisi täytettykään. Jos mies karttaa vihkimistä ja pysyy wastahakoisena, pidettäköön nainen hänen aviowaimonansa (...)*" (RVL

Vastaava oikeusvaikutus syntyi, jos mies makasi naisen aviolupauksilla. Tällöin miehen olisi täytynyt ottaa nainen vaimokseen, jos tämä ja hänen vanhempansa olisivat sitä halunneet. Miehen kieltäessä aviolupaukset tai vastustuksessa avioliittoa, oikeuden olisi kuulunut samalla tavoin julistaa juridinen avioliitto.⁸⁶¹ Kyseinen lainkohta oli alun perin luotu suojelemaan naista viettelyltä, eli miehen antamilta vääriltä aviolupauksilta⁸⁶².

Oikeusvaikutusten suhteen ero oli siinä, että kihlauksen aikainen sukupuoliyhteys synnytti automaattisesti oikeudellisen suhteen, mutta aviolupausten osalta vain, jos nainen anoi tuomioistuimelta niiden vahvistamista. Molempien säännösten mahdollisena lopputuloksena oli se, että oikeudessa voitiin vahvistaa niin sanottu *epätäydellinen* tai *vajavainen avioliitto*. Tällöin nainen olisi saanut vaimolle kuuluvat oikeudet ja esimerkiksi lapset olisivat olleet perimyksessä aviolasten asemassa.⁸⁶³ Keuruun kärjäkunnasta löytyy vain kaksi tapaus-ta, joissa oikeus julisti kihlaparin aviopariksi.

Torpparinpoika Abraham Juhonpoika ja hänen kihlattunsa piika Maria Kristiina Kustaavantytär olivat talvikäräjillä 1881 liian pitkän kihla-ajan vuoksi. Molemmat myönsivät seksuaalisen kanssakäymisen, mutta Maria korosti, ettei hänen tarvitsisi mennä naimisiin Abrahamin kanssa, koska tällä oli ollut muitakin naisia. Tämän asian todistajatkin vahvistivat. Oikeus lopulta päätti, että koska Abraham oli myöntänyt olleensa kihlauksen jälkeen sukupuoliyhteydessä Maria Kristiinan kanssa, kyseessä olisi tällöin lain mukaan avioliitto ja "(...) tulee (...) laillisena vaimona pidettämän".⁸⁶⁴

Toisessa tapauksessa renki Kalle Kustaa haki huoruuden vuoksi kihlaeroa kesti Amanda Aleksanterintyttärestä. Oikeudenkäynnin kestäessä kävi ilmi, että Amanda oli jo 1870-luvulla julistettu Kallen aviovaimoksi. Heitä oli tämän jälkeen nuhdeltu kirkkoneuvostossa liian pitkästä kihla-ajasta. Amanda kertoi syyskäräjillä 1880, että hänellä oli ollut ennen kihlausta yksi lapsi. Kihlauksen jälkeen hän oli saanut kaksi lisää, joiden isä oli Kalle. Yhteiset lapset olivat syy, miksi oikeus oli aiemmin julistanut kihlaparin aviopariksi. Heille ei voitu kuitenkaan perusteiden puuttuessa myöntää eroa.⁸⁶⁵

1734 (1909), Naimiskaari: 3. luku, § 9). Ks. myös Nieminen 1951, 72-74; Hemmer 1967, 49; Halmesmaa 1976, 18; Mahkonen 1978, 15-16, 29-30; Sihvo 1981, 23, 25; Taussi Sjöberg 1988, 143; Håkanson 1999, 134.

⁸⁶¹ "Jos mies naimisen ehdolla makaa naisen, niin ottakoon hänet waimoksensa, jos nainen waatii ja hänen isänsä ja äitinsä siihen suostuvat. Jos mies on wastahakoinen, tehköön niin kuin edellä sanottu on. Jos hän kieltää lupauksensa tuomitkoon siitä oikeus (...)" (RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 3. luku, § 10). Ks. myös Nieminen 1951, 72-74; Hemmer 1967, 49-50; Mahkonen 1980, 7, alaviite 9; Sihvo 1981, 25; Marklund 2004, 170-171. Epätäydellinen avioliitto syntyi myös, jos aviolupausten myötä lapsen synnyttänyt nainen oli kirkotettu miehen morsiamena (Hemmer 1967, 49-50; Losman 1982, 295). Aviolupausten juridisesta velvoittavuudesta Norjan osalta ks. Telste 1999b, 223-270.

⁸⁶² Nieminen 1951, 74; Hemmer 1967, 50; Mahkonen 1978, 16, 29-30.

⁸⁶³ Hemmer 1967, 49-50; Pylkkänen 1991, 90-91.

⁸⁶⁴ JyMA Keuruun Tk 2.5.1881, § 162; Sk 26.10.1885, § 268, Liite "A § 268". Aviopariksi julistamisesta käytännössä ks. myös Losman 1982, 295; Nieminen 2003, 44-48; Marklund 2004, 171-173; Paunonen 2005, 30-31, alaviite 145.

⁸⁶⁵ JyMA Keuruun Sk 26.10.1880, § 174; Tk 27.4.1881, § 75, papinkirja; Sk 28.11.1881, § 40; Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 6.11.1875.

Ihmisten pakottaminen avioliittoon saattoi johtaa epäsopuisiin avioliittoihin⁸⁶⁶. Aviopariksi julistaminen vaikuttikin negatiivisesti kyseisten pariskuntien elämään myöhemmin, eivätkä he itse ottaneet avioliittoaan kovin vakavasti. Ainakin Abraham Juhonpoika ja vaimonsa Maria Kristiina elivät myöhemmin vuosikausia omilla tahoillaan, elleen pysyvissä suhteissa muiden kanssa. Huoruuden vuoksi he joutuivat kirkon huomion kohteeksi ja lopulta käräjille.

Käräjillä Maria Kristiina toi esiin näkemyksensä epätäydellisestä avioliitosta. Hän tunnusti pitäneensä yhtä kesti Viktorin kanssa. Sitä ei olisi saanut kuitenkaan lukea hänelle huoruuden rikokseksi, koska Abraham oli myös rikkonut heidän avioliittonsa huoruudella, ja "(...) sellainen pariskunta kuin (...) jotta oikeus on vastoin heidän tahtoaan aviokumppaneiksi julistanut siksi toiseksi ei olisi sen arvonen kuin oikea pariskunta". Myöskään paikalliset ihmiset eivät ottaneet tällaista avioliittoa täysin tosissaan, koska seuraavilla käräjillä Abrahamin kumppani piika Wilhelmiina Annaliisantytär puolusti suhdetta muun muassa sanomalla, että hän Abrahamia "(...) niin kuin kaikki muutkin paikkakunnalla luuli naimattomaksi mieheksi (...)". Vastaavanlainen lausunto annettiin myös paria vuotta myöhemmin kirkkoneuvoston kokouksessa, jossa Abrahamia ja Mariaa nuhdeltiin edelleen liian pitkästä kihla-ajasta.⁸⁶⁷

Molemmat pariskunnat hakivat vielä 1890-luvun lopussa avioeroa käräjiltä. Syyskäräjillä 1897 Maria Kristiina mainitsi, että he olivat vuodesta 1882 asuneet erillään eivätkä pitäneet mitään yhteyttä toisiinsa. Molemmat esittivät eron perusteluina sen, että toinen osapuoli oli syyllistynyt huoruuteen. Maria tunnusti synnyttäneensä vuonna 1882 Abrahamin siittämän lapsen, mutta eivät olleet sittemmin "toisiinsa lihallisesti sekaantuneet". Kalle Kustaan ja Amanda Aleksanterintyttären tapauksessa taas Kallen asiamies selitti, että Kalle Kustaa ei enää hakenut eroa huoruuden vuoksi, vaan "(...) tahtoi päästä hänestä eroon ainoastaan sen takia ettei hän tunne povessaan vähääkään rakkautta Amanda kohtaan (...)". Näytön puuttuessa pariskunnat eivät kuitenkaan eroa saaneet.⁸⁶⁸

Kihlauksen aikaisella seksuaalisella kanssakäymisellä oli täten lopullisia, rajoittavia seurauksia ihmisten elämään. Kihlakunnanoikeus ei kuitenkaan ollut kovin hanakasti julistamassa seksuaalisessa kanssakäymisessä olleita kihlapareja aviopareiksi. Ei vaikka lain kirjain olisi tullut täytetyksi.⁸⁶⁹ Tällainen tilanne on nähtävissä edellisen luvun kihlaerotapausten lisäksi sellaisissa lastenelatus-tapauksissa, joissa naimattomat äidit puhuivat julkisesti oikeuden edessä kihlauksista ja miesten antamista aviolupauksista.

Oikeus ei pahemmin reagoinut näihin naisten oikeudessa esittämiin väitteisiin. Ei edes silloin kun mies todettiin aviottoman lapsen isäksi joko täydellä⁸⁷⁰ tai puolella näytöllä⁸⁷¹. Tällöinhän oikeus oli myöntänyt, että väitetty sek-

⁸⁶⁶ Ks. Eilola 2002, 121.

⁸⁶⁷ JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 268; Tk 24.3.1886, § 88; Keuruun seurakunnan kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887.

⁸⁶⁸ JyMA Keuruun Sk 15.10.1897, § 107; Tk 17.2.1899, § 164. Epätäydellisten avioliittojen eroista Suomessa ks. Mahkonen 1978, 31–33, 129–130.

⁸⁶⁹ Ks. myös Lindstedt Cronberg 1997, 115; Pylkkänen 1991, 91.

⁸⁷⁰ Esim. JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249; Sk 4.11.1886, § 257; Sk 19.10.1887, § 38.

⁸⁷¹ Esim. JyMA Keuruun Tk 23.3.1886, § 73; Sk 10.10.1885, § 40.

suaalinen kanssakäyminen oli ainakin todennäköisesti tapahtunut. Miksi oikeus sivuutti naisen tunnustukset kihlauksesta? Tähän on löydettävissä kolmenlaisia syitä: *kihlausten/aviolupausten epävirallisuus, naimattomien äitien passiivinen rooli ja lainsäädännön vanhanaikaisuus 1800-luvun lopussa.*

Ensinnäkin kahden kesken tehdyillä kihlauksilla ei välttämättä ollut oikeudellista pohjaa tai kihlaus oli ainakin vaikea todistaa. Samoin oli aviolupausten⁸⁷² laita. Elatustapausten kantajat saattoivat olla suoraan tietoisia kihlauksen epävirallisuudesta, sillä esimerkiksi itsellinen Kristiina kertoi, että he olivat Nikkari Abrahamin kanssa kihlautuneet *”vaikka ainoastaan kahden kesken, joten kantajalla ei ole parempaakaan todistusta, kuin puhe ja sormus. Näin pitäen kantajaa morsiamenansa vietteli vastaaja hänet luvattomaan sekaannukseen josta seurasi lapsi (...)*⁸⁷³.

Oikeudessa olisi joka tapauksessa pitänyt esittää vahvempia todisteita kuin pelkästään omat sanat tapahtumista. Kahden kesken annetuilla aviolupa-uksilla tai tehdyillä kihlauksilla ei ollut arvoa, jos niitä ei voitu oikeudessa näyttää toteen tavanomaisilla todistelusäännöillä.⁸⁷⁴

Kihlauksen virallisten muotojen puutetta tarkasteltaessa tärkein näkökulma on kuitenkin se, että lastenelatusapausten osapuolet eivät koskaan olleet kirkollisessa mielessä kihloissa. He eivät olleet hakeneet kuulutuskirjaa pappilasta eikä heidän kihlaustaan ollut virallisesti kirkossa kuulutettu. Toisin oli asian laita edellä käsitellyissä tapauksissa, joissa epätäydellinen avioliitto lopulta julistettiin. Niissä kihlaparit olivat jo ehditty kirkollisesti kuuluttaa. Sen sijaan lapsenelatusapauksissa kirkolliseen vihkimiseen johtava prosessi ei ollut alkanut. Tämän takia oikeuskaan ei ollut asiassa aktiivinen.⁸⁷⁵

Toisena yleisempänä selityksenä oikeuden passiivisuuteen on se, että käräjillä aviolupauksista ja kihlauksista puhuneet naimattomat äidit hyvin harvoin vaativat avioliittoa täytäntöön⁸⁷⁶. Naimalupauksen tai kihlauksen esiintuonnilla ei täten haluttu päästä miehen kanssa naimisiin, vaan pelkästään saada elatus lapselle. Esimerkiksi itsellinen Kristina vaati Nikkari Abrahamilta pelkästään elatusta, vaikka mainitsi tämän jättäneen *”(...) naimislupauksen täyttämättä (...)*⁸⁷⁷.

Ainoastaan yhdessä elatusapauksessa puhuttiin miehen velvoittamisesta avioliittoon. Tukkiasioitsija Wilhelm oli torpantytär Amalia Samuelintyttären kannekirjan mukaan kihlaamalla houkutelut tämän salavuoteuteen. Wilhelm ei

⁸⁷² Aviolupauksilla ei ollut laissa annettu mitään selkeää muotoilua (Lindstedt Cronberg 1997, 239).

⁸⁷³ JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249.

⁸⁷⁴ Lindstedt Cronberg 1997, 115, 239; Pohjola-Vilkuna 1995a, 67. Sormusten tai muiden kihlalahjojen oikeuteen tuonnilla ei näytä olleen tarkasteltavan asian suhteen merkitystä (esim. JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221).

⁸⁷⁵ JyMA Keuruun Tk 2.5.1881, § 162; Sk 26.10.1885, § 268, Liite A § 268; Sk 26.10.1880, § 174; Tk 27.4.1881, § 75, papinkirja; Sk 28.11.1881, § 40.

⁸⁷⁶ Ks. Pohjola-Vilkuna 1995a, 67; Nieminen 2003, 44–48. Tarkasteluajalta ei myöskään löydy yhtään tapausta, jossa nainen olisi tullut erikseen vaatimaan miehen kihlausta tai aviolupausten täyttämistä. Oikeuteen tuoduista petetyistä avioliittosopimuksesta ja kihlauksista ks. Gowing 1998, 139–179. Avioliiton vaatimisesta salavuoteustapausten yhteydessä ks. Pylkkänen 1990, 236–237; Lindstedt Cronberg 1997, 171–173.

⁸⁷⁷ JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249.

ollut kuitenkin "(...) sen kauemmin tätä kauppaansa perännyt, josta huomaa, että olen tullut suuresti petetyksi". Amalia ei kuitenkaan suoranaisesti vaatinut avioliittoa, vaan kannekirjassa pyydettiin "nöyryimmästi että (...) velvoitettaisiin, joko päättämään aiotun avioliittomme, taikka kumminkin puolestaan hoitamaan tätä meidän yhteistä tytärtämme (...)".⁸⁷⁸

Lopullisessa päätöksessä oikeus ilmaisi kantansa väitettyyn kihlaukseen toteamalla, että Wilhelm velvoitetaan – tämän oman tunnustuksensa perusteella – maksamaan elatusta siittämästään lapsesta. Kuitenkaan ei ollut "näytetty toteen, että (...) maannut hänet naimisen lupauksella, niin (...) ei voida pakottaa avioliittoon hänen kanssaan".⁸⁷⁹

Naimattomien äitien aktiivisuus avioliiton vaatimisessa oli tärkeä tekijä⁸⁸⁰, koska kihlakunnanoikeus pohti naimakaaren säädösten suhdetta kantajien väitteisiin ainoastaan kyseisen tapauksen yhteydessä. Aviolupausten kyseessä ollessa oikeuden ei olisi tarvinnut miettiä aviopariksi julistamista, jos naiset eivät pyytäneet sitä erikseen, mutta kihlauksen ollessa kyseessä oikeuden olisi puolestaan täytynyt reagoida automaattisesti. Vaikuttaa siltä, että Keuruulla kihlakunnanoikeus ei tässä kohtaa erotellut aviolupa- ja kihlapykälän sisältöjä niin tarkasti toisistaan. Molemmissa tapauksissa vaadittiin käytännössä kantajan suoraan ilmaistu halu avioliittoon.

Kolmantena ja tärkeimpänä tekijänä oikeuden vähäiseen mielenkiintoon epätäydellisiä avioliittoja kohtaan voidaan pitää sitä, että kyseessä olisi ollut käytännön oikeustasolla jo vanhentunut lainkirjain.

Epätäydellinen avioliitto oli peräisin Ruotsin vallan ajan kirkollisista laeista. Avioliittojen muodostuminen ja sanktioiminen olivat kytkeytyneet kirkon vaatimukseen ohjata sukupuolinen kanssakäyminen tapahtuvaksi avioliitossa⁸⁸¹. 1800-luvun lopulla käytössä ollut vuoden 1734 laki alkoi olla jo vanhentunut.

Seuraavalla vuosikymmenellä avioliittoa koskevaa lainsäädäntöä kehitettiin Suomessa ahkerasti, sillä vuonna 1929 tuli voimaan uusi avioliittolaki. Seksuaalinen kanssakäyminen ei enää tuottanut perheoikeudellista suhdetta ja epätäydellistä avioliittoa ei ollut enää olemassa. Jouko Sihvon mukaan epätäydellinen avioliiton käsite oli koettu epämääräiseksi ja sen oikeusvaikutukset hankalaksi tulkita. Myöskään vuoden 1869 uusi kirkkolaki ei ollut ottanut näihin asioihin enää kantaa.⁸⁸²

Ruotsin valtakunnan lain 1734 säädökset seksuaalisuutta koskeneista vaatimuksista ja vaikutuksista kihlaukseen liittyen vaikuttivat ihmisten elämään rajoittavasti. Ne muodostivat pysyvemmän oikeussuhteen kihlaeroon kytkeytyvissä kysymyksissä. Toisaalta kihlauksen aikainen huoruus edesauttoi kihlauksen purkamista. Lainsäädännön iäkkyyys oikeustasolla näkyy silti siinä, että epätäydellistä avioliittoa ei sovellettu kaikkiin mahdollisiin tapauksiin, ja kaksi aineisto-esimerkkiäkin löytyi jo 1870- ja 1880-luvuilta. Myöskään kihlauksen ai-

⁸⁷⁸ JyMA Keuruun Tk 12.4.1883, § 233, liite "kannekirja, alleg 233".

⁸⁷⁹ JyMA Keuruun Sk 26.10.1883, § 103.

⁸⁸⁰ Ks. Mahkonen 1978, 32–36.

⁸⁸¹ Mahkonen 1978, 15–16.

⁸⁸² Pylkkänen 1991, 91; Mahkonen 1978, 16; Sihvo 1981, 24–25; Avioliittolaki 1929, I: 2. luku (Kihlaus); KL 1869.

kaisesta ”huoruudesta” ei lähdetty (enää) erikseen sakottamaan, ja kyseinen sanktio olikin jo poistunut uudesta rikoskäläista 1889.

1800-luvun lopun vanhenevalla lainsäädännöllä oli suorat juurensa Ruotsin aikaisiin 1500- ja 1600-lukujen maallisiin ja kirkkoa koskeneisiin lakeihin, jotka olivat korostaneet avioliiton uskonnollista pyhyyttä ja avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden sanktioimista⁸⁸³. Käytössä ollut lainsäädäntö ei sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden suhteen kuitenkaan pelkästään *rajoittanut* ihmisten elämää, vaan se pystyi myös *rankaisemaan* ihmisiä avioliiton ulkopuolisesta seksuaalisuudesta. Näin oli laita salavuoteudessa ja huoruudessa, jotka olivat aikakauden seksuaalirikoksia.

7.2 Seksuaalirikosten tuomiot ja seuraukset

7.2.1 Salavuoteus – oikeuden vähäinen mielenkiinto

1880-luvun osalta Ruotsin valtakunnanlaki 1734 määräsi salavuoteudesta miehen maksamaan sakkoa kymmenen ja naisen viisi taalaria. Toisen ja kolmannen kerran teon tehneitä sakotettiin kaksin ja kolminkertaisesti. Neljännellä kerralla sakot olisivat olleet miehellä 80 taalaria ja naisella neljäkymmentä. Jos sakkoja ei maksettu, olisi tuomio pitänyt suorittaa vankeutena tai kirkolle työskentelemisenä. Useamman kerran tuomitut joutuivat puolestaan vesileipävankeuteen. 1800-luvulla ei ollut enää vaihtoehtona antaa raippoja vesileipävankeuden sijaan. Sakot annettiin lisäksi suurempina, jos aiemmin oli syyllistytty yhdenpuoliseen huoruuteen.⁸⁸⁴

Uudessa vuoden 1889 rikoslaisa naimattomien ihmisten välinen seksuaalinen kanssakäyminen sanktioitiin edelleen. Miehen olisi pitänyt tällöin maksaa sakkoa korkeintaan 40 markkaa ja naisen enintään 20 markkaa. Sakkoa ei kuitenkaan enää korotettu tapahtuman toistuvuuden mukaan, eikä sakon vaihtoehtona aiemmin ollutta vankeusrangaistusta mainittu.⁸⁸⁵ Jo 1860-luvulta lähtien valmistelussa olleesta rikoslaista oli tosin ehdotettu jo koko salavuoteussäännöksen poistamista. Säännös kuitenkin säilytettiin, koska poistamisen pelättiin alentavan huolestuttavasti ”yleistä moraalial”, ja kalvavan ”valtion siveellistä perustusta, avioliittoa”.⁸⁸⁶

Salavuoteutta oli 1800-luvun mittaan käsitelty oikeuksissa, joskin aktiivisuus oli vaihdellut. Kirkolliset sakotukset salavuoteudesta sen sijaan olivat ol-

⁸⁸³ Vanhojen lakien samankaltaisuuksista RVL 1734:ään verrattuna ks. Marklund 2004, 170–171; Kietäväinen 2006, 71–77, 89, 108–117.

⁸⁸⁴ RVL 1734, Rikoskaari (1877): 53. luku, § 1, 3, 55. luku, § 4; Kuninkaallinen kirje 9.6.1780 ja 14.8.1784; Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 14; Halmesmaa 1976, 25. Salavuoteuslainsäädännön kehittämisestä ja sen tulkinnasta ks. Sundin 1992, 324–326; Aalto 1996, 104–130; Lindstedt Cronberg 1997, 61–66, 78.

⁸⁸⁵ Rikoslaki 1889, 20. luku, § 9; Sihvo 1981, 25–26; Haapala 1989, 93, alaviite 18; Aromaa 1988, 257.

⁸⁸⁶ Blomstedt 1961, 471; Anttila 1956, 23; Jaakkola 1989, 122–123.

leet yleisiä vuosisadan alkupuoliskolla⁸⁸⁷. Vuosisadan loppua kohti mentäessä salavuoteus oikeustasolla oli sekä Suomessa että Ruotsissa edelleen harvinaistunut.⁸⁸⁸

Myös Keuruun kärjäkunnassa salavuoteus oli oikeudessa hyvin harvinaisen ilmiö. Oikeuden vähäisestä kiinnostuksesta rikostyyppiin kertoo se, että tarkastellulta ajanjaksolta ei löydy ainuttakaan puhdasta salavuoteus-tapausta. Salavuoteus tulee esiin ainoastaan kahden lapsenelatus-, neljän lapsenmurha- ja kahden huoruustapauksen yhteydessä

Kyseiset lapsenelatus tapaukset olivat ajallisesti lähellä toisiaan, vuosina 1879–1881. Pöytäkirjojen mukaan kruununnimismies Richard Rudolf Polén vaati ensimmäisessä tapauksessa virkansa puolesta asianomaisten ”*lähettämistä edesvaastuuseen salavuoteudesta*”. Rangaistusvaatimuksen hän esitti useammassa käsittelyssä.⁸⁸⁹ Vastaavasti toisessa tapauksessa ”*ruununnimiesmiehelle annettiin ottaa puhevallan ja syyttää asianosaisia salavuoteudesta*”.⁸⁹⁰

Syytöretoriikan perusteella vaikuttaa siltä, että kruununnimismies teki vain työtänsä, toteutti virkansa puolesta lain kirjainta. Tähän viittaa myös se, että tapausten käsittelyissä oikeus ei kertaakaan erikseen pohtinut kyseisiä syytöksiä, vaan jokaisen käsittelyn alussa Polén pelkästään uudisti syytöksensä. Hän oli virassaan vuoteen 1884 asti eikä muita salavuoteussyytöksiä enää 1880-luvun alun jälkeen esiintynyt. Täten Polénin esittämät salavuoteussyytökset olivat harvinaisia yksittäistapauksia.

Miksi oikeudessa ei nostettu muissa elatus tapauksissa syytettä? Lakipykälän rikkomisesta ei ollut epäilystäkään ainakaan aviottoman lapsen synnyttäneen kantajan osalta. Miehen osuus olisi ollut vaikeammin todistettavissa. Suomessa ja Ruotsissa annettiin lasten äitien ohella myös lapsenelatuksen maksajiksi joutuneille miehille salavuoteustuomioita⁸⁹¹.

Salavuoteussyytösten vähäisyys lastenelatus tapauksien yhteydessä johtui todennäköisesti siitä, että Keuruulla oikeuslaitos ja syyttäjät eivät pitäneet salavuoteus-lainsäädäntöä enää ajankohtaisena ja kovin tärkeänä noudattaa kirjaimellisesti⁸⁹². Syyttämättä jättäminen heijasteli pikemmin paikallista oikeusnäkemystä, kuin asiasta säädettyjä lakeja. Rangaistavuuden kumoamiseen voi vaikuttaa moraalikäsitteiden muuttumisen ohella myös kohtuuskäsitteet. Salavuoteuden rangaistavuuden poistossa viitattiinkin siihen, että rangaistavaksi olivat joutuneet lähinnä käräjiltä elatusta hakemaan tulleet naimattomat äidit. Inkeri Anttila on puolestaan arvioinut, että sinänsä lainsäätäjän käsitys teosta ei ollut tullut sallivammaksi. Sysäyksen muutokselle oli kuitenkin saattanut antaa

⁸⁸⁷ Wallinheimo 1910, 302–303; Halmesmaa 1976, 99, 245–249; Heikkinen 1988, 168–170; Heikkinen 1997, 62.

⁸⁸⁸ Häkkinen 1989, 81, 97–98; 103, 175; Taussi Sjöberg 1981, 79–80; Lindstedt Cronberg 1997, 149–150. Ks. myös Heikkinen 1997, 62, 149; Heikkinen 2000, 182–183; Österberg, Lennartsson & Naess 2000, 259.

⁸⁸⁹ JyMA Keuruun Tk 31.3.1880, § 165; Sk 19.10.1880, § 61; Tk 23.4.1881, § 34.

⁸⁹⁰ JyMA Keuruun Sk 30.10.1880 § 256; Sk 29.11.1881, § 53;

⁸⁹¹ Esim. Lindstedt Cronberg 1997, 151; Heikkinen 2000, 182–183.

⁸⁹² Puhtaiden salavuoteustapauksien puutteen vuoksi nimismiehellä oli varmasti suuri kynnys salavuoteussyytösten nostamiselle lapsenelatus tapauksissa erikseen.

muuttunut käsitys yhteiskunnan oikeudesta valvoa yksityisten jäsentensä elämää.⁸⁹³

Aiempien vuosisatojen lainsäädännöistä tulevat salavuoteuslainsäädökset alkoivat olla 1800-luvun lopulla vanhentuneita käytännön oikeustasolla. Salavuoteuden rangaistavuus poistettiinkin Suomen laeista vuonna 1926⁸⁹⁴.

Toisaalta on vaikea selittää sitä, miksi juuri näissä kahdessa tapauksessa esitettiin salavuoteussyytöksiä. Käsittelyiltään ja sisällöiltään tapaukset eivät eronneet kymmenistä muista vastaavista elatustapauksista. Todennäköisesti Polén vain päätti soveltaa käytännössä jo vanhentunutta lakia.⁸⁹⁵ Hänellä oli tähän toisaalta juridinen velvoittavuus, koska syyllisyys oli ainakin kantajien osalta varma. Mikäli syyteoikeus rikosasiassa kuului viralliselle syyttäjälle, tällä oli velvollisuus nostaa syyte, mikäli sen edellytykset olivat olemassa⁸⁹⁶.

Kummassakaan elatustapauksessa ei lopulta annettu salavuoteustuomioita, koska ne jäivät kesken. Syyskäräjille 1880 haastettu tapaus päättyi kolmanteen käsittelyyn, kun kesti Kristiina Fredrikintytär ja renki Herman Abrahaminpoika eivät saapuneet paikalle. Tuomiokirjan mukana Polén "(...) luopui edesvastuuvaatimuksestaan". Vastaava salavuoteussyytteistä luopuminen tapahtui torpantytär Lydia Maununtyttären ja itsellinen Jeremias Kaarlenpoika välisessä elatuskiistassa.⁸⁹⁷

Salavuoteussyytöksistä luopuminen kytkeytyikin näiden tapauksien sikkeseen jäämiseen kolmella mahdollisella tavalla. Varmuudella toisessa, mutta todennäköisesti myös ensimmäisessä tapauksessa, oli kyseessä elatusriidan keskinäinen sopiminen. Tällöin salavuoteusrikoskaan ei enää vaikuttanut niin negatiiviselta. Havaittava ongelma oli kihlakunnanoikeuden mielestä ratkennut, vaikka syyllisyys jäi yhä avoimeksi.

Toinen mahdollinen selitys salavuoteussyytteistä luopumiseen olisi elatus-tapauksien kesken jääminen riitakumppaneiden avioliiton vuoksi. Sekä vanhan Ruotsin valtakunnanlain että uuden rikoslain mukaan avioliitto salavuoteuteen syyllistyneiden kesken poisti rangaistavuuden⁸⁹⁸. Aiempiä tiukemman oikeus- ja kirkkokontrollin vuosisatoina Suomessa 1600–1700-luvuilla salavuoteussakon uhka oli toiminut avioliittoon pakottajana⁸⁹⁹.

⁸⁹³ Haapala 1989, 93; Aromaa 1988, 257; Anttila 1956, 23. Ks. myös Blomstedt 1964, 471. Salavuoteustuomioiden sukupuolittuneisuudesta ks. Häkkinen 1989, 105–106.

⁸⁹⁴ Anttila 1956, 23; Nousiainen & Pylkkänen 2001, 186.

⁸⁹⁵ Yhtenä vaihtoehtona voisi olla kantajien aktiivisuus asiassa. 1800-luvulla aviottomat äidit saattoivat oma-aloitteisesti syyttää käräjillä lapsen isää salavuoteudesta saadakseen elatusta lapselleen. Näin varsinkin Ruotsissa, jossa salavuoteus oli tullut 1864 asianomistajarikokseksi (Lindstedt Cronberg 1997, 15, 149–151; Heikkinen 2000, 183) Ks. Bolin Hort 1998, 63. Mikään ei kuitenkaan osoita, että tarkastelluissa tapauksissa olisi ollut tästä kyse.

⁸⁹⁶ Wrede 1936, 179.

⁸⁹⁷ JyMA Keuruun 26.11.1881, § 19; Sk 29.11.1881, § 53.

⁸⁹⁸ RVL 1734 (1877), Rikosaari: 53. luku, § 5; Keisarillinen asetus 19.12.1864, § 3; Rikoslaki 1889, 20. luku, § 9; Nieminen 1951, 74; Sihvo 1981, 26; Haapala 1989, 93, alaviite 18.

⁸⁹⁹ Esim. Pylkkänen 1990, 105, 237; Aalto 1996, 202; Jokiahho 2000, 116–117.

Ilman tarkempia selityksiä elatusriidan kesken jättäneet henkilöt eivät kuitenkaan koskaan menneet keskenään naimisiin⁹⁰⁰. Voidaan spekuloida, että tulevaisuuden avioituminen olisi syytteistä luopumisen hetkellä ollut ainakin mahdollista. Tällöin nimismies oli saattanut tarkastella lainsäädäntöä tällaisesta näkökulmasta, jolloin rangaistavuus olisi ainakin jälkikäteen poistunut. Avioliitonäkökulma ei kuitenkaan ole näissä tapauksissa kovin relevantti.

Todennäköisin selitys salavuoteussyytteistä luopumiselle on kuitenkin se, että koska mainitut elatustapaukset olivat rauenneet, ei nimismies halunnut lähteä niitä erikseen ajamaan. Rankaisu olisi kohdistunut tällöin pelkästään naiseen. Tässäkin kohtaa kyse saattaa olla lainsäädännön vanhentuneena pitämisestä. Salavuoteus oli muuntumassa miehen ja naisen keskinäiseksi asiaksi ainakin lainsäädännön soveltamisen osalta.

Lapsenmurhatapauksissa salavuoteussyytöksiä esiintyi 1880-luvulla ja 1890-luvun alussa, jolloin kruununnimismiehenä oli Johan Walter Saxén. Käsiteltäessä useamman vuoden ajan irtolainen Gustaava Abrahamintyttären tapusta, Saxén vaati parissa käsittelyssä rangaistavaksi Gustaavaa sikiönsä salauksen lisäksi salavuoteudesta. Toisessa jutussa Saxén taas ilmoitti käsitellyn loppuvaiheessa, että "(...) ei voi asian hämärästä tilasta vaatia vastaajalle edesvastuusta muusta kuin salavuoteudesta (...)". Talollisentytär Henrika Salomonintytärtä syytettiin lapsenmurhasta ja tämän epäiltyä makaajaa, torpanpoika Leo Juhonpoikaa, puolestaan salavuoteudesta.⁹⁰¹

Keisarillisen asetuksen mukaan salavuoteuslainsäädäntöä tuli soveltaa, jos nainen oli ollut raskaana "luvattomasta sekaannuksesta", ja lapsi oli syntymän jälkeen kätkeyty, mutta jossa todistettavasti lapsi oli kuollut ilman äidin syytä tai se oli syntynyt kuolleena.⁹⁰² Kyseistä lainkohtaa sovellettiin kolmessa tapauksessa, koska niissä edellä mainitut vaatimukset täyttyivät.

Lainsäädännön mukaisia olivat myös lopulliset tuomiot. Kesti Wilhelmina Matintyttären todettiin olleen luvattomasta sekaannuksesta raskaana ja kätkeyneen synnyttämänsä lapsen. Tämän vuoksi hänet voitiin tuomita "(...) ainoastaan salavuoteudesta (...) vetämään sakkoa viisi taaleria eli yhdeksän markkaa kuusikymmentä penniä (...)". Rahasakon vaihtoehtona oli seitsemän päivää vankeutta. Välikäräjillä 1891 puolestaan päätettiin, että koska piika Justiina Juhontytär oli synnyttänyt elinkelvottoman sikiön, niin täytyi hänet "(...) vapauttaa edesvastuudesta muusta kuin salavuoteudesta (...)". Justiina sai samanlaisen tuomion kuin Wilhelmiinakin sakkoineen ja mahdollisine vankilatuomioineen.⁹⁰³

Salavuoteustuomioita annettiin myös kahdessa vaikeasti tulkittavassa huoruustapauksessa⁹⁰⁴. Syyskäräjillä 1881 Polén syytti Eva Kristiina Kallentytärtä yksinkertaisesta huoruudesta, koska ei ollut varmuutta siitä, olisiko tuore lapsi avioliiton ulkopuolinen. Tulkintaongelman aiheutti se, että Evan avioliitto

⁹⁰⁰ Luku 6.1.

⁹⁰¹ JyMA Keuruun Vk 30.9.1884, § 3; Tk 1886, § 129; Tk 24.3.1890, § 153; Vk 5.8.1892, § 6.

⁹⁰² Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 5; JyMA Keuruun Sk 24.9.1891, § 257; Vk 29.10.1891, § 3.

⁹⁰³ JyMA Keuruun Tk 24.3.1890, § 153; Vk 29.10.1891, § 3; Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 5, 13; RVL 1734 (1877), Rikoskaari: 53. luku: § 1, 3.

⁹⁰⁴ Salavuoteudesta huoruustapausten yhteydessä ks. Paunonen 2005, 24–27.

Abraham Heddanpojan kanssa oli Abrahamin huoruuden vuoksi ehditty jo purkaa, mutta he eivät olleet vielä pyytäneet virallista erokirjettä tuomiokapitulista. Kirkollisessa mielessä he siis olivat edelleen naimisissa. Seuraavilla käräjillä Eva myönsi, että lapsi ei ole Abrahamin. Lopullinen tuomio asiasta oli, että koska avioliitto oli tuomittu eroon, Eva ei ollut saanut erokirjettä ja *”luvaton sekaantuminen”* oli tapahtunut sitä ennen, Eva tuomittiin ainoastaan salavuoteudesta *”5 taaleria eli 9 mk 60 penniä”*.⁹⁰⁵

Tekninen seikka (erokirjan puuttuminen) ja seksuaalisen kanssakäymisen tunnustaminen ulkopuolisen kanssa tekivät Evan osittain huoruuteen syylliseksi, vaikka oikeus olikin julistanut eron. Tilanne ratkaistiin käyttämällä rankaisemiseen salavuoteuslainsäädäntöä.

Toisessa tapauksessa vaadittiin torpparinpoika Abraham Juhonpojalle, hänen vaimokseen julistetulle piika Maria Kristiina Kustaantyttyärelle ja Abrahamin kanssa kaksospojat tehneelle piika Wilhelmiina Annaliisantyttyärelle lailista edesvastuuta huoruudesta. Wilhelmiina *”(...) toivoi pääsevänsä vaan salavuoteuden sakolla”*, koska oli luullut Abrahamia naimattomaksi mieheksi. Lopulta oikeus tuomitsi Wilhelmiinan *”ainoastaan (...) salavuoteudesta”* viiden taalerin sakkoihin.⁹⁰⁶

Abraham ei ollut välttämättä itsekään pitänyt oikeuden julistamaa avioliittoaan normaalin avioliiton kaltaisena, jolloin hän ei ehkä ollut siitä Wilhelmiinalle edes kertonut. Tietämättömyys, tai ainakin oikeudessa hyvin esitetty sellainen, oli lieventävä asianhaara.

Vanhentunutta salavuoteuslainsäädäntöä käytettiin oikeudessa näin hyväksi silloin, kun ei pystytty näyttämään toteen huoruuteen syyllistymistä, mutta joissa naimattoman ihmisen osallisuus oli tullut osoitetuksi, ja jossa toisen osapuolen siviilisäädystä oli ollut jonkinlainen epäselvyys.

Kokonaisuudessaan salavuoteuslainsäädäntöä sovellettiin harvoin. Puhdaita salavuoteustapauksia ei ollut, huolimatta siitä, että uudessa rikoslaissa löytyivät yhä pykälät salavuoteudesta. Salavuoteuden sanktiointi *rankaisi* naimattomia ihmisiä näiden väärästä seksuaalisesta käyttäytymisestä enää lähinnä muodollisen lainsäädännön tasolla. Antero Heikkisen mukaan salavuoteuteen syyllistyminen oli muuttunut Kuhmossa jo 1850-luvulla tekijän ja kirkon väliseksi asiaksi⁹⁰⁷. Keuruun kärjäkunnassa salavuoteuden virallisina seurauksina olivat ainoastaan kirkon ja naimattoman äidin väliset ripittämistapahtumat sekä pariskuntien ja yksittäisten ihmisten nuhtelut.

Huoruus-rikoksessa tilanne oli toisenlainen. Väärän seksuaalisen käyttäytymisen seuraukset olivat oikeudessa tällöin luonteeltaan sekä *rankaisevia* että *rajoittavia*.

⁹⁰⁵ JyMA Keuruun Sk 10.12.1881, § 289; Tk 24.3.1882, § 120.

⁹⁰⁶ JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 268; Tk 24.3.1886, § 88. Vaikka lopullisessa tuomiossa ei asiaan suoraan viitattu, niin salavuoteustuomion taustalla voi olla laki kihlarikoksesta, vaikka Abraham ja Maria olivatkin julistettu aviopariksi. Lain mukaan jos kihlaamaton ei tiennyt seksuaalikumppaninsa olevan kihloissa, tulisi tätä rangaista *”(...) niin kuin salavuoteudesta”* (RVL 1734 (1877), Rikoskaari: 54. luku, § 2).

⁹⁰⁷ Heikkinen 2000, 182–183. Ks. myös Sundin 1992, 326, 335; Österberg, Lennartsson & Naess 2000, 259.

7.2.2 Huoruus – rangaistuksia ja seksuaalisuuden kieltö

Salavuoteus ja esiaviollinen seksuaalisuus eivät olleet erityisen vakavia asioita paikallisyhteisön tai edes oikeuden mielestä, koska ne olisivat voineet johtaa avioliittoon. Seksuaalirikoksista huoruus oli sen sijaan erittäin vakava teko kaikkien mielestä. Huoruus sanktioitiin 1800-luvun lopulla edelleen ankarasti ja Keuruulla oikeus osoitti sitä kohtaan suurta mielenkiintoa⁹⁰⁸.

Käräjillä käsiteltiin vuosina 1881–1900 yhteensä 37 tapausta, joissa avioliiton toisen osapuolen tai ulkopuolisten taholta miehiä ja naisia syytettiin huoruudesta. Tässä luvussa tarkastellaan huoruutta koskevaa lainsäädäntöä, oikeuden antamia tuomioita ja seksuaalisuuden juridisia seurauksia niissä 27 tapauksessa, joita ei jätetty jo ensimmäisellä käsittelykerralla asianosaisten pois-saolon tai sopimisten vuoksi sikseen.⁹⁰⁹ Huoruuden juridisten seurausten tul-kinnassa ovat apuna myös yhdeksän tapausta, joissa hylkäämisen vuoksi haetiin eroa.

Lainsäädäntöä arvioidaan erikseen Ruotsin valtakunnanlain 1734 ja rikos-lain 1889 osalta. Oikeuden antamissa tuomioissa käytetään samaa jakoa. Mo-lemmissa laeissa määrättiin tuomioita erikseen yhdenpuolisesta ja kahdenpuo-lisesta huoruudesta. Ensin mainitussa toinen osapuoli oli naimisissa ja toinen naimaton, kun taas jälkimmäisessä molemmat olivat naimisissa.

Ruotsin valtakunnanlain 1734 mukaan *yhdenpuolisen huoruuden* ollessa ky-seessä naimisissa olleen olisi pitänyt maksaa sakkoja 80 taaleria ja naimattoman 40 taaleria, sukupuolesta riippumatta. Maksukyvyttömän tuomio olisi ollut vuoden 1780 jälkeen vesileipävankeutta, sitä ennen raippoja. Teon toistuvuus kasvatti sakkosummaa ja vesileipävankeuden aikaa naimattoman osalta aina neljänteen ja naidulla kolmanteen kertaan asti. Jälkimmäinen sai neljännellä kerralla osakseen ”*korkeimman ruumiinrangaistuksen*”, jolla oli korvattu jo 1700-luvun lopulla kuolemantuomio. Myös *kahdenpuolisessa huoruudessa* oli lain mu-kaan alun perin annettu kuolemantuomio, joka oli vastaavasti korvattu kor-keimmalla ruumiinrangaistuksella. Rangaistuksia annettiin vastaavasti, jos naimattoman sijalla oli kihloissa oleva. Lisäksi aiemmat salavuoteustuomiot vaikuttivat tuomioihin.⁹¹⁰

Keuruun kärjäkunnassa sovellettiin kyseistä lakia aina 1890-luvun alku-puolelle asti, jolta ajanjaksolta löytyy yhteensä 15 huoruustapausta. Kolmessa tapauksessa huoruussyytteen oli nostanut ulkopuolinen taho, joko pappi tai nimismies. Huoruus oli virallisen syytteen alainen rikos. Täten syyttäjän velvol-lisuus oli nostaa syyte, mikäli puoliso ei tehnyt sitä, sillä huoruus ei ollut asian-omistajarikos.⁹¹¹ Kuitenkin käytännössä huoruuden toi useimmiten käräjille

⁹⁰⁸ Vrt. Heikkinen 1988, 177. Vaikka Antti Häkkisen mukaan huoruustuomiot pysyivät Suomessa määrällisesti harvinaisina, niiden määrät pysyttelivät samanlaisina 1800-luvun mittaan (Häkkinen 1989, 103–105).

⁹⁰⁹ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901; Vk 1881–1900.

⁹¹⁰ RVL 1734 (1877), Rikoskaari: 55. luku, § 1–4, 56. luku, § 1–2; Kuninkaallinen asetus 20.1.1779; Kuninkaallinen kirje 9.6.1780; Halmesmaa 1976, 27–28; Mahkonen 1980, 40–41; Träskman 1991, 251; Lindstedt Cronberg 1997, 63.

⁹¹¹ Mahkonen 1980, 40–41; Pohjola-Vilkuna 1995a, 56.

aviopuoliso, joka 1880-luvulla ja 1890-luvun alussa haki 12 tapauksessa sen perusteella avioeroa.⁹¹²

Keuruulla kahdenpuolinen huoruus oli hyvin harvinainen, koska ainoastaan yhdessä tapauksessa molemmat syytetyt olivat naimisissa. Itsellinen Juho Matinpöika syytti syyskäräjillä 1887 vaimoaan Silmaa ja talollinen Juho Erkinpöikaa huoruuden harjoittamisesta edellisenä keväänä ja kesänä⁹¹³. Lopuissa 14 tapauksessa ainoastaan toinen osapuoli oli naimisissa.⁹¹⁴

Tarkasteluajan ensimmäisellä puoliskolla kuudessa tapauksessa, eli vaajaassa kolmasosassa annettiin langettava tuomio huoruudesta. Tuomiot olivat linjassa lainsäädännön kanssa. Esimerkiksi talvikäräjillä 1892 todettiin talollisen Abraham Kaarlepöika harjoittaneen ”*lihallista yhteyttä*” piika Hilda Hermannintyttären kanssa, jonka tähden heidät tuomittiin ”*vetämään sakkoo A R naineena miehenä kahdeksankymmentä taaleria eli sata viisikymmentä kolme markkaa kuusikymmentä penniä ja H M H naimatonna, neljäkymmentä taaleria, eli seitsemänkymmentä kuusi markkaa kahdeksankymmentä penniä*”. Varojen puutteessa heidän olisi tullut istua ”*kaksikymmentä (...) ja kuusitoista päivää vankeudessa*”. Sen sijaan Abrahamin vastaavat syytteet irtolaisen Kristiina Matintyttären suhteen eivät tuotaneet tulosta.⁹¹⁵

Papiston toimesta huoruudesta syyskäräjille 1885 haastetut, aiemmin aviopariksi oikeudessa julistetut, Abraham Juhonpöika ja Maria Kristiina Kustaantytär saivat kumpikin omista huoruussuhteistaan tuomiot, sakkoina 80 taaleria. Oikeuden mukaan se, ”*(...) että avioliitto ei ole yhdistetty vihkimisellä, ei vähennä tapahtuneen rikollisuutta*”.⁹¹⁶ Sen sijaan viidessä tapauksessa oikeuden tuomio oli vapauttava, koska todisteet eivät olleet riittävät, syytettä ei ollut nostettu käräjille tarpeeksi nopeasti huoruuden paljastuttua tai juridiset muodollisuudet eivät olleet menneet oikein.⁹¹⁷

Uudessa rikoslaisissa tuomioiden kirjo oli selvästi pienentynyt. Toistuvuudella, salavuoteuteen syyllistymisellä tai kihlauksella ei ollut enää vaikutusta. Rikoslain mukaan, jos toinen osapuoli oli naimisissa, naimisissa olevan rangaistus olisi ollut enintään kuuden kuukauden vankeus, tai vähintään sadan markan sakot. Naimattomalle osapuolelle annettiin puolestaan viidenkymmenen markan sakot. Molempien ollessa naimisissa molemmille olisi rangaistuksena tullut korkeintaan yhden vuoden vankeus.⁹¹⁸

Uuden rikoslain voimassaolon aikana vuodesta 1894 eteenpäin Keuruun kärjäkunnassa käsiteltiin yhteensä 12 huoruustapausta. Kaikki huoruussyy-

⁹¹² JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1901

⁹¹³ JyMA Keuruun Sk 1.11.1887, § 211.

⁹¹⁴ Huoruusrikoksen käsittelyistä ja tuomioista Suomessa 1800-luvulla esim. Nieminen 1951, 298; Halmesmaa 1976, 249; Heikkinen 2000, 181, 237–238.

⁹¹⁵ JyMA Keuruun Tk 6.2.1892, § 32.

⁹¹⁶ JyMA Keuruun Tk 24.3.1886, § 88.

⁹¹⁷ Esimerkiksi Seppä Juho Juhonpöika ei suostunut tuomaan vaimoaan vastaan suunnatun huoruusoikeudenkäynnin kolmanteen käsittelyyn aiempia pöytäkirjoja, minkä vuoksi oikeus jätti asian ”*sillensä*” (JyMA Keuruun Tk 15.3.1889, § 46). Lopuista tapauksista ensimmäisessä tuomio annettiin vain salavuoteudesta, toisessa kantaja ei tullut paikalle, jolloin tapaus jäi sikseen, kolmannessa lähteistä ei selviä tapauksen jatkoa ja neljännessä tapaus siirrettiin toiseen kärjäkuntaan.

⁹¹⁸ Rikoslaki 1889, 19. luku, § 1–2; Mahkonen 1980, 40–41; Pohjola-Vilkuna 1995a, 56.

tökset esiintyivät tällä kertaa pelkästään avioerotapausten yhteydessä, koska uudessa rikoslaissa huoruusrikos oli muuttunut asianomistajarikokseksi. Lain mukaan syyttäjän olisi tullut nostaa kanne vain jos asianomistaja laitto sen syytteeseen, avioeroa oli haettu uskottomuuden perusteella tai jos huoruudessa siitetylle lapselle oli tuomittu eläkettä.⁹¹⁹ Myös 1890-luvulla lähes kaikissa tapauksissa vain toinen syytetty oli naimisissa. Aineistosta löytyy vain yksi tapaus kahdenpuolisesta huoruudesta⁹²⁰.

Langettavia huoruustuomioita annettiin pelkästään kahdessa tapauksessa, joissa ei kuitenkaan täysin noudatettu lain kirjainta. Torpparinvaimo Maria Wilhelmina Samuelintytär oli syyttänyt oikeudenkäynnin kestäessä miestään torppari Abraham Abrahaminpoikaa huoruudesta peräti kolmen eri naisen kanssa. Lopullisessa tuomiossa oikeus totesi, että Abraham olisi ”huorannut” torpparintytär Ida Bernhardintyttären kanssa. Tuomio oli Abrahamille huoruudesta kaksi kuukautta vankeutta, mutta pöytäkirjoissa ei ole mainintaa Idan rangaistuksista, joiden olisi pitänyt olla sakkoja 50 markan verran.⁹²¹

Myös toinen tapaus oli tuomioltaan epäselvä. Siinä avioero kyllä myönnettiin huoruuden perusteella, mutta huoruudesta ei merkitty pöytäkirjaan erikseen tuomiota.⁹²² Vaikka taustalla oli uusi rikoslaki, lainsäädäntöä ei lähdetty huoruustapauksissa pilkulleen noudattamaan. Tuntuu siltä, että kyseisissä tapauksissa avioerotematikka oli käytännössä huoruudesta rankaisemista tärkeämpää. Tapauksen vähäisyyden vuoksi tätä näkemystä on kuitenkin hankala varmentaa.

Kuudessa muussa huoruustapauksessa kanne lopulta hylättiin, koska näyttöä ei ollut riittävästi tai koska avioerohakemus oli jätetty liian myöhään. Lopuissa neljässä tapauksessa tapaus jätettiin kesken asianomaisten poissaolon, luopumisen tai pöytäkirjojen puutteen vuoksi.⁹²³

Koko tarkasteluajan osalta huoruutta arvioitaessa on nähtävissä se, että huoruusrikos ei ollut vielä vanhentunut käytännön tasolla, vaan sitä sovellettiin erityisesti Ruotsin valtakunnanlain 1734 osalta 1880-luvulla ja 1890-luvun alussa poikkeuksetta. Mutta tällöinkään syyttäjä ei nostanut erikseen huoruudesta syytettyä niissä tapauksissa, jotka jäivät riitakumppaneiden keskinäisen sopimuksen perusteella kesken. Huoruus ei olisi ollut tällöin vielä puhtaasti asianomistajarikos.

Rikoksena huoruuden vanhentuminen näkyy selvemmin sekä lainsäädännön kehittymisenä että oikeuden tuomioissa 1890-luvulla. Uudessa rikoslaissa huoruustuomioiden laajuutta ja huoruuteen vaikuttavien muiden perusteiden määrää oli vähennetty. Aineiston muutaman huoruustuomion perusteella voidaan varovasti esittää, että käytännön oikeustasolla huoruusrikoksesta ei enää annettu lainsäädännön esittämällä tavalla rangaistuksia. Lopullisesti huoruus poistui Suomessa lainsäädännöstä vuonna 1948⁹²⁴.

⁹¹⁹ Rikoslaki 1889, 19. luku, § 3; Mahkonen 1980, 41.

⁹²⁰ JyMA Keuruun Tk 16.2.1900, § 116.

⁹²¹ JyMA Keuruun Sk 20.9.1894, § 216; Tk 12.10.1895, § 36; Tk 10.3.1897, § 8.

⁹²² JyMA Keuruun Tk 13.2.1894, § 93. Ks. Nieminen 1951, 298.

⁹²³ Esim. JyMA Keuruun Tk 10.3.1896, § 63; Sk 26.10.1900, § 206; Tk 21.4.1898, § 97.

⁹²⁴ Mahkonen 1980, 42.

Toisaalta huoruudella oli vastaavuutta aiemmin käsiteltyyn kihlaustemaatiikkaan. Molemmissa tapauksissa vääränlainen seksuaalisuus oli ollut vuoden 1734 lain muotoilujen perusteella erityisesti avioliittoinstituutiota ja yhteiskuntaa uhkaavaa. Käytännössä 1800-luvun lopulla ei Keuruulla lainsäädäntöä välttämättä enää täysimääräisesti noudatettu. Tämä näkyy erityisesti kihlauksen ja salavuoteuden, mutta jossain määrin myös huoruuden osalta. Ihmisten seksuaalisuus alkoi muuttua ihmisten itsensä, pariskuntien sisäiseksi asiaksi. Esimerkiksi huoruuden muuttuminen asiaomistajarikokseksi vuoden 1889 rikoslaissa voi olla oire tästä muutoksesta.

Vastaavasti kuin kihlauksissa, myös huoruudella oli ihmisten elämää rajoittavia seurauksia, eivätkä ne kohdistuneet pelkästään syylliseen osapuoleen.

Jos avioeroa oli haettu huoruuden perusteella, vaadittiin syyttömältä osapuolelta tietynlaista seksuaalista käytöstä. Lain mukaan petetty osapuoli ei olisi saanut olla seksuaalisessa kanssakäymisessä puolisonsa kanssa saatuaan tiedon huoruudesta. Yhdyntä puolison kanssa olisi tehnyt juridisessa mielessä avioliitosta taas murtumattoman ja kokonaisen. Tämä kertoo Andreas Marklundin mukaan yhdyntä avioliittoa luovasta vaikutuksesta. Makaaminen oli ikään kuin merkki anteeksiantamisesta.⁹²⁵

Melkein kaikissa aineiston huoruustapauksissa, joissa osapuolet olivat asuneet samassa pitäjässä huoruuden aikana ja sen jälkeen, syyttömät osapuolet aina erikseen ilmoittivat oikeudelle seksuaalisesta pidättyvyydestään. Langettavissa tuomioissa tämä tuotiin usein myös esille. Esimerkiksi itsellinen Nikolai Fredrikinpoika vakuutti, ettei ollut maannut kertaakaan vaimonsa, Eva Stiina Israelintytären kanssa, sen jälkeen kun oli saanut tietää tämän huoruudesta. Nikolai oli hakenut avioeroa vaimostaan, joka oli Nikolain mukaan pitänyt melkein julkisesti lihallista yhteyttä työmies Kaarle Kustaanpojan kanssa heti vihkimisen jälkeen.⁹²⁶

Talonemäntä Olga Maria Evaldintytär taas syytti miestänsä Abraham Kaarlenpoikaa huoruudesta kahden eri naisen kanssa. Olga halusi eron ja *”vakuuttaneen kantaja ei harjoittaneensa yhdyselämää miehensä kanssa sittekun hän tästä rikoksesta tiedon sai”*. Toisaalta syytöstä vastaan voitiin argumentoida samalla tavalla. Maria Antintytär kielsi syyskäräjillä 1881 miehensä Gabrielin esittämän syytöksen ja huomautti, että he olivat olleet viimeisen kahden vuoden aikana yhdynnässä.⁹²⁷

Syylliselle osapuolelle huoruus aiheutti juridisia rajoitteita seksuaalisuuden suhteen vasta langettavan tuomion jälkeen. Huoruudella avioliiton rikkomutta henkilöä kiellettiin menemästä uusiin naimisiin ennen kuin syytön osapuoli olisi kuollut, mennyt uusiin naimisiin tai antanut siihen itse luvan. Lisäksi

⁹²⁵ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 13. luku, § 1; Lennartsson 1999, 261, 321; Marklund 2004, 212–214. Vastaavasti Englannista ks. Turner 2002, 147. Hylätyksi joutuneelta vaimolta puolestaan odotettiin *”siivoa ja kunniallista”* käytöstä suhteessa muihin miehiin sen vuoden aikana, jolloin hänen miestänsä kuulutettiin palaamaan avioeron uhalla takaisin avioliittoon (RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 13. luku, § 6).

⁹²⁶ JyMA Keuruun Sk 26.10.1900, § 206. Seksuaalisuuden kiellosta käräjillä ks. myös Heikkinen 2000, 181; Marklund 2004, 212–214; Kietäväinen 2006, 89.

⁹²⁷ JyMA Keuruun Tk 7.4.1891, § 189; Sk 12.9.1891, § 106; Sk 12.12.1881, § 302.

tarvittiin hallitsijan erillinen lupa, jos syytön osapuoli oli naimaton. Syyllisen solmimasta uudesta laittomasta avioliitosta olisi ollut seurauksena sakkoja 20 taalaria ja avioliiton mitätöiminen. Huoruuteen syyllistynyt ei saanut mennä syyllisen kumppaninsa kanssa mennä naimisiin, vaikka syytön puoliso olisikin kuollut.⁹²⁸

Keuruulla avioerotuomioissa kiellettiin säännöllisesti syyllisen osapuolen naimisiinmeno. Suutari Vihtori Maijanpoika ja vaimonsa Ida Eva Stiinantytär tuomittiin Idan huoruuden vuoksi eroon toisistaan. Ida menetti tuomion mukaan puolet naimaosa miehelleen, eikä hän saanut *”mennä uusiin naimisiin (...) ennen kuin Viktor (...) on kuollut, joutunut naimiseen taikka siihen suostuu ja hänen Keisarillinen majesteettinsa antaa luvan (...)”*. Vastaavasti kesti Matti Heikinpoika tuomittiin talvikäräjillä 1887 eroon vaimostaan Anna Juhontyttärestä, koska hän oli harjoittanut huoruutta piika Ida Bernhardintyttären kanssa. Matti tuomittiin huoruussakkoihin, hän menetti naimaosansa avioliitostaan eikä hän saanut mennä vielä uusiin naimisiin.⁹²⁹

Uuden avioliiton kiellolla huoruuteen syyllistyneeltä kiellettiin tällöin ainakin juridisessa mielessä seksuaalielämä toisen ihmisen kanssa kokonaan, joutu- en edellisessä luvussa tarkastellusta salavuoteuslainsäädännöstä. Vaikka käytännössä 1800-luvun lopussa salavuoteutta ei enää kovin painokkaasti käsitelty käräjillä, lainsäädäntö tässä kohtaa hyvin tiukasti rajoitti seksuaalista kanssakäymistä kieltämällä sen ihmisryhmältä, joka oli harjoittanut huoruutta. Vaikka avioliitto olikin purettu, naimiskiellon kaltainen rankaisu viittasi epäsuorasti alkuperäiseen aviositeeseen.

Huoruus toimi uuden avioliiton esteenä vuoden 1929 avioliittolakiin asti. Siellä säädöstä lievennettiin niin, että oikeus voi ainaostaan erityisestä syystä määrätä huoruuteen syyllistynyt vuoden ajaksi avioitumiskieltoon.⁹³⁰

Sallitun seksuaalisuuden kuuluminen pelkästään avioliittoon korostuu kyseisessä rajoittamisessa, joka toimi rankaisuna väärästä seksuaalisesta käytäytymisestä. Tämä näkyy myös siinä, että esimerkiksi seuraus puolison hylkäämisestä oli vain naimaosuuden menettäminen. Sen sijaan uutta avioitumista ei lainsäädännössä eikä Keuruulla avioeroja myönnettäessä kielletty.⁹³¹

Uuden avioliiton kieltö johti pahimmassa tapauksessa siihen, että huoruudesta tuomitut osapuolet saattoivat myöhemmin elää vuosia omissa uusissa laillistamattomissa parisuhteissa ilman mahdollisuutta avioitua. Maaliskuussa 1887 Keuruun kirkkoneuvosto nuhteli kolmea sellaista pariskuntaa *”vuoteudesta”*, joista ainakin toinen osapuoli oli huoruuden vuoksi aiemmin erotettu avioliitostaan. Irtolaisen Juho Joonanpojan kerrottiin pitävän *”vuoteutta”* Maria

⁹²⁸ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 2. luku, § 11, 13. luku, § 2; Kuninkaallinen kirje 7.9.1791; Sk 19.10.1885, § 137; Mahkonen 1978, 92; Mahkonen 1980, 7; Losman 1982, 293; Taussi Sjöberg 1988, 48; Pohjola-Vilkuna 1995a, 56–57; Gaunt 1996, 41.

⁹²⁹ JyMA Keuruun Tk 13.2.1894, § 93; Tk 17.3.1887, § 23. Ks. myös Losman 1982, 309–311; Kietäväinen 2006, 110–111.

⁹³⁰ Avioliittolaki 1929, III (Avioliiton purkaminen), 2. luku, § 70. Ks. myös Mahkonen 1978, 92; Pohjola-Vilkuna 1995a, 56.

⁹³¹ RVL 1734 (1909), Naimiskaari: 13. luku, § 4–6. Esim. Keuruun Sk 29.10.1892, § 318; Tk 16.4.1898, § 37.

Adamintyttären kanssa ja heillä oli nuhtelujen hetkellä peräti viisi aviotonta lasta. Juho oli erotettu vaimostaan juuri tämän suhteen vuoksi. Itsellinen Matti Simonpojan ja hänen kumppaninsa Kaisan tapauksessa suhde oli aiheuttanut molempien avioliiton purkautumisen. He olivat jälkeensä jatkaneet suhdetta.⁹³²

Voidaan olettaa, että syy kyseisiin ”vuoteus”-suhteisiin oli avioeroissa saaduissa naimakielloissa. Pariskunnat olisivat voineet haluta vakinaistaa suhteensa virallisella vihkimisellä, mutta se ei ollut mahdollista. Kolmannen nuhtelutapauksen marginaalissa lukee kuitenkin, että ”*Aleksius tulee pappilaan*”. Tästä voidaan päätellä, että ainakin tässä tapauksessa kyse oli enemmän pariskunnan haluttomuudesta avioitua, kuin juridisesta avioitumisen kiellosta.

7.3 Avioliiton pyhyys – seksuaalisuuden juridiset seuraukset

1800-luvun jälkipuoliskolla lainsäädäntö ja paikallinen oikeus osallistuivat jälkikäteisesti esiaviollisen tai avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden sanktiointiin. Käytännössä tämä tapahtui kihlaeroja, salavuoteutta ja huoruutta koskevissa tapauksissa. Sanktioinnin muotoja oli kahdenlaisia, joko ihmisten elämää rajoittavia tai väärästä käyttäytymisestä rankaisevia.

Kihlaeroja koskeva lainsäädäntö ja oikeuden toiminta olivat luonteeltaan ihmisten elämää rajoittavia. Kihlaeron saattoi saada suoraan tuomiokapitulilta, tai hankalammissa tapauksista oikeuksilta, jos kihlatut pystyivät vakuuttamaan, etteivät olleet olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä keskenään. Vastavuoroisesti kihlaeron perusteena saattoi olla suhde jonkun muun kuin kihlatun kanssa. Sen sijaan seksuaalielämä ja varsinkin näkyvä todiste lapsi, asettivat esteen kihlaerolle. Yhdyntä oli ikään kuin muodostanut pysyvän avioliiton.

Aviolupausten tai kihlausten myötä muodostuneissa seksuaalisuhteissa oikeus saattoi joskus julistaa avioliiton oikeudellisesti päteväksi, joskaan epätäydellinen avioliitto ei ollut avioliitto kirkollisessa mielessä. Tällainen avioliitto olisi ollut yhtä vaikeasti purettavissa kuin oikeakin avioliitto. Aviopariksi julistaminen oli silti harvinaista, vaikka kihlaeroa hakeneet monesti ja varsinkin kihlauksista käräjillä kertoneet lastenelätustapausten naimattomat äidit olivat yhtyneet kihlausten tai aviolupausten alla. Syitä julistusten vähäisyydelle erityisesti naimattomien äitien osalta voidaan löytää kihlausten/lupausten epävirallisuudesta, siitä että äitien olisi pitänyt vaatia avioliittoa, tai tärkeimpänä kyseisen lainsäädännön vanhentumisesta käytännön oikeustasolla. Niissä muutamissa tapauksissa, joissa epätäydellinen avioliitto muodostettiin, puoliset elivät erillään saaden jopa lapsia toisten kanssa. Julistetun avioliiton myötä he eivät kuitenkaan saaneet helposti eroa, vaan jäivät elämään eräänlaiseen välitilaan. Myös kirkko oli heidän elämästään kiinnostunut, koska he eivät aviopariksi julistuksen jälkeen kuitenkaan menneet kirkollisesti vihille.

⁹³² JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat, 15.3.1887.

Seksuaalirikosten osalta kyse oli suurimmaksi osaksi ihmisten rankaisemisesta mutta jonkin verran myös elämän rajoittamisesta. Salavuoteus, eli kahden naimattoman ihmisen välinen seksuaalinen kanssakäyminen, oli sanktioitua vielä vuosisadan lopulla. Nimismiehet esittivät kuitenkin harvoin syytöksiä ja vielä harvemmin salavuoteudesta annettiin tuomioita, vaikka esimerkiksi kaikki naimattomat äidit käräjillä olisi periaatteessa pitänyt tuomita. Puhtaita salavuoteustapauksia oikeudessa ei ollut yhtään. Syynä salavuoteuden-tematiikan vähäisyyteen oli oikeudessa lainsäädännön vanhentuneisuus. Muutamissa lapsenelätustapauksissa 1880-luvun alussa nostettiin syyte salavuoteudesta mutta syytteet peruttiin, kun elatustapaus jätettiin sikseen.

Syytöksiä esitettiin myös muutamissa lapsenmurhatapauksissa. Sakkoja annettiin, jos henkilöä ei voitu tuomita murhasta tai sikiön kätkemisestä, mutta tiedettiin, että avioton lapsi oli syntynyt. Salavuoteuslainsäädäntöä käytettiin hyväksi myös joissakin epäselvissä huoruustapauksissa. Vanhentuneen lainsäädännön rooli vuosisadan lopulla oli käytännössä vain täydentää muuta lainsäädäntöä.

Huoruusrikoksessa tilanne oli toisenlainen. Avioliiton ulkopuolisesta suhteesta syytettiin ahkerasti oikeudessa ja tuomiota jaettiin. Tuomiot olivat sakkoja ja maksukyvyyn puuttuessa vankeustuomioita. Ankaruus riippui syytetyn osapuolen siviilisäädystä. Uudessa rikoslaisissa 1889 tuomioita oli jo jonkin verran kevennetty ja huoruudesta oli tullut asianomistajarikos.

Rankaisemisen lisäksi huoruudella oli ihmisten elämää rajoittavia oikeudellisia vaikutuksia. Jos huoruuden perusteella haluttiin avioeroa, loukattu osapuoli ei olisi saanut olla suhteen paljastumisen jälkeen puolisonsa kanssa seksuaalisessa kanssakäymisessä. Yhdyntä olisi tehnyt avioliiton taas ehjäksi. Samoin hylkäyksen tapahduttua vaimo ei olisi saanut olla kenenkään muun miehen kanssa. Pitempiaikaisia rajoituksia seurasi syylliselle osapuolelle avioeron jälkeen. Hänellä ei ollut automaattista oikeutta mennä uusiin naimisiin, joten salavuoteuden ollessa sanktioitua, heiltä kiellettiin juridisessa mielessä seksuaalinen kanssakäyminen kokonaan. Uuden avioliiton kiellot johtivat siihen, että jotkut pariskunnat elivät laillistamattomissa parisuhteissa pitkäänkin avioeron jälkeen.

Rajoittavien ja rankaisevien säädösten taustalla oli Suomen suuriruhtinaskunnassa edelleen voimassa ollut Ruotsin valtakunnanlaki vuodelta 1734, jolla oli vahvat juuret aiempien vuosisatojen maallisissa ja kirkkoa koskeneissa laeissa. Lakia oli 1800-luvun mittaen täydennetty keisarillisilla asetuksilla ja vuonna 1889 kokonaan uudella rikoslaila, joka oli hiukan lieventänyt lainsäädäntöä. Käytännössä 1800-luvun lopulla vanhentuneessa lainsäädännössä seksuaalista käytöstä ja sen seurauksia arvioitiin avioliiton muodostamisen ja sen koskemattomana pysymisen kautta. 1900-luvun alkupuoliskolla säädökset muuttuivat, sillä uudessa avioliittolaissa 1929 epätäydellistä avioliittoa ei ollut enää olemassa eikä huoruuteen syyllistyminen enää automaattisesti hankaloittanut uuden avioliiton muodostamista. Salavuoteus ja huoruus seksuaalirikoksina puolestaan poistuivat Suomen lainsäädännöstä vuosina 1926 ja 1948.

8 SALLITUN JA KIELLETYN SEKSUAALISUUDEN MÄÄRITTYMINEN: ELÄMÄ NORMIKEHIKON SISÄLLÄ

Kuinka maaseudun sallittu ja kielletty seksuaalisuus määrittyivät? Työssä osoitetaan, että ensisijainen ihmisten seksuaalielämän normitus tuli *paikallisyhteisöltä*, muilta ihmisiltä. Paikallisyhteisö pystyi asettamaan seksuaaliselle käyttäytymiselle sekä periaatteellisia normeja että sosiaalisen kontrollin keinoin tarkkailemaan, arvioimaan ja ohjaamaan miesten, naisten ja pariskuntien elämää. Yhteisön seksuaalinormi voidaan tiivistää *avioliitonnormatiivisuuden* käsitteeseen: naimattomien seksuaalinen kanssakäyminen oli oikeutettua, jos se yhdistyi tulevaan avioliittoon. Avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuus oli taas erityisen paha loukkaus sekä avioliiton pyhyyttä että avioliiton käytännön merkitystä kohtaan.

Paikallisyhteisön normienannolle oli naimattomien osalta ominaista se, että vaikka periaatteelliset normit saattoivat olla hyvinkin fundamentaalisia, todellinen suhtautuminen oli muovautuvampaa. Esiaviollinen seksuaalisuus ja hedelmällisyys, eli raskaaksi tuleminen ennen vihkimistä, eivät olleet normien tasolla täysin sallittuja, mutta niitä siedettiin, jos tuloksena oletettiin olevan avioliitto. Tämä osaltaan selventää aiemman kirjallisuuden oikeansuuntaista kuvaa siitä, että esiaviollisen seksuaalisuuden hyväksyttävyyys liittyi tulevaan avioliittoon. Jos tiedettiin, etteivät suhteet olleet lähtökohtaisesti avioliittoon johtavia, niitä paheksuttiin. Lopullista normienmukaisuutta pystyttiin yhteisössä kuitenkin arvioimaan ainoastaan lopputuloksen perusteella.

Käytännön muovautuvuus normiin verrattuna tuli erityisen hyvin esiin naimattoman seksuaalisuuden seurauksissa, naimattomassa raskaudessa ja aviottoman lapsen syntymän jälkeen. Yhteisö tarkkaili raskaana olevia naisia, koska he olivat potentiaalisia norminrikkokkia. Heihin saatettiin kuitenkin käytännössä suhtautua ymmärtäväisestikin. Yhteisön varpaillaan olo ja aktiivisuus viranomaisten suuntaan lapsenmurhaan ja sikiönkätkentään kytkeytyvissä epäilyksissä eivät kerro sinänsä paheksuvasta suhtautumisesta ja seksuaalinormin ylläpidosta, vaan ensisijaisesti epäiltyyn vakavaan rikokseen reagoimisesta.

Tutkimuskirjallisuus on useimmiten korostanut hyvinkin totaalisen negatiivista kuvaa naimattomien äitien kohtaloista. Tämä tutkimus on kuitenkin vahvistanut sen uudemman kirjallisuuden näkemyksen, että vaikka aviottoman lapsen synnyttäminen oli yhteisössä negatiivista, äitiin ja lapseen suhtautuminen vaihteli yhteisössä. Osa naimattomista äideistä pääsi takaisin yhteisön osaksi, avioliittoon, mutta jotkut jäivät pysyvämmiin sen ulkopuolelle. Naimattoman hedelmällisyyden käytännön ongelma ei yhteisölle ollut pelkästään moraalinen, vaan myös sosiaalinen ja taloudellinen. Yhteisölle oli tärkeää, että lapsi ei olisi joutunut yhteisön vastuulle. Tämän vuoksi se kohdisti isiin painostusta, jotta nämä alkaisivat maksaa elatusta lapsen äidille.

Toisin kuin naimattomien ihmisten osalta, avioliitossa eläviin kohdistuvat normit ja käytännön suhtautuminen olivat fundamentaalisia. Naitujen seksuaalisuus kuului vain avioliittoon ja huoruuteen suhtauduttiin yhteisössä negatiivisesti. Nämä yhteisön näkemykset olivat yhteneväisiä paikallisen papiston, lainsäädännön ja oikeuslaitoksen normien kanssa.

Myös *viranomaisten* osalta esiaviollista ja avioliiton ulkopuolista seksuaalisuutta koskeva normienanto oli negatiivista, mutta yhteisön verrattuna se oli toissijaista sekä ajallisesti että tehokkuudeltaan. Viranomaiset pystyivät ottamaan kantaa vasta seksuaalisuuden seurauksiin. Paikallinen kirkko ja maallinen oikeus reagoivat normirikkomuksiin nuhteluihin, rangaistuksiin ja rajoittamisiin. Niillä voi arvioida olleen jonkinlaista pelotevaikutusta ihmisiin, mutta yhteisön normienannon tehokkuuteen ne eivät yltäneet.

Paikalliset papit pyrkivät kirkon normien mukaisesti korostamaan avioliitonormatiivisuutta ja avioliiton pyhyyttä. He vastustivat kiivaasti kaikkea avioliiton ulkopuolella tapahtuvaa seksuaalisuutta, niin salavuoteutta kuin huoruutta. Vaikuttamisen mahdollisuudet olivat kuitenkin vähentyneet varsinkin rankaisukeinojen osalta viimeistään vuosisadan puolella välissä.

Keuruun, Multian ja Pihlajaveden papistoa häiritsi erityisesti vääränlaiset parisuhteet niiden seksuaalisuuden tai välitilassa elämisen takia. Näitä suhteita olivat vihkimättömänä parina eläminen, riitaiset avioliitot, liian pitkät kihla-ajat ja huoruus. Yksilöiden tasolla ongelmana oli aviottomien lasten saaminen ja yöstely sen esiaviollisen seksuaaliluonteen vuoksi. Ihmisiä voitiin nuhdella yksityisesti tai kirkkoneuvostossa. Naimattomia äitejä voitiin lisäksi ripittää. Joskus papit veivät häiritsevät suhteet jopa käräjille asti.

Nuhtelut ja oikeuteen viemiset olivat kirkon aktiivista toimintaa. Muodot eivät olleet käytännön toteutukseltaan rankaisevia, vaan enemmän sielunhoidollista opastusta. Sen sijaan naimattomien äitien ripitykset olivat käytännössä luonteeltaan rankaisevia. Papisto noudatti tällöin vanhojen kirkkokäsikirjojen ja uuden kirkkolain ohjeistuksia automaattisesti, joten toiminta oli luonteeltaan paradoksaalisesti passiivista. Kirkollisesta normienannosta vastasivat papit, jotka toimivat pitkälti kirkollisten ohjeitten mukaan. Joissain tapauksissa herännäistausta saattoi korostaa papin ankaruutta.

Kirkon ja paikallisyhteisön näkemykset olivat suurimmaksi osaksi yhteneväisiä: molempia häiritsi avioliiton pyhyyden loukkaaminen. Erityisesti tämä näkyi huoruuteen suhtautumisessa. Sen sijaan naimattoman seksuaalisuuden osalta ero oli siinä, että yhteisön jäsenet olivat kiinnostuneita vain lop-

putuloksesta, avioliitosta, kun taas kirkko oli kiinnostunut myös siitä, miten siihen päädyttiin. Kirkko ja yhteisö menivät limittäin myös siinä, että kirkon apuna oli paljon maallikkojäseniä valvomassa ihmisten intiimiä elämää: pitäjien kylänvanhimpia kinkereillä ja kirkkoneuvostossa, sekä talollisia jäseninä neuvostossa. Kirkko oli täten yhteisössä ja arjessa läsnä.

Oikeuslaitos erosi kirkosta siinä mielessä, että se ei 1800-luvun lopulla sanktioinut kaikkea edellä mainittua vääränlaista seksuaalisuutta, vaikka sinänsä lainsäädäntö olisi antanut siihen mahdollisuuden ja periaatteessa velvollisuudenkin. Oikeudellinen toiminta oli käytännöltään ihmisten elämää rajoittavaa ja rankaisevaa, mutta luonteeltaan hiipuvaa.

Oikeuden toiminnan ohjeet tulivat lainsäädännöstä, joka oli luonteeltaan avioliitonnormatiivinen sekä seksuaalirikoksien että avio- ja kihlaerojen osalta. Vuoden 1734 Ruotsin valtakunnanlaki pohjautui vanhempiin maallisiin ja kirkkoa koskeneisiin lakeihin. Vääränlaisessa seksuaalisuudessa oli tällöin kyse loukatuksi tulleen avioliiton pyhydestä, ja siitä kuinka oikealla seksuaalisuudella se voitiin tehdä taas ehjäksi. Laki oli monelta osin 1800-luvun aikana lisättyine asetuksineen jo tilkkutäkkimäinen.

Kihlauksen suhteen seksuaalisuudella oli juridisesti rajoittavia vaikutuksia: ero voitiin saada, jos seksuaalista kanssakäymistä ei ollut tapahtunut. Toisaalta suhde jonkun muun kuin kihlatun kanssa oli eron peruste. Seksuaalielämä kihlatun kanssa saattoi taas muodostaa juridisesti epätäydellisen avioliiton. Käytännössä näitä juridisia avioliittoja julistettiin paljon vähemmän kuin olisi ollut lainsäädännön perusteella mahdollista.

Avioerossa rajoitus-tematiikkaan yhdistyi se, että huoruus oli harvoja perusteita hakea eroa. Tämän vuoksi syyllisten osapuolten uudelleenavioitumiselle asetettiin rajoituksia. Yhdessä salavuotelainsäädännön kanssa tällä epäsuorasti kiellettiin seksuaalinen kanssakäyminen syylliseltä osapuolelta kokonaan. Kihla- ja avioeroja koskeneen rajoittamisoikeuden vuoksi oikeudella oli suuri valta määritellä sallittua ja kiellettyä seksuaalisuutta, sillä se asetti rajat sille, miten yhteisössä tärkeä avioliitto muodostettiin.

Itsessään seksuaalirikoksia, huoruutta ja salavuoteutta, koskeva normienanto oli rankaisevaa. Uudessa 1889 rikoslaissa rangaistuksia oli jonkin verran lievennetty.

Edellä mainituista teemoista ainoastaan huoruutta oikeus käsitteli täysin lainsäädännön mukaisesti sekä rikosoikeudellisesti että erojen perusteena. Sen sijaan salavuoteuden osalta lainsäädäntö oli vanhentunut: oikeus sovelsi sitä ainoastaan ratkaistessaan muita hankalia tapauksia. Myöskään kihlaerojen osalta ei lainsäädännön vaatimuksia noudatettu kirjaimellisesti, vaikkakin esimerkiksi maininnat puuttuneesta seksuaalielämästä täytyi oikeudessa esittää. Vuoden 1929 avioliittolaki uudisti lainsäädännön tältä osin käytännön tasolle.

Kuinka yksilöt sitten toimivat normien puitteissa? Aviottomien lasten syntymää sivuava kirjallisuus on usein yksioikoisesti samaistanut normit ja toiminnan. Tällöin jälkimmäinen on voitu tulkita todisteeksi ja ilmaisuksi ensinmainitusta. Näin olikin silloin, kun ihmiset pyrkivät elämään yhteisesti jaettujen sääntöjen mukaan. Tällöin yhteisön normit suuntasivat naimattomia ihmisiä hakeutumaan seksuaalisessa toiminnassaan kohti avioliittoa: sukupuolinen

kanssakäyminen aloitettiin usein kihlausten tai aviolupausten jälkeen. Tämä tapahtui monesti seksuaalivälitteisen yöstelyn merkeissä, naiset tulivat raskaaksi ennen vihkimistä ja pariskunnat päätyivät avioliittoon.

Ulkoisesti normien vastainen toiminta kertoo kuitenkin "vastanormiston" sijaan siitä, että syytä tai toisesta normeja ei pystytty noudattamaan tai ne olivat alisteisia tietyille elämäntilanteille. Henkilökohtaisten ja rakenteellisten syiden tai seurustelutapoihin ja yhteiselämään kuuluvien tapojen vuoksi tie avioliittoa kohti joskus katkesi ja syntyi aviottomia lapsia. Yhteisön normit joutuivat ikään kuin taipumaan ihmisten elämässä painavampien tekijöiden alla.

Normirikkomusten jälkeen ihmiset yhä peilasivat omaa elämäänsä yhteisön normeihin. Tämä näkyy raskaana olleiden naimattomien äitien ja synnyttäneiden käytöksessä: epäilyttävä, normien vastainen raskaus haluttiin peittää yhteisön katseelta ja synnytyksen jälkeen piilottaa kuollut sikiö tai pahemmassa tapauksessa surmata lapsi. Kuolema saattoi aiheutua myös epäsuorasti äitien tiedostamista normeista, kun menttiin synnyttämään yksinäisyyteen. Tällöin naiset reagoivat odottamaansa yhteisön negatiiviseen suhtautumiseen. Jos äidit pelkäsivät omaa tulevaisuuttaan, normien ja yhteisön suhtautumisen joutuivat kokemaan myös lapsen isät. He saattoivat kokea yhteisön painostusta ja pyrkiä hoitamaan jälkensä sopimalla elatuksesta äidin kanssa.

Aina maaseudun ihmiset eivät kuitenkaan eläneet yhteisön normit mielessä. Esimerkiksi naimattomat nuoret aloittivat usein seksuaalisuhteen ilman ajatuksia avioliitosta, vaikkakin normien mukaiseen elämään ja avioliittoa kohti siirryttiin yleensä siinä vaiheessa, kun nainen tuli raskaaksi. Yhteisön normien vastaista olivat myös yksittäistapauksina ilmenneet sellaiset työnantajan ja palkollisnaisen väliset seksuaalisuhteet, joissa työnantaja käytti auktoriteettiasemaansa hyväkseen päästäkseen seksuaaliseen kanssakäymiseen palkkapiikansa kanssa. Käytännössä todella vakavissa tapauksissa kyse oli alaikäiseen sekaantumisesta. Kuva tarkentuu tällöin ainakin siihen tutkimuskirjallisuuteen verrattuna, joka on nähnyt piian ja isännän väliset suhteet säännöllisinä mustavalkoisina alistussuhteina.

Tietoista normien rikkomista oli myös huoruuteen syyllistyminen, mitä selittää henkilökohtaiset syyt, mutta usein erityisesti ongelmat avioliitossa. Yhteisössä elettiin myös pysyvimmässä avosuhteissa, vaikkakin niiden määrä oli vähäinen. Niiden taustalla saattoi olla avioliittoa estävät juridiset tai kirkolliset syyt. Tällöin syyllistytettiin huoruuteen, jos oikeudessa aviopariksi julistettu kihlapari ei halunnutkaan elää yhdessä. Salavuoteuteen voitiin taas syyllistyä, jos toinen osapuoli oli aiemman huoruusrikoksen vuoksi saanut kiellon uudesta avioliitosta.

Naimattomien elämässä aviottoman lapsen saaminen ja naitujen osalta huoruuteen syyllistyminen olivat normirikkomuksia, joiden myötä ihmisten elämä yhteisössä vaikeutui. Käräjät antoivat kuitenkin maaseudun ihmisille tilaisuuden reagoida ja lähteä parantamaan tilannettaan. Käräjät toimivat tällöin eräänlaisena moraalisen areenana yhteisöön päin, jossa kommentoitiin ja tuotiin esiin normien vastaisiin seurauksiin johtaneita tekijöitä. Peilauspintana toimivat tuomari, lautamiehistö ja erityisesti paikallista yhteisöä edustanut kärjäjäleisö. Naimattomat äidit pystyivät siellä puolustamaan uhatuksi joutunut-

ta mainettaan ja parantamaan taloudellista asemaansa suhteessa miehiin ja näiden maineeseen.

Aiemmassa maaseudun seksuaalisuutta ja sen normeja tarkastelleessa tutkimuskirjallisuudessa ei ole useinkaan pohdittu aviottomien lasten isien tilannetta. Syynä tähän on ollut se, että he eivät yleensä näy lähteissä. Oikeusaineiston avulla on kuitenkin ollut mahdollista tarkastella yhteisön ja äidin miehiin kohdistamia normatiivisia paineita yhteisössä ja käräjillä. Äidin ja lapsen hylkääminen mustasi miehen maineen yhteisössä, koska se oli hyväksytyin mieheyden vastaista. Sen sijaan jälkensä joko avioliitolla tai elättämisellä hoitava mies edusti yhteisössään hyväksytyä mieheyttä. Miehet joutuivat sosiaalisen paineen kohteeksi yhteisössä, ja joskus jopa ennen lapsen syntymää. Toisinaan vastahankaisuus päättyi vasta puhdistusvalan edessä. Pysyväksi jäävä huono maine oli suurin syy sille, miksi osa isistä jätti valan tekemättä, vaikka sillä olisi juridisesti välttänyt elatuksen. On kuitenkin huomioitava, että tarkastelussa on ollut ainoastaan osa aviottoman lapsien isistä. Suurin osa heistä jää edelleen historiallisten lähteiden ulkopuolelle.

Ihmiset pystyivät hakemaan oikeudelta myös avioeroa, mitä perusteltiin sillä, että avioliitto ei ollut toteutunut tai väärä seksuaalisuus oli sitä loukannut. Erityisesti huoruuden osalta argumentointi tukeutui yhteisön, kirkon ja lainsäädännön näkemyksiin väärästä seksuaalisuudesta.

Sallittu ja kielletty seksuaalisuus esiaviollisissa ja avioliiton ulkopuolisissa suhteissa määrittyi 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla *avioliitonormatiivisuuden* kautta. Avioliitto oli yhä edelleen ihmiselämän tärkeä jäsen-täjä. Normienantajista kirkko korosti selkeiten avioliiton merkitystä seurakunta-laisten elämässä. Seksuaalisuus oli sallittua vain avioliitossa. Kirkko omalta osaltaan myös korosti avioliitto-insituution merkitystä, joskin kirkon rooli ihmisten arkielämässä oli vähentynyt kunnallisuudistuksen myötä ja kirkkolainsäädännön muutokset 1800-luvun puolivälissä olivat vähentäneet paikallisten pappien mahdollisuuksia kirkkokurilla ja rangaistuksilla ohjata vääränlainen seksuaalisuus avioliiton huomaan.

Myös paikallisyhteisölle avioliitto oli tärkeä. Perheiden muodostamisen tärkeitä funktioita olivat edelleen muun muassa työyksiköiden muodostaminen, ihmisten sosiaalistaminen yhteisön normeihin ja lapsista huolehtiminen. Sen sijaan paikallisyhteisölle seksuaalisuuden paikka ei ollut niin tiukasti sidottu juuri avioliittoon. Tärkeintä oli kuitenkin se, että se liittyi tulevaan avioliittoon. Esiaviolliset suhteet olivat tällöin siedettyjä.

Paikallisen oikeuslaitoksen rooli oli puolestaan eräänlainen kompromissi. Lainsäädäntö aiemmilta vuosisadoilta periytyvänä sanktioi ei-aviollisen seksuaalisuuden ja muutenkin korosti avioliiton pyhyyttä. Kuitenkin paikallisella tasolla seksuaalirikoksia ja kihlaukseen liittyvää lainsäädäntöä ei enää täysimääräisesti noudatettu. Joka tapauksessa seksuaalisuuden avioliitonormatiivisuus tuli siitä, että avioliitto oli paikallisyhteisölle yhä tärkeä instituutio, jota maallinen lainsäädäntö ja kirkko tukivat omista lähtökohdistaan käsin.

Tätä työssä tarkasteltua paikallisyhteisön, kirkon, oikeuden ja lainsäädännön norminantoa, *avioliitonormatiivisuutta*, voidaan käsitteellistää valtana luoda eräänlainen rajoittava kehikko, jonka sisällä miesten ja naisten, naimisissa elävi-

en ja naimattomien, tuli elää, ja jonka puitteissa todellisuus nähtiin. Kehikko on siis eräänlainen laeva malli, joka määritteli sen, mikä oli sallittua ja mikä kiellettyä, ja joka loi puitteet ihmisten elämälle. Samassa kristillisen kulttuurin, kärkeäjäkäytäntöjen todellisuuden ja yhtenäisen paikallisyhteisön kulttuurissa eläneet ihmiset eivät täten voineet helposti päästä kyseisen kehikon ulkopuolelle. Toisaalta ihmisten toiminta sen sisällä – ja joskus ulkopuolellakin – määrittivät lopullisesti 1800-luvun lopun keskisuomalaisen maaseudun sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden.

SUMMARY

The norms, practices and conflicts of sex and marriage - Premarital and marital sexual activity in rural Central Finland in the late nineteenth century.

Introduction

This doctoral dissertation examines the definition of licit and illicit sexual activity during the last two decades of the nineteenth century in the parishes of Keuruu and Multia and the chapelry of Pihlajavesi in the Rural Court District of Keuruu in Central Finland. It approaches the definition from the perspectives of sexual norms and sexual behaviour. The norms and the actual behaviour together constituted the interface between permitted and forbidden sexual activity.

The work focuses on pre- and extramarital sexual relations between men and women. In addition to these two areas of focus, it deals with the lack of sexual consummation in marriage. The meeting of norms and real life involved *conflicts* connected with non-marital sexual activity, the act of getting married, betrothal and marriage itself, and I examine these conflicts in the context of the community and the district court with reference to sexual activity.

The principle object of the research is to ascertain how secular and ecclesiastical legislation, local justice, the church and the local community sought to regulate the behaviour of both married and unmarried persons. This consisted in establishing and maintaining norms (*norm-setting*) connected with sexual activity. Secondly, this work studies the sexual behaviour of men and women in the community and their related statements in the rural court. Here above all the negative consequences of this activity assessed.

During the period studied, the parishes were traditional rural localities in which people gained their livelihoods to a great extent from agriculture and forestry. The bulk of the rural population was made up of landed farmers, crofters, farm hands, casual workers, craftsmen and vagrants, while the educated proportion of the population was very small.

Both legal and ecclesiastical sources (predominantly the records of Keuruu Rural District Court) are employed in the study. The court cases studied concerned child maintenance, infanticide, concealment of birth, breach of engagement, the restitution of engagement presents, adultery, divorce and slander. The ecclesiastical sources are used to examine norm-setting by the church and to place the social structure of the parishes in context. The ecclesiastical sources comprise various records of the parishes of Keuruu and Multia and the chapelry of Pihlajavesi: the minutes of parish council meetings, lists of persons subject to the authority of the church, population tables, reports of visitations by bishops and deacons, lists of births, baptisms, weddings and confirmations, decisions of the cathedral chapter on the dissolution of engagements and marriages and minutes of meetings of the poor relief committee. On a more official level, contemporary ecclesiastical and temporal legislation and church manuals shed light on the norm-setting of the local courts and the church.

The expectation of marriage – licit sexuality among the unmarried

The attitude of the local community in the countryside at the end of the nineteenth century towards sexual relations between unmarried persons was in principle condemnatory. Premarital relations were “illicit”, a term that was used in the local courts to refer to their being contrary either to the law or to the views of the community. In practice, however, such relations were accepted if they were practised in connection with an upcoming marriage. In fact, they were not so much actually condoned as *tolerated*. Outsiders closely supervised the lives of unwed persons, and on the basis of their own observations or rumours interpreted their sexual behaviour as an indication of an upcoming marriage. Thus the expectation of marriage constituted a norm that people were required to obey. Sexual relations without the expectation of marriage, if it became known to the members of the community, was regarded with disapprobation.

The life of couples often corresponded to these communal norms. A sexual relationship might require a promise of marriage from the man or a mutual betrothal. Promises, betrothals and engagement gifts were regarded as credible testimonies of the intention to marry, and with these assurances women often took the risk of becoming pregnant and bearing an illegitimate child. A fear of ending up as spinsters made them disposed to trust promises of marriage and betrothals.

In consequence, in the area studied, in the mid-1880s one fifth of the women who bore children and in the 1990s a quarter became pregnant before they were married. Here it is not possible to discern any distinction based on social class, as has been frequently claimed in the literature. Women from landed peasant families were well represented in premarital pregnancies, and there was no separate set of norms for the landed class in this respect

Premarital pregnancies did not constitute an actual problem for the local community, although they were not fully in accordance with its norms. Rather than condemning them, the community tolerated and in practice accepted them if marriage was in the offing. Thus it also accepted “night-courting” (the paying of night-time visits to women by men in search of a spouse), a practice that took on both regular and irregular forms and had a strongly sexual orientation. The practice allowed a woman to meet different men as long as she entered into sexual relations only with her possible future husband.

Norm-breaking non-marital relations and illegitimate children

People did not always wish or were able to obey the norms of sexual behaviour outside marriage. Not all the sexual concourse between unmarried men and women was originally premarital, i.e. leading to marriage. Men and women might have several different sexual partners at the same time, although such cases were rather rare, and while humorous references to this were much more common, the members of the community looked askance at actual relationships of this kind. A case where a woman had several partners did not, however, necessarily represent a complete contravention of communal norms; the majority of her sexual partners might all be potential wooers, bearers of engagement gifts.

People certainly did not always have time to think about promises of marriage or betrothal when they entered into a sexual relationship. And such a casual relationship might sometimes become more permanent. When the relationship was exposed, however, the members of the community regarded the culprits with disapproval. If there was a pregnancy, the couple was usually forced into marriage by the norms of the local community and the church.

Sometimes this process towards marriage broke down, and the consequence could be the birth of an illegitimate child. The proportion of illegitimate children in Keuruu and Multia (approximately ten percent) was above the average for the whole country and the Province of Vaasa. On the other hand, in Pihlajavesi illegitimacy followed the general trend. Unmarried mothers and fathers may have lived according to the norms of society in the same way as those who ended up married, but something had simply gone wrong. Many reasons can be adduced for the breaking-down of the marriage process: more personal reasons include desertion and false promises of marriage by the man, the failure of the relationship because of external sexual affairs, the cooling of mutual feelings and technical obstacles to marriage such as the religious disqualification of one or both partners.

A more structural reason has often been claimed in the research literature to be the growth of the landless population. In the Rural Court District of Keuruu, farm maids and female casual workers constituted the majority of unwed mothers, and, apart from in Pihlajavesi, the daughters of landed peasants and crofters were underrepresented. The high proportion of maids and casual workers can be explained by the fact that the former were of an age when the search for a spouse was a normal feature of their lives. Economic obstacles to marriage in the Rural Court District of Keuruu mainly affected members of the landed classes despite the fact that the daughters of farmers were underrepresented as unmarried mothers in relation to their proportion of the whole population.

To a small extent, the engendering of illegitimate children can be explained by factors related to courting and living together. Sex was connected with "night-courting", which sometimes resulted in the birth of illegitimate children if something went wrong in the marriage process. Some illegitimate children were also born of more lasting unmarried relationships. In such cases, religious disqualification or a prohibition on marriage because of adultery may have prevented the parents from marrying.

Illicit sexuality: master-maidservant power relations and adultery.

To judge from cases concerning child maintenance and infanticide dealt with in the Rural District Court of Keuruu, relationships between masters and maidservants were common. According to the law, relationships involving sexual offences brought heavier penalties on the men. The parties mentioned in the source material were farmers, farmers' sons and crofters on one side and maidservants on the other. However, there are very few references to coercion or exploitation. Thus relations that were imposed on the women against their will

were in the minority, although the fact that this aspect was not necessarily mentioned in court must be taken into account.

The power relation between masters and maids was not absolute in that the latter had their rights while the former were bound by their obligations towards their subordinates in a patriarchal household. Moreover, these liaisons were also subject to the *normativity of marriage* because in order to initiate sexual relations landed farmers, too, were often obliged to pledge marriage to the women, although the affairs did not always actually lead to marriage.. The fact that they worked together in the same household partly explains the high incidence of sexual relationships between masters and maidservants. One can only speak of actual exploitation and consequent condemnation by the community in cases where the maid was still a minor.

Adultery was deeply abhorred by the community, which kept a wary eye out for it. Adultery was considered "disgusting". Generally it was committed with one person, but sometimes the adulterer might have more than one partner. Some adulterers might also commit adultery several times during their lives. Adultery had an adverse effect on the reputations of both men and women. The principle personal reasons for committing adultery were falling in love outside marriage or the sexual impotence of one's spouse. Significant contributory background factors to adultery were problems in the marriage itself: the relationship was disputatious, or the spouse had deserted or moved out of the marital home. Sometimes the fact that the spouse worked elsewhere for a long period acted as an incentive to commit adultery. Occasionally, legally ordained marriages that the partners did not respect could lead them to establish long-standing adulterous relationships; in such cases, the husband and wife in practice lived with others rather than with one another.

The attitude of the local community to women who bore illegitimate children

The norms of the community concerning the bearing of an illegitimate child in the late nineteenth century were condemnatory. Particularly in connection with the pregnancy and parturition of an unmarried woman, one can also claim that the community exercised social control. Women were watched, and the physical shape of pregnant women often revealed their condition. Suspicions that someone was pregnant spread through the community in the form of rumours. If a baby disappeared, or there were there were other circumstances giving rise to suspicions of infanticide, the members of the community gossiped and might easily report the matter to the authorities. They also took part in searches for the body of the baby or sought evidence for the birth by milking the breasts of the accused mother. Few infanticides went undiscovered.

However, the social control did not completely correspond to the condemnatory norms, nor was it necessarily even connected with forbidden sexuality. Although some people directly censured unmarried pregnant women, the surveillance was more passive. The women's parents and those who lived in the household where they worked might take a more understanding attitude to them. In cases of infanticide, the prime object of the community's censure was the grievous crime of murder. In practice, however, the social control indirectly

supported the condemnatory norms directed at unmarried sex because the image of the typical infanticide was that of an unwed woman who had become pregnant.

These women were affected by the norms of the community and the fear of other people's attitudes. They tried to disguise their pregnancy by wearing loose-fitting clothes, denying the whole matter or explaining away the changes in their physical shape or the lack of menstruation as best they could. In the worst cases, the fear of shame might even lead to a mother actually killing her baby or hiding the body of a still-born infant. The fact that unmarried women tried to give birth in secret contributed to the number of still births. But whatever the motives for murder or concealment may have been in practice, according to Gun-Brit Johansson, these deeds were prompted by a fear of the social, emotional and cultural bonds with the community being broken and of exclusion from it.

The strict norms and the fluctuating attitudes of the members of the community continued even after the birth of an illegitimate child. For an unmarried woman to have a child was in principle a bad thing. However, the attitudes of the community and the mother's expectations for the future might vary considerably. Although the outlook for the parents of an illegitimate child were generally bleak, they usually remained members of the community. Having an illegitimate child damaged their chances of getting married, but it did not eliminate them completely. In practice, there existed a wide spectrum of human destinies.

Those who gave birth to more than one illegitimate child were more clearly marginalized by the community. Casual farm workers constituted the largest group of unmarried mothers with more than one child, but the relative numbers of vagrants and paupers had also grown. Such a situation could mean a decline in social status, with a maid becoming a casual worker and gradually descending into vagrancy. Unmarried women who gave birth to several illegitimate children later ended up having sexual relations with numerous men.

The social control of the community was also directed at the fathers. When marriage was out of the question, fathers of illegitimate children were sometimes pressured into taking care of the consequences of their deeds and paying maintenance to the mother. The motivation for this communal interest was primarily the risk that financial support for the mother and her child would otherwise devolve on the community. Moreover, the community morally reproached a man who in the first place had broken its norms and had then abandoned the mother and child. Consequently, fathers entered into mutual negotiations over maintenance with the mothers.

The concern of the church over immoral sexual activity

In the late nineteenth century, the Lutheran Church condemned all premarital and extramarital sexual activity. In the area of the Rural Court District of Keuruu, the local clergy admonished the people in various contexts about the bearing of illegitimate children, adultery, living in sin, disputatious marriages, ex-

cessively long engagements, "night-courting" and liaisons with railway construction workers.

At the end of the nineteenth century, the local priests and the parish councils had the right to reprimand people for immoral living, and both in the councils and in private people were admonished for all the above-mentioned types of relationships apart from "night-courting" and relations with railway construction workers. The clergy went as far as prosecuting people in the rural district court for adultery and above all for postponing marriage. Unwed mothers for their part were scolded in the churching ceremony following the birth of their children, when they were taken back into the fold of the congregation.

The church was particularly concerned about fornication because it constituted pre-marital sexual intercourse and protracted engagements because they represented pre-marital co-habitation. Often those who lived in such relationships had previously had illegitimate children, and the church kept a particularly watchful eye on those who had earlier offences to their account. In engagement cases that were taken to court, on the other hand, the threat of sexual activity was only of secondary importance; rather by bringing such cases, the church really wished to judicially bring an end to unconsummated engagements from which no children had yet issued and in which the betrothed wished to separate but for some reason or another had not been able to. The reprimands of the parish councils, on the other hand, were concerned with engaged couples whom the church wished to prod into marriage.

The church condemned disputatious marriages for fear that they would lead to adultery. The worst feature of adultery was the fact that it offended the sanctity of marriage, and the church prosecuted adulterers in court if their relationships were particularly long-standing, serious or had long been a source of irritation to it. "Night-courting" bothered the church because of the possibility of disturbances that might take place in conjunction with the sexual congress. In the matter of liaisons with railway construction workers, it was more a question of ethnocentricity and a fear of an unknown way of life threatening the traditional countryside.

Officially the attitude and practice of the Lutheran Church with regard to immoral sexual behaviour had already changed by the mid-nineteenth century with the abolition of church punishments and changes in ecclesiastical law. Disciplinary chastisement of the offender had given way to pastoral admonishment. In the Rural Court District of Keuruu, the church admonished offenders in a conciliatory way for their immoral way of life and attempted to get them back on the straight and narrow path through pastoral counselling. At the same time, this setting of norms by the church was active in character, in that it sought to interfere actively in people's lives. The denunciation of adulterers to the rural police chief and the prosecution of people in the rural district court, on the other hand, were indirect attempts to punish them for their evil way of life.

The confession required of unmarried mothers in the churching ceremony was also punitive in character, and for them the ceremony was held in a different part of the church than for married women. An old formula of public confession that was censorious in tone was used, and the women were obliged to

beg pardon for their deeds. The formula of public confession went back to earlier times when the church imposed punishments and it contained vestiges of the church discipline of previous centuries. In practice, the confessing of unmarried mothers was a shaming event, and it was regarded as the church's punishment for a way of life that contravened its norms.

At the hub of the church's activities were the local ministers. They operated strictly in accordance with the directions of the Lutheran Church, and only in the ways they strove to eradicate immoral sexual behaviour is it possible to discern individual personal features. Not even the Pietist background of many of the priests brought any special feature to their enthusiasm for interfering in people's lives, except perhaps in the case of Arvid Lundén of Multia. Although Pietism was very critical of immoral sexual behaviour, it followed the same lines on the matter as the Lutheran Church.

The clergy were also aided by lay members of the church, whose role was manifested in catechetical instruction and parish council meetings. Members of the parish council and selected village elders reported problematic relationships and illegitimate children to the ministers.

The behaviour of men and women in the rural district court

The sessions of the rural district court constituted an arena in which persons who had suffered from the consequences of immoral sexual behaviour could improve their situation. They pleaded their cause to an audience constituted by the district judge, a panel of jurors made up of local landed farmers and a public gallery representing the local community. Through their judgments, the judge and the jurors could affect people's lives, while the jurors and the public audience following the case represented the moral conceptions of the local community.

Through the rural district court, women who gave birth to illegitimate children could improve their own situation by getting it to compel the father to bear joint financial and moral responsibility for the child. Mutual maintenance negotiations between men and women were not always successful, and thus the mothers took the matter to court. This measure could also speed up flagging negotiations because often the mere threat of legal action might persuade the father to agree to pay maintenance. Often the mutual negotiations were continued during the court case, and frequently the case was dropped because agreement had been reached over maintenance.

The process of taking cases to court had the effect of persuading the men to agree to maintenance mainly because of moral considerations: in the court, the father would be held to account before the community and obliged to make reparation for his misdeeds. Moreover, it was financially more advantageous for the man to enter into a mutual agreement with the women than to have the payment of maintenance imposed on him by the court.

In the court, unmarried women could also attempt to clear their endangered moral reputation. In such cases, the women defended their good name by blaming the men. They could do so first by claiming that they had assumed that the sexual relationship was leading to marriage, advancing as evidence in the

court the men's promises of marriage and betrothals, which had sometimes been reinforced by the giving of rings. In some cases, the women produced betrothal gifts that they had received. By citing promises of marriage and engagements, the women could demonstrate to the court audience, which represented the local community, that they had acted in accordance with its norms: in other words, that they had entered into a sexual relationship with a man whom they assumed would marry them

A woman might also make appeal to the fact that the man had seduced her into an illicit sexual relationship. Here women attempted to spread the burden of guilt more evenly by presenting the man as a seducer. These forms of argumentation could be interpreted as speech acts according to the theory of J.L. Austin, in which in addition to a verbal locutionary act, a concrete illocutionary action is performed. In the cases studied, the final outcome (the elocutionary effect) would have been an improvement in the woman's position and reputation in the community.

It was primarily the mother who was stigmatized by the birth of an illegitimate child. However, the court was an arena in which the man too was obliged to bear his share of the responsibility. This is manifested, for example, by the difficulties encountered in getting the men to swear a purification oath. If the guilt of the man in maintenance cases was not fully established (only a so-called "half proof" had been obtained), the man was then given the chance of proving his innocence by swearing an oath. However, in many cases the men could not bring themselves to swear their innocence, or at least they hesitated to do so.

There were three reasons for this hesitation. First, the men might not be satisfied with the judgment of the court and wished to take the case to the court of appeal. The second reason was connected with the sanctity of the oath: men who knew they were guilty might not want to perjure themselves in the name of God. The third motivation for the rarity of oaths was connected with the judgment of the court. The men had been found "half-guilty" before the court audience, sometimes on the basis of rumours and testimonies that were open to interpretation, and even if they did swear a purification oath, they would remain "half-guilty" in the eyes of the community, whose pressure on them to pay the forfeit for their deeds would continue even after their acquittal by the court.

Swearing an oath of purification would have had a deleterious effect on the man's reputation. The opportunity to take an oath was often taken up, but it also led to men entering into a mutual agreement with the women. In five of the cases studied, the men ultimately refused to take an oath, and the court did not change its verdict. The men preferred to accept a court injunction to pay child maintenance for fifteen years rather than absolve themselves by swearing the oath.

The rural district court was also the place where people sought divorce. The divorce laws at the end of the nineteenth century were basically derived from the ideas of the reformers in the sixteenth century. Nearly all the grounds for divorce were connected with sexual activity. This was most clearly evident

in the case of adultery. In six cases out of ten men sought divorce on the grounds of adultery.

Adultery offended the sanctity of marriage. In court, the deceived partners emphasized the offensive nature of adultery, for example by declaring it to be "licentious" or particularly injurious to marriage. The gravity of the crime of adultery was regarded in the court as greater if it had been practised with several different persons. Usually the targets of such accusations were men. Worst of all was the situation if the adulterous liaison had produced children, and then it was usually the women who were accused. Some persons even committed adultery in order to escape from their marriages.

In addition to illicit sexual activity, the lack of sexual congress also appeared as grounds for divorce. This was directly evident in cases where the reason for divorce was the husband's impotence. Sometimes a lack of sexual congress was also cited in disputatious marriages. More indirectly, cases of desertion involved a lack of sexual activity. Injunctions for the absconding spouse to return emphasized the idea that that he or she should return to "conjugal life", a term which in a wider sense embraced the whole of marital life.

Restraint and punishment in the law and the justice system

In the latter half of the nineteenth century, the law and the local justice system imposed posterior sanctions on pre- or extramarital sexual behaviour. In practice, this happened in cases connected with the annulment of engagement, fornication and adultery. The forms taken by the sanctions were of two kinds: *restraining* and *punitive*. They either constrained people's behaviour, or they punished them for their misdeeds.

The law and the practice of the courts regarding the annulment of engagement were restraining by nature. An annulment of engagement might be obtained directly from the cathedral chapter if the parties to the engagement could show that they had not engaged in sexual intercourse together. A liaison with a third party might also provide grounds for an annulment. On the other hand, sexual relations, and particularly evidence of them in the form of a child, constituted an obstacle to annulment of engagement. It was as if the sexual intercourse created a permanent union.

When sexual relationships were established along with a promise of marriage or an engagement, the court might sometimes declare that the union was valid as a marriage in the eyes of the law, although such an incomplete form of matrimony was not regarded as a marriage by the church. However, this was rare, although the norms would have required couples who had sexual relations to be married. This concerned, for example, persons seeking an annulment of their engagement, who generally had been in a sexual relationship, and unmarried mothers claiming child maintenance, who had often been lured into sexual liaisons on the basis of engagements or promises of marriage. Those few couples whom the court declared to be in an incomplete marriage lived on in a kind of intermediary state. The church, too, concerned itself with their lives because after being declared juridically married they still did not enter into the sacrament of matrimony.

In the case of sexual crimes, the law mainly took the form of punishment, although it also had some restraining features. Fornication, i.e. sexual intercourse between unmarried persons was still a punishable offense at the end of the nineteenth century. However, the local police chiefs rarely prosecuted people for fornication, and the courts convicted them even more rarely, although in principle all unmarried mothers should have received sentences. In fact, there was not a single court case of fornication in the material studied. The reason for the absence of fornication cases in the court lay in the obsolescence of the law. There had been a few prosecutions for fornication in connection with child maintenance cases at the beginning of the 1880s. There were also some indictments and verdicts of fornication in connection with infanticide cases and a number of unclear cases of adultery. In practice, the role of the obsolete law on fornication then became ancillary to other legislation.

The situation with the crime of adultery was different. Those who practised extramarital relations were actively prosecuted and sentenced. The sentences took the form of fines, and, if the guilty party was insolvent, imprisonment. The harshness of the sentence depended on the civil status of the accused. The sentences were somewhat mitigated in the criminal law reform of 1889 and adultery became subject to a civil action.

In addition to punishment, adultery also involved consequences that constrained people's lives. If a person sought divorce on the grounds of adultery, she or he was not permitted to have sexual relations with her or his spouse after the revelation of the adulterous affair. The consequences for the guilty parties after the divorce were more long-standing. They did not have an automatic right to re-marry, and since fornication was penalized, they were juridically prohibited from having sexual relations altogether.

The basis for the restraining and punitive legislations was the Swedish Law Code of 1734, which had remained in force after Finland was annexed from Sweden by Russia to become the Grand Duchy of Finland in 1809. This code had strong roots in the secular and ecclesiastical laws of earlier centuries. The law was supplemented during the course of the nineteenth century with various imperial decrees and a completely new criminal code in 1889. However, it was not until 1929 that the Marriage Act reformed many of the stipulations regarding matrimony. Fornication and adultery were removed as criminal offences from the laws of Finland in 1926 and 1948 respectively.

Conclusions

This study charts the binding relationship between the norms of marriage and sexual activity in the Finnish countryside and the definition of licit and illicit sexual behaviour in relation to marriage.

The principal factor that determined people's lives was the local community. It was able both to set the norms for sexual behaviour and to supervise, assess and direct the lives of men, women and couples by means of social control. For the unmarried, the most characteristic feature of the norm-setting was that the actual attitudes of the community were flexible although the norms themselves might in principle be extremely radical. Unmarried sexual activity

was tolerated in various circumstances if it was leading to marriage. Otherwise it was condemned. If an unmarried sexual affair resulted in the birth of an illegitimate child, the attitudes of the community varied. It was more commonly the women who became the objects of the community's norms, but the fathers were not ignored. Adultery was strongly condemned by the community.

The setting of norms regarding pre- and extramarital sexual behaviour by *the authorities* was also condemnatory, but in terms of both timing and effectiveness it came second to that of the community. The authorities could take issue only with the consequences of sexual behaviour. The local church and the secular court reacted to breaches of norms with reprimands, punishments and restraints. These can be regarded as having had some kind of deterrent effect on people, but they did not have the same effectiveness as the norms established by the community.

The court differed from the church in that at the end of the nineteenth century it did not penalize all of the above-mentioned forms of illicit sexual activity, although it would have been justified and, in principle, obliged by the law to do so. Judicial sanctions were restraining and punitive, but they were also on the wane. The actual legislation was shaped by the normative character of marriage. The Swedish Law Code of 1734 that still remained in force was based on earlier secular and ecclesiastical laws.

The attitudes of the church and the local community were for the most part concordant: both objected to offences against the sanctity of marriage. This was particularly visible in their attitude to adultery. On the other hand, they differed with regard to unmarried sexual behaviour in as much as the community was only interested in the end result, marriage, while the church was also concerned about the process that led to it.

Generally, individual men and women tried to live their lives according to the norms. Behaviour that was ostensibly contrary to the norms was less an indication of an actual set of "counter-norms" than the fact that, for one reason or another, people were unable to follow them or regarded them as being of subordinate importance in certain circumstances of life. This was evident particularly in the begetting of illegitimate children. However, an affair between a master and an under-age maidservant, a sexual liaison without the intention to marry and adultery all represented activities in which individuals consciously contravened the norms of the community, the church and the law.

The norms continued to govern the activities of the men and women concerned in their subsequent lives. Unmarried pregnant women and mothers feared the censure of the community. The fathers, for their part, agreed, often under pressure, to atone for their misdeeds by paying child maintenance. Abandonment of the mother and child would have damaged the man's reputation in the community because it would have been contrary to the accepted conceptions of manliness.

The rural district court constituted an important arena for women and married couples. In it, the former could defend their honour, while the latter could seek divorce there. For the fathers of illegitimate children, on the other hand, the court presented moral and financial challenges.

The establishment of norms by the local community, the church, the court and the law, the *normativity of marriage*, that this work examines can be conceptualized as the power to create a framework that structured life. The framework determined what was permitted and what was forbidden. Thus it was not easy for people who lived in the same culture, which was created by the Christian faith, the juridical practices of the district court and the homogenous local community, to break out of the framework. On the other hand, it was the activities of people within it, and indeed sometimes outside it, that ultimately determined what was licit and illicit sexual behaviour in the countryside of Central Finland in the late nineteenth century.

Translated by Gerard McAlester

LÄHTEET

1. ARKISTOLÄHTEET

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA).

Jyväskylän Tuomiokunta, Keuruun käräjäkunta:

Varsinaisasiain pöytäkirjat, Syyskäräjät 1879–Syyskäräjät 1901. II Ca: 92–135.

Välikäräjäin pöytäkirjat, Välikäräjät 1881–1900. I Cg: 9–28.

Keuruun seurakunnan arkisto:

Rippikirjat: 1870–1879, 1880–1889. IAa6, IAa8:8.

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1878–1887, 1887–1899. I C:7, I C:8.

Kuulutettujen luettelot 1881–1900. I Ea:3.

Vihittyjen luettelot 1869–1904. I Eb:4.

Kirkkokurinalaisten luettelot 1837–1886, 1887–1906. I Hb:3, I Hb:4.

Avioeropäätökset 1802–1900. I Jaa: 1

Kinkeripäiväkirjat 1886–1890, 1896–1905. II Ad:1, II Cb:2.

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1851–1904. II Cb:2.

Piispantarkastusten pöytäkirjat 1856. II Cd:1.

Rovastintarkastusten pöytäkirjat 1836–1844. II Ce (II Cd:1).

Väkilukutaulukot 1880–1900. II Df:3.

Vaivahoitoa koskevat asiakirjat: vaivaisruotuluettelot ja muut asiakirjat 1829–1873. II Hb: 2.

Multian seurakunnan arkisto:

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1856–1884, 1885–1894. I C:2, IC:3. Syntyneet ja kastetut 1895–1899. Mikrokortti.

Kuulutettujen luettelot 1885–1900. I Ea:1.

Vihittyjen luettelot 1881–1894. I Eb:2. Vihkikirja 1895–1910. Mikrokortti.

Kirkkokurin alaisten luettelot 1841–1881, 1881–1915. I Hb:2, I Hb:3.

Asumus- ja avioeropäätökset 1850–1944. I Jaa: 1.

Vaivaisruotuluettelot 1857–1866. II Bg: 1.

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1851–1932. II Cb:1.

Piispantarkastusten pöytäkirjat 1904–1929. II Cd:1.

Rovastintarkastusten pöytäkirjat 1836–1917. II Ce (II Cd:1).

Väkilukutaulukot 1880–1900. II Df:3.

Pihlajaveden seurakunnan arkisto:

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1858–1894. I C:2. Kastetut 1895–1900. Mikrokortti.

Vihittyjen luettelot 1881–1899. I Eb:1.

Kirkkokurin alaisten luettelot 1834–1903. I Hb:1.

Kirkkoraadin pöytäkirjat 1834–1886 ja 1886–1904. II Ca:2 ja II Ca:3.

Rovastintarkastusten pöytäkirjat 1836–1891. II Ce:1.

Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1868. II Cj:1.

Väkilukutaulukot 1880–1895. II Df:2.

Keski-Suomen Muistitietoarkisto.

FIX Keruutyöt 1978 (Kansanrunoudentutkimuksen approbatur-arvosanaan liittyvät keruutyöt). Kerääjä Juhani Pekkala.

2. PAINETUT LÄHTEET

2.1 Maallinen lainsäädäntö

RVL 1734 (1877). Ruotsin Waltakunnan Laki, Hyväksytty ja noudatettavaksi otettu valtiopäivillä vuonna 1734. Ynnä niiden lisäysten, muutosten ja selitysten kanssa, jotka ovat voimassa Suomen Suuriruhtinasmaassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1877.

RVL 1734 (1909). Ruotsin Valtakunnan Laki, Hyväksytty ja noudatettavaksi otettu valtiopäivillä vuonna 1734, Suomen Suuriruhtinasmaassa. Voimassaolevat osat, sekä 1 päivään heinäkuuta 1909 ilmestyneet säännökset ynnä liite. 4. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1909.

Kuninkaallinen asetus 14.1.1726 (kihlauksen pätevyydestä)

Kuninkaallinen kirje Turun hovioikeudelle 16.2.1738. (palkollisen makaamisesta)

Kuninkaallinen kirje 6.6.1744. (palkollisen makaamisesta)

Kuninkaallinen kirje 11.11.1747. (kihlaerosta)

Kuninkaallinen asetus 20.1.1779. (naisrauhasta)

Kuninkaallinen asetus 20.1.1779. (kuolemantuomion poistaminen huoruudesta)

Kuninkaallinen kirje 9.6.1780. (salavuoteus- ja huoruusrangaistuksista)

Kuninkaallinen kirje 14.8.1784. (salavuoteusrangaistuksista)

Kuninkaallinen kirje 7.9.1791. (tarkennus huoruuteen syyllistyneen uudesta avioliitosta)

Keisarillinen asetus 19.12.1864, § 3. (kirkollisten salavuoteussakkojen poistaminen)

Keisarillinen asetus 31.11.1864, § 1, § 2 (täysivaltaiseksi tulemisesta)

Keisarillinen asetus 26.11.1866. (lapsenmurhasta, sikiön lähdeittämisestä ja salavuoteudesta)

Keisarillinen asetus 27.4.1868. (Kihlakunnan oikeuden tuomiosta)

Keisarillinen asetus 27.6.1878. (aviottoman lapsen perintöoikeudesta)

Keisarillisen senaatin päätös 10.5.1899. (kihlaeron hakemisesta)

RL 1889. Rikoslaki 1889, Annettu Helsingissä 19. p:nä Joulukuuta 1889

2.2 Kirkollinen normiaineisto

KL 1686 (1986). Kircko-Laki ja Ordninki 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. (Hellemaa, Lahja-Irene, Jussila, Anja & Parvio, Martti (toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 444. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1986.

KL 1869. Kirkkolaki Suomen suuriruhtinaanmaan evankelis-luterilaiselle kirkolle, annettu 6.p:nä Joulukuuta 1869, muutoksineen ja lisäyksineen 7 p:ltä kesäkuuta 1895. Asianomaisesti hyväksytty uusi suomenkielinen teksti sekä muutokset ja lisäykset v:lta 1908 ynnä asialuettelo Werner Söderström Osakeyhtiö: Porvoo 1908.

Kirkko-Käsikirja, jossa säätään, miten Jumalanpalvelus Suomen Suuriruhtinaanmaan Ewankelis-Lutherilaisissa seurakunnissa on pidettävä. Esitys tehty sitä warten armossa määrätyltä toimituskunnalta. Turku 1859. Frenckellin kirjapaino.

Kirkko-Käsikirja, jossa säädetään miten Jumalanpalvelus Suomen Suuriruhtinaanmaan Evangelis-Lutherilaisissa seurakunnissa on pidettävä. Hyväksytty Suomen toisessa yleisessä kirkolliskokouksessa w.1886. Helsinki 1888. Weilin & Göösin osakeyhtiön kirjapainossa.

2.3 Aikalaiskirjallisuus

Furuhjelm, Maria 1905. *Mietteitä maaseudun siveellisyyssoloista*. Aikamme siveellisyyssyksymyksiä 9. Helsinki.

Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla 1890., Suomen nais-yhdistyksen ulosantama. Kuopio: WSOY.

Laurila, Elli 1916. *Maaseudun siveellisyyssoloista: Suomen naisyhdistyksen yleiskokouksessa Tampereella 20–22.XI.1915*. Suomen naisyhdistyksen kirjasia, Uusi sarja II. Porvoo: WSOY.

Päivärinta, Pietari 1905. *Siveellisyyssolot Pohjanmaalla rahvaan keskuudessa*. Aikamme Siveellisyyssyksymyksiä 10. Helsinki: Yrjö Weilin.

Wallinheimo, J.W. 1910. *Kuvauksia muutamain Keski-Hämeen seurakuntain uskonnollissiveellisistä oloista*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.

2.4 Matrikkelit

Colliander, O.I. 1910. *Suomen kirkon paimenmuisto: 19:n vuosisadan alusta nyky aikaan. 1.osa*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 8. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.

Colliander, O.I. 1918. *Suomen kirkon paimenmuisto: 19:n vuosisadan alusta nyky aikaan. 2.osa: Suomen kirkon papisto yhdeksännellätoista vuosisadalla*. Suomen

Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 8 (1916–1918). Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.

2.4 Tilastot

Suomen Virallinen Tilasto SVT VI (väestö), 9-34.

3. INTERNET-LÄHTEET

Sanakirja: Svenska Akademiens Ordbok (SAOB):
(<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>), (viitattu 27.8.2009).

Avioliittolaki 1929 (AL 1929),
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1929/19290234>, (viitattu 9.3.2009).

4. OPINNÄYTTEET JA JULKAISEMATTOMAT TUTKIMUKSET

- Ervasti, Kaijus 1994. *Lapsenmurhat Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus lapsenmurharikoksista Suomessa erityisesti autonomian aikana*. Helsingin yliopisto. Oikeustieteiden lisensiaatintyö.
- Hautakoski, Maarit 2007. *Kirkollisen yhtenäiskulttuurin mureneminen Halsualla ja Vetelissä 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Huumarkangas, Minna 1995. *Lapsenmurhat etelä-pohjanmaalla 1800-luvulla*. Jyväskylän Yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Hyvönen, Marja-Liisa 1989. *Lapsenmurhat rikoksena ja lapsenmurhasta syytetyt Kuopion läänissä 1819–1839*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Häkkinen, Antti 1989. *Rikos, oikeus ja rikollinen 1800-luvun Suomessa*. Helsingin Yliopisto. Sosiologian lisensiaatintyö.
- Jokiaho, Mika 1996. *Salattua rakkautta – laittomat sukupuolisuhteet Pietarsaaren pitäjässä suurvalta-ajan alkupuolella (1626–1661)*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Kaikkonen, Erkki 1961. *Itä-Hämeen kirkkoneuvostot 1870–1919*. Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulu. Suomen historian laudaturtyö.
- Kekkonen, Sanna 1999. *Hovilan herra ja kartanolaiset. Sysmän Hovilan kartanoelämä 1824–1870*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Kietäväinen, Hanna 2006. *Avioliiton solmiminen ja puolisojen välinen suhde talonpoikaissäädystä 1600-luvun Itä-Suomessa*. Jyväskylän yliopisto Suomen historian pro gradu-työ.
- Miettinen, Tiina 1998. *Se sokea syntinen rakkaus. Aviottomuus yhteiskunnallisena ilmiönä ja elämänkohtalona Hauholla 1770–1815*. Tampereen yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.

- Miettinen, Tiina 2002. *Huonosti vartioidut tyttäret. Avioton syntyvyys ja avioliitto hauholaisissa perheissä Ruotsin ajan lopulla*. Tampereen yliopisto. Suomen historian lisensiaatintyö.
- Nieminen, Anna-Liisa 2003. *”Skiljobref bewiljas” – epäonnistuneet avioliitot Göteborgin hiippakunnassa vuosina 1774–1778*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Paunonen, Eeva 2005. *Esivallan ja paikallisyhteisön kohtaaminen käräjillä Nousiaisissa 1735–1765*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Saarimäki, Pasi 2005. *Naimattomien ihmisten seksuaalisuus 1880-luvulla Keuruun käräjäkunnassa – Yksilöt sukupuolensa edustajina, osana paikallisyhteisöä ja kirkon/oikeuslaitoksen normitettavina*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Saarimäki, Pasi 2006. *Avioliitto-odotuksiin kytkeytyvät naimattomien ihmisten seksuaalisuus ja sen seuraukset – Normit, performatiivisuus ja sukupuoli keskisuomalaisessa maaseutuyhteisössä ja käräjillä 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian lisensiaatintyö.
- Saarimäki, Pasi 2008a. *”poskesi punata kui kakaksi mansikaa, huulesi luotu on muisukuja antama”*. Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksen Keuruselän jatkokoulutusseminaarissa 13.–14.2.2008 esitetty artikkelikäsikirjotus. Tekijän hallussa.
- Toivanen, Jenni 2005. *Lesken elämää: leskeys naisen elämän osana ja sosiokulttuurisena ilmiönä 1700-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian lisensiaatintyö.

5. TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Aalto, Seppo 1996. *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina – Seksuaalirikollisuus, esivalt ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Bibliotheca Historica 12. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Aalto, Sirpa 1991. *Oikonomitraditionen och den lutherska husläran*. Teoksessa Panu Pulma (toim.), *Den problematiska familjen*. Historiallinen Arkisto 97. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Adair, Richard 1996. *Courtship, illegitimacy and the marriage in early modern England*. Manchester: Manchester University Press.
- Allardt, Erik 1953. *Miljöbetingade differenser i skilsmäsofrekvenser. Olika normsystem och andra sociala faktorerers inverkan på skilsmäsofrekvenserna i Finland 1891–1950*. Bidrag till kännedom i Finlands Natur och Folk. Utgifna af finska vetenskaps-societen H 96, N:o 1. Helsinki: Finska vetenskaps-societen.
- Allardt, Erik 1988. *Sosiologia I*. Porvoo-Helsinki-Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Andersson, Gudrun 1988. *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*. Studia Historica Upsaliensia 187. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

- Anttila, Inkeri 1956. *Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 50. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Apo, Satu 1995. Aleksis Kivi ja talonpoikainen erotiikka. Teoksessa Satu Apo, *Naisen väki: tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Apo, Satu 1998. "Ex cunno Come the Folk and Force". Concepts of Women's Dynamistic Power in Finnish-Karelian Tradition. Teoksessa Satu Apo, Aili Nenola, Laura Stark-Arola (Eds.), *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*. Studia Fennica Folkloristika 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aro, Jari 1995. Sosiologia kielenkäyttönä. Teoksessa Risto Heiskala (toim.), *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Aromaa, Kauko 1988. Seksuaalirikokset. Teoksessa Kai Sievers (toim.), *Salattu seksuaalisuus*. Seksuaalipoliittinen yhdistys Sexpo Ry. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Austin, J.L. 1965. *How to do things with words. The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J.L. 1971. Performative-Constantive. Teoksessa J.R. Searle (toim.), *The Philosophy of Language*. Oxford Readings in Philosophy. London: Oxford University Press
- Backman, Eero 1976. *Rikoslaki ja yhteiskunta I. Teoreettinen erittely rikosoikeuden tieteenkäsitteistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalien, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894–1917*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 115. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Bergenlöv, Eva 2004. *Skuld och oskuld: barnmord och barnkvävning i rättsligt diskurs och praxis omkring 1680–1800*. Studia historica Lundensia 13. Lund: Lunds Universitet.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1995. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Björnfot, Britt & Sjöberg, Marja 1980. Ensamma med skammen. Barnmörderskor i Västernorrlands län 1861–1890. *Historisk Tidskrift*, 100, 320–338.
- Blomstedt, Yrjö 1964. *Rikoslakireformin ensimmäiset vaiheet vuoden 1866 osittaisuusdistuksiin saakka*. Historiallinen Arkisto 59. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Bolin Hort, Per 1998. *En Tråkig historia. Ogifta mödrar, deras barn och fattigvården i Simrishamn, 1870–1917*. Linköping Studies in Arts and Science 175. Linköping: Tema Barn, Linköpings universitet.
- Brandström, Anders 1996. Life Histories of Single Parents and Illegitimate Infants in Nineteenth-Century Sweden. *The History of the Family*, 1 (2), 205–226.
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity. Thinking gender*. New York: Routledge.
- Butler, Judith 1993. *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge.

- Carlsson, Lizzie 1965. "Jag giver dig min dotter" Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia. Serien I, Rätthistorisk Bibliotek 8. Lund: Institutet för Rätthistorisk Forskning.
- Carlsson, Lizzie 1972. "Jag giver dig min dotter" II Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia. Serien I, Rätthistorisk Bibliotek 20. Lund: Institutet för Rätthistorisk Forskning.
- Carlsson, Sten 1977. *Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället*. Studia Historica Upsaliensia 90. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Cavallo, Sandra & Cerutti, Simona 1990. Female Honor and the Social Control of Reproduction in Piedmont between 1600 and 1800. Teoksessa Edward Muir & Guido Ruggiero (Eds.), *Sex & Gender in Historical Perspective - Selections from Quaderni Storici*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Dahl, Ottar 1971. *Historiantutkimuksen metodisia peruspiirteitä*. Helsinki: Weilin + Göös.
- Eilola, Jari 2000. Paholaisen rakastajattaret. Teoksessa Olli Matikainen (toim.), *Rikos historiassa*. Jyväskylän Historiallinen arkisto, vol.5. Jyväskylä: Kopi-jyvä, Jyväskylän historiallinen yhdistys.
- Eilola, Jari 2002. "Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin". Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450-1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eilola, Jari 2003. *Rajapinnoilla: Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Einonen, Piia & Karonen, Petri (toim.) 2002. *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450-1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eloranta, Jari, Garcías-Iglesias, Concepció, Ojala, Jari & Jalava, Jukka 2006. On the Road to Prosperity: An Introduction. Teoksessa Ojala, Jari, Eloranta, Jari & Jalava, Jukka (Eds.), *The Road to Prosperity. An Economic History of Finland*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1076. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ervasti, Kaijus 1995. Barnamordsbrotten i Finland under 1800-talet. *Historisk Tidskrift för Finland*, 80(1), 64-84.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Fargen, Arlette 1989. *Livets sköra tråd. Våld, makt och solidaritet I 1700-talets Paris*. Stockholm: Natur och kultur.
- Flandrin, Jean-Louis 1991. The *Créantailles* Rite in Troyes between the Fifteenth and Seventeenth Centuries. Teoksessa Jean Louis Flandrin, *Sex in the Western World. The Development of Attitudes and Behaviour*. Chur: Harvard Academic Publishers.

- Fletcher, Anthony 1995. *Gender, Sex and Subordination in England 1500-1800*. New Haven: Yale University Press.
- Frost, Ginger S. 1994. 'I Shall Not Sit Down and Crie': Women, Class and Breach of Promise of Marriage Plaintiffs in England, 1850-1900. *Gender & History*, 6(2), 224-245.
- Frost, Ginger S. 1995. *Promises Broken. Courtship, Class, and Gender in Victorian England*. Victorian Literature and Culture Series. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Frykman, Jonas 1975. Sexual Intercourse and Social Norms. *Ethnologica Scandinavica*, 27, 110-151.
- Frykman, Jonas 1977. *Horan i bondesämhället*. Lund: Liberläromedel.
- Gaunt, David 1996. *Familjeliv i Norden*. Uudistettu painos. Södertälje: Gudlund.
- Goffman, Erving 1971. *Arkielämän roolit. Oikeille jäljille roolivoidakossa*. Porvoo, Helsinki: WSOY
- Gowing, Laura 1997. Secret births and infanticide in seventeenth-century England. *Past and Present*, 156 (Aug 97), 87-115.
- Gowing, Laura 1998. *Domestic Dangers. Women, Words and Sex in Early Modern London*. Oxford Studies in Social History. Oxford: Oxford University Press.
- Grönfors, Martti 1989. Huhut, juorut ja sosiaalinen kontrolli. Teoksessa Pekka Kosonen & Anneli Levo-Kivirikko (toim.), *Vapaus, veljeys ja vallankäyttö*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Gustavsson, Anders 1972. *Kyrktagningsseden i Sverige*. Srifter från folklivsarkivet i Lund 13. Staffanstorp.
- Haapala, Pertti 1989. *Sosiaalhistoria - Johdatus tutkimukseen*. Käsikirjoja 12. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Haatanen, Pekka 1968. *Suomen maalaishöyhälistö tutkimuksen ja kaunokirjallisuuden valossa*. Porvoo: WS.
- Haavio, Ari 1963. *Evankelinen liike herätysliikkeenä. Sosiologinen tutkimus*. Helsinki: Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys.
- Halmesmaa, Pekka 1976. *Kirkkokuri murroksen kynnyksellä: kirkkokuria koskevan säännösten kehittyminen Suomessa vuosina 1818-1847 sekä soveltaminen Turun tuomiorovastikunnassa*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 97. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Halmesmaa, Pekka 1978. *Kirkkokurisäännöstä Suomessa 1848-1869 ja sen soveltaminen Turun ja Kajaanin rovastikunnissa*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 109. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Hapuli, Ritva 2001. Seksuaalisuuden historia: aktien konteksti. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.), *Kulttuurihistoria - Johdatus tutkimukseen*. Tietolipas 175. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Harnesk, Börje 1990. *Drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talets Sverige*. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 96. Umeå: Universitetet i Umeå.
- Hartikainen, Esko 2005. *Heränneitä ja nukahtaneita: kulttuuri, kontrolli ja herätys 1800-luvun alun Liperissä*. Bibliotheca Historica 97. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikinmäki, Maija-Liisa 1981. *Suomalaiset häätavat*. Helsinki: Otava.

- Heikkinen, Antero 1988. *Kirveskansan elämää: ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Heikkinen, Antero 1997. *Kirveskansan murros. Elämää Kuhmossa koettelemusten vuosina 1830-luvulla*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikkinen, Antero 2000. *Kirveskansa ja kansakunta. Elämänrakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 794. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heininen, Simo & Heikkilä, Markku 1996. *Suomen kirkkohistoria*. Helsinki: Edita.
- Heino, Ulla 1989. Se tavallinen tarina eli langennut nainen 19. vuosisadan alun länsisuomalaisessa maalaisyhteisössä. Teoksessa Eero Kuparinen (toim.), *Työ tekijäänsä kiittää: Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989*. Turun historiallinen arkisto 44. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Helin, Markku 1974. *Suomalainen avioeroproessi*. Forum-oikeustiede, Forum-kirjasto. Helsinki: Tammi.
- Helsti, Hilikka 2000. *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hemmer, Ragnar 1967. *Suomen oikeushistorian oppikirja II: Perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia*. Helsinki: Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta.
- Hemmer, Ragnar 1968. *Suomen oikeushistorian oppikirja I: Oikeuslähteiden, rikosoikeuden, prosessioikeuden ja ulosottoimen historia pääpiirteittäin*. 3. painos. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja Nro 46. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Huhta, Ilkka 2006. Herätysliike, valta ja seksuaalisuus 1800-luvun Suomessa. Teoksessa Minna Ahola & Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori (toim.), *Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus*. Helsinki: Tammi.
- Huhtala, Liisi 1981. *Kuu torpparin aurinko. Torppari-aihe suomalaisessa kaunokirjallisuudessa 1809–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 371. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hylland Eriksen, Thomas 2004. *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Håkanson, Sigrid 1999. "då skall han taga henne till äkta..." *Oäkta födslar, äktenskapsmarknad och giftermålssystem i Östsvrige och Västsvrige 1750–1850*. Studier i Stads- och Kommunhistoria 17. Stockholm: Stads och kommunhistoriska institutet.
- Häggman, Kai 1994. *Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Häggman, Kai 2003. *Suomalaisen avioliiton neljä murrosta*. Teoksessa Laura Kolbe (toim.), *Suomen kulttuurihistoria 3 – Oma maa ja maailma*. Helsinki: Tammi.
- Häkkinen, Antti 1995. *Rahasta - vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Helsinki: Otava.
- Häkkinen, Antti 2005. *Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisössä*. Teoksessa

- Antti Häkkinen & Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Historiallinen Arkisto 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hämäläinen, Johanna 2003. Eristyminen ja eristäminen 1800-luvun maaseutuyhteisössä. Teoksessa Kalevi Ahonen & Petri Karonen & Ilkka Nummela & Jari Ojala & Kustaa H.J. Vilkuna (toim.), *Toivon historia: Toivo Nygårdille omistettu juhla-kirja*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos.
- Ihalainen, V.J. 1981. *Elämää oppimassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jaakkola, Jouko 1994. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu ja sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jaakkola, Risto 1989. Avoliitot ja ajanhenki 30-luvulla. Teoksessa Pekka Kosonen & Anneli Levo-Kivirikko (toim.), *Vapaus, veljeys ja vallankäyttö*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jansson, Karin Hassan 2002. *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800*. Studia Historica Upsaliensia 205. Tukholma: Acta Universitatis Upsaliensia.
- Jarrick, Arne 1997. *Kärlekens makt och tårar - en evig historia*. Stockholm: Norstedt.
- Jauhiainen, Marjatta 1990. Viattomuus on naisen ensimmäinen kaunistus. Naisen synnit uskomustarinoissa. Teoksessa Aili Nenola, Senni Timola (toim.), *Louhen sanat: kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 520. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jauhiainen, Marjatta & Lipponen, Ulla 1990. *Puolesta ja vastaan. Kansa käräjillä*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Johansson, Gun-Britt 2006. *Synderska och lagen: Barnamord I tre Norrlandslän 1830-1870*. Akademiska avhandlingar vid Sociologiska institutionen, A46. Umeå: Faculty of Social Sciences, Sociology.
- Jokiaho, Mika 2000. Suvun, perheen ja kotitalouden kunnian tähden – Seksuaalisuus ja sivilisoituminen uuden ajan alussa Pohjanmaalla(1540-1690). Teoksessa Olli Matikainen (toim.), *Rikos historiassa*. Jyväskylän Historiallinen arkisto, vol.5. Jyväskylä: Kopijyvä, Jyväskylän historiallinen yhdistys.
- Jousimaa, Kaarina 1983. *"Jokainen lapsi on pelastettava elämälle."*: avioton äiti ja lapsi suomalaisessa yhteiskunnassa. Ensi kotien liiton julkaisu, 3. Helsinki: Ensi kotien liitto.
- Jutikkala, Eino 2003. Tilalliset ja tilattomat. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), *Suomen maatalouden historia osa 1: Perinteisen maatalouden aika, esihistoriasta 1870-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Juva, Mikko 1960. *Valtionkirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus 80-luvun haasteeseen*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 61. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Kalela, Jorma 1971. *Historian tutkimusprosessi: metodinen opas oman ajan historiaa tutkivalle*. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.

- Kalela, Jorma 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kallio, Reino 1982. *Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto*. Studia Historica Jyväskyläensia 23. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kansanaho, Erkki 1976. *Suomen kirkon hallinto*. Helsinki: Gaudeamus
- Karlsson Sjögren, Åsa 2003. Från giftermål till vigsel – från ett till två kött. Om äktenskapet och förståelsen av kön, ca 1650–1800. *Scandia*, 69(1), 35–54.
- Karonen, Petri 1996. Raiskaus – lähes tuntematon rikos 1500–1600-luvulla? Teoksessa Sari Forström (toim.), *Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Studia Historica Helsingiensis. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 1/1996. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Karonen, Petri 2002. (Koti)talouden yhtenäisyys koetuksella. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karonen, Petri 2007. Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–2005. Teoksessa Harry Lönnroth (red.), *Domboken som filologisk och historisk forskningsobjekt*. Nordiska Texter och Undersökningar 39. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Karttunen, Saara 1978. *Keuruun seurakunnan elämää 1628–1978: Keuruun Seurakunnan 350-vuotis juhla-julkaisu*. Keuruu: Keuruun seurakunta.
- Katajala, Kimmo 1994. *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697*. Historiallisia Tutkimuksia 185. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Katajala, Kimmo 2005. ”Sinun kanssasi ei ole koskaan hyvä”. Avioerot Käkisalmen läänissä 1600-luvulla. Teoksessa Kimmo Katajala, *Suurvallan rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa*. Historiallinen Arkisto 118. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kekkonen, Sanna 2002. Isällistä oikeutta. Sysmän Hovilan kartanon patriarkaalinen järjestys 1800-luvun alkupuoliskolla. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kettunen, Pauli 1994. *Suojelu, suoritus ja subjekti. Työnsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa*. Historiallisia Tutkimuksia 189. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Klemettinen, Pasi 1997. *Mellastavat pirut: tutkimus kansanomaisista pahois- ja noituuskäsityksistä Karjalan Kannaksen ja Laatokan Karjalan tarinaperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 687. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Knuutila, Jyrki 1990. *Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona Suomessa vuoteen 1629*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 151. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Kokko, Katriina 1996. Yksin lapsen kanssa. Aviottomia äitejä 1900-luvun alun Helsingissä. Teoksessa Marjatta Rahikainen (toim.), *Matkoja moderniin:*

- lähikuivia suomalaisten elämästä*. Historiallinen Arkisto 107. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korhonen, Anu 2005. Toimivista käsitteistä. Teoksessa Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu (toim.), *Historian kirjoittamisesta*. Turku: Kirja-Aurora.
- Korhonen, Arvi 1945. Käräjäpöytäkirjat historiallisina lähteinä. Teoksessa Historian ystävien liitto (toim.), *Käräjäpukareita ja käräjäjuttuja*. Historian aitta X. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Korpiola, Mia 2004. *Between betrothal and bedding: the making of marriage in Sweden ca. 1200-1600*. Omakustanne, painanut Saarijärvellä Gummerus.
- Kortekangas, Paavo 1967. *Kirkko murroksen vuosina. Tutkimus Hämeen maaseudusta 1899-1917*. Porvoo, Helsinki. Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kortekangas, Paavo 1980. Kirkollisen yhtenäiskulttuurin mureneminen. Teoksessa Päiviö Tommila & Aimo Reitala & Veikko Kallio (toim.), *Suomen kulttuurihistoria 2 - Autonomian aika*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Koskenniemi, Lauri 1967. *Suomen evankelinen liike 1870-1895*. Helsinki: Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys.
- Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija 1994. Kuolleisuus. Teoksessa Koskinen, Seppo, Martelin, Tuija, Notkola, Irma-Leena, Notkola, Veijo & Pitkänen, Kari (toim.), *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija 2007. Kuolleisuus. Teoksessa Koskinen, Seppo, Martelin, Tuija, Notkola, Irma-Leena, Notkola, Veijo, Pitkänen, Kari, Jalovaara, Marika, Mäenpää, Elina, Ruokolainen, Anne, Ryytänen, Markku & Söderling, Ismo (toim.), *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Koskinen, Ilpo 2000. *Väritetty totuus: juurut arkielämässä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kotilainen, Sofia 2008. *Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun alusta 1950-luvulle*. Bibliotheca Historica 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kulmala, Lauri 1972. *Multian seurakunta 1872-1972*. Multia: Multia/Multian seurakunta.
- Kuusanmäki, Lauri 1954. *Elämänmeno entisaikaan*. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kälvemark, Ann-Sofie 1977. Att vänta barn när man gifter sig. Föräktenskapliga förbindelser och giftermålsmonster i 1800-talets Sverige. *Historisk Tidskrift* (Svensk), 97, 181-199.
- Kälvemark, Ann-Sofie 1978. Hotet mot familjen. Den ogifta modern i Sverige i historisk perspektiv. *Historisk Tidskrift* (Svensk), 98, 83-101.
- Kälvemark, Ann-Sofie 1980. Illegitimacy and marriage in three Swedish parishes in the Nineteenth Century. Teoksessa Laslett, Peter, Oosterveen, Karla & Smith, Richard M. (Eds.), *Bastardy and its Comparative History: studies in the history of illegitimacy and marital nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan*. Studies in social and demographic history. Cambridge Massachusets: Harvard University Press.
- Kälvemark, Ann-Sofie 1983. Kommer familjen att överleva? Historiska aspekter på äktenskap och familj idet svenska samhället. Teoksessa Hans Norman

- (red.), *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under der senaste tvåhundra åren*. Kristiansand: LTs förlag 1983.
- Laasonen, Pentti 1967. *Pohjois-Karjalan luterilainen kirkollinen kansankulttuuri Ruotsin vallan aikana*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 72. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Laasonen, Pentti 1970. *Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 83. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Laasonen, Pentti 1991. *Suomen kirkon historia 2, vuodet 1593–1808*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Laitinen, Erkki 1988a. Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 2*. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto.
- Laitinen, Erkki 1988b. Hallinto ja poliittis-yhteiskunnallinen kehitys. Teoksessa Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 2*. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto.
- Lamberg, Marko 1998. Med mjölk i spenarna men utan man. Ogifta mödrar i senmedetidens Stockholm. *Historisk Tidskrift för Finland*, 83(3), 489–512.
- Larkio, Mauri 1978. Siveellisen turmeluksen estämispyrkimykset Suomen kirkolliskokouksissa. Teoksessa Pentti Lempiäinen (toim.), *Nova Et Vetera. Studia In Honorem Martti Parvio*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 105. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Laslett, Peter 1972. *Household and family in past time. Comparative studies in the size and structure of the domestic group over the last three centuries in England, France, Serbia, Japan and colonial North America, with further materials from Western Europe*. London: Cambridge University Press.
- Laslett, Peter 1977. *Family life and illicit love in earlier generation. Essays in historical sociology*. Malta: Cambridge University Press.
- Laslett, Peter 1980a. Preface. Teoksessa Laslett, Peter, Oosterveen, Karla & Smith, Richard M. (Eds.), *Bastardy and its Comparative History: studies in the history of illegitimacy and marital nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan*. Studies in social and demographic history. Cambridge Massaschutts: Harvard University Press.
- Laslett, Peter 1980b. Introduction. Teoksessa Laslett, Peter, Oosterveen, Karla & Smith, Richard M. (Eds.), *Bastardy and its Comparative History: studies in the history of illegitimacy and marital nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan*. Studies in social and demographic history. Cambridge Massaschutts: Harvard University Press.
- Legman, G. 1968. *No Laughing Matter. An Analysis of Sexual Humor. Volume 1*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lehtonen, Heikki 1990. *Yhteisö*. Tampere: Vastapaino.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2007. Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella. *Historiallinen Aikakauskirja*, 105(4), 420–438.
- Lempiäinen, Pentti 1969. *Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran Julkaisuja 81. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Lempiäinen, Pentti 1985. *Pyhät toimitukset*. 2. painos. Helsinki: Kirjapaja.

- Lenhammar, Harry 1994. *Kyrkan i sockenstämman. Uppvidinge härad/kontrakt ca 1820 till 1860*. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historico-Ecclesiastica Upsaliensia 37. Stockholm: Uppsala Universitet.
- Lennartsson, Malin 1999. *I säng och säte: relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*. Bibliotheca historica Lundensis 92. Lund: Lund University Press.
- Letto-Vanamo, Pia 1991. Tuomioistuinmenettelyn historiaa. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Letto-Vanamo, Pia 1995. *Kärjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista*. Oikeushistorian julkaisuja 2. Helsinki: Helsingin yliopisto, Rikos ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos.
- Lindstedt Cronberg, Marie 1997. *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*. Lund: Historiska institutionen, Lunds Universitet.
- Lohi, Seppo 2000. *Sydämen kristillisyyks. Lars Levi Laestadius ja lestadiolaisen herätyksen alkuvaiheet*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.
- López, José & Scott, John 2000. *Social Structure*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press
- Lorentzen, Jørgen & Ekenstam, Claes (red.) 2006. *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840–1940*. Möklinta: Gidlund.
- Losman, Beata 1982. Förtryckt eller jämställdhet? Kvinnorna och äktenskap i Västsverige omkring 1840. *Historisk Tidskrift (Svensk)*, 102, 291–318.
- Lukkarinen, J. 1933. *Suomalaisten naimatapoja: aineksia suomalaisten kansojen avioliiton historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 186, Kansatieteellisiä kuvauksia IV. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Löfgren, Orvar 1969. Från nattfrieri till tonårskultur. *Fataburen 1969*, Nordiska Museets och Skansens Årsbok, 25–52.
- Löfgren, Orvar 1974. Family and Household among Scandinavian Peasants. *Ethnologia Scandinavica*, 26, 17–62.
- Löfström, Jan 1999a. 'Mies' ja 'nainen' ynnä muut sukupuolet. Teoksessa Bo Lönnqvist & Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Löfström, Jan 1999b. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa: 'Se nyt on vaan Semmonen'*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 757. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lövkrona, Inger 1999. *Annika Larsdotter barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*. Lund: Historiska Media
- MacFarlane, Alan 1986. *Marriage and Love in England 1300–1840*. Oxford: Blackwell.
- Mahkonen, Sami 1978. *Johdatus perheoikeuden historiaan*. Helsinki: Suomen lakimiesliiton kustannus Oy.
- Mahkonen, Sami 1980. *Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 149. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

- Malmer, Elin 1996. De försvunna ederna. Samhällets rationalisering och avskaffandet av tro- och huldhetseden samt befattningsederna. *Scandia*, 62(2), 235–267.
- Markkola, Pirjo 1986. Emännäksi, piiiaksi vai tehtaaseen. Tampereen ympäristössä syntyneiden naisten elämänvaiheita 1830-luvulta 1930-luvulle. Teoksessa *Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Viljo Rasilan täyttäässä 60 vuotta*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A, Vol 202. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Markkola, Pirjo 1990. Women in Rural Society in the 19th and 20th century. Teoksessa Manninen, Merja & Setälä, Päivi (Eds.), *The Lady with the Bow. The Story of Finnish Woman*. Helsinki: Otava.
- Markkola, Pirjo 2002. *Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 888. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkola, Pirjo 2003. Moninainen maalaisnuoriso, Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), *Suomalaisen nuorison historia*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Marklund, Andreas 2004. *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*. Umeå: Borea.
- Matikainen, Olli 2002. *Verenperijät: Väkiältä ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*. Bibliotheca Historica 78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Meskas, Mianna 2001. Sikiönlähdettämisen alakulttuuri 1900-luvun alun Suomessa. *Sosiologia*, 38(4), 287–299.
- Miettinen, Tiina 2003. Syntisiä naisia vai olosuhteiden uhreja? Aviottoman lapsen synnyttäneet naiset Ruotsin ajan lopun Hauholla. *Sukutieto*, 20(2), 15–19.
- Moring, Beatrice 1994. *Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finlandsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen*. Bidrag till kännedom av Finlands nature och folk 145. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Murtorinne, Eino 1992. *Suomen kirkon historia 3, autonomian kausi 1809–1899*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY
- Mäntylä, Ilkka 1969. *Ja yhteinen rahvas todisti. Kollaasi 1600-luvun suomalaisista tuomiokirjoista*. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Mönkkönen, Mauri 1983. *Vanhän Ruoveden historia, osa 3, 2: Multian historia 1866–1975*. Multia: Multian kunta/Multian Seurakunta.
- Mönkkönen, Mauri 1988. Seurakuntaelämä, Teoksessa Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 2*. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto.
- Niekka, Ilse & Petrelius, Päivi 1993. *Suomalainen vanhapiikuus: tutkielma naisen naimattomuuden kulttuurisesta määrittelystä*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita, 77. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nieminen, Armas 1951. *Taistelu sukupuolimoraalista: avioliitto ja seksuaalikäytymystä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa säätyajoilta 1910-luvulle*. Väestöpoliittisen tutkimuskeskuksen julkaisuja Sarja A: 6. Helsinki: WSOY.

- Nieminen, Armas 1993. *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia: avio-
liitto ja seksuaalikysymyksiä* suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan
murroksessa säätyajoilta 1910-luvulle. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisu-
sarja nro 27. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, väestöliitto.
- Niiranen, Timo 1986. *Erotiikan kulttuurihistoria*. Helsinki: Kustannuskiila.
- Nokkala, Immo 1986. *Ehtoollispakkokysymys Suomessa 1818–1910*. Suomen Kirk-
kohistoriallisen Seuran Toimituksia 137. Helsinki: Suomen Kirkkohistori-
allinen Seura.
- Nousiainen, Kevät 1991. Oikeudenkäytön modernisoituminen. Teoksessa Pia
Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta mo-
derniin oikeuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nousiainen, Kevät 1993. *Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön 'modernille'
ominaisten piirteiden tarkastelua ja vertailua*. Suomalaisen lakimiesyhdistyk-
sen julkaisuja, A-sarja N:o 191. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Nousiainen, Kevät & Pylkkänen, Anu 2001. *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertai-
suus*. Forum iuris. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nousiainen, Mervi 1990. Salaisen teon julkinen pohdinta. Lastenmurhatarinat
kulttuurisena puheena. Teoksessa Nenola, Aili & Timola, Senni (toim.),
Louhen sanat: kirjoituksia kansanperinteen naisista. Suomalaisen Kirjallisuud-
den Seuran Toimituksia 520. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nygård, Toivo 2001. *Erään tapon tarina. Romanien ja talonväen yhteenotto Alajär-
vellä 1888*. Jyväskylä: Atena.
- Ojala, Jari & Nummela, Ilkka 2006. Feeding Economic Growth: Agriculture. Te-
oksessa Ojala, Jari, Eloranta, Jari & Jukka, Jalava (Eds.), *The Road to Prospe-
rity. An Economic History of Finland*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
Toimituksia 1076. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ojanen, Eeva 1966. *Kirkko ja kansanelämä Länsi-Hämeessä 1800-luvulla..* Suomen
Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 71. Helsinki: Suomen Kirkkohis-
toriallinen Seura.
- Olsson, Pia 2007. Vain lehtohuorat viheltävät. Siveys tyttöjen kasvatuksessa.
Teoksessa Olsson, Pia & Willman, Terhi (toim.), *Sukupuolen kohtaaminen
etnologiassa*. Ethnos-toimite 13. Helsinki: Ethnos Ry.
- Ortner, Sherry B. & Whitehead, Harriet 1989. Introduction: Accounting for sex-
ual meanings. Teoksessa Ortner, Sherry B. & Whitehead, Harriet (Eds.),
Sexual meanings: the cultural construction of gender and sexuality. Cambridge:
Cambridge University Press.
- Paasio, Marja 2004. *Pilvihin on piian nännit: Suomen kansan seksiperinnettä*. Hel-
sinki: Otava
- Palola, Ari-Pekka 2000. *Oulun kirkkohistoria osa 1: vuoteen 1870, Kirkko keskellä
kaupunkia*. Oulu: Oulun evankelis-luterilainen seurakuntayhtymä
- Palosuo, Hannele & Sievers, Kai 1986. *Yhteiskunta, ihmissuhteet ja seksuaalisuus.
Seksologian perusteita, 2.osa*. SEXPO ry:n julkaisuja. Helsinki: Seksuaalipo-
liittinen yhdistys.
- Partanen, Jukka 2004. *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalan-
kannaksen maaseudulla 1750-1870*. Bibliotheca Historica 86. Helsinki: Suo-
malaisen Kirjallisuuden Seura.

- Peltonen, Matti 1992. *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 164. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Peltonen, Matti 2004. Uudet kaupallistumisen muodot. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Suomen maatalouden historia 2: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Matti 2006. *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka: mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pentikäinen, Juha 1990. *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 530. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Phillips, Roderick 1988. *Putting asunder. A history of divorce in Western society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piela, Ulla 1990. Lemmennostoloitsujen nainen. Teoksessa Nenola, Aili & Timola, Senni (toim.), *Louhen sanat: kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 520. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pihkala, Erkki 1982. Maa- ja metsätalouden uusi asema. Teoksessa Ahvenainen, Jorma, Pihkala, Erkki & Rasila, Viljo (toim.), *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi.
- Piirainen, Veikko 1958. *Kylänkierralta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivaishoitotoiminta vaivaishoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Historiallisia Tutkimuksia 49. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Pitkänen, Timo 1995. Tuomiokunnan asiakirja-aineisto. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Pitkänen, Timo (toim.), *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*. Jyväskylän Historiallinen arkisto, vol 1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian laitos, Jyväskylän maakunta-arkisto, Jyväskylän historiallinen yhdistys.
- Pleijel, Hilding 1951. *Från hustavlans tid: kyrkohistoriska folklivsstudier*. Stockholm: Svenska kyrkans diakoniststyrelse.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1993. Vuosisadan vaihteen maaseudun luvaton seksuaalisuus. *Suomen antropologi*, 18(3), 18–30.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1995a. *Eros kylässä – Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. Suomi 177. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1995b. Lapsen murha – Avaamaton tarina, Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Pitkänen, Timo (toim.), *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*. Jyväskylän Historiallinen arkisto, vol 1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian laitos, Jyväskylän maakunta-arkisto, Jyväskylän historiallinen yhdistys.
- Pulkinen, Tuija 2000. Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.), *Avain sanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Pulma, Panu 1987. Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Pulma, Panu

- & Turpeinen, Oiva (kirjoittajat), *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Pulma, Panu (toim.) 1991. *Den problematiska familjen*. Historiallinen Arkisto 97. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Pylkkänen, Anu 1990. *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Pylkkänen, Anu 1991. Avioliiton historiaa – Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pöysä, Jyrki 1997. *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden seuran Toimituksia 669. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Raitasalo, Pirkko 2004. *”Katse lain minnuu”. Kirkonpenkiltä tanssilattialle. Nuorison tutustuminen ja seurustelu Muolaassa karjalan kannaksella 1910-luvulta vuoteen 1939*. Omakustanne, painanut Saarijärvellä Offset.
- Raittila, Anna-Maija 1965. *Suomen kirkkohistoria*. 3. painos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali: keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 91. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura
- Rajala, Juha 2004. *Kurittajia ja puukkosankareita. Väkivaltasta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917*. Bibliotheca Historica 87. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rasila, Viljo 1961. *Suomen torpparikysymys vuoteen 1909*. Historiallisia Tutkimuksia 59. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Rasila, Viljo 1983. *Teollistumiskauden muuttoliikkeet. Mikrohistoriallinen tutkimus Tampereen seudulta*. Historiatieteen laitoksen julkaisuja 7. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rautelin, Mona 1995. *Förekom tvenne stycken konor. Kvinnor på tingen: Österbotten efter 1600-talets mitt*. *Historisk Tidskrift för Finland*, 80(1), 12–38.
- Rautelin, Mona 1996. *Kona som av olovlig beblandelse varder havande. Regionala variationer i förekomsten av barnamord i Finland på 1790-talet*. Teoksessa Sari Forström (toim.), *Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. *Studia Historica Helsingiensis*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 1/1996. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Rautelin, Mona 2009. *En förutbestämd sanning Barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll*. Helsinki: Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, historian laitos.
- Renvall, Pentti 1983. *Nykyajan historiantutkimus*. 2. painos. Porvoo, Helsinki, Jyväskylä: WSOY.
- Riihinen, Olavi 1975. Rautatieläisten työaikakysymys vuoteen 1905. Teoksessa Riihinen, Olavi, Hentilä, Kalevi & Roos, Jyväskylä-Pekka (kirjoittajat), *Rautatie-*

- läisten liiton historia. Vaikeat vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930.* Helsinki: Weilin+Göös.
- Rojola, Lea & Laitinen, Lea 1998. Keskusteluja performatiivisuudesta. Teoksessa Lea Rojola & Lea Laitinen (toim.), *Sanan voima - keskusteluja performatiivisuudesta*. Tietolipas 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rosendal, M. 1912. *Suomen herännäisyyden historia XIX vuosisadalla. Kolmas osa. 1845–1852.* Oulu: Kustannusosakeyhtiö Herättäjä.
- Rosendal, M. 1915. *Suomen herännäisyyden historia XIX vuosisadalla. Neljäs osa. 1853–1900.* Oulu: Kustannusosakeyhtiö Herättäjä.
- Ross, Ellen & Rapp, Rayna 1984. Sex and Society: A Research Note from Social History and Anthropology. Teoksessa Snitow, A., Stansell, C. & Thompson, S. (Eds.), *Desire: The Practises of Sexuality*. London: Virago.
- Ruokolainen, Anne & Notkola, Irma-Leena 2007. Hedelmällisyys. Teoksessa Koskinen, Seppo, Martelin, Tuija, Notkola, Irma-Leena, Notkola, Veijo, Pitkänen, Kari, Jalovaara, Marika, Mäenpää, Elina, Ruokolainen, Anne, Ryyänen, Markku & Söderling, Ismo (toim.), *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Räisänen, Arja-Liisa 1995. *Onnellisen avioliiton ehdot: sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920.* Bibliotheca historica 6. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Saarimäki, Pasi 2008b. Maaseudun aviottomien äitien toimintastrategiat käräjillä 1800-luvun lopulla. *Historiallinen Aikakauskirja*, 106(2), 152–164.
- Sarmela, Matti 1969. *Reciprocity systems of the rural society in the Finnish-Karelian Culture area: With special reference to social intercourse.* Academia Scientiarum Fennica FF Communications Vol. 88:1. No.207. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Sarmela, Matti 1974. *Johdatus yleiseen kulttuuriantropologiaan. Ihminen ja yhteisöt cross-cultural-tutkimuksen valossa.* Helsingin yliopiston Kansanrunoustieteen laitoksen toimitte 3. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Satokangas, Reija 1999. Polkkapareja ja äpäriä. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun siveettömyysongelmat Kemi-jokisuussa. *Historian viesti*, (1). Oulu: Oulun Yliopisto, Historian laitos.
- Scott, Joan Wallach 1999a. Gender: a Useful category of Historical analyses, Teoksessa Scott, Joan Wallach *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University Press. (ilmestynyt alunperin *American Historical Review* 1986, 91(5).)
- Scott, Joan Wallach 1999b. Introduction. Teoksessa Scott, Joan Wallach, *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University Press.
- Shikalov, Yury 2007. "Ilona on käki metsässä, ilona on lapsi perheessä". *Syntymä, imeväiskuolleisuus ja aviottomat lapset Vienan Karjalassa ja Vienanmeren länsirannikolla 1860–1910-luvuilla.* Bibliotheca Historica 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Shorter, Edvard 1975. *The Making of The Modern Family*. New York: Basic Books.
- Sihvo, Jouko 1981. *Näkökulma suomalaisten moraaliin: avioliitto, avioliitto ja seksi kirkollisessa etiikassa.* Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

- Siltala, Juha 1994. *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan*. Helsinki: Otava.
- Sipilä, Petri 1998. *Sukupuolitettu ihminen – kokonainen ihminen: onko sukupuoli oikein?* Helsinki: Gaudeamus.
- Smout, Christopher 1980. Aspects of sexual behaviour in nineteenth-century Scotland. Teoksessa Laslett, Peter, Oosterveen, Karla & Smith, Richard M. (Eds.), *Bastardy and its Comparative History: studies in the history of illegitimacy and marital nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan*. Studies in social and demographic history. Cambridge Massaschutts: Harvard University Press.
- Snellman, Hanna 1996. *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. Scripta Historica 25. Oulu: Pohjoinen.
- Sogner, Sylvi 1978. Illegitimacy in old Rural Society: Some Reflections on the Problem arising from two Norwegian Family-Reconstitution Studies. Teoksessa Åkerman, Sune, Johansen, Hans Christian & Gaunt, David (Eds.), *Chance and Change. Social and Economic Studies in Historical Demography in the Baltic Area*. Odense University Studies in History and Social Scienses. vol. 52. Odense: Odense University Press.
- Soininen, Arvo M. 1982. Maa ja Metsätalous. Teoksessa Ahvenainen, Jorma, Pihkala, Erkki & Rasila, Viljo (toim.), *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi.
- Stark-Arola, Laura 1998a. Gender Magic and Social Order. Pairing, Boundaries, and the Female body in Finnish-Karelian Folklore. Teoksessa Apo, Satu, Nenola, Aili & Stark-Arola, Laura (Eds.), *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*. Studia Fennica Folkloristika 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stark-Arola, Laura 1998b. *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women's Private Rituals in Traditional Finland*. Studia Fennica Folkloristika 5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stark-Arola, Laura 2001. Vaginan tuntematon historia: naisen seksuaalisuuden kuvat suomalaisessa suullisessa kansanperinteessä. *Naistutkimus*, 14(2), 4–22.
- Stone, Lawrence 1979. *The Family, Sex and Marriage In England 1500-1800*. Harper Torchbooks, Paperback edition. New York: Harper & Row.
- Stone, Lawrence 1990. *Road to Divorce. England 1530-1987*. Oxford: Oxford University Press.
- Stone, Lawrence 1995. *Uncertain Unions & Broken Lives. Marriage and Divorce in England 1660-1857*. Oxford: Oxford University Press.
- Strandell, Harriet 1991. Vilken familj? Om sociologiska användningar av familjebegrepp. Teoksessa Pulma, Panu (red.), *Den problematiska familjen*. Historiallinen Arkisto 97. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Strawson, P.F. 1971. Intention and Convention in Speech Act. Teoksessa Searle, J.R. (Eds.), *The Philosophy of Language*. Oxford Readings in Philosophy. London: Oxford University Press.
- Sulkunen, Pekka 1998. *Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

- Sundin, Jan 1982. Kontroll - straff och försoning. Kyrklig rättvisa på sockennivå före 1850. Teoksessa Sundin, Jan (red.), *Kontroll och kontrollerade. Formell och informell kontroll i ett historisk perspektiv*. Forskningsrapporter från Historiska institutionen I Umeå. 1. Umeå: Historiska institutionen, Umeå.
- Sundin, Jan 1992. *För Gud, staten och folket: brott och rättskipning i Sverige 1600-1840*. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, Serien I, rätthistorisk bibliotek 47. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Suni, Hannu 2005. *Sekularisaation puristuksessa. Koulut kristillisen arvojatkuvuuden kantajina Lounais-Hämeessä 1860–1960*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 195. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Suominen, V. I. 1931. *Pihlajaveden seurakunnan historia vuoteen 1900*. Pihlajavesi: Pihlajaveden seurakunta.
- Takala, Lauri 1948. *Suomen evankelisen liikkeen historia III. 1852-1873*. Helsinki: Suomen evankeliumiyhdistys.
- Talve, Ilmar 1980. Suomen kansankulttuuri teollistumiskaudella. Teoksessa Tommila, Päiviö, Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.), *Suomen kulttuuri-historia 2 – Autonomian aika*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Talve, Ilmar 1990. *Suomen kansankulttuuri*. 3. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkka, Lotte 1998a. Natalist' on nakru tehty - nauru ja lempi vienankarjalaisessa mieronvirressä. Teoksessa Pöysä, Jyrki & Siikala, Anna-Leena (toim.), *Amor, Genus & Familia. Kirjoituksia kansanperinteestä*. Tietolipas 158. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkka, Lotte 1998b. Sulhasen synty. Sanan voima vienankarjalaisessa mieronvirressä Teoksessa Lea Rojola, Lea Laitinen (toim.), *Sanan voima - keskusteluja performatiivisuudesta*. Tietolipas 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Taussi Sjöberg, Marja 1981. *Brott och straff i Västernorrland 1861-1890*. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 35. Umeå: Universitetet I Umeå.
- Taussi Sjöberg, Marja 1982. Utslagna kvinnor I bondesamhället. Teoksessa Sundin, Jan (red.), *Kontroll och kontrollerade. Formell och informell kontroll i ett historisk perspektiv*. Forskningsrapporter från Historiska institutionen I Umeå. 1. Umeå: Historiska institutionen, Umeå.
- Taussi Sjöberg, Marja 1986. *Dufvans Fångar. Brottet, straffet & människan i 1800-talets Sverige*. Malmö: Författarförlaget.
- Taussi Sjöberg, Marja 1988. *Skiljas. Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*. Södertälje: Författarförlaget.
- Telste, Kari 1991. Krenket og vanaeret eller lösaktig og lettferdig. *Dugnad*, 17(1).
- Telste, Kari 1999a. The Performative Magic of Promises. Courtship as Ritual in Norwegian Popular Culture at the End of the Nineteenth Century. *Ethnologica Scandinavica*, 29, 84–96.
- Telste, Kari 1999b. *Brutte løfter. En kulturhistorisk studie av kjøog ére 1700-1900*. Acta Humaniora. Oslo: Faculty of Arts, University of Oslo.
- Thunander, Rudolf 1991. *Förbjuden kärlek. Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige*. Gjøvik: Atlantis.

- Toivanen, Jenni 2002. Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus. Patriarkaalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa. Teoksessa Einonen, Piia & Karonen, Petri (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Trumbach, Randolph 1998. *Sex and the Gender Revolution. Volume One. Heterosexuality and The Third Gender in Enlightenment London*. The Chicago Series on Sexuality, History, and Society, A series. Chicago: University of Chicago Press.
- Träskman, P.O. 1991. Om "menniskior som af sathan och sin onda begiärelse later förföra sigh". *Historisk Tidskrift för Finland*, 75(2), 248–263.
- Turner, David 2002. *Fashioning Adultery: Gender, Sex and Civility in England 1660–1740*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Turpeinen, Oiva 1981. Avioton lapsi esiteollisessa Suomessa. *Kotiseutu*(1), 12–22.
- Vakimo, Sinikka 2001. *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevasta kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 818. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vihola, Teppo 1983. *Vanhan Ruoveden historia, osa 3, 3, 1: Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917*. Keuruu: Keuruun ja Pihlajaveden historiatoimikunta.
- Vihola, Teppo 1988. Kunnallinen toiminta Keski-Suomessa kuntakokouskaudella. Teoksessa Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 2*. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto.
- Vihola, Teppo 1991. *Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin*. Historiallisia tutkimuksia 159. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Vihola, Teppo 2004. Pärjäkö pienviljelys. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), *Suomen maatalouden historia 2: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Viikki, Raimo 1994. Kirkolliset asiakirjat. Teoksessa Orrman, Eljas & Pispala, Elisa (toim.), *Suomen historian asiakirjalähteet*. Helsinki: Kansallisarkisto, WSOY.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 1996. *Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 196. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 2005. *Viha: perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Historiallisia tutkimuksia 229. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virrankoski, Pentti 1970. Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Teoksessa *Turun historiallinen arkisto 22, Omistettu Turun yliopistolle sen 50-vuotisjuhlapäivänä 28. päivänä helmikuuta 1970*. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Virrankoski, Pentti 1980. Taloudellinen ja sosiaalinen rakentuminen. Teoksessa Tommila, Päiviö, Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.), *Suomen kulttuuri-historia 2 – Autonomian aika*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

- Virtanen, Leea 1988. *Suomalainen kansanperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 471. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virtanen, Leea 1990. Huoraksi nimittely suomalaisessa perinteessä. Teoksessa Nenola, Aili & Timola, Senni (toim.), *Louhen sanat: kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 520. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuorela, Toivo 1983. *Suomalainen kansankulttuuri*. 3. painos. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Wall, Richard, Robin, Jean & Laslett, Peter (Eds.) 1983. *Family forms in historic Europe*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Waren, Aksel 1969. *Keuruun pitäjän historia*. 2. painos, 1. painos 1890. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 47, Pitäjänkertomuksia 5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Waris, Elina 1999a. Tytöt, pojat ja yhteisö. Perhe ja nuoriso 1800-luvun talonpoikaisessa Suomessa. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), *Suomalaisen nuorison historia*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Waris, Elina 1999b. *Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*. Bibliotheca Historica 48. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Weeks, Jeffrey 1985. *Sexuality and its discontents: meanings, myths & modern sexualities*. London: Roudledge & Kegan Paul.
- Weeks, Jeffrey 1989. *Sex, politics and society: the regulation of sexuality since 1800*. 2. painos. Themes in British Social history. Singapore: Longman.
- Wikman, K. Rob. V. 1937. *Die Einleitung der Ehe. Eine vergleichende ethnosoziologische Untersuchung über die Vorstufe der Ehe in den Stten des schwedischen Volkstums*. Acta Academiae Aboensis. Series A, Humaniora. Helsingfors: Åbo Akademi.
- Wrede, R.A. 1936. *Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin*. 2. painos. Porvoo: WSOY.
- Ylikangas, Heikki 1968. Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnassa. *Historiallinen Aikakauskirja*, 66(1), 20–30.
- Österberg, Eva, Lennartsson, Malin & Naess, Hans Eyvind 2000. Social Control Outside or combined wit the Secular Judicial Arena. Teoksessa Österberg, Eva & Sogner, Solvi (Eds.), *People Meet the Law: Control and Conflict-handling in the courts. The Nordic Countries in the Post-Reformation and Pre-Industrial Period*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Östman, Ann-Catrin 2004. Mekanisoimisen ensimmäinen aalto. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Suomen maatalouden historia 2: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LIITTEET

TAULUKKO 1 Käytettyjen oikeustapausten määrät käräjillä.	
Tapaustyyppi	N=
Lapsenelatus	119
Lapsenmurha/sikiönkätöntä	20
Kihlaero	6
Liian pitkä kihla-aika	6
Kihlalahjojen palautus	1
Avioero, huoruus	32
Avioero, hylkääminen / peräänkuulutus	11
Avioero, sukupuolitauti	1
Avioero, seksuaalinen kykenemättömyys	1
Avioero, huonot välit	1
Avioero, rakkaudettomuus	1
Huruus ulkopuolisten haasteesta	5
Kunnianloukkaus	20
summa:	224
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879-Sk 1901; Välikäräjät 1881-1900.	

TAULUKKO 2 Lasten syntymät Keuruulla.			
vuosi	kaikki (N=)	aviottomat (N=)	aviottomien osuus (%)
1881	267	36	13,5
1882	270	35	13
1883	299	42	14
1884	306	43	14,1
1885	306	32	10,5
1886	277	24	8,7
1887	332	37	11,1
1888	297	36	12,1
1889	281	26	9,3
1890	289	25	8,7
1891	326	28	8,6
1892	342	37	10,8
1893	246	25	10,2
1894	310	38	12,3
1895	311	35	11,3
1896	323	42	13
1897	356	45	12,6
1898	347	41	11,8
1899	357	32	9
1900	343	31	9
summa	6185	690	11,2
Lähde: JyMA Keuruun Väkilukutaulukot 1881-1900, Taulukko 1. Syntyneitä ja kuolleita.			

TAULUKKO 3 Lasten syntymät Multialla.			
vuosi	kaikki (N=)	aviottomat (N=)	aviottomien osuus (%)
1881	101	9	8,9
1882	139	21	15,1
1883	127	13	10,2
1884	141	8	5,7
1885	139	20	14,4
1886	139	15	10,8
1887	149	20	13,4
1888	147	13	8,8
1889	119	6	5
1890	145	9	6,2
1891	143	16	11,1
1892	142	17	12
1893	138	6	4,3
1894	144	16	11,1
1895	131	7	5,3
1896	149	14	9,4
1897	142	13	9,2
1898	149	17	11,4
1899	128	7	5,5
1900	135	11	8,1
summa	2747	258	9,5

Lähde: JyMA Multian Väkilukutaulukot 1881–1900, Taulukko 1. Syntyneitä ja kuolleita.

TAULUKKO 4 Lasten syntymät Pihlajavedellä.			
vuosi	kaikki (N=)	aviottomat (N=)	aviottomien osuus (%)
1881	71	5	7
1882	53	3	5,7
1883	68	4	5,9
1884	84	6	7,1
1885	58	2	3,4
1886	76	6	7,9
1887	67	2	3
1888	71	4	5,6
1889	79	6	7,6
1890	60	3	5
1891	72	1	1,4
1892	71	5	7
1893	59	4	6,8
1894	60	5	8,3
1895	80	9	11,3
1896	66	4	6,1
1897	79	5	6,3
1898	65	5	7,7
1899	74	2	2,7
1900	72	5	6,9
summa	1385	86	6,14

Lähde: JyMA Pihlajaveden väkilukotaulukot 1881–1895, Taulukko 1. Syntyneitä ja kuolleita; Pihlajaveden seurakunnan kastetut 1895–1900.

TAULUKKO 5 Aviottoman lapsen synnyttäjät Keuruulla 1881–1890.		
Sosiaalinen asema	N=	%
piika/entinen piika	91	27,8
itsellinen/itsellisentytär	82	25,1
torpantytär	46	14,1
irtolainen	53	16,2
talontytär	17	5,2
tuntematon	15	4,6
tilattoman leski	9	2,8
"löysä"/ruotivaivainen	4	1,2
talonemäntä/talonleski/entinen talontytär	3	0,9
syytinkiläisentytär/mökkiläisen tytär	2	0,6
mustalainen	2	0,6
suutaritytär	1	0,3
työmiehentytär	1	0,3
kasvatti	1	0,3
summa:	327	≈100

Lähde: JyMA Keuruun syntyneiden ja kastettujen luettelot 1881–1890.

TAULUKKO 6 Aviottoman lapsen synnyttäjät Keuruulla 1891–1900.		
Sosiaalinen asema	N=	%
piika/entinen piika	95	26,5
irtolainen	79	22,1
itsellinen/itsellisentytär	68	19
torpantytär/torpan sisar	56	15,6
syytinkiläisentytär/mökkiläisen tytär	14	3,9
talontytär	12	3,4
tilattoman leski	7	2
tuntematon	6	1,7
itsellisenvaimo/torpanvaimo	5	1,4
ratavahdin leski/tytär	4	1,1
tehtaalainen	2	0,6
kasvatti	2	0,6
entinen talontytär	1	0,3
sepäntytär	1	0,3
kutoja	1	0,3
meijerska	1	0,3
työntekijä	1	0,3
rangaistusvanki	1	0,3
nainen	1	0,3
sahatyöntekijä	1	0,3
summa:	358	≈100
Lähde: JyMA Keuruun syntyneiden ja kastettujen luettelot 1891–1900.		

TAULUKKO 7 Aviottoman lapsen synnyttäjät Multialla ja Pihlajavedellä 1881–1890.				
Sosiaalinen asema/pitäjä	Multia (N=)	%	Pihlajavesi (N=)	%
piika/entinen piika	45	33,1	9	22,5
itsellinen/itsellisentytär	39	28,7	7	17,5
irtolainen	11	8,1	4	10
"löysä"/ruotuvaivainen/holhottava	11	8,1	8	20
talontytär/entinen	10	7,4	2	5
torpantytär	9	6,6	8	20
tilattoman leski	3	2,2	0	0
eläkemiehen/vaarin tytär	3	2,2	0	0
tuntematon	2	1,5	0	0
mäkitupalainen/tupalaisen tytär	2	1,5	0	0
itsellisen vaimo	0	0	1	2,5
leski	0	0	1	2,5
entinen muori	1	0,7	0	2,5
summa:	136	≈100	40	≈100
Lähde: JyMA Multian syntyneiden ja kastettujen luettelot 1881–1890; Pihlajaveden Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1881–1890.				

TAULUKKO 8 Aviottoman lapsen synnyttäjät Multialla ja Pihlajavedellä 1891-1900.				
Sosiaalinen asema/pitäjä	Multia (N=)	%	Pihlajavesi (N=)	%
piika/entinen piika	39	38,6	10	22,2
irtolainen/irtolaisen tytär	23	22,7	3	6,7
itsellinen/itsellisentytär	18	17,8	7	15,6
torpantytär	8	7,9	20	44,4
talontytär/talollisen sisar	6	5,9	4	8,9
eläkeläisen tytär	3	3	0	0
tuntematon	1	1	0	0
ompeelijat	1	1	0	0
entinen torpan leski	1	1	0	0
entisen talollisen tytär	0	0	1	2,2
mökkiläisen tytär	1	1	0	0
summa:	101	≈100	45	≈100
Lähde: JyMA Multian syntyneiden ja kastettujen luettelot 1891-1894; Multian syntyneet ja kastetut 1895-1899; Pihlajaveden Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1891-1994; Pihlajaveden kastetut 1895-1899.				

TAULUKKO 9 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Keuruulla 1881-1886.		
Asema/määrät	N=	%-osuus
piika	34	29,3
itsellinen / itsellisentytär / itsellisvaimo/itsellisen leski	28	24,1
torpantytär / torpanleski	22	19
talontytär / entisen talollisen tytär	10	8,6
ent. piika	11	9,5
irtolainen/irtolaisen leski	7	6
mustalaistyttö	1	0,7
rengin leski	1	0,7
työmiehen tytär	1	0,7
nahkuri	1	0,7
summa:	116	≈100
Lähde: JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1886.		

TAULUKKO 10 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Multialla 1881-1900.		
Asema/määrät	N=	% -osuus
piika	39	29,5
itsellinen / itsellisentytär	26	19,7
talontytär	22	16,7
torpantytär	16	12,1
ent. piika	13	9,8
irtolainen/irtolaisen tytär	6	4,5
tuntematon	4	3
mäkitupalaisen tytär	2	1,5
eläkeläisen tytär	2	1,5
Ent. muori	1	0,8
ompeleija	1	0,8
summa:	132	≈100
Lähde: JyMA Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1900.		

TAULUKKO 11 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet Pihlajavedellä 1881-1900.		
Asema/määrät	N=	%-osuus
torpantytär	17	38,6
piika	16	36,4
itsellinen/itsellisentytär	5	11,4
talontytär/talollisen sisar	4	9,1
ent. piika	1	2,3
irtolainen/irtolaisen tytär	1	2,3
summa:	44	≈100
Lähde: JyMA Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1900.		

TAULUKKO 12 Lastenelätustapausten vastaajien sosiaaliset asemat		
Asema	N=	%-osuus
talollinen/talonpoika	25	21
renki	21	17,6
kesti/itsellinen/loinen	20	16,8
torppari	15	12,6
talollisen poika	9	7,3
räätäli	3	2,5
torpparinpoika	3	2,5
tuntematon	3	2,5
suutari	2	1,7
nikkari	2	1,7
tukkiasioitsija	2	1,7
kauppapalvelia	2	1,7
talonvävy	1	0,8
ylioppilas	1	0,8
entinen talollinen	1	0,8
ompelia	1	0,8
tehtaan työmies	1	0,8
mylläri	1	0,8
eläkemies	1	0,8
tullitarkastaja	1	0,8
talonmistaja	1	0,8
työmies	1	0,8
summa:	117	≈100
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879-Sk 1900.		

TAULUKKO 13 Talollisten avioitumiset 1880-luvulla			
Morsian/pitäjä	Keuruu	Multia	Pihlajavesi
talollisluokka	52	44	11
piika	20	10	4
jokin muu	17	8	2
summa	89	62	17
Lähde: JyMA Keuruun vihittyjen luettelot 1881-1890; Multian vihittyjen luettelot 1881-1890; Pihlajaveden vihittyjen luettelot 1881-1890.			

TAULUKKO 14 Talollisten avioitumiset 1890-luvulla			
Morsian/pitäjä	Keuruu	Multia	Pihlajavesi
talollisuusluokka	37	31	4
piika	4	4	2
jokin mu	19	8	8
summa	60	43	14
Lähde: JyMA Keuruun vihittyjen luettelot 1891–1900; Multian vihittyjen luettelot 1891–1894, Multian vihikikirja 1895–1900; Pihlajaveden vihittyjen luettelot 1891–1899.			

TAULUKKO 15 Aviottomien lasten toistuvuus Keuruulla 1881–1886.	
Ripitys	N=
1. lapsi	116
2. lapsi	56
3. lapsi	15
4. lapsi	10
5. lapsi	0
6. lapsi	1
summa	198 1)
Lähde: JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886.	

1) Taulukossa aviottomien lasten toistuvuudesta löytyy lähdeaineistoja ainoastaan huhtikuuhun 1886 asti.

TAULUKKO 16 Aviottomien lasten toistuvuus Multialla ja Pihlajavedellä 1881–1890.			
Ripitys	Multia (N=)	Pihlajavesi (N=)	summa
1. lapsi	70	18	88
2. lapsi	30	4	34
3. lapsi	14	4	18
4. lapsi	11	2	13
5. lapsi	6	1	7
6. lapsi	2	1	3
7 lapsi	0	0	0
summa	133	30	163
Lähde: JyMA Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1890; Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1890.			

TAULUKKO 17 Aviottomien lasten toistuvuus Multialla ja Pihlajavedellä 1891-1900.			
Ripitys	Multia (N=)	Pihlajavesi (N=)	summa
1. lapsi	61	24	85
2. lapsi	20	8	28
3. lapsi	12	3	15
4. lapsi	7	3	10
5. lapsi	6	1	7
6. lapsi	2	0	2
7 lapsi	1	0	1
ei selviä	0	1	1
useampi lapsi	0	1	1
summa	109	41	150

Lähde: JyMA Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1890-1900; Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1891-1900.

TAULUKKO 18 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet Keuruulla 1881-1886.		
Sosiaalinen asema /määrät	N=	%-osuus
piika	16	28,6
itsellinen/itsellisentytär/itsellisvaimo/itsellisen leski	14	25
torpantytär/torpan leski/entisen torpan tytär	10	17,9
irtolainen/irtolaisen leski/irtolaisen tytär	8	14,3
talontytär	0	0
ent. piika	4	7,1
tuntematon	0	0
mustalaisentytär	1	1,8
rengin leski	1	1,8
"löysä"	1	1,8
ent. kuntakirjurin tytär	1	1,8
summa:	56	≈100

Lähde: JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1886.

TAULUKKO 19 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet Multialla 1881-1900.		
Sosiaalinen asema / määrät	N=	%-osuus
itsellinen/itsellisentytär/itsellisvaimo/itsellisen leski	18	38,3
piika	16	34
ent. piika	5	10,6
talontytär	3	6,4
irtolainen	2	4,2
tuntematon	1	2,1
torpantytär/torpan leski/entisen torpan tytär	1	2,1
mäkitupalaisen tytär	1	2,1
summa:	47	≈100
Lähde: JyMA Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1900.		

TAULUKKO 20 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet Pihlajavedellä 1881-1900.		
Sosiaalinen asema/määrät	N=	%-osuus
torpantytär/torpan leski/entisen torpan tytär	4	40
piika	3	30
itsellinen/itsellisentytär	2	20
irtolainen/irtolaisen leski/irtolaisen tytär	1	10
summa:	10	≈100
Lähde: JyMA Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1900.		

TAULUKKO 21 Kolme tai enemmän aviotonta lasta synnyttäneet Keuruulla 1881-1886.						
Asema/lasten määrä	3	4	5	6	summa	%-osuus
itsellinen/itsellisleski	7	4	0	0	11	42,3
irtolainen/irtolaisleski/irtolaisen tytär	4	4	0	1	9	34,6
piika	3	0	0	0	3	11,5
torpantytär	0	1	0	0	1	3,8
"löysä"	0	1	0	0	1	3,8
mustalaistyttö	1	0	0	0	1	3,8
summa	15	10	0	1	26	≈100
Lähde: JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1886.						

TAULUKKO 22 Kolme tai enemmän aviotonta lasta synnyttäneet Multialla ja Pihlajavedellä 1881-1900.						
Asema/lasten määrä	3	4	5	6	7	summa
irtolainen	9	10	7	4	1	31
itsellinen	10	7	5	1	0	23
piika	7	1	1	0	0	9
torpantytär	2	1	0	0	0	3
ruotuköyhä/vaivainen	0	2	1	0	0	3
mäkitupalaisen tytär	2	0	0	0	0	2
entinen piika	1	0	0	0	0	1
"löysä"	0	1	0	0	0	1
tuntematon	1	0	0	0	0	1
summa	32	22	14	5	1	74

Lähde: JyMA Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1900; Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1900.

TAULUKKO 23 Ripittämisten syyt Keuruun seurakunnassa vuosina 1881-1886.						
Vuosi/syy	salavuoteus	varkaus	huoruus	ihmisräökkäys	tuntematon	summa
1881	28	1	1	1	1	32
1882	36	1	0	0	1	38
1883	40	4	1	0	0	45
1884	40	2	0	0	0	42
1885	40	0	0	0	0	40
1886 1)	18	0	0	0	0	18
summa	202	8	2	1	2	215

Lähde: JyMA Keuruun Kirkkokurinalaisten luettelot 1881-1886.

1) Vuoden 1886 tiedot ulottuvat huhtikuun loppuun

TAULUKKO 24 Ripittämisten syyt Multian seu-	
Vuosi/syy	salavuoteus
1881	11
1882	17
1883	13
1884	12
1885	14
1886	16
1887	22
1888	13
1889	8
1890	8
1891	19
1892	13
1893	9
1894	8
1895	6
1896	15
1897	12
1898	14
1899	7
1900	11
summa	248

Lähde: JyMA Multian Kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1900.

TAULUKKO 25 Ripittämisten syyt Pihlajaveden kappelissa vuosina 1881-1900.				
vuosi/syy	salavuoteus	väkivalta/juopumus	tuntematon	summa:
1881	3	1	1	5
1882	3	0	0	3
1883	3	0	0	3
1884	3	0	0	3
1885	2	0	0	2
1886	3	0	0	3
1887	3	0	0	3
1888	1	0	0	1
1889	6	0	0	6
1890	2	0	0	2
1891	0	0	0	0
1892	6	0	0	6
1893	4	0	0	4
1894 1)	4	0	0	4
1895	8	0	0	8
1896	4	0	0	4
1897	3	0	0	3
1898	4	0	0	4
1899	3	0	0	3
1900	6	0	0	6
summa	71	1	1	73
Lähde: JyMA Pihlajaveden Kirkkokurin alaisten luettelot 1881-1900.				

TAULUKKO 26 Elatussopimusten suuruus yhtä vuotta kohden.			
Oikeuden tuomio (mk)	N=	keskinäinen elatus (mk)	N=
120	1	120	1
70	1	60	1
60	1	50	2
50	10	33,3	1
45	1	30,6	1
40	5	25	2
35	7	20	1
30,6	1	15	2
30	2	12	1
20	1	10	3
15	3	6,7	2
10	1	3,43	1
6,7	1	3,3	1
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879-Sk 1901.			

Esimerkki oikeuskäsittelyiden teemoittaisesta hajottamisesta

Alla olevassa tekstissä yhden lastenelätustapauksen kaksi ensimmäistä käsitte-lyä on kopioitu suoraan arkistomateriaalista ja hajotettu tutkimusta jäsentänei-siin **teemoihin**.

JyMA Keuruun Talvikäräjät 21.2.1895, # 213 Lapsenruokosta

(...) kantajan torpantytär Hilda Maria Hermannintytär (...), Multian kylästä ja pitäjästä, vastaajana talonpoika Alekski Augustinpoika (...), kantajan puolesta isä, vastaajan puolesta Ilmonen (**osapuolten sosiaalinen asema**)

Isä kertoi miten vastaaja vuoden 1893 loppukuukausina rupesi öisin kulkemaan kantajan tykönä tyttärissä (yliviivattu: eli likassa) tämän kodissa Wäärämäen torpassa ja muuallakin, missä vain suinkin sopi, ja pitkitti näitä yökulkujaan ai-na heinänteko aikaan saakka viime vuonna. (**yöstely**)

Tällä välin tuli asiallisista niin hyvät jopa rakkaatkin ystävät, (**rakkaus**)

että vastaaja avioliiton lupauksilla sai kantajan viekotelluksi harjoittamaan li-hallista yhteyttä kanssansa, joista sitten oli seuraus semmoinen että kantaja tuli raskaaksi ja 27 päivänä viime Marraskuuta synnytti poikalapsen, joka Pyhässä kasteessa sai nimen Uno ja vielä elää; (**annettu aviolupaus johtaa yhdyntään**) (**raskaaksi tuleminen**) (**aviottoman lapsen synnyttäminen**)

mutta vaikka vastaaja, uskotellakseen kantajaa naimaaikeittensa rehellisyydes-tä, antoi kantajalle kultaisen kihlasormuksenkin, jonka hän sittemmin kuitenkin tuli saaneeksi kantajalta takasin, kun lupais antaa toisen sormelle sopivamman, (**kahdenvälinen kihlaus**)

on vastaajan rakkaus nyt kylmennyt niin ettei hän enää ota huoliakseen kanta-jasta enempi kuin lapsestaankaan; (**suhteen päättymisen syyt**) (**rakkaus**)

jonkatähden H W nyt vaati vastaajan velvoittamista joka vuosi maksamaan kantajalle jonkun sopivan rahamäärän (...) (**elatuksen vaatiminen oikeudessa**)

Ilmonen myönsi vastaajan kyllä luvanneen ottaa kantajan vaimokseen, mutta kun vastaaja huomasi että kantaja oli uskonon ja muilla laitatti itsensä raskaaksi, niin vastaaja ei enää hänestä huolinutkaan. Itse ei vastaaja ensimmäistäkään kertaa ollut kantajaan sekaantunut, mutta sen sijaan Itsellinen Erland Matin-poika (...) kylästä lieneekin kantajan lapsen isä. (**suhteen päättymisen syyt**) (**syytetty syyttää muita miehiä**)

Herman Wäitti kantajan olevan puhdas muista miehistä kuin vastaajasta

Ilmonen: ei voi käyttää Erland (...) todistajana kantaja, koska se lapsen isä.
(mies syyttänyt kantajan todistajaa jävätykseen tämän)

Mäkelä kielsi koskaan olleensa kantajan kanssa semmoisissa tekemisissä että olisi sille lasta laittanut. **(suhteen kieltö)**

Oikeuden päätös: koska ei ole voitu näyttää vastaajan edustaja väitteitä, niin kuulustellaan (...), lopussa määritellään mikä on todistuksen arvo.

kantajan todistajat:

1. Itsellinen: Viime heinäkuussa nähneensä asiallisten, jotka silloin olivat heinänteossa Takalan talossa, Isojärven kylässä, eräänä yönä makaavan samassa sängyssä, kantaja peiton alla ja riisuutuneena, mutta vastaaja peitteen päällä ja vaatteet yllä, paitsi kengät, jotka oli riisunut jaloistaan. Todistaja, joka ainoastaan vähän aikaa oli siinä huoneessa, jossa asialliset makasivat, ei kuitenkaan nähnyt heidän silloin tekevän mitään luvattomia. **(havainnot suhteesta)**

Kantaja oli jo siihen aikaan siihen määrään raskas, että vastaajakin sen hyvästi huomasi, **(naimattoman raskauden havaitseminen)**

ja vastaaja olikin edellisen Juhannuksen aikaan todistajalle esitellyt että todistaja omistaisi kantajan lapsen omakseen, jonka todistaja lupasikin tehdä vaikka oli ihan viaton. **(toista syylliseksi ajaminen)**

2. Itsellinen: nähneensä asiallisten viime vuonna heinänteon aikaan Takalassa makaavan samassa sängyssä, molemmat peitteen alla, ja paria päivää jälkeen päin näki todistaja vastaajan taas makaavan kantajan vieressä, jossa vastaaja sittemmin kehui maanneensa "soittoon asti". **(havainnot suhteesta)**

Kantaja oli siihen aikaan niin silmännähtävästi raskas että vastaajankin olisi pitänyt sen huomaaman **(naimattoman raskauden havaitseminen)**

vastaajan todistajat:

1. Talollinen: Viime Juhannuksen aikaan kuullessa miten vierasmies No Erland (...) kerran, edellisen todistajat (...) vaimon (...) ynnä muiden henkilöiden paikalla ollen, kun tuli puhe kantajan raskaudesta, **(naimattoman raskauden havaitseminen)**

oli sanonut: "perkelettäkö te siitä väärästä Maijasta puhutte, ei siihen tule kenenkään, minunhan se on" **(rehvastelupuhe)**

kantajan valtuutemies pyysi lykkäystä lisätodisteita varten, Ilmonen: Erland (...) määrättäisiin saapumaan tänne vastaajaksi Aleksi (...) rinnalle.

välipäätös: asia lykätään ensi kärkeen, asiaanvedetty Mäkelä myös paikalle

JyMA Keuruun Syyskäräjät 15.10.1895, # 70 Lapsen eläkkeestä

kantaja ja vastaajat molemmat paikalla, kantajalla isänsä, alkuperäisellä. vastaajalla Ilmonen

kantajan todistajat:

1. Torppari: Viime vuoden lopulla eräänä päivänä Joulun aikaan oli vastaaja todistajalle kertonut, kuinka hänen edellisenä yönä kävi mukavasti, kun oli "tyttömehtässä" kantajan parissa, **(yöstely)**

silloin oli nimittäin kantajan äiti Eva Juhontytär yöllä tullut valkea kädessä tupaan, jossa asialliset kaikessa rakkaudessa makasivat, joten vastaajan, sittekun kantajan äiti oli mennyt pois jättäen valkean kuitenkin palamaan, täytyi pötkiä tiehensä. **(rakkaus) (sosiaalinen kontrolli)**

Kun todistaja sitten oli kehoittanut vastaajaa ottamaan kantaja vaimokseen, oli vastaaja luvannutkin sen tehdä, jos kantajan isä antaisi toisen torppansa tyttärelleen. **(yhteisön paine miestä kohtaan)**

Todistaja tiesi vielä että vastaaja kaiken sen talven oli kulkenut Wäärässämäessä päin tyttärissä ja kerran kantajaa tarkoittaen pyytänyt todistajaa puhemiehekköseen, vaikkei todistajan sentään tullut puhutuksi, kun vastaaja näkyi itse hyvin osaavan asiansa puhua. **(yöstely) (puhemies)**

vastaajan todistajat:

1. Itsellisvaimo: puheista samalla tavalla kuin vierasmies nro3 (...) viime käräjissä on kertonut, lisäyksellä, että Erland lupasi laittaa kätilöt ja pitää rotiaiset eli varpaiset, jos kja sattuisi pienimään, mutta leikkipuhetta se todistajan mielestä oli. **(rehvastelupuhe)**

2. Ida: että kun todistaja yöllä Helluntai maanantaita vastaan viime vuonna makasi samassa sängyssä kantajan kanssa Takalan talossa tuli vastaaja August (...) sinne ja teki kantajan kanssa täydet miehentyöt (yliviivattu: ja se kävikin vastaajalta ihan solkenaan). Sen jälkeen makasi vastaaja kantajan vieressä neljään asti aamulla **(havainnot suhteesta)**

ja kun kantaja yöllä valitti kohtaloaan (raskauttaan) vastaajalle, kuuli todistaja vastaajan sanovan: "älä sinä sitä sure, kyllä minä sinusta mureen pidän". **(avio-lupaukset) (elatuslupaukset)**

Samana yönä anoi vastaaja kantajalle kultasormuksen kihloiksi, mutta muutamia viikkoja sen perästä, kun asialliset taas yhtä sänkyä makasivat, **(keskinäinen kihlaus)**

vaikkei todistaja hoksinut niiden naivan, sillä vastaaja makasi peitteen päällä vaatteet yllä, otti vastaaja sormuksen pois. Todistaja ilmoitti täyttävänsä viisitoista vuotta 24 päivänä Helmikuuta ensi vuonna **(havainnot suhteesta)**

Ilmonen kielsi todistuksen. Kantaja: lykkäystä, valalla edellistä Idaa kuulustella.

välipäätös: siirretään kantajan pyynnöstä ensi käräjiin.

Perusteet kirkkokurinalaisten luettelojen käyttämisestä aviottoman syntyvyyden tarkasteluun

Katson että kirkkokurinalaisten luettelot sisältävät melko kattavasti kaikki aviottomat äidit tarkasteluajalla. Ensinnäkin aviottomien lasten ja salavuoteusripitysten määrällinen vastaavuus on sangen hyvä. Ensimmäisessä asetelmassa verrataan tilannetta 1880-luvulla ja toisessa 1890-luvulla. Keuruulta tarkastelussa on vain vuodet 1881-1885⁹³³:

<u>pitäjä</u>	<u>salavuoteusripityksiä</u>	<u>aviottomia lapsia</u>
Keuruu	184	188
Multia	134	134
Pihlajavesi	29	41

<u>pitäjä</u>	<u>salavuoteusripityksiä</u>	<u>aviottomia lapsia</u>
Multia	114	124
Pihlajavesi	42	45

Lukumäärien pienet vaihtelut selittyvät ensinnäkin sillä, että tietynä vuonna synnyttäneitä aviotonta äitiä ei välttämättä ripitetty juuri samana vuonna. Toiseksi vuonna 1881 voi esiintyä jo vuonna 1880 syntyneitä lapsia ja vuonna 1900 syntyneitä osa pieni osa ripitettiin vasta vuoden 1901 puolella. Suuremmat vaihtelut 1880-luvun Multialta ja 1890-luvun Pihlajavedeltä selittyvät mahdollisesti papiston ripitysaktiivisuuden vähäisyydellä⁹³⁴. Tällöin kirkkokurinalaisten luettelon antamat tiedot kaikista aviottomista synnytyksistä ja synnyttäjäistä on jonkin verran vääristynyt.

Toisaalta perusteluksi käy kirkkokurinalaisten luettelon ripitysmerkintöjen ja rippikirjojen vaihtelevuus (Keuruulla merkinnät *1.k.s.v*, *2.k.s.v*, *3.k.s.v*, *4.k.s.v*, Multialla *1.LL*, *2.LL*, *3.LL*, *4.LL* (lönskaläge), ja Pihlajavedellä *1.sta resan lägersmål*, *2.resan lägersmål*). Kyseiset merkinnät tarkoittavat sitä, että "ensimmäisen kerran ripitys" johtui ensimmäisestä aviottomasta lapsesta, "toisen kerran salavuoteudesta" toisesta aviottomasta lapsesta, ja niin edelleen. Perustelen tätä naisten rippikirjoihin kirjatulla menneisyydellä. Esimerkiksi Wiitalan torpassa asuneesta itsellinen Judith Majjantytystä mainittiin: "13.3.73: *1.k.s.v*; 5.12.1882: *2.k.s.v*; päästetty 3:n salavuoteuden synnistä 18.7.1886" ja Ampialan talon piika Maria Wilhelmiinasta taas puolestaan: "päästetty 2:sen salavuoteuden synnistä 3.8.1886; 23.5.82: *1.k.s.v*".⁹³⁵ Rippikirjoissa merkinnät alkavat käytännössä aina ensimmäisestä salavuoteudesta jatkuen numerojärjestyksessä, ja jäl-

⁹³³ **LIITTEET:** TAULUKKO 2 Lasten syntymät Keuruulla, TAULUKKO 3 Lasten syntymät. Multialla, TAULUKKO 4 Lasten syntymät Pihlajavedellä, TAULUKKO 24 Ripittämisten syyt Keuruun seurakunnassa 1881-1886, TAULUKKO 25 Ripittämisten syyt Multian seurakunnassa 1881-1900, TAULUKKO 26 Ripittämisten syyt Pihlajaveden kappelissa 1881-1900.

⁹³⁴ Aiheesta tarkemmin luvussa 5.3.

⁹³⁵ JyMA Keuruun rippikirjat 1880-1889: kortit nro 82 ja 92.

kimmäiset edellyttävät aina aiempia. Esimerkiksi Kangasniemen torpan itsellinen Karoliina Eenokintyttärellä oli kolme ripitystä vuosien 1881 ja 1887 välillä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että jokaisen aviottoman lapsen kohdalla hänet oli ripitetty uudestaan.⁹³⁶

Kolmas peruste tietojen vastaavuudelle on, että lastenelätustapausten liitteinä esiintyvissä naisia koskevissa papintodistuksissa mainittiin yleensä sekä mahdollinen salavuoteusripitys että avioton lapsi⁹³⁷.

Neljänneksi, kaikissa pitäjissä syntyneiden luetteloiden aviottomien äitien sosiaaliset asemat vastaavat melko hyvin kirkkorangaistujen luetteloiden naisia. Jonkin verran vuosittaista vastaamattomuutta esiintyy, mikä selittyy kohdassa A) esitetyistä syistä.

⁹³⁶ JyMA Keuruun rippikirjat 1880–1889: kortti nro 91.

⁹³⁷ Esim. JyMA Keuruun Tk 15.3.1888, § 109, liite ”piika”; Tk 28.3.1885, § 159, liite ”Liite 159§:ään”; Tk 5.4.1886, § 255, liite ”Erika”.

K.S.F. Berghrothin kirje kruununnimismiehelle

Kirkkoherra Keuruulla. Herra Kruununnimismies
Keuruulla Syyskuun 25 pnä 1885 Walter Laxenille Keuruulla
Nro 34

”Kun renki Matti Matinpoika Hellman, Simsiön talosta Pihlajaveden kylää ja seurakuntaa ja entinen torpantytär Henriika Hermannintytär Sydänmaa, Suolahden kylästä Keuruun emäseurakunnast, jotka lokakuussa 1884 laillisesti avioliittoon toisensa kanssa kuulutettiin, ovat avioliittoon vihkiyttämisensä lyöneet laimin, niin saan täten ystävällisesti pyytää että nimitetyt henkilöt Herra nimismiehen toimesta, pakoitettaisiin aiotun avioliittonsa vihkiyttämällä täyttämään. Heidän mainetodistuksensa myötä liitetään.”

K.S.F. Berghroth

Lähde: JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 267, liite ”A 267§”.

Aviottomien äitien ripityskaava 1859:

Koska julkisen taikka erinäisen kirkonrangaistuksen alainen on papilta neuvottu ja parannukseen varoitettu tehdään seuraavalla tavalla:

Sittenkuin hän on polwillensa langennut laattialle,

Sanoo pappi:

”Rakkaat kristityt! Te tiedätte, että tämä eteen asetettu ihminen on niitä waroituksia vastaan, joita meille kaikille Jumalan sanassa annetaan, on langennut syntiin R.R. käskyä vastaan, ja sillä wihoittanut Jumalan ja hänen seurakunnassansa tehnyt pahennuksen, niin että hän olis ansainnut Jumalalta ja hänen seurakunnaltansa hyljättää. Mutta koska hän on antanut ymmärtää tahtowansa tästä lähin elämänsä parata ja Jumalan armolla tätä ja muuta syntiä wälttää, sekä rikostansa Jumalan ja tämän kristillisen seurakunnan edessä tunnustaa ja anteeksi anoo; niin minä kehoitan teitä, jotka tässä läsnä olette, hänen edestänsä uskollisesti rukoilemaan ja kristillisessä rakkaudessa olemaan todistajina siihen katumukseen, jota hän tässä ilmoittaa, siihen anteeksi anomukseen, jonka hän tässä tekee, ja siihen anteeksi antamukseen jonka hän tässä saapi”.

Sen jälkeen hänelle tehdään nämä kysymykset:

1. *”Tunnustatkos, että sinä rikoksellas R.R. käskyä vastaan olet suuresti syntiä tehnyt Jumalaa vastaan, ja Hänen seurakunnassansa tehnyt suuren pahennuksen?”*

Wast: *”Tunnustan.”*

2. *”Kadutkos sitä sydämestäs ja rukoiletkos rikostas anteeksi Kristuksen tähden?”*

Wast. *”Kadun ja rukoilen.”*

3. *”Lupaatkos tästedes, Jumalan armon kautta, sekä tätä että muita rikoksia karttaa ja ahkeroida kristillistä elämää?”*

Wast. *”Lupaan.”*

Sitte sanoo pappi:

”Jumala kaikkivaltias sinua siihen auttakoon! Amen.

Rukoilkaamme!

”Kaikkiwaltias, ijankaikkinen Jumala! Koska tämä syvästi langennut syntinen nyt on siihen tullut, että hän syntinsä tunnustaa, sitä katuu ja Kristuksen tähden anteeksi anoo: niin me Sinua rukoilemme, o Herra, ettes häntä hylkäisi, niin kuin hän ansainnut on, waan ottaisit hänen armoos, saman Sinun rakkaan Poikas, Jesuksen Kristuksen tähden, suuren laupiutes kautta. Anna hänelle Pyhä henkes, joka waikuttaa hänen sydämässänsä ja elämässänsä oikian parannuksen, walailee ja hallitsee häntä; että hän tästedes wälttäis kaikkia syntejä, kawahtais suruttomuutta ja synnin tilaa, sotis perkeleen wäijytyksiä, lihan yllytyksiä ja mailman wietellyksiä vastaan, ja ne woittais, ja niin eläis nuhteetoinnna Sinun edessäs kaikkena elinaikanansa, ja sitte kaikkein meidän kanssamme ijankaikkisesti tulis Sinun lapsekses ja perillisekses; saman Sinun Poikas Jesuksen Kristuksen, meidän herramme kautta. Amen.”

Edespäin pappi pitkittää näin:

"Koska sinä Jumalan ja hänen seurakuntansa edessä olet rikokses (julkisesti) tunnustanut ja anteeksi anonut, ja luvannut parannuksen; niin minä Jumalan, meidän Wapahtajamme ja hänen seurakuntansa puolesta sanon sinulle sen anteeksi, Isän Jumalan ja Pojan ja Pyhän hengen nimeen. Amen"

"Mene rauhaan ja älä sitten tästedes syntiä tee, siihen Jumala Pyhän henkensä armon sinulle antakoon. Amen"

Lähde: Kirkkokäsikirja(1859), 8. Luku Kirkon-rangaistuksesta.

ASIASANAHAKEMISTO

- abortti, sikiönlähdetys, 101, 107
 aitta, 57
 alkoholi, 90
 alttari, 62, 142-143
 armovuoden saarnaaja, 147
 asianomistajarikos, 195, 198, 200, 204
 asumisero, vuode-ero, 173
 avioero, 11, 23, 25, 31-32, 42, 78, 85, 89, 92, 130, 131, 173-180, 182-183, 190, 199-204, 207, 209
 avioliittolaki, 23, 33, 180, 192, 202, 204, 207
 avioliittosopimus, 134, 191
 aviolupaus, 16-17, 49-52, 59-60, 62, 68, 71-72, 83-84, 87, 91-92, 115, 117, 143, 156, 162-165, 167, 181, 189-192, 203, 208, 260, 263
 aviomies, 62, 111, 133, 163, 174, 178, 181
 aviopari, 19, 45-46, 52-53, 55, 66, 89, 128, 131, 137-139, 149, 155, 164, 179, 188-190, 192, 197, 199, 203, 208
 avioton lapsi, 11-12, 16, 20, 22, 25, 31-32, 39, 42, 47, 50-51, 58-59, 62, 65, 68-79, 91-94, 97-101, 103, 106, 107-111, 114-121, 123, 125-126, 130, 136, 139-146, 148-156-158, 160-162, 171-172, 181-182, 190, 194-195, 203-209, 260, 264-265
 avosuhte, "avoliitto" (yhdessä eläminen ilman vihkimistä), 77-78, 89, 129-130, 189-190, 202-204, 208
 ehkäisy (raskaus), 52
 ehtoollinen, 19, 33, 72, 127, 134, 139, 142
 ehtoollispakko, 127
 eläimiin sekaantuminen, 10
 elätehoito, 113
 emäntä (talon), 45, 120
 epätäydellinen avioliitto, 188-192, 203-204, 207
 erokirja, erokirje (kihla- ja avioero), 138, 180, 184, 186, 197
 erillinen kirkkorangaistus, 19, 142
 erivapaus (avioero), 178, 180
 esiteollinen, 179
 etnosentrismi, 125, 153
 evankeliumi, 169
 evankeliumijuhlat, 151
 fennomania, 40
 halu (seksuaalinen), 64-66, 91
 halvaantuminen, 178
 hautaus, 20, 104
 herätysliike, 72-73, 127, 150-152, 154, 206
 hiippakunta, 30

holhooja, holhous, 33–34, 82, 113
homoseksuaalisuus, 10, 21
hovioikeus, 24, 160, 168, 172, 182
huhu, 16–17, 45, 62, 67, 81, 86–87, 96, 103–105, 119, 132, 158, 170–171, 182
huoneentaulu, 20, 82
huoruus, aviorikos, 11, 16, 18–19, 23, 25, 39, 42, 44, 78–79, 81–82, 85–92, 118, 130–134, 137–140, 145, 149–153, 155, 173–180, 182, 186–187, 189–190, 192–194, 196–204, 206, 209
huumori, 51, 67, 90, 160
huutolainen, 38, 113
häpeä, 50, 54–55, 60, 86–87, 93–94, 96–97, 99–102, 104–105, 107–108, 111, 120, 147, 153, 163, 166
häpeärangaistus (kirkollinen), 19
ilmianto, 104, 135, 137
impotenssi, 25, 90, 178–179, 182
irtolainen, 38, 74–75, 102, 117–120
isäntä (talon), 16, 21, 76, 78–84, 92, 160, 108, 124, 160, 208
itsemurha, 16
itsellinen, 37, 38, 73, 74–76, 91, 102, 117, 119–120
jalkapuu, 19
julkinen kirkkorangaistus, 19
Jumala, 27, 49, 128, 131, 139, 143–145, 169–170, 182, 267–268
jumalanpalvelus, 33, 127, 141–142, 149
juoppous, 122, 126, 140, 150, 178
juoru, 16–17, 45, 48–49, 86–87, 96, 104–105, 114, 119, 132
järjestyshäiriö, 124–125, 153
kaksinnaiminen, 19
kansakoulu, 73
kansalaisyhteiskunta, 127
kansanrunous, 66, 108
kappalainen, 132, 147–149, 188
kappeli, 29, 34, 139, 145
kaste, 20, 31, 143, 146
katekismus, 20
kaunokirjallisuus, 16, 83
kauppias, 35–36, 38
keskiaika, 17, 21, 79, 106
keskonen, 101
kesti, 37, 38
keisari, 34
kiertokoulu, 73
kihlaero, 23, 25, 42, 70–72, 137–138, 184–187, 189–190, 192, 203, 207
kihlajaiset, 56
kihlakunnanoikeus, 10, 24, 36, 42, 155–156, 159, 167–168, 170, 179–180, 186–187, 190, 192, 195
kihlakunta, 34, 177–178

kihlakalu, kihlalahja, 25, 51, 62, 68, 91, 163–164, 181, 191
kihlasopimus, 51
kihlaus, 10, 17–18, 22, 25, 33, 42, 47–49, 51–52, 59–60, 62–63, 71, 77, 91, 109, 130,
134–139, 142–143, 149, 153, 163–165, 167, 178, 181, 184–193, 199, 201, 203,
207–209, 260, 263
kihlaus aika, 42, 45, 123, 126, 128–129, 133–139, 143, 149, 152–153, 186, 188–190,
206
kinkeriruotu, 31, 123
kinkerit, 31, 42, 73, 122–127, 132–133, 146, 151, 154, 207
kirje, 33, 45, 48–49, 89–90, 132, 135–137
kirjuri, 26, 113
kirkko (instituutio), 9–11, 13, 17–21, 29–33, 72, 121–154, 173, 184, 193, 195, 203–
204, 206–207, 264–266
kirkko (rakennus), 141
kirkkoherra, 18, 29–32, 36, 122–123, 126, 128–129, 131, 133–138, 146–150, 185–186,
188, 266
kirkkohäiriö, 122
kirkkojärjestys, 184
kirkkokuri, 19, 30, 33, 131, 133–134, 145, 151–153, 209
kirkkokäsikirja, 33, 142–145, 148, 152, 206
kirkkolaki, 17, 19, 30–31, 33, 40, 72, 122–123, 128–129, 131–135, 137, 140–142,
145–146, 148, 152–153, 184, 192, 206, 209
kirkkolakikomitea, 135
kirkkomatkat, 56, 86, 112
kirkkoneuvosto, kirkkoraati, 13, 30–33, 37, 42, 78, 122–123, 128–134, 136–139, 142,
145–147, 149–150, 152–154, 187, 189–190, 202, 206–207, 130, 132, 134
kirkkopitäjä, 34
kirkkopyhä, 34
kirkolliset oikeudet, 19, 134
kirkonkokous, 19, 30, 132
kirkottaminen, 33, 42, 140–146, 148, 152–154
kolmisäätyoppi, 20
kortinpeluu, 124
kosija, 91
kosinta, 50
kotitalous, 20, 46, 73, 82–83, 92, 94, 105, 109–111, 174, 177
koululaitos, 20
kristinuskko, 169
kulttuurinen kuva, 16
kummi, 134
kummitustarinat, 104
kunnallishallintouudistus, 19, 32, 34, 112–113, 147, 209
kunnallislautakunnat, 34, 112
kunnia, 48, 79, 89, 106, 114, 143, 161–163
kunnianloukkaus, 25, 68, 81, 86–87, 92, 114, 130, 149, 162
kuntakokous, 34

kuolemantuomio, 18, 198
kuolleisuus, 31, 70
kuudennusmies (kirkollinen toimi), 131
kuukautiset, 94–96, 120
kuulutukset (avioliitto)
kuulutuskirja (kihlaus), 18, 191
kyläjuhlat, 56
kylänvanhin, 13, 37, 123, 127, 132–133, 154, 207
kärjäkunta, 9, 20–21, 24, 29, 36, 38, 40–41
kärjäatalo, 24
kärjäyleisö, 28, 119, 155, 158, 162–166, 171, 180–182, 208
kärjät, oikeuslaitos, kihlakunnanoikeus, 10–11, 13–14, 17, 19, 21, 23–28, 32, 36–38, 41–42, 44, 47, 49, 55, 59–60, 62–64, 67, 138, 155–156, 159, 167–168, 170, 173, 179–180, 186–187, 190, 192, 194–195, 206–207, 209
käsityöläinen, 37–38, 89
köyhäinhoito, 34, 112–113, 116, 158
köyhäinhoitoasetus, 112
köyhäinhoitohallitus, 113
lampuoti, 37
lapsenelatus, 25, 61, 81–82, 114–115, 156–161, 166–173, 177, 181, 194
lapsenmurha, 11, 22, 23, 25, 42, 81–82, 92–109, 119–120, 196, 204–205
lautakunta, lautamiehistö (oikeussali), 13, 24, 28, 37, 155, 158, 167, 171, 180–181, 208
legaalinen todistusteoria, 168
lemmennostatus, 66
liberalismi, 127
loinen, 37–38
loitsut, tait, 52, 66, 122
lukkarinkoulu, 73
lukutaito, 31–32, 72–73, 122
maanpakotuomio, 178
maanviljelyskokous, 156
maine, 12, 17, 36, 42, 48, 68, 87, 90–92, 114–115, 119, 144, 160–167, 171–172, 181–182, 209
mainetodistus, papinkirja, papintodistus, 26, 31, 118, 128, 131, 137, 140, 143–144, 169, 265
makaaja, 76, 81–82, 112, 196
markkinat, 56, 122
mentaliteetti, 26–27
metsätyöläiset, 125
mieheys, 12, 21, 172, 209
mielisairaus, vähämielisyyys, 75, 118, 178, 180
morsian, 53–57, 68, 107–108, 134, 136, 163–164, 185–189, 191
muonamies, 37,
muuttokirja, 111
mäkitupalainen, 37

naimaosa, 177–179, 202
 naimattomuus, 50–51, 137
 naisliike, naisjärjestö, 59
 naittaja, 18, 188
 neitsyys, neitsyt, 50–51, 109
 nimismies, 13, 34, 36, 104–105, 124, 135, 137, 145, 149, 194, 196, 198, 204, 266
 nuhtelu, 19, 31, 68, 123, 128–132, 137–139, 142–143, 145–146, 149–150, 153, 188, 197, 202–203, 206
 oikeudellinen näyttö, 82, 157–158, 166–168, 171–172, 176, 179, 181, 191, 200
 oikeusosasto (senaatti), 178
 oikeuspöytäkirja, käräjäpöytäkirja, 24–29, 32
 paheksunta, 16, 20, 47–48, 61–62, 65, 67–68, 82–83, 85–87, 91–93, 99, 114–115, 118–120, 174–175, 205
 paikallisyhteisö, 9–17, 20–21, 23, 35, 40–43, 44–47, 49–50, 52–57, 60–63, 65–68, 70, 76, 78, 82–83, 85–88, 90–121, 125–126, 147, 155, 158–159, 161–166, 170–172, 174, 180–182, 198, 205–210, 262
 palkollisasetus, 83
 palkollinen, 37, 42, 70, 74, 77, 80, 82–84, 94, 160, 208
 papisto, pappi, 13, 18, 20, 25, 31–33, 36, 40, 42, 73, 104, 122–154, 164, 168–169, 172, 178, 182, 185–186, 188, 198–199, 206, 209, 264, 267–268
 pappila, 40, 124–125, 128, 141, 191, 203
 patriarkalisuus, 20, 79, 82–83, 92
 performatiivisuus, 11, 14, 164–165, 181
 perhe, 13, 15, 17, 20, 37–40, 56, 61, 73, 79, 86, 97, 108, 124, 161, 173–174, 177, 192, 209
 perintö, 33, 156, 174
 peräänkuulutus (karanteen puolison), 177–179, 201
 piika, 16, 21, 37, 74–76, 79–85, 97, 109–110, 117
 piispan- ja rovastintarkastus, 30–33, 42, 78, 122–128, 136, 150
 pilkkaaminen, haukkuminen, 50, 87, 89, 92, 108–109, 114, 149, 162, 171
 pitäjänkokous, 19, 34
 prostituutio, 10, 83
 poliisi, 69, 103, 105
 puhdistusvala, 42, 156, 160, 167–173, 176, 181–182, 209
 puheakti, performatiivi, 14, 164–165, 181
 puhetapa, 161–166, 181
 puolison hylkääminen, 25, 177–178, 180, 182, 198, 202, 209
 raamattu, 18, 27
 raiskaus, 10, 23, 79–81, 115, 187
 raittiusliike, 127
 rakkaus, 25, 57, 72, 89–90, 103, 179, 186, 190, 260, 262, 267
 rautatie, 35, 124–126, 152–153
 rautatieläinen, 85–86, 124–126, 152–153
 rehvastelu, 66–67, 261–262
 reproduktiotabu, 94, 97
 rikoslaki, 33, 40, 79–82, 101–102, 107, 187, 193, 195, 197–201, 204, 207

rintojen lypsäminen, 105–106, 119
rippikoulu, 72–73, 78, 85
ripitys, 19, 31, 33, 139–148, 150, 152–153, 197, 206, 264–268
rovasti, 30, 78, 123
rovastikunta, 30, 151
rukous, 135, 140, 143–144, 151–152, 267
Ruotsin valtakunnanlaki 1734 (RVL 1734), 17, 33, 40, 79, 156, 168, 173, 184, 187,
192–193, 195, 198, 200–201, 204, 207
ruotuvaivainen, 38, 75, 113, 119–120, 144
ruumiinrangaistus (oikeudellinen tuomio), 18, 80, 198
sakaristo, 142
sakko, 18–19, 79, 81, 102, 136, 139, 193, 196–200, 202, 204
salavuoteus, vuoteus, 18–19, 23, 42, 47, 70, 78–79, 81, 99, 104, 129–130, 132–133,
136, 138–142, 144–145, 153, 161–162, 164, 166, 187, 191, 193–199, 201–204,
206–208, 264–265
seksuaalikulttuuri, 12, 14
seksuaalimoraali, 12, 21, 124
sekularisaatio, 169–170
senaatti, 178, 180
seurakunta, 10, 19–20, 29–34, 36–37, 40, 78, 111–113, 122–154, 169, 184, 209
seurakuntakokous, 134
sielunhoito, 33, 133, 138–139, 142, 146, 153, 206
sielunvihollinen, 131
sikiö, 98–99, 101–104, 107, 109, 196, 204, 208
sikiönkätöntä, 25, 42, 100–102, 105, 107, 120, 205
siviiliavioliitto, 18
sivistyneistö, 36, 40–41, 51, 59–61, 79, 83, 127
sormus, 17, 46–49, 51–52, 72, 163–164, 181, 191, 260, 263
sosiaalinen kontrolli, 13–14, 17, 42, 76, 93–108, 120–121, 262
sovinto (elatusriita), 114, 156–159, 172, 179
suku, sukulaiset, 15–17, 98, 104, 108–109, 112, 115
sukupuoli, 12–14, 23, 46, 56, 86–88, 174, 194–195, 198
sukupuolitauti, 25, 85, 133, 175, 179, 180
sulhanen, 45, 56, 60, 99, 107, 120, 125, 133, 186
suntio, 104
synninpäästö, 139, 142
syntyvyys, 35, 53–54, 59, 69–70, 73, 264–265
sänky, 44–45, 47, 57, 59, 85–86, 88, 114, 178, 188, 261–263
talkoot, 56
talollinen, talonpoika, talollisentytär 13, 28, 34, 36–38, 55–56, 62, 74–77, 79–85,
91–92, 102, 116–117, 120, 129, 132, 159–160, 163, 180, 207
tanssit, 56, 124
tervarahat, 19
terveydenhoito, 30
tieverkko, 35, 56
tilaton, 34, 37–38, 55–56, 73–74, 76–77, 84, 91–92, 100, 102, 160, 163

toimijuus, 14
torppari, torpantytär, 36–38, 73–76, 91, 117
tukinuittajat, 125–126
tuomari, 13, 24–28, 36–37, 106, 155, 158, 167, 170–171, 180, 208
tuomiokapituli, 30, 32, 134, 138, 149, 180, 184–187, 197, 203
tuomiokirja, 21, 24–32
tuomiokunta, 24, 36
tutkimusetiikka, 39
työkisat, 56
työväenliike, 127
uskonpuhdistus, 17, 173, 180, 182
vaimo, 66, 86, 88, 90, 92, 98, 105, 111, 131, 141–143, 145, 153, 162, 172–179, 189,
201–204
vaivaishoito, 20, 32, 112–114, 116, 118
vaivaishoitolautakunta, vaivaishoitohallitus, 32, 113
vala (todistajan), 27, 168
valanvahvistaja, myötävannoja, 168
vanhapiika, 50–51
vankeusrangaistus, 18, 80–81, 101–102, 107, 118, 178, 180, 193, 196, 198–200, 204
viettely, 64–65, 82–83, 91, 146, 163–165, 167, 181, 189, 191
vihkiminen (avioliitto), 17–20, 25, 31, 50–56, 62, 66, 76–78, 88, 102, 123, 128, 134–
138, 143, 151–152, 178–179, 188, 191, 199, 201, 203, 205–206, 208, 266
väkiluku, 35–36
väkivaltaisuus, 116, 140, 178, 180
äitiys, 23, 103

- 1 KOSTIAINEN, EMMA, Viestintä ammattiosaamisen ulottuvuutena. - Communication as a dimension of vocational competence. 305 p. Summary 4 p. 2003.
- 2 SEPPÄLÄ, ANTTI, Todellisuutta kuvaamassa – todellisuutta tuottamassa. Työ ja koti television ja vähän radionkin uutisissa. - Describing reality – producing reality. Discourses of work and home in television and on a small scale in radio news. 211 p. Summary 3 p. 2003.
- 3 GERLANDER, MAIJA, Jännitteet lääkärin ja potilaan välisessä viestintäsuhteessa. - Tensions in the doctor-patient communication and relationship. 228 p. Summary 6 p. 2003.
- 4 LEHIKONEN, TAISTO, Religious media theory - Understanding mediated faith and christian applications of modern media. - Uskonnollinen mediateoria: Modernin median kristilliset sovellukset. 341 p. Summary 5 p. 2003.
- 5 JARVA, VESA, Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa. - Russian influence and expressivity in the lexicon of Finnish dialects. 215 p. 6 p. 2003.
- 6 USKALI, TURO, "Älä kirjoita itseäsi ulos" Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957–1975. - "Do not write yourself out" The beginning of the Finnish Moscow-correspondency in 1957–1975. 484 p. Summary 4 p. 2003.
- 7 VALKONEN, TARJA, Puheviestintätaitojen arviointi. Näkökulmia lukioikäisten esiintymis- ja ryhmätaitoihin. - Assessing speech communication skills. Perspectives on presentation and group communication skills among upper secondary school students. 310 p. Summary 7 p. 2003.
- 8 TAMPERE, KAJA, Public relations in a transition society 1989–2002. Using a stakeholder approach in organisational communications and relation analyses. 137 p. 2003.
- 9 EEROLA, TUOMAS, The dynamics of musical expectancy. Cross-cultural and statistical approaches to melodic expectations. - Musiikillisten odotusten tarkastelu kulttuurien välisen vertailujen ja tilastollisten mallien avulla. 84 p. (277 p.) Yhteenveto 2 p. 2003.
- 10 PAAANANEN, PIIRKKO, Monta polkua musiikkiin. Tonaalisen musiikin perusrakenteiden kehittyminen musiikin tuottamis- ja improvisaatio-tehtävissä ikävuosina 6–11. - Many paths to music. The development of basic structures of tonal music in music production and improvisation at the age of 6–11 years. 235 p. Summary 4 p. 2003.
- 11 LAAKSAMO, JOUKO, Musiikillisten karakterien metamorfoosi. Transformaatio- ja metamorfoosiprosessit Usko Meriläisen tuotannossa vuosina 1963–86. - "Metamorphosis of musical characters". Transformation and metamorphosis processes in the works of Usko Meriläinen during 1963–86. 307 p. Summary 3 p. 2004.
- 12 RAUTIO, RIITTA, *Fortspinnungstypus* Revisited. Schemata and prototypical features in J. S. Bach's Minor-Key Cantata Aria Introductions. - Uusi katsaus kehitysmuotoon. Skeemat ja prototyyppiset piirteet J. S. Bachin kantaattien molliarioiden alkusoitoissa. 238 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 13 MÄNTYLÄ, KATJA, Idioms and language users: the effect of the characteristics of idioms on their recognition and interpretation by native and non-native speakers of English. - Idiomien ominaisuuksien vaikutus englannin idiomien ymmärtämiseen ja tulkintaan syntyperäisten ja suomea äidinkielenään puhuvien näkökulmasta. 239 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 14 MIKKONEN, YRJÖ, On conceptualization of music. Applying systemic approach to musicological concepts, with practical examples of music theory and analysis. - Musiikin käsitteellistämistä. Systemisen tarkastelutavan soveltaminen musikologisiin käsitteisiin sekä käytännön esimerkkejä musiikin teoriasta ja analyysistä. 294 p. Yhteenveto 10 p. 2004.
- 15 HOLM, JAN-MARKUS, Virtual violin in the digital domain. Physical modeling and model-based sound synthesis of violin and its interactive application in virtual environment. - Virtuaalinen viulu digitaalisella alueella. Viulun fyysikaalinen mallintaminen ja mallipohjainen äänisynteesi sekä sen vuorovaikutteinen soveltaminen virtuaalimallin avulla ympäristössä. 74 p. (123 p.) Yhteenveto 1 p. 2004.
- 16 KEMP, CHRIS, Towards the holistic interpretation of musical genre classification. - Kohti musiikin genreluokituksen kokonaisvaltaista tulkintaa. 302 p. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 17 LEINONEN, KARI, Finlandssvenskt sje-, tje- och s-ljud i kontrastiv belysning. 274 p. Yhteenveto 4 p. 2004.
- 18 MÄKINEN, EEVA, Pianisti cembalistina. Cembalotekniikka cembalonsoittoa aloittavan pianistin ongelmana. - The Pianist as cembalist. Adapting to harpsichord technique as a problem for pianists beginning on the harpsichord. 189 p. Summary 4 p. 2004.
- 19 KINNUNEN, MAURI, Herätysliike kahden kulttuurin rajalla. Lestadiolaisuus Karjalassa 1870–1939. - The Conviction on the boundary of two cultures. Laestadianism in Karelia in 1870–1939. 591 p. Summary 9 p. 2004.
- 20 Лилия Сибберг, "БЕЛЫЕ ЛИЛИИ". ГЕНЕЗИС ФИНСКОГО МИФА В БОЛГАРИИ. РОЛЬ РУССКОГО ФЕННОИЛЬСТВА. ФИНСКО-БОЛГАРСКИЕ КОНТАКТЫ И ПОСРЕДНИКИ С КОНЦА XIX ДО КОНЦА XX ВЕКА. 284 с. - "Belye lilii". Genezis finskogo mifa v Bolgarii. Rol' russkogo fennoil'stva. Finsko-bolgarskie kontakty i posredniki s konca XIX do konca XX veka. 284 p. Yhteenveto 2 p. 2004.

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES

- 21 FUCHS, BERTOLD, Phonetische Aspekte einer Didaktik der Finnischen Gebärdensprache als Fremdsprache. - Suomalainen viittomakieli vieraana kielenä. Didaktinen fonetiikka. 476 p. Yhteenveto 14 p. 2004.
- 22 JÄÄSKELÄINEN, PETRI, Instrumentatiivisuus ja nyky-suomen verbinjohto. Semanttinen tutkimus. - Instrumentality and verb derivation in Finnish. A semantic study. 504 p. Summary 5 p. 2004.
- 23 MERTANEN TOMI, Kahdentoista markan kapi-na? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa. - A Rebellion for Twelve Marks? - The General Strike of 1956 in Finland. 399 p. Summary 10 p. 2004.
- 24 MALHERBE, JEAN-YVES, L'œuvre de fiction en prose de Marcel Thiry : une lecture d'inaboutissements. 353 p. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 25 KUHNA, MATTI, Kahden maailman välissä. Marko Tapion *Arktinen hysteria* Väinö Linnan haastajana. - Between two worlds. Marko Tapio's *Arktinen hysteria* as a challenger to Väinö Linna. 307p. Summary 2 p. 2004.
- 26 VALTONEN, HELI, Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoista. - Self-images, values and mentalities. An autobiographical study of white collar women in twentieth century Finland. 272 p. Summary 6 p. 2004.
- 27 PUSZTAL, BERTALAN, Religious tourists. Constructing authentic experiences in late modern hungarian catholicism. - Uskontotutritit. Autenttisen elämyksen rakentaminen myöhäismodernissa unkarilaisessa katolisuudessa. 256 p. Yhteenveto 9 p. Summary in Hungarian 9 p. 2004.
- 28 PÄÄJOKI, TARJA, Taide kulttuurisena kohtaamispaikkana taidekavatuksessa. - The arts as a place of cultural encounters in arts education. 125 p. Summary 3 p. 2004.
- 29 JUPPI, PIRITA, "Keitä me olemme? Mitä me haluamme?" Eläinoikeusliike määrittelykamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen paniikin kohteena suomalaisessa sanomalehdistössä. - "Who are we? What do we want?" The animal rights movement as an object of discursive struggle, marginalization and moral panic in Finnish newspapers. 315 p. Summary 6 p. 2004.
- 30 HOLMBERG, JUKKA, Etusivun politiikkaa. Yhteiskunnallisten toimijoiden representointi suomalaisissa sanomalehti uutisissa 1987-2003. - Front page politics. Representation of societal actors in Finnish newspapers' news articles in 1987-2003. 291 p. Summary 2 p. 2004.
- 31 LAGERBLOM, KIMMO, Kaukana Kainuussa, valtavyylän varrella. Etnologinen tutkimus Kontiomäen rautatieläisyhteisön elinkaaresta 1950 - 1972. - Far, far away, nearby a main passage. An ethnological study of the life spans of Kontiomäki railtown 1950 - 1972. 407 p. Summary 2 p. 2004.
- 32 HAKAMÄKI, LEENA, Scaffolded assistance provided by an EFL teacher during whole-class interaction. - Vieraan kielen opettajan antama oikea-aikainen tuki luokkahuoneessa. 331 p. Yhteenveto 7 p. 2005.
- 33 VIERGUTZ, GUDRUN, Beiträge zur Geschichte des Musikunterrichts an den Gelehrtschulen der östlichen Ostseeregion im 16. und 17. Jahrhundert. - Latinankoulujen musiikinopetuksen historiasta itäisen Itämeren rannikkokaupungeissa 1500- ja 1600-luvuilla. 211 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 34 NIKULA, KAISU, Zur Umsetzung deutscher Lyrik in finnische Musik am Beispiel Rainer Maria Rilke und Einjuhani Rautavaara. - Saksalainen runous suomalaisessa musiikissa, esimerkkinä Rainer Maria Rilke ja Einjuhani Rautavaara. 304 p. Yhteenveto 6 p. 2005.
- 35 SYVÄNEN, KARI, Vastatunteiden dynamiikka musiikkiterapiassa. - Counter emotions dynamics in music therapy. 186 p. Summary 4 p. 2005.
- 36 ELORANTA, JARI & OJALA, JARI (eds), East-West trade and the cold war. 235 p. 2005.
- 37 HILTUNEN, KAISA, Images of time, thought and emotions: Narration and the spectator's experience in Krzysztof Kieslowski 's late fiction films. - Ajan, ajattelun ja tunteiden kuvia. Kerronta ja katsojan kokemus Krzysztof Kieslowskin myöhäisfiktiossa. 203 p. Yhteenveto 5 p. 2005.
- 38 AHONEN, KALEVI, From sugar triangle to cotton triangle. Trade and shipping between America and Baltic Russia, 1783-1860. 572 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 39 UTRIAINEN, JAANA, A gestalt music analysis. Philosophical theory, method, and analysis of Iégor Reznikoff's compositions. - Hahmopuustainen musiikkianalyysi. Hahmofilosofien teoria, metodi ja musiikkianalyysi Iégor Reznikoffin sävellyksistä. 222 p. Yhteenveto 3 p. 2005.
- 40 MURTORINNE, ANNAMARI, *Tuskan hauskaa!* Tavoitteena tiedostava kirjoittaminen. Kirjoittamisprosessi peruskoulun yhdeksännellä luokalla. - Painfully fun! Towards reflective writing process. 338 p. 2005.
- 41 TUNTURI, ANNA-RIITTA, Der Pikareske Roman als Katalysator in Geschichtlichen Abläufen. Erzählerische Kommunikationsmodelle in *Das Leben des Lazarillo von Tormes*, bei Thomas Mann und in Einigen Finnischen Romanen. 183 p. 2005.
- 42 LUOMA-AHO, VILMA, Faith-holders as Social Capital of Finnish Public Organisations. - Luottojoukot - Suomalaisten julkisten organisaatioiden sosiaalista pääomaa. 368 p. Yhteenveto 8 p. 2005.

- 43 PENTTINEN, ESA MARTTI, Kielioppi virheiden varjossa. Kielitiedon merkitys lukion saksan kieliopin opetuksessa. - Grammar in the shadow of mistakes. The role of linguistic knowledge in general upper secondary school German grammar instruction. 153 p. Summary 2 p. Zusammenfassung 3 p. 2005.
- 44 KAIVAPALU, ANNEKATRIN, Lähdekieli kielenoppimisen apuna. - Contribution of L1 to foreign language acquisition. 348 p. Summary 7 p. 2005.
- 45 SALAVUO, MIikka, Verkkoavusteinen opiskelu yliopiston musiikkikasvatuksen opiskelukuluttuurissa - Network-assisted learning in the learning culture of university music education. 317 p. Summary 5 p. 2005.
- 46 MAIJALA, JUHA, Maaseutuyhteisön kriisi-1930-luvun pula ja pakkojuutokaupat paikallisena ilmiönä Kalajokilaaksossa. - Agricultural society in crisis - the depression of the 1930s and compulsory sales as a local phenomenon in the basin of the Kalajoki-river. 242 p. Summary 4 p. 2005.
- 47 JOUHKI, JUUKA, Imagining the Other. Orientalism and occidentalism in Tamil-European relations in South India. -Tulkintoja Toiseudesta. Orientalismi ja oksidentalismi tamileiden ja eurooppalaisten välisissä suhteissa Etelä-Intiassa. 233 p. Yhteenveto 2 p. 2006.
- 48 LEHTO, KEIJO, Aatteista arkeen. Suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapaperien synty ja muutos 1971-2005. - From ideologies to everyday life. Editorial principles of Finnish newspapers, 1971-2005. 499 p. Summary 3 p. 2006.
- 49 VALTONEN, HANNU, Tavallisesta kuriositeetiksi. Kahden Keski-Suomen Ilmailumuseon Messerschmitt Bf 109 -lentokoneen museoarvo. - From Commonplace to curiosity - The Museum value of two Messerschmitt Bf 109 -aircraft at the Central Finland Aviation Museum. 104 p. 2006.
- 50 KALLINEN, KARI, Towards a comprehensive theory of musical emotions. A multi-dimensional research approach and some empirical findings. - Kohti kokonaisvaltaista teoriaa musiikillisista emootioista. Moniulotteinen tutkimuslähestymistapa ja empiirisiä havain-toja. 71 p. (200 p.) Yhteenveto 2 p. 2006.
- 51 ISKANUIS, SANNA, Venäjänkielisten maahanmuuttajaopiskelijoiden kieli-identiteetti. - Language and identity of Russian-speaking students in Finland. 264 p. Summary 5 p. Реферат 6 с. 2006.
- 52 HEINÄNEN, SEIJA, Käsityö - taide - teollisuus. Näkemyksiä käsityöstä taideiteollisuuteen 1900-luvun alun ammatti- ja aikakausleh-dissä. - Craft - Art - Industry: From craft to industrial art in the views of magazines and trade publications of the early 20th Century. 403 p. Summary 7 p. 2006.
- 53 KAIVAPALU, ANNEKATRIN & PRUULLI, KÜLVI (eds), Lähivertailuja 17. - Close comparisons. 254 p. 2006.
- 54 ALATALO, PIRJO, Directive functions in intra-corporate cross-border email interaction. - Direktiiviset funktiot monikansallisen yrityksen englanninkielisessä sisäisessä sähköpostiviestinnässä. 471 p. Yhteenveto 3 p. 2006.
- 55 KISANTAL, TAMÁS, „...egy tömegmészárlásról mi értelmes dolgot lehetne elmondani?” Az ábrázolásmód mint történelemkonceptió a holokauszt-irodalomban. - „...there is nothing intelligent to say about a massacre”. The representational method as a conception of history in the holocaust-literature. 203 p. Summary 4 p. 2006.
- 56 MATIKAINEN, SATU, Great Britain, British Jews, and the international protection of Romanian Jews, 1900-1914: A study of Jewish diplomacy and minority rights. - Britannia, Britannian juutalaiset ja Romanian juutalaisten kansain-väläinen suojele, 1900-1914: Tutkimus juuta-laisesta diplomatiasta ja vähemmistöoikeuk-sista. 237 p. Yhteenveto 7 p. 2006.
- 57 HÄNNINEN, KIRSI, Visiosta toimintaan. Museoi-den ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona, säätelymekanismina ja innovatiivisena viestintänä. - From vision to action. Environmental education in museums as a socio-cultural continuum, regulating mechanism, and as innovative communication 278 p. Summary 6 p. 2006.
- 58 JOENSUU, SANNA, Kaksi kuvaa työntekijästä. Sisäisen viestinnän opit ja postmoderni näkö-kulma. - Two images of an employee; internal communication doctrines from a postmodern perspective. 225 p. Summary 9 p. 2006.
- 59 KOSKIMÄKI, JOUNI, Happiness is... a good transcription - Reconsidering the Beatles sheet music publications. - Onni on... hyvä transkriptio - Beatles-nuottijulkaisut uudelleen arvioituna. 55 p. (320 p. + CD). Yhteenveto 2 p. 2006.
- 60 HIETAHARJU, MIKKO, Valokuvan voi repiä. Valokuvan rakenne-elementit, käyttöym-päristöt sekä valokuvatulkinnan syntyminen. - Tearing a photograph. Compositional elements, contexts and the birth of the interpretation. 255 p. Summary 5 p. 2006.
- 61 JÄMSÄNEN, AULI, Matrikkeliteilijaksi valikoituminen. Suomen Kuvaamataiteilijat -hakuteoksen (1943) kriteerit. - Prerequisites for being listed in a biographical encyclopedia criteria for the Finnish Artists Encyclopedia of 1943. 285 p. Summary 4 p. 2006.
- 62 HOKKANEN, MARKKU, Quests for Health in Colonial Society. Scottish missionaries and medical culture in the Northern Malawi region, 1875-1930. 519 p. Yhteenveto 9 p. 2006.

- 63 RUUSKANEN, ESA, Viholliskuviin ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväentalot. Kuinka Pohjois-Savon Lapuan liike sai nimismiehet ja maaherran sulkemaan 59 kommunistista työväentaloa Pohjois-Savossa vuosina 1930-1932. - The workers' halls closed by scare-mongering and the use of special powers by the authorities. 248 p. Summary 5 p. 2006.
- 64 VARDJA, MERIKE, Tegelaskategoriat ja tegelase kujutamise vahendid Väinö Linna romaanis "Tundmatu sõdur". - Character categories and the means of character representation in Väinö Linna's Novel *The Unknown Soldier*. 208 p. Summary 3 p. 2006.
- 65 TAKÁTS, JÓZSEF, Módszertani berek. Írások az irodalomtörténet-írásról. - The Grove of Methodology. Writings on Literary Historiography. 164 p. Summary 3 p. 2006.
- 66 MIKKOLA, LEENA, Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa. - Meanings of social support in patient-nurse interaction. 260 p. Summary 3 p. 2006.
- 67 SAARIKALLIO, SUVI, Music as mood regulation in adolescence. - Musiikki nuorten tunteiden säätelyä. 46 p. (119 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 68 HUJANEN, ERKKI, Lukijakunnan rajamailla. Sanomalehden muuttuvat merkitykset arjessa. - On the fringes of readership. The changing meanings of newspaper in everyday life. 296 p. Summary 4 p. 2007.
- 69 TUOKKO, Eeva, Mille tasolle perusopetuksen englannin opiskelussa päästään? Perusopetuksen päättövaiheen kansallisen arvioinnin 1999 eurooppalaisen viitekehyksen taitotasoihin linkitetyt tulokset. - What level do pupils reach in English at the end of the comprehensive school? National assessment results linked to the common European framework. 338 p. Summary 7 p. Sammanfattning 1 p. Tiivistelmä 1 p. 2007.
- 70 TUUKKA, TIMO, "Kekkonen konstit". Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933-1981. - "Kekkonen's way". Urho Kekkonen's conceptions of history and politics from theory to practice, 1933-1981. 413 p. Summary 3 p. 2007.
- 71 Humanistista kirjoja. 145 s. 2007.
- 72 NIEMINEN, LEA, A complex case: a morphosyntactic approach to complexity in early child language. 296 p. Tiivistelmä 7 p. 2007.
- 73 TORVELAINEN, PÄIVI, Kaksivuotiaiden lasten fonologisen kehityksen variaatio. Puheen ymmärrettävyyden sekä sananmuotojen tavoittelun ja tuottamisen tarkastelu. - Variation in phonological development of two-year-old Finnish children. A study of speech intelligibility and attempting and production of words. 220 p. Summary 10 p. 2007.
- 74 SIITONEN, MARKO, Social interaction in online multiplayer communities. - Vuorovaikutus verkkopeliyhteisöissä. 235 p. Yhteenveto 5 p. 2007.
- 75 STJERNVALL-JÄRVI, BIRGITTA, Kartanoarkkitehtuuri osana Tandefelt-suvun elämäntapaa. - Manor house architecture as part of the Tandefelt family's lifestyle. 231 p. 2007.
- 76 SULKUNEN, SARI, Text authenticity in international reading literacy assessment. Focusing on PISA 2000. - Tekstien autenttisuus kansainvälisissä lukutaidon arviointitutkimuksissa: PISA 2000. 227 p. Tiivistelmä 6 p. 2007.
- 77 KÖSZEGHY, PÉTER, Magyar Alkibiadés. Balassi Bálint élete. - The Hungarian Alcibiades. The life of Bálint Balass. 270 p. Summary 6 p. 2007.
- 78 MIKKONEN, SIMO, State composers and the red courtiers - Music, ideology, and politics in the Soviet 1930s - Valtion säveltäjiä ja punaisia hoviherroja. Musiikki, ideologia ja politiikka 1930-luvun Neuvostoliitossa. 336 p. Yhteenveto 4 p. 2007.
- 79 SIVUNEN, ANU, Vuorovaikutus, viestintä-tekniologia ja identifiointuminen hajautetuissa tiimeissä. - Social interaction, communication technology and identification in virtual teams. 251 p. Summary 6 p. 2007.
- 80 LAPPI, TIINA-RIITTA, Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalisen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa. - Negotiating urban spatiality. An ethnological study on the interplay of social and material environment in urban narrations on Jyväskylä. 231 p. Summary 4 p. 2007.
- 81 HUHTAMÄKI, ÜLLA, "Heittäydä vapauteen". Avantgarde ja Kauko Lehtisen taiteen murros 1961-1965. - "Fling yourself into freedom!" The Avant-Garde and the artistic transition of Kauko Lehtinen over the period 1961-1965. 287 p. Summary 4 p. 2007.
- 82 KELA, MARIA, Jumalan kasvot suomeksi. Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty. - God's face in Finnish. Metaphorisation and the emergence of a religious expression. 275 p. Summary 5 p. 2007.
- 83 SAAVINEN, TAINA, Quality on the move. Discursive construction of higher education policy from the perspective of quality. - Laatu liikkeessä. Korkeakoulupolitiikan diskursiivinen rakentuminen laadun näkökulmasta. 90 p. (176 p.) Yhteenveto 4 p. 2007.
- 84 MÄKILÄ, KIMMO, Tuhoa, tehoa ja tuhlausta. Helsingin Sanomien ja New York Timesin ydinaseutisoinnin tarkastelua diskurssi-analyttisestä näkökulmasta 1945-1998.

- "Powerful, Useful and Wasteful". Discourses of Nuclear Weapons in the New York Times and Helsingin Sanomat 1945-1998. 337 p. Summary 7 p. 2007.
- 85 KANTANEN, HELENA, Stakeholder dialogue and regional engagement in the context of higher education. - Yliopistojen sidosryhmävuoropuhelu ja alueellinen sitoutuminen. 209 p. Yhteenveto 8 p. 2007.
- 86 ALMONKARI, MERJA, Jännittäminen opiskelun puheviestintätilanteissa. - Social anxiety in study-related communication situations. 204 p. Summary 4 p. 2007.
- 87 VALENTINI, CHIARA, Promoting the European Union. Comparative analysis of EU communication strategies in Finland and in Italy. 159 p. (282 p.) 2008.
- 88 PULKKINEN, HANNU, Uutisten arkkitehtuuri - Sanomalehden ulkoasun rakenteiden järjestys ja jousto. - The Architecture of news. Order and flexibility of newspaper design structures. 280 p. Yhteenveto 5 p. 2008.
- 89 MERILÄINEN, MERJA, Monenlaiset oppijat englanninkielisessä kielikylpyopetuksessa - rakennusaineita opetusjärjestelyjen tueksi. - Diverse Children in English Immersion: Tools for Supporting Teaching Arrangements. 197 p. 2008.
- 90 VARES, MARI, The question of Western Hungary/Burgenland, 1918-1923. A territorial question in the context of national and international policy. - Länsi-Unkarin/Burgenlandin kysymys 1918-1923. Aluekysymys kansallisen ja kansainvälisen politiikan kontekstissa. 328 p. Yhteenveto 8 p. 2008.
- 91 ALA-RUONA, ESA, Alkuarviointi kliinisenä käytäntönä psyykkisesti oireilevien asiakkaiden musiikkiterapiassa - strategioita, menetelmiä ja apukeinoja. - Initial assessment as a clinical procedure in music therapy of clients with mental health problems - strategies, methods and tools. 155 p. 2008.
- 92 ORAVALA, JUHA, Kohti elokuvallista ajattelua. Virtuaalisen todellisen ontologia Gilles Deleuzen ja Jean-Luc Godardin elokuvakäsityksissä. - Towards cinematic thinking. The ontology of the virtually real in Gilles Deleuze's and Jean-Luc Godard's conceptions of cinema. 184 p. Summary 6 p. 2008.
- 93 KECSKEMÉTI, ISTVÁN, Papyrusesta megabitteihin. Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta. - From papyrus to megabytes: Conservation management of archival and photographic collections. 277 p. 2008.
- 94 SUNI, MINNA, Toista kieltä vuorovaikutuksessa. Kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa. - Second language in interaction: sharing linguistic resources in the early stage of second language acquisition. 251 p. Summary 9 p. 2008.
- 95 N. PÁL, JÓZSEF, Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita. Egy konfliktusos eszmetörténeti pozíció természetete és következményei. 203 p. Summary 3 p. 2008.
- 96 BARTIS, IMRE, „Az igazság ismérve az, hogy igaz”. Etika és nemzeti identitás Sütő András Anyám könnyű álmot ígér című művében és annak recepciójában. 173 p. Summary 4 p. 2008.
- 97 RANTA-MEYER, TUIRE, Nulla dies sine linea. Avauksia Erkki Melartinin vaikutteisiin, verkostoihin ja vastaanottoon henkilö- ja reseptiohistoriallisena tutkimuksena. - *Nulla dies sine linea*: A biographical and reception-historical approach to Finnish composer Erkki Melartin. 68 p. Summary 6 p. 2008.
- 98 KOIVISTO, KEIJO, Itsenäisen Suomen kanta-aliupseeriston synty, koulutus, rekrytointitausta ja palvelusehdot. - The rise, education, the background of recruitment and conditions of service of the non-commissioned officers in independent Finland. 300 p. Summary 7 p. 2008.
- 99 KISS, MIKLÓS, Between narrative and cognitive approaches. Film theory of non-linearity applied to Hungarian movies. 198 p. 2008.
- 100 RUUSUNEN, AIMO, Todeksi uskottua. Kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan tulkina vuosina 1964-1973. - Believed to be true. Reporting on the USSR as interpretation of a boundary surface in pro-communist partisan journalism 1964-1973. 311 p. Summary 4 p. 2008.
- 101 HÄRMÄLÄ, MARITA, Riittääkö *Ett ögonblick* näytöksi merkonomilta edellytetystä kielitaidosta? Kielitaidon arviointi aikuisten näytötutkinnoissa. - Is *Ett ögonblick* a sufficient demonstration of the language skills required in the qualification of business and administration? Language assessment in competence-based qualifications for adults. 318 p. Summary 4 p. 2008.
- 102 COELHO, JACQUES, The vision of the cyclops. From painting to video ways of seeing in the 20th century and through the eyes of Man Ray. 538 p. 2008.
- 103 BREWIS, KIELO, Stress in the multi-ethnic customer contacts of the Finnish civil servants: Developing critical pragmatic intercultural professionals. - Stressin kokemus suomalaisen viranomaisten monietnisisissä asiakaskontaktteissa: kriittis-pragmaattisen kulttuurien välisen ammattitaidon kehittäminen. 299 p. Yhteenveto 4 p. 2008.
- 104 BELIK, ZHANNA, The Peshekhonovs' Workshop: The Heritage in Icon Painting. 239 p. [Russian]. Summary 7 p. 2008.
- 105 MOILANEN, LAURA-KRISTINA, Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana. - Peasant values, estate society and the Finnish in late nineteenth- and early

- and early twentieth-century narrative literature. 208 p. Summary 3 p. 2008.
- 106 PÄÄRNILÄ, OSSI, Hengen hehkusta tietostrategioihin. Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan viisi vuosikymmentä. 110 p. 2008.
- 107 KANGASNIEMI, JUKKA, Yksinäisyyden kokemuksen avainkomponentit Yleisradion tekstitelevisiion Nuorten palstan kirjoituksissa. - The key components of the experience of loneliness on the Finnish Broadcasting Company's (YLE) teletext forum for adolescents. 388 p. 2008.
- 108 GAJDÓ, TAMÁS, Színház történeti metszetek a 19. század végétől a 20. század közepéig. - Segments of theatre history from the end of the 19th century to the middle of the 20th century. 246 p. Summary 2 p. 2008.
- 109 CATANI, JOHANNA, Yritystapahtuma kontekstina ja kulttuurisena kokemuksena. - Corporate event as context and cultural experience. 140 p. Summary 3 p. 2008.
- 110 MAHLAMÄKI-KAISTINEN, RIIKKA, Mätänevän velhon taidejulistus. Intertekstuaalisen ja -figuraalisen aineiston asema Apollinairen L'Enchanteur pourrissant teoksen tematikassa ja symboliikassa. - Pamphlet of the rotten sorcerer. The themes and symbols that intertextuality and interfigurality raise in Apollinaire's prose work L'Enchanteur pourrissant. 235 p. Résumé 4 p. 2008.
- 111 PIETILÄ, JYRKI, Kirjoitus, juttu, tekstilementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyypin kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771-2000. - Written Item, Story, Text Element. Finnish print journalism in the light of the development of journalistic genres during the period 1771-2000. 779 p. Summary 2 p. 2008.
- 112 SAUKKO, PÄIVI, Musiikkiterapian tavoitteet lapsen kuntoutusprosessissa. - The goals of music therapy in the child's rehabilitation process. 215 p. Summary 2 p. 2008.
- 113 LASSILA-MERISALO, MARIA, Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä. - On the borderline of fact and fiction. The poetics of literary journalism in Finnish magazines. 238 p. Summary 3 p. 2009.
- 114 KNUUTINEN, ULLA, Kulttuurihistoriallisten materiaalien menneisyys ja tulevaisuus. Konservoinnin materiaalitutkimuksen heritologiset funktiot. - The heritological functions of materials research of conservation. 157 p. (208 p.) 2009.
- 115 NIIRANEN, SUSANNA, «Miroir de mérite». Valeurs sociales, rôles et image de la femme dans les textes médiévaux des *troubairitz*. - "Arvokkuuden peili". Sosiaaliset arvot, roolit ja naiskuva keskiaikaisissa *troubairitz*-teksteissä. 267 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 116 ARO, MARI, Speakers and doers. Polyphony and agency in children's beliefs about language learning. - Puhujat ja tekijät. Polyfonia ja agenttiivisuus lasten kielenoppimiskäsityksissä. 184 p. Yhteenveto 5 p. 2009.
- 117 JANTUNEN, TOMMI, Tavu ja lause. Tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä. - Syllable and sentence. Studies on the nature of two sequential basic units in Finnish Sign Language. 64 p. 2009.
- 118 SÄRKKÄ, TIMO, Hobson's Imperialism. A Study in Late-Victorian political thought. - J. A. Hobsonin imperialismi. 211 p. Yhteenveto 11 p. 2009.
- 119 LAIHONEN, PETTERI, Language ideologies in the Romanian Banat. Analysis of interviews and academic writings among the Hungarians and Germans. 51 p. (180 p) Yhteenveto 3 p. 2009.
- 120 MÁTYÁS, EMESE, Sprachlernspiele im DaF-Unterricht. Einblick in die Spielpraxis des finnischen und ungarischen Deutsch-als-Fremdsprache-Unterrichts in der gymnasialen Oberstufe sowie in die subjektiven Theorien der Lehrenden über den Einsatz von Sprachlernspielen. 399 p. 2009.
- 121 PARACZKY, ÁGNES, Näkeekö taitava muusikko sen minkä kuulee? Melodiadiktaatin ongelmat suomalaisessa ja unkarilaisessa taidemuusiikin ammattikoulutuksessa. - Do accomplished musicians see what they hear? 164 p. Magyar nyelvű összefoglaló 15 p. Summary 4 p. 2009.
- 122 ELOMAA, EEVA, Oppikirja eläköön! Teoreettisia ja käytännön näkökohtia kielten oppimateriaalien uudistamiseen. - Cheers to the textbook! Theoretical and practical considerations on enhancing foreign language textbook design. 307 p. Zusammenfassung 1 p. 2009.
- 123 HELLE, ANNA, Jäljet sanoissa. Jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsityksen tulo 1980-luvun Suomeen. - Traces in the words. The advent of the poststructuralist conception of literature to Finland in the 1980s. 272 p. Summary 2 p. 2009.
- 124 PIMIÄ, TENHO ILARI, Tähtäin idässä. Suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa. - Setting sights on East Karelia: Finnish ethnology during the Second World War. 275 p. Summary 2 p. 2009.
- 125 VUORIO, KAIJA, Sanoma, lähettäjä, kulttuuri. Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos. - Message, sender, culture. Traditions of research into the history of the press in Finland and structural change in the media. 107 p. 2009.
- 126 BENE, ADRIÁN, Egyén és közösség. Jean-Paul Sartre *Critique de la raison dialectique* című műve a magyar recepció tükrében. - Individual and community. Jean-Paul Sartre's

- Critique of dialectical reason* in the mirror of the Hungarian reception. 230 p. Summary 5 p. 2009.
- 127 DRAKE, MERJA, Terveysviestinnän kipupisteitä. Terveystiedon tuottajat ja hankkijat Internetissä. - At the interstices of health communication. Producers and seekers of health information on the Internet. 206 p. Summary 9 p. 2009.
- 128 ROUHIAINEN-NEUNHÄUSERER, MAIJASTIINA, Johtajan vuorovaikutusosaaminen ja sen kehittyminen. Johtamisen viestintähaasteet tietoperustaisessa organisaatiossa. - The interpersonal communication competence of leaders and its development. Leadership communication challenges in a knowledge-based organization. 215 p. Summary 9 p. 2009.
- 129 VAARALA, HEIDI, Oudosta omaksi. Miten suomenoppijat keskustelevat nykynovellista? - From strange to familiar: how do learners of Finnish discuss the modern short story? 317 p. Summary 10 p. 2009.
- 130 MARJANEN, KAARINA, The Belly-Button Chord. Connections of pre-and postnatal music education with early mother-child interaction. - Napasointu. Pre- ja postnataalin musiikkikasvatuksen ja varhaisen äiti-vauva-vuorovaikutuksen yhteydet. 189 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 131 BÖHM, GÁBOR, Önéletírás, emlékezet, elbeszélés. Az emlékező próza hermeneutikai aspektusai az önéletírás-kutatás újabb eredményei tükrében. - Autobiography, remembrance, narrative. The hermeneutical aspects of the literature of remembrance in the mirror of recent research on autobiography. 171 p. Summary 5 p. 2009.
- 132 LEPPÄNEN, SIRPA, PITKÄNEN-HUHTA, ANNE, NIKULA, TARJA, KYTÖLÄ, SAMU, TÖRMÄKANGAS, TIMO, NISSINEN, KARI, KÄÄNTÄ, LEILA, VIRKKULA, TIINA, LAITINEN, MIKKO, PAHTA, PÄIVI, KOSKELA, HEIDI, LÄHDESMÄKI, SALLA & JOUSMÄKI, HENNA, Kansallinen kyselytutkimus englannin kielestä Suomessa: Käyttö, merkitys ja asenteet. - National survey on the English language in Finland: Uses, meanings and attitudes. 365 p. 2009.
- 133 HEIKKINEN, OLLI, Äänitemoodi. Äänite musiikillisessa kommunikaatiossa. - Recording Mode. Recordings in Musical Communication. 149 p. 2010.
- 134 LÄHDESMÄKI, TUULI (ED.), Gender, Nation, Narration. Critical Readings of Cultural Phenomena. 105 p. 2010.
- 135 MIKKONEN, INKA, "Olen sitä mieltä, että". Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. - "In my opinion..." Structure and argumentation of letters to the editor written by upper secondary school students. 242 p. Summary 7 p. 2010.
- 136 NIEMINEN, TOMMI, Lajien synty. Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa. - Origin of genres: Genre in the semiotic metatheory of linguistics. 303 p. Summary 6 p. 2010.
- 137 KÄÄNTÄ, LEILA, Teacher turn allocation and repair practices in classroom interaction. A multisemiotic perspective. - Opettajan vuoronanto- ja korjauskäytännöt luokkahuonevuorovaikutuksessa: multisemioottinen näkökulma. 295 p. Yhteenveto 4 p. 2010. HUOM: vain verkkoversiona.
- 138 SAARIMÄKI, PASI, Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. - The norms, practices and conflicts of sex and marriage. Premarital and marital sexual activity in rural Central Finland in the late nineteenth century. 275 p. Summary 12 p. 2010.